

ივანე მაჩაბელი

ავტორი: ვახტანგ ჭელიძე

ჯოხისცხენიანი მხედარი

ხედავ, ამ სიბერეში რა დაუდგრომელი ხასიათი დაიჭირა!
მეფე ლირი.

თოვს. ბარდნის. მსხვილი თვანტელები ზანტად ეცემიან თეთრად გადაპნტილ ეზოს. ასწლოვანი კაკლისა და თუთის ხეები ზოგჯერ შეირხევა, თოვლს დაიბერტყავს და გასწორდება, მაგრამ ახალი ფიფქები ისევ მალე დაახრევიან თავს. მაღალ გალავანს ადლის სისქე თოვლი დასდებია, შორიდან გეგონება პირდაპირ უერთდება გადათეთრებულ ცასაო. ჰორიზონტი შემობლუდულა. ზამთრის სამარისებულ მყუდროებას ხანგამოშვებით სანადირო თოვის მჭახე ხმა თუ დაარღვევს, ერთს ყრუდ დაიგრუხუნებს და ექო სადღაც შორს გადაიკარგება, ლიახვის ხეობაში. დამფრთხალი შაშვი ჭახჭახით გადაიფრენს. კიბის ქვეშ მიყუყული მთვლემარე ყურმა ერთბაშად ყურებსა ცქვეტს, თავს წამოსწევს, მაგრამ, მოტყუებული, უხალისოდ გააყოლებს თვალს ფრინველის ნავარდს და ისე მოიყუყება.

ეს მერამდენედ ააცდინა ესტატემ!..

თოვლით შეფუმფული კაცი ეზოს გადასჭრის და ქვევით დაუხვევს ლიახვისაკენ. ახლა, ალბათ, იხვებზე უნდა სცადოს ბედი. თოფი მხარზე გადაუკიდია, ლულით დაბლა, უკმაყოფილოდ აქნევს თავს, ალბათ, კვლავ გული მოსდის - ეს ჩიტები რამ დააფეთაო; გათოშილ ხელებს სუნთქვით ითბობს. ჯერ თვალს არც კი მიჰფარებია და მისი ნაფეხურები თოვლს უკვე ჩაუჩუმქრავს...

მეორე დღეა ასე გადაუღებლად თოვს, ბარდნის, ცას თითქოს დაბლა ჩამოუნწვია და გაუთავებელ ზღაპარს უამბობს დედამინას...

თოფის ხმა ახლა უფრო ყრუდ მოისმის შორიდან; მხოლოდ მახვილი სმენა თუ დაიჭერს.

არც პაპიდას გაუგონია. მას ნახევრად ჩაბნელებულ კუთხეში მოუკვცია დაბალ ტახტზე, და თავისთვის ჩიფჩიფებს, უხალისოდ მარცვლავს კრიალოსანს. ზოგჯერ ბურნუთს გადასწვდება ზანტად, თითო მწიკვს ამოიღებს და ასე უხალისოდ მიიტანს ცხვირთან.

- ახლა ქალაქს იქნება მოსული ახალი წელი!

ამას ამბობს შვიდი-რვა წლის გოგონა და გაფაცვიცებით იყურება ჭიშრისაკენ, თითქოს ჭიშკრიდან ელოდება ახალ წელს.

- ქალაქს რათა, აქამდე გორშიაც ჩამოაღწევდა! - უკმაყოფილოდ შეესიტყვება პატარა ძმა, მასზე ერთი-ორი წლით უმცროსი ბიჭუნა, რომელიც თითის წვერებზე დგება, რომ თანჯარას მისწვდეს და ხეირიანად დაინახოს, რა ხდება ეზოში. მაგრამ თავისივე სუნთქვით შეორთქლავს მინას; ხელით გადასწმენდს და კვლავ თითის წვერებზე შედგება.

მესამე ბავშვსაც, ამათ ბიძაშვილს, რაღაც უნდა თქვას, მაგრამ უეცარი ხმაური შეაჩერებს. მეზობელ ოთახში თითქოს რაღაც დაანარცხეს იატაკზე. ამას მოჰყვა გაბმული ხველა. პაპა კვლავ ანჩხლობს! ბავშვებმა შეწუხებული სახით მოიხედეს. პაპიდას კრიალოსნის მძივი ხელში გაშეშებია და აყურადებს, კიდევ ხომ არ განმეორდება ეს ხმაური...

პაპა ანჩხლობს... ხასიათი გამოეცვალა. საკმარისია პატარა რამ, და მაშინვე გაგულისდება, სიბრაიზსაგან ხველა აუტყდება, ლამის დაახრჩოს!.. ადრე ბავშვებს შემოიხვევდა, მკვირცხლ, მწვანეთვალეებიან პატარა ვანოს მუხლებზე დაისვამდა და მოჰყვებოდა ხოლემ წარსულ დროზე ლაპარაკს...

მაშინაც ბევრს ოხრავდა, წუთისოფლის დაუდგრომლობას უჩიოდა, მაგრამ მეფე ირაკლის ბრძოლაზე ლაპარაკს რომ მოჰყვებოდა, მისი თვალეები აინთებოდნენ და თითქოს მეტყველი გახდებოდნენ. ახლა უფრო გაჭირვებულდა თავადი...

უკმაყოფილოა სვიმონ მაჩაბელი, თითქმის უკანასკნელი მოჰიკანი ამ დიდი გვარისა. ცუდ დროს მოვიდა ამქვეყნად. დიდი ერეკლეს სახელოვან ბრძოლებს ვერ მოესწრო. უკვირს და შემფოთებულია ფიცხი თავადი. ჯერ კიდევ არ განქარვებია ის ბოლმა და მწუხარება, რაც მან ოსების ჩამორთმევით განიცადა. ახლა კი რუს-ხელმწიფე ბატონყმობას აუქმებსო... ეს ხმა მაჯლაჯუნასავით მოედო მთელ დუნიას და თუმცა ამას ჩურჩულით ანდობენ ერთმანეთს, ყმებს, ეტყობა, მაინც გაუგიათ, ბატონის რიდი დაჰკარგეს ჩუმ-ჩუმად ქირქილებენ...

არა, ბატონყმობის გაუქმება შეუძლებელია. განა თვითონ კი არა სჭირდება რუსხელმწიფეს ყმები!.. თავის თავს ხომ მაინც დაინდობს! ამასვე ამბობს მაჩაბლის ცოლისძმა, თავადი ამილახვარი, რომელიც იმ დღე ესტუმრა და თითქმის მთელი დღე გამოკეტილ ოთახში ეჩურჩულა. მას შემდეგ უფრო მეტი ჭირვეულობა ეტყობა პაპას... გაანჩხლებულია. ყმებს დასანახად ვეღარ იტანს. ისიც ახლა მოაგონდა, როგორ წაართვეს გაამაყებულმა და ჩინოსანმა ორბელიანებმა მამული ტახახმელას... შვილიც ამ გადაგვარებულ თავადების კვალს დაადგა, გულზე ჯვარ-მედლები დაუკიდნია და მდაბიოსავით ქალაქის ბაზრებში დაწანწალეებს...

ვაგლახ, სამაჩაბლოვ! განა ასე ხვდებოდნენ ძველად ახალ წელს...

მეზობელ ოთახში ხველა დაცხრა, აღარც ხმაური განმეორებულა. ეტყობა, ჩასთვლიმა პაპას...

...და ისევ ამოდრავდა კრიალოსანი პაპიდის ხელში. ბავშვებმა კვლავ ჭიშკრისაკენ დაიწყეს ცქერა. ბუხარში ცეცხლი გიბგიბებს. ცეცხლის სინათლეზე ლაპლაპი გააქვს თურქულ ხალიჩაზე ჩამოკიდებულ მოვერცხლილ ხმალს. ლიახვის ხეობიდან ისევ ყრუდ მოდის თოფის ხმა. შორიდან ღორის ჭყვიტინიც მოისმის, მაგრამ პაპიდის ყურს ვერა სწვდება. პატარა ვანო კვლავ თითის წვერებზე დგება, რომ ხეირიანად დაინახოს, რა ხდება ეზოში. თოვს, ბარდნის...

- დარიკო, ჰა, დარუხბან, - მიმართავს ვანო ფიქრებში წასულ უფროს დას, - აქამდის ამინც ხო მოვიდოდა ახალი წელი გორსა?..

დაახლოებით ასეთია ვანო მაჩაბლის პირველი მოგონება...

ნახევრად დანგრეული ძველებური სასახლე, რომელსაც მხოლოდ პირობით შეიძლება სასახლე ვუწოდოთ; თეთრწვერა პაპა, რომელსაც ზაფხულობით დიდი ხანობით უყვარს ხოლმე აივანზე ჯდომა და სადღაც შორს ცქერა; ამაყი და გაუცინარი პაპიდა, რომელიც გარეგნული სიმკაცრის მიუხედავად, საოცრად საყვარელი და ალერსიანია; მარად დაუღალავი, მოფუსფუსე დედა, რომელსაც აქვს თუ არა საქმე, მაინც საქმიანობს...

კაკლის ხეებით დაბურულ, ვრცლად გაშლილ ეზოს მაღალი გალავანი აქვს შემორტყმული. პირველად ეს ეგონა ვანოს სამაჩაბლო და ამაყად დაქროლებდა ჯოხის ცხენს თავის "სამაჩაბლოსი". გალავნის ერთ კუთხეში სპილენძის ზარბაზანი გდია, რომელსაც თეიმურაზ II-ის სახელი აწერია. ეს პაპამ წააკითხა. ვანო და მისი ბიძაშვილები ზაფხულის დღეებში, არცთუ ისე იშვიათად, მიცვივდებიან ხოლმე ამ ზარბაზანს, რის ვაი-ვაგლახით ოღნავ დასძრავენ ადგილიდან და მუსრს ავლებენ ალა-მაჰმად ხანის ურდოებს. ალა-მაჰმად-ხანი ყველაზე საუბუღველი და ბოროტი მტერია. ეს სახელი ბავშვობიდანვე გულქვაობის, სისაძაგლისა და ბოროტების გამომსახველი შეიქნა ვანოსათვის...

"მებრძოლთა" შორის ვანო ყველაზე უფრო მკვირცხლი და ფიცხია. გული არ უთმენს, აღარ უცდის ზარბაზნით მტრის განადგურებას, პირდაპირ გადაეშვება ხოლმე ომში თავისი წინაპარი მაჩაბელივით, რომლის გმირობის ამბავი მას პაპისაგან გაუგონია, და მუსრავს მტერს. მერე აივანთან მიიჭრება და პაპას ახარებს ალა-მაჰმად-ხანზე გამარჯვებას. იცის, რომ პაპას ეს გაუხარდება. პაპა ვერ მოესწრო დიდებული ერეკლეს ბრძოლებს. სწორედ იმ წელს დაიბადა სვიმონ მაჩაბელი, როცა ალა-მაჰმად-ხანი თბილისს შემოესია.

"მტერზე გამარჯვების" შემდეგ დამაშვრალი პატარა მაჩაბლები კაკლის ჩრდილში ჩამოსხდებიან და გაიმართება პაექრობა. შაირობენ, მოსწრებულ სიტყვებს ეუბნებიან ერთმანეთს, შემოეხვევიან ვანოს პატარა ბიძაშვილს - ტიტკოს და აჯავრებენ: "ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი ტიტო". ბავშვების მხიარული ურიაშული ხშირად დაღამებამდე არა ცხრება.

თანდათან გაფართოვდა ვანოს "სამაჩაბლო", ლიახვის პირამდე ჩავიდა. ლიახვი იქვე ჩამოდის. გალავანს გასცდები თუ არა, ცოტას ჩაირბენ და ლიახვიც გამოჩნდება. საღამოობით, როცა მთვარით განათებულ მიდამოს დიადი სინყნარე მოიცავს და მხოლოდ ძაღლების შორეული და კნატიკუნტი ყეფა არღვევს მყუდროებას, ეზოშიაც

კი გაიგონებ მდინარის ბუტბუტს. მთვარის შუქზე მომხიბლავად ელვარებს მოპირდაპირე მთაზე აღმართული ტაძრის გუმბათი. ეს მთა ლიახვის გაღმავა, ვანოს “სამაჩაბლოს” იქით. იმავე მთაზე ციხის ნანგრევებიც მოჩანს, რომელიც ღამლამობით ზღაპრული დევივით წამოიყუტება ხოლმე.

დევების ზღაპრებს ვანო გლეხი ბიჭებისაგან ისმენს ზატხულობით, როცა ტყეში წავლენ ხოლმე შეშაზე, ან თევზაობის დროს...

ლიახვში თევზაობა ძალიან სახალისოა, გემრიელი თევზი იცის. ჩადგებიან ბიჭები მდინარის ტოტში, ყორეს გაავლებენ, ყორზე ფარდაგებს გადაათარებენ და ისე დაინრიტება წყალი, თითქოს სულაც არ ედინოს. მცხუნვარე მზე ქვებს მაშინვე გააშრობს. ახლა თუნდა რიყეზე გივლია, თუნდა მდინარის კალაპოტში. ბიჭები პატარა გუბეებში დაერევიან ასხმარტალეულ თევზებს... ზოგჯერ მაინც შემოიპარება ყორეში წყალი. ჯერ გამოჟონავს, გზას გამოიკვლევს, კარგად მოსინჯავს, უფრო მოხერხებულად სად შეიძლება გაძრომა; ერთბაშად იხუვლებს, ზღუდეს გადმოანგრევს და გამშრალ ქვებს თავზე გადაევლება, განწირულ თევზებს საბურველივით წაეფარება და გააპარებს. ამას მოჰყვება საერთო ღრიანცელი, სიცილ-ვისვისი, ბიჭები ისევ მივარდებიან ყორეს და გაამაგრებენ...

იქვე ნახირი ბალახსა ძოვს გალაღებით. ბუზით შეწუხებული მოზვერი ერთს ციბრუტივით დატრიალბდა, მაგრამ რაკი რქით ვერ მინვდება აბეზარ ბუზებს, იშვერს ფეხსა და ელვის სისწრაფით გაქანდება. სახრემომარჯვებული, ფეხშიშველა ბიჭი დაედევნება და თან ცალი ხელით ნახევრად ჩამძვრალ, კონკებადქცეულ შარვალს იჭერს. მდინარის ნაპირას, ბექობზე, დარბაისელ ყურშას ენა გადმოუგდია და, სიცხისაგან შეწუხებული ქელავს, ჩვეული სიღინჯით შეჰყურებს მოთევზავე ონავარ ბიჭებს. შორიდან გლეხების ჰოჰუნა მოისმის...

ბიჭები დასხდებიან ტირიფის ჩრდილში და დაინწყება ზღაპრები. ვანომ ბევრი ზღაპარი იცის. გულისყურით უსმენს გლეხის ბიჭებს და თან მუდმივ შიშშია, პაპილამ არ დაუძახოს.

ეს არც ისე იშვიათად ხდება. პატარა ბიჭი მოირბენს და მოახსენებს, ქალბატონი გიხმობსო. გაკვეთილი იწყება!..

პაპიდა ადრე დაქვრივებულა და რაკი შვილიც არა ჰყოლია, ძმის ოჯახს დაბრუნებია. მას შემდეგ სულ სახლშია. ვანოს მამა-ბიძებს მან შეასწავლა წერა-კითხვა, წიგნებიც შეაყვარა. ახლა ვანოს ასწავლის...

დიდ, ძველებურ დარბაზში, რომელსაც სპარსულ ყაიდაზე აქვს სარკმლები დატანებული, თავი მოუყრიათ ვანოს ბიძაშვილებსა და უფროს დას - დარიკოს. ვასიკომ, ვანოს უფროსმა ძმამ, უკვე დაამთავრა პაპიდის “სასწავლებელი” და ახლა ქალაქს სწავლობს, გიმნაზიაში. პაპიდა ტახტზე ზის, ბავშვები ირგვლივ შემოსხდომიან. ვანო მკვირცხლად შეიჭრება ოთახში და თავის ადგილს დაიჭერს. პაპიდა მომზადებულია საყვედურის სათქმელად, რად დაიგვიანეო, მაგრამ ვანოს მალხაზ, ხალისიან სახეს რომ შეხედავს, გაიბადრება, შვებას იგრძნობს...

ვანო პაპიდის ყველაზე საამაყო მონათფა. ექვსი წლისაა და უკვე მშვენივრად კითხულობს ხუცურსაცა და მხედრულსაც. ზეპირად იცის ლოცვანი, ფსალმუნები; წაუფორხილებლად აბულებულებს სახარებას, ჟამნს, დავითნს, სამოციქულოს... კიკნა ბიჭია, სუსტი და ფერმკრთალი, მაგრამ სწავლით ყოჩაღად სწავლობს. ხმაც

სასიამოვნო აქვს; ისე ტკბილად ჩააბულებულებს ხოლმე სახარებას, რომ ჰაჰიდა თვალებს მილულავს და, ნახევრად მთვლემარეს, ვინ იცის, იქნებ წმინდა მოციქულები ეჩვენება. მანამ სახარების კითხვას შეუდგებოდნენ, მკაცრი მასწავლებელი ჯერ ტუჩებს უზომავს გოგონებს. ტუქსავს, გაგზრდიათ, ეტყობა ბევრი გიჭორავიათო. მერე “ხელთა ანგარიშს” გაამეორებინებს თავის მონათვეებს, მთელი წლის ანგარიშს თითებზე გამოათვლებინებს ხოლმე...

სწავლა კარგა ხანს გრძელდება. ბავშვები იმეორებენ ერთსა და იმავეს. ოთახი თითქოს ჩამოიხუთა. ახლა ისევ გარეთ ნავარდია კარგი. რა სჯობს მორთულ თამარაშენს გაზაფხულ-ზაფხულზე! ვანოს თვალები გარეთ გაურბის. ეზოში მერცხლები უღურტულებენ, ბალის მხრიდან საამური სიო უბერავს და ნაზად აშრიალებს აივანთან აღმართულ ცაცხვს, რომელსაც ბზუილით ეხვევა ფუტკრების გუნდი. ხანდახან გუგული გადაიფრენს...

ვიწრო სარკმლიდან ჰაჰაც მოჩანს. იგი აივანზე გამოსულა და “ცისკარს” ფურცლავს. ეს უურნალები ძველ და საყვარელ მეგობარს, უკვე სახელმოხვეცილ პოეტსა და დრამატურგს გიორგი ერისთავს გამოუგზავნია მისთვის.

ზანტად ფურცლავს ჰაჰა უურნალს, მაგრამ, ეტყობა, მისი ფიქრები წარსულში გაჭრილა. გიორგი ერისთავთან პირველი შეხვედრა აგონდება.

ეს იყო ძველად, ალბათ, ათას რვაას ოცდაცამეტი წლის დასაწყისში, როცა ოცდაათორმეტი წლის შეთქმულების მონაწილენი ერთად ჩაყარეს ავლაბრის ყაზარმებში. სწორედ აქ შეფიცეს სვიმონ მაჩაბელმა და გიორგი ერისთავმა “ერთიერთმეგობრობანი”. მაშინ ოციოდე წლის ჭაბუკი იყო ერისთავი. იგი მოხიბლა უფროსი მეგობრის მგზნებარე ხასიათმა, ტკბილმოუბრობამ, სიტკიცემ და გაუტეხლობამ...

სწორედ ამ გაუტეხლობამ იხსნა სვიმონ მაჩაბელი: შეთქმულებაში მონაწილეობა ვერ დაუმტკიცეს და გაათავისუფლეს, მაგრამ ამინც სიფრთხილე გამოიჩინეს და მკაცრი მეთვალყურეობა დაუნიშნეს. ჰაჰა მაშინ სოფელში დაბრუნდა. ხშირად მოიგონებს ხოლმე ღიმილით ერთ ეპიზოდს, რომელიც შემდეგ საქვეყნოდ გახმარდა.

ციხიდან გაათავისუფლებულ სვიმონ მაჩაბელს ცხინვალში ერთი ადგილობრივი ებრაელი შემოეყარა და მონივნებით მიესალმა დიდ თავადს, მერე შეჰბედა და ჰკითხა: “რა უნდოდათ მაინც, კნიაზო, ამდენ ხანს ციხეში რაზედ იჯექითო”. სვიმონ მაჩაბელმა ერთი შეუბღვირა და უყვირა: “რუსის ჩინოვნიკებმა ვერ გამტეხეს, და ერთი ამას შეხეე, გამოტეხას მიჰირებსო!”

გიორგი ერისთავმა ლექსი მიუძღვნა უფროს მეგობარს. სვიმონ მაჩაბელმაც ლექსითვე უპასუხა. გადასახლებიდან ახლად დაბრუნებულმა გიორგი ერისთავმა სიყვარულით გაიხსენა უფროსი მეგობარი და კვლავ ლექსი მიუძღვნა:

“ბედმან კვალად, ძმაო, ხშული განმილო კარი,
მოვედი, მნახე მე, მოყვასი და მეგობარი,
მსურის მოხვევნა, გარდაკოცნა წვერის ჭალარის,
ექვსი წლის უსმენს შენის ენის მოჭიკჭიკარის,
მშის, ვით მომყბარს, მოვისმინო ხმა შენი ტკბილი,
მოგელი ესრედ, ვით მიჯნური, ტრფობით შემლილი,

ნულარ იყოვნი, მოისწრაფე, ნახვით მახარე,
მარილ მოყრილის შენის ენით მო, მახარხარე!”

თავის ლექსებიცა და სვიმონ მაჩაბლის პასუხიც შემდეგ “ცისკარში” დაბეჭდა გიორგი ერისთავმა...

პაპის ბუტბუტი ოთახშიაც აღწევს: ზოგჯერ ხმით კითხულობს ხოლმე პაპა ლექსებს. პატარა ვანოს მახვილმა სმენამ გარკვევით დაიჭირა ერთი სტრიქონი - “აწლა ფიალა სიტკბოების შექმნა დაცლილი...”

ეს გიორგი ერისთავის ლექსიდან არის.

ტკბილად იგონებს სვიმონ მაჩაბელი თავის უმცროს მეგობარს, რომელიც ხშირად ეწვევა ხოლმე გორიდან სტუმრად. მაგრამ ის მაინც არ მოსწონს მოხუც მაჩაბელს, რომ ქართველი თავადაზნაურობა ასე გამამსხარავა ერისთავმა თავის პიესაში; ვერაფრით ვერ უპატიებია!.. ზოგი რამ მართალია, მაგრამ საქვეყნოდ გამამსხარავება თავადებისა?! მუთქის გაყოფაზე ჩხუბი! (მაშინ რას წარმოიდგენდა ამაყი თავადი რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ მის ოჯახშიაც დატრიალდებოდა ასეთივე სურათი გაყრისა). მაგრამ მისი შვილებიც რომ გიორგი ერისთავის გმირებსა ბაძვენ! გადაგვარდნენ. გადაგვარდნენ მამულიშვილები. გაუტკბათ მამულების გაყიდვა, გაფუქსავატდნენ, თავადიშვილური სიამაყე დაჰკარგეს, ქალაქში დანანალობენ, ლოთობენ, ლამის მდაბიოებში გაითქვიფონ!..

სვიმონ მაჩაბელი არა სცდებოდა. გადაგვარების გზაზე დამდგარი თავადების ერთი ნაწილი, რომელსაც დიდი მთავარმართებლის გრაფ ვორონცოვის ნაყლობით პრიკაზის ფულებმა გვაროვნული ზვიადობაც დააფინცა და მამულის სიყვარულიც, თავდავინწყებით მიეცა თავაშვებულ დროსტარებასა და გაუთავებელ ღრეობებს, ბალებსა და ახალი მოდის გასართობებს. გაუტკბათ ფუქსავატური ცხოვრება, მთავარმართებლის კარზე დარდიმანდული სიარული და მდიდრული კარეტებით ქროლვა. ერთი სიტყვით, სიარული “ტკბილი ცხოვრების” მორევში ჩაეშვნენ. არცთუ ისე იშვიათად ჭუჭყიან ტრაქტირებსაც ეწვეოდნენ ხოლმე და, “მდაბიოები გათქვეფილნი”, ზურნის ჭყვილში ატარებდნენ დროს. დაგირავებულ მამულებს კი ამ დროს თანდათანობით ემატებოდა სარგებელი და ერთადერთი გამოსავალი ისევ და ისევ ახალ-ახალი მამულების დაგირავება იყო...

* * *

ჩვენ შეგვიძლია უფრო ახლოს გავცნოთ ერთ-ერთ ასეთ “ტკბილი ცხოვრების” მიმდევარ თავადს.

იგი ბარბაცით ამოვიდა სარდაფიდან, შვებით ჩაისუნთქა შემოდგომის გრილი ჰაერი, ულვაშებზე ხელი გადაისვა, თვალები აახამხამა, დილის მზეს შეხედა, გემრიელად დააცემინა ცხვირი და კიდევ ერთი ნაბიჯით გადაინაცვლა წინ, რათა უფრო მტკიცედ დამდგარიყო. სარდაფიდან ზურნის ჭყვიტინი და მოქვიფების ღრიანცელი ამოდის, ვილაც ჩახრინწული ხმით თავგამოდებით გაჰკვივის: “შენ სოროში როგორ გაძლებ, წიკლო საბედლო! ჯან გულო!”..

სარდაფის კარებზე გაკრულ ფიცრის მოზრდილ დაფას თოვლისა და ავდრისაგან საღებავი ნახევრად გადასცლია, მაგრამ დაკვირვებული თვალი მაინც გაარჩევს:

“ტრახტირი”... მერე გადაშლილია მსხვილი ასოებით ნაწერი და იქვე უფრო წვრილად მინაწერი მოჩანს: “კარგა ვსვათ და კარგა ვჭამოთ, ამის მეტი რა შეგვრჩება...” მეტრაქტირეს წინდახედულობა გამოუჩენია და ცოტა უფრო ქვემოთ რუსულადაც დაუნერინებია, რათა ყველას გააგებინოს - «НЕ УЕЗЖАЙ, ГОЛУБЧИК МОЙ!».

ეს არის ტრაქტირი მთელს გორსა და გორის უბნებში განთქმული მიკიტისა, რომლისთვისაც მეტსახელად “ბელტიყლაპია” შეურქმევიათ. ბელტიყლაპია სწრაფად ამოჰყვა თავადს, ქონით გაპოხილი ხელსახოცით გაოფლიანებული ღაჟღაჟა სახე ჩამოიწმინდა, მერე თავადს მიეახლა და მოწინებით რაღაც შეჰკადრა. ამ უკანასკნელმა ერთი შეუბღვირა და მერე, ალბათ, რაღაცა მოსთხოვა. ბელტიყლაპიამ, ეტყობა უკვე იცოდა, რასაც მოითხოვდა თავადი - გაზინთული ჯიბიდან დაჭმუჭნული ქალაქი ამოიღო და რაღაც ჩაანიშვნინა. მერე ქალაქი უბეში შეინახა და მახლობლად გაჩერებულ მეეტლეს ანიშნა, ეტლი ჩამოაყენო. მეეტლემ ერთი კი შეხედა თავადს, უსიამოვნოდ დაიჭყანა და უხალისოდ გაემართა ეტლისაკენ.

მანამ ეტლი ჩამოდგებოდა, მეტრაქტირემ თავის კლიენტს მოწინებით გაუსწორა მკერდზე ჩამოკონწიალებული ჯვარი და მედლები. ეტყობოდა, იცოდა, რომ ამით ასიამოვნებდა, ხოლო როცა ეტლი ჩამოდგა, ჩაჯდომა უშველა თავადს და კვლავ სარდაფში ჩაძვრა. კოპებშეკრულმა მეეტლემ მათრახი გადაუტლაშუნა ცხენებს და ეტლიც ადგილს მოწყდა.

ეტლმა გრუხუნით გაიარა გორის ოღროჩოღრო ქუჩები, მდინარე ლიახვი გადასჭრა და ცხინვალის გზას დაადგა. მივჰყვეთ ამ ეტლს. იგი გაივლის კარაღეთს, ქინწისს, ძევერას და ტყვიავში შევა.

გორიდან რომ გამოვიდნენ, ჯერ კიდევ დილა იყო, ტყვიავს ჩასვლამდე კი საკმაოდ ჩამოცხა. შემოდგომაზე, თუ კარგი დარები დაინჩირა, ამ ადგილებში შუადღისას სიცხე იცის. ასე რომ, ბალებში ჩაფლულმა სოფელმა ჩვენს მგზავრს ხალისი მოჰგვარა. ხოლო როცა ეტლი გადაჩრდილულ ორღობებში შეგრიალდა და პატარა ლიახვის საამურმა ნიაჟმა მთელი ღამის ნაქეიფარ თავადს გახურებული შუბლი გაუგრილა, მეეტლეს უბრძანა მარჯვნივ შეეხვია მეეტლეცა და ცხენებიც, ეტყობა, დაჩვეულნი იყვნენ მარჯვნივ შეხვევას, რადგან მეეტლეს, გორიდან მოყოლებული, მხოლოდ ახლა გაებადრა სახე, ხოლო ცხენებმა სირბილს უმატეს და სულ მალე ეტლი კაკლებითა და ჭადრებით დაბურულ ეზოსთან მიაგრიალეს.

აქა ცხოვრობდა აზნაური იასე ფავლენიშვილი, გორსა, ცხინვალსა და ახლომახლო სოფლებში “იასე რამანიჩად” წოდებული. ახალგაზრდობაში იგი განთქმული იყო თავისი სტუმართმოყვარეობითა და პურადობით. ჭიშკართან ეტლს ისე არ გაატარებდა, რომ მგზავრი ეზოში არ შეეპატიუებინა და არ გამასპინძლებოდა. ხოლო, შემდეგ, როცა შვილები დაეზარდა, ცნობილი გახდა, აგრეთვე, როგორც გამოჩენილი ქართველი ხალხოსნის რომანოზ ფავლენიშვილის მამა. უფრო მოგვიანებით კიდევ ერთმა მოვლენამ გაუთქვა სახელი: 1880 წელს კალიამ თითქმის სულ გააჩანაგა ქართლში ჭირნახული. მოსახლეობა დაიმშა და სასონარკვეთილებში ჩავარდა. ხალხოსანი შვილის გავლენით იასე ფავლენიშვილს თავისი სასიმინდეები გაუსხნია და სიმინდი ახლომახლო სოფლების დამშეულ გლეხობისათვის დაურიგებია. “ჩვენს საძაგელ და ცუდ დროში, ეს საკვირველ მოვლენად ჩაითვლება”, - შენიშვნავს ერთი იმდროინდელი მოგზაური.

ამჟამად რომანოზი თბილისში იმყოფებოდა, სასწავლებელში. ხოლო მის უმცროსი ძმა კოლა, რომელსაც ქვემოთ კიდევ ბევრჯერ ვახსენებთ, ახლა ეზოში თამაშობდა და სტუმრები რომ დაინახა, სახლში შევარდა.

ჯერჯერობით ამ ცნობებით დაგვამყოფილდეთ და მივხედოთ ჩვენს მგზავრს, რომელმაც კიდევ ერთხელ დალოცა მასპინძლის ფუძე და ჭერი, ხოლო მზე რომ გადაინვერა, გზა განაგრძო.

ცხინვალში კიდევ გადაახვევინა ეტლს თავადმა, ერთ ზვართან შეჩერდა, ეტლიდან ჩამოხტა, ხელი მოიჩრდილა და დააკვირდა: სიამოვნებით დარწმუნდა, რომ ყურძენი უკვე დაეკრიფათ. შემდეგ ისევ ჩაჯდა ეტლში და უკან გამობრუნებისას მუშტრის თვალით კიდევ ერთხელ ახედა ზვარს. წამით ჩაფიქრდა. ეტყობა, გონებაში რაღაცას ანგარიშობდა...

ორიოდე წუთში ეტლი თამარაშენში შეგრიალდა და სვიმონ მაჩაბლის სახლთან შედგა. მანამ სახლიდან ვინმე გამოვიდოდა და ახლად მოსულს გამოეგებებოდა, ჭიშკართან მეეტლესა და მგზავრს შორის უცნაური დიალოგი გაიმართა. ეს საუბარი არც ერთი მხარისათვის არ იყო სასიამოვნო. მეეტლე, ეტყობა, მგზავრობის ფულსა სთხოვდა მგზავრს, ეს უკანასკნელი კი დიდსულოვნად ამშვიდებდა - ცოტა დამაცა და წინანდელსაც და ამასაც ერთად გადაგიხდით. მეტს ველარ ჩააცვიდებოდა მეეტლე, ამის უფლება თავისი მდგომარეობის მიხედვით არა ჰქონდა. არც აზრი ჰქონდა ამას, ეს გამოცდილებით იცოდა. ისევ ძველ გამოსავალს მიმართეს; მეეტლემ ხიფთანის ჯიბიდან გამოჰოხილი დავთარი ამოაძრო და დაუბარელმა მგზავრმაც რაღაც ჩაუნიშნა. ყურებჩამოყრილი ცხენები და ცხვირჩამოსვებული მეეტლე უკანვე გაბრუნდნენ, ხოლო მგზავრმა ქულაჯის კალთა გაიბერტყა და გაუბედავად შეალო ჭიშკარი.

ეს მგზავრი გახლდათ გოირგი მაჩაბელი, სამაჩაბლოს უკანასკნელი მთავრის სვიმონ მაჩაბლის შვილი და მომავალი დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ივანე მაჩაბლის მამა.

გაუბედავად იმიტომ შეალო საკუთარი ეზოს ჭიშკარი, რომ რამდენიმე უსიამოვნო შეხვედრა ელოდა.

პირველი შეხვედრის შიში მაინცდამაინც არცა ჰქონია და ადვილადაც გადარჩა. ცოლს ეზოშივე შეხვდა და თვითონ დასწრო: სასწავლებელში მიბარებული უფროსი შვილის ამბავი ახარა - კარგად სწავლობს, კარგადაც არის, მაგრამ ყურის გდება უნდა, მართოკას ხომ ვერ დავაგდებ, აქამდეც იმიტომ შევრჩიო. ეს სიტყვები აღრევე ჰქონდა მოფიქრებული და კარგადაც გასჭრა. საყვედურის თქმა იქნებ ისედაც ვერ გაებედა ცოლს, მაგრამ შვილის ამბავი რომ უთხრეს, სახე გაებადრა.

პირველმა გამარჯვებამ ცოტათი წაათამამა თავადი და გულმოცემულმა უფრო გაბედულად შეალო მამის ოთახის კარები. მაგრამ ახლა ველარ გადარჩა, ეს შეხვედრა, ჩვეულებრივ, მარცხით დამთავრდა.

- გაგონილა?! - კარების შეღებისთანავე დაიწყო ქალქიდან ახლადდაბრუნებულმა შვილმა, რომ მამისათვის დაესწრო და საყვედურები სოქმის საშუალება მოესპო, - გაგონილა?! ეს ილია ჭავჭავაძე მანდილოსნებსაც რომ აღარ ეპუება!.. ლეჩაქსაც არაფრად ავლებს!.. არ წაიკითხე?..

მაგრამ მოხუცი მამის შეჭმუხვნილ შუბლს რომ შეხედა, შედგა და ერთბაშად სიმთვრალისგანაც გამოფხიზლდა. გამოცდილებით იცოდა, რომ ასეთი დაბღვერილი შუბლი დიდი ჭეჭა-ქუხილის მაუწყებელი იყო.

ახალგაზრდა თავადს გათვალისწინებული ჰქონდა მამის განსაკუთრებული სიყვარული ლიტერატურისადმი და თითქმის დარწმუნებული იყო, რომ ამ მშვენიერი მისატყუებელით მოხუცი მაჩაბელი ანკესზე წამოეგებოდა. მაშინ არისტოკრატულ ოჯახებში სულ ეს ეკერათ პირზე, ყველგან ჭავჭავაძის “თავხედურ” წერილებზე ლაპარაკობდნენ.

- ახია! - დაიგრვინა მოხუცმა, - თქვენისთანებზე ახია!..

მოულოდნელობისაგან სახტად დარჩა ახალგაზრდა თავადი, მაგრამ მაინც არ დაიბნა და წინასწარვე მოფიქრებული მეორე მისატყუებელი გადაუგდო ვეფხვივით გამძვინვარებულ მოხუცს.

- ე დალოცვილი რუსხელმწიფე მაინც რაღამ გადარია, რომ დღეს თუ ხვალ ყმები უნდა წაგვართვასო!..

მეხი რომ გავარდებოდა, ეს მაშინვე იგრძნო გაქალაქებულმა თავადმა, როგორც კი მეორედ შეხედა მოხუცს, მაგრამ რას იფიქრებდა, ასე დამანგრეველი თუ იქნებოდა.

გაცოფებულმა მოხუცმა “ცისკრის” ნომერი ბუხრისკენ მოიქნია, დიდი ჩიბუხი გამწარებით დაანარცხა იატაკს და კი არ შეჰყვირა, შებღავლა “ტკბილი ცხოვრების” მოყვარულ შვილს, რომელიც ამ დროს უკვე მოხერხებულად იძურნებოდა კარებში:

- ახია! თქვენისთანებზე ყველაფერი ახია!..

მეორე ოთახში გამოსულ თავადს მამიდის დაბღვერილი სახე შეეფეთა, მაგრამ საშიში აქ არაფერი იყო, რადგან მამიდას ჩხუბი და აყალმაყალი არ უყვარდა.

თავადმა სინანულით შეხედა კედელზე გაკრულ ძვირფას თურქულ ხალიჩას, რომელიც მან ოსმალეთის ფრონტიდან ჩამოიტანა, ხელი ჩაიქნია, უხერხულიაო, ჩაიდუღუნა და სწრაფად გაივდა. მაგრამ მოხუცი მამის ყვირილი ეზოშიაც აღწევდა. მთელ ფრაზებს ვერ არჩევდა, მხოლოდ ცალკეული სიტყვები ესმოდა - “თრევა”, “წანწალი”, “ღვთის რისხვა”, “მდაბიო”, “საღდათები”...

საქმე ის იყო, რომ მამა, საერთოდ, უკმაყოფილო იყო თავისი შვილისა. ფუქსავატი გამოდგა, ახალგაზრდობიდანვე დაეჩვია ქალაქში წანწალს. შემოსავალს ფლანგავს, ისე გაკადნიერდა, რომ მამულების დაგირავებაც გაბედა. მერე ადგა და ვიღაც მდაბიოს, ვიღაც ქალაქელი დაბაღის ქალი შეირთო ცოლად. ამაზე დიდი შერცვენა და თავლაფისდასხმა იქნება?! საქვეყნოდ თავი მოსჭრა ოჯახს! მთელი ქვეყანა დასცინოდა მაშინ გიორგი მაჩაბელს, ლექსებიც კი სეთხზეს მასზე!..

გიორგი მაჩაბელი გაჭირვებიდან ყველაზე იოლსა და იმხანად თავადაზნაურობისათვის არცთუ ძალიან უცხო გზას დაადგა: ცოლად შეირთო მდიდარი თბილისელი სომეხი მოქალაქის - ერევანცოვის ქალი, ნატალია. ახალგაზრდა თავადიშვილი იმდენად ქალის სილამაზეს არ მოუხიბლავს, რამდენადაც მამამისის ოქროების ელვარებამ მოსჭრა თვალი.

მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ თავის ნამდვილ გულისწაღილსა და ზრახვას პირდაპირ არ განუცხადებდა მდიდარ სასიამაოროს. როგორც გადმოგვცემენ, არც სასიამაორო დარჩენილა დიდად აღფრთოვანებულ ღარიბი თავადიშვილის დამოყვრებით, რომელსაც, რამდენადაც შემოსავალი უმცირდებოდა და ღარიბდებოდა, იმდენად

ქეიფებისა და უზრუნველი დროსტარების მადა და ხალისი ემატებოდა. ეტყობა, ახალგაზრდა ქალის თვითნებობამ იმძლავრა და ძუნწი, მაგრამ მდიარი მამაც, რომელიც, ალბათ, მიკირტუმ გასპარიჩის პროტოტიპად გამოდგებოდა, ბოლოს და ბოლოს დათანხმდა ბედოვლათი თავადიშვილის მოყვრობზე. მაგრამ იმავე გადმოცემის მიხედვით, მდიდარ სიმამრს ისეთი ხელგაშლილობა არ გამოუჩენია, როგორსაც წარჩინებული სიძე მოელოდა. მზითვეი საკმაოდ ძუნწი და ღარიბული აღმოჩნდა, ხოლო თუ ერთ-ერთ მოგონებას ვერწმუნეთ, სიმამრის სახლიდან გამოტანილ ზოგიერთ დაბეჭდილ სკივრში, პატიოსანი თვლებისა და ოქრო-ვერცხლის ნაცვლად, კენჭები და აგურის ნატეხები აღმოჩენილა.

სწორედ ამას დასცინოდნენ მაშინ ხალხში:

“მაჩაბელო ფესაო,
თვალი დაგიდგესაო,
დაბლის ქალი ცოლად შეგრთეს,
ფული არ მოგცესაო...”

ადვილად მოატყუეს რბილი ხასიათისა და ფულს ყაირათს შეუჩვეველი სასიძო. არც სიძეს გამოუდვია დიდად თავი: იმავე სკივრებში იმდენი ფულ იმანც აღმოჩნდა, რომ რამდენიმე ხანს ყოფნოდა ახალგაზრდა თავადს. ჯერჯერობით მეტი არც უნდოდა, რადგან მამიდის ნასწავლ სახარებიდან მის სულსა და გულს ყველაზე უფრო ერთი სიბრძნე შეეგუა - “ნუ ჰზრუნავთ ხვალისათვის, რამეთუ ხვალემან იზრუნოს თავისა თვისისა”.

ხოლო როცა ეს ხვალე გათენდა, ტკბილ ცხოვრებას დაჩვეული თავადიშვილი ქალაქიდან შინ ავიდა და შემოსავლის ერთი ნაწილი წამოიღო. მერე მამულების დაგირავებასაც მიჰყო ხელი...

ეს ფული იფლანგებოდა ორთაჭალის ბალებში, მასკარადებზე, ბალებზე, მდიდრულ კარეტებში, ახალგაზრდა ბანოვანებში...

რაც დრო გადიოდა, მით უფრო ჭირდა ცხოვრება, რადგან მამულების დაგირავება და გაყიდვა სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. თანდათანობით, თართო ბინიდან, ალბათ, უფრო ვიწრო ბინაში გადაინაცვლა გალაღებულმა ახალგაზრდამ, მაგრამ ქალაქი მაინც ვერ დატმო. შემდეგ ეს საცხოვრებელი ბინა კიდევ უფრო დავიწროვდა, და, ბოლოს, მისი შვილის თქმით, “პატარა სადგომად” იქცა. უდარდელ ცხოვრებას მიჩვეულმა თავადმა წვრილ-წვრილი ვალების აღებას მიჰყო ხელი. მაგრამ ვალებს ხომ გადახდა უნდოდა, სარგებელთან ერთად! გამოსავალი ისევ ადვილების გაყიდვასა ან, როგორც თვითონ იტყდა, “გაპრადალეებაში” იყო, და შერჩა კიდევ ეს სახელი - “პრადალა” შეარქვეს... ერთ დროს დიამბეგობაც იკისრა. უფროსი შვილის ცნობით, მამრის უფროსის თანაშემწედ დანიშნეს... ადვილი წარმოსადგენია, როგორი ავტორიტეტი ექნებოდა ასეთ სახელმწიფოებულ, რბილი და მერყევი ხასიათის მამრის უფროსს...

რუსეთ-თურქეთის ომი რომ დაიწყო, გიორგი მაჩაბელი მოხალისედ ჩაენერა კავალერიის გენერალ-ლეიტენანტ ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილის რაიონის რაზმში, უფროსობდა ოსების “სოტნას”, 1853 წელს ეს პოლკი ახალციხისთან

იბრძოდა, ხოლო 1854 წელს, სწორედ იმ დროს, როდესაც გიორგის მესამე შვილი შეეძინა, ანდრონიკაშვილის ჯარებმა მწარე დამარცხება აგემეს მტერს. ამ ბრძოლაში მაჩაბელმაც ისახელა თავი და გიორგის ჯვარი მიიღო.

ჩოლოქთან ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ გიორგი მაჩაბელმა თავისი უფროსის - ივანე ანდრონიკაშვილის შვილი არჩილი თამარაშენში გამოატარა და ახლადშეძენილი ვაჟი მოანათვლინა, რომელსაც უფროსის პატივსაცემად ივანე შეარქვეს. ამ ბრძოლების შემდეგ გიორგი მაჩაბელი კიდევ უფრო დაუახლოვდა გავლენიან გენერალს და მის ვაჟს არჩილს, რომელიც მერე ბებუთოვთან მსახურობდა ადიუტანტად, და რომლის გავლენის სფეროც საკმაოდ ვრცელი იყო. ამრიგად, ტკბილი და “განათლებული” ცხოვრების მიმდევარი თავადი ახლა კიდევ უფრო ხშირად ახერხებდა მთავარმართებლის კარსა და წარჩინებულ საზოგადოებაში ტრიალს. სოფელში იშვიათად თუ ავიდოდა, ოთხ-ხუთ წელიწადში ერთხელ, და ისიც შემოსავლის ასაკრეფად. “აკრეფდა შემოსავალს, ცოლ-შვილს არათფერს დაუტოვებდა და წავიდოდა... ცოლ-შვილში ყოფნა არ უყვარდა”, - იგონებს ვანო მაჩაბლის სოფლელი და მასთანვე შეზრდილი გლეხი.

დედა, ნატალია, ერევანცოვის ქალი, შრომისმოყვარე და მშრომელი ადამიანი იყო, ამასთან მეტად ანგარიშიანი და ყაირათიანი, შეიძლება ითქვას, ძუნწი, ვანო შემდეგ უცხოეთიდან სწერს თავის დას: “დედა რასა იქს? თავის ტკივილი ხომ აღარ მოსდის? ან სიძუნწეს თავი დაანება თუ არა?” ქართულად იყო აღზრდილი, იყო ქართული წერა-კითხვა, მაგრამ ქართულ ლიტერატურას ზერეღედ იცნობდა და შვლების აღზრდის საქმეში არც ერეოდა. ეს მთლიანად პაპიდას ჰქონდა მინდობილი. გრიგორიანული სარწმუნოება გათხოვების შემდეგაც არ დაუთმია.

მაგრამ დედის დასახასიათებლად უფრო საინტერესო იქნება მისივე მომსწრესა და ოჯახის ახლობელს ალექსანდრე მაჩაბელს მოვუსმინოთ:

“დედა ვანოსი, ნატალია, მეტად სათნო და კეთილი ადამიანი ბრძანდებოდა, მხიარული გამომეტყველება ჰქონდა, ძალიან მოხუცი) იგულსხმება, როცა ძალიან მოხუცდა), მომცრო ტანისა, წელში მოხრილი, მუხლმაგარი, უკანასკნელ დღემდე დაუმარელი. პატარა ბავშვს რომ დაესაქმა, გაუგონებდა. ვასოს სახლში ყველას ყურადღებას იქცევდა, მსჯელობაში მონაწილეობას იღებდა და ბევრჯერ მისი ჰაზრი იმარჯვებდა... ყველა წვრილმანს იხსომებდა; თუ მოხდებოდა და რამე გადაავინცდებოდა, უკვირდა, რათ დამავინცდაო, დაიცა მოვიგონებო და იმდენს თეიქრობდა, რომ მოიგონებდა. დიდი გამფრთხილებელი ოჯახში ყველაფერისა. ერთი ახალციხური ყუთი ჰქონდა, დახატული, რომელიც ვიღაც ბაყალს მიერთმია ფეშქაშად. “კაი ჩირებს ვაკეთებ და იმიტომ მომართვა ეს ყუთიო”, - იტყოდა ხოლმე. იმ ყუთში რა გინდოდა რომ არა ჰქონდა - ლურსმანი, ბულღი, ნევესები, მახათი, სადგისი და ათასი რამ ამისთანები; რაც კი დასჭირდებოდა მოსამსახურეებს თუ შვილიშვილებს, იმ საათში იმ ყუთიდან ამოუძვრენდა და მისცემდა.

- “მომიტანეთ, შვილო, ტომრები, ხურჯინები, საცვლები, მე დავაკერებ, ვინემ პატარათ არის დახეული, ადვილი დასაკერებელია, რომ გადიდდება - ძნელი...”

“ყველაფერი დანიშნულ ალაგს ჰქონდა შენახული. არათფერი არ სჭირდებოდა.

- “შვილო, ბევრი ხალხი ნუ შემოგიდის ოთახებში და ბალკონში, პოლს ძალა მოუვა, კრასკაც გაცვთება, ჩემი შვილი შენუხდება.”

“ვანო უყვარდა... უყვარდა ძალიან. სულ მის მოგონებაში იყო. ისე გავზარდე, რომ არაფერი გაუტეხნია რა, ძალიან ნიჭიერი არის, ვენაცვალე, გინება არ იცოდაო, და არა სჯეროდა თუ დაკარგული იყო ვანო.

- “აბა რა? ჩემი ჭკვიანი ვანო ადვილად არ გადაიგდებდა თავს, ის წასულა სხვათა ქვეყანაში, დიდ საქმეებს აკეთებს, და წერილიც მოსულა, ამბავი მოუტანიათ, მაგრამ მე კი ვერა ვხედავ.

“მუდამ შემოდგომას ჩურჩხელებს უმზადებდა ვანოს - “უყვარს, ვენაცვალეო”. ერთ შემოდგომაზე ატეხილი წვიმები იყო, ჩურჩხელები არა პრებოდა. სწუხდა დედა ნატალია, ვანოს ჩურჩხელები დაუობდებო. ერთი მოურავი სიმონა სუთიაშვილი ჰყავდა. მას შესჩიოდა. მან მოახსენა: “ასე გამიგონია, დედა ადამიანი ცხენზე უნდა შეჯდეს, წვიმაში გაიარ-გამოიაროს და გადაიღებსო”.

- “ოღონდ ჩემს ვანოს ჩურჩხელები არ წაუხდეს და ჩემზე დედა ადამიანი ვილა არის, შემიკაზმეთ, მე შევჯდები ცხენზედაო”.

“და დედა ნატალია ეზოში ცხენით გაატარ-გამოატარეს.”

“დედა ნატალია მაინცდამაინც მორწმუნე არა ბრძანდებოდა. თუმცა კვირა ძალზე სანთლებს ანთებდა, სომხის სჯული მაგრა ეჭირა და არასოდეს არ ზიარებულა.

“მე რომ მოვკდე, ქელეხი არ გადამიხადოთ, რა საჭიროა, ჩემი შვილი ხარჯში ჩავარდება...”

მაგრამ ძალიან წინ წავედით!..

* * *

შვიდი წლის ვანო პაპიდას ეკლესიაში მიჰყავს, რათა მღვდელს უშველოს. გადაშლილი სამოციქულო ხელში უჭირავს დიაკვანს, რომელმაც დამარცვლით ძლივს იცის კითხვა. ვანო საამური ხმით დაიწყებს. დიდხანს ვერა სძლებს ფეხზე, იღლება, სუსტია. სკამს მიაშველებენ და ზედ შესვამენ.

თანდათანობით გაფართოვდა პატარა ვანოს მრევლი. ახლა შორეულ სოფლებშიაც გაჰყავთ სახელგანთქმული ბავშვი.

“ცხრა თუ ათი წლისა ვიქნებოდი, როდესაც პრიველად ვნახე ვანო მაჩაბელი, - ასე იწყებს თავის მოგონებას ეკ. გაბაშვილი, - იმ დროს ციებამ დამიგდო და ბებიაჩემმა მკითხავის რჩევით გერისთავში წამიყვანა. ეკლესიის ეზო სავსე იყო ხალხით და დაჩარდახული ურმებით. აქა-იქ დიდი ლხინები იყო გაჩაღებული და ჩვეულებრივი ჯვარობის ურიაშულისგან ყურთასმენა აღარ იყო.

მამაჩემს ხელმოკიდებული დავყავდი ერში და მიხსნიდან გერისთავის ბაზრის მნიშვნელობას ზემო ქართლის ცხოვრებაში. ეკლესიაში წირვა იდგა. ხალხი შედიოდა ხატის სამთხვევად და პარაკლისის გადასახდელად, ჩვენც იქითკენ ვინევდით, რამდენადაც ხალხის ტალღა ნებას გვაძლევდა.

უცებ ხმა გავარდა, სამოციქულოს სულ პანანინა ბავშვი კითხულობსო და ხალხი უფრო აჩოჩქოლდა და ეკლესიის შესავალს მიანყდა. მამაჩემმა ფეხს აუჩქარა, ხელი უფრო მაგრად ჩამჭიდა და რამდენიმე წამის შემდეგ ეკლესიაში შემიყვანა.

ხატების წინ მრავალი სანთელი ენთო, მაგრამ ეკლესიაში მაინც ბნელოდა, პატარა საყდრის ვიწრო სარკმლებიდან საკმაო სინათლე არ შემოდოდა და ხალხს ვერ ატანდა. ამ ბინდში მკათიოდ მოჩანდა მხოლოდ ხელში აყვანილი რვა წლის ბავშვი

რომელსაც მარჯვენა ხელში დიდი კელაპტარი ეჭირა და წინ გადაშლილ უშველებელ წიგნს კითხულობდა.

სიზმარივით ჩამრჩა ეს სანთლის შუქით განათებული მშვენიერი ბავშვის გაფითრებული სახე. დიდრონის, მომწვანო თვალებით შემკული და ქერა ხუჭუჭი თმით გადაფენილი სპეტაკი შუბლი.

ის არა ბავშვური სახის გამომეტყველებით დაშტერებოდა წიგნს და მალალი ხმით, გარკვევით კითხულობდა სწორედ იმ კილოთი და ტონით, რომლითაც ჩვეულებრივ სამოციქულოს კითხულობენ. ხალხი გაკვირვებული, თითქმის ცრუმორწმუნეობამდე მისული, უცქეროდა და უსმენდა. მე თან სიამოვნებით და თან შურით შევცქეროდი არა ჩემოდენას, მაგრამ გასაოცარ ბავშვს და ვკვირობდი იმის თავისუფლად თავის ჭერას და ხმის რიხიანობას.

- როგორ მოგწონს? - წამჩურჩულა მამაჩემმა.

- მიკვირს ამოდენა ხალხში როგორ ბედავს, არა კრთება... - ჩურჩულითვე მიუვგე მამას და უფრო ჩავაკვირდი მის გაფითრებულ სახეს, ამაყურად მოღერებულ ყელს, მწვანე, კატის თვალებისმაგვარ თვალებს, მორკალულთ ქერა წარბებით, წვრილ-წვრილ ტუჩებს, ცოტათ ჩავარდნილ ბაგებზე; და მაშინდელი იერი უცვლელად შერჩა ვანოს, რომლის სიცოცხლემ მართლაც რომ ჩემს თვალწინ გაიარა.

- ვინ არის? ვისი შვილია? - გაისმა კითხვა. ყველას უნდოდა უფრო ახლო დაენახა ეს არაჩვეულებრივი, იშვიათი ბავშვი, მაშინდელ დროს თითქმის უმაგალითო მოვლენა.

მამაჩემმა კითხვით მიმართა ჩვენს ახლო მდგომ მანდილოსანს და იმან სიცილით მიუგო:

- კნიაზო რევამ, ნუთუ ვერ მიცან ელენე, დიასამიძის ქვრივი, ჩემი ძმისწულია ვანო და თან ჩემი საამაყო და საყვარელი მონათვე.

- ახლა კი მესმის, თუ საიდან შეისწავლა ამ პატარამ ასე მკაფიოდ საღმრთო წერილის კიტხვა. თქვენი სიბრძნე განთქმულია მთელს ქართლში.

- კარგი, კარგი, შენს გაზრდას, ქათინაურებს ნუ მოჰყვები! - და წინ წამოაყენა მასთან მოახლოებული, ახლა მთლად განითლებული ვანო.

- აი, ჩემი იადონი და მომავალი საქართველოს პატრიარქი! - სიცილით დაუმატა მოხუცმა ელენემ.

მაგრამ პატარა ვანო მაჩაბელი არაფრით არა ჰგავს მომავალ პატრიარქს. მას ახლავე ეტყობა, რომ პაპასავით მუამბოხე სულის და დაუდგრომელი ბუნებისა იქნება. ამას ნათლად ღალადებენ მისი მკვირცხლი თვალები და ასაკისათვის შეუფერებელი ამაყი გამოხედვა. ეკატერინე გაბაშვილი იქვე დასძინს: “ბავშვი ტუჩმოკუმული, სახეკუბტად იდგა და პაპიდას ალერსი, თითქოს, ღირსეულად შეიფერა და ამაყად გადმოგვხედა. და ეს ამაყური გამოხედვა ვანოს ვაჟკაცობამდის შეჰყვა. ვანო ერთი იმათთაგანი იყო, რომელთაც სწამთ თავიანთი მონოდება და თავი ყოველთვის ღირსეულად უჭირავთ”.

არა, ნამდვილად პაპას ჰგავს, სამაჩაბლოს უკანასკნელ ღირსეულ მთავარს...

ახლა ესეც ვნახოთ, რას წარმოადგენდა თვით სამაჩაბლო.

* * *

საისტორიო წყაროებში მაჩაბლის გვარი მეთხუთმეტე საუკუნიდან მოიხსენიება, ქართლისა და კახეთის სამეფოების გაყოფის შემდეგ. როგორც ჩანს, აფხაზეთიდან

უნდა იყვნენ გადმოსულები. ვახუშტი წერს: “მაჩაბელი იტყვის ანჩაფისძეობას, აფხაზეთიდან მოსვლას”. ერთი შტო მაჩაბლებისა რაჭაშიაც ყოფილა. ბროსეს ცნობით, ამბროლაურის ციხე მაჩაბელს ეკუთვნოდა. ირკვევა აგრეთვე, რომ მაჩაბლების წინაპრები ახალციხეშიაც გადასულან და მუსულმანური რჯული მიუღიათ. ერთ-ერთი მათგანი ციხის კომენდანტიც ყოფილა ახალციხეში...

მაგრამ მთავარი ძარღვი ამ გარისა დასახლებული იყო დიდი ლიახვის აუზში. რეზიდენციად ჰქონდათ თამარაშენი, ერთ ღროს ცნობილი ქალაქი. პლატონ იოსელიანის ცნობით, ეს ქალაქი 1190 წელს დაუფუძნებია თამარ მეფეს. ქალაქის მცხოვრებნი ვაჭრობას აწარმოებდნენ ოსებსა და მთის სხვა მოსახლეობასთან. სფერო მათი ვაჭრობისა კარგა დიდი იყო - რაჭასა და იმერეთში აღწევდა. მაგრამ სულ საუკუნე-ნახევარი იარსება ამ ქალაქმა. რუსუდანის მეფობის დროს იგი ერთიან მოსრნა და მიწასთან გაასწორა ჯალალედინმა. მერე, თანდათანობით, ისევ აღმოცენდა ამ ადგილზე ცხოვრება, და როგორც აღვნიშნეთ, მეთხუთმეტე საუკუნის აქეთ თამარაშენი მაჩაბლების რეზიდენციას წარმოადგენს. მაგრამ ქალაქად აღარ მოიხსენიება, ნაქალაქევს ეძახიან, ხოლო უფრო ხშირად - სოფელს. ძველად მაჩაბლები საზაფხულოდ ფანის წყალზედაც ადიოდნენ, რომლის შემოგარენი მათ ეკუთვნოდათ და პატარა ციხეც ჰქონდათ იქ აგებული...

თავის დროზე მაჩაბლები სახელგანთქმული და ძლიერი მთავრები იყვნენ. ცხინვალიდან მოკიდებული, დიდ ლიახვს აღმა რომ შეჰყვებოდი, მდინარის ორივე ნაპირას ფართოდ გადაშლილი ნაყოფიერი და თვალწარმტაცი მიწები, ქართველთა და ოსთა სოფლები, მთისა და ბარის გლეხობა სამაჩაბლოში შედიოდა. მათი იყო ცხინვალი, მეღვრეკისი, ზემო ნიქოზი, თამარაშენი, აჩაბეთი, მონასტერი, ქურთა, კეხვი, მსხლები, ჯავის ხეობა, მუგუთი, ხეითი, საბანძინდა, ქემერტი, სვერის ხეობა... მარტო ჯავის ხეობაში ათასამდე კომლი ჰყოლიათ.

ეს ადგილები იშვიათი სილამაზით და სიკვლეუციტ გამოირჩევა, საქართველოს ერთ-ერთ ულამაზეს კუთხედ იტვლება. ატეხილი ტყით დაფარული მთები, მწვანედ მოხასხასე მინდვრები, მოჩუხჩუხე ჩანჩქერები და ანკარა ლიახვი, რომელიც ზემოთ, სათავისაკენ შმაგივით ბორგავს, ხოლო როცა გაივავებს, უფრო დინჯად მოედინება!.. ერთი მოგზაური გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში აღფრთოვანებით შენიშნავდა: “მგზავრს არ მოსწყინდება აქ სიარული, რაც უნდა დიდი გზა გაიაროს, იმიტომ, რომ ათასნაირი სანახავეები დახვდება, ათასნაირი გასართობი საგნები, ათასნაირი ბუნების სიმშვენიერე. აქ დაინახავთ - ჩხრიალით გადმოდის წყალი, იქ ხედავთ, რომ მიწიდგან შადრევანივით ბრიალინტისფრად ამოჩუხჩუხებს წყარო, მშვენიერი წმინდა, ანკარა და გასაოცრად ცივი... ბევრი ვინატრე თბილისის ქალაქისათვის”...

ბუნების სილამაზე ერთი მხარეა. ეს კუთხე გამოირჩეოდა, აგრეთვე, სიმდიდრითა და ბარაქით. მთიან ადგილებში უმთავრესად მეცხოველეობას მისდევდნენ. განთქმული იყო აქაური მატყლი, ხოლო აქაურ ყველას თბილისის ბაზარზედაც კი დიდი მოწონება ჰქონდა. ბარში უხვად მოდიოდა მარცვლეული და მრავალნაირი ხილი...

ერთი სიტყვით, უფლებამოსილი და მდიდარი მთავრები იყვნენ მაჩაბლები. მებატონეებს მაღა გახსნილი ჰქონდათ და, რაც დრო გადიოდა, მეტსა და მეტს მოითხოვდნენ ყმებისაგან. ყმებს, თავიანთი ოჯახებით, ტორგში ჰყიდიდნენ, ბეგარას ყოველწლიურად ზრდიდნენ. იქამდეც მივიდა საქმე, რომ წელში განწყვეტილმა

მთიელებმა ველარ გაუძლეს ახალ ბეგარას და 1882 წელს მეფე ერეკლესთან უჩივლეს მაჩაბლებს. გადმოცემით, მეფე ერეკლემ მაჩაბლებს ჯავის მიდამოები ჩამოართვა და გიორგი ბატონიშვილს გადასცა. ყმებთან ასეთი დავა შემდეგაც ჰქონდათ აქაურ მებატონეებს.

სამაჩაბლოს ისტორია შორს წაგვიყვანს. ერთი რამ კი უნდა აღინიშნოს: მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდანვე, პოლიტიკურ უფლებებთან ერთად, საფუძვლიანად შეირყა სამაჩაბლოს ეკონომიური მდგომარეობაც. ხოლო ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ იმდენად გაღარიბდნენ და დაკნინდნენ, რომ ძველი დიდებით მოსილი სამაჩაბლო მწარე მოგონებადღა იქცა. იმ დროს უკვე სამაჩაბლო ფაქტიურად აღარც არსებობდა და წარსული დიდებით გაამაყებული მებატონენი ამ სახელწოდებით მხოლოდ თავს იტყუებდნენ. საკუთარ პატივმოყვარეობას ეფერებოდნენ. ოთხმოციან წლებში ვანო მაჩაბლის ერთი მეგობარი მოხდენილად შენიშნავს - «Самачаблио – ведь миф». ხოლო თვითონ ვანო ამავე ხანებში უფროს ძმასა წერს: “თუ მალე არ მოვუარეთ ჩვენს საერთო სამაჩაბლო მამულს, სრულებით დაგვეღუპება, ან თუ გაყოფის შემდეგ გვერგება რამე, გვერგება ხრიოკი, ტყესა და წყალს მოკლებული მამული”.

ამ წერილში, რა თქმა უნდა, იგი გულისხმობს არა დიდ სამაჩაბლოს, იმ გავებით, როგორც ისტორიაშია ცნობილი, არამედ გაყიდვასა და დაგირავებას გადარჩენილ, აქა-იქ გაფანტულ მიწის ნაკვეთებს. დიდი სამაჩაბლო საფუძვლიანად შეირყა ჯერ კიდევ ვანო მაჩაბლის დაბადებამდე, ხოლო ვანოს ბავშვობაში იგი საოცრად სწრაფი ტემპით დაინგრა და მოიშალა.

1854 წელს, როცა ვანო მაჩაბელი დაიბადა, ხშირდება უკიდურესად შევიწროებულ და ექსპლოატირებულ ყმათა აჯანყებები, და თურქეთთან ომში დამარცხებული მეფე იძულებული ხდება თვითონვე მოამზადოს რეფორმები ბატონყმობის გასაუქმებლად. ვანო პატარაობისას მოწმე იყო ამ რღვევისა, რამაც თვით მებატონეების წრეში ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული ხასიათები წარმოქმნა. ერთმანეთისაგან განსხვავებული და ხშირად ერთმანეთის საწინააღმდეგოც! ამ განსხვავებულ ხასიათებს ვანო მაჩაბელი საკუთარ ოჯახშიაც ხედავს. ამაყი პაპა, რომელიც მეფერამეტე საუკუნის მიწურულში დაიბადა და “წასულის დიდებას” მოესწრო, ახლაც იხტიბარს არ იტყვის და თავი მედგრად უჭირავს, ვინ იცის მოჩვენებით თუ ნამდვილად. საინტერესოა მისი ისტორია და გაორებული ხასიათიც. როგორც სამაჩაბლოს დიდი მთავარი და უფლებამოსილი მებატონე, მთავარმართებლის კარზე წანწალსა და წრიალს არ კადრულობს, სხვა გადაგვარებულ თავადებს არ ბაძავს, რომელთაც პირფერობისა და ერთგულების გასამრჯელოდ მკერდზე ჯვარ-მედლების ადგილი არ დარჩენიათ. მაგრამ ამავე დროს გრძნობს, რომ უამისობაც არ იქნება და ზოგჯერ ისიც კისრულობს დამამცირებელ საქმეს, თუმცა სრულიად უნაყოფოდ: ბედი არა სწაყოლობს და ზოგჯერ ჩინ-მედლების ნაცვლად “ნაობახტში” სვამენ. თვითონვე მწარე გაკვირვებითა წერს:

“სამხედრო სამსახურსა შინა არა ვყოფილვარ და პახოდში კი რამდენჯერმე, ღენერალ-ლეიტენანტის ველიამინოვის, მთავარ-მართებლობის თანამდებობის აღსრულების დროსა, მისი ბრძანებით გორის ოკრუჟნის ნაჩალნიკისაგან ოსეთში როტით შესვლის დროს ვიმსახურე და რამდენიმე ავაზაკი ოსნი შევიპყარ და მივეყ, და რომელს წელს იყო, სახელდობრ, არ მახსოვს; ჩემგან მოხსენებითა, მთავარმართებლად მყოფისა ერმალოვისაგან სამგზის ვიყვი გაგზავნილი და წავიყვანე

ინჟინერნიცა აღმოსაჩენად ახალის სახელმწიფოს გზისა; და მეოთხედ ამავე საქმესა ზედა ვემსახურე ღენერალ პოპოვს, მთაში ბატალიონის შესვლის დროსა, რომლისგანაც ვიქმენ საიდუმლოდ გაგზავნილი, დარჩომილის გზის გასასინჯავად. სადაც ყოველი ბრძნება აღვასრულე; და იქიდანვე ჩაველ ლინიაზედ, და განუცხადე ყოველივე გარემოება მის გზისა, ერმოლოვს. ათას რვაას ოცდაექვსში ვემსახურე გრანიცაზედ პახოდში. რვასა და ცხრაში ვემსახურე ოსეთისა მილიციაში, ყოველის ჩემის შესრულებით, და რაიცა სამსახური აღმოვაჩინე, მაქვს ამაზედ ატესტატნი”...

“ატესტატნი” კი შერჩა ამაყ თავადს, მაგრამ ჩინი არავის მიუცია. ეს, ალბათ, მისი გადაჭარბებული ზვიადობითა და სიფიცხით უნდა აიხსნას. გადამწყვეტ მომენტში, ეტყობა, ბოლომდე ვერ მიჰყავდა თავისი “სამსახური”...

ჩინს ვინ დაეძებს, როდესაც...

“სახელდობრ არ მახსოვს რომელსა წელსა, გორის ოკრუჟნის ნაჩალნიკად მყოფის ტიტოვის ბრძანებით, მიველ სოფელსა ბეყმარს ჩემის კაცის ასაყრელად და ამაზედ თავადმა დავით ფალავანდოვმა ჩხუბი მიყო და ეს საქმე წარმოებდა სუდსა შინა და მისის გადანყვეტილებით, დაგვსხეს ორნივე ორ კვირას ნაობახტში”, - იქვე დასძენს იმედგაცრუებული თავადი.

მეორედ ოცდათორმეტი წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის იჯდა სვიმონ მაჩაბელი “ნაობახტში”. მაშინ გადასახლებას გადარჩა. არ გატყდა და გაათავისუფლეს. ამის შემდეგ იგი თავის სამთავროში ჩაიკეტა და ლექსების წერას მიჰყო ხელი. საკმაო განათლება ჰქონდა მიღებული, იჯდა და ხან ძველ ლიტერატურას კითხულობდა, ხან წერდა. “ვეფხისტყაოსანი” თითქმის ზეპირად იცოდა და მის “გულასპიანშიც” ჭარბად იგრძნობა დიდებული პოემის სიუჟეტური გავლენა. ხშირად ეწვეოდნენ ხოლმე მეზობელი თავადები და სტუმართმოყვარე მასპინძლის მოხდენილი ზმებითა და მოსწრებულ სიტყვა-პასუხით ტკბილად ატარებდნენ დროს. შემოსავალი ორას თუმნამდე ჰქონდა თეთრი ფულით. მერე თანდათან შემცირდა ეს შემოსავალი და ამასთან დაკავშირებით, მით უფრო გახშირდა მთიელებთან დავა და ჩხუბი. მაგრამ ეს დავა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უფრო პრინციპული ხასიათისა იყო: დიდ მთავარს შემოსავლის შემცირებაზე უფრო მეტად წელსა წყვეტდა მისი განუსაზღვრელი გავლენისა და უფლების თანდათანობით შემცირება.

პატარა ვანო მაჩაბელი სულ სხვანაირი დავის მოწმეც არის. მას ბავშვობაში უნახავს, ან გაუგონია, როგორც ცოცხალი ამბავი, თუ როგორა ჰყიდდა ყმებს პაპის ძმა, გრიგოლ მაჩაბელი. ამათგან სავსებით განსხვავებულია გიორგი ერისთავის ანდუყათარივით უღარდელი და ნადირობით გაგიჟებული იასე, ვანოს ბიძა, რომელიც მეძებრების დაგეშვასა და ქორ-შეგარდნების განვრთნაზეა გადაყოლილი და დიდად არ აწუხებს თავისი სამთავროს საერთო რღვევა. სვიმონ მაჩაბლის მეორე შვილმა გიორგიმ - ვანოს მამამ - კიდევ უფრო იოლი გამოსავალი იპოვა: ქალაქს შეეჩვია და ტკბილად ატარებს დროს გავლენიან მეგობრებთან... მამულები კი გირავდება, სამაჩაბლოს ჰორიზონტი თანდათანობით იზღუდება, ცა საავდრო ღრუბლებით იტვირთება...

სვიმონ მაჩაბელი ადრევე გრძნობდა მოახლოებულ ქარიშხალს. უფრო წინდაუხედავი მებატონეები, და მათ შორის სვიმონის შვილებიც, ამას ვერ ამჩნევდნენ. მაგრამ საერთო კატასტროფამ - ბატონყმობის გაუქმებამ, რაც პირველად უფრო მწარე და საშინელი ეგონათ, ვიდრე სინამდვილეში გამოდგა, ერთნაირად დაარეტიანა ყველა.

ანრიალდნენ. შეიქნა მითქმა-მოთქმა, მისვლა-მოსვლა, ჩუმი ჩურჩული გამოკეტილ ოთახებში, მწარე ამოოხვრა, გოდება. მოლაპარაკება, მსჯელობა, არგების წერა, პარაკლისები... მოხდა ისეთი გარდატეხა, რაც, თითქოს მთელი ისტორიის მანძილზე არ მომხდარა, და რაც, მათ შეგნებაში, ყოველგვარ ალა-მაჰმად-ხანისა და ჯალალედინის შემოსევაზე საშინელი იყო... “მაშინ თავად-აზნაურობას ბნელი და გამოურკვეველი მომავალი ელოდა და არ იცოდა დღევანდელი დღე რა ხვალეს უქადდა”¹.

«მოვიდა ჩვენზედ წარღვნა და არსად სჩანს ახალი ნოეს კილობანი, სადაცა შევაფაროთ ჩვენი თავი, არსადა სჩანს გამომხსნელი. ეჰ, ილუპება, ილუპება საქართველოს თავადაზნაურობა. საცაა მოვა წარღვნაც და შთანთქავს ყველას!.. ტყუილია ჩვენი მეცადინეობაცა, ჩვენი სურვილიცა, ცხადად სჩანს რისხვა ღვთისა ჩვენზედა მოვლენილი და ვილუპებით! აღარავინ გვებადება, აღარავინ გვეზრდება. ხმა საიდუმლო ისმის: “აქამდის იცოცხლეთ, კმარა, გეყოფათ, აიყარენით”».

ეს იყო მათი განწყობილება და სულიერი მდგომარეობის პოეტური გამოხატვა.

მაგრამ ბევრი აღარც ასეთი პათეტიკური შეძახების გუნებაზე აღმოჩნდა: ამ მოვლენისადმი თავიანთი დამოკიდებულება მათ უფრო საქმიანად ჩამოაყალიბეს და მთავრობას მიაართვეს.

“რა რომ გლეხებს თავისუფლება გამოეცხადებათ, ჩვენი ოჯახები მაშინვე დაეცემიან, ჩვენ კართი კარგად უნდა ვეთრიოთ და მოწყალება ვითხოვოთ. აღარ გვეყოლება მოსამსახურე, აღარც ვენახებისა და მიწის შემუშავებელი, აღარც საქონლისათვის მწყემსი და აღარც შვილების გამომზრდელი ძიძა... როგორც დამნუარი სანთელი გაჰქრეს, ისე გაჰქრება ჩვენი ცხოვრება”... 2

ეს შთაბეჭდილებები ცოცხლად ინახებოდა პატარა ვანოს გონებაში და არ შეიძლებოდა გავლენა არ მოეხდინა მის ხასიათსა და მსოფლმხედველობაზე... ჩვენ ვნახავთ, როგორ რაინდულად გამოექომაგება იგი სასტიკი მებატონეებისაგან შევიწროებულ გლეხებს, ხოლო ერთ თავის ძალიან ახლობელ ადამიანს გლეხების აწიოკებისათვის ალა-მაჰმად-ხანს შეარქმევს..

* * *

რვა წლის ვანოს უკვე წაკითხული ჰქონდა “ვეფხისტყაოსანი”, და მეოცნებე ბავშვს თავისებურად ჰყავდა წარმოდგენილი რუსთაველის დიდებულ პოემის გმირები. ზოგიერთი ადგილი “ვეფხისტყაოსნიდან” ზეპირადაც იცოდა, ამას პაპიდაც ავალედა. იმავე ხანებში ჩუმად წაკითხა პაპამისის ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში დაწერილი სატრფიალო რომანტიული თხზულება “გულასპიანი”, რომელიც ეპიგონურ ნაწარმოებს წარმოადგენს და რუსთაველის უკვდავ ქმნილებას სიუჟეტურადაც ბაძავს და მხატვრული ფორმითაც.

მწიგნობრობა მაჩაბლებზე მემკვიდრეობით გადმოდის. პატარა ვანო საოჯახო ბიბლიოთეკაში ნაანყდება აგრეთვე დიდი პაპის, სვიმონის მამის - ფარსადან მაჩაბლის ხელნაწერებს და გაფაცვიცებით გადაიკითხავს, თუმცა ამ უცნაური თხზულებებიდან არაფერი ესმის...³ რვა წლის ვანოს წაკითხული ჰქონდა, აგრეთვე, “ვისრამიანი”, “ყარამიანი”, “ბარამიანი”, “დავრიშიანი”, და ყველა ის ქართული წიგნი, რაც პაპის საკმაოდ მდიდარ ბიბლიოთეკაში მოიპოვებოდა. ამ წიგნებიდან ბევრის წაკითხვა

სასტიკად აკრძალული ჰქონდა პაპიდისაგან, მაგრამ ვანო მაინც ახერხებდა მათ მოპარვას. გადაიკითხა “ცისკრის” ნომრებიც.

ამ სრულაიდ უსისტემო განვითარებას მაინც ჰქონდა დადებითი მნიშვნელობა, რადგან ბავშვს წარმოსახვას უმდიდრებდა: ხოლო ისეთი კლასიკური ქმნილებანი, როგორცაა “ვეფხისტყაოსანი”, “ვისრამიანი”... გლეხის ბავშვებისაგან მოსმენილი ზღაპრებთან ერთად, თავიდანვე აყალიბებდა ივანე მაჩაბლის სალიტერატურო ენას.

მაგრამ ყველაფერს დასასრული აქვს, და მით უმეტეს, პაპის ბიბლიოთეკას. როცა ბიბლიოთეკაში წიგნები გამოიღია, მოსდგა ბავშვი და ისევ თავიდან გადაიკითხა ყველაფერი. მეორედ წაკითხვას უფრო კრიტიკული ხასიათი ჰქონდა. რვა წლის ბავშვმა უკვე იგრძნო, რომ ყველა წიგნი ერთნაირად არ იკითხებოდა, თუნდაც პაპის იგივე თხზულება ავიღოთ: თითქოს საინტერესოცაა გულასპისა და ალვასტრას სამიჯნურო თავგადასავალი, კაცს გაიტაცებს, მაგრამ ის მაინც არ არის, რისთვისაც დამსგავსებას ასე ცდილა პაპა...

პაპის ბიბლიოთეკა უკვე აღარ აინტერესებს პატარა ვანოს. იგი ახლა მოუთმენლად ელოდება უფროსი ძმის ვასიკოს ჩამოსვლას, რომელიც ქალაქს სასწავლებელშია მიბარებული. ვასიკო ზაფხულობით ჩამოდის, ზოგჯერ სააღდგომოდაც, რამდენიმე დღით. და, მიუხედავად იმისა, რომ ძმებს შორის დიდი ასაკობრივი განსხვავებაა (თითქმის მთელი ათი წელი), ჩამოვა თუ არა ვასიკო ქალაქიდან, გვერდით მიუჭდება თავის პატარა ძმას და საათობით ესაუბრება, როგორც ტოლს. უამბობს ქალაქის საოცარ და ზღაპრულ ამბებს, აუწერს გიმნაზიას, სწავლას. ესაუბრება ლიტერატურაზე. უნდა ვითქვით, რომ იგი ესაუბრება დიდი პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებზედაც, რომელთაგან ზოგიერთი ვანოს დამოუკიდებლადაც წაკითხვას “ცისკარში”; სწორედ ამ ხანებში სისტემატურად იბეჭდებოდა ხოლმე უურნალებში ბარათაშვილის ლექსები. ამავე ხანებში გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლისა და სხვათა ლექსები და წერილები ბარათაშვილზე. ალბათ, ილია ჭავჭავაძის სახელიც სწორედ ამ დროს გაიგონა ვანომ ძმისაგან, რომელიც ილიას დიდი მეგობარი და თაყვანისმცემელი იყო. ვანო მაშინ, რა თქმა უნდა, ვერ ჩასწვდებოდა იმ ბრძოლის მნიშვნელობასა და სიღრმეს, რაც ილიასა და მის მიმდევრებს გაეჩალებინათ “მამების” წინააღმდეგ და რაზედაც ახლა, დიდი თუ პატარა, ყველა ლაპარაკობდა...

პირველი მასწავლებელი საპატიო და საკმაოდ ავტორიტეტული იყო. მან ჩინებულად მოამზადა საფუძველი: წერა-კითხვა შეასწავლა, ქართული ლიტერატურის ძირითადი საგანძური გააცნო და სწავლის წყურვილი აღუძრა ბავშვს.

ახლა განათლების მეორე საფეხური იწყება, ცხრა წლის ბავშვი მეორე მასწავლებლის - ძმის ხელში გადადის. ახალმა “მოდღვარმა” მოწინებით და სიყვარულით ჩაიბარა მონაფე, რათა გზა გაუკვლიოს, 9 წლიდან მოკიდებულ უნივერსიტეტის დამთავრებამდე უხელმძღვანელოს, ქვეყნის ავ-კარგი შეასწავლოს და ცხოვრებაში გამოიყვანოს, როგორც დიდი საზოგადო მოღვაწე...

1863 წელს ზაფხულის მიწურულში, სისხამ დილით, როცა მდინარე ლიახვს ჯერ კიდევ ღამის ნისლი ებურა, ხოლო კეხვის მთაზე წამომართულ ციხის ნანგრევებს შევარდისფრებულ ცის ფონზე კიდევ უფრო დიდებული იერი მიეღო, მაჩაბლიანთ ჭიშკრიდან მიძიმედ გამოგორდა ურემი, რომელზედაც რამდენიმე ხურჭინი იღო და

მეურმის ტყაპუჭგადაფარეული ჩალა ეყარა. ამ ურემს პატარა ივანე მაჩაბელი ქალაქს უნდა ჩაეყვანა.

ასპარეზი ფართოვდება, ბავშვის ოცნება ფრთას ისხამს, გამოცოცხლებულ საზოგადოებას ახალი წევრი ემატება...

გამოთხოვება უხმო და სევდიანი იყო. პატარა და, დედა და პაპიდა ჭიშკართან დარჩნენ. ურემი კი გრუხუნით მოშორდა გალავანშემოვლებულ ეზოს. მას ღიღბანს მიაცილებდა სამი წყვილი ცრემლიანი თვალი. მგზავრებიც კარგა ხანს უხმოდ მიდიოდნენ. ხოლო როცა გაივაკეს და ცხინვალის ფართო შარას დაადგნენ, უხერხული ღუმელი დაირღვა და მოსიყვარულე ძმებს შორის ჩვეულებრივი საუბარი გაიმართა. ეს საუბარი უმთავრესად თბილის-ქალაქს შეეხებოდა, საითკენაც ისინი ამჟამად მიემგზავრებოდნენ.

TO SEE – ВИДИТЬ, TO HEAR – СЛЫШАТЬ

მაშ მოემზადე წასასვლელად; ხომალდი გელის, ქარიც საგზაო უბერავს.

ჰამლეტი

საბურთალოს აღმართს რომ აივლიდა მგზავრი და თბილისს გადახედავდა, ქალაქის განაპირა ნაწილი ერთბაშად მძვინვარე ხანძარში გახვეულ მოეჩვენებოდა. განსაკუთრებით ღამით, როცა ირგვლივ წყვდიადი იყო გამეფებული და მხოლოდ ქალაქის განაპირა უბანში გიზგიზებდა ცეცხლი. ამ შთაბეჭდილებას ისიც აძლიერებდა, რომ ცეცხლი ერთ ადგლას კი არ ენთო - ირგვლივ გაფანტულიყო, მთელს უბანს მოსდებოდა. მახვილი თვალი შორიდანაც გაარჩევდა ცეცხლის გარშემო მოფუსფუსე შავ სილუეტებს, რომლებიც სწრაფად დაჰქროდნენ აქეთ-იქით. ღამის სიჩუმეში შორიდანვე ისმოდა შეძახილები, გრუხუნი, ზოგჯერ საქონლის ბლავილიც... ასე გრძელდებოდა დილაამდე და მერე მთელი დღის განმავლობაშიც. დღე და ღამე გასწორებული ჰქონდათ, მაგრამ საქმეს მაინც ვერ ასდიოდნენ. ნერვიულობდნენ, დარბობდნენ, ჩხუბობდნენ, ივინებოდნენ... ურემები ერთმანეთს გვერდს ვერ უქცევდნენ და სახრემომარჯვებულ მეურმეები პირუტყვებზე იყრიდნენ ჯავრს. საბურთალოდან მოსული შეშით დატვირთული ურემები იცლებოდნენ და უკან ცარიელები ბრუნდებოდნენ; ქალაქის მხრიდან მოსული ცარიელი ფურგონები კი აგურით იტვირთებოდნენ და უკან მძიმე-მძიმედ მიემართებოდნენ.

ვერაზე სახედახელოდ ამენებული რამდენიმე აგურის ქარხანა და საკირე ველარ ასდიოდა ქალას. ძველი თვილისი დიდი ხანია გამოსულიყო თავისი საზღვრებიდან და ახლა, საგუბარიდან გადმოხეთქილი წყალივით, სხვადასხვა მიმართულებით განშტოებული, დინჯად, მაგრამ მტკიცედ მიიკვლევდა გზას...

საბურთალოს აღმართი რომ აიარეს ჩვენმა თამარაშენელმა მგზავრებმა, პირველად სწორედ ცეცხლში გახვეული აგურის ქარხნები დაინახეს. შუალამე იყო და

ეშურებოდნენ, ამიტომ საბურთალოზე, საცა მეურმეები გრძელი აღმართის შემდეგ ჩვეულებრივ ისვენებდნენ ხოლმე, ახლა აღარ შეჩერებულან. თავქვე დაეშვნენ, გაიარეს მდინარე ვერაზე გადებული ოთხთაღიანი ქვის ხიდი და ჯვრის აღმართს შეუდგნენ. დაქანცული ხარები ზანტად მიათრევდნენ ურემს, მეურმე წარამარა აქებებდა - ხან საალერსო სიტყვებს ეტყოდა, ხანაც სახრეს გადაუჭერდა.

აქა-იქ სინათლეები გამოკრთოდა, ისმოდა საქონლის ხვნეში, ცოხნის ხმა და ჰაერშიაც ნახირის სუნი ტრიალებდა. ეს დიდი კონტრასტი იყო ბაღებში ჩაფლული საბურთალოს შემდეგ, სადაც ატმისა და დაშაქრული მსხლის სურნელება იდგა. მდინარე ვერის სანაპიროებზე ფუნდუკები და ღუქნები ჰქონდათ გამართული. სოფლებიდან სავაჭროდ ჩამოსული მეურმეები, საქონლის საკვების სიიაფის გამო აქ ჩერდებოდნენ ხოლმე, ღამეს გაათევდნენ და დილას ადრე შევიდოდნენ ქალაქში.

ვერის ხიდს რომ გასცდნენ ჩვენი მგზავრები, ე. წ. საფოსტო გზას დაადგნენ. იქვე, ღუქნიდან გამოჭრილ სინათლის შუქზე ქვის პიედესტალზე აღმართული თუჯის ჯვარი შენიშნეს, რომელიც იმპერატორ ნიკოლოზის გადარჩენის სახსოვრად გაედგათ...

ავერ ზანტად ქშინავს საბერველი და მჭედელი ღონივრად ურტყამს კვერს გრდემლზე, ძილმორეული შეგირდი კი ცალი ხელით საბერველის ტარს ჩაფრენია, ხოლო მეორე ხელით თვალებს იფშვნეტს, უკმაყოფილოდ და უსიცოცხლოდ გადახედავს ოსტატს. აქ საფოსტო ეტლების სახელოსნოა. გზის მარჯვენა მხარეს კი, სახელოსნოდან გამოსულ შუქზე მოზრდილი შენობა მოჩანს. პატარა ვანო ძმას ჰკითხავს, ეს რა არისო და ძმაც დაუზარებლად უპასუხებს, რომ ეს საავადმყოფოა. ვანო დააკვირდება ამ პირქუშად აღმართულ შენობას და უსიამოვნოდ მიმოიხედავს ირგვლივ...

მაშინ რას იფიქრებდა, რომ დიდი ხნის შემდეგ სწორედ აქ დასახლდებოდა, და აქედანვე გაქრებოდა სამუდამოდ!..

საავადმყოფოს პირდაპირ სასაფლაოა. ამ ადგილებში აგურის ქარხნებისა და საკირის სინათლეც აღწევს. ისედაც ცხელი აგვისტოს ჰაერი თითქოს კიდევ უფრო შეხუთულა. ცოტა უფრო იქით, სდაც მბჟუტავი ფარნებით განათებულ გოლოვინის პროსპექტი იწყება, მდებარეობს ეგრეთ წოდებული მოსკოვის ხეობა, სადაც სამსახურიდან გამამდგარი სალდათები დასახლებულან. რამის სიბნელებში ბუნდოვნად მოჩანს თეთრად შეღებილი ქოხმახები. მოპირდაპირე მხარეს დიდი ხრამია, იქვე ახლოს კი - წყლის საქაჩავი ორთქლის მანქანა. სწორედ ამ წყლით ირწყვება ახლად გაშენებული ალექსანდრეს ბაღი...

პატარა ვანო გაფაცვიცვით ისმენს ძმის ყოველ სიტყვას და ცდილობს ყველაფერი დაინახოს.

მანამ გოლოვინის პროსპექტს მიადგებოდნენ, მხოლოდ სიბნელით თუ განსაზვრავდა კაცი, რომ გვიანი ღამე იყო, რადგან ქალაქის ამ უბანს ეღვიძა. აქედან კი ნამდვილად იგრძნობოდა შუალამე: ქალაქს ღრმა ძილით ეძინა. აქა-იქ გამოკიდებულ მბჟუტავი ფარნები, ძაღლების კანტიკუნტი ყეფა, პროსპექტის ორივე მხარეს გაშენებულ ხეთა ნელი შრიალი და ორიოდე ძილმორეული ღამის ყარაული, რომელთაც ახლა ზანტად აიხედეს და უხალისოდ გააყოლეს თვალი ურეს, კიდევ უფრო აძლიერებდნენ მყუდროებისა და ძილის განწყობილებას. ზოგჯერ ფარნიანი ეტლი ჩაიხრივინებდა ახლად მოკირწყლულ ქუჩაზე და თვალს მიეფარებოდა. გიმნაზიის წინ, სადაც პატარა

ვანოს გამოცდა უნდა დაეჭირა, მკრთალი ფარანი იდგა. მთავარმართებლის სასახლეს ორი ჩახჩახა ფარანი ანათებდა.

აქედან ურემმა მარცხნივ ჩაუხვია, ერეგნის მოედანი, სადაც სისხამ დილით შეშითა და თივით ვაჭრობა დაიწყებოდა, ხელმარჯვნივ მოიტოვა და თავქვე დაეშვა. მალე ისინი მიადგნენ სალდათს ბაზრის მახლობლად მდებარე ულაზათო სახლს, სადაც გიორგი მაჩაბელს “პატარა სადგომი” ეჭირა...

* * *

თბილისი სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. გოლოვინის პროსპექტის პარალელურად, მტკვარგაღმა, ახლა მიხილის პროსპექტის გაყვანა დაენწყით. მშენებლები დღე-ღამეს ასწორებდნენ, მუშა-ხელი მუქთი იყო - ბატონებს გამოქცეული და ქალაქს გადმოხიზნული ყმები ყოველგვარ პირობებზე თანხმდებოდნენ. ბურგით ეზიდებოდნენ კირს, აგურს, ქვას. შენდებოდა ახალი სახლები, ახალი უბნები. ცხოვრება ახლებურად ეწყობოდა. ამ დროისათვის თბილისში ორი ათასამდე სავაჭრო დანესებულება და ორასზე მეტი ფაბრიკა-ქარხანა იყო. რალა თქმა უნდა, ამათი რიცხვი იზრდებოდა მოსახლეობის ზრდასთან ერთად, თბილისში ამ დროს სამოცდაათი ათასამდე სული ცხოვრობდა.

ვითარდებოდა სავაჭრო კაპიტალიზმი, რასაც სამრეწველო კაპიტალიზმის სწრაფი აღმავლობაც მოჰყვა. თითქმის ყოველდღიურად შემოდინდნენ ქალაქში სხვადასხვა ჯურის ვაჭრები, რომელთაც ათასნაირი საქონელი შემოჰქონდათ. აქლემების პატარა ქარავნების გვერდით, რომლებიც უძველესი დროიდანვე ეზიდებოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ძვირფას საქონელს, ახლა ფურგონების ქარავნებიც გაჩნდნენ, რომლებიც, რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო მრავლდებოდნენ და ძლიერ კონკურენციას უწევდნენ აქლემების ქარავნებს. ფურგონებით რუსეთისა და ევროპის საქონელი შემოჰქონდათ. ეს საქონელი ფოთის ნავსადგურში დიდი საზღვაო გემებით მოდიოდა, ფოთიდან ორპირამდე - სამდინარო გემებით, იქიდან კი მოჰქონდათ ურმებით, ფურგონებით, ცხენებით... როგორც მოუხდებოდათ. ამიტომ იყო, რომ საქონლსი მოტანა ევროპის რომელიმე ქვეყნიდან ფოთამდე უფრო იაფი ჯდებოდა, ვიდრე იმავე საქონლის ფოთიდან თბილისს გადმოზიდვა; და ამიტომაც გამალებით ემზადებოდნენ ფოთიდან ბაქომდე რკინიგზის გასაყვანად. ინით წვერშეღებილი ჭრელტანსაცმლიანი ვაჭრების გვერდით გაჩნდნენ ევროპულ ფრაკებში გამოწყობილი, სფუთად წვერგაპარსული ფრანგი და ბელგიელი ვაჭრები, რომელთაც ჯერჯერობით მხოლოდ შურით შესცქეროდნენ ადგილობრივი წვრილი ჩარჩები.

სხვადასხვა ქვეყნებიდან მოსული ვაჭრების მსგავსად მოსახლეობაც ჭრელი იყო. ჭრელი იყო ჩაცმულობით, ენით, საქმიანობით, მანერებით... თბილისის ბაზრებზე გაიგონებდით ქართულს, რუსულს, სომხურს, სპარსულს, ფრანგულს... მაგრამ თითქმის არცერთ ენაზე არ მეტყველებდნენ სწორად.

რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო ჩქარდებოდა კაპიტალიზმის განვითარების პროცესი, რომელიც აქამდე შედარებით შეუმჩნევლად მიმდინარეობდა. ქვეყანა დღითიდღე იცვლებოდა, ხოლო ეს ცვლილება ყველაზე ადრე და ყველაზე მეტად

თბილისს დაეტყო. ნახევრად გლახურმა ქალაქმა ფეოდალური ურთიერთობის არტახები დასწყვიტა და ახალი ცხოვრებისათვის მოემზადა.

თბილისში იმ ხანებშიაც კი გლახური მოსახლეობა სჭარბობდა, რომელიც იმდროინდელი აღწერილობის მიხედვით მცხოვრებთა ნახევარს შეადგენდა. აღმწერელნი, ალბათ, გულისხმობდნენ იმ მუშებს, რომელთაც მთლიანად არ გაეწყვიტათ კავშირი სოფელთან და უფრო ხშირად სეზონურ მომუშავეებად გვევლინებოდნენ. ნიკო ნიკოლაძე გაზეთ “კოლოკოლში” წერდა:

“საქართველოში მუშის მოქალაქეობის არავითარი უფლება არა აქვს. ის “მეშჩანინი” და დროებით გათარხნებულიც კი არ არის, ის გამოქცეული კაცია და სხვა არაფერი. ესენი არიან იმერელი, გურული, მეგრელი და რაჭველი გლახები, რომლებიც არ ემორჩილებიან ბატონის ძალას და ბატონის მათრახისათვის ვერ გაუძლიათ, თბილისში მორბიან... მაგრამ რაკი ბუნებაშიაც კი არ არსებობს უეკლო ვარდი, ამიტომ ლტოლვილ გლახთა თავისუფლებაც ყველაფრით მიმზიდველი ვერ არის. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მთელი გლახობა მიეტანებოდა “ნებაყოფლობით” დაქირავებულ ქალაქელი მუშების თავისუფალ ცხოვრებას”. ოჯახსა და სამშობლოზე ხელის აღება გლახს მემამულის ბატონობისაგან ათავისუფლებს. მაგრამ, სამაგიეროდ, იგი ბურჟუაზიის და მოხელეების ხელქვეითი, ლუკმა-პურის ძებნის მონად ხდება. დიდი უმრავლესობა ქვას, ქვიშასა და კირს ეზიდება შენობების ასაგებად, ტომრებსა და სხვა მძიმე ტვირთს - ვაჭრებისათვის, წყალსა და შემას - მცხოვრებთათვის, და ასეთი ჯათვისათვის იშვიათად იღებს ორ-სამ აბაზს... ევროპელ მუშას ოჯახი ჰყავს, ეს ოჯახი მას, მართალია, მძიმე ტვირთად აწვება, მაგრამ ხშირად ჭირ-ვარამსაც უქარავებს. ცოლ-შვილი ქართველ მუშასაც ჰყავს, მაგრამ “ცხრა მთის იქით”. ცოლ-შვილის რჩენის სიმძიმე მას აწვება. თუ მუშის ოჯახი არ მოიხდის ბატონის ბეგარა-ვალდებულებას, ბატონი მის შვილებს მოჯალაბებლად წაიყვანს... ლტოლვა და თავის გამოსყიდვა ბატონისაგან, მალვა და თავის გამოსყიდვა პოლიციისაგან, ჯათა და თითქმის სრულ ოუიმედობა, რომ როდისმე თავს დააღწევს ღუხტირ ცხოვრებას, იმის შეუძლებლობაც კი რომ ღვინის სმით დაივიწყოს თავი, როგორც ამას სხვა ქვეყნებში სჩადიან - ასეთია ქართველი პროლეტარიატის სვე-ბედი... რადგანაც საქართველოში საქალაქო ცხოვრება მეტადრე ის, რასაც ვაჭრობა და მრეწველობა ეწოდება, მეტისმეტად სუსტად არის განვითარებული, შრომით მონაგარი ფული ძლივს ჰყოფნის ბატონისა და სხვათა “უფლებისაგან” თავის გამოსასყიდად და უბადრუკი ცხოვრების გასაჩანჩალებლად. ყოველსავე ამას ზედ ერთვის ის, რომ მისი დამქირავებლები ანგარიშის გასწორების დროს ფულს აკლებენ; მუშა მათ ვერ გამოეკიდება, რადგან ეშინია არ შეიპყრან და ბატონთან არ გაგზავნონ.

“ქართველი ქალაქელი მუშებისათვის საუკეთესო დროა შემოდგომა. ნიჟნი-ნოვგოროდისა და როსტოვის ბაზრობიდან მოტანილი საქონელი, აბრეშუმი, ბამბა, მატყლი, კალისა და ბზის ხე, რომლებსაც უცხოელები ამზადებენ საზღვარგარეთ გასაგზავნად, ბოლოს, ქალაქად ჩამოსვლა თავადაზნაურებისა, რომლებმაც ღალა-გადასახედები აკრიფეს, ყოველივე ეს ქალაქის ცხოვრებას ამოძრავებს და მუშა-ხელს მოითხოვს. შემოდგომის დღეებში, ტალახსა და თოვლ-ჭყაპში ქარსა და წვიმაში ოფლს ინურავენ წლიური სარჩოს მოსაპოვებლად. ზოგჯერ გადასახადის გასასტუმრებლად”. 4

კაპიტალიზმის რელსებზე შედარებით სწრაფი გადასვლა უმტკივნეულოდ არ მომხდარა. ქალაქის ნახევრად გლეხური და წვრილ-ბურჟუაზიული მოსახლეობა ამას წინააღმდეგობას უწევდა. წინააღმდეგობის ერთ-ერთი ასეთი გამოვლინება იყო ამქრების ცნობილი აჯანყება 1865 წელს, რისი უშუალო საბაბი ახალი გადასახადების შემოღება გახდა. ეს აჯანყება ჯერ გაფიცვით დაიწყო და მერე ხელჩართულ შეტაკებად გადაიქცა. ან, ნიკო ნიკოლაძის სიტყვებით, “სიცრუით დაიწყო (იგულისხმება მთავრობის მიერ ხალხის მოტყუება) და სისხლით დაგვირგვინდა”. ამქრების აჯანყება დიდი მასშტაბისა იყო და გამოხმაურებაც ჰპოვა ადგილობრივ და რუსეთის პრესაში. გერცენის “კოლოკოლმა” მას რამდენიმე წერილი მიუძღვნა. საინტერესოა გ. წერეთლის ერთი კერძო წერილი: “...არეულობა მოხდა სამინელი ტფილისში. გოლოვის, მთავრობის ამორჩეულს, სახლი დაუნგრიეს და გაცარცვეს. მისი ჰამოშნიკი ჩამოახრჩვეს და უკაცრავად პასუხია... მოსჭრეს და პირში ჩაუტენეს. მთელი საქართველო დაიძრა. ეს საქმე, როგორც გამოჩნდა, ამითი არ გათავდება”.

ამქრების აჯანყებაზე ცოტა უფრო ადრე, პატარა ვანო მაჩაბელი კიდევ ერთი მეტად საგულისხმო და ქვეყნის ცხოვრებაში უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენის მოწმე გახდა. მაშინ იგი ახალშესული იყო გიმნაზიაში.

მთელი ერთი კვირა, თუ კიდევ უფრო მეტი, ქალაქში უჩვეულო მოძრაობაა. ხალხი ჯგუფ-ჯგუფად დგას ქუჩებში და ცხარედ კამათობს. ნაცნობები ისე არ შეხვდებიან ერთმანეთს, რომ ამ საერთო თემაზე არ გააბან საუბარი და ერთმანეთს ახალი ყურმოკრული ამბავი არ უთხრან. ქალაქის მცხოვრებთა დამოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ სამგვარია: ერთნი შემოთვალისწინებულნი და დაძმარებულნი დადიან; მეორენი სიხარულს ვერ მალავენ და რაღაც, ჯერ არ განცდილი იმედით სახეგაბრწყინებულნი, აღფრთოვანებით დაჰქრიან აქეთ-იქით; მესამე ჯგუფს არც მოწყენა ეტყობა და არც დიდი სიხარული, ესენი უფრო ნეიტრალურნი არიან და სასეირნოდ გამოსული ხალხის იერი ადევთ. სამუშაო დღეებშიაც კი ქუჩებში ისეთი ღრიანცელი დგას, როგორც კვირაობით. ელოდებიან რაღაც ახალსა და მნიშვნელოვანს.

ვანო ყურმოკრული ფრაზებითა და საერთო განწყობილებით გრძნობს, რომ საქმე ეხება იმას, რამაც პაპას სიცოცხლის უკანასკნელი დღეები ჩაუშწარა. დაკვირვებელი ბავშვი ატყობს რომ მამა მაინცადამაინც დიდ მღელვარებას არ განიცდის, მაგრამ, ფეხის ხმას აყოლილი, ისიც მოუსვენრად დაფართოვებულს. რაღა თქმა უნდა, პატარა ბავშვს კიდევ უფრო ღრმა დაკვირვება არ შეეძლო, თორემ მიხვდებოდა, რომ მამა არა თუ აღელვებული და დაძმარებული არა ყფილა, გულში უხაროდა კიდევ, რადგან ხმები დადიოდა ბატონყმობის გაუქმებას ფულების დარიგება მოჰყვებოდა; ისევე, როგორც მის მამას, სვიმონ მაჩაბელს მისცეს ფულები, როცა ყმა ოსები ჩამოართვეს. უდარდელ თავადს კი მეტი არა უნდოდა რა, სოფელთან ხომ თითქმის ისედაც განყვეტილი ჰქონდა კავშირი...

როგორც იქნა დადგა ის დღეც, რომელსაც ასე მოუთმენლად მოელოდნენ ქალაქში. ხალხმა დილიდანვე იწყო დენა გუნბის ოედნისაკენ. მიდიოდნენ ჯგუფ-ჯგუფად და ცალ-ცალკე, ზოგი მოწყენით, უმრავლესობა კი მხიარული გულით. აჭრელებული ხალხი გაოფენილიყო ქუჩაში.

ავერ ჩოხა-ახალუხში გამონწყობილი, მხარბეჭიანი თავადი იმაბიჯებს მედიდურად; მკერდზე ჯვრები და მედლები უბრწყინავს, გვერდით მიჰყვება ჩიხტი-კოპით

თავდამშვენებული ახალგაზრდა კნინა და გიმნაზიის ფორმაში გამონყობილი პატარა ბიჭი. თავადი თითქოს გვერდზე გახედვასაც არ კადრულობს, მაგრამ ერთხელ მაინც შეუბღვერს ახმახ კინტოს, რომელსაც თავზე შემოდგომის ხილით საუსე ვეება თაბახი დაუდგამს, დონჯი შემოუყრია და რწვეით მიდის. თურმე ეს კინტო უტიფრად მიაშტერდა ლამაზ კნინას და თავადის გულისწყრომაც ამან გამოიწვია. მაგრამ კინტო დიდად არ ეპუება გაბლენძილ თავადს. თავისთვის რაღაცას ჩაიბუტბუტებს და ტანის რწვეით მიიკვლევს გზას დუნდგოდ გამოსულ ხალხში. მოშორებით ქოლგაამოჩრილი, სათვალღიანი ჩია კაცი დგას. ეტყობა, ახალმონწვეული ლათინურის მასწავლებელია, რადგან ყველაფერი უკვირს ამ აზიურ ქალაქში. ჯერ იყო და, კისერწაგრძელებული, კნინას შესცქეროდა, ახლა კი თავადის დაბღვერილ სახეს რომ წააწყდა კინტოზე გადაიტანა მზერა და კიდევ უფრო გაკვირვებულმა თავისთვის რამდენჯერმე ჩაილაპარაკა: O sancta sanctorum!.. წვრილი ჩარჩები ერთად მობაჯბაჯბენ, თითებზე რაღაცას ანგარიშობენ და ხშირ-ხშირად შესძახებენ - “ვაჰ, ვაჰ”. ქალაქის ჩინოვნიკები ჩვეულებრივი ნაბიჯით მიემართებიან, სახე თითქოს გაყინვიათ - ვერც სიხარულს შეამჩნევ, ვერც წყენასა და ვერც გაკვირვებას... მოედანი კი თანდათანობით ივსება ხალხით. არის ჩოჩქოლი, ყაყანი; რამდენიმე ადგილას ზურნაც აუჭყვიტინებიათ. ტევა აღარ არის; სალდათურ დაძველებულ მაზარებში გახვეულ ახლომახლო სოფლების გლეხებს, რომელთაც ყველაზე უფრო მეტად შეეხებათ ეს დიდი მიტინგი, სახედრები მოშორებით დაუყენებიათ და ერთად მოყუყუნნი გაურკვეველი გრძნობით ელოდებიან, რა მოხდება. უფრო მოგვიანებით გენერლებმა, ჩინოსანმა წარჩინებულებმა და დიდმა მოხელეებმა აიარეს დროშკებითა და კარეტებით, და ამის შემდეგ მალე დაიწყო კიდევ...

ზღვა ხალხით გაჭედილ მოედანზე ბუზის გაფრენასაც გაიგონებდა კაცი. მანიფესტი “დიდი ზარითა და ზეიმით იქნა წაკითხული. გათავდა. ხალხი გრგვინავდა, სიხარულის ცრემლებით ერთმანეთს ეხვეოდნენ და კოცნიდნენ. საზღვარი არ ჰქონდა სიხარულს, ბედნიერებას, მეტადრე მათ შორის, ვინც მართლა თავს აცლიდა იმ მძიმე და ადამიანის ღირსების დამამცირებელ უღელს, რომელსაც სახელად ბატონყმობა ეწოდებოდა”⁵, გადმოგვცემს დამსწრე.

საღამო ხანს მთელს ქალაქში ლხინი და ღრეობა გაჩაღდა. გვიან ღამემდე ისმოდა ზურნის, დაირისა და დიპლიპიტოს ხმები, მოქეიფეთა სიმღერა. ქეიფობდნენ ყველგან, სადაც შეხვდებოდათ - ეზოებში, ბაღებში, ქალაქგარეთ მინდვრებში, მტკვრის ნაპირებზე, ხევებში. ილხენდნენ თავადებიც, რომელთაც იგრძნეს, რომ ეს რეფორმა ფაქტურად არაფერს ცვლიდა და ყველაფერი ძველებურად წარიმართებოდა...

ასეთი იყო გარემოცვა, რომელშიაც თბილისს ჩამოსული ვანო მაჩაბელი მოხვდა. ბავშვის მესიერებაში მტკიცედ აღიბეჭდა ეს შთაბეჭდილებანი.

მაგრამ არანაკლები მოვლენებით ხასიათდებოდა მეორე მხარე მაშინდელი საზოგადოების ცხოვრებისა.

პატარა ვანო მაჩაბელი სწორედ იმ დროს ჩამოვიდა თბილისში, როცა აქ გაცხოველებული პოლემიკა სწარმოებდა “მამებსა და შვილებს” შორის. ეს დავა თავდაპირველად თითქოს მხოლოდ და მხოლოდ ენობრივი საკითხებით დაიწყო, მაგრამ გაცილებით უფრო ღრმა და ფართო აღმოჩნდა. პეტერბურგიდან ახალდაბრუნებულმა, დიდი რუსი მოაზროვნების პროგრესული იდეებით

აღჭურვილმა ახალგაზრდობამ სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გამოუცხადა არქაულ ენას, მოძველებულ შეხედულებებს, ცხოვრების ძველებურ წესებს... ამ ბრძოლას ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა. “მამებმა” მიიღეს ბრძოლაში გამონვევა, თავდაპირველად მედგრად შეუტიეს ახალგაზრდებს, მაგრამ მალევე იგრძნეს, რომ მათ მოსაზრებებს არგუმენტაცია აკლდა, მათ შეხედულებებს საფუძველი შერყეოდა, ხოლო მათ ენაზე მოლაპარაკეთა რიცხვი სულ უფრო და უფრო მცირდებოდა. ქვეყნის ცხოვრებაში რალაც დიდი, ჯერ არნახული გადატრიალება ხდებოდა.

ამ ბრძოლის ამბავი პატარა ვანოს ჯერ კიდევ სოფელში ჰქონდა გაგონილი. ახლა “შვილების” პოზიცია კიდევ უფრო განმტკიცებულიყო და მეტი მიმდევარიც გასჩენოდა. მიმდევართა შორის იყო, აგრეთვე, ვანოს ძმაც, რომელსაც პირადი ნაცნობობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მისი დიდი თაყვანისმცემელიც იყო. პატარა ვანოს ჯერ კარგად არ ესმოდა ამ ბრძოლის მნიშვნელობა, მაგრამ უკვე დიდის პატივისცემით იყო გამსჭვალული ილია ჭავჭავაძის მიმართ და დიდ სიხარულსაც გრძნობდა, როცა ქუჩაში დაინახავდა მას. ძმა აღფრთოვანებით უამბობდა ხოლმე ილიას შესახებ, ბევრს ესაუბრებოდა აგრეთვე იმ დიდ ამოცნებსა და ბრძოლებზე, რაც ქართული ლიტერატურის, თეატრის, აზროვნებისა და, საერთოდ, ქვეყნის სულიერი ცხოვრების ამაღლებისა და ხორცშესხმისათვის წარმოებდა. უფროს ძმას, რომელიც მაშინ 18-19 წლის ჭაბუკი იქნებოდა, მტკიცედ გადაეწყვიტა ხალხის სამსახურში ჩამდგარიყო და მთელი თავისი ცხოვრება ამ საქმისათვის შეენირა.

ვანო მაჩაბელი თბილისში ჩამოსვლისთანავე “მამების ბნაკშიაც” მოხვდა და ამ “ბანაკის” ყველაზე გავლენიანსა და სახელმძღვანელო მეთაურს გაეცნო. ეს იყო ჩვენი საზოგადოების უხუცესი და უნორჩესი წევრის შეხვედრა და ეს მოხდა მეტად ორიგინალურ ვითარებაში.

პატივისა და ქათინაურების მოყვარული გიორგი მაჩაბელს უფროსი შვილით მოჰქონდა თავი - ეუბნებოდნენ ჭკვიანი და ნიჭიერი ბიჭი გყავსო. ახლა კი, პატარა ვანო რომ ჩამოუვიდა, რომლის განსაკუთრებული ნიჭის ამბავი მამიდასაგან ჰქონდა გაგონილი, გადაწყვიტა უმცროსი ვაჟიც გაეცნო საზოგადოებისათვის და კიდევ უფრო მოეწონებინა თავი.

ერთ კვირადღეს ორბელიანების ეკლესიის მრევლი, რომელიც თბილისის წარჩინებულ და განათლებულ პირთაგან შედგებოდა, უცნაური მოვლენის მოწმე გახდა: სამოციქულოს კითხულობდა 9 წლის კიკნა ბიჭი, რომელმაც ზედმეტი მღელვარების გამო, ჯერ გაუბედავად დაიწყო კითხვა, მაგრამ თანდათანობით გათამამდა, ხმას აუწია და უფრო გაბედულად განაგრძო. ხშირად იგი ქერა კულულებით დამშვენებულ თავს მალლა ასწევდა და თვალებს სარკმელს მიაპყრობდა. იმ ნუთებში სამოციქულოს ზეპირად ამბობდა. ბავშვის ფერმკრთალი სახე, სანთლების სუსტ შუქსა და ეკლესიის ვიწრო სარკმელებიდან შემოჭლილ მკრთალ სინათლეზე, კიდევ უფრო გადაფითრებული მოჩანდა. რომანტიკულად განწყობილი საზოგადოება მოიხიბლა. “ხორცშესხმული ანგელოზია”, ჩურჩულებდნენ მანდილოსნები.

მოხუცებაში შესული პოეტი გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც იმუამად ეკლესიაში იყო, აღაფრთოვანა ბავშვის ტკბილმა ხმამა, წაკითხვის თავისებურებამ და ინტონაციის სისწორემ, რაც სრულებით წარმოუდგენელი იყო ასეთი პატარა ბავშვისაგან.

- ნიჭიერი ბავშვია, - ჩაილაპარაკა დიდმა პოეტმა, - ვისი შვილია?

უპასუხეს, რომ გიორგი მაჩაბლის შვილი იყო, გიმნაზიაში მისაბარებლად ჩამოყვანილი. ეს განსაკუთრებით გაეხარდა პოეტს და წირვის გათავებისთანავე მოიკითხა. გრიგოლ ორბელიანს ვანოს ამაყი გამოხედვაც მოეწონა, და გაეღიმა: პაპამისი მოაგონდა, სვიმონ მაჩაბელი, რომელთანაც პოეტს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა.

სვიმონ მაჩაბელი ბავშვობისას ორბელიანების ოჯახშიაც იზრდებოდა ურმე. ერთ კერძო წერილში გრიგოლ ორბელიანი წერს: “ვინ არ იზრდებოდნენ ჩვენს ოჯახში, ჩვენს ქუჩაში? ანდრონიკაანნი, ჩოლოყაანნი, მაჩაბლიანნი...” ამას თვითონვე ამბობს სვიმონ გრიგოლ ორბელიანისადმი მიწერილ ლექსში: “თქვენს ოჯახში ვარ აღზრდილი, მინახავს კეთილდღეობა”. შემდეგ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის ერთად ისხდნენ ციეში, და ამან კიდევ უფრო დააახლოვა ისინი ერთმანეთს. მათი მეგობრული ურთიერთობა არც შემდეგ განწყვეტილა, და 1858 წელს, როცა მაჩაბლებს ოსები ჩამოართვეს, სვიმონს თავისი გავლენიანი მეგობარი გაახსენდა და ლექსად მიწერა, მიშველეთ:

“ღრმად მოხუცებულს მომაკლდა სრულად ღონე და ძალები,
ყმასა და მამულს მართმევენ, თავზედ მატყდება ვალები,
პურს ვჭამდე, ფიქრი წამიღებს, ცრემლით მევსება თვალები,
ვიცი თქვენ ძალგიძს, მწეინ, ბიჭო, შენ გენაცვალეები...”

დიდმა პოეტმა პატარა ვანო მაჩაბელი სახლში წაიყვანა. ამის შემდეგ ვანო ხშირი სტუმარი იყო გრიგოლ ორბელიანისა. ორბელიანების სახლში იმ დროის უაღრესად განათლებული და წარჩინებული საზოგადოება იკრიბებოდა. საუბრობდნენ ლიტერატურაზე, ხელოვნებაზე, წარსულზე, მომავალზე, უურნალზე, თეატრზე, ენის საკითხებზე და, ერთი სიტყვით, ყველაფერ იმაზე, რაც მაშინ ქართველ საზოგადოებას აღელვებდა. აქ ვანო უფრო სათუქვლიანად გაეცნო გრიგოლ ორბელიანის პოეზიასა და, რაც უფრო საინტერესო და მნიშვნელოვანი იყო ვანოსათვის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებას.

* * *

სოფლიდან ჩამოყვანილი ვანო მაშინვე არ შესულა გიმნაზიაში. ერთი წელიწადი სახლში იყო და ძმის დახმარებით რუსულ ენას სწავლობდა. უფროსი ძმა განაცვიფრა ვანოს საოცარმა ლინგვისტიკურმა ნიჭმა; 9 წლის ბავშვი წარმოუდგენელი სისწრაფით ითვისებდა რუსულს, რომელიც მისთვის მანამდე სავსებით უცხო იყო.

ვანო კითხულობდა, ვარჯიშობდა, სწავლობდა. ახალი წიგნები ვასიკოს მოჰქონდა და ხშირად ძმები ერთად კითხულობდნენ ხოლმე. ცხოვრობდნენ გაჭირვებულად. “მამა ძალიან ხელმოკლე კაცი იყო”, შენიშნავს შემდეგში უფროსი ძმა იმ პერიოდის შესახებ. ერთ მოგონებას თუ ვერწმუნეთ, “საქმე მივიდა იქამდის, რომ ვანო ქუჩაში ნაპოვნ

ქალაქის ნაგლეჯზე ამზადებდა გაკვეთილებს”. მამა უფრო ხშირად ქეიფობდა ხოლმე და მთელ დღეებსაც გადააბამდნენ მოქეიფებები და ორთაჭალის ბაღებში, დუდუკის ტკბილ ჰანგზე ილხენდნენ, შვებით ატარებდნენ დროს.

მაგრა იყო ისეთი პეროდებიც, როდესაც შვილებისთვის მოიყლიდა მამა, სწავლის ამბავს გამოიკითხავდა, წააქეზებდა...

არც ასეთი სურათი ყოფილა იშვიათი: გარეთ საშინლად ყინავს, ძვალ-რბილში ატანს, ქრის სუსხიანი ქარი. პატარა უხეირო ოთახში კი, სალდათის ბაზრის მახლობლად, მამა და თავისი ორი შვილი მბჟუტავ ლამპას შემოსხდომიან. მუშაობს პატარა ოჯახი. ვანო რუსულ გრამატიკაში ვარჯიშობს, ვასიკო ილიას ჟურნალ “საქართველოს მოამბეს” ათვალეირებს, თან კი ხანგამოშვებით, ძმის რვეულსაც გადახედავს და კმაყოფილებით გაიღიმებს; მამას ძველი ხელნაწერი უჭირავს ხელში, გატაცებით კითხულობს და თავისი განცდების ხმამაღლა გამოთქმასაც არ ერიდება; ზოგჯერ გულიანად გადაიხარხარებს. როცა ქეიფსა და დროსტარებისაგან თავისუფალია, გიორგი მაჩაბელსაც უყვარს კითხვა, განსაკუთრებით მარტივსიუყუტიანი ამბებისა და ზღაპრებისა.

ზამთარი გადის. ვანომ უკვე კარგად გაიტეხა ენა. ლექსიკური მარაგი თანდათანობით იზრდება ახლა გაბედულად ლაპარაკობს რუსულს. გახარებულ მასწავლებელს შესაძლებლად მიაჩნია “ეგზამენზე” გაიყვანოს თავისი პატარა ძმა. ახლოვდება მღელვარე წუთები. დელავს მასწავლებელი, მონათვეც, ხოლო მამა სრულებითაც არ დელავს. იგი დარწმუნებულია შვილის წარმატებაში და ამის საჯაროდ განცხადებაც არ ერიდება. შვილებს ამშვიდებს, ამხნევებს.

“ეგზამენებმა” ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ასეთ წარმატებას არც თვითონ ვანო მოელოდა, არც მისი მასწავლებელი და არც უდარდელი მამა. მონათვემ ისე ჩინებულად დაიჭირა “ეგზამენები”, რომ პირდაპირ მეორე კლასში ჩარიცხეს და, როგორც მომზადებული და ნიჭიერი ბავშვი, პანსიონში სახელმწიფო ხარჯზე მიიღეს.

ვანო მაჩაბლის ცხოვრების კიბე კიდევ ერთი საფეხურით ამაღლდა. დადგა დიდი ხნის ნანატრი უამი: ბავშვმა შეალო გიმნაზიის კარები.

მანამ გიმნაზიაში შევიდოდა, პატარა ვანოს ეს სასწავლებელი წმინდა აკვნად ჰქონდა წარმოდგენილი, რომელშიაც მისი სათაყვანებელი მწერლები - ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ილია ჭავჭავაძე აღიზარდნენ. ვანოს წარმოდგენაში ამ ორი დიდი მწერლის მოკრძალებული სიყვარული იმ სასწავლებელზედაც ვრცელდებოდა, რომელშიაც ისინი სწავლობდნენ და რომელსაც ბავშვი თბილისის ჩასვლის შემდეგ ყოველდღიურად მოწინებით შეჰყურებდა. უფროსი ძმა ერიდებოდა ბავშვის ნათელი ოცნების ჩამუქებას და ამიტომ ნამდვილი მდგომარეობა და სახე ამ სასწავლებლისა თავისი “მონათვისათვის” წინასწარ არ გაუცვნიდა.

სინამდვილეში თბილისის გიმნაზიაც ისეთივე იყო, როგორც ყველა იმდროინდელი სასწავლებელი, თუნდაც იგივე ქუთაისის გიმნაზია, რომელიც ასე ცოცხლად აღგვიწერა აკაკი წერეთელმა თავის შესანიშნავ წიგნში. აქაც იგივე უსულგულობა, ცივი ატმოსფერო, უმეტეს შემთხვევაში უსიხარულო დღეები, მონათვეებთან დამოკიდებულებაში ჩინოვნიკობა, სქოლასტიზმი; აქაც ჩვეულებრივ პედატოგიურ ხერხად იყო მიღებული მონათვის გარობგვა და ცემა-ტყეპა. პ. მელიქიშვილი,

რომელიც თითქმის იმავე წლებში სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში, თავის მოგონებაში წერს:

“საზოგადოდ, გიმნაზიაში ძალიან გავრცელებული იყო ცემა-ტყევა. ერთხელ მეორე კლასში მასწავლებელი მეკითხებოდა, თუ როგორ ამზადებენ ფარაონების მუმისას. მე მოვუყევი, მაგრამ მალე შევჩერდი, რადგან არ ვიცოდი რუსულად შიგნეულობის სახელები და ვერ ვუპასუხებდი. ამის გამო მასწავლებელმა ისე მძლავრად გამარტყა მუშტი სახეში, რომ სისხლი თქრიალით წამსკდა ცხვირიდან. მე, დასისხლიანებული, ტირილით მივედი შინ და განვუცხადე მშობლებს, რომ სწავლას თავს ვანებებ, მაგრამ როგორც იყო დამანყნარეს და ისევ დავინყე გიმნაზიაში სიარული დასივებული ცხვირით...”

გიმნაზიაში ჩემს დროს უმცროსი მოსწავლეებისათვის ფიზიკური დასჯაც კი იყო მიღებული “როზგით”. მესამე კლასის შევირდებმა დეპუტაცია გავუგზავნეთ ინსპექტორს თხოვნით, რომ ჩვენ, როგორც უკვე უფროსები, განთავისუფლებულები ვყოფილიყავით ამგვარ სასჯელისაგან. ინსპექტრმა უპასუხა დელეგაციას: “თუ თქვენ არა, მაშ ვინ უნდა გავწკეპლოთ”.

მასწავლებლად, უმთავრესად, მონვეული იყვნენ სრულიად გამოფიტული, უშინაარსო და უხალისო ჩინოვნიკები, რომელთაც თავიანთი საგანიც სძულდათ, მონათვეებიც და ზოგჯერ სიცოცხლეც. ასწავლიდნენ რამდენიმე უცხო ენას, მათ შორის - ლათინურსა და ბერძნულს, აგრეთვე გერმანულს, რომლის შესწავლაც ვანომ საფუძვლიანად დაიწყე. ამასთან სავალდებულო იყო თათრული და სომხური ენებიც. ამას მეფის მთავრობისათვის წმინდა პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა - გიმნაზიას უნდა მოემზადებინა თარჯიმნები კავკასიელ მუსულმანებსა და უცხოეთის სახელმწიფოებთან ურთიერთობისათვის.

როგორ ასწავლიდნენ ლათინურსა და ბერძნულს, ეს ყველასათვის ცნობილია, მაგრამ თათრული ენა კიდევ უფრო სავალალო დღეში იყო. პეტრე მელიქიშვილი იმავე მოგონებაში გადმოგვცემს:

“...კიდევ უარეს მდგომარეობაში იყო სომხური და თათრული ენები, რომელნიც ჩვენთვის არასავალდებულო იყო. მაგრამ წესრიგისათვის მაინც გვაავალდებდნენ ამ გაკვეთილზე სიარულს და თათრული ენის მასწავლებელი მოლა გაკვეთილებსაც კი გვიკითხავდა: “ალიქა, ბეი, შეიძლება, როცა ამის მეტს ვერ ვუპასუხებდი, მეტყოდა “ზახრუმალაო” და საზოგადოდ, - თუ ბავშვები ცელქობას დაიწყებდნენ, წაიძრობდა ფეხზე ქოშს და ესროდა მონათვეებს თავში”.

არც სხვა საგნების სწავლების საქმე ყოფილა სახარბიელო. შეიძლებოდა აქვე გაგვეხსენებინა იაკობ მანსვეტაშვილის საინტერესო მოგონება.

“...არსებითი სახელები და თანდებულები რომ მტკიცედ და სამუდამოდ ჩავგებეჭდოდა მეხსიერებაში, ლექსებად იყო დანყობილი და ასე თუთიყუშივით გვაზვიანებინებდნენ. ეს უხეში და უგნური მეთოდი ისე მოეწონათ, რომ სხვა სამოსწავლო საგნებშიც შემოიღეს, მაგალითად, გეოგრაფიაში. მოგეხსენებათ, რომ იაპონია კუნძულებზე ძევს, რომელთაგან სამია მოზრდილი და აღსანიშნავი, სახელდობორ ნიპონი, იეზო და კიუსიუ. და აი, რომ არ დავგვიწყებოდა ეს სამი სახელი, ასე გალექსილად გვასწავლიდნენ:

ნიპონ, იეზო - სიკოკო,

ოუ-სიუ დრიკოკო.

ან კიდევ ჩრდილო ამერიკის ახლომდებარე კუნძულები: კუბა, იამაიკა, პუერტორიკო, გაიტი - რუსულად ასე იყო გალექსილი:

Куба, Ямайка – знай-ка,

Порторико, Гаити – не забывайте.

ქართული ენის სწავლება თავიდანვე აბუჩად იყო აგდებული და ყველაზე ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. მაგრამ სამოციანი წლებიდან კიდევ უფრო თავგამოდებით შეუდგნენ ქართულის შევიწროებას. მასწავლებლები უმეტეს შემთხვევაში არაკვალიფიციურნი იყვნენ და დედა-ენის გაკვეთილები, რომელთაც, როგორც წესი, უკანასკნელ, მეექვსე საათს უთმობდნენ ხოლმე, ღრიანცელსა და, აურზაურში მიმდინარეობდა. პეტრე მელიქიშვილი შენიშნავს: “(ქართული) ენის შესწავლა შეუძლებელი იყო, რადგანაც მასწავლებელი მოხუცებულობის გამო ხშირად არ დაიარებოდა სკოლაში” (პეტრე მელიქიშვილს მხედველობაში ჰყავს მასწავლებელი ყორღანოვი). ოჯახიდან თუ ვინმეს გამოჰყვებოდა ქართული ენის ცოდნა და სიყვარული, თორემ მასწავლებელი თითქმის არაფერს აძლევდა. ზოგიერთი გადაგვარებული ოჯახის შვილი, ოჯახშივე გადაჩვეული ქართულ ენას, ასეთი მასწავლებლების ხელში თითქმის ვერაფერს იძენდა, ასე რომ, პეტრე უმიკაშვილს, როცა იგი ქართული ენის მასწავლებლად მიიწვიეს გიმნაზიაში, ჭრელი სურათი დახვდა: ქართულის კარგად მცოდნე ბავშვების გვერდით იყვნენ ისეთი წარჩინებული ოჯახის შვილებიც, რომლებიც საკლასო თხზულებაში წერდნენ: “ცავიდა კალაკში”, “ჩამა” და სხვ. განა მართო ერთ სკოლაში, სხვა მასწავლებელშიაც ასეთი მდგომარეობა იყო. დედა-ენის მასწავლებლად უმთავრესად არაკვალიფიციური ხალხი ჰყავდათ. და ეს არ ყოფილა შემთხვევითი მოვლენა. საინტერესოა სტეფანე ძიმისტარიშვილის მოგონება, რომელიც მას იონა მეუნარგიას თხოვნით დაუწერია.

“...კლასიდან გამოგზავნილია ორი-სამი ყმაწვილი და უყარაულებს მასწავლებელს (ღრმად მოხუცებულ დეკანოზს ნი, ქუთათელაძეს). ყმაწვილები დაინახვეს თუ არა მასწავლებელს, ასტეხენ სიცილს და ხუმრობას. ერთი მათგანი შეირბენს კლასში და დაინყებს ყვირილს: “ბატონი მოდის, ბატონი მოდის”, დანარჩენი ორი გამოუძღვება მასწავლებელს, ერთი აურნალს ჩამორთმევს, მეორე შენდობასა სთხოვს, ხელზე კოცნის და ასე მიიყვანენ კლასის კარამდე, სადაც ყმაწვილებიც მიესალმებიან.

პირველი ყმაწვილი. მადლობა ღმერთს, ბატონო, მშვიდობით მობრძანდით!

მეორე ყმაწვილი. ღმერთო, დიდხანს გვიცოცხლე ბატონი.

მასწავლებელი. ჩუმაღ იყავით, ბავშვებო, თორემ აგერ ინსპექტორი მოდის.

მესამე ყმაწვილი. ბატონო, თურმე დირექტორიც უკან მოჰყვება...

მასწავლებელი. ეს რა გვარისაა?

ყმაწვილი. მე, ბატონო, გოგობერიძე გახლავარ.

მეოთხე ყმაწვილი. მე ვიცი, ბატონო, გოგობერიძის გვარი საიდან წარმოდგება.

მასწავლებელი. აბა, სთქვი.

ყმაწვილი. გოგობერიძე წარმოდგება, ბატონო, გოგოსაგან და ბერისაგან.

მასწავლებელი. დააცხრე ენა შენი ბოროტისაგან და ბაგენი შენნი ნუ იტყვიან ზაკვასა!

ყმაწვილი. ბიჭო, გამოაცხვე ენა შენიო, ბატონი ბრძანებს...

მასწავლებელი. მე გიკარნახებ და შენ სწერე დაფაზე.

ყმანვილი. რას მიტრაბახებ, ბატონო?

მასწავლებელი. გიდიკტოვკებ, გიდიკტოვკებ. ახლა ხომ გაიგე ქართული: არიან ნიშანი მართლწერისანი (ყმანვილი ვერ ახერხებს წერას, მასწავლებელი ცარცს გამოართმევს და თვითონ ხელის კანკალით განაგრძობს), რომელნიც ცხადსა ბრწყინვალეებასა მოგვცემენ ანუ სიტყვისა, ანუ ლექსისა, ანუ ასოსასა, რომელთაც ნიშანი და სახელნი არიან ესენი: მძიმე, წერტილი, საკითხავი, შემკვერელი, გარდასატანი, ფრჩხილი, სხოლიო, მახვილი, ბრჭგუ, კრებული, განსაკვირველი, საუფლო, სამთავრული და საზოგადო. ეს ნიშნები ზეპირად დაისწავლეთ, ბავშვებო.

ყმანვილი. არა მაქვს, ბატონო, კარანდაში დავკარგე.

მასწავლებელი. დავკარგე რა ქართულია უნდა “კარანდაში წარვსწყმიდე”..

უმეტასად ასეთი იყვნენ მაშინდელი მასწავლებლები. მაგრამ ზოგჯერ “ბედნიერი გამონაკლისიც” გამოერეოდა ხოლმე. ვინ იცის, რამდენი ყმანვილისათვის გაუკვლევიათ მომავლის გზა, გაუნათებიათ ირგვლივ გამეფებული წყვილი, გაუთბიათ უსიხარულო დღეები ისეთ დიდ მოღვაწეებს როგორც იყვნენ იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ლომოური, ნიკო ცხვედაძე, ვასილ ბარნოვი... რომლებიც საგნის პედაგოგიური სწავლებით კი არ საზღვრავდნენ თავიანთ პედაგოგიურ მოვალეობას, არამედ ადამიანურ გრძნობას უღვიძებდნენ ბავშვებს, სულიერად ამალლებდნენ. უნერგავდნენ შრომისა და მშრომელი ხალხის სიყვარულს, სამშობლოსათვის თავდადებას, პატიოსნებას...

პატარა ვანო მაჩაბელსაც გაუმართლა და გიმნაზიაში ქართულ ენას ცნობილი საზოგადო მოღვაწე პეტრე უმიკაშვილი ასწავლიდა. თავისთავად იგულისხმება, როგორი მანავლებელიც იქნებოდა “ტკბილი პეტრე”. გარდა ქართული კლასიკური ლიტერატურისა, უმიკაშვილი ბავშვებს უკითხავდა და აკითხებდა ხალხურ ზღაპრებსა და ლექსებს. იმხანად მას უკვე დაწყებულ იქონდა ფოლკლორული მასალების შეგროვება და ბავშვებსაც ავალებდა თავიანთ კუთხეებში გაგონილი ზღაპრებისა და ლექსების ჩანერას. მასწავლებელი არ იფარგლებოდა მხოლოდ და მხოლოდ დაგენილი პროგრამით, ბავშვებს აქტიურ შემოქმედებით მუშაობაში აბამდა, უღვივებდა შემოქმედებითი წვის სიტკბოს, ამზადებდა მომავალ დიდ ხელოვნებს - ივანე მაჩაბელს, ვასო აბაშიძეს, ალექსანრე სუმთაბაშვილ-იუჟინს, რომლებიც მაშინ ერთ კლასში სწავლობდნენ.

ეტყობა, მასწავლებელმა განსაკუთრებული ლიტერატურული ნიჭი და მისწრაფება შენიშნა ვანოს. იგი მას ავალებს თარგმნას. ვინ იცის, იქნებ იმ პიროველ დავალებას უნდა ვუმაღლოდეთ!.. მონათვე ხალისით და სიყვარულით ასრულებს დაკისრებულ საქმეს. ლექსების წერა მას ადრეც უცდია, ახლაც ვარჯიშობს ხოლმე. მაგრამ თარგმნა მაინც განსხვავებული შრომაა. მეტ მოთმინებს, გულმოდგინებასა და ენის ცოდნას მოითხოვს. მაჩაბლის პრიველი რედაქტორი პეტრე უმიკაშვილია, იგი არ ერიდება მონათვისათვის შენიშვნების მიცემას; და ბავშვიც ყურადღებით აკვირდება ყოველ გასწორებულ სიტყვას, იხსომებს და შემდეგ ისე წერს, როგორც მასწავლებელმა გაუსწორა.

უმიკაშვილი აღფრთოვანებულია მონათვის ნიჭითა და გულისხმიერებით, “ყრმათა მაგალითს” უწოდებს მას. ანცვიფრებს ვანოს საოცარი სისწრაფე. ეს მკვირცხი ბავშვი

საქმეშიაც სიმკვირცხლეს იჩენს: მასწავლებლის პირველი დავალება ეცოტავა და მეორე დღისთვის სამი იმდენი თარგმნა.

უმიკაშვილს ეს უხარია, მაგრამ მაინც სიღინჯისაკენ მოუნოდებს ბავშვს, ეზინია მეტისმეტად არ გაიადვილოსო. ნაშრომს გაუსწორებს და მიანერს: “სჯობს ცოტ-ცოტა თარგმნოთ”.

უმიკაშვილის ზოგიერთი შენიშვნა საგულისხმოა, მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იგი ზოგ რამეს უმართებულოდ უსწორებს მონათვეს, რომლის ინტუიცია და დაკვირვება ხშირად უფრო სწორია.

მაგალითად, ვანო მაჩაბლის თარგმნილი წინადაება - “მედია თავის სანოლზე იწვა და ეზმანებოდა მას მოუსვენარი სიზმრები”, უმიკაშვილმა ასე გაასწორა: “მედია თავის სანოლზე იწვა და ესიზმრებოდა მას აღშფოთებული სიზმრები”. ანდა იქვე: “შენ ყმანვლ კაცთან რა ხელი გაქვს? ის როგორიც უნდა იყოს, - ყოველს გმირებზედ უკეთესი თუ ყოველ კაცზედ უკუდესი, - იმის დაღუპვა აუცილებელია”, თარგმნის მონათვე. მასწავლებელი კი ასე უსწორებს: “შენ ყმანვილ კაცთან რა ხელი გაქვს? ის როგორიც უნდა იყოს, - ყოველ გმირებში უკეთესი თუ ყოველ ადამიანებში უკუდესი - იმისი გაფუჭება აუცილებელია”. ვანო მაჩაბელი თარგმნის: “როდესაც იმათ მეფის პასუხი გაიგეს, პირველად დაეცნენ სულით, მაგრამ მერე კი საშინლად აღელდნენ”. უმიკაშვილი ამ წინადადების თარგმნას ასე ამჯობინებს: “მეფის პასუხი რომ გაიგეს, პირველად დანაღვლიანდნენ, მერე კი აენთნენ მღელვარე მრისხანებითა”.

ბოლო მაგალითში ზოგი შენიშვნა შეიძლება მართებულად მივიჩნიოთ, მაგრამ საინტერესო ის არის რომ აქ უკვე იგრძნობა პრინციპული განსხვავება მასწავლებლისა და მონათვის მოსაზრებათა შორის: მასწავლებლის ბოლო სიტყვებს არქაიზმის იერი დაჰკრავს, მონათვე კი იმავე აზრს უფრო უბრალოდ გამოთქვამს, ხალხურად (სხვათა შორის, ამავე მაგალითში იგრძნობა, რომ პატარა ვანო მაჩაბელს უკვე თავისუფლად გადმოაქვს წინადადება ქართულად და იდიომურ გამოთქმას გაბედულად ხმარობს - “შენ ყმანვილ კაცთან რა ხელი გაქვს”).

მონათვესა და მასწავლებელს რო პრინციპულად განსხვავებული მოსაზრება აქვთ ამ საკითხებზე, შემდეგი მაგალითიდანაც მტკიცდება: ვანო თარგმნის: “უბედურო, შენ რისთვის სწუხხარ!” უმიკაშვილი უსწორებს: “შე უბედურო, რისთვის მწუხარეობ!”

“მოსაზრებათა პრინციპულ განსხვავებას”, რა თქმა უნდა, პირობით ვამბობ, რადგან 13-14 წლის ბავშვს არ შეიძლებაოდა ჩამოყალიბებული აზრი ჰქონოდა ასეთ დიდ საკითხზე. მაგრამ პატარა ვანო მაჩაბლის ინტუიცია რომ სწორია, ეს სავესებით ცხადია.

გიმნაზიელი ვანო მაჩაბლის ენა თავისი ამხანაგების ენისაგანაც განსხვავდება. მაჩაბლის ენა უფრო რეალისტური, ხალხური და სადაა. ვფიქრობ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება აქვე მოვიყვანოთ ამისი მაგალითი. ავიღოთ თუნდაც მისი კლასის ამხანაგის ვასო აბაშიძის საკლასო ნამუშევარი - სრულიად თავისუფალ თემამე აგებულ თხზულება, რომელიც უფრო უბრალო და ცოცხალ ენას მოითხოვს, და შევადაროთ ვანო მაჩაბლის იმავე პერიოდის ნაწარმოებს.

ჩემ მიერ გატარებული დრო კანიკულებში

“ჩყო წელსა, მარტის ლ დღესა, მე და ჩემი ამხანაგები დაგვიტხოვეს სწავლისაგან კანიკულებში. შემდეგ რამოდენიმე დღისა მე წავედი ჩემ დედ-მამასთან, სამშობლო ქვეყანაში იმერეთში; და როდესაც მივდიოდით გზაზედ, მე ხშირად გადმოვხტებოდი

ხოლომე ეკიპაჟიდან და უყურებდი სხვადასხვა მშვენიერ ყვავილებს, როელნიცა ხშირად ვკრეფდი გზაზედ.

მეორე დღეს მივედი ერთ ფოსტაში; იქედან შეუდექით დიდ აღმართსა და შემდეგ იმ აღმართისა მიველი შინა. მსურს რომ მე ვსთქვა, როგორ გავატარეთ ის საღამო, როდესაც მივედი შინ. ჩვენ მივედი სახლში საღამოს ათ საათზე, სადაც დაგვხვდნენ ნათესავები და სხვანი იმერელნიც, რომელთაც იმ საღამოს დაიწყეს სიმღერა და შექცევა თავისებურათ. იმ შექცევით და სიმღერით გავატარეთ დრო ერთად პირველ საათამდინ. შემდეგ ვახშმისა ყველანი თავთავის სახლში წავიდნენ და ჩვენცა მოვისვენეთ. მეორე დღეს დილით ადრე შემომესმა ყოველის კუთხიდან მშვენიერი ბუღბუღის მღერა, რომელმაც გამომავლიდა. ავდექ და ვნახე მშვენიერი ადგილის მდებარეობა: სიმშვენიერე მთებისა, ყანებისა, მინებისა, მთის წვერებისა, წყლის პირებისა, ტყისა, ვენახებისა, ბაღებისა და აგრეთვე სიღარიბე გლეხკაცების ქოხებისა. ახლა შემიძლია ვსთქვა, რომელ იმერლები არიან მეტად ღარიბნი. ხოლო მინა არის დიდად ნამყოფიერი ყოველის მოსავლისა. გარნა მცხოვრებლები არიან მეტად გაურჯელები და ზარმაცები, და მიზეზიც მათი სიღარიბისა არის მათი სიზარმაცე და გაურჯელობა.

მე მოკლედ ვწერ ამას, ამიტომ რომ დიდი ხანი არ დავრჩები იმერეთში, რომ ყოველნივე გარემოება შემეტყო იქაური.
ვასილ ა. აბაშიძე”

ამ თავისთავად საინტერესო ბავშვურ თხზულებაში, რომელშიაც უშუალო განცდა და ერთგვარი პოეზია გამოსჭვივის, უსათუოდ იგრძნობა არქაიზმი: ამას ვერ ვხედავთ ვანო მაჩაბლის თარგმანში, მიუხედავად იმისა, რომ სათარგმნი მასალა, თავისი განწყობით, უფრო აიტანდა ძველ ენას. ეს არის ბერძნული მითების თარგმანი რუსულიდან.

მაჩაბლის აღნიშნული თარგმანიდან განგებ მომაქვს ის ნაწყვეტი, რომელსაც მასწავლებლის ლურჯი ფანქარი არ მოხვედრია.

“...მაშინვე ხალკიოპა თავის დასთან წავიდა, - რომელიც თვალცრემლიანი, თავის სანოლში იწვა. “რა მოგივიდა საბრალო ჩემო დაო?” - ჰკითხა მას ხალკიოპამ შეწუხებით, - “რა სტანჯავს შენს გულს? ავათ ხომ არ შეიქენი? ან ხომ არ გაგიონია რა, რომ მამაჩვენი მიპირობდეს მეც და ჩემს შვილებსაც ცუდს რასმე?..

მამ თუ აგრეა, - წარმოსთქვა ხალკიოპამ, - ჩემის შვილების გულისათვის უცხო ქვეყნელებისნ წინამძღოლს შეენიე, მიეცი იმას რაიმე თილისმა, რომლის შეწვევითაც შეიძლოს მტრების დამარცხება მომავალს ომში. იმისაგან მოვიდა ჩემთან არგოს და ითხოვს შენ შემწეობას.

ხალკიოპას ამ სიტყვებზედ მედეას გულმა დაუნყო სიხარულისაგან კანკალი, ღაწვებს მოეფინა სინითლე და აღტაცებით მოსულმა წარმოსთქვა: “გულდამშვიდებულ იყავ, ჩემო დაო, ნუ სწუხარ შენი შვილების ბედზედ, მე შენს თხოვნას შევასრულებ. ხვალ დილაადრიანად წავალ გეკატას ტაძარში და უცხო ქვეყნელს თილისმას მივცემ, რომელიც დაეხმარება ხარების დამშვიდებისათვის. მხოლოდ შენ ეს საიდუმლო შეინახე, რომ ჩვენმა მშობლებმა ვერა გაიგონ რა.

ხვალკიოპამ დაუტევა თავის დის სამყოფი და წავიდა, აუნყოს თავის შვილებს სასიხარულო ამბავი. მედეამ, მარტო დარჩენილმა, ვერ შეიძლო მთელი ღამე თვალი

მოეხუჭნა. სირცხვილი და სიყვარული, შებრალება და შიში ჰბრძოდნენ იმის ამღვრეულს გულში, სტიროდა, ძრწოდა და სრულიად ვერ მოესვენა. ხან გადასწყვეტდა უცხო ქვეყნელი გმირის დახსნას, ხან გადაიფიქრებდა - უნდოდა თავისი თავის მოკვლა დაუყოვნებლივ, იმავე ღამესვე: მაშინ არავინ დააყვედრებდა იმას მამულის და მშობლების ღალატსა. ამ აზრით ადგა სანოლიდან და ამოიღო ყუთი, სადაც შენახული ჰქონდა წამლები და დამლუპველი, მომაკვდინებელიმ სანამლავები. დაიღო ყუთი მუხლებზედ და ცრემლი სნაკადულები წარმოსდგინდა. ახადა ყუთს თავი და სანამლავე ამოიღო, მაგრამ მაშინ განელვიდა სიცოცხლის სურვილიმ, მოაგონდა დრო ბედნიერი ყმანვილობისა. მოაგონდა ამხანაგები ყმანვილობის თამაშობისა, სიცოცხლე ძალიან ტკბილად ეჩვენა, ვიდრე როდესმე და მოუცილებელმა სიკვდილის შიმშაც მოიცვა მედია. გერამ გამოუცვალა აზრები და მიუმატა ძალა. იმან ბეჭითად გადასწყვიტა იაზონი დაიხსნას და მოუთმენლად ელოდა გათენებასა”.

წინასწარ რომ არ აღმენიშნა, ეს თარგმანი გიმნაზიის დაბალი კლასის მონათვეს ეკუთვნის-მეთქი, კაცი ადვილად დაიჯერებდა, რო იგი დახელოვნებული მწერლის, სიტყვის გამოცდილი ოსტატის ნაწარმოებია. აქ მომხიბლავია აზრის უბრალოდ გადმოცემა, ძალდაუტანებელი, დარბაისლური თხრობა, სიტყვის ლალი მდინარება... განმაცვიფრებელია აგრეთვე საოცარი დინამიზმი: “სირცხვილი და სიყვარულ, შემბრალება და შიში ჰბრძოდნენ იმის ამღვრეულს გულში, სტიროდა, ძრწოდა და სრულიად ვერ მოესვენა. ხან გადასწყვეტდა უცხო ქვეყნელი გმირი სდახსნას, ხან გადაიფიქრებდა - უნდოდა თავისი თავის მოკვლა დაუყოვნებლივ, იმავე ღამესვე...” და ა. შ. ბოლომდე. ამას გარდა, მთარგმნელი ახერხებს მდგომარეობისა და განწყობილების ზედმიწევნით გამომხატველი სიტყვის მოძებნას, გრძნობთ, რომ ამ განწყობილებას სწორედ ეს სიტყვა მოუხდებოდა და არა სხვა რომელიმე; სიტყვა მტკიცედ არის ჩასმული თავის ადგილას. ეს კი, თავისთავად, ნაწარმოებს დამაჯერებლობასა და ძალას მატებს: “...შებრალება აღ შიში ჰბრძოდნენ იმის ამღვრეულს გულში”, “სტიროდა, ძრწოდა და სრულიად ვერ მოესვენა...” და ა. შ. ენა ბუნებრივა, ნამდვილი ქართული. მხოლოდ ერთ ადგილას პირდაპირ გადმოუტანია რუსული გამოთქმა: “მოაგონდა ამხანაგები ყმანვილობის თამაშობისა” - «Товарищи детских игр».

ძალიან გაგვიგრძელდა მონათვეობისდროინდელ თარგმანებზე საუბარი. ჯობს, ჩვენს ამბავს მივყვეთ.

ლიტერატურით დაინტერესებულ მონათვეთაგან მასწავლებელი სალიტერატურო წრეს აყალიბებს და გაკვეთილების შემდეგ ქართულ წიგნებს აკითხებს, ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე ესაუბრება. თავისი ხანგრძლივი პედაგოგიური მოღვაწეობის განმავლობაში უმიკაშვილს წესადა ჰქონდა - შეარჩევდა ხოლმე ნიჭიერ შეგირდებს და ცალკე ამეცადინებდა, დამატებით საათებში. “ამ საღამოზე შევეყარე ოთხი ყმანვილი გინაზიიდან, - ვკითხულობთ მის დღიურში, - მოვილაპარაკეთ და შევადგინეთ პატარა საზოგადოება. კვირაში ერთხელ შევიკრიბებით და ქართულ წიგნებს ვიკითხავთ, ვილაპარაკებთ და ნაწერებს გავარჩევთ.

ერთიც უეჭველად მოგვემატება შემდგომში. ვინ იცის კვრა და კვირა კიდევ მოგვემატნენ. ჩემი ცდა ის იქნება, რომ პირველად ენაში (ცოტაოდენი გაკეთდნენ, მამულის სიყვარული ჩაუვარეთ გულში და შრომობდნენ. ღვთის იმედი მაქვს... დღეის

სწორს შევიკრიბებით და “ვეფხვისტყაოსნის” კითხვას ვაპირებთ. ამას გარდა, ვთხოვე, რო რუსულითგან რამ გადმოსთარგმნონ”.

პატრიოტი მასწავლებელი თვითონ იწვის სამშობლოს სიყვარულით და ამ ცეცხლს ბავშვებსაც უკიდებს, ამზადებს საზოგადოებისათვის თავდადებულ მოღვაწეებს.

გიმნაზიელი ვანო მაჩაბელი ჩვეული ხალისით განაგრძობს წიგნების კითხვას. ჯერ კიდევ თბილისში ახლადჩამოსულმა სულ გადაიკითხა ილია ჭავჭავაძის “საქართველოს მოამბე”. გაეცნო ქართული, რუსული და ევროპული ლიტერატურის შედეგებს, რომლებიც უურნალში ქვეყნდებოდა. წაიკითხა ლერმონტოვის “ჩვენი დროის გმირი”, გრიბოედოვის “ვაი ჭკუისაგან” (რომელიც მაშინ “საქართველოს მოამბეში” დაიბეჭდა; სათაურად ჰქონდა “უბედური ჭკუისაგან”, გ. ერისთავმა თარგმნა). ჰიუგოს “საბრალონი”, ბელინსკისა და დობროლიუბოვის თხზულებანი, პრუდონის წერილები... ამავე უურნალის ფურცლებზე ეცნობა საქართველოს ისტორიას. სამშობლოს წარსულის შესწავლით დაიტენერსებული ბავშვი თავისთვის საქართველოს ისტორიის კონსპექტსაც ადგენს.

როცა რუსულში საკმაოდ გაინათა, რუსულ წიგნებსაც მიჰყო ხელი და ამის შემდეგ, მისი შესაძლებლობა განუსაზღვრელად გაიზარდა. ძმას ბიბლიოთეკიდან მოაქვს რუსული წიგნები და გიმნაზიის მოწაფე ვანო მაჩაბელი გულმოდგინედ კითხულობს.

ახლანდელ კითხვას უფრო სისტემატური ხასიათი აქვს, მაგრამ მაინც “წინ გარბის” მაჩაბელი”. 13-14 წლის ბიჭი შექსპირს კითხულობს და ვინ იცის, იქნებ ამ საკაცობრიო ტრაგედიების თარგმნაზედაც ოცნებობს!..

* * *

ოჯახს კი ისევ უჭირს, ახლა კიდევ უფრო მეტადაც არის გაჭირვებული. მამის ვალები იზრდება, ძმა ამ დროს პეტერბურგში სწავლობს, მაგრამ ვანოსთან ხშირი მიწერ-მიწერა აქვს, უმცროსი ძმის “ცხოვრებაში გამოყვანაზე” არც ახლა აუღია ხელი და ყოველ წერილში არიგებს, როგორ მოიქცეს, რა წაიკითხოს და, რაც მთავარია (ამას არასოდეს ივიწყებს ძმა), როგორ გამოადგეს თავის ქვეყანას. და ვანოც კიდევ მეტის გულმოდგინებით განაგრძობს სწავლას. ენათყუბა უცხო ენებს. მასზე უკვე გიმნაზიის გარეთაც ლაპარაკობენ, როგორც ქართული ენის ზედმინევიანით მცოდნეზე, რომელმაც, ამავე დროს, უკვე უცხო ენები იცის.

აკაკი წერეთელი თავის მოგონებაში წერს: “რუსეთიდან რომ დავბრუნდი, ახალ ჩამოსულს, ყველგან და ყველასაგან მესმოდა, რომ თავ. გიორგი მაჩაბელს კარგი შვილები ეზრდება და უმცროსი მაინც მეტად საიმედო რამ არისო: “ქართული, როგორც ხუცური, ისე მხედრულიც, ზედმინევიანით იცის და უცხო ენებსა და საგნებსაც საზოგადოდ ადვილად იმორჩილებსო”.

მამის მდგომარეობა კი თანდათანობით უარესდება. მევალებების რიცხვი დღითიდღე მატულობს. ვანო ხშირად ხდება მოწმე მევალებებისა და მამის უსიამოვნო დიალოგისა. დადგა კატასტროფული მომენტიც, როცა ყოველგვარი სახსარი ამოიწურა...

მაგრამ ამ დროს ორბელიანებმა უშველეს. ჯერ კიდევ გიმნაზიადაუმთავრებელ ვანოს კერძო გაკვეთილები გამოუძებნეს. პატარა რეპეტიტორმა გაბედულად გაუსწორა თვალი ცხოვრებას: ცოტ-ცოტას დედასაც კი ეხმარება. “აილებდა თუ არა ფულს გაკვეთილებში, - ვკითხულობთ ერთ მოგონებაში, - მაშინვე იყიდდა ჩაის, შაქარს,

საპონს და სხვ. და გაუგზავნიდა თავის დედას თამარაშენში - “ეგ დახარჯე, კიდევ გამოგიგზავნიო, ახლა მე ფულიანი გავხდიო”.

თვითონაც ხშირად დადის სოფელში და მარტოდ დარჩენილ დედას, პაპიდასა და დარიკოს სიხარულით ავსებს. ეს ჩვეულება ბოლომდე გაჰყვა ივანე მაჩაბელს, ყოველ დღესასწაულზე, და ისედაც, მოიხელთებდა თუ არა დროს, უსათუოდ დედის სანახავად წავიდოდა.

სოფელში მუშაობას არ თაკილობდა. იმავე მოგონებაში ვკითხულობთ: “ჩაიცვამდა ქალამნებს და უბრალო ტანისამოსს და მარხილით წავიდოდა შემის მოსატანად ტყეში. რომ დაბრუნდებოდა, გადმოალაგებდა მუშებთან ერთა, დაჭრიდა, დააპობდა და სანამ სახლში არ აიტანდა, მანამ რაც გინდა საამო სტუმარი მოსვლოდა, თავს არ აანებებდა მუშაობას; როცა კი გაათავებდა, დაიბანდა, გადაიცვამდა სუფთა ტანისამოსს და ვანო ისევ ვანოს დაემსგავსებოდა... ან მაგალითად, თამარაშენში იცოდნენ ქვიტკირის ზაბორი (ქვისა და ტალახისა) და ვანო ხშირად ხელედათხეცუპნული იდგა და ამ ღობის კეთებას შველოდა...”

ვანო ყველაზე პატარაა თავის ამხანაგებს შორის, მაგრა “საშინელი მკვირცხლი, მალხაზი და მეტისმეტი ხალისიანი”¹⁰. ერთი მისი ამხანაგის გადმოცემით, “იმისთანა ცოცხალი ყმაწვილი მთელს გიმნაზიაში არ მოპოვებოდა, ყველგან შურდულივით დაჰქროდა”. ამხანაგებს უყვარდათ და დიდი პატივისცემა ჰქონდათ პატარა ვანოსი არავის აჩაგვრინებდნენ, თუ ვინმე რასმე აწყენინებდა, მაშინვე გამოექომაგებოდნენ ხოლმე.

მთელი გიმნაზიის მონათვეების საერთო სათაყვანებელი მაშინ ილია ჭავჭავაძე იყო. ბავშვები გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს საზოგადოებრივ ცხოვრებას და გრძნობდნენ, რომ ერის სულიერ ცხოვრებაში რაღაც დიდი და მეტად მნიშვნელოვანი ხდებოდა. გრძნობდნენ, რომ ეს იყო უდიდესი ძვრა, უდიდესი გარდატეხა. ილიას “საქართველოს მოამბე” ხელიდან ხელში გადადიოდა. მის ფურცლებზე ამოკითხული სიტყვები სავსებით ეთანხმებოდა მოსწავლეების განწყობილებას:

“ყოველი კაცი, რომელსაც კი თვალეზზედ ჩამოფარებული არა აქვს რა, ხედავს, რომ ცხოვრება, რაც გუშინ იყო, დღეს აღარ არის, რომ იგი იცვლება, მიდის წინ, და მოაქვს განახლება ყოვლის ფერისა... გული სხვარიგად ჰსცემს, როცა ცხოვრებაზედ ამოვა, თავს ამოჰყოფს ბრწყინვალე ყვავილი ახალი აზრისა”.

“საქართველოს მოამბის” ყოველ ნომერს სატიტულო გვერდზე ეპიგრაფი ჰქონდა წამძღვარებული: “ხოლო ლელვისაგან ისწავლეთ იგავი ესე: რაჟამს იგი რტონი მისნი დაჩრვიან და გამოვალნ ფურცელნი, უწყოდეთ, რამე თუ ახლო არს ზაფხული”.

ეს ზაფხული დგებოდა, იგრძნობოდა მისი მაცოცხლებელი სითბო, და პატარა ბიჭებს უკვე ხალხის სამსახურში წარმოედგინათ თავი, ოცნებაში ემზადებოდნენ, რათა ჩქარა ამოსდგომოდნენ მხარში ილიას და მის მეგობრებს. ეს პატარა მეოცნებე ბიჭები რომელთა შორის, მისივე ამხანაგების გადმოცემით, ვანო პირველი იყო, უკვე მომნიჭებული ადამიანებივით მსჯელობდნენ ჩერნიშევსკიზე, გერცენზე, დობროლუბოვზე... ვანო მაჩაბლის გიმნაზიელი ამხანაგი წერს: “ის დრო გუშინდელზე კარგად მახსოვს. მე ვლასპარაკობ 1863 წელზე, როცა ილია ჭავჭავაძემ უურნალ “საქართველოს მოამბის” გამოცემა დაიწყო. ეს იყო დრო საერთო გამოცოცხლებისა.

სამოციანელი რეალისტები და მატერიალისტები... აღვიძებდნენ საუკეთესო ადამიანურ გრძნობებს... ერის კულტურაში საერთო აღმავლობა იწყებოდა”.

1850 წელს დაარსებული ქართული თეატრი, რომელმაც ოთხიოდე წელს იარსება, ჯერ ისევ ცოცხალ მოგონებად ჰქონდა საზოგადოებას. ხალხი ოცნებობდა თეატრის განახლებაზე მაგრამ ეს მაშინ დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული. მუდმივი თეატრის დაარსება ჯერ კიდევ შორეულ საქმედ რჩებოდა...

სამაგიეროდ, ხშირად იმართებოდა სცენისმოყვარეთა წარმოდგენები კლუბებში, ხოლო უფრო ხშირად კერძო ოჯახებში. ყოველი ასეთი წარმოდგენის გამართვა დაკავშირებულ იყო დიდ მღელვარებასა და სიხარულთან. მასში მონაწილეობას ღებულობდა თითქმის მთელი მონინავე საზოგადოება. ამიტომ სცენისმოყვარეთა რიცხვიც დიდი იყო. რაც დრო გადიოდა, სცენისმოყვარეთა რიცხვიც მატულობდა და წარმოდგენებსაც სულ უფრო და უფრო ხშირად მართავდნენ.

მაჩაბელი პატარაობიდანვე ყოფილა გატაცებული სცენით. იგი ჯერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლის დროს თარგმნის პიესებს და წარმოდგენებშიაც კი მონაწილეობს.

ერთ-ერთ ასეთ წარმოდგენაში იგი უნახავს პეტერბურგიდან ახლად დაბრუნებულ, უკვე სახელმწიფო მწერალს აკაკი წერეთელს. ეს მოხდა სოლ. ერისთავის სახლში, სადაც სცენისმოყვარეებმა გიორგი ერისთავის “გაყრა” წარმოადგინეს. პატარა ტანის, ფერმკრთალი ვანო მაჩაბელი მონაწილეთა რიგშიც ასრულებდა.

მაშინ საკმაოდ ხშირი იყო ხოლმე ისეთი შემთხვევა, როდესაც ყმანვილკაცები ქალების როლებში გამოდიოდნენ. სოფრომ მგალობლიშვილი თავის “მოგონებაში” წერს: “...ნელ-ნელა მოიკიდა თვის ქართულმა წარმოდგენებმა. ამის მიბაძვით ჩვენ, სემინარიელები, შიგ სემინარიაშიც ჩუმად ვდგამდით ხოლმე წარმოდგენებს, გარედაც ვთამაშობდით, ვაუებისა და ქალების როლებს სულ სემინარიელები ასრულებდნენ”.

გიმნაზიელი ვანო მაჩაბლისა და მისი ამხანაგების დიდი გატაცება თეატრით მიეწერება, ჯერ ერთი, საერთო განწყობილებას - მაშინ ყველას თეატრი ეკერა პირზე და მთელი საზოგადოება იმ სცენისმოყვარეთა წარმოდგენებით სულდგმულობდა, რადგან სხვა შესაკრები ადგილი არ გააჩნდათ; მეორეც, თეატრის სიყვარულს მათ უღვივებდა ქართული ენის მასწავლებელი - პეტრე უმიკაშვილი, რომელიც ბავშვობიდანვე თეატრით სულდგმულობდა და შემდეგაც, უკვე მოხუცებაში შესული, თეატრისათვის წერდა პიესებს. შემთხვევითი არ არის, რომ მისი სამი მონაწე (ერთი კლასის მოსწავლეები) შემდეგ თეატრის მოღვაწეები გახდნენ - ივანე მაჩაბელი, ვასო აბაშიძე და ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი. პირველი განახლებული ქართული თეატრის მოამაგე, ხოლო ორი უკანასკნელი - სცენის დიდი კორიფეები. პეტრე უმიკაშვილს ისე გაგიჟებთ უყვარდა თეატრი, რომ მისი პირველი უბადრუკი ჯამაგირი 12 მანეთი, რომელიც ცარიელი პურის ფულადაც ძლივძლივობით კმაროდა, დედამისს განაწილებული ჰქონდა აგრეთვე შვილის თეატრის ხარჯებზედაც (მაშინ უკვე იტალიური ოპერა იყო თბილისში). უმიკაშვილი თვითონვე წერდა: “უთეატროდ კვდარი ვარ, ჩემი სიცოცხლე მარტო თეატრშია, იქა ვცოცხლდები”.

* * *

თექვსმეტი წლის ვანო მაჩაბელი წრამატებით ამთავრებს გიმნაზიას და, როგორც წარჩინებული მონაწე, საჩუქარს ღებულობს. ოცნებობს პეტერბურგს წასვლაზე, სადაც

მისი ძმა იმ დროს უნივერსიტეტის უკანასკნელ კურსზე, იურიდიულ ფაკულტეტს ამთავრებს.

მაგრამ სახელმწიფო ხარჯზე მისი გაგზავნა, როგორც უნლოვანისა, ჯერ არ შეიძლება. სახელმწიფო ხარჯზე მხოლოდ ჩვიდმეტი წლისას მიიღებენ. ეგეც რომ არ იყოს, ვანოს გზის ფულიც არ აქვს, რომ პეტერბურგს ჩააღწიოს და მერე ბედს მიენდოს. მამის ვალები ამ დროისათვის ზღაპრულად გაიზარდა. მევალები უფრო არათავაზიანი და თავისმომავლები შეიქნენ.

1871 წლის თებერვალში ვანო გორიდან წერს თავის ძმას პეტერბურგში: “ჩვენი ჯავრი ნურა გაქვს რა, ყველანი მშვიდობით ვართ. ეს არის, რომ მამაჩემის მოვალე თათარი გვანუხებს. მეორეთაც მოვიდა, მაგრამ, რასაკვირველია, ხელცარიელი წავიდა ისევ ისე. ახლა მამაჩემს უნდა სოსიაშვილის მამული დააგირავოს და იმითი ყველა მანუხებელი ვალები გაისტუმროს, მაგრამ არ ვიცი, როგორ მოახერხებს და ან შენ რას მოინერები ამაზედ. ჩემის აზრით, თუ ამ მამულით გაუძღვა იმ ვალებს, ძალიან კარგი იქნება”.

მაგრამ, როგორც ეტყობა, ვერ მოხერხდა სოსიაშვილის მამულის დაგირავება. ან არადა ის ფული მამის ახალ ხარჯებს მოხმარდა, რადგან ცოტა უფრო მოგვიანებით, მამის თვეში, ისევ გულდანწყვეტითა წერს თავის ძმას პეტერბურგში: “მოვალეებში მხოლოდ თათარმა მნახა, მაგრა კი არა უთქვამს რა; მხოლოდ, შენი მოსვლისა მკითხა. ანიკომ კი გამიჭირა საქმე, მაგრამ, როგორც იქნა, დავამოშმინე. ამას გარდა, ორი უცნობი მოვალე გამოგვიჩნდა. ერთი ვილაც თუმანიშვილი, ექვსი თუმნის ვექსილი ჰქონია მამაჩემისაგან და მეორეც ვილაც მამიჩემის სახლისპატრონი”.

აშკარად ჩანს, რომ ოჯახის იმედის დაჭერა შეუძლებელია. ოჯახში ვანოს გასამგზავრებელი კი არა, ვასიკოსათვის ჩურჩხელების გასამგზავნი ფულიც არა აქვთ. ძმის წერილები საერთოდ გამამხნეველებელია, მაგრამ გზის ფული ხომ მაინც საჭიროა. ძმა გზის ფულის უქონლობის გამო თვითონვე ვერ ახერხებს სამშობლოში დაბრუნებას. გამოსავალი ისევ კერძო გაკვეთილებში აღმოჩნდა. გიმნაზიადამთავრებული ვანო მაჩაბელი გაკვეთილებს აძლევს გორში, კონსტანტინე მამაცაშვილის სახლში. ფულს გულმოდგინედ აგროვებს და პეტერბურგში გასამგზავრებლად ემზადება. ახლა მეტი თავისუფალი დრო აქვს და მეტსაც კითხულობს. თუკი რამ დარჩა წაუკითხავი ივანოვის ბიბლიოთეკაში, ახლა გადაიკითხა. მონდომებით სწავლობს ფრანგულ ენას, და ახლაც სასწაული მოახდინა მაჩაბლის ლინგვისტურმა ნიჭმა; მისივე ძმის სიტყვებით, “ამ ერთს წელიწადში ვანომ მშვენივრად ისწავლა ფრანგული ენა”.

1871 წლის ზაფხულში ვანო მაჩაბელი უკვე მზად არის გასამგზავრებლად: სამგზავრო ფული მოგროვებულია. ვასიკო კვლავ გამამხნეველ წერილებსა სწერს; იგი უკვე პეტერბურგშივე მოეწყო სამსახურში და აღარაფერს გაუჭირვებს უმცროს ძმას. სხვანაირადაც “მოემზადა” ვანო მაჩაბელი: გიმნაზიის დამთავრებისას ისეთივე კიკნა და სუსტი ბიჭი იყო, როგორც შესვლის დროს, ახლა კი სულ რაღაც ერთი წლის განმავლობაში, სავსებით შეიკვალა, ერთბაშად დავაჟუკაცდა, ტანი აიყარა, ხმა დაუბობდა და მისი ფერმკრთალი სახე, რომელსაც მომწვანო მკვირცხლი თვალები უმშვენებდა, კიდევ უფრო მიმზიდველი შეიქნა.

დადგა გამგზავრების დღეც.

ომნიბუსის გარშემო ღრიანცელია. გამცილებლები მგზავრებს ეთხოვებიან. დასვენებული ცხენები ტორებს ქვაფენილს ურყტამენ მოუთმენლად და ხშირ-ხშირად მოუხედავენ ხოლმე მეეტლეს, რომელსაც ხელი მოუჩრდილებია და მზეს გასცქერის, დროს ამოწმებს... კონდუქტორის საყვირის შემდეგ ღრიანცელი კიდევ უფრო ძლიერდება. ცხენები ყურებს ცქვეტენ, ლურჯიფეთანიანი მეეტლე კოფოზე აძვრება, მგზავრები ფაცაფუცით სხდებიან ომნიბუსში; ალერსის, დარიგების, გაფრთხილების სიტყვები ერთმანეთშია არეული...

სადგურზე დარჩენილნი დიდხანს იქნევენ ცხვირსახოცებს, ხელით კოცნას უგზავნიან გამგზავრებულებს. ომნიბუსში ერთმანეთს აწყდებიან, რათა, მანამ თვალს მიეფარებოდნენ, ერთხელ კიდევ დაინახონ ნაცნობი სახეები. გამცილებელთა გუნდი დაჰატარავდა. გაქანებული ომნიბუსიდან ძლივსლა მოცანს ჭრელი ქოლგები და მზის სხივებით აელვარებული ოქროსფერი ეპოლეტები...

ვანო მაჩაბელი არავის გაუცილებია, ამიტომ უკანაც არ იხედება. იგი კოფოზე მოთავსებულა მეეტლესა და კონდუქტორის გვერდით და განყურებს დილის მზის სხივებით აფერადებულ ცას, რომელზედაც დინჯად დასკურავენ თეთრი ღრუბლების ქარავნები.

ომნიბუსი გრიალით დაეშვა ჯვრის დაღმართზე, ჩაუარა აგურის ქრახნებს, საკირეს, სასაფლაოს, საავადმყოფოს, ეტლებიან ფაბრიკას, ქუშად აღმართულ სამახსოვრო თუჯის ჯვარს; გავიდა ოთხთალიან ქვის ხიდზე, ბაკებსა და ტრაქტორებს გასცდა და უფრო დინჯად შეუდგა ხილის ბაღებითა და ვენახებით დაბურულ საბურთალოს აღმართს.

ახალგაზრდა ვანო მაჩაბელს თითქოს ბურანში ესმის მგზავრების მხიარული სიცილ-კისკისი, მეეტლის შეძახილები და კონდუქტორის გულისგამანვრილებელი ღიღინი, რომელიც მისივე საყვირის მუსიკასავით, ყოველგვარ ტკბილხმოვანებას მოკლებულია. ჭაბუკი მაჩაბელი ფიქრებში წასულა. უნებურად აგონდება თავისი ბავშვობა, როცა იგი, ძმასთან ერთად, ამავე გზაზე ურმით მოდიოდა. მაშინაც ახალი ცხოვრება იწყებოდა მისთვის, ასევე გაურკვეველი და ბუნდოვანი, მაშინაც ასევე გამალებით უცემდა გული. და მთელი არსებას ასეთივე გამოუცნობ სევდას მოეცვა, მაგრამ იმდროინდელი მისი განცდები უფრო ვიწრო იყო, სწავლას მოწყურებულ ენერგიული ყრმის მისწრაფებებს არ შორდებოდა. ახლა კი ვანოს ფიქრები უფრო ღრმა არის და გაცილებით უფრო შორს ფრინავს. ახლა იგი უკვე საკმაოდ კარგად იცნობს რუსულსა და მსოფლიო ლიტერატურას, წაკითხული აქვს მოლიერი, ჰიუგო, პუშკინი, შექსპირი, დიკენსი და ოცნებობს შექსპირის ტრაგედიების თარგმნაზე. კარგად იცნობს ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვის, გვერცენის მოწინავე იდეებს... 17 წლის ჭაბუკი სავსებით მომზადებულ და მომწიფებული შედის უნივერსიტეტში. სხვების ნაამბობითა და ძმის წერილებით იცის, რას წარმოადგენს ეს უნივერსიტეტი, იქ საოცრად მღელვარე და მოუსვენარი ცხოვრება დუღს... და ვანო მაჩაბელიც მოუთმენლად მოელის იმ დღეს, როცა პირველად შეაღებს უნივერსიტეტის კარებს.

ომნიბუსი მიჰქრის. ჯერ ისევ დილა იყო, როცა საქართველოს ძველ სატახტო ქალაქს ჩაუარა. მრავალი ბედნიერი და მწარე დღეების მოწმეა ეს პატარა ქალაქი. უძველესი ტაძრები წარსულის მაღალ კულტურაზე ღაღადებენ, ხოლო მიწის წიაღში ფენა-ფენად აწყვია კიდევ უფრო ძველი, მრავალსაუკუნოვანი კულტურის დიდებული ფურცლები.

აქვე განისვენებს საქართველოს უკანასკნელი მეფე გმირი ერეკლე, რომელმაც თავისი მრავალტანჯულ სამშობლოს ბედი საბოლოოდ რუსეთს დაუკავშირა.

სამშობლოდან გამგზავრებული ჭაბუკისათვის მშობელი ქვეყნის ყოველი კუთხე ასწილად უფრო ძვირფასი და სანატრელი გამხდარა. თბილისიდან მოკიდებული, იგი თითქმის ყოველ ნაბიჯზე ხედავს მთებს მედიდურად წამომართულ დიდებულ ძეგლებს, რომლებიც მრავალი გმირული ბრძოლის მონენი და მონაწილენი არიან. შეჰყურებს მაჩაბელი და შრუანტელი უვლის - “სიდიადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრჯოლასა...” თერგდალეულთა იდეებზე გაზრდილ ჭაბუკს მტკიცედ გადაუნყვეტია - მთელი თავისი უნარი, ცოდნა და სიცოცხლეც კი მშობელი ხალხის სამსახურს მოახმაროს.

ყაზბეგს რომ მიადგნენ, სალამოს ბინდი ჩამოწვა. ღამე აქ უნდა გაათიონ, დილაადრიან კი ვლადიკავკაზისაკენ გასწევენ, საიდანაც შემდეგ მატარებლით გაემგზავრებიან პეტერბურგს. მგზავრები ომნიბუსიდან ჩამოხტნენ. ყველა ეშურება ბრწყინვალე ყაზბეგს შეავლოს თვალი, მაგრამ ხევის პატარძალს ღრუბლის მანდილი შემოუხვევია. გულდანყვეტილ მგზავრებს კონდუქტორი ამშვიდებს - დილაზე მთელი მისი სიმშვენიერით იხილავთო.

და მართლაც, დიდებული სანახავი იყო ყაზბეგი დილით! მაჩაბელს ილიას მოთხრობა გაახსენდა... იგი დიდხანს შეჰყურებდა სპეტაკი თოვლით დაფარულ მწვერვალს. მაგრამ განა მართო მწვერვალია მომხიბლავი! საითაც უნდა გაიხედო აქ, ყველგან მშვენიერებას იხილავ, ყველგან ბუნების სიტურფე მოგჭრის თვალსა. თერგის ყრუ ხმაურს ერთვის მწყემსის ტკბილი სალამურის ხმა, რომელიც შორიდან კიდევ უფრო საამურად და გულის დამატკობლად გაისმის. ამწვანებულ პატარა გორაკებს, რომელთაც თითქოს ფერხულ იჩაუბბათ მოელვარე მყინვარწვერის გარშემო, ცხვრის ფარა შეჰფენია. კანტიკუნტად ცხვრის ბლავილსაც გაიგონებს კაცი. მახვილი თვალი მწყემსებსაც გაარჩევს.

ამ მთებში, სადღაც, ცხვარს უდგას რუსეთიდან ახალდაბრუნებული, ჯანგატეხილი და იმედგაცრუებული, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა სანდრო ყაზბეგი. ვანო მაჩაბელმა მაშინ მისი არსებობაც კი არ იცოდა, და მით უმეტეს ვერ წარმოიდგენდა, რომ ეს კაცი რამდენიმე ხნის შემდეგ სასწაულსავით მოველინებოდა ქართულ ლიტერატურას, ხოლო ის მწყემსები, რომლებიც დინჯი, მედიდური რხევით მისდევნენ ფარას, მისი უკვდავი მოთხრობების გმირებად იქცეოდნენ.

თავქვე რომ დაეშვნენ, თერგის ღრიალმა მწყემსის სალამურის ხმაც შთანთქა და ვანოს ფიქრებსაც შეუცვალა მიმართულება.

* * *

პატარა სტუდენტური ოთახი პაპიროსის კვამლს გაუვსია. ყელმოტეხილ ბოთლში გამაგრებული სანთელი მკრთალად ანათებს ოთახს; სამარისებურ მყუდროებას საათის სუსტი ტაკატუკი არღვევს. გარეთ ცრის შემოდგომის ცივი, გულისგამანვრილებელი წვიმა. ვინრო ფანჯარაზე ფარდა ჩამოუფარებიათ. ოთახი ღარიბულად არის მორთული, ამ მხრივ, ნამდვილი სტუდენტურია, იმ განსხვავებით, რომ ყველაფერში წესრიგი და სისუფთავე იგრძნობა.

მაგიდას მისჯდომია პეტერბურგს ბანკის საქმეებზე ჩამოსული ილია ჭავჭავაძე და რაღაცას გატაცებით კითხულობს. დროდადრო თავს ასწევს და მეგობარს შეხედავს, რომელიც მის პირდაპირ ზის. ეს არის ახალგაზრდა ნაფიცი ვეჭილი ვასილ მაჩაბელი. იგი ამაყი ღიმილით უპასუხებს ილიას მზერას. ვანო ფანჯარასთან დგას, ხელით წიგნის თაროს დარყდნობია და ილიას შეყურებს. გული უფანცქალეხს, მაგრამ ცდილობს გარეგნულად არ დაიმჩნიოს მღელვარება. სანთლის მკრთალ შუქზე კიდევ უფრო ფერმკრთალი ჩანს. ხშირ-ხშირად აიქნევს ხოლმე თავს და შუბლზე გადმოყრილ თმას გაისწორებს.

დღეს შეხვდა იგი პირველად ილია ჭავჭავაძეს. დღესვე მისი პირველი სერიოზული გამოცდაა: დიდი მწერალი ეცნობა ვანო მაჩაბლის თარგმანს, შექსპირის “მეფე ლირის” ნაწყვეტებს. ვანო იცის, როგორი მკაცრი კრიტიკოსიცაა ილია ჭავჭავაძე. აგონდება მისი წერილი “შეშლილის” მთარგმნელ თავად რევამ ერისთავზე. ახალგაზრდა მწერალს გული ელევა, მანამ ილიას აზრს მოისმენდეს.

მაგრამ ილია სულაც არ ჩქარობს.

მან დაამთავრა კითხვა, ისევ შეხედა ვასილ მაჩაბელს, წამოდგა, გაიარ-გამოიარა. სახეზე ვერაფერს შეატყობ კაცი. კვლავ მაგიდასთან მივიდა, სკამზე ჩამოჯდა და ახლა უკვე სახეგაბადრულმა წარმოთქვა: “დიდებულია”.

ამ სიტყვის მნიშვნელობა მხოლოდ ვასოს ესმის კარგად. მან იცის, რომ ილიას არ უყვარს გადაჭარბებული ქება. არც პირში თქმას მოერიდება. ამიტომ ორმაგი ფასი აქვს ილიას შექებას. ვასო იმასაც გრძნობ, რომ ეს სიტყვა არ ყოფილა განზრახ თქმული, ახალგაზრდა კაცის ნასაქმებელად.

რამდენი ხანია რაც ენის შესწავლა დაიწყო, თარგმნას როდის შეუდგაო, კითხულობს ილია.

ვანო მაჩაბელმა ჯერ კიდევ გიმნაზიაში გადაწყვიტა ინგლისურის შესწავლა და შექსპირის თარგმნა. განზრახვის შესრულებას უნივერსიტეტში შესვლისთანავე შეუდგა. ენას სწავლობდა ჩვეული მუყაითობით, და ჩვეულ წარმატებასაც მიაღწია. მისი ძმა წერს: “საზოგადოდ დიდი ნიჭი ჰქონდა ენების სწავლაში. ქართული ენა ხომ ზედმიწევნით იცოდა... ფრანგულს გარდა, გერმანული და ინგლისური ენებიც შეისწავლა”. ფრანგული ენის ცოდნამ ინგლისურის შესწავლაც გაუადვილა. ასე რომ, ერთი წლის განმავლობაში საკმაოდ გაიწაფა ინგლისურში.

შექსპირის თარგმნას კი 1873 წლის გაზაფხულზე შეუდგა. მაგრამ დიდი შიშითა და ყოყმანით მოჰკიდა საქმეს ხელი, მუშაობდა ცოტ-ცოტას და ისიც არასისტემატურად. გაზაფხულზე გამო პეტერბურგელ ჩინოვნიკს გაჰყვა აგარაკზე მდივნად, თარგმანს დღეში მხოლოდ თითო საათს უთმობდა. შექსპირის თარგმანზე მისი პირველი მუშაობა გაუბედაობითა და ორჭოფობით ხასიათდება...

- ბარაქალა, ბარაქალა! - ამბობს ჩათვიქრებული ილია.

ეს თარგმანი ახლა ორი მხრივ არის საინტერესო. ჯერ ერთი, რომ ჩვენს ლიტერატურას გაამდიდრებს და, მეორეც, თეატრის ფეხზე წამოყენებასაც შეუწყობს ხელს. შექსპირის ხეირიანი თარგმანი ჯერ ჩვენ არა გვექონია.

რამდენი ხანია ცდილობენ ქართული მუდმივი თეატრის აღდგენას, მაგრამ დღემდე ვერაფერს გახდნენ. სათეატრო ძალები გაფანტულა, სათანადო სახსრები არ გააჩნიათ, და, რაც არანაკლები მნიშვნელოვანია, ღარიბი რეპერტუარი აქვთ. ილია

განუსაზღვრელ მნიშვნელობას აძლევს თეატრის დაარსებას, დიდ ეროვნულ საქმედ მიაჩნია. ამიტომაც ასე აქებებს ახლა ახალგაზრდა ვანო მაჩაბელს: - ეცადე, მალე დაამთავრო, როცა წავალ, თან წავიღებ და კრებულში დაგბეჭდავ, ახალ თეატრს კი, რომლის დაფუძნებას დღე-დღეზე მოელიან, შესანიშნავი პიესა შეემატებაო.

ილიას განსაკუთრებით უყვარს “მეფე ლირი”. სამოციან წლებში მან ამ პიესიდან ცოცხალი სურათებიც დადგა. ლირი თვითონვე იყო. ახლაც სიცილით აღუთქვა ვანოს, შენს თარგმნილ ლირს პირველად მე ვითამაშებო.

მაგრამ სახეზე წამოწოტებული მაჩაბელი ყოყმანობს, იგი მის დარიგებას იმსდევს: რა საქმესაც ადგიხარ, ჯერ ის უნდა დაამთავრო, ახლა მთავარია უნივერსიტეტის წარჩინებით დამთავრება, თარგმანს დიდ დროს ვერ დაუთმობს, სწავლას ვერ მოცდება, შექსპირის თარგმანა კი იოლი საქმე როდია!..

ისევ ვასო მოძებნის გამოსავალს:

- შენ ხომ მაინც დიდხანს მოგიხდება დარჩენა, ილიკო, - მიმართავს იგი მეგობარს, - აქაური ჩინოვნიკების ამბავი რომ ვიცი, კარგა ხანს დაგაყოვნებენ, ბარემ დასხედით და ერთად თარგმნეთ.

ილია ჩაფიქრდა. ვანოს სახე გაუბრწყინდა - მისთვის უდიდესი ბედნიერება იქნება საყვარელ მწერალთან თანამშრომლობა. ახლა მთავარია, ილია რას იტყვის.

ილიამ ძმებს შეხედა და ხელი ჩაიქნია. თანახმაა.

დიდის გულმოდგინებით შეუდგნენ საქმეს და მალეც მორჩნენ. ვასილ მაჩაბელი წერს: “შრომისმოყვარეობა არც ერთს არ აკლდა და, თუ არ ვცდები, ხსენებული პიესა (“მეფე ლირი”) ორს თუ სამ თვეში თარგმნეს”.

ილიამ მიიღო ვანოს მოსაზრება - შექსპირის ლექსს თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსი მოუხდებო. საერთოდ, თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსი უყვარს ვანოს. ალბათ, ბარათაშვილის გავლენით. გიმნაზიაში უმთავრესად თოთხმეტმარცვლოვან ლექსებსა წერდა. შექსპირის თარგმნაც თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსით დაიწყო, მაგრამ შიშობდა, ვაითუ არ მოუხდესო. ილიამ მოუწონა არჩევანი - ეს ლექსწყობა ქართულსაც უხდება და შექსპირის ლექსთანაც ახლოს არისო.

მაგიდას ერთი მხრიდან ვანო მაჩაბელი მისჯდომია, ინგლისურ ტექსტს ჩაჰკირკიტებს და სტრიქონს ქართულად თარგმნის, ჯერ პირდაპირ, სიტყვასიტყვით. ილია მის პირდაპირ ზის, მოისმენს სიტყვასიტყვით თარგმანს და ჩაფიქრდება. ოთახში ცოტა ხნით დუმილი ჩამოვარდება. ახლა უფრო გარკვევით ისმის საათის ტაკატუკი და გაზეთის შრიალი: ლოგინზე წამოწოლილი ვასო მაჩაბელი გაზეთს კითხულობს. ვანოს უცებ თვალები გაუბრწყინდება - გონებაში უკვე გამართულია სტრიქონი. უმცროსი მეგობრის ნიჭით მოხიბლული ილია ხანდახან გაუსწორებს, უფრო ძარღვიან სიტყვას შეარჩევს. ზოგჯერ ვანოს სიტყვასიტყვით თარგმანი გამართულ სტრიქონს წარმოადგენს, მცირე შესწორებალა თუ დასჭირდება.

Pillicock sat on pillicock hill,

Halloo, halloo, loo, loo!..

კითხულობს მაჩაბელი და მცირე დაფიქრების შემდეგ ამბობს: - ეს უნდა იყოს ნაწყვეტი რომელიმე ძველი ხალხური ბალადისა. ასეთ სტრიქონებს ხშირად ვხვდებით შექსპირის პიესებში.

მერე თარგმნის: “პილიკოკი იჭდა პილიკოკის გორაზე”.

მეორე სტრიქონი, ეტყობა, რეფრენია, რომელიც, ალბათ, ბალადაში რამდენჯერმე მეროდება და გამოხატავს უბრალო შეძახილს.

ილია ჩაფიქრებით უსმენს მაჩაბელს და გამართულ სტრიქონებს მიაშველებს:

“ზის პილიკოკი პილიკოკის მაღალს გორაზედ.

ჰალლუ, ჰალლუ, ჰალლუ, ჰალლუ, ჰალლუ, ჰალლუ”.

ვანო დაწერს ნაკარნახევ სტრიქონებს, მაგრამ, ეტყობა, არ მოსწონს, ჩაფიქრებულია. მცირე ხნის შემდეგ იტყვის: - ორიგინალში ეს სტრიქონები მსუბუქია, სხარტი. რეფრენს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ რაღაც განწყობილებას უნდა ქმნიდეს. თუნდაც ისეთს, როცა ბავშვები ერთმანეთს მივარდებიან და გამოჯავრებით უაზრო სიტყვებს ეძახიან ხოლმე..

თვალეები გაუბრწყინდება - უცებ მოაგონდება თავისი ბიძაშვილი ტიტკო, რომელსაც პატარაობისას აჯავრებდნენ. ილიას შეხედავს და გაუბედავად იტყვის იმავე სტრიქონების ახალ თარგმანს:

“პილიკოკი ჯდომილა პილიკოკის მთაზედა,
ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი, ტიტლი, ტიიტლი!..”

- ბარაქალა! - შესძახებს ილია და ახლა თვითონაც გაიმერეობს მაჩაბლის სტრიქონებს.

Fathers that wear rags
Do make their children blind...

კითხულობს მაჩაბელი და თარგმნის. აქ სტრიქონები სენტენციებად არის დალაგებული, ამიტომ სტრიქონთა მომატება თარგმანში არ შეიძლება. ზედმინევნიით სისწორით თარგმნაც ძნელია. ერთ თარგმნილ სტრიქონში ვერ ჩატევს ორიგინალის აზრს; საერთო აზრი უნდა გადმოიტანო.

მამას ღარიბსა, ლატაკსა
შვილები გულს არ უდებენ,
პატარა ჯიბე მოზრდილს კი
თავისთავს ფეხქვეშ უგებენ.

ილია გადაიკითხავს მაჩაბლის ნაწერს და მეორე სტრიქონს გაასწორებინებს - “შვილები მოიძულევენ” აჯობებს “გულს არ უდებენო” არაფრის მთქმელია.

ჯერი მიდგა ბოლო ორ სტრიქონზე. ვანო სიტყვასიტყვით თარგმნის: “ბედი ნამდვილი გარყვნილი დედაკაცია, ღარიბისაკენ ერთხელაც არ გაიხედავს”.

საოცარი დამთხვევააა, ამბობს მაჩაბელი, რამდენჯერ გამიგონია ჩვენში, გლეხკაცები იტყვიან ხოლმე “ბედი უნამუსო ქალიაო...”

- ასეც უნდა ითარგმნოს! - მოუწონებს ილია და გამართულ ისტრიქონები უკვე მზად არის:

“ბედი სწორედ უნამუსო ქალია,
ღარიბი სძაგს, მდიდრის ეშხით მთვრალია”.

ცოტა უფრო გაძნელდა მომდევნო პროზაული სტრიქონების თარგმნა:

“But for all this thou shalt have as many dolours for thy daughters as thou canst tell in a year”.

აქ ხუმარა, სიტყვების ფონეტიკური მიმსგავსების საფუძველზე, ორაზროვან ფრაზას წარმოთქვამს. იგი ამბობს dolours - ვაის, მწუხარებას, მაგრამ თითქოს dollar - დოლარს გულისხმობს. სიტყვასიტყვით რომ ვთარგმნოთ ეს წინადადება, ასე იქნება: “სწორედ ამიტომ, - მიმართავს ღირს ხუმარა, - იმდენ მწუხარებას - dolour (ანუ თითქმის დოლარებს - dollars) ელოდე შენი ქალებისაგან, რომ ერთ წელიწადში თქმასაც ვერ მოახერხებ”.

ეს ადგილი ძნელი სათარგმნია, მაგრამ მაჩაბელსა და ჭავჭავაძეს დიდად მაინც არ გაძნელებიათ, მშვენიერი ხალხური გამოთქმა მოუძებნეს: - “მაშ, ნულარ გაგიკვირდება, რომ შენმა ქალებმა იმდენი ვაი გაყვირონ, რომ მთელი წელიწადი თვალო, ვერ დათვალო”. საერთოდ სიტყვათა თამაში ადვილად გადმოაქვს მაჩაბელს.

მაგრამ ყოველთვის ასე იოლად როდი მიდის საქმე. ხშირად თითო ფრაზა თითო საათს აწვალავს მთარგმნელებს. ხან ავტორის აზრის ამოხსნა ძნელდება, ხანაც ქართულად გადმოტანა. მაგალითად, იქვე, იმავე სურათში, მომდევნო სტრიქონების თარგმნა გაძნელდა:

“O, how this mother swells up toward my heart,
Hysterica passio – down, thou climbing sorrow,
Thy element’s below!..”

“ნაღველი ყელში მომებჭინა და გვემა მომდის”, - წერს მაჩაბელი, მაგრამ მასვე არ მოსწონს ეს სტრიქონი და ხაზს გადაუსვამს, ხელახლა დანერს:

“ყელთ მობჭენილო სალმოხანო, ნუ დამახრჩობთ მე!”.

არც ეს მოეწონებათ მთარგმნელებს და ისევ წაშლიან.

“შიგნეული სულ ამერია, ყელთ მომებჭინა”.

უკარნახებს ილია, მაგრამ სწრაფადვე დაატანს: “ნაშალე, არ გამოდგება...”

“ყელთ მობჯენილო სალმობანო, ძირსა დაეშვით”.

წერს მაჩაბელი მაგრამ ილიას არც კი წააკითხებს, ისე წაშლის.

“ნაღველა გასკდა და ბაღლაში გულს გადამესხა,
წარვედით ჩემგან, ჰოი მწვაფო...”

დაინწყებს ილია, მაგრამ ისევ წააშლევინებს მაჩაბელს; არც ეს მოსწონს.

“გულზედ მომადგა ნაღველისა ჩემის ბაღლაში!..
ძირს დაინიე, მომიფონე...”

არც ეს სტრიქონები მოსწონთ. მაჩაბელი ისევ წაშლის.

საოცარია, ზოგჯერ როგორ გაძნელებდა ხოლმე ერთი შეხედვით თითქოს სრულაიდ მარტივი სტრიქონის თარგმნა! ილია შუბლს მოისრესს, ფარდაჩამოფარებუ ფანჯარასთან მივა (ამ ადგილს იგი ხუმრობით “მუზის კუთხეს” უწოდებს), ფარნებით განათებულ ქუჩაში გაიხედავს, კიდევ ერთხელ მოისრესს შუბლს...

მაჩაბელს გული მოსდის და კვლავ ამ დათარსულ სტრიქონს ჩაჰკირკიტებს.

“ჰოი, რა რიგად მომებჯინა ყელში ნაღველა,
თითქოს მიჰირებს თვის ბაღლაში შთამინთქას გული!”

არც ეს ვარგა! ისევ ახალს დაიწყებს:

“ზეაღმოსულო ნაღველაო, უკუ დაბრუნდი”,

ისევ უკმაყოფილოდ გაიქნევს თავს აა მწერალი და კალამს მოიმარჯვებს, რომ ახალი ვარიანტი დაიწყოს, დაწერს კიდევ რამდენიმე სიტყვას:

“გულისტკივილნო, სალმობანო, წარვედით ჩემგან”...

თან წერს და თან ხმამაღლა კითხულობს მაჩაბელი, მაგრამ დამთავრებას ილია არ აცლის: ჩინებულიაო, წამოიძახებს იგი და თვითონვე ჩამოაყალიბებს ორივე სტრიქონს:

“ღმაკეულნო სალმობანო, წარვედით ჩემგან
და შენც, ნაღველაო, გულს მომდგარო, ძირსვე დაეშვი”...

ასე გადის დრო, სტრიქონი სტრიქონს ემატება, ქალაქის სუფთა ფურცლები მუქდება, გული სიხარულით ივსება...

ილიასა და ვანოც ერთნაირად არიან გახარებულნი. გრძნობენ, რომ თარგმანი ჩინებულად მიდის. ილია აღფრთოვანებულია ვანოს მკვირცხლი და ნათელი გონებით, ქართული ენის ღრმა და საფუძვლიანი ცოდნით. განსაკუთრებით მოსწონს მისი სიტყვის გაბედულად მოქმედა, იდიომური გამოთქმების თავის ადგილზე ხმარება. დიალოგის დინამიურად და ცოცხლად გამართვა..

დაამთავრეს პირველი მოქმედება. პირველი მკითხველი - ვასო მაჩაბელი აღტაცებულია. ახლა პეტერბურგში მყოფ ქართველ სტუდენტებს შეჰყრიან და მათ წაუკითხავენ. აქაც იგივე აღფრთოვანება: ქალები ცრემლებს ვერ იმაგრებენ და ტირიან, კაცებმა მხურვალედ მიულოცეს მთარგმნელებს. ვასო მაჩაბელი ეშურება ქართველ საზოგადოებას ახაროს ეს ამბავი. მისი კორესპონდენცია “დროების” 1873 წლის 12 ოქტომბრის ნომერში იბეჭდება.

“...კიდევ სულის საქმე. აქ, პეტერბურგში, ჩვენი ყმანვილები სთარგმნიან პირდაპირ ინგლისურიდან შექსპირის ტრაგედიას “კოროლ ლირს”. აქ შესანიშნავი ის კი არ არის, რომ პირდაპირ რედენიდან სთარგმნიან, არამედ ის არის, რომ შექსპირის გარეგანი სტიყვების ფორმა სრულაიდ გადმოაქვთ ქართულ ენაზე იმ ლექსთანყობილებით, რომელიც აქამომდე ჩვენს ლიტერატურაში არა ხმარებულა, ესე იგი თოთხმეტმარცვლოვანის ლექსით ურითმით. ამბობენ, რომ ეგეთი ლექსთნყობილება ჩვენს ენას უხდება და კეთილხმოვანიც არისო. ისიც გავიგეთ, რომ “კრებულის” რედაქციას მალე გაუგზავნიან დასაბეჭდად ჯერ მართო პირველ მოქმედებას, იმ აზრით, რომ პირუთვნელმა კრიტიკამ სთქვას, რაოდენად მთარგმნელები შესწვდნენ შექსპირს და შესაფერი იხეება თუ არა ამგვარად თარგმნის გავრძელება”.

ვანოს სისწრაფე თითქოს ილიასაც გადაედო, გულმა ველარ მოუთმინა, მორჩნენ თუ არა პირველ მოქმედებას, “კრებულის” რედაქციას გაუგზავნეს დასაბეჭდად.

“ჩვენო დედა-ბოძო და არა ბოზო პეტრუს-ბეგ! - წერს იგი პეტრე უმიკაშვილს, რომელიც იმხანად “კრებულის” რედაქციაში მუშაობდა, - ჩვენი ნათარგმნი ლირი აქამომდე მიღებული გექნება და გადაკითხულიც. მაშინ მოგწერეთ, რომ დააბეჭდინემეთქი კრებულში. ახლა ორს შეუცვლელს პირობას ვდებ: “. ისე უნდა დაბეჭდონ, რომ ლექსი არ გატეხონ, ესე იგი, მთელი სტრიქონი ერთს სტრიქონზედ უნდა დასტიონ და 2. რომ ეგ პირველი მოქმედებაერთს ნომრეში სრულიად, ხელუხლებლად დაბეჭდონ და კორექტურა კი შენს გაფაცვიცებულს თვალს მიანდონ.

ცუდი არ იქნება, რომ მაგ თარგმანზედ შენი ჩვეულებრივი პირუთვნელი აზრი მოიწერო ამ ადრესით:

Студенту СПб университета Ивану Георгиевичу Мачабели с передачей Илье Чавчавадзе.

შენი ილია ჭავჭავაძე”.

შემდეგ იქვე მიუწერია: “თუ ეგ ნათარგმნი მოგწონა, მაშინ იმასაც გახარებ, რომ მეორე მოქმედებაც დღეს გავათავეთ და პირველს მოქმედებას სიკეკლუციით არ ჩამოუვარდება”.

მეორე და დანარჩენი მოქმედების თარგმნა უფრო სწრაფად წარიმართა: ახლა გამოცდილებაც მეტი აქვთ, ერთმანეთსაც შეეგუენ მთარგმნელები და თვით ნაწარმოების სიღრმეში შესვლაც უფრო ახალისებს საქმეს. ილია ადრეც იყო გატაცებული შექსპირით, ახლა კი, როცა მისი დიდებული ნაწარმოების ყოველ სტრიქონს ცალკე თარგმნის, კიდევ უფრო ღრმად ჩანვდა შექსპირის გენიას, კიდევ უფრო შეუყვარდა და, ეშხში შესულმა, ინგლისური ენის შესწავლა გადანყვიტა, რათა ორიგინალში შეეძლოს გენიალური მწერლის წაკითხვა...

ყოველდრიურად, მორჩებიან თუ არა თარგმანს, ვანო ნუროკის წიგნს გაშლის - «Практическая грамматика английского языка», რომლითაც თვითონვე სწავლობდა ენას.

ინყება ენის გაკვეთილი. ილია პეტერბურგიდან წერილით ატყობინებს ცოლს, ინგლისურის შესწავლა დაეწყო (“აქედან რომ მოვალ, ინგლისური მეცოდინება იმდენად, რომ მსუბუქის თხზულების წაკითხვა შემეძლოს”). ვანო პეტერბურგშივე წაკითხვებს ილიას ინგლისურად შექსპირის პიესის ერთ პატარა ნაწყვეტს, რომელიც იმავე წიგნშია მოთავსებული, და შედარებით მარტივიცაა. ეს არის ანტონიოსის მონოლოგი “იულიუს კეისრიდან”. შემდეგ თბილისს გამომგზავრებულ ილია ჭავჭავაძეს ამ წიგნს გამოატანს მაჩაბელი.

სხვათა შორის, საინტერესოა ეს წიგნიც, რომელიც ახლა საჯარო ბიბლიოთეკაში ინახება, ილიას პირად არქივში, საფორზაცო ფურცელზე ინგლისურად აწერია - Machabelli. ვანოს თავიდანვე ჰქონდა ჩვეულებად წიგნში შენიშვნების გაკეთება. ეს წიგნიც აჭრებულია ფანქრით. საინტერესოა, სწორედ ეს შენიშვნები, რომელთა მიხედვით შესაძლებლობა გვეძლევა მაჩაბლის მეთოდს გავეცნოთ ენის შესწავლის საქმეში.

ფონეტიკურად მსგავს, სხვადასხვა შინაარსის სიტყვებს მაჩაბელი ერთად ალაგებს. მაგალითად, წიგნში დაბეჭდილ სიტყვას to see – видеть ფანქრით მიწერილი აქვს (მაჩაბლის ხელით) sea – море; დაბეჭდილ სიტყვას to hear – слышать, გვერდზე ვანოს ხელით მიწერილი აქვს here – здесь, და ა. შ. საქმე ის არის, რომ სრულიად სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები see და sea, ასევე hear და here - ფონეტიკურად მსგავსნი არიან და ადვილად დასსომების, აგრეთვე დაპირისპირების მიზნით მაჩაბელი ერთად წერს. ამას გარდა, სიტყვებისათვის ფანქრით აქვს მიწერილი სინონიმები და ომონიმები.

ზოგიერთი შესწორებაც კი შეუტანია წიგნში. მაგალითად, ერთ ადგილას ინგლისური სიტყვა ill რუსულად თარგმნილია, როგორც худо; მაჩაბელს ფანქრით გადაუშლია ეს სიტყვა და დაუწერია болен. ზოგან კორექტურული შესწორებანიც შეუტანია. საგულისხმოა, რომ ერთი ასეთი კორექტურული შესწორება შეუტანია შექსპირის “იულიუს კეისრის” იმ ნაწყვეტში, რომელიც ზემოთ ვახსენეთ. ერთი სიტყვით, აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელს მთელი წიგნი საფუძვლიანად შეუსწავლია და დაუმუშავებია.

წლის ბოლოსათვის პიესის თარგმნაც დასასრულს უახლოვდება. “კრებულში” უკვე დასაბეჭდად მზადდება პირველი მოქმედება. შემდეგ მოქმედებებსაც უკითხავენ მთარგმნელები პეტერბურგელ სტუდენტებს. საერთო მონონება და თარგმანით გამონვეულ იაღფრთოვანება არ შემცირებულა, პირიქით, უფრო გაიზარდა. არც

ილიას ამაღლებული განწყობილება შეცვლილა. დეკემბრის შუა რიცხვებში იგი მეუღლესა წერს პეტერბურგიდან:

“...მართლა და თარგმანი მშვენიერი რამ გამოვიდა, ასეთი კარგი, რომ წამკითხველი თარგმნელებს დაგვლოცავენ. ქალაქში რომ ჩამოვალ, გვინდა წარმოვადგინოთ. სცენაზე მშვენიერი რამ იქნება. ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად კარგად გამოვიდა ქართულ ენაზედ. არც ერთი რუსული თარგმანი ქართულს არ შეედრება. აი, ღვთის მადლით, როცა მშვიდობით მოვალ, მოვიტან და კარდანახში წავიკითხავთ და თუ არ გატიროთ, ცუდი კაცი ვიყო. შენ ხომ იცი, რომ ჩემი ნაჯღაბნის ქება მე თვითონ არ მიყვარს, მაგრამ ეს ასეთი თარგმანია, რომ არ ვაქო ცოდვა იქნება. აქაური ყმანვილკაცობა მაგ თარგმანისათვის გაგიჟებულია და აღტაცებაში მოსული”.

1874 წლის 1 იანვარს, სწორედ ახალ წელიწადს, “ლირი” მუშაობა საბოლოოდ დასრულდა. ამით დამთავრდა ჭაჭაჭაძისა და მაჩაბლის მეგობრობისა და თანამშრომლობის პირველი სანატრელი პერიოდი.

რამდენიმე ხნის შემდეგ დიდი მწერალი გამოეთხოვება თავის ახალგაზრდა თანამოკალმეს და სამშობლოში გამოსწევს. თარგმანით მისი აღტაცება პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგაც არ განელებულა - ზედიზედ აწყობს “ლირის” საჯარო კითხვას თბილისსა და ქუთაისში და ყველგან სიყვარულითა და ქებით ახსენებს თავის ახალგაზრდა მეგობარსა და თანამოკალმეს. ილია ისევ ისე ღელავს ამ თარგმანის გამო. პეტერბურგიდან დაბრუნებული, ვასოსა წერს: “ვანოს გულითადად მოკითხვას მოვახსენებ... ვანოს უთხარი, რომ “ლირი” მივეცი კრებულში დასაბეჭდად. ყველას მოსწონს, აკაკი წერეთლის გარდა. დღეს საღამომედ დიდი ყრილობაა და იქ ვკითხულობ “ლირსა”. თუ ჩემებურად გაქირი ვქენ, ვერაფერი კითხვა მომივა. ქუთაისში გამოვლახე წავიკითხე. ძალიან ცუდად და საძაგლად მომივიდა კითხვა. თქვენ რომ ყოფილიყავით, შემობრალელებდით, ისე საძაგლად ვიყავი. ვნახოთ ამაღამდელი ღამე რას იტყვის”.

ასე იშვიათად აღელვებულა დინჯი ილია. შთაბეჭდილება ყველგან ერთნაირია. “არ გვეგონა, თუ ეს შესანიშნავი თხზულება ასე მშვენივრად გადმოიღებოდა ქართულს ენაზედ”, წერენ გაზეთები. ყველას პირზე აკერია შექსპირის ახალი თარგმანი. ნაცნობ-მეგობრები კერძო მიწერ-მონერაშიაც კი უზიარებენ ერთმანეთს თარგმანით გამონვეულ აღტაცებას. კონსტანტინე ბებუთოვი 1874 წლის 19 ივლისს პარიზში მყოფ ნიკო ნიკოლაძესა წერს: «На днях был здесь Илья и читал у меня свой перевод Лира. Слушателей было человек 30. Перевод кончат и находят прелестным».

ერთი სიტყვით, თარგმანმა იმაზე მეტი გამოხმაურება გამოიწვია, ვიდრე მოსალოდნელი იყო. ქართველმა საზოგადოებამ ეს მიიღო, როგორც დიდად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული მოვლენა. შექსპირი დიდი ხანია შეყვარა ჩვენმა მკითხველმა და მაყურებელმა. ორმოციანი წლებიდან მოკიდებული, შექსპირი სისტემატურად ითარგმნება ქართულად. და იმ მდარე თარგმანებშიაც, თითქოს ინტუიციით იგრძნეს რენესანსის უდიდესი მომღერლის სიდიადე და გენიალობა. ახლა კი, როცა “ლირის” თარგმანი მოევლინა ქართულ ლიტერატურას, ჩვენმა გემოვნებაგახსნილმა მკითხველმა პირველად განიცადა შექსპირის გენიის ძალა. აღტაცება მით უფრო დიდი იყო, რომ ყველა გრძნობდა - შექსპირის თარგმნის

საკითხი საბოლოოდ გადაიჭრა და ამას გარდა, საერთოდ ახალი ლიტერატურის თარგმნის საქმესაც ჩაეყარა მკვიდრი საფუძველი.

* * *

პეტერბურგს დარჩენილი ვანო მაჩაბელი დროებით თავს ანებებს ლიტერატურულ მუშაობას და ჩვეული გულმოდგინებით განაგრძობს სწავლას.

მაჩაბელი პეტერბურგის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე სწავლობს. არჩევანი შემთხვევითი როდია. მას მტკიცედ აქვს გადანყვეტილი მშობელ ხალხს ემსახუროს. “სამშობლოსათვის მოციქულ-მონამედ ამზადებს თავს”. მშობელ ხალხს კი ახლა ძალიან უჭირს. ბატონყმობის გაუქმება ფიქტიური გამოდგა. გლეხკაცობა წელში წყდება, შიმშილით იხოცება. მუსრს ავლებს ათასნაირი ეპიდემიები... ცალკე მებატონეებისა და მეფის ჩინოვნიკებისაგან ჩავგრა, ცალკე კიდევ მოუსავლიანობა, მიწის სიმწირე. გვალვა, სეტყვა, ცრუმორწმუნეობა, უუფლებობა, უვიცობა... ერთი სიტყვით, ყველა ის უბედურება, რაც ასე შესანიშნავად აგვინერა თავის მოთხრობებში ვანოსავე თანატოლმა ნიკო ლომოურმა. გაჭირვებულ ხალხს დახმარება უნდა, გზის გაკვლევა და ტკივილების დაამება. და ვანო მაჩაბელსაც გადაუწყვეტია ხალხს დაეხმაროს. ამავე აზრისაა უფროსი ძმაც, რომელსაც სულ ეს აკერია პირზე, ჩვენს მრავალტანჯულ ხალხს უნდა დავეხმაროთო. ვანოსა და მისი ძმის აზრით, ქართველ გლეხობას ყველაზე მეტად გზის გაკვლევა სჭირდება ემურნეობის ხეირიანად წარმართვისათვის, რომ იმ თითო მტკაველა მიწაზე, რაც გლეხკაცის საკუთრებას წარმოადგენს, მეურნეობის გაუმჯობესებელი წესების წყალობით, რაც შეიძლება მეტი მოსავალი მიიღოს; შესძლოს ბრძოლა გვალვისა, წყალდიდობისა, კალიისა, ჭიჭავისა, მოსავლის იმ ათასნაირი მტრის წინააღმდეგ, რომელთა თავიდან მოშორება განათლებულ ადამიანს ასე თუ ისე შეუძლია. მშობელი ხალხის უბედურების უფრო ღრმა, სოციალურ მიზეზებს ძმები ვერ ხედავენ, არ არიან საამისოდ მომზადებულნი. და, ამდენად, მათი მისწრაფებანი კეთილშობილურია, მაგრამ გულუბრყვილო...

ამგვარად, მაჩაბლის არჩევანი, როცა იგი საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე შედიოდა, შემთხვევითი არ ყოფილა. იგი უპასუხებდა მის მისწრაფებასა და მოწოდებას.

ძმას უფრო დიდი გეგმები აქვს. იმედოვნებს, რომ მანამ ვანო უნივერსიტეტს დაამთავრებდეს, მისი ეკონომიური მდგომარეობაც გამოსწორდება და, ვინ იცის, იქნებ უმცროსი ძმის საზღვარგარეთ გაგზავნაც მოახერხოს, მებაღეობა-მევენახეობის შესასწავლად...

ახლა კი, ჩვეულებრივ, გაჭირვებას განიცდიან ძმები. ვასოს მცირე ჯამაგირი, რომლის ერთი ნაწილი იძულებულია სახლში უგზავნოს დედას, პურის ფულადაც ძლივს ყოფნით. ვანოს მდგომარეობა არაფრით არა ჰგავს სხვა თავადიშვილებისას, რომლებიც დღეში რამდენჯერმე იცვლიან ტანსაცმელს და უნივერსიტეტში კარეტებით დადიან. უბრალო დაგლეჯილი წაღებიდან ვანოს ზოგჯერ თითებიც კი მოუჩანს. ზაფხულობით პეტერბურგის სტუდენტობა ქალაქთან ახლო მდებარე აგარაკებზე მიემგზავრება, ვანოს კი ამის საშუალება არა აქვს. ყველაფერს ურჩევნია, ზაფხული შინ გაატაროს, საკუთარ სოფელში, მაგრამ ეს ისეთი ფუფუნება იქნებოდა, როელზედაც ოცნების უფლებაც კი არა აქვს ხელმოკლე სტუდენტს.

აქაც აღმოუჩნდება მაჩაბელს დამხმარე და მფარველი. ეს არის ქართველი მეცნიერი ჩუბინაშვილი, რომელიც მთელ ქართველ სტუდენტობას უწევს მზრუნველობას, მაგრამ განსაკუთრებით არის დაახლოებული მაჩაბლებთან - მოსწონს ძმების შრომისმოყვარეობა, საქმის სიყვარული, სიბეჯითე... ჩუბინაშვილის მდიდარი ბიბლიოთეკითაც სარგებლობს. ზაფხულში ჩუბინაშვილისავე რეკომენდაციით, იგი მდივნად მოეწყო ერთ-ერთ პეტერბურგელ მოხელესთან. პირობები მიმზიდველია - შესანიშნავი კვება, საუცხოო აგარაკი, კარგი ხასიათის კაცი და, რაც მთავარია, ბევრი თავისუფალი დრო. ვანოს შეუძლია თავისი საქმე აკეთოს, წიგნები იკითხოს, კარგად დაისვენოს.

ხელმოკლე სტუდენტისათვის ეს პირობები მაცთუნებელია, თუმცა ვანოს სამშობლოში გამგზავრება ერჩივნა, თუნდაც ნახევრად მშვიერი ყფილიყო. მაჩაბელი სიხარულით დათანხმდა ამ პირობებს, გაჰყვა ჩინოვნიკს აგარაკზე; და როცა ეტლი სოფელში შეგრიალდა, ვანოს სახე გაებადრა: სიხარულით აღმოაჩინა ამ აგარაკის შორეული მსგავსება თავის სოფელთან (ვანო მაჩაბელს მუდამ სტანჯავდა ის ავადმყოფობა, რასაც რუსები ТОСКА ПО РОДИНЕ-ს ეძახიან).

საყურადღებოა ერთი წერილი, რომელსაც იგი ძმასა წერს აგარაკიდან. ეს წერილი მრავალმხრივ არის საინტერესო და ამიტომ მთლიანად მოვყვან.

“ორშაბათი, 18 თიბათვე (1873 წელი).

შენ, რასაკვირველია, გაოცდები, ეს წიგნი რომ ქალაქის ფორტით მოგივა, მაგრამ აი, ამის მიზეზი რა არის: მე რომ აქ მოველი, სამს დღეს მაინც რიგიანად არ დავბინავებულვარ, რადგანაც არ იცოდნენ რომელი ოთახი მოეცათ; რომელიც ჩემთვის მოემზადებინათ, ბნელი და ნოტიო გამოდგა. ამ სამს დღეში ჩამადანი არც კი გამიხსნია და, რაღა თქმა უნდა, რომ მარკასაც ვერ ამოვიღებდი. რაგდან დღე დღეზედ ვოლენსის ბიძაშვილი (რომელიც ჩემთანვე დგას) მანდ წამოსვლას აპირებდა სამსახურში, მითხრა, წიგნი მე მომეციო და ქალაქში მე თვითონ ჩავაგდე იაშჩიკშიო. მეც ასრე ვარჩიე... ეხლანდელი ჩემი ოთახი, მართალია, ძალიან პატარაა, მაგრამ ნათელი და უნოტიო. ასრე პატარაა, რომ აქ რამის დატევა შეუძლებელია, ამისათვის შენს აქ მოსვლის აზრს უნდა თავი დაანებო.

აქ ვოლენსთან მხოლოდ ერთი ბიძაშვილი, პერევერზიევი და იმის დედა დგანან, სხვა მეტი არავინ არის. თვითონ ძალიან კარგი კაცი ყოფილა, რომ უკეთესი არ შეიძლება. აი, ჩემი დღიური: დილით ექვს ან შვიდს საათზედ ვდგები, საბანაოთ ზღვაში მივდივარ, რომელიც ხუთს ნაბიჯზედ არის 9აქ მოსვლის მეორე დღესვე ბანაობა დავინწყე), დილით ჩაი ან ყავა ნალებით და ბულკით, 1 საათზე ყავა ერობით ან კვერცხით და სხვ. 4 საათზე სადილი, ოთხი ან სამი თავი, სადილის უკან კიდევ ყავა, საღამოზედ ბანაობა და ჩაი და თუ მინდა რძეც. დილიდამ 1 საათამდე მე ჩემს საქმეს ვაკეთებ, 1-დამ 7-მდე იმისას, მერე 1 საათს შექსპირს ვთარგმნი და მერე სხვა ადგილს რასმეს ვკითხულობ. იმის საქმე ძალიან ადვილი და სახალისოა, მაგრამ ეს მეშინიან, რომ არ ეცოტაოს, თუმცა აქამდისინ ძალიან კარგად მექცევა და კიდევაც მოსწონს ჩემი ნათარგმნი. ეს არის ძნელი, რომ ნემეცურიდან ძალიან ცოტაა სათარგმნი. თუ ძლიერ გინდა აქ წამოსვლა, მომწერე და იქნება ფასით აქ ახლო-მახლო ორს დღეს შენთვის ოთახი ვიშოვო, მაგრამ საჭმელზე კი გაჭირდება.

წაღები ძალიან საჭიროა, ეს ერთ ადგილას კიდევ გამიცვდა. თუ შეიძლება ეგენი შენ პერევერზივს მიუტანე და ის მე მომიტანს.. ადგილი აქ ძალიან კარგია, ჩვენებური ოღრო-ჩოღრო, ზღვა, ტყე და სხვ..”

ამ წერილით ადვილად მიხვდება კაცი, რომ სტუდენტი მაჩაბელი მაინცადამაინც განებივრებული ვერ იყო. იგი ერთგვარი გაკვირვებითა და კმაყოფილებით წერს ძმას სამი-ოთხი თავი სადილისა და სალამოზე დამატებითი ჭიქა რძის შესახებ და შიშობს კიდევ, ასეთი ადგილი არ დაჰკარგოს, მის დამქირავებელს საქმე არ შემოელოოს, “არ ეცოტავოს” მისი ნამუშევარი...

კიდევ უფრო საყურადღებოა აა მაჩაბლის დღის რეჟიმი, ანუ, როგორც თვითონ უწოდებს, დღიური: ადრე დილიდან 1 საათამდე მუშაობა; 1 საათიდან 7-მდე კიდევ მუშაობა; მერე კიდევ ერთი საათი მუშაობა; ხოლო შემდეგ, ამდენი მუშაობით დაღლილი იმით ისვენებს, რომ “ადვილს რასმე” კითხულობს!.. ეს დღიური მარტო იმ ზატეხელისა არ არის: ასეთი დღიური ჰქონდა მას, როცა გიმნაზიაში სწავლობდა, ამავე დღიურით მუშაობდა ზამთრობით პეტერბურგში, ეს დღიური გაჰყვება უცხოეთშიაც, ხოლო შემდეგ, იქიდან დაბრუნებულს!..

ისევ პეტერბურგის უნივერსიტეტს დავუბრუნდეთ.

“იმდროინდელი სტუდენტობა, - წერს აკაკი წერეთელი, - სრულებით არ ჰგავდა დღევანდლისას. ახლანდელმა სტუდენტობამ წინდანინვე იცის, რა უნდა გააკეთოს მომავალში!.. გამოზომილი და გამოანგარიშებული აქვს რისთვისაც ემზადება! “ჯერ თავო და თავო, მერე კი ცოლო და შვილო”, ფიქრობს. ძველები კი იდეალისტები იყვნენ, ადვილად გაიმეტებდნენ თავს: ერთ უმნიშვნელო რაიმეს გულისათვის კედელს შეეხლებოდნენ, სამშობლოსათვის მოციქულ-მონამეებად ამზადებდნენ თავს.. სწორედ ამგვარ წრეში იყო ჩამდგარი ი. მაჩაბელიც. ერთი თვალის გადავლებით, როგორც შევატყე, ის პირველთაგანიც იყო”...

ვანო დანაფებულია სწავლას. ლექციებს არ აცდენს. ან კი როგორ შეიძლება გააცდინოს, როცა ისეთი დიდი მეცნიერები ჰყავს ლექტორებად, როგორიც არიან სეჩენოვი, მენდელეევი, ბუტლეროვი, ვაგნერი...

რალა თქმა უნდა, ეს მეცნიერები არ ყოფილან უბრალო ლექტორები, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელთაც მთელი გადატრიალება მოახდინეს მეცნიერებაში. ადვილი წარმოსადგენია, რა გავლენას მოახდენდნენ ისინი მსმენელებზე.

ი. მანსვეტაშვილი იგონებს: “მოუთმენლად ველოდებით პირველ ლექციას, რომელიც მენდელეევი უნდა წაიკითხოს. აუდიტორია, სადაც ქიმიის ლექციები იკითხებოდა, ოთხას სტუდენტს იტევდა. მაგრამ ხშირად 500-600 სტუდენტიც მოიკრიფავდა ხოლმე თავს. სხვა ფაკულტეტების სტუდენტებიც ბლომად მოდიოდნენ მენდელეევის მოსასმენად. აუდიტორიაში ტევა არ იყო. აი, გაიღო კარი... და ნელის ნაბიჯებით ამოვიდა მენდელეევი. გაისმა ქუხილი მთელი აუდიტორიის ტაშის ცემისა. ჩემ თვალწინ იდგა შუატანზე ოდნავ უფრო მაღალი, შუახნის კაცი, ოდნავ წელში მოხრილი, მოქერო პატარა წვერ-ულვაშიც და ხშირი, ცოტა მოხუჭუჭო თმით, რომელიც თითქმის მხრებამდე უცემდა. მეგონა, ჩემ წინ დგას ძველი დროის იმერელი, გრძელ თმას რომ ატარებდნენ ფაფანაკით. ცოტა მომხსო ტუჩები, სწორი, თითქოს ჩამოსხმული ცხვირი და მოჭროლო თვალები, რომელთაც ოდნავ დაღლილობის

შეხედულება ჰქონდა. მისი სახე მიმზიდველ და კეთილშობილურ შთაბეჭდილებას სტოვებდა პირველ შეხედვაზე. მანამ ტაშის კვრა გრძელდებოდა, მენდელეევი უძრავად იდგა, არც ერთი ასო მის პირისახეზე არ განძრეულა. ფიქრში იყო გართული და თითქოს ვერაფერს ჰგრძნობდა, თუ არ მოსწონდა ასეთი დემონსტრაცია ვერ მიხვდებოდა კაცი. როგორც ვთქვი, პირის მეტყველება არაფერს გვეუბნებოდა.

დანყნარდა აუდიტორია. მენდელეევი მაშინვე დაიწყო ლექციის კითხვა ისეთი კილოთი, თითქოს სიტყვა შეაწყვეტინეს და ახლა ხელახლად განაგრძობსო. ხმა ცოტა ბოხი ჰქონდა, მაგრამ არა მკვეთრი, რაღაც დაღლილობა ეტყობოდა. მენდელეევი არ იყო ორატორი, სიტყვები დიდის გაჭირვებით მოსდევდნენ ერთმანეთს. თითქოს მათ მსვლელობას რაღაცა ეღობებოდა წინ, რაღაცა იჭერდა. მაინც ყველანი სულგანაბულნი, თვალეზგაცეცებულნი ვისმენდით მის მძიმედ ზღაბვნივით მომდინარე სიტყვებს. რა იყო ამის მიზეზი? ის, რომ მისი სიტყვა მდიდარი აზრებით იყო შეზავებული. მენდელეევი არ ჰგავდა იმ ორატორებს, რომელნიც სიტყვებს სეტყვასავით გაყრიან, ყურს გიყრუებენ და სულსა და გულს კი არა ხვდება რა. აქ კი ხედავდი, გრძნობდი, რომ ამ მაღალ, დანაოჭებულ შუბლს ქვეშ რაღაც საუცხოო ლაბორატორიაა მოთავსებული, რომ ამ ლაბორატორიაში შენს თვალწინ რაღაც ისახება, იზრდება და ეს ჩანასახი, შემოქმედებითი ძალით ხორცშესხმულ სიტყვად ქცეული, გველინება, სავსებით იწყობს შენს ყურთასმენას და სულსა და გულში გხვდება. გრძნობ, რომ ყოველი მისი სიტყვა შემოქმედების ნაყოფია, რომ ყოველი მისი სიტყვა აზრით არის გაჟღენთილი, შინაარსით დატვირთული, ამიტომ არის მძიმე და ძნელი მათი წარმოთქმა. არც ერთი მისი სიტყვა არ არის ლიტონი, უშინაარსო. ყოველი სიტყვა იგივე აზრია და ასე აზრი მისდევს აზრს შეუწყვეტლად, როგორც მდინარის ზვირთები ზედიზედ მისდევენ ერთმანეთს”...

ასეთი დიდი მეცნიერების წყალობით ვანო მაჩაბელი ღებულობს ღრმა, ფართო საბუნებისმეტყველო განათლებას. იგი არ იფარგლება ბუნებისმეტყველების რომელიმე ცალკე დარგით - საერთო განათლებას იძენს, ეცნობა სამყაროს აგებულებას, ორგანულ და არაორგანულ ბუნებას, ფიზიკის კანონებს... ერთი სიტყვით, ღებულობს ზოგად, მაგრამ საფუძვლიან ცოდნას.

მაგრამ მართო საბუნებისმეტყველო მეცნიერებით როდი კმაყოფილდება. იგი ახლა იმ ქალაქში იმყოფება, სადაც მოწინავე ახალგაზრდა ჩერნიშევსკის, დობროლუბოვის, გერცენის რევოლუციური იდეებით სულდგმულობს. ამ ქალაქში მილო პირველი პოეტური ნათლობა დიდმა პუშკინმა და აქვე ახლა მგზნებარედ მღერის ხალხის პოეტი ნიკოლოზ ნეკრასოვი. პეტერბურგშია ახლა ვანოს საყვარელი მწერალი დოსტოვესკიც, რომელსაც ხშირად სახლამდეც მისდევს ხოლმე ლიტერატურით გატაცებული სტუდენტი.

მაჩაბლის დღიური პეტერბურგში კიდევ უფრო გადატვირთულია, და ხშირად მთელ ღამეებს, ჩრდილოეთის თეთრ ღამეებს, მართლაც რომ თეთრად ათენებს უნივერსიტეტის სტუდენტი. ამიტომაც გასაგებია, რად ვერ უთმობდა იგი უფრო მეტ დროს შექსპირის თარგმნას და საერთო შემოქმედებით მუშაობას. მაჩაბელი ბავშვობიდანვე შეეჩვია საქმისადმი სერიოზულ დამოკიდებულებას, გულისხმიერებას და სიბეჭითეს. “რასაც ხელს მოჰკიდებ, უსათუოდ უნდა გააკეთო, ბოლომდე მიყვანო”, - მაღიმალ შეახსენებს ხოლმე ძმა და ვანომაც შეისისხლხორცა ეს კანონი.

1875 წლის გაზაფხულზე ვანო მაჩაბელი პეტერბურგის უნივერსიტეტს ამთავრებს. ძმის გეგმების განხორციელება ახლა უფრო ადვილია; მისი მდგომარეობა ერთგვარად გამოსწორდა. ახლა უკვე შეუძლია ვანოს საზღვარგარეთ გაგაგნოს.

ძმებმა მოილაპარაკეს: ვანო ჯერ სოფლისკენ გასწევს, სადაც რამდენიმე ხნის შემდეგ ვასოც უნდა ჩავიდეს. თავს მოაბამენ ძმის და ბიძების გაყრის საქმეს. შემოდგომაე კი ვანო უცხოეთში გაემგზავრება...

* * *

კაცი ბჭობს, ღმერთი იცინისო, ნათქვამია. ძმების დაწყობილ გეგმას დაბრკოლება გადაეღობა. ოჯახში მდგომარეობა კიდევ უფრო გამწვავებულა, ბიძები აღრენილები არიან, კარგი მამულები რაც კი გვექონდა, სულ მამაშენმა გაგვიყიდაო, ეუბნებიან ვანოს. გაყრას აჩქარებენ, თუმცა გასაყოფიც აღარა დარჩა რა, გაყიდულ მამულებს რა გაყოფა უნდა! ბარე ახლავე გავიყოთ, ვასიკოს რაღას ველოდებით, მერე ველარ მოვიცლი, 19 თიბათვეს ლაგერში მივდივარო, ამბობს ბიძა ალექსანდრე. მაგრამ გიორგი მაჩაბელი არ თანხმდება: ატყობს, რომ საქმე მის სასარგებლოდ არ გადაწყდება და გულში იღუმალად იმედი აქვს უფროსი შვილისა, რომელიც უკვე ვეჭილია პეტერბურგს და ხელმწიფის კანონები სულ ზეპირად იცის. ბიძები იმუქრებიან, საოჯახო ვალებს გიორგის ვარგუნებთ, რადგან ეს ვალები მისი აღებულია, ოჯახში კი არაფერი დაუხარჯავსო. გიორგი მაჩაბელს ეშინია ძმების მუქარისა და უფროს შვილსა სთხოვს, როგორმე მალე მომეშველეო: ჩამოსვლის დღესვე დასვამს ვანოს და წერილს დაანერინებს ვასოსთან - რაც უნდა ცოტა ხნობით ჩამოხვიდე, გაყრას მაინც მოვასწრებთ, რადგან ისედაც გაყრილებივითა ვართ, საერთო მოსავლიდან ყველას თავისი მესამედი მიგვაქვსო. რაც შეიძლება ეცადე, რომ მალე მოხვიდეო.

მამა დაბერებულა. არანორმალურ ცხოვრებას გაუტეხია, თვალის უპეები წამოსიებია და, თუმცა იხტიბარს არ იტეხს, ძველებურად დაფართოვებულობს და თავის ამაყად დაჭერასაც ცდილობს. ის ძველი მხნეობა და ჯანი აღარ მოსდევს, უდარდებლობა კი ძველებური შერჩენია. ახლაც, თითქოს ძალიან განიცდის გაყრის საქმესა და ძმების მუქარას, მაგრამ ვანო მშვენივრად ხედავს, რომ სინამდვილეში ეს ამბები მაინცაღამაინც არ ეკარება მამის გულს. მას ახლა უფრო ის ანუხებს, რომ გასართობი წიგნები აღარ აქვს, და იმავე წერილში, რომლითაც შვილს მალე ჩამოსვლასა სთხოვს, ვანოს მიაწერინებს: “მამა გითვლის, რომ თუ ჩუბინოვს, ან სხვა ვისმე აქვს ქართული ზღაპრები 1001 ლამისა (Сказки 1000 и 1 ночи) სთხოვე და წამოიღეო, და ისევ უკანვე დაუბრუნებთო წაკითხვის შემდეგ”.

მაგრამ ამ ზღაპრების წაკითხვა და გადანერა გიორგი მაჩაბელს აღარ დასცალდა...

ვასო იმავე ზაფხულს ჩამოვიდა. ბიძა ალექსანდრეც ჩამოიყვანეს “ლაგერიდან” და გაიყარნენ. გიორგი მაჩაბელს ვერ უშველა ვეჭილი შვილის ჩამოსვლამ. დიდი დავისა და უსიამოვნების შემდეგ ბიძებმა თავიანთი მუქარა გაიტანეს, გიორგის არ არგუნეს არც სახლი, არც კარი, არც ბინადრობა და დროებით მისი ოჯახი უნდა შეხიზნოდა ძმას იასეს. სამაგიეროდ, მას “არგუნეს მთელი საოჯახო ვალი, რადგან უამისოდ გაყრას არა თანხმდებოდნენ...” - წერს თავის მოგონებაში ვასო მაჩაბელი.

“დარდების გასაქარვებლად” გიორგი მაჩაბელი გორს გაეშურა, მეგობრებში. შინ დაიბარა, რალაც დიდ საქმეზე მივდივარ და რამდენიმე დღეში ისევ დავბრუნდები, ვასიკოს გამოვემშვიდობებო.

რამდენიმე დღის შემდეგ მართლაც მოიტანეს გორიდან ამბავი, რომ გიორგი მაჩაბელი უეცრად “ბელტიყლაპიას” ტრაქტირის ნომერში გარდაცვლილიყო.

ამ ამბავმა ოჯახი დაამწუხრა. ყველა სიკვდილის შვილები ვართ, მაგრამ ასეთი სიკვდილი მაინც საზარელია! ვილაც მიკიტნის სარდატში, ლოთობის დროს, ღვინოში ჩაიხრჩოს კაცი!.. კიდევ ბედი მისი, რომ ვასიკო სახლში შეესწრო...

ძმები დატუცურდნენ, შინ თადარიგი დაიჭირეს, ურემი შეაბმევინეს და ბიძების თანხლებით მამის ჩამოსასვენებლად გასწიეს...

გიორგი მაჩაბლის ტრაგიკომედია სრული არ იქნებოდა, უკანასკნელი სურათი რომ არ დაემატებინ “ბელტიყლაპიას”. ცხედრის წასასვენებლად ჩასულ ჭირისუფალს ჯერ თანაგრძნობით მიუსამძიმრა მეტრაქტირემ, სხვა წვრილმანი თადარიგიც დაიჭირა, მაგრამ როცა გასვენებაზე მიდგა საქმე, უხერხული უარი სტკიცა: რა ვქნა, ამას როგორ უნდა ვამბობდე, მაგრამ მანამ ცხონებული თავადის ვალს - 80 თუმანს არ გადამიხდით, მიცვალებულს ვერ მოგცემთო, ამოოხვრით უთხრა მეტრაქტირემ და გიორგი მაჩაბლის მიერ სხვადასხვა დრო უხვად მიცემული თამასუქები ამოალაგა. ბიძამ იწყინა ასეთი ხუმრობა და ხანჯალზე იტაცა ხელი, შვილებმა მწუხარედ შეხედეს ერთმანეთს, იქვე თავმოყრილმა ხალხმა ამოიხვნეშა... მაგრამ მეტრაქტირე, ეტყობოდა, არა ხუმრობდა, შეიქნა ჩოჩქოლი, მისვლა-მოსვლა, მუქარა, მოლაპარაკება, მუდარა, მაგრამ მეტრაქტირემ ძალიან კარგად იცოდა თავისი საქმე და მაგრად იდგა. არც დარდიმანდი იასე მაჩაბლის მუქარისა და ხანჯლის შეშინებია, და არც ყმანვილი ძმების ცრემლმორეულ თვალებს მოულობია მისთვის გული.

მეტი რალა ჩარა იყო, ვასიკომ ვანოს გასაგზავნი ფული ამოიღო, უკანასკნელი გროშები შეაგროვა, ნათესავებში ჩამოისესხა და ოთხმოცი თუმანი ნალდი მიუთვალა მეტრაქტირეს...

ორმა გაუთვალისწინებელმა ხარჯმა ძმები საგონებელში ჩააგდო და თითქმის ფეხზე წამომდგარ, ცხოვრებაში გამოსულ ვასიკოს წელი მოსწყვიტა. გარდა ამ ოთხმოცი თუმნისა და მამის დაკრძალვის ხარჯებისა, საჭირო იყო აგრეთვე პატარა სახლის აშენება, რომ ცალკე დასახლებულიყვნენ და დიდხანს არ ყოფილიყვნენ შეხიზნული იასეს სახლში. ამას დაემატა მესამე ხარჯიც - მზითევის მომზადება დარიკოსათვის, რომელიც სწორედ იმ ხანებში გათხოვდა.

ამრიგად, ვანოს უცხოეთში გამგზავრება გადაიდო. ძმა პეტერბურგს გაემგზავრა და აღუთქვა იქიდან ფულის გზავნა სახლის მშენებლობისათვის. ვანო ოჯახში დარჩა.

მაშინვე წამოიწყეს პატარა სახლის შენება, გვემა ვანომ მოხაზა და მშენებლობასაც თვითონვე ხელმძღვანელობდა. შეარჩია, სად უნდა დაედგათ სახლი, ბალი სად გაეშენებინათ, ვენახი სად ჩაეყარათ... ერთი სიტყვით, ვანო მაჩაბელი მთელი გატაცებით შეუდგა შინაურ მეურნეობას. გადაწყვიტა თავისი ისედაც ლამაზი კარმიდამო წალკოტად ექცია.

გაღმოსვლით, ვანო მაჩაბელი იმავე წელს გორში ახალჩამოყალიბებულ ქართველ ხალხოსანთა წრის რამდენიმე სხდომასაც დასწრებია.

ამ წრეს ხელმძღვანელობდნენ ცნობილი ხალხოსნები ეგნატე იოსელიანი და მიმა ყიფიანი. წრეში გაერთიანებული იყვნენ ვანოს ახლობელი ადამიანები - კოლა თავლენიშვილი, მისი ძმა რამანი, სოფრომ მგალობლიშვილი...

მაგრამ ვანო მაჩაბელი უფრო პროგრესული იდეები სმატარებელი იყო, უფრო შორს იყურებოდა და არ შეიძლებოდა დიდი თანაგრძნობა გამოეჩინა “ტექიათა მოტრფიალეებისადმი”. იგი, ალბათ, დააინტერესა ამ ჯგუფის ზოგადმა მისწრაფებებმა - დახმარებოდა მშრომელ ხალხს. ეს იყო და ეს. ხალხოსანი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ვანო მაჩაბელი არასოდეს არ ყოფილა. ერთ თავის მოგონებაში სოფრომ მგალობლიშვილი წერს: “ვანო მე გავიცან დაახლოებით 1875 წელს, როდესაც იგი ჩამოვიდა პეტერბურგიდან... იგი გაეცნო ჩვენს ხალხოსნურ წრეს, გვინანასწარმეტყველა, რომ ასეთ მოძრაობას დიდი ბოლო არ ექნება, მშრომელთა განმათავისუფლებელი ჯგუფი, რომლის ჩანასახი უკვე მოსჩანს რუსეთში, გაიმარჯვებს და ლელოს ის გაიტანს”.

იმავე წელს მაჩაბელი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს აგრეთვე სცენისმოყვარეთა მიერ გამართულ წარმოდგენებში. თბილისსა და გორში მაშინ სისტემატურად იმართებოდა ასეთი წარმოდგენები. ვანოს ინიციატივით ცხინვალშიაც ზედიზედ რამდენჯერმე წარმოადგინეს ადგილობრივმა სცენისმოყვარეებმა სხვადასხვა პიესები. “დროების” 1875 წლის ერთ-ერთ ნომერში ვკითხულობთ:

“ცხინვალი, 31 აგვისტო

ამ ცოტა ხანებში გორის უეზდში სამჯერ იყო ქართული წარმოდგენა: ერთი გორში და ორიც სოფ. ცხინვალში. გორის წარმოდგენაზე მე არ დავსწრებივარ და ამისათვის არ ვიცი, როგორ წარმოადგინეს, მხოლოდ ეს კი გავიგე სანდო პირებისაგან, რომ ერთს გაბუნიას ქალს ეთამაშა მშვენივრად.

აგრეთვე არ დავსწრებივარ ცხინვალში პირველ წარმოდგენას. მეორე წარმოდგენაზე კი დავესწარი.

წარმოადგინეს “გაყრა” გ. ერისთავისა, აგვისტოს 31-ს კვირა დღეს, უფ. ალექსანრე ოჰანოვის სახლში.

საზოგადოდ წარმოდგენა ისე მშვენივრად წავიდა, რომ თვით თფილისშიაც იშვიათია ხოლმე ასე კარგად წარმოდგენა. კერძოდ კი უნდა შევნიშნოთ ზოგიერთ პირებს: მაგ., მიკირტუმას როლის აღმსრულებელი ვასილ ტერ-აბრამიანცი აზვიადებდა თავის როლს... კაცებში უნაკლოდ აღასრულეს თავიანთი როლები ზაალ მაჩაბელმა - პავლეს როლი, ივანე მაჩაბელმა - ივანეს როლი და ნ. გაბუნია სეკრეტრის როლი. დანარჩენთაც ურიგოდ არ უთამაშნიათ.

განსაკუთრებით ქებისა და პატივისცემის ღირსნი არიან მოთამაშე ქალები. ამათ დასთრგუნეს ის ცრუმორწმუნეობა, რომ ვითომც თეატრში თამაშობა უნამუსობა იყოს. მაგრამ რას ბრძანებთ, ბატონებო! აქ, ცხინვალში არამც თუ თამაშობას, არამედ თვით თეატრში წასვლასაც კი უნამუსობას ეძახიან ზოგიერთი ქალები. თუ ღმერთი გნამთ, დააყენეთ თქვენი წუნკლიანი ენა და როდესაც თქვენ არ გინდათ მონაწილეობის მიღება საზოგადო საქმეში, სხვას მაინც ნუ უშლით. ნინოსი და შუშანას როლები აღასრულა ა. მაჩაბლისამ, მაკრინესი და თათულასი – ეფემია მაჩაბლისამ,

ყარდაშვერდისა - ა. ალექსეევისამ. სამივემ თავიანთი როლებე კარგად აღასრულეს. მაგრამ უმშვენიერესად, უნაკლულოდ და სწორედ რომ არტისტულად აღასრულა თავისი როლი ეფემია მაჩაბლისამ...

ხალხი იმდენი იყო, რამდენიც დაეტეოდა ზალაში, ე. ი. ასამდინ სული...”

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სცენისმოყვარეთა ასეთ წარმოდგენებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო ხალხის გათვითცნობიერებისა და განათლების თვალსაზრისით, არამედ, აგრეთვე, როგორც მკვიდრი საფუძველის მომამზადებელს მუდმივი ქართულ თეატრისათვის. ზემოთ მოყვანილ საგაზეთო ქრონიკაში საგულისხმოა, მაგალითად, ის ფაქტი რომ ქართული თეატრის ორმა ნიჭიერმა მსახიობმა - ნატო გაბუნიაშვილმა და ზალიკო მაჩაბელმა გორისა და ცხინვალის სცენისმოყვარეთა წარმოდგენებზე აიღვეს ფეხი...

პეტერბურგიდან დაბრუნების ერთი წლის შემდეგ ვანო მაჩაბელი რის ვაი-ვაგლახით და გაჭირვებით ახერხებს უცხოეთში გამგზავრებას.

“შენ არ იცი, რა წვალეებით და ჭაპან-წყვეტით მოხერხდა იმის საზღვარგარეთ წასვლა...”, - წერს რამდენიმე ხნის შემდეგ ვასო მაჩაბელი ილია ჭავჭავაძეს.

ძმა პეტერბურიგდან უგზავნის ვანოს სამგზავრო ფულს და აღუთქვამს რომ სისტემატურად მიაწოდებს განსაზღვრულ თანხას.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბელი უცხოეთში მიემგზავრება აგრონომიული განათლება მისაღებად. ჯერ გერმანიაში ჩავა, ჰოჰენჰაიმის სასწავლებელში, ხოლო იქიდან საფრანგეთში, სადაც პარიზსაც ნახავს, ევროპის ყოფა-ცხოვრებას გაეცნობა და საფუძვლიანად შეისწავლის მევენახეობას. ასეთია ძმების გეგმა.

1876 წლის შემოდგომაზე ვანო თავისიანებს გამოეთხოვება. ღრმა მოხუცებულ პაპიდას გაამხნევენ - ჯერ ნუ გაისიერნებ იმ ქვეყნისაკენ, მე დამიცადე და ისეთ წამალს ჩამოგიტან, რო მოცი წლის ქალს დაგამსგავსებ, ეს წამალი ახლა მოუგონიათ უცხოეთშიო; დედას დაუბარებს, რომ ჩამოვალ ჩურცხელები დამახვედრეო; დარიკოს და სიძეს - ილიკო ამირაჯიბს - დარიგებას მისცემს სახლის მშენებლობის დამთავრების შესახებ; გეგმას უტოვებს, ბაღში რომ ჩააყრევინოს ხეხილი, და ერთს კიდევ მოავლებს თვალს თავის “მორთულ თამარაშენს”...

* * *

ფოთში შემოდგომის ქარიშხლიანი დღე იდგა. მოდიოდა კოკისპირული წვიმა, ჰქროდა დასავლეთის ცივი, ნესტიანი ქარი; შავი ზღვის ტალღები მთასავით წამოიმართებოდნენ, შხეფებს მიაყრიდნენ მოქურუხებულ ცას, თითქოს მის გადაყლაპვას ლამობენო, მაგრამ, განზილებულნი, ერთბაშად ჩაიკეცებოდნენ და გამწარებულ ღრიალით ნაპირს მიაწყდებოდნენ. ამ დროს ნაპირიდან კაცი ადვილად შენიშნავდა რეიდზე მდგარ გემებიდან ხშირ ბოლქვებად ამოსულ შავ კვამლს, რომელსაც სწრაფადვე შლიდა წვიმა სანახაობა იყო რაღაც დიადი, გრანდიოზული...

ვანო მაჩაბლისათვის ეს ახალი აღმოჩენა იყო, ვერც კი წარმოედგინა, რომ საქართველოს ასეთი ზღვა ეკრა. ოცნებაში წასული ჭაბუკი აღარ ეუებოდა საშინელ ავდარს, იდგა ზღვის ნაპირას და გაოგნებული გასცქეროდა მგრგვინავ ზღვას, რეიდზე ბურუსში გახვეულ გემების ქარავანს, ჩაბნელებულ ჰორიზონტს...

ამ თვალუწვდენელი ზღვის იქით მდებარეობს ქვეყნები, სადაც ვანო მაჩაბელმა საფუძვლიანი ცოდნა უნდა მიიღოს და მშობელი ხალხის სამსახურში ჩადგეს, თავის ქვეყანას გამოადგეს. 22 წლის ჭაბუკისათვის უკვე სავებით გარკვეულია, როგორი ხასიათისა იქნება “ხალხის სამსახური”. პეტერბურგის უნივერსიტეტს რომ ამთავრებდა, ძმასთან სერიოზული საუბარი ჰქონდა ამ საგანზე. და განა მხოლოდ მაშინ; ძმები ამაზე ძალიან ხშირად მსჯელობდნენ. უცხოეთში წასულ ვანოსაც ხშირად შეასხენებს ხოლმე უფროსი ძმა: “პირველი ჩვენი მეცადინეობა ხალხის სიღარიბის მიზეზის მოსპობაში უნდა იყოს მიმართული. შენ კარგა იცი ზოგიერთი ეს მიზეზი: უსწავლელობა, სომხისა და ურიისაგან დავალება, რომელნიც სწოვენ უკანასკნელ სიცოცხლის ძალას და სხვაგვარი მიზეზები, რომელიც შეიძლება შევამციროთ”...

დღენახევრის მგზავრობაც კი, გორიდან ფოთამდე, მეტად მნიშვნელოვანი გამოდგა სერიოზული და დაფიქრებული ახალგაზრდა კაცისათვის. მთელი სიღრმით მან პირველად მხოლოდ ახლა იგრძნო, რომ ჩვენს ქვეყანაშიც დიდი გარდატეხა ხდებოდა, მოდიოდა რაღაც დიდი ტალღა, რომლის შეჩერება არავის შეეძლო. დასავლეთ საქართველოში განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ იგრძნობოდა ეს სიახლე. ფოთის ნავსადგურის საწყობები გატენილი იყო შემოზიდული და გასაზიდი საქონელით. ნოტიო ჰაერსი მძაფრად იგრძნობოდა სიმინდის, თევზის, ტყავის, თამბაქოს, ზეთის ერთმანეთში არეული მძიმე სუნი. მძვინვარე ქარიშხლის მიუხედავად, ნავსადგურში ჯერ არნახული ფუსფუსი იყო. გურულ და მეგრულ მუშებს საოცარი სიმკვირცხლითა და სიმარდით მიმოჰქონდათ მძიმე ყუთები და ტომრები. ჩაბალახმობხვეული ვაჭრები კანტორაში ირეოდნენ, ყველაზე მეტად ისინი განიცდიდნენ ამ საშინელ ქარიშხალს, მალიმალ გახედავდნენ ხოლმე ზღვას, რომელსაც ერთის დაბერვით მათი აშენებაც შეეძლო და დანგრევაც.

პეტერბურგშიაც და აქაც, საქართველოშიც, ზოგიერთებ ძალიან გულუბრველოდ უყურებენ ამ გრანდიოზულ ცვლილებებს, რასაც მთელი ქვეყანა განიცდის, და ხშირად ხალხის უბედურების მიზეზადაც ეს მიაჩნიათ. ვანო მაჩაბელმა ამ მგზავრობით, ხოლო განსაკუთრებული ფოთის ნახვით, სულ სხვაგვარი შთაბეჭდილება მიიღო და რამდენიმე წლის შემდეგ თავისი შეხედულებანი გაზეთშიაც დაბეჭდა. ინტერესმოკლებული არ იქნება აქვე მოვიყვანოთ ამ წერილის ნაწყვეტი. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, მაჩაბელი ახალგაზრდობაში “ნაროდნიკი” იყო. ეს მოსაზრება სავსებით უამრთებულო უნდა იყოს.

“ქვეყნის ცხოვრება იმავე განვითარებისა და წარმატების კანონებს ემორჩილება, რომელნიც სუფევნ მთელს ბუნებაში საერთოდ და ორგანოვანს ბუნებაში კერძოდ, - ასე იწყება ეს წერილი, - ...ამჟამად ფულმა, კაპიტალმა დაიპყრო ყოველი სფერო ცხოვრებისა. მხოლოდ ფულ იდა კაპიტალი შეიქნა ძლიერ ფაქტორად ცხოვრების ყოველმხრივი გაუმჯობესებისა და წარმატებისათვის. ეს წესები რუსეთშიაც შემოვიდა და დღეს მის გაძლიერებას ველარათფერი შეაყენებს, რაც გინდა დამცველნი ტარიფები იგონონ და სადარაჯოდ ბაჟი აწესონ... ძველის წესების შეცვლამ, მამაპაურის ცხოვრების საძირკვლის შერყევამ, მთლად რუსეთის ცხოვრება შეარყია... იგივე ვითარება, რომელიც გამეფდა რუსეთში, ჩვენშიაც ნელ-ნელა შემოვიდა და ამჟამად სრული ბატონი შეიქნა ჩვენს ცხოვრებაში. ახალის წარმოების წესები, ფულბერივი მეურნეობა ნელ-ნელა ფებს იკიდებს ამიერკავკასიაშიც... ამ ახალმა ვითარებამ მალე

მოულო ბოლო ჩვენის ძველის ცხოვრების წესებს. ეს წესები სრულიად აღარ შეეფერებოდა ამ ახალს ვითარებას. თუ მალე არ შევითვისებთ ეს ახალი ვითარება, ჩვენი ეკონომიური კეთილდღეობა, ჩვენი უზრუნველობა, ნივთიერი და ამის გამო გონებრივიცა და ზნეობრივიც, საეჭვო საგნად შეიქნება, საშიშროებაში ჩავარდება. მე ვამბობ ფულებრივის მეურნეობის წესების შეთვისებაზე, კაპიტალურის წარმოების კანონების შეგნებაზე და ამ შეგნების შესაფერად მოქმედებაზე.

თუ ჩვენმა ერმა არ შეიგნო ის საგანი, რომ ამ ახალს ვითარებას აყოლა უნდა, შეთვისება უნდა, თუ ჩვენმა ერმა არ მიმართა ახალს წყაროებს წარმოებისას და ქვეყნის სიმდიდრისას, იგი უკან ჩამორჩება საერთო მოძრაობას, საერთო წინმსვლელობას. ყოვლად საჭიროა, რომ რაც შეიძლება ჩქარა მოვიშოროთ ყველა ის ძველი სამკვიდრო, რომელიც კურთხეულ ძველ დროიდგან დაგვრჩენია და გვაბრკოლებს ახალის ეკონომიურის წესების შეთვისების საქმეში, რომელიც სიზარმაცის, უზრუნველობისა და აპათიის სახით გადაგვლობებია წინ, უსაფუძვლო თავმოყვარეობას გვირყევს, წოდებრივს ინსტინქტებს გვიღვივებს, ნაციონალურ ცრუმორწმუნოებას გვიცხოველებს და ყველა ამ მიზეზით ზურგს ვაქცევთ ახალს მოძრაობას, ახალს ვითარებას.

ახლა დროა არ არის წუხილისა ოხვრისა იმაზე, რომ წინათ შეიძლებოდა სულ უბრალოდ შინაურულად, ყველაფერში იოლად წავსულიყავით... დღეს დრო სხვაგვარს მხნეობას ითხოვს ჩვენგან, დღეს დრო და ეკონომიური ვითარება ისეთია, რომ გაფაცვიცებით უნდა ვადევნებდეთ თვალყურს ყოვლის ახალის წყაროს აღმოჩენას ქვეყნის წარმოების გასაძლიერებლად, სიმდიდრის გასამრავლებლად... საჭიროა... ენერგიულად შევუდგეთ, ხვნასა და თესვის გარდა, ტრადიციულის მევენახეობის გარდა, სხვაგვარ წარმოების საქმეებსაც, სხვაგვარ სიმდიდრის წარმოების ექსპლოატაციასაც: ქვა გუნდა იქნება ეს წყარო, თუ ნავთი, გლაუბერის მარილი, თუ სპილენძის მადანი, აბრეშუმის წარმოება თუ ქვანახშირი, ხურმა თუ დარიშხანი. ყოველივე ეს წყარონი ახლის სიმდიდრისა მრავლად მოიპოვებინ ჩვენში და საჭიროა მხოლოდ მხნეობა, გონების გამჭრიახობა, უარყოფა სიზარმაცისა და უზრუნველობისა. ამ მხრივ, ბევრად უკეთესი ნიშნები შეინიშნება ჩვენის ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში, ვიდრე აღმოსავლეთისაში. დასავლეთ ნაწილის ხალხი უფრო მარჯვეა, უფრო მიძღვება ახალი წესებისა. უფრო დაუღალავია და მონაღმართე... დასავლეთ ნაწილში ამ უკანასკნელს დროს, სულ ათსა და ოცი წლის განმავლობაში ძლიერ გავრცელდა სხვადასხვაგვარი წარმოება და აღებ-მიცემობა. მუდამ წელს აქედამ მილიონი ფუთი სიმინდი სვადის საზღვარგარეთ, მუდამ წელს აუარებელი შავი ქვა ამოდის დედამიწის გულიდან და იგზავნება შავი ზღვი საღმოსავლეთ ნავსადგურებში. უმთავრესი ქალაქი და დაბები იქ სავსეა ჩვენივე სისხლის და ხორცის მოვაჭრეებით...

დიახ, დღეს ქვეყანა... იღვიძებს ძილიდან, ჰხედავს გარშემო მოძრაობას და თვითონაც ერევა ამ მოძრაობაში..."

განგებ დაუთმე დიდი ადგილი ნაწყვეტებს ამ სტატიიდან, რათა მკითხველს გარკვეული წარმოდგენა შეექნეს მაჩაბლის მსოფლმხედველობაზე ის პროგრესულ აზროვნებაზე.

ცუდი ამინდის გამო ფოთში რამდენიმე დღეს დაყოვნდა ვანო მაჩაბელი. ბოლოს, როგორც იყო, გაემგზავრა, და ორი კვირის დამქანცველი მგზავრობის შემდეგ ჰოპენჰაიმს ჩავიდა. მანამ ადგილზე ჩავიდოდა, გადანყვეტილი ჰქონდა უცხოეთში სამ წელიწადს დარჩენილიყო - ორი წელიწადი გერმანიაში და ერთი პარიზში. მაგრამ ჩასვლისთანავე გამოირკვა, რომ ჰოპენჰაიმში 1 წელზე მეტს არ გაჩერდებოდა და, ამრიგად, ორი წლის შემდეგ ისევ სამშობლოში დაბრუნდებოდა. ეს კი დიდი ნუგეში გამოდგა ვანოსათვის, რადგან უცხოეთში სრულიად უთვისტომოდ მოხვედრილმა ახალგაზრდა კაცმა მეტად მწარედ განიცადა სამშობლოს მოშორება.

სხვა იყო პეტერბურგში. იქ იგი თავს ისე გრძნობდა, როგორც საკუთარ სამშობლოში, ძმაც იქვე ჰყავდა და ქართველი სტუდენტების რიცხვიც საკმაოდ დიდი იყო. უცხოეთში კი მარტოდმარტო აღმოჩნდა მაჩაბელი და სამშობლოსაგან მოწყვეტის სედევა მაშინვე მწვავედ იგრძნო.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბელს საერთოდ უძძიმდა მშობელ ქვეყანას მოწყვეტა. უფრო მოგვიანებით იგი ერთ თავის ახლობელ ადამიანს წერს:

«Ты никогда не испытала что значит тоска по родине, и, дай бог, никогда не испытывать... будет очень и очень не хорошо... будешь вспоминать с грустью, которая никогда не изгладится от твоего сердца, наши увлечения, и наши волнения... все детали и мелочи, которые в каждодневной жизни кажутся пустяками, но в отдалении выступают ярко на фоне картины, для того, чтобы с болью напоминать о пережитых с дорогими и близкими существами днях...»

უცხოეთში მოხვედრილ ვანოს მართლაც არ ავიწყდება არც ერთი უბრალო, წვრილმანი მოვლენა, რაც მის სამშობლოსთან და ახლობლებთან არის დაკავშირებული.

იგი ჩვეული გულმოდგინებითა და სიბეჭითით შეუდგება სწავლას მთლიანად ეფულობა აკადემიის ცხოვრებაში, მაგრამ ოცნებით მაინც მუდამ სამშობლოშია. მეგობრები, ნათესავები, “მორთული თამარშენი”, “კოპნია კარ-მიდამო”, თოვლის ფიფქებით დამშვენებული ახალი წელი, რომელთანაც ბავშვობის ტკბილი ოცნებებია დაკავშირებული, გაზაფხულის ლანქერი, ანირფერად აყვავებულ იხეხილი, თბილი ქვეყნებიდან მოფრენილი ფრინველები, თევზაობა, გლეხის ბიჭები, ზღაპრები, ლიახვის ხეობიდან მონაბერი სამური ნიაფი, რომელიც ბაღში ტკბილ სურნელებას დაატრიალებს ხოლმე ზაფხულობით, კაკლის ძირში ხალიჩაზე წამომჭდარი პაპიდა, რომელიც დროთაბრუნვას ვერ დაუძლეობს და თავი ისევ ამაყად უჭირავს, დიდ ქვაბთან მოფუსფუსე დედა, რომელიც ვანოსთვის ჩურჩხელებს ავლებს, ბედუკულმართი მონადირე ესტატე, რომელიც დიდი ბაქიბუქით მიემართება ხოლმე იხვებზე სანადიროდ, უკან კი ცხვირჩამოშვებულ მოიპარა, შემოდგომის მთვარიანი ღამე და შეგვიანებული მეურმის ნაღვლიანი ღიღინი...

ეს სურათები სწრაფად იცვლებიან ვანოს გონებაში და იშვიათად გაივლის საათი, რომ იგი ოცნებით თავის სამშობლოში არ იყოს.

მისი იმდროინდელი წერილები და-ძმებთან წარმოადგენს უცხოეთში გადახვეწილი ადამიანის დღიურებს, რომელთაც დამოუკიდებელი მხატვრული ღირებულება აქვთ, და საიდანაჯე აშკარად ჩანს, როგორ ეწეოდა მაჩაბელს გული სამშობლოსაკენ.

ჩვენც დღიურების ფორმით დავალაგოთ ცალკეული ადგილები მისი წერილებიდან, რომლებიც ხშირად უცხოეთში გადახვეწილი ახალგაზრდა კაცის ოცნებასა და საკუთარ თავთან საუბარს ჰგავს.

8 გიორგობისთვე, 1876 წ. ჰოჰენჰაიმი. - ორი კვირის მგზავრობის შემდეგ ძლივს დავბინავდი ერთს ალაგას. დავბინავდი მაგრამ ცალკე თქვენი ჯავრი მანუხებს, რომ ვერ უპატრონოდ დარჩით, ცალკე მარტოკაობა. ვერ წარმოიდგენ, საყვარელო დაო, რა ძნელი ყოფილა ესე უცხო ქვეყანას ჩამოვარდნა, სადაც ერთს სიტყვას ვერ გაიგონებს კაცი, რომელმაც პატარა გული მოულობს, სადაც ყოველი სახე და ყოველი სიტყვა უცნობია და ვერაფერი ვერა მოაგონებს რა კაცს თავის სამშობლოს ქვეყანას... სხვა ყოფილა კაციასთვის სამშობლო ცის ქვეშ ყოფნა და უცხო ქვეყანას გადაკარგვა. ახლა პატარა გულზედ დარდი მომეშვა, რომ შევიძელ შენთან ქართულად გამოლაპარაკება. ასე მგონია, თამარაშენში ვარ და კიდევ შენ გელაპარაკები-მეთქი... მაგრამ დავანებოთ თავი ამ ქალურ წრიპინს, ისა სჯობს, რომ თვალწინ წარმოვიდგინოთ ის იმედი, რომ ორი წლის უკან (და არა სამი წლისა, როგორც თქვარდა მქონდა), კიდევ მეღირსება მანდეთვენ პირის გამობრუნება... ესტატე მომიკითხე და ასე უთხარი, კოპი ხომ აღარ გაცურებულა პოლზედა-თქო... იოსებს უთხარი, რომ მოვალ წიგნის კითხვა თუ არ გეცოდინება ან მე და ან შენა-თქო. ჩვენი სოფლელები ყველანი მომიკითხე... მართლა, კინაღამ ბალიკო არ დამავიწყდა. რა ჰქნა, ჯვარი ხომ არ დაუნერია. თუ აპირებს ჯვარის წერას, ასე უთხარი, ქორწილში ჩემი სადღეგრძელო დალიე-თქო და მეც შენს სადღეგრძელოს აქ დავლევ-თქო. თუმცა ღვინო ძვირია აქა, მაგრამ ლუდით მაინც ვადღეგრძელებ, ჩვენებურად, ოსურად-თქო... ხშირად მომწერე ხოლმე წიგნი, იქნება სთქვა, რომ აქ არაფერი ამბავი არა არის რა და რას მივსწერო: მაგას ნუ იტყვი, რაც უნდა წერილმანი ამბავი იყოს, მაინც მანდაური ამბავი ჩემთვის საინტერესო იქნება...

15 გიორგობისთვე, 1876 წ. - რა ამბავია თამარაშენში? რა ცვლილებები მოხდა ჩემი წამოსვლის შემდეგ? ვინ გათხოვდა, ვინ დაქორწილდა. დათოვლა ჯერ თუ ისევ თბილა?.. ესტატეს უთხარი, თუ იხვეები ბევრი გაჩნდებიან ლიახვზე სანადიროდ ხსირად წადი ხოლმე-თქო; თუ დახოცე, დალორე და შემინახე-თქო, მაგრამ ხორგქვეშ კი ნუ შემინახავ, გაბათუხულზე წყალი წაიღებს-თქო... იქნება გაგიკვირდეთ ჩემი ესე წერილმანებზე ლაპარაკი, მაგრამ შენ რომ ჩემს ალაგას იყო, სრულიადაც არ გაგიკვირდება. ჩემთვის ახლა ეს მიწერ-მოწერა ქართული ლაპარაკის მაგიერია.

20 დეკემბერი, 19877 წ. - ...გახსოვს პატარები რომ ვიყავით, დავსხდებოდით ხოლმე ახალწლის წინა დღეს და ვანგარიშობდით - ახლა ახალწელიწადი ქალაქს არის მოსული, ახლა გორს, საცაა აქაც მოვაო... თუ არ დაიზარებ და ხანდისხან მანდაურის ამბით მასიამოვნებ ხოლმე, იცოდე, რომ შენი წიგნი იქნება დიდს ნუგეშად და გულის გამათბობელად ამ შორეულს ქვეყანაში შენი ძმის ვანოსთვის.

(და იქვე მინაწერი თავის სიძესთან: "საყვარელო ძმაო ილიკო, დიდად მასიამოვნა შენმა წიგნმა, მეტადრე იმიტომ, რომ არ მოველოდი აგრე თავისუფლად თუ შეგეძლო ქართულად წერა").

25 დეკემბერი, 1876 წელი. - თუმცა რამდენიმე ასი და ათასი ვერსითა ვართ მოშორებული, მაგრამ ისე ხშირად მოგვდის ერთმანეთისაგან წიგნი, რომ ვერც კი

ვგრძნობ ამ დაპორებას. გუშინ მოგწერე წიგნი, მაგრამ დღეს რომ შენი წიგნი მომიტანეს, ისე წახვალისდი, რომ კვლავ მეორე წიგნსა გწერ.

შენმა წიგნმა ცოტათი დამალონა, რადგან გული დავაჯერე, რომ შენ მე კიდევ კარგად ვერ მიცნობ. დარწმუნებული უნდა იყო, ძმაო, რომ მე იმ ანდაზას არ მივდევი, "საცა შეხვიდე, იქაური ქელი დაიხურეო". დარწმუნებული უნდა იყო, რომ აქაური სტუდენტობა თავის ჩირქს ვერ მომცხებს და პრანჭვას ვერ მასწავლის. ამ შენი უკანასკნელი წიგნიდან მივხვდი, რომ ჩემი აზრი აქაურ სტუდენტებზე შენ ფულის თხოვნად მიითვალე ტანისამოსისათვის. მე ეს სრულებით აზრად არ მქონდა. მე მხოლოდ იმიტომ გწერდი აქაური სტუდენტების ამბავს, რომ შენც გავეცნო აქაურობა. ახლა ამას გთხოვ, რომ შენი ჭირიმე, ჩემის გულისათვის ფულზედ ნუ შეწუხდები და ნუ გაიჭირვებ. რაც უსათუოდ საჭირო იქნება, იმას კი მე მოგწერ და ლაიკის ფერჩატკებს და ლაიკის პოლსაპომპებს სჯობს თავი დავანებოთ. ცოტ-ცოტათი ამოვიდგი ენა ნემენცურად; საკვირველია, რომ პროფესორების ენა და ლექციები უფრო კარგად მესმის, სანამ სტუდენტების ერთმანეთში ლაპარაკი. ეს იმისაგან წარმოსდგება რომ წინდანინ ცოტათი თეორეტიკულად შესწავლილი მქონდა ნემენცური ენა. მხოლოდ ერთი გარემოება მიშლის ნემენცური ენის სწავლას: სტუდენტებთან ლაპარაკი თითქმის მხოლოდ სადილის დროს შემხვდება ხოლმე; ლექციების დროს სადილზედ ჩემს სტოლზედ სხედან ორი იტალიელი, ერთი ფრანცუზი და მარტო ერთი ნემენცი. ასე რომ, ჩვენი ლაპარაკი სადილად ნემენცურით, ფრანცუზულით და იტალიანურით აჭრელებულია. ეხლა ორი კვირით ლექციები შეჩერებულნი არიან უქმეების გამო, ჩემი ამხანაგები წავიდ-წამოვიდნენ, ასე რომ სადილობის დროს ნემენცებთან შემხვდება ხოლმე ჯდომა; იმედი მაქვს, რომ ამ ორი კვირის განმავლობაში კარგად შევაჩვევ ყურს ნემენცურს... მართლა, უნდა მომეწერა, რომ სადილზედ სტუდენტებს მგზავრობაზედ ჰქონდათ ლაპარაკი და ყველას თავი მოჰქონდა, რომ მე ამა და ამ რკინის გზაზედ პირველ კლასში ვიჯექიო და მხოლოდ ცოტა ხნობით მეორე კლასში გადავჯექიო და სხვა, - მაგრამ შემეშინდა, არ იფიქრო, რომ მეც მეორე ან პირველი კლასით მინდა ამას იქით მგზავრობა!..

3 თებერვალი, 1877 წელი. - ძალიან მეზარებოდა წიგნის მოწერა, რადგან ასე მეგონა, რომ ჩემს წიგნს იმდენი ზღვა, კლდე, ღრე აქვს გამოსავლელი, რომ დანიშნულს ადგილამდის ვერ მიაღწევს-მეთქი.. შენი ჭირიმე, დარიკო, ყველაფერი ამბავი დანვრილებით მომწერე ხოლმე. ეხლა გაბათხული ინყება და უფრო ბევრი გექნება მოსაწერი... რაც უნდა წვრილმანი ამბავი იყოს, მაინც მანდაური ამბავი საინტერესო იქნება.

28 აპრილი, 1877 წელი. - მგონი, ეხლა ჩვენი სახლი ძალიან ლამაზი უნდა იყოს; მეტადრე ბალის მხარე, სადაც მზე ძვირად მიადგება და ბალიდგან ყოველთვის სიო უბერავს. ვინძლო ზათხული კარგად გაატაროთ... იმედია, მანდაურს ამბავს შემატყობინებ, მეტადრე ახლა ჩემთვის საინტერესოა მანდაური ჩვენი პანია სახლ-კარის ამბავი, რადგან შარშანდელ დაწყებულ საქმეს ეხლა ტანნ მოემატება და ჩვენი სახლი და იმის გარემემო უფრო გალაზათიანდება... ილიკოს უთარი, რომ თვალ-ყური დაიჭიროს მანდაურობაზედ ამ ზათხულს; თუ ვინიცობაა დაიზაროს, მოაგონე, რომ ზათხულში... გახოკილს ავლევს ჩვენი მორთული თამარაშენი სჯობს. დედა დამიკოცნე, პაპიდაჩემი რასა იქს; ისე თავისებურად ყოჩაღად არის თუ დროთაბრუნვამ

მოაუძღურა? ასე უთხარი, ჩემს შვილსაც ხომ მოესწარი-თქო, და ეხლა იმდენი კიდევ უნდა იცოცხლო, რომ როგორც მე მასწავლე წიგნი, ჩემს შვილსაც ისე ასწავლო-თქო. 22 აგვისტო, 1877 წელი. - ეს ორიოდე დღეა (პარიჟს) მოვედი გერმანიიდან. მაშინვე მინდოდა მომეწერა, მაგრამ პარიჟი ისეთი ქალაქია, რომ სანამ კაცი რიგიანად არ დაბინავდება, სულ “დავთრებ-დაკარგული” დადის და ამისთანა მდგომარეობაში წიგნის დანერაც კი მოუხერხებელია. რასაკვირველია, რანამს მოვედი პარიჟში, მაშინვე ნაცნობის ვისიმე მონახვა დავინწყე და გავწიე Rue St-Honorე-ზე ზარათუვის საპოვნელად... რაკი ზარათუვი ვერ ვიპოვე, იმავე დღეს გავეცანე სხვა ადრესზე იზმაილოვის საპოვნელად. იზმაილოვს არ ვიცნობდი, მაგრამ რაკი ქალაქელი იყო, იმედი მქონდა მასწავლიდა, როგორ უნდა მოვეცუეულიყავ, რომ ჩვენი ჯიბის შესაფერი ოთახი და სადილები მეპოვნა. მაგრამ ჩემდა სამწუხაროდ, სახლის პატრონმა მითხრა, რომ იზმაილოვი თბილისში წავიდაო. ამას გარდა, სახლის პატრონმა მითხრა, რომ მიქელაძე, წულუკიძე და სხვ. აქ ჩემთან იდგნენო. ამის გამო მეც ამ სახლის პატრონს გამოვართვი ოთახი, რადგან დიდხანს ყოფნა გოსტინიცაში მემძიმებოდა მეტისმეტი სიძვირის გამო. ამას გარდა, ამავე სახლში აძლევენ საუზმეს (12 საათზე) და სადილს (6 საათზე). ვინც თვეობით მოურიგდება, უნდა 90 ფრანკი აძლიოს სადილისათვის და საუზმისათვის, მაგრამ მე მარტო სადილს გავურიგდი 55 ფრანკად, რადგან საუზმით ძვირად დაჯდებოდა. თუმცა სადილს ექვს საათზე აძლევენ, მე მინდა საუზმის მაგივრად ყავა გავიჩინო, რადგან დილიდან ექვს საათამდის ძნელია მოთმენა, მეტადრე აქაურ სადილამდის, რომელიც თუმცა ოთხი თავი საჭმელიდან შესდგება მაგრამ ორად კი არა ღირს. როგორც აქეთ-იქიდან მითხრეს, შეიძლება უფრო იათად ცხოვრებაო და იმედი მაქვს, ამ ერთ თვეს უკან უფრო იათად მოვეწყო. თუმცა შენც მწერდი ფულს გაუფრთხილდიო, მაგრამ ისიც რომ არ მოგეწერა, მეც ვიცოდი, რა გაფრთხილება უნდა, მეტადრე ეხლა შენს ჯიბეს, როდესაც მანეთში ორსა და ნახევრის ფრანკის ემტს არ აძლევენ. ზარათუვმა ძალიან კარგად მიმილო და მეორე დღეს სადილადაც დამპატიჟა, მაგრამ რაც მინდოდა, იმის ჩვენება არ შეეძლო: ის მდიდარი კაცია და არაფრად საჭიროებს იმის ცოდნას, სად როგორ შეიძლება უფრო იათად ცხოვრება და ჩემთვის ეს ცნობები უფრო ყველაზე საჭირო იყო. რაც შეეხება ლაბორატორიაში მუშაობას, ამაზე დანვრილებით ვერს მოგწერ, მხოლოდ კი მითხრეს, რომ თუ კერძო ლაბორატორიაში იმუშავებ რომელსამე პროფესორთა, 40 ფრანკამდე დაგჭირდება თვეშიო. აგრეთვე შეიძლება სტუდენტად ჩაენერო სადმეო და მხოლოდ ერთბაშად შეიტანო 50 ფრანკამდე და ხიმის ეგზამენის დაჭერის შემდეგ აილო ნება ლაბორატორიაში მუშაობისაო. შენ რომ მწერდი ოსმალეთის საქართველოზედ კომპილიაცია შეადგინე და «Наш Бек»-ს გამოუგზავნეო, ეს საქმე სამი კვირეა შევასრულე, მაგრამ პასუხი არ მომსვლია. კარგი იქნებოდა, რომ დაებეჭდათ, მაშინ შეიძლებოდა აქედანაც კორესპონდენციები მეგზავნა, თუ რედაქცია მოინდომებდა, და ფულის სხვა წყარო გავგეჩინა. მაგრამ პასუხი არ მომსვლია. ამ დაგვიანებიდან სჩანს, რომ არაერი იმედია ამ მხრიდან. პეტერბურგის ჟურნალისტებს კასტა აქვთ შედგენილი და ვინც იმათ კასტას არ ეკუთვნის, ძნელად თუ შესძლებს დააბეჭდინოს რამე. მეორე წიგნში დანვრლებით გიამბობ, თუ რამე ვნახე შესანიშნავი ამ ზღვა ქალაქში. ეხლა პარიჟზედ რომ მომეწერა რამე, მესხივით უნდა დამეწყო, რომ

პარიჟში ბევრი მაღალი სახლებია და სახლებს ზემოთ საყდრებია. ორ-სამ დღეში ძნელია კაცი აქაურს ცხოვრებას დააკვირდეს.

21 იანვარი, 1878 წელი. პარიჟი. - ...იმ ხილის მომვლელის წიგნი მეორე დღესვე მომივიდა და მწერს, რომ აპრილის პრიველამდისინ ჩემს ბაღში არათფერი მუშაობა არა იქნება რა, რადგან ჩემი ბაღები პრუსიელების დაცემის დროს მომიოხრეს და დიდი ხანი არ არის, რაც მოვაშენეო; თუ გსურთ, აპრილიდან შეგიძლიათ აქ გადმოსახლდეთ და ბაღშიც იმუშაოთ და ლექციებსაც ყური დაუგდოთო (პარიჟიდან იქამდისინ ერთი საათის სავალია რკინის გზით), მაგრამ ამ ბაღთან ვენახები არ არის და თუ კაცს ორივეს დათვალიერება უნდა, უფრო სამხრეთით უნდა გასწიოს.

იმ დღეს აქაური კატაკომბები ვნახე. რაც პარიჟის შენობებს ქვა უნდებოდა, სულ პარიჟის ქვეშიდამ ამოაქვთ და ცარიელ ალაგას იმისთანა კორიდორებს აკეთებენ, რომელნიც პარიჟის ქუჩების სიგრძეები არიან. ამ კორიდორების გვერდები დიდრონს ოთახებად არის დაყოფილი და ადამიანის ძვლებით არიან გატეხნილნი, რომელნიც ძველი სასაფლაოდამ ამოუკრეფიათ ალაგის უქონლობის გამო. ამ ჯურღმულში თვეში ერთხელ შეუძლიან პუბლიკას ჩავიდეს და ერთი საათი მეტი ამ ქვესკნელის ქუჩებში ისეირნოს. ჩვენ ასე მეტნი ვიყავით, ქალი და კაცი. ყველას ხელში სანთელი გვეჭირა. უნდა გენახა, რა გასაოცარი და ცრუმორწმუნეებისათვის საშიშარი იყო ეს პროცესია. აქეთ-იქით სხვადასხვა წლის სასაფლაოებიდან ამოკრეფილი ადამიანის ძვლები სისტემატურად ჩარიგებული. ძვლები იდის რეგოლუციის დროსი, ძვლები ამ საუკუნის დასაწყისისა, და სხვ. აქა-იქ ზოგიერთი პოეტებისაგან ამოკრეფილი წარწერილები სიკვდილზედ, მეორედ აღდგომაზედ და სხვა ამისთანა დაბადების საკადრის საგნებზედ. მაგრამ ვერ წარმოიდგინე, რა შთაბეჭდილება ჰქონდა კაცზედ ა პროცესიას, როდესაც ერთ გრუპა მეორეს დაშორდებოდა ხოლმე და მოახლოების დროს ამ “მწყვდიადს” სიბნელეში კაცი არჩევდა ჯერ რაღაც გაურჩეველს სინათლეს და შემდეგ აჩრდილებსავით მომავალს სულიერებს, რომელთ ჩრდილსა და სანთელს გარდა კაცი ვერაფერს გაარჩევდა. კაცს ეგონებოდა საიქიოში ვარო; მაგრა პარიჟელების ჩვეულებრივი ხუმრობა და სიცილი ამ ილუზიას მალე გააქრობდა ხოლმე.

20 აპრილი, 1878 წ. პარიჟი. - საყვარელო ძმაო ვასო... შენს სახეს დაუხედე თუ არა, მაშინვე ვთქვი, უნინდელი ნუნუნი და ბედზედ ჩივილი შარშანდელს თოვლსავით გამქრალა-მეთქი. და ვიდრე შენს წიგნს წავიკითხავდი, დარწმუნებული ვიყავი, რომ იმაში იმას ამოვიკითხავდი, რაც ამოვიკითხე: იმავე მხიარულებას, იმავე გულმოდგინებას და “საქმიანს უდარდებლობას”, რომელნიც შენს სახეზედ იყვნენ დანერვილნი. ერთის სიტყვით, შენმა სახემ დამიმტკიცა შენი წიგნი, და შენმა წიგნმა შენი სახე. ამ სიამოვნებას მიუმატა კიდევ იმ ამბავმა, რომ ბეჭითად მპირდები პარიჟში მოსვლას, სადაც თუ შენებური დონჟუანობა დაიწყე, წინდანინვე მომილოცავს გამარჯვება; მეტადრე, თუ ჩერქებული ტანისამოსის წამოღება არ დაგავიწყდა. როგორც წინა წიგნში გწერდი მეც იმედი მაქვს აგვისტოსთვის დავბრუნდე პარიჟში. მინამდისინ კი ჯერ დარწმუნებით ვერ მოგწერ სად ვიქნები. დღეს მივწერე ორი წიგნი Ferme l'icole-ის ღირექტორებს, რომ შემატყობინონ იქაური პირობები...თქმა აღარ უნდა, რომ იმ Ferme l'icole-ის ღირექტორებს მივწერე წიგნები, რომლებშიაც ვენახის და ხილის მოვლაზედ უმთავრესი ყურადღება არის მიქცეული... იმ დღეს შენგან

მონერილს წიგნებს ვათვალისწინებდი და ვკითხულობდი და ვკითხულობდი იმას, რაც ჩვენს კოპნია სახლ-კარს შეეხებოდა... ეხლაც თვალწინ წარმოდგენილი მაქვს, რა მშვენიერი იქნება ჩვენი კარ-მიდამო, როდესაც ეს ხეხილი წარმოიზრდება. თუ სამოთხე დაერქმევა რასმეს, ეს სახელი მაშინ ჩვენს სახლ-კარს მოუხდება. ძალიან მიამება, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი როგორმე გამოვიგზავნო. დიდი ხანია ქართული არა წამიკითხავს რა...

* * *

სამწუხაროდ, ყველაზე საუკეთესო ფურცლები ამ “დღიურებისა” დაკარგულია. პარიზს ახლად ჩასული ვანო მაჩაბელი ძმასა ჰპირდება, მეორე წერილში დანვრლებით გაიმბობ, რაც რამ ვნახე შესანიშნავი ამ ზღვა ქალაქშიო. ეს იყო 1877 წლის 22 აგვისტოს. ძმებს სისტემატური მიწერ-მონერა ჰქონდათ ერთმანეთთან, ამიტომ, უნდა ვიფიქროთ, რომ უცხო ქალაქში ახლად ჩასული ვანო მაჩაბელი შემდეგ წერილებს ძმას მისწერდა იმავე თვის დამლევს, ან სექტემბრის დასაწყისში. და სწორედ ეს წერილებია დაკარგული, მთელი ხუთი თვისა. ამ წერილებში ჩვენ შეგვეძლებოდა ამოგვეკითხა ახალგაზრდა კაცის პირველი შთაბეჭდილებანი, რაც მან ამ დიდ ქალაქში მიიღო, სულეირი მღელვარებანი, ფიქრები და განცდები...

რა ფიქრებით იყო მაშინ მოცული მისი გონება, ან რა შთაბეჭდილებები მიიღო პარიზს ჩასულმა მაჩაბელმა? თავისთავად ცხადია, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტდამთავრებულ და მამულის სამსახურისათვის თავგადადებულ ჭაბუკს აგრერიგად არც ბულვარების ცხოვრება გაიტაცებდა და არც ქალაქის მხოლოდ გარეგნული მხარე. როგორც ვნახეთ, ვანო სხვასაც კი დასცინის პარიზის ასე ზერელე აღწერისათვის.

იმ დროს ფრანგ ხალხში ჯერ კიდევ ცოცხალ მოგონებად იყო პარიზის კომუნის გმირული დღეები, ქუჩებსა და სახლებს ისევ აჩნდა ბარიკადების კვალი და ჰაერშიაც რევოლუციის სუნი ტრიალებდა. აი, ეს იყო სწორედ ის “შესანიშნავი რამ, რაც ამ ზღვა ქალაქში” შენიშნა და განიცადა ვანო მაჩაბელმა. ჩვენი ქვეყნიდან ჩასული ახალგაზრდები მაშინ უდიდესი სიმპათიებით იყვნენ გამსჭვალულნი პარიზელი მშრომელების მიმართ, რომელთა გმრობამ მთელი მსოფლიო ააღაპარა. “ძალიან გულით მსურს, რომ ერთი რევოლუცია ვნახო, ვნახო გაშმაგებული ხალხი რომელიც მხოლოდ ამ რევოლუციის დროს იჩენს თავის ნამდვილ ძალს და გულის მიდრეკილებას”, - წერს პარიზს ჩასული ქართველი ახალგაზრდა კომუნის დაცემის რამდენიმე წლის შემდეგ.

საინტერესოა მხატვარ დ. გურამიშვილის მოგონება:

“ჩემი მაჩაბელთან გაცნობა მოხდა 1878 წელში, პარიზში... საქართველოდან წასულს მქონდა მისი მისამართი და სადგურიდან პირდაპირ მივაპურე ამ უცნობ მახლობელს. ვანო შინ არ დამხვდა. გადავწყვიტე მომეცადნა. არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ ვანოამც შემოაღო კარები. თითქოს ეხლაც თვალწინ მიდგას: მაღალი, გამხდარი ტანისა, სახე მოძრავი და ამეტყველებული, მე ვიტყოდი, აღელვებული.

პარიზში იმ დროს ჩვენებური კაცის შეხვედრა დიდი სიხარული იყო ხოლმე. ვანო აღტაცებაში მოვიდა... და აღელვებულის ხმით მეკითხებოდა სამშობლოს ამბებს... ვანო ეკუთვნოდა ისეთ პირთ, რომელთა საუბარი ესთეტიკურ სიამოვნებს გვკვრის,

ვისთანაც მზადა ხართ მეგობრულ მასლაათში გადაივინყოთ ყოველგვარი საქმე, სამსახური, ძილი და დაუსრულებელ ოცნებაში შესცუროთ. ვანოსთან საუბარი არ იყო უბრალო დროს დაკარგვა: მას თქვენ შეჰყავდით თავის აზროვნების ლაბორატორიაში და ალტაცების ტალღები მიგატრენდნენ დაუსრულებელ სივრცეებისაკენ. მე მახსოვს ბევრი საღამო და ღამეც, პარიზის ქუჩებში ვანოსთან ერთად გატარებული. პარიზი მაშინ ჯერ კიდევ გრნობდა კომუნარების ტრაგედიას. დიდი რევოლუციის ასპარეზი აქ იყო. ყოველი ისტორიული ნაშთი, თუ ადგილი, ინვევდა ჩვენს შორის აზრთა გაცვლას. ვანო ყოველთვის იყო საინტერესო, გულწრფელი და მოაზროვნე უაღრესად. საქართველო, მისი წარსული და მომავალი ხშირად იყო თემად მისი გატაცებული საუბრისა. მე არ მახსოვს პატრიოტი უფრო გულწრფელი. მის პატრიოტიზმს ამკობდა არა მარტო მისი მჭევრმეტყველება მეგობართა შორის, არა, სულით და გულით ვგრძნობდით მისი მეგობრები, თუ რაოდენი სიყვარული იყო ვანოს გულში საქართველოსადმი.

ვანო იყო პარიზის იმდროინდელი ქართული კოლონიის სულისკვეთების გამომხატველი და ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრი... ჩვენ ერთად დავიარებოდით ლექციებზე სორბონაში და კოლეჟ დე ფრანსში; მერე მოსმენილის შესახებ ვმართავდით დაუსრულებელ კამათს - საქართველოს სინამდვილეში თუ როგორ გამოგვეყენებინა ევროპელთა მიერ ნააზრევი თეორიები... ვანო უკვე მოსჩანდა ვნებიანი და გატაცებული საზოგადო მოღვაწე...”

და აი, ამგვარად “გატაცებული საზოგადო მოღვაწე”, დიდად განათლებული და ტემპერამენტიანი ახალგაზრდა, მგზნებარე პატრიოტი ვანო მაჩაბელი ძმას პეტერბურგში მთელს თაბახებსა სწერს, გულს უშლის, აცნობს უცხოეთში მიღებულ შთაბეჭდილებებს, წერს როგორ უნდა იბრძოლონ სამშობლოს კეთილდღეობისათვის... მოსიყვარულე ძმას ცალკე აქვს გადარჩენილი ასეთი წერილები, თვითონაც ხშირად კიტხულობს და სხვასაც აკითხებს: ალტაცებულია უმცროსი ძმის ნიჭითა და მოქალაქეობრივი სინამდვილით, ამაცობს, რომ ასეთი ძმა ჰყავს. დარიკოსა წერს:

“...ვანოს... როგორც ვატყობ, ჩინებულად მიჰყავს თავისი სწავლის საქმე. ბედნიერებაა კაცისთვის იმგვარი ძმა ჰყავდეს, როგორიც ვანო არის. იმისი წიგნები რამკაში ჩასადები ანუ დასაბეჭდია. მეც ყოველის ღონისძიებით ვცდილობ, რომ აქედან შემწეობა არ მოვაკლო”.

ამ რამკაში ჩასადები წიგნებისა” და საერთოდ, ვანოს წარმატების ამბავი უფრო შორს გაიჭრა. პეტერბურგს ჩასულ ნიკო ავალიშვილს ვასომ ძმის წერილები წააკითხა. ავალიშვილიც აღფრთოვანებაში მოვიდა და თბილისს დაბრუნების შემდეგ ილია ჭავჭავაძეს გაუზიარა თავისი ალტაცება. ილიამ ხომ აღრევე იყოდა ვანოს ნიჭი და უნარი და ახლა ძალიან გაეხარდა, რომ გაახსენეს. გადანყვიტა თავის ახლადდაარსებულ “ივერიაში” დაებეჭდა ახალგაზრდა მაჩაბლის კერძო წერილები და თანაც უურნალში მიეწვია სათანამშრომლოდ. ამის თაობაზე მაშინვე მისწერა წერილი ვასო მაჩაბელს:

“საყვარელო ძმაო ვასო! მოგართვი შენგან დაბარებული “ივერია”. აბა, შენ იცი, როგორ დაგვეხმარები. ინერები ვანოს უნდა გავუგზავნო. თუ გიყვარდე, იმისი აღრესი მომწერე და მე თვითონ გავუგზავნი პირდაპირ აქედამ რედაქციის მხრით...”

ვანოს წიგნების ქებას იწერები. ვიდრე ამას შენ მოიწერებოდი, ჩვენმა ავალოვმა დიდი ქება მითხრა მაგ წიგნებისა. რა კარგი იქნება, რომ ეგ წიგნები დამაბეჭდვინო, თუ შესაძლებელია და თუ ვანო ნებას მოგვცემს. მისწერე შენად და ჩემად. მოგვეშველოს როგორმე. ჭკვიანი ბიჭია და ამასთანაც კარგის კალმის პატრონი. ჩვენთვის ვანო დიდი ნუგესი იქნება. სთხოვე, და არამც თუ სთხოვე, შეეხვეწე ჩემ მაგიერ, რომ სტატიები რამ გამოგვიგზავნოს”.

მაგრამ ვასომ შორს დაიჭირა ილიას წინადადება: იგი შორიდან უფროთხილდება ვანოს ენერჯიას; არ უნდა მისი ყურადღება და ნიჭი სხვადასხვა საქმეზე გაჰფანტოს. იცის ძმის მუყათობის ამბავი და ენანება, რომ სწავლას მოაყდინოს. გრძელი წერილის მიწერასაც კი ერიდება ძმასთან, რათა ზედმეტად არ მოაყდინოს: “გაძლევ პირობას, თუ დროს ვგრე ძვირად აფასებ, აღარ დაგაკარგვინო ჩემის ვრცელის ბაასით”, - წერს იგი ვანოს. ამის შემდეგ გასაგები ხდება, რატომ შეუთვალა უარი ილია ჭავჭავაძეს ვანოს “ივერიაში” თანამშრომლობაზე. “რაც ჩემს ძმას ვანოს შეეხება, - წერს იგი პასუხად ილიას, - თუმცა გიგზავნი მის აღრესს, მაგრამ, ჩემის აზრით, ამ ერთ წელიწადს, ვიდრე სამძღვარს გარეთ არის და თავის აზრის შესრულებას ადგია, ძნელია იმისათვის ეხლა სხვა საქმის გამოკიდება. შენ არ იცი... რა ძვირფასად გვიღირს ყოველი საათი, რომელსაც ის იქ დაჰყოფს. დამერწმუნე, რომ ერთ წელიწადს შემდეგ უფრო კარგად დაგეხმარება...”

არც ვანოს კერძო წერილების დაბეჭდვის ნებას რთავს ვასო, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ ძალიან ამაყობს ძმის წერილებით. “ვანოს წიგნების დაბეჭდვა რამ მოგაფიქრა? განა შეიძლება სიცოცხლის დროს ვისიმე კერძო პირთან მიწერილი დაიბეჭდოს? შენგან არ მიკვირს!..”

მაგრამ ამ წერილებს არც შემდეგ ეღირსათ დაბეჭდვა. ისინი, სხვა მრავალ ძვირფას საბუთთან ერთად, დაიკარგა.

ამ საბუთებში, ზემოთ დასახელებულ წერილებს გარდა, ყველაზე უფრო დასანანი ვანოს ვრცელი ბიოგრაფია, შედგენილი ვასო მაჩაბლის მიერ. ყველაზე უფრო დასანანია იმიტომ, რომ ვასო მაჩაბელმა ვანოს ცხოვრების სულ უმნიშვნელო ეპიზოდიც კი იცოდა. იგი ვანოსთვის იყო უფროსი ძმაც, მამაც, მზრუნველიც და მეგობარიც. 11

თვითონვე გაჭირვებაში მყოფი ვასო მაჩაბელი, არ ივინყებს უმცროსი ძმის არავითარ ხარჯს, ყველაფერს ითვალისწინებს, რაც მას შეიძლება უცხოეთში დასჭირდეს, და ფულს ამ ანგარიშით უგზავნის! ისიც არ ავინყდება, რომ გაზაფხულზე, როცა დათბება, შეიძლება უფრო მეტი ხარჯები გაუჩნდეს ახალგაზრდა კაცს უცხოეთში: “ეხლა აქ ტბილი ღლეები დაიჭირა, - წერს იგი ერთ წერილში ვანოს, - და მე მგონი, მანდ უფრო ადრე გენწვოდნენ ამგვარი ღლეები... ამის გამო დავაშურე იმ ასი მარკის გამოგზავნა... ეს ასი მარკა თუ აგვისტოს თხუთმეტამდის გეყო, ხომ რა კარგი, თუ არა, მომწერე რამდენიმე კიდევ დაგჭირდება სხვადასხვა სახარჯოდ. მაგალითად, კარტიჩკებზედ, წიგნებზედ ანუ სხვა, მე და შენ რომ ვიცით, იმ საგანზედ...”

როგორც ვხედავთ, უფროსი ძმა ითვალისწინებს ისეთ ხარჯებსაც, რომლის აშკარად დაწერა კერძო წერილშიაც კი უხერხულად მიაჩნია; არაფერს აკლებს უცხოეთში მყოფ ძმას, მიუხედავად იმისა რომ თვითონ ამ დროს პეტერბურგში გაჭირვებას განიცდის: “ჩემი მდგომარეობა ჰგავს ახლა დღიური მუშის მდგომარეობას დღესა მაქვს, ხვალ

არა და ამგვარ მდგომარეობაში მყოფ კაცს, რაც უნდა კაი სურვილი მოსდიოდეს, ძნელია მისი ასრულება. არ ვიცი, როდემდის გასტანს ჩემი ცხოვრებასთან ბრძოლა და ვინ დარჩება ბოლოს გამარჯვებული...”, - ვკითხულობთ მის ერთ წერილში, რომელიც სწორედ იმ ხანებშია დაწერილი. ხელმოკლეობის გამო იძულებულია თავისთვის გამოწერილი უურნალი ჯერ თვითონ წაიკითხოს და მერე ძმას გაუგზავნოს უცხოეთში. ვანოსთვის ცალკე უურნალის გამოწერის საშუალებაც არა აქვს. ხელმოკლეობის გამო იძულებულია თავისი პირველი რომანიც კი შესწყვიტოს, რათა საყვარელი არსება არ გააუბედუროს. და თავის გადაწყვეტილებას, როგორც წესი, მაშინვე უმცროს ძმას გაანდობს, აუხსნის მდგომარეობას და ეკითხება, შენ რა აზრისა იქნები ამ საგანზედაო. ეს წერილი იმითაცაა საინტერესო, რომ, როგორც ყველა წერილი ვასო მაჩაბლისა ძმასთან, შეიცავს მორალურ დარიგებებს, ზნეობრივ ქადაგებას, ჩამოყალიბებულ სენტენციებს:

“კაცმა ყოველი მოვალეობის კისრვის წინათ უნდა დამჯდარის ჭკუით და გონებით განსაჯოს, შეუძლიან ამ მოვალეობის ასრულება თუ არა? იმას ყოველთვის სახეში უნდა ჰქონდეს როგორც თავისი ინტერესი, ისრე მომეტებულად სხვისა. რაც უნდა წმინდა სურვილი ჰქონდეს, უნდა ამ სურვილის შესრულებამდის დაფიქრდეს თავის მომავალს მდგომარეობაზე და ნამეტნავად იქონიოს ის კაცობრიული სვინდისი, რომელიც უნდა მიუძღოდეს ფარნად ყოველ გონიერ დ ასვინდისიან კაცს მთელ თავის სიცოცხლეში და, რასაკვირველია, შემდეგ ამისა თუ დაინახა, რომ ის ვერ ასრულებს იმ მოვალეობს, რომელიც მოსდევს მის სურვილის ასრულებას, მაშინ უნდა მას თავი დაანებოს... ამგვარ ნაბიჯის გადადგამაზე, რომელზედაც მთელი სიცოცხლეა დამოკიდებული, კაცი უნდა ძალიან დაფიქრდეს. ვიტყვი მოკლედ, ჩემს მდგომარეობაში მყოფ კაცს არ შეუძლიან ამგვარი მოვალეობა იკისროს... მაშასადამე, ჩემდა საუბედუროდ, ამჟამად ვერ ვპოვებ ღონისძიებას ჩემი რომანი გავაგრძელო და დავაბოლოო. თუმცა ამგვარი ჩემი ქცევა სამძიმო და გულმომაკვიდინებელია. ეს ფიქრები მომივიდა შემდეგ უკანასკნელი შენთან წიგნის მოწერისა. ეხლა შენზედ ჰკიდია, როგორ გასჯი და დაინახავ ამ ჩემ გადაწყვეტილ ჯერჯერობით აზრსა...”

იშვიათი ძმობა ჰქონდათ მაჩაბლებს. ასეთი დამოკიდებულება უფრო ხშირად ობლობაში და გაჭირვებაში გამოზრდილ, გაუნებივრებელ ძმებსა აქვთ ხოლმე, რომლებიც იძულებულნი ხდებიან პატარაობიდანვე გაუსწორონ თვალი ცხოვრებას, და უზრუნველსა და უდარელ ბავშვობას ადრე დაუღონ ზღვარი. უნებურად გაგელიმებათ, როცა ვანო მაჩაბლის იმდროინდელ წერლებს წაიკითხავთ, რომელთაც იგი დასა სწერს უცხოეთიდან. 23 წლის ჭაბუკი ცხოვრებაში გამობრძმენდილი, დიდად გამოცდილი ადამიანივით აძლევს დარიგებას ფეხმძიმე დას:

“შევიტყვე რომ გორში ჩასვლას აპირებთ შენ და ილიკო ვიზიტების გასაკეთებლად. ვიზიტების გაკეთება ახალი ცოლ-ქმრისა, რასაკვირველია, კარგია, მაგრამ ჩემს დისწულს ცოტა ადრე აჩვევ მოგზაურობას. ეხლა შენთვის უფრო დამშვიდებელი ცხოვრებაა საჭირო, სანამ აქეთ-იქით სიარული. ამით ნუ გეგონება, რომ ერთს ალაგას უნდა იყო და ადგილიდან არ დაიძრა. შენს მდგომარეობაში დამშვიდებელი მოძრაობა და სეირნობა აუცილებლად საჭიროა, მაგრამ მაგ სიშორეზედ წასვლა, ჩემის აზრით, მეტისმეტია...”

ანდა მეორე წერილში: “თუ ის მწარედ გამოთქმულ სიტყვები, რომელნიც შენს წიგნში ამოვიკითხე, ავადმყოფობისაგან გაავზნების ბრალი არ არის და თუ მართლაც მცირედიც არის უსიამოვნება გადგია რამე საიდანმე, დარწმუნებული უნდა იყო, საყვარელო დაო რომ არათერს დავზოგავთ, ეგ უსიამოვნება თავიდან აგაცილოთ. ბევრი უსიამოვნება გამოგვივლია ჩვენს სიცოცხლეში და თუ იმდენს უსიამოვნებს გადავრჩით, შემდეგისთვისაც არათერსა არ უნდა გვეშინოდეს. კიდევ გიმეორებ, თუ ვინიცოცხლა გაკლია რამე, ფიქრი ნურათერსა გაქვს, მალე შენს ყოველ უსიამოვნებას ბოლო მოელება”.

იმავე პერიოდში პეტერბურგიდან ვასოც ასეთივე წერილს წერს დარიკოს: “...შენმა მაგ მდგომარეობამაც ძალიანაც მასიამოვნა... რამდენიმე თვეს უკან მაშ მეც მეყოლება პანანკუნა დისწული. ეხლა ვინძო შენს თავს გაუფრთხილდე და უბრალოდ ან რაზე გაჯავრდე, ან ახტომ-დაახტომით არ ავნო მომავალ პანია ილიკოს ან დარიკოს”.

ურთიერთ ასეთი სიყვარული, პატივისცემა და მზრუნველობა ბოლომდე გაჰყვათ დაძმებს...

* * *

პარიზიდან ვანო მაჩაბელი მონპელიეს მიემგზავრება, მევენახეობის შესასწავლად. მაგრამ მართო აგრონომიული მეცნიერების შესწავლით იგი უცხოეთშიაც არ კმაყოფილდება. გერმანიაშიც, საფრანგეთშიაც ჩვეული ინტერესით ეცნობა მხატვრულ ლიტერატურას და, გადმოცემით, პარიზში ყოფნისას, ბალბაკის თარგმანზე ოცნებობს. 1878 წლის ზაფხულში პარიზს ჩადის ვანო მაჩაბელი და ძმები დაესწრებიან პარიზის სასოფლო-სამეურნეო გამოფენას.

სხვათა შორის, პარიზში ვანო მაჩაბელი გაეცნო უკვე სახელგანთქმულ მოჭადრაკეს, სამეგრელოს მთავარს - ანდრია დავითის ძე დადიანს, რომლის რჩეული საჭადრაკო პარტიები იმ დროს სისტემატურად იბეჭდებოდა საფრანგეთისა და ინგლისის ჟურნალებში.

მაჩაბელი პეტერბურგში გატაცებული იყო ჭადრაკით, ხშირად ეთამაშებოდა ხოლმე თავის ძმას და პეტერბურგელ სტუდენტებს. “მეფე ლირის” თარგმნის პერიოდში, შესვენების დროს, ილიასაც ეთამაშებოდა. იგი ყველას მიერ აღიარებული იყო, როგორც გონებამახვილი და გაბედული მოჭადრაკე. ახლა, პარიზში, დადიანთანაც სცადა ბედი და რამდენიმე პარტია ითამაშა. როგორც ჩანს, მაჩაბელს წარმატებისათვის ვერ მიუღწევია, მაგრამ გამოჩენილ მოჭადრაკეს, ეტყობა, მაინც მოეწონა მისი თამაშის სტილი; მაჩაბელთან გათამაშებული ერთი პარტია მან თავის რჩეულ პარტიებში შეიტანა და გამოსცა.

დადიანს განსაკუთრებით მოეწონა მაჩაბლის გაბედულება: თქვენი დიდი ღირსება ის არის, რომ საკუთარი თავის რწმენა გაქვთ, თვითდაჯერებულ იხართ! ჭადრაკს რომ თავი დავანებოთ, ეს ხასიათი ცხოვრებამ იგამოგადგებათ, - ღიმილით უთხრა მან ახალგაზრდა კაცს, - თქვენ უყოყმანოდ და გაბედულად აიღეთ ყველა პაიკი, რაც კი შემოგნირეთ, და საბოლოოდ ერთი უხეში შეცდომის გამო წააგეთ, თორემ ჩემი საქმე ცუდად იქნებოდა...

1878 წლის შემოდგომაზე ვანო მაჩაბელი კვლავ პეტერბურგშია.

* * *

უცხოეთიდან დაბრუნებულ მაჩაბელს პეტერბურგელი სტუდენტების ცხოვრება კიდევ უფრო მჩქეფარე ეჩვენება. იგრძნობა მეტი გამოცოცხლება და მოძრაობა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ქართველ სტუდენტებზე რომელთაც დიდი ლიტერატურული წრე ჩამოყალიბებიათ და სისტემატურად იკრიბებიან ხოლმე. ახლა ქართველი სტუდენტების რიცხვიც გაცილებით მეტია. კრებებზე მათი მსჯელობა მართო ლიტერატურული საკითხებით არ იფარგლება. ისინი ცხარედ კამათობენ ეკონომიურ, პოლიტიკურ პრობლემებზე, ხალხთა თავისუფლებაზე, სამშობლოს კეთილდღეობაზე და იმაზე, თუ როგორ გამოადგება სამშობლოს თვითნებური მათგანი. იკრიბებიან უმთავრესად ვასილ მაჩაბელთან, რომელიც ამ დროისათვის უფრო დიდ ბინაში გადასულა. ამ წრის ერთ-ერთი ორგანიზატორიც თვით ვასო მაჩაბელია. წრის მუშაობის ხასიათსა და შინაარსს კი შორიდან ხელმძღვანელობს ილია ჭავჭავაძე. წრის ჩამოყალიბებაც მისი იდეაა. 1877 წელს იგი ვასო მაჩაბელს წერდა: “ეცადე, შენ გეთაყვანე, მანდ მოსწავლეთაგან მცირე სალიტერატურო წრე შეადგინე, მათთან მისვლა-მოსვლას ნუ დაიზარებ. შენ იცი და შენმა გულშემატკივრობამ ამ ჩემს თხოვნას რა ყურადღებას მიაქცევ”.

წრის კრებებს ხშირად ესწრება უკვე ღრმად მოხუცი მეცნიერი დავით ჩუბინაშვილი, რომელიც ახალგაზრდა სტუდენტებს ლექციებს უკითხავს საქართველოს წარსულზე, მშობლიურ ლიტერატურაზე... და საქართველოდანაც თუ ვინმე ჩავიდა პეტერბურგს, უსათუოდ უნდა ეწვიოს იმ წრეს. ეს წესად იქცა. პეტერბურგს კი ხშირად ჩადიან საქმეებზე ნიკო ნიკოლაძე, დიმიტრი ყიფიანი, აკაკი, ილია... ქართველი მოღვაწეების სტუმრობა იმითაცაა საინტერესო, რომ წრის მუშაობის ზოგად, თუ შეიძლება ითქვას, თეორიულ ხასიათს, უფრო კონკრეტულ მიმართულებას აძლევენ ხოლმე და ქართველი საზოგადოების ყოველდღიურ საჭირობოროტო საკითხებს უქვემდებარებენ. ქართველი საზოგადოებისათვის ამჟამად ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და მომწიფებული საკითხი არის ეროვნული თეატრის აღორძინება რაზედაც დიდი ხანია ლაპარაკობენ, მაგრამ თავი დღემდე ვერ მოუბამთ, მუდმივი დასი დღემდე ვერ დაუარსებიათ. ერთ-ერთი სიძნელე ასეთი თეატრის დაარსებისა სათანადო რეპერტუარის უქონლობაც არის. და აი, პეტერბურგელ სტუდენტთა წრემ, რომელსაც დროებით უცხოეთიდან ახალდაბრუნებული ვანო მაჩაბელი ჩაუდგა სათავეში, იკისრა რეპერტუარის შევსება - ახალი პიესების თარგმნა. სტუდენტები გაფაციცებით შეუდგნენ საქმეს. ვანო, რომელსაც “მეფე ლირის” თარგმნის შემდეგ უკვე საკმაო გამოცდილება აქვს ამ საქმისა, აქტიურად ერევა სტუდენტების მუშაობაში, კითხულობს მათ თარგმანებს, უსწორებს, თვითონვე თარგმნის. სწორედ ამ დროს თარგმნა მან მოლიერის “ეჭვით ავადმყოფი” და გოლდონის “როგორც ჰქუხს, ისე არა წვიმს”, რედაქცია გაუკეთა პეტერბურგელ სტუდენტთა ჯგუფის მიერ თარგმნილ მოლიერის “ქუნწს”. მაგრამ ვინც ყურადღებით გადაიკითხავს თარგმანს, დარწმუნდება, რომ მაჩაბელი უბრალო რედაქციით არ დაკმაყოფილებულა.

თარგმნილ პიესას საჯაროდ კითხულობენ ხოლმე წრის კრებაზე. მაგრამ ეშხში შესულ ახალგაზრდობას მოებზრდა მშრალი დეკლამაცია, ამ პიესების გათამაშებაც მოუნდათ. ამ საქმესაც ძმები მაჩაბლები ჩაუდგნენ სათავეში, და პეტერბურგში ზედიზედ გაიმართა რამდენიმე ქართული წარმოდგენა. მაყურებელი მრავალრიცხოვანია. გარდა

ქართველი სტუდენტებისა, წარმოდგენებს ესწრებიან სომეხი, უკრაინელი, რუსი სტუდენტებიც. წარმატება ზღაპრულია. მაგრამ არაქართველ მაყურებლებს თარგმნილზე უფრო, ორიგინალური, ქართული პიესა დააინტერესებთ, რომელიც საშუალებას მისცემს მათ გაეცნონ ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებას...

მართლაც, პირველად დადგეს “მზის დაბნელება”. ამ საქმის ინიციატივაც ვანოს ეკუთვნის. თვითონვე თამაშობს ერთ-ერთ მთავარ როლს.

ზედმეტი არ იქნება აქვე მოვყვანოთ იმავე წრის წევრის მოგონება, რაც ამ პიესის დადგმას შეეხება:

“...ბევრი დაბრკოლება გადაგველობა წინ, მეტადრე გაგვიძნელდა ტანისამოსის შოვნა. მაგრამ ყველა სიძნელე ვძლიეთ და საქმე მოვანწყეთ. სასიძოს როლს თამაშობდა ვანო მაჩაბელი, რომელიც საზღვარგარეთიდან იყო დაბრუნებული და დროებით პეტერბურგში ცხოვრობდა. თამაში, მიხვრა-მოხვდრა მეტად შახიანი ჰქონდა, მხოლოდ ხელს უშლიდა მისი მუდმივი, ჩვეულებად ქცეული ნაკლი - აჩქარებული, სხაპა-სხუპით ლაპარაკი. აყრაჩოლელ ძმა-ბიჭების როლს თამაშობდნენ კვებელი, გ. ანდრონიკაშვილი და მ. ალიბეგაშვილი... კინტოს როლს, გამყიდველისას, თამაშობდა ნამღვილი კინტო, რომელიც პეტერბურგში რაღაც შემთხვევით აღმოჩნდა იმ დროს. მერე კი ვინანეთ, რომ უცხო კაცი სცენაზე გამოვუშვი: ისეთი ხმით გაჰკიოდა, ისეთი ყიჟინა ასტეხა, სასწორს ისე აბრაგუნებდა, რომ გეგონებოდათ თბილისში თათრების მოედანზეა და მუშტარს უძახისო. რის ვაი-ვაგლახით მოვაშორეთ სცენას. იმერლის ბიჭს თამაშობდა სილოვან ხუნდაძე... ბევრი გვაცინა რასაკვირველია, ვისაც ქართული ესმოდა და წარმოდგენაზე კი უცხო ტომის ხალხიც ბლომად იყო...”

თვით ვასო მაჩაბელიც წერს: “ვანოს ცოცხალმა ბუნებამ დასვენება არ იცოდა. მან განიზრახა სტუდენტების დახმარება და ამ აზრით წარმოდგენის გამართვა. ამისათვის ძმებმა აირჩიეს “მზის დაბნელება” (ეს არის ხელმოუწერელი საგაზეთო სტატია და ამიტომ ვასილ მაჩაბელი თავის თავზე მესამე პირში წერს). შეადგინეს სცენისმოყვარეთა წრე მომღერლებით, დუდუკით და საზანდრებით და ბოლოს გაგარინის ზალაში 1879 წელს გამართეს წარმოდგენა. ეს იყო პირველი ქართული წარმოდგენა პეტერბურგში. დიდძალი საზოგადოება დაესწრო ამ წარმოდგენას. წმინდა შემოსავალი, ხარჯს გარდა 2600 მანეთი იყო, რაიც სტუდენტობას გადაეცა. მას შემდეგ პეტერბურგში ყოველ წელიწადს იმართება ქართული წარმოდგენა ანუ საღამო...”

ამ ამბავს ქართული გაზეთებიც გამოეხმაურა:

“25 თებერვალს პეტერბურგში წარმოადგინეს “მზის დაბნელება” ლარიბი სტუდენტების სასარგებლოდ, - ვკითხულობთ 1879 წლის “დროების” ერთ-ერთ ნომერში, - იმოდენა ზალა მაყურებლით გაიტენა... ეს წარმოდგენა შესანიშნავია მითი, რომ ჯერ რაც ეს პიესა დაწერილა ამგვარ უნაკლოდ არსად ასრულებდა მეორედ, რომ ბევრჯერ და ბევრგან გვინახავს საქართველოში ამის წარმოდგენა, მაგრამ ასე ერთპირის შეთანხმებით რომ ეთამაშნოსთ, არ გვახსოვს, მოთამაშეები ერთი-მეორესა სჯობდნენ. თამაშობდნენ ფურცელაძის, დუჩაიძის და დავითაშვილის ქალები; კაცები; გაბაშვილი, მაჩაბელი, კვებელი, ორი ძმა ანდრონიკაშვილები და სხვ. პუბლიკა ძლიერ კმაყოფილი დარჩა, ასე გასინჯეთ, რომ ვისაც ქართული არ ესმოდათ, ისინიც კი აღტაცებაში

მოვიდნენ... ერთმა გამოჩენილმა გვამმა მითხრა იქ: “ნუთუ ის ხალხი, საიდამაც ამისთანები გამოდიან (ხელი მიმიშვირა მოთამაშეებზედ) უნდა მოკვდეს? ნუთუ შესაძლებელია მისი გადასხვაფერებაო?”.

ამის შემდეგ, საზოგადოების მოთხოვნით, სისტემატურად იმართება პეტერბურგში ქართული წარმოდგენები. ვანო ამ დროს უკვე თბილისშია და საქმის ინიციატორი ახლა მხოლოდ ვასო მაჩაბელია.

* * *

ვანო მაჩაბელი რამდენიმე თვეს დარჩება პეტერბურგში და 1879 წლის მარტის დასაწყისში თბილისისაკენ გამოსწევს. გამომგზავრების წინა ღამე ძმებმა თეთრად გაათენეს. საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე გამოსვლის წინ ვანო ღელავს. გული უთრთის, გონებაში მკაფიოდ ვერ მოუხაზავს თავისი მოქმედების გზა, მოღვაწეობის ხასიათი. ისე კი გადანყვეტილი აქვს მთელი არსებით ხალხის სამსახურში ჩადგეს; ოჯახს არ მოეკიდება. რადგან ცოლ-შვილი მას შებორკავს და მოღვაწეობაში ხელს შეუშლის. ეს არის მტკიცე ალთქმა. ვანო ამას არაფრით არ გადავა, ცოლს არ შეირთავს. ძმის მომლიმარ სახეს რომ შენიშნავს ვანო კიდევ უფრო მტკიცედ გაიმეორებს თავის გადანყვეტილებას... “სამშობლოსათვის მოციქულ-მონამედ მოუმზადებია თავი”. არც საერთო მამულში უნდა წილი: ყველაფერს ვასოს დაუტოვებს, რადგან ძმას დიდი ამაგი აქვს მასზედ და საერთოდ მთელს ოჯახზე; მათი მამული არცა ღირს გასაყოფად...

დილაზე გაგრძელდა ვანოს აღსარება და ძმის შეგონება. “ყოველი საქმე, რასაც ხელს მოჰკიდებ, ბოლომდე უნდა მიიყვანო, მუდამ სახეში უნდა გქონდეს...” და ასე გრძელდებოდა ძმის დარიგებანი...

სამშობლოს უბრუნდება განსწავლული, საზოგადო საქმისათვის თავდადებული ვაჟკაცი - ივანე მაჩაბელი. ძმისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, “ინცება მისი რთული მოღვაწეობა”.

მამულო საყვარელო...

შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.

ი. ჭავჭავაძე

...მაგრამ ამას კი ძალიან გეხვეწები, წერილებში აზრები დატუარო...
რედაქტორის კერძო წერილიდან

ისეთი მასშტაბის საზოგადო მოღვაწეობა როგორსაც მაშინ ჩვენი დიდი მამულიშვილები ეწეოდნენ, მართლაც რომ მეტისმეტად რთული იყო. ისინი ერთსა და იმავე დროს ფინანსისტებიც უნდა ყოფილიყვნენ, ჟურნალისტებიც, თეატრის მცოდნეებიც, ხოლო ზოგჯერ მსახიობ-რეჟისორებიც კი... რადგან ყველა ეს საქმე სოციალური და ნაციონალური ჩაგვრით წელში განწყვეტილ ხალხს ემსახურებოდა, ერის კეთილდღეობას ემსახურებოდა. საჭირო იყო ეროვნული და სოციალური თვითშეგნების გაღვიძება, ხალხში განათლების შეტანა, ცრუმორწმუნეობისა და მავნე ადათების გაფანტვა, ენისა და ლიტერატურის აღორძინება, სკოლებში დედა-ენის დამკვიდრება, გარეშე მტრებისა და ფეოდალების წყალობით დაქუცმაცებული ხალხის გაერთიანება, მათთვის საუკუნეობრივი ჭრილობებისა და ტკივილების დაამება...

სწორედ ამიტომ, ისეთ მოღვაწეებს, როგორიც იყვნენ ილია და ივანე მაჩაბელი, ჩვენ ვხედავთ სათავადაზნაურო ბანკში, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში, სასკოლო კომიტეტში, თეატრალურ საზოგადოებაში, გაზეთში, ჟურნალში და მრავალ სხვა საზოგადო ორგანიზაციაში.

ეს მოვალეობანი თავისთავად ხომ მეტად ძნელია, მაგრამ თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ამ საქმეს თვითმყრობელური მთავრობის მთელი ბიუროკრატიული აპარატი და საშინელი ცენზურა ელოებოდა წინ, რომ ყოველი ეროვნული საქმე სასტიკად იდევნებოდა, მაშინ აშკარა გახდება ჩვენი იმდროინდელი მოღვაწეობის მუშაობის მთელი სირთულე და თავგანწირულება. ამგვარ მუშაობას სჭირდებოდა, რაც მთავარია, მგზნებარე პატრიოტიზმი და საქმის დიდი სიყვარული, ურომლისოდაც, საერთოდ, არავითარი ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება არ შეიძლება.

მაგრამ მართლაც ესეც არ კმაროდა: საჭირო იყო მრავალმხრივი და საფუძვლიანი განათლება, შეუპოვრობა, მუყაითობა, განსაკუთრებული ტაქტი და ურთიერთმხარდაჭერა... ასეთი მუშაობა მოითხოვდა მთელი სასიცოცხლო ენერჯის დაძაბვას, არაადამიანურ შრომასა სა სიბეჭითეს. საჭირო იყო პირადი ცხოვრების უარყოფა და საზოგადოების ინტერესებისათვის დაქვემდებარება. მართლაც საგაზეთო საქმეც რომ ავიღოთ, ერთ კაცს, რედაქტორს, თუნდაც იმავე ივანე მაჩაბელს, ყოველდღიურად უხდებოდა მონინავე სტატიების წერა, შინაური მიმოხილვის გაკეთება, შემოსული მასალების გასწორება, რამდენიმე კორექტურის წაკითხვა და... დასურულებელი დავა ცენზურასთან. ასეთი შრომა დაკავშირებული იყო ღამეების თენებასთან და საბოლოოდ ჯანმრთელობის სრულ განადგურებას იწვევდა. რა თქმა უნდა, ყველა ვერ აიტანდა ასეთ დაძაბულ მუშაობას. ექიმი ივანე ელიაშვილი თავის მოგონებაში წერს: “ამ სტრუქტურების დამწერს არა ერთხელ და ორჯერ უნახავს (ივანე მაჩაბელი) ნაშუალამევის სამსა და ოთხ საათზედაც კი სანერ მაგიდასთან მჯდარი კალმით ხელში. იმ დროს, როდესაც დილის 9 საათზე სამსახურში უნდა წასულიყო. თუმცა არც დაღლილობა, არც რამე უქეიფობას არ იმჩნევდა ამრიგად მშრომელი ვანო. რაც კი შემეძლო, მეგობრულად ვაფრთხილებდი, მაგრამ ვერას ვანყობდი. თუმცა დამპირდებოდა ხოლმე, აი, ხვაიდან შენს ჭკუაზე ვივლიო, ხვალ კი ისევ შრომობდა, როგორც დღეს და გუშინ...”

ასეთი შრომისმოყვარეობა და ენერჯია ბოლომდე მიჰყვა ივანე მაჩაბელს. მით უმეტეს, ჭარბად ჰქონდა ეს ენერჯია სამშობლოში ახლად დაბრუნებულ 25 წლის ახალგაზრდა კაცს.

* * *

ძმის დარიგებისამებრ, მაჩაბელი თბილისში ჩამოსვლისთანავე ილია ჭავჭავაძეს ინახულებს. ჩვენ უკვე ვიცით, რა აზრისა იყო ვანოზე ილია. ამიტომ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მას განუსაზღვრელ სიხარულს მიანიჭებდა თანამოკალმისა და უმცროსი მეგობრის ნახვა, რომელსაც შეეძლო ნაწილობრივ მაინც შეემსუბუქებინა მისთვის მძიმე საზოგადოებრივი შრომა. მით უმეტეს, რომ მოღვაწეობის ასპარეზი ახლა უფრო ფართოვდებოდა.

ის, რაც სამოციან წლებში ჭაპანწყვეტითა და არაადამიანური მოთმინებით დათესეს ჩვენმა მოღვაწეებმა, გაღვივებულა, გაუხარია და დღეს თუ ხვალ უნდა მოიმკან კიდევ. ძნელი გასახარელი იყო ეს ნათესი, ეკლითა და ბარდით იყო დაფარული ის ბილიკი, რითაც ილია ჭავჭავაძე და მისი რამდენიმე თანამებრძოლი მიდიოდა, მაგრამ მაინც მოახერხეს, გაივაცეს და ახლა უკვე ერის სრულიერ ცხოვრებაში აღორძინების ხანა დამდგარა...

მაჩაბელს ბევრი სასარგებლო საქმის გაკეთება შეუძლია ახლა.

საცაა მუდმივ დასს დააარსებენ და თეატრალურ საზოგადოებას ჩამოაყალიბებენ, უკვე მომნიჭებულია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსების საკითხი; თიქრობენ “ვეფხისტყაოსნის” აკადემიურად გამოცემასაც; ამას გარდა, ბანკისა და სხვა მრავალი საქმით დატვირთულ ილიას საიმედო კაცი სჭირდება ჟურნალშიაც...

ერთი წლის განმავლობაში ივანე მაჩაბელი ჩაბმულია ყველა საქმეში, რაშიც თვითონ ილია მონაწილეობს. ილიამ თავისი ხასიათისათვის უჩვეულობა გამოიჩინა: ერთბაშად მიენდო ჯერ კიდევ სრულიად გამოუცდელ ახალგაზრდა კაცს. ამ განუსაზღვრელი ნდობის შედეგად მაჩაბლის თვითრწმენაც გაიზარდა; ამან კი, თავისთავად, სასურველი შედეგი იქონია მის მუშაობაზე. საზოგადოებას შეეძინა ახალი, საიმეოდ, განათლებული და სახალხო საქმისათვის თავდადებული წევრი. ამიერიდან ილიას მარტო აღარ არხსენებენ, და ვერც ხედავენ მარტოს - მასთან ყოველ საქმეში განუყრელად არის ივანე მაჩაბელი; არა როგორც პასიური წევრი ამა თუ იმ საზოგადოება-დანესებულებისა, არამედ როგორც აქტიური მონაწილე, მებრძოლი და ინიციატორი.

“ხანგრძლივი არ იყო ვანოს მუშაობა (საზოგადოებრივი მოღვაწეობი ასპარეზზე), მაგრამ ყველაფერს, რასაც კი ჰკიდებდა ხელს, სიცოცხლე ემატებოდა და სიცოცხლით აინთებოდა. ყველაფერს სულს უდგამდა და მკვირცხლად ამოქმედებდა”, - რს მოგონებაში ერთი მისი თანამედროვე.

ილიამ იცის, რომ ვანო ჩუმ-ჩუმად ლექსებსაც წერს, და აი, შეხვედრის პირველსავე დღეს თავის ახალგაზრდა მეგობარს ლექსებს მოსთხოვს, რომ მოასწროს და ჟურნალის მარტის ნომერში დაბეჭდოს. მაჩაბელი ჯერ მორცხვობს, ერიდება თავის ლექსებში სახელმობხვეჭილ მწერალს აჩვენოს; ეს ლექსები მას პარიზში დაუნერია, 1878 წელს, და გამოქვეყნებას არც კი თიქრობს. მაგრამ რაკი ილია არ მოეშვება, მაჩაბელი თავის ორ ლექსს აჩვენებს. ილია უყოყმანოდ ბეჭდავს ორივე ლექსს “ივერიაში”.

ერთი შეხედვით, ეს ლექსები ყმანვილი კაიკს ნავარჯიშევს უფრო ჰგავს და მკითხველს იქნებ გაუკვირდეს კიდევ, როცა მაჩაბლისავე დიდებულ თარგმანებს შეადარებს. პირველ ლექსში, რომელიც ფორმითა და განწყობილებით ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოემის გავლენით არის დაწერილი, გადმოცემულია ოცნება სამყაროს უსასრულობაზე და ისეთ აბსტრაქტულ საკითხებზე, რითაც უმთავრესად ახალგაზრდა კაცის ფიქრებია ხოლმე მოცული... ამ ლექსს ნიკო ნიკოლაძემ, ილიასთან პოლემიკის დროს, დაცინვით “ასტრონომიული ლექსი” უწოდა. მაგრამ საყურადღებოა ლექსის ბოლო ნაწილი, რომლითაც საშუალება გვეძლევა გავცნოთ ახალგაზრდა მაჩაბლის საერთო განწყობილებასა და მისწრაფებებს. იგი შეჰყრებს უსასრულო სივრცეში მსრბოლ მნათობებს და სჯერა, რომ იმ ურიცხვ ვარსკვლავთა შორის, ერთზე მაინც იქნება დამკვიდრებული ისეთი ცხოვრება, რაც ჩვენ მხოლოდ სიზმარში გველანდება, იმ ვარსკვლავს მაინც ხდომია წილად იმის ახდენა, რაც ჩვენში “მრავალთ მიაჩნიათ შეუსრულებლად”; იქ უკვე აღარ ისმის მტარვალთა მრისხანე ხმა, “აღარ არის უსწორობა, შური და მტრობა”; იქ “საუკუნო ყოველთა ძმობა” სუფევს... შეჰყურებს ახალგაზრდა კაცი ამ ბედნიერ ვარსკვლავს და ოცნებობს, რომ ჩვენს პლანეტაზედაც დამკვიდრდეს ეს საუკუნო ძმობა და თანასწორობა!..

მეორე ლექსი ხალხურ კილოზეა დაწერილი და ყურადღებას იქცევს განწყობილების უშუალობით.

აპრილის ნომრისათვის ილია სამეცნიერო ხასიათის წერილებს დაუკვეთს მაჩაბელს და, საერთოდ, შესთავაზებს “ივერიაში” სისტემატურ თანამშრომლობას. მასწავლებლის ადგილსაც გამოუძენის ერთ ახალდაარსებულ სკოლაში, რომელიც სწორედ წინა თვეში გაიხსნა. ეს არის თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საზოგადოების მიერ გახსნილი სკოლა “შეუძლებელ მონაფეთა შემწეობისათვის”, ჯამაგირი ოთხმოცი თუმანი; მაგრამ ვანო უარს იტყვის მასწავლებლობაზე. არც ილია დაატანს ძალას: “რახან მასწავლებლობა არ გინდა, ბანკში ამოგირჩევენ დამფასებლად და კასირის ალაგსაც მოგიხერხებ; თავისუფალი დრო ბევრი გექნება, ჟურნალისთვისაც იშრომებ, შინაობასაც მიხედავ; მერე იქნებ ბანკის დირექტორობაზედაც იყარო კენჭი, სულ ჩვენ ხომ არ ვიქნებით, ბოლოს და ბოლოს ხომ უნდა შეგვცვალოთ”, - ეუბნება იგი მაჩაბელს.

* * *

ძმასთან შეთანხმების მიხედვით, ვანოს ორიოდ დღეში უნდა მოეთავებინა საქმე თბილისში და სასწრაფოდ ასულიყო სოფელში, რადგან ღვინოების გადაღება გვიანდებოდა. მაგრამ მაჩაბელს ახალი საქმეები გამოუჩნდა და ჩქარა წასვლა ვერ მოახერხა, თითქმის მთელი ოცი დღით დაყოვნდა. მერე გორიდან ძმასა წერს შეგვიანების მიზეზებს, იმაშიაც გამოუტყდება, რომ სახლისათვის გამოტანებული თულის ერთი ნაწილი გაუთვალისწინებელ რამეებზე დაეხარჯა. იმავე წერილში წერს, რომ ორ კვირაში ისევ აპირებს ქალაქს ჩასვლას, “რადგან ჩემგან გადმოთარგმნილ პიესას თამაშობენ და მთხოვენ, რომ ორს-სამს რეპეტიციამდე მაინც დავესწრო”.
ეს პიესა არის მოელირის “ეჭვით ავადმყოფი”, რომელიც მაჩაბელმა პეტერბურგში თარგმნა, წამოსვლის წინ. თბილისში დაყოვნებაც ამ პიესასთან არის დაკავშირებული. თუმცა ნამდვილ მიზეზს არა წერს ძმას, რადგან თავისთავად ეს ისეთს რასმე

უკავსირდება, რისი გამჟღავნება ძმისთვის, ან ამ აღსარების შემდეგ, ვანოს ამჟამად არ შეუძლია. მიუხედავად იმისა რომ ძმას საერთოდ არაფერს უმაღლავს.

საქმე ის არის, რომ ამ პიესაში ერთ-ერთი მთავარი როლი უნდა ითამაშოს ქართული სცენის ახლად ამოსულმა ვარსკვლავმა, 18-19 წლის ცქრიალა ქალიშვილმა მაკო საფაროვმა, რომლის სახელი ახლა ყველას პირზე აკერია თბილისში. ეს ქალი ვანო მაჩაბელმა პირველად სცენისმოყვარეთა წარმოდგენაზე ნახა. ერთბაშად მიიზიდა მკვირცხლმა გოგონამ, მოეწონა, მაგრამ განსაკუთრებული რამ ვანოს მაშინ თითქოს არც უგრძენია. გაიცნო საკმაოდ ოფიციალურ ვითარებაში და ქალმა მხოლოდ ის უთხრა გამომწვევი ღიმილით, ვოცნებობ თქვენი თარგმნილი კორდელია ვითამაშოო. ეს იყო და ეს.

ვანომ პასუხის გაცემაც ვერ მოასწრო, რადგან უცებ მათ შეუერთდა მსახობების ერთი ჯგუფი, მათ შორის მისივე ბიძაშვილი ბალიკო მაჩაბელი და ახალგაზრდა მსახიობი ვასო აბაშიძე. მაჩაბელს გაეხარდა გიმნაზიის ამხანაგის ნახვა, მათ შორის მეგობრულ საუბარი გაიმართა და ქალიც ამასობაში სადღაც გაქრა.

იმ ღამესაც, მეორე დღესაც ვანოს თითქოს რაღაც აწუხებდა, მაგრამ არც კი დაფიქრებულა, რა უკარგავდა მოსვენებას, მხოლოდ ნაშუადღევს დაიჭირა თავისი თავი, როდესაც “მეფე ლირის” ქართული თარგმანი აიღო და უნებურად მარტო კორდილიას მონოლოგები გადაიკითხა, სხვა ტექსტი გამოტოვა. მაშინ იგრძნო, როგორ სწყუროდა ახალგაზრდა მსახიობი ქალის ნახვა. ერთბაშად შეკრთა და თითქოს შეწუხდა კიდევ. მაგრამ რაკილა მიხვდა თავისი მოუსვენრობის მიზეზს, ქალის ნახვის სურვილი გაუორკვეცდა.

შეზინდებულა. მაჩაბელმა თხელი პალტო ჩაიცვა და ქუჩაში გამოვიდა - არა ქალის სანახავად, არამედ უბრალოდ, გასავლელად. მაგრამ, თითქოს წინასწარ შეთანხმებულანო, მას ქუჩაში საფაროვის ქალი შეხვდა.

იღბა არეული გაზაფხულის საღამო. საერთოდ იმ წელიწადს ძალიან ადრე გაზაფხულდა, მარტის შუა რიცხვებში უკვე აპრილის ამინდები დაიჭირა. ხეები შეკვირტულიყო, ჰქროდა გაზაფხულის სურნელით დამტკბარი საამური ნიავი, ირგვლივ ჩიტების უღურტული გაისმოდა... ერთი სიტყვით, თუკი ბუნებას მართლა შეუძლია ადამიანი პოეტურად განაწყოს, ახლაც ერთ-ერთი ასეთი საღამო იყო.

მაჩაბელი მძიმე ნაბიჯით შეუყვამა ბარიათინსკის აღმართს და გოლოვინის პროსპექტზე ავიდა. სწორედ აქ, ბალის კარებთან მას შეხვდა მაკო საფაროვი. ქალმა გაუღიმა და მიესალმა. ვანო მასთან მივიდა, ხელი ჩამოართვა და სთხოვა, ცოტა ხანი მისთვის დაეთმო, ერთად გაევილოთ. ქალი დათანხმდა. ისინი მოედანს გასცდნენ და დინჯად გაემართნენ ნარიყალასაკენ.

ვანოს უყვარს ამ უბანში სიარული, ძველი დიდების ხილვა; აქედან განსაკუთრებული კარგად მოჩანს სიონის ტაძარცი...

მაგრამ ამჟამად მათი საუბარი შეეხებოდა არა საქართველოს სიძველეებს, არამედ განახლებულ ქართულ თეატრს. მაჩაბელი ლაპარაკობს სხაპასხუპით და მგზნებარედ; ვინც კარგად არ იცნობს, მისი ლაპარაკი იქნებ ყალბ პათეტიკად მოეჩვენოს. ლაპარაკის დროს ხშირად შეიქნევს ხოლმე თავს და ანცად ჩამოშლილ ქერა კულულებს უკან გადაიყრის. ყველა მისი სიტყვა, რაზედაც არ უნდა საუბრობდეს,

მშობელი ხალხის კეთილდღეობას ეხება. თეატრის მკვიდრ ნიადაგზე დაფუძნებასაც - ერის საერთო კულტურის აღმავლობას, ადამიანის სულიერ განსპეტაკებას უკავშირებს.

- კაცობრიობის წინსვლა ის არის, რომ გონიერი არსება დაჩაგრულს, ან გაველურებულს არსებას კი არ ჰგავდეს, ისეთს სულიერად კი არ იყოს გამხდარი, რომელსაც მხეცური და გარეულის ინსტინქტით აქვს საფსე გული, არამედ სიყვარულით, კეთილის გრძობით, სინმინდით იყოს შემკული და ნამდივლ ქმნილებათა გვირგვინს წარმოადგენდეს, - გატაცებით ეუბნება მაჩაბელი ახალგაზრდა მსახიობ ქალს, - პირვანდელის კაცის ტლანქსა და მხეცურს ბუნებაზე უნდა მთელს საკაცობრიო ისტორიას ემუშავნა. მთელს ოცსა და ორმოცს საუკუნეს დაესრულებინა თავისი შრომა, რომ ადამიანს ადამიანობა დასჩენოდა, ცხოველური ინსტინქტები დაეთრგუნა და უარეყო, ძალადობა და მტარვალობა შეჰზიზღებოდა და შეჰყვარებოდა ყოველივე კეთილი... პოეზია რომ არ იყოს, ხალხის ცხოვრება ერთს დაუსრულებელ სისხლისღვრას დაემსგავსებოდა. პოეზია აკეთილშობილებს კაცის გრძობას, ჰლაგმავს ბოროტს ინსტინქტებს და ხეპრეს ჩვილ არსებად აქცევს; პოეზიის გვირგვინი კი ღრამა და ღრამატიული მწერლობაა. მისი ზეგავლენის სფერო უფრო ვრცელია... ღრამის სამსახური კაცობრიობის წინაშე უფრო დიდია და უფრო საყურადღებო. თუ ჩვენმა სათეატრო დასმაც შეიგნო ეს დიდი მნიშვნელობა ღრამისა და თეატრისა და თუ ამ შეგნებით...

უეცრად ქუჩა გადასჭრა თურგონების ქარავანმა და ყურისწამლებმა გრუხუნმა მაჩაბლის სიტყვებიც შთანთქა.

- კარგ ღროს შემაჩერა, თორემ ვატყობ, ლექცია გამომივიდა, და ისიც მოსაწყენი. თქვენთვის სულ ზედმეტია ასეთი ლექცია. თეატრის ფასიც კარგად გესმით და თავდადებულად ხართ ამ საქმისათვის.

- პირიქით, სასიამოვნო იყო თქვენი მოსმენა, მაღლობელი ვარ.

- ჩვენს დასს ჯერ კიდევ ბევრი სამუშაო აქვს, - განაგრძობს მაჩაბელი, - სარეჟისორო საქმესა და თეატრის მატერიალურად მოლონიერებას რომ თავი დავანებოთ, მოთამაშეებსაც ძალიან ბევრი მუშაობა დასჭირდებათ; თუნდა დიქცია ავილოთ, აბა რასა ჰგავს ჩვენი მსახიობების გამოთქმა - ასე გგონია, სიტყვა ყელში ეჩხირებათო...

ქალს გაეცინა. გაგონილი აქვს, რომ მაჩაბელს მისი დიქცია მოსწონს, საჯაროდაც გამოუთქვამს თურმე ეს აზრი... ამიტომ თვალეებს ემმაკურად მოჭუტავს და კეკლუცად ჰკითხავს:

- ვინ იცის, მეც როგორა ვბლუყუნებ!..

- თქვენ ბედნიერი გამონაკლისი ხართ...

მაჩაბელი, საერთოდ, დიდ მნიშვნელობას აძლევს მსახიობის დიქციასა და ინტონაციას. რამდენიმე თვის შემდეგ საგანგებოდ სტატიასაც დაწერს ამ საგანზედ, რომელშიაც საფაროვის ქალის ქებას არ ერიდება: “მხოლოდ საფაროვის ქალსა აქვს იმისთანა მშვენიერი, კათიერი გამოთქმა, რომ რაც უნდა ჩქარა ლაჰარაკობდეს, მაინც ყოველი იმისი სიტყვა სულ უკანასკნელ სკამებზედ მსხდომებსაც კი ესმით...”

- თქვენ ბედნიერი გამონაკლისი ხართ, - განაგრძობს მაჩაბელი. - ოდესმე თუ მიუვბრუნდი შექსპირის თარგმნას, დაბეჭდვამდე თქვენ უნდა წაგაკითხოთ ხოლმე ხმამაღლა, თქვენით უნდა შევამოწმო, რამდენად სცენიური იქნება მოქმედ პირთა მეტყველება.

მათ ჩაუარეს ქუჩის სუსტად მბჟუტავ ფარანს და ვანომ მხოლოდ ახლა შენიშნა ქალის ფართო შუბლზე, საფეთქელთან ჟინიანად ჩამოვარდნილი მოკლე ნაბლისფერი კულუღი, რომელსაც ანცად უთამაშებდა ნიაფი. მცირე ხნით უხერხული სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც ისევ ვანომ დაარღვია და სიცლით მოიგონა, როგორ “წარმატებით” შეასრულა ერთხელ მან, გიმნაზისტობის დროს, მონვარდისას როლი. ქალმაც ბევრი იცინა. ვანოს განსაკუთრებით მოსწონს მაკოს ვერცხლის ზარივით წკრიალა სიცილი. ამას უკვე გრძობს ქალი...

- გავიგე, რომ ამას წინათ პეტერბურგშიაც არანაკლები წარმატებით გამოსულხართ “მზის დაბნელებაში”, - კეკლუყად მიმართა ქალმა. - იქნებ კვლავაც განაგრძოთ თქვენი მოღვაწეობა სცენაზე!

ვანოს გაეღიმა. არაო, უთხრა, ასეთ კაშკაშა ვარსკვლავებში ჩემი ბჟუტვით ვერავის გავაკვირვებ; ყბადასაღებად ერთი მაჩაბელიც გეყოფათო (ზალიკო მაჩაბელი იმხანად ტინ ყველა როლში მარცხდებოდა), მე სხვაგვარად უნდა ვემსახურო თქვენს თეატრსო. საუბარი გადავიდა შექსპირზე. მაკომ განაცხადა, ჩემი ოცნებაა შექსპირის ქალები განვასახიერო.

- მაინც რა უფრო გიტაცებთ?.. - ჰკითხა ვანომ და საჩქაროდ დასძინა სიცილით, - რა თქმა უნდა, კორდელიას გარდა!

- თუნდაც დებდემონა, ოფელია, ჯულიეტა...

- მოგწონთ “რომეო და ჯულიეტა”?

- როგორ გითხრათ, მომწონს, როგორც სიყვარულის ძლივამოსილი ჰინი. საბოლოოდ, მაინც სიყვარული იმარჯვებს!.. - ეშმაკურად ეუბნება ქალი.

- მაშ რამ გითარგმნით, სიყვარულით ითამაშებთ?

- მთელის გატაცებით.

- მით უფრო, რომ ჩემი თარგმანი იქნება, არა?

- მით უფრო, რომ თქვენი თარგმანი იქნება.

- სამწუხაროდ, ჩვენი დასი ჯერჯერობით შექსპირს ვერ მოერევა. ისევ მოელიერს უნდა დაყვებულდეთ. მაგრა უნდა ვეცადოთ, რომ მალე შექსპირიც დავდგათ.

- ხოლო როცა ეს დღე მოვა, მე შევახსენებთ და სიტყვას არ გადახვიდეთ!

- არა, უსათუოდ გითარგმნით.

- მით უფრო მონდომებით, რომ ჩემთვის უნდა თარგმნოთ... არა?

- მით უფრო მონდომებით, რომ თქვენთვის უნდა ვთარგმნო!..

- მსურს არ გამტყუნდეს სიტყვა თქვენი სიყვარულისა

და რაც სიტყვით სთქვით, იგი საქმით თქვენ აღასრულოთ.

ქალი გამომწვევი სიკეკლუყით ამბობს კორდელიას სიტყვებს.

შეიძლება უფრო დიდხანს გაგრძელებულყო საუბარი, მაგრამ უეცრად მათი ყურადღება მიიპყრო გამაყრუებელმა ღრიალმა, რაც მტკვარგალმიდან მოისმოდა; ისნის დასავლეთით ცას თითქოს ცეცხლი ნაჰკიდებოდა. რიყებზე საშინელი ხანძარი მძვინვარებდა. ამაოდ ცდილობდნენ ჩაქრობას. სხვათა შორის, ეს ხანძარი მეორე დღესაც არ განელეებულა. გაზეთები იუნყებოდნენ - ცეცხლისმქრობელები ძალიან უეცადნენ, მაგრამ გაქრობა კი ვერას გზით ვერ მოახერხეს. სტიქიამ თავისი გაიტანა: ცეცხლი გუშინ საღმოს ხუთ საათზე კიდევ არ იყო სრულებით დამქრალიო...

მაჩაბელმა ქალი სახლამდე მიაცილა და მერე დიდხანს ქუჩაში დადოდა. შუალამე უკვე გადასული იყო, როცა შინ დაბრუნდა. შექსპირის ტომები გადმოიღო, “ჰამლეტი” გადაშალა. მერე “რომეო და ჯულიეტა” მოძებნა. ერთხანს ყოყმანობდა...

ისევ “ჰამლეტს” მიუბრუნდა და მაგიდას მიუჯდა.

ექვსი წლის შემდეგ იგი პირველად ჰკიდებს ხელს კალამს შექსპირის სათარგმნელად. ამაღამ ისეთ ძალასა გრძნობს, რომ შეუძლია მთელი ტრაგედია თარგმნოს!.. ჯერ ოფელიას სიტყვებს მოძებნის, პრიველად ის უნდა თარგმნოს...

მაგრამ ერთი გვერდიც არ ეთარგმნა, რომ ერთბაშად საშინელი დაქანცულობა იგრძნო. მხოლოდ მაშინ შენიშნა, რომ უკვე თენდებოდა და დღის სინათლე ძალას უკარგავდა მაგიდაზე სუსტად მბჟუტავ სანთელს. წამოდგა და ტახტზე დაწვა გაუხდელად. მაშინვე ტკბილად ჩაეძინა.

მეორე დღეს ვანო მაჩაბელი და საფაროვის ქალი ბესარიონ ლოლობერიძის პანაშვიდზე შეხვდნენ ერთმანეთს, ქაშვეთის ეკლესიაში და ამის შემდეგაც ხშირად ხვდებოდნენ ხოლმე. ვანოს ქალაქში დაყოვნების ნამდვილი მიზეზიც სწორედ ეგ იყო. ესტატეს წერილი მიწერა სოფელში, ქვევრები მომზადებული დამახვედრე, ჩამოვალ თუ არა ღვინო უნდა გადავიღოთ, მაგრამ მაინც კარგა ხანს შეაგვიანდა.

სოფლიდან დაბრუნების შემდეგ კიდევ უფრო ხშირად ხვდებოდა საფაროვის ქალს, რეპეტიციებზედაც დადიოდა... მაგრამ ერთხელაც არ დაფიქრებულა, ერთხელაც არ უკითხავს თავის თავისთვის - ნამდვილად უყვარდა ეს ქალი, თუ უბრალოდ მოსწონდა, უბრალო გატაცება იყო. ამაზე ფიქრს იგი ვერ იტყობდა.

მეტი დაკვირვება რომ გამოეჩინა მაჩაბელს, უსათუოდ შენიშნავდა, რომ მისი ასეთი დაინტერესება ქალით, ყველასათვის როდი იყო სასიამოვნო. თვითონ ქალიც დაბნეულიყო. ქალური ინტუიციით გრძნობდა, რომ მაჩაბელს მთელი გატაცებით უყვარდა იგი, სიამოვნებდა მასთან ახლოს ყოფნა და გული სულ ქალისკენ მიუწევდა. მაგრამ ეს იყო და ეს. ერთხელაც არ დაცდენია, მიყვარხარო. მომავალზე კრინტსაც არა სძრავდა, თითქოს რაღაც ბორკავდა და მიზეზი ახალგაზრდა ქალს ვერაფერით გაეგო... ქალური მოუსვენრობა აწვალვებდა ახალგაზრდა მსახიობს, მით უმეტეს, რომ გრძნობდა - ასეთ “წვასა და დაგვას” კიდევ ერთი მამაკაცის გული მოეცვა...

პირველი წარმოდგენის შემდეგ კიდევ მალე გაიმეორებს “ექვით ავადმყოფი”, ახლა უკვე მაკო საფაროვის საბენეფისოდ. ამ დროისათვის ბევრი გარეშე პირიც გრძნობდა მაჩაბლისა და საფაროვის ქალის დაახლოებას. რაღა თქმა უნდა, ყველაზე ადრე ამას ვასო აბაშიძე გრძნობდა, რომელიც თვითონაც არ ყოფილა გულგრილად ახალგაზრდა ქალის მიმართ!

საბენეფისო წარმოდგენამ საკმაოდ უგუნურად ჩაიარა. საფაროვის ქალი მეტისმეტად ღელავდა, ცდილობდა კარგად ეთამაშა. მაგრამ მაყურებელი მხოლოდ ამ განსაკუთრებულ მონდომებასლა ხედავდა - თამაში ვერ გამოუვიდა. ვასო აბაშიძე თვითონ იყო “ექვით დაავადებული” და იმას მით უფრო ვერ გამოუვიდა თამაში: რეპლიკას თავის დროზე არ ამბობდა, იგვიანებდა, უხალისოდ დააბოტებდა სცენზე, თითქოს ძალით შემოუთრევიათო. ხალხი გაკვირვებას მოეცვა - ასეთ დიდებულ, ყველასათვის საყვარელ მსახიობისაგან ეს სავსებით მოულოდნელი იყო. მეორე დღეს გაზეთები წერდნენ: “უფ. ვ. აბაშიძე ამ ღამეს, როგორც ეტყობდა, გუნებაზე არ იყო,

როგორღაც უსულგულოდ და უხალისოდ თამაშობდა”. მიზეზი მხოლოდ საფაროვის ქალმა იყო.

საბენეფისო წარმოდგენის შემდეგ ვანო რამდენიმე დღით სოფელში გაემგზავრა. წასვლის წინ მხოლოდ ორიოდ წუთით ინახულა მაკოკ საფაროვი. ქალი აღელვებული დახვდა, ეტყობოდა, ჩვეულებრივი უსიამოვნება მოსვლოდა თავის დიდდასთან, რომელიც შვილიშვილს კატეგორიულად უშლიდა სცენაზე გამოსვლას და მთელი დღები ისე მოთქვამდა, თითქოს ქალი თეატრში კი არ შესულიყოს მსახიობად, არამედ პირდაპირ ჯოჯოხეთში ჩავარდნილიყოს.

მაკომ ვანოს სთხოვა, ჯერ ნუ წახვალთო, მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო: აკაკი წერეთელი და ნიკო დიასამიძე სადგურში ელოდებოდნენ და მატარებლის წასვლასაც ბევრი აღარ უკლდა. ქალი გაიბუტა. მაგრამ ვანოს ეს არც შეუნიშნავს, საჩქაროდ გამოეთხოვა და ეტლით სადგურისაკენ გაეშურა.

ეს იყო პირველი გამგზავრება გორისკენ აკაკისთან ერთად. შემდეგ კი ისინი ხშირად აღიოდნენ ხოლმე თამარაშენში: აკაკის ძალიან შეუყვარდა გორი და გორს იქითა სოფლები. მაჩაბლისა და წერეთლის ახლო მეგობრობასაც ახლა ეყრება საფუძველი. რამდენიმე დღით ფიქრობდა სოფელში ჩასვლას მაჩაბელი, მაგრამ დაყოვნდა. ჯერ გორში შეაგვიანდათ: რომ გაიგეს აკაკი ჩამოსულაო, გორელებმა ქვა აავდეს და თავი შეუშირეს - ასეთ სასიქადულო სტუმარს პატივი თუ არ ვეცით, ისე როგორ გაგატანთო. და სამი დღე იქ დატოვეს. მეოთხე დღესაც მოიმიზებეს - შუადღისას ცხელაო და მხოლოდ ნასადილევს მოხერხდა გამგზავრება. სოფრომ მგალობლიშვილიც მათ გაჰყვა.

დილიუანსი მძიმედ მიდიოდა. აკაკი პირველად მოგზაურობდა ამ მხარეში (გორში აღრეც ყოფილა, შიგნითა სოფლებში კი არა) და ყურადღებით აკვირდებოდა გარემოს. “გავიარეთ ისტორიული სოფელი “ნაჭარმაგევი”, ახლა კარალეთად წოდებული, - იგონებს სოფრომ მგალობლიშვილი, - გორიდან მოკიდებულ ისოფ. ძვერამდე, მდინარე ლიახვის ნაპირებზე, აყრილი ჭალა ყოფილა ნადირით, ფრინველით სავსე... ეს ადგილი ქართველ მეფეებს სანადიროდ ჰქონდათ დაცული. როცა ამ ადგილს დაუპირდაპირდით, აკაკიმ გაიხსენა გადმოცემა, რომ ვითომ აქ დავით აღმაშენებელს სანადიროდ ეწვივნენ შვიდნი მეფენი...”

აკაკი ხშირ-ხშირად გააჩერებდა ხოლმე ეტლს და გულმოდგინედ ათვალიერებდა საქართველოს გულს. აღტაცებას არ მალავდა.

შებინდებისას დილიუანსი პირდაპირ იასე ფავლენიშვილის ეზოს მიადგა. მასპინძელი, ეტყობოდა, წინასწარ გაეფრთხილებინათ - ქუჩაშივე გამოეგება სტუმრებს და შორიდანვე მიაძახა:

- სად ხართ, კაცო, მოთმინება შემმოაცვთა (ამ გამოთქმას მაჩაბელი შემდეგ უბის წიგნაკში ჩაინიშნავს), დავილიე თქვენი ლოდინით!

მასპინძლის სიტყვებმა სიცილი გამოიწვია, რადგან ეს “დალეული” კაცი ერთი საუენი მანც იქნებოდა სიმაღლით. აკაკის გულმა ვერ მოუთმინა და სწრაფად უპასუხა:

- მაშ გამოდის, რომ ყველაზე მოუთმენლად კოლა გველოდებოდა.

კოლა ფავლენიშვილი, იასეს შვილი, მართლაც დალეული იყო. გარეგნულად სულაც არ ჰგავდა მამას.

იასემ ხელი მოიჩრდილა და აკაკის შეხედა. ვანომ გააცნო, აკაკი წერეთელიაო, უთხრა.

- ეს არის ჩვენი აკაკი?! მე ერთი იალბუზისოდენა რაღაც მეგონა და ჩემი სიმაღლეც არ არისო...

მოსწრებულ ლაპარაკში იასე რამანიჩი აკაკის არ ჩამოუვარდებოდა, და ადვილად წარმოსადგენია, რა მხიარულად გაატარებდნენ დროს. თუმცა ვანო, რომელიც ადრეც იცნობდა იასე ფალვენიშვილს, ადვილად ამჩნევდა, რომ მასპინძლის მხიარულება მაინც ნაძალადევი იყო, რადგან მისი უფროსი შვილი, ცნობილი ხალხოსანი რამანი, ახლა პეტრბურგის ციხეში იჯდა, როგორც “შენიშნული” კაცი...

თამარაშენისაკენ მარტო აკაკი და ვანო გაემგზავრნენ. რაც უფრო ქართლის სიღრმეში შედიოდნენ, აკაკი მით უფრო მოხიბლული რჩებოდა; წარმოიდგინე, ჩვენს იმერეთს არაფრით ჩამოუვარდებოა, ამბობდა. ვანოს ელიმებოდა.

ჩავიდნენ თამარაშენში. მასპინძელმა პირველ რიგში მამული დაათვალიერებინა სტუმარს და თავისი გეგმები გააცნო - როგორ აპირებდა მეურნეობის წარმართვას. აკაკის მწარე ენას არც მაჩაბელი გადაურჩა. სახეზე დამცინავი ღიმილი გადაეშალა და ვანოს უთხრა: შენც გიორგი ერისთავის რუსეთუმესავით არ მოგივიდეს, შორს მაინც არა ხართ - ორივე ქართლელი ხართ და ორივეს ივანე გქვიათო.

ვანო წამოწითლდა. ეტყობოდა, პირველად არ ესმოდა ასეთი შენიშვნა. ზოგჯერ გლეხებიც ურწმუნოდ აქნევდნენ ხოლმე თავს მის გეგმებზე; ერთხელ ძმამაც არ დაინდო.

მაშინ ვანო საფრანგეთში იყო, მევენახეობას სწავლობდა. ძმას მოსწერა, შარშანწინ მაისში ყინვამ რომ ვენახი ამოგვიგდო, თურმე რა ადვილად შეიძლებოდა ყინვისაგან დაცვა, ახლა ვისწავლე ამისი ხერხი: ირგვლივ ფიჩხი უნდა შემოუნყო ვენახს და ყინვიან ღამეს ცეცხლი დაანთო, კვამლი უშველისო. ვასო დასცინოდა, ჯერ ერთი მაისში ყინვა ვის გაუგონია, და მეორეც ამდენი ფიჩხი სად უნდა მიზიდოო...

- მაგრამ საფრანგეთში ეს საქმე ესე სასაცილოდ არ ეჩვენებათ, როგორც პირველი შეხედვითა ჩანს - ეუბნება ვანო აკაკის, რომელიც არც კი ცდილობს სიცილის დაფარვას, - ჩემს იქ ყოფნაში, მაგალითად, ერთმა მემამულემ მოიგონა იმისთანა თერმომეტრი, რომელიც ცივს ღამეში ფიჩხის ახლოს უნდა დაიდოს და უყარაულოდ მოუკიდოს ცეცხლი ამ ხროვას...

მთელი სოფელი გარეთ გამოფენილიყო და ღობის იქიდან სასოებით შესცქეროდა მაჩაბლის სტუმარს, რომელსაც უდროოდ შეჭაღარავებული წვერი კიდევ უფრო უხდებოდა.

- რაო, ზაქრო, რას გეკითხება ეს ლაზარე ასე გაკვირვებით? - ჰკითხა ვანომ თავის მოურავს.

- უკვირს, ბატონო, იმერელი და ასეთი კაი კაცი, ასეთი ლამაზი, ჭკვიანი და სახელიანი ვის გაუგონია, - ჩუმად უთხრა მოურავმა ვანოს, რომ აკაკის არ გაეგონა. ვანომ, რა თქმა უნდა, მაინც გაუმჟღავნა აკაკის და ბევრიც აცინა.

* * *

როცა თბილისში დაბრუნდა, მკო საფაროვი აღარ დახვდა და გული დაწყდა. ახლად დაარსებული ქართული თეატრის დასი საგასტროლოდ გამგზავრებულიყო

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში. არც წერილი დაუტოვებია ქალს, არც გზიდან მოუწერია რამე. ვანო გულისთანაცქალით ელოდა ყოველდღე ფოსტას. ახლა, სოფელში ყოფნის დროს, დარწმუნდა იგი, რომ ნამდვილად ყვარებია საფაროვის ქალი. მაგრამ ეს აღმოჩენა საკმაოდ მძიმე გამოდგა. აღარ იცოდა რა ექნა, მიეწერა თუ არა ძმისთვის თავისი ნამდვილი აღსარება. თან მაკოს საქციელიც აკვირვებდა - პატარა ბარათიც არ დაუტოვა. მაგრამ ორიოდ კვირის შემდეგ ყველაფერი გასაგები გახდა, როცა 13 ივლისის “დროებაში” მაჩაბელმა ასეთი განცხადება ამოიკითხა:

“ქუთაისიდან გვატყობინებენ, რომ ორი ნიჭიერი მოთამაშეთაგანი ჩვენის ახლად შექმნილის ქართულის ტრუპისა - მარიამ საფაროვისა და ვასილ აბაშიძე დაქორწინებულან. ვისურვებთ, რომ ამ შეუღლებას არავითარი დაბრკოლება არ მიეცეს ქართულის თეატრის საქმისათვის. არამედ უფრო მაგრად და საუკუნოდ დაეკავშირებინოს ესენი ქართულ თეატრთან, უფრო ერთგული და მუყაითნი გამხდარიყვნენ სცენის სამსახურში, რომელშიაც ამათ ასეთი ნიჭი გამოიჩინეს და საზოგადოების თანაგრძნობაც ასე უხვად მიიღეს”.

პირველ სიყვარულში დამარცხდა ვანო მაჩბელი. მაგრამ საოცარი ის იყო, რომ ამ განცხადების წაკითხვის შემდეგ, დიდ გულისკვილთან ერთად, ერთგვარი შვებაც იგრძნო, თითქოს მძიმე ტვირთი მოხსენსო: იმ იღუმალ ჭიდილში მან თითქოს გაიმარჯვა და თავის სიტყვას არ გადავიდა. პირადი ცხოვრება არ არსებობს, მთელი ცოდნა და ენერჯია საზოგადო საქმეს უნდა მოხმარდეს!..

* * *

იმავე წლის 15 მაისს, ესე იგი მაჩაბლის პეტერბურგიდან დაბრუნების ორიოდ თვის შემდეგ, თბილისში საადგილმამულო ბანკის დარბაზში, შედგა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პირველი ყრილობა.

ამ საზოგადოების დაარსებას ჯერ კიდევ 60-იან წლებიდანვე ცდილობდნენ პეტერბურგიდან ახლადდაბრუნებული “თერგდალეულები” ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით. მაგრამ განზრახვის შესრულება თითქმის ორი ათეული წლის შემდეგ მოახერხეს. დამაბრკოლებელი მიზეზები, რამაც ხელი შეუშალა საზოგადოების დაარსებას, სავსებით გასაგები გახდება, როცა საზოგადოების წესდებასა და მიზნებს გავიხსენებთ.

“თუმცა ჩვენი საზოგადოება იწოდება წერა-კითხვის გამავრცელებლად, მაგრამ დიდი შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, ვითომ მის დამაარსებლებს სახეში ჰქონებიათ მხოლოდ წერა-კითხვის სწავლება. დამფუძნებელთა გულისათადი სურვილი იყო უპირველესად შექმნა სკოლისა, როგორც კულტურის კერისა. კუტლურა კი არის ქვეყნის სულიერი და ნივთიერი ფართო განვითარება, ე. ი. კრება იმ ძალთა, რომელნიც ჰქმნიან ხალხის დამოუკიდებელს შემძლეობას. აი, ეს კულტურა, სიტყვის ფართო მნიშვნელობით, იყო სანატრელი საგანი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა”. ამას ვკითხულობთ საზოგადოების ერთ-ერთ ანგარიშში.

ამასვე წერს ილია ჭავჭავაძე:

“წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განზრახვა და მოქმედება შორსა წვდება. თუ მართლა საზოგადოებამ მთლად აღასრულა ყველაფერი, რაც კი წესდებულებაში არის მოხსენებული, იმედია, რომ ჩვენი ხალხის წარმატება და

განვითარება ბევრად წინ წაიდგამს ფეხს; გავრცელდება სწავლა-განათლება სამშობლო ენაზე და მით მიეცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოვლად უსაჭიროესი ნიადაგი, ურომლისოდ თვითმოქმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძლებელია. გავა რამდენიმე ხანი და მაცხოვარი სხივი განათლებისა მოჰყვანს ნათელს ყოველს კუთხეს ჩვენი ქვეყნისას, რომელიც კი აქამომდე თვალგადაუწვდენელ სიბნელებში იმყოფებოდა”.

რალა თქმა უნდა, ცარიზის მთელი ბიუროკრატიული აპარატი წინაღუდგებოდა და ყოველმხრივ შეუშლიდა ხელს ისეთი საზოგადოების დაარსებას, რომლის სანატრელი საგანი... “თვითმოქმედი ცხოვრების” დაფუძნება, “ქვეყნის სულიერი და ნივთიერი ფართო განვითარება”, კულტურის განვითარება იყო, რადგან “ქვეყნის ამგვარი თვითმოქმედი განვითარება” სავსებით ეწინააღმდეგებოდა თვითმპყრობელობის კოლონიურ, დამმონებელ პოლიტიკას. ამიტომაც უწოდებდა აღნიშნული საზოგადოება თავის თავს “არა მხოლოდ კულტურულ დაწესებულებას, არამედ ჩვენს ეროვნულ თავშესაფარს”.

ამის შემდეგ თავისთავად გასაგებია ის დიდი სახალხო ამოცანები, რაც წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას ეკისრებოდა. თავის არსებობის განმავლობაში, რომელიც თითქმის ორმოცდაათამდე წელს მოიცავს, საზოგადოებამ ძალიან დიდი და მრავალმხრივ სასარგებლო საქმე გააკეთა. ამ საზოგადოების სახელთან არის დაკავშირებულ მრავალი სკოლისა და ბიბლიოთეკის გახსნა, წიგნების მასობრივად გამოცემა, ღარიბი სტუდენტებისათვის დახმარების განწევა და ბევრი სხვა საქველმოქმედო საქმე, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა...

ვანო მაჩაბლის პირველი გამოსვლაც საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე აქედან იწყება. ილია ჭავჭავაძემ, როგორც მთარველმა, ფართო საზოგადოებას წარუდგინა განათლებული და სახალხო საქმისათვის თავდადებული ახალგაზრდა კაცი. ხალხი ვანოს უკვე იცნობდა “მეფე ლირისა” და მოლიერის კომედიის თარგმანით, აგრეთვე ილიასა და გრიგოლ ორბელიანის რეკომენდაციით. ამიტომ თითქმის არავის გაჰკვირვებია, რომ იმ საზოგადოების გამგეობაში, რომელიც საქვეყნოდ განთქმულ და საზოგადო საქმეებში გამობრძმედილ, ყველასათვის პატივცემულ პირებს აერთიანებდა, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა და გამოუცდელი ვანო მაჩაბელი დაასახელეს.

რალა თქმა უნდა, ეს დიდი პატივი იყო ახალგაზრდა კაცისათვის. საყურადღებოა ისიც, რომ პირველსავე ყრილობაზე ჯერ საზოგადოების წევრად მიიღეს იგი და მაშინვე, იმავე სხდომაზე, გამგეობაშიაც დაასახელეს. 28 დასახელებული კანდიდატიდან სულ ექვსი კაცი უნდა აერჩიათ. ეს იყო სერიოზული გამოცდა, რადგან დასახელებულთა შორის ბევრი იყო უკვე დამსახურებული და განთქმული მოღვაწე.

კენჭისყრის შედეგად არჩეულ იქნენ ი. ჭავჭავაძე, ნ. ცხვედაძე, ი. გოგებაშვილი, ი. მაჩაბელი, ა. სარაჯიშვილი და რ. ერისთავი (სია იმის მიხედვით არის დალაგებული, თუ ვინ უფრო მეტი ხმა მიიღო. გოგებაშვილს, მაგალითად, რვა წინააღმდეგი ჰყავდა, მაჩაბელს - ცხრა, ხოლო რ. ერისთავს - ცამეტი). საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარეობა, თავიდანვე, მსცოვან მწერალს გრიგოლ ორბელიანს შესთავაზეს, რომელიც ყრილობას ესწრებოდა. მაგრამ ორბელიანმა უარი განაცხადა - სიმრთელე და ამ საქმეში გამოუცდელიობა ნებას არ მაძლევენ ხელი მოვკიდო ამ მძიმე საქმესაო, და მისივე წინადადებით ერთხმად იქნა არჩეული დიმიტრი ყიფიანი.

თავმჯდომარის ამხანაგად ილია ჭავჭავაძე აირჩიეს. რამდენიმე წლის შემდეგ ივანე მაჩაბელიც იყო არჩეულ თავმჯდომარის ამხანაგად.

მაჩაბელი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთი მამოძრავებელი ძალა გახდა. მის სახელთან დაკავშირებულია ბევრი ახალი წამოწყება და სასარგებლო სახალხო საქმე, რაც წერა-კითხვის საზოგადოებას გაუკეთებია. გამგეობის სხდომათა ოქმების უბრალო გადათვალთვრებაც კი დაგვარწმუნებს, თუ რა სერიოზულობითა და სიყვარულით ეკიდებოდა იგი საქმეს. მუდამ იმის ცდაში იყო, ახალი რამ გამოეგონა, ახალი წინადადება შეეტანა და საზოგადოების მუშაობის ასპარეზი გაეთართოვებინა. დღემდე შემონახულა მისი წერილობითი მოხსენებები.

“ერთი საგანი ჩვენის საზოგადოების არსებობისა არის ქართული წიგნების გავრცელება ხალხში. ამ აზრით, ჩვენ უნდა შევუდგეთ, რაც შეიძლება მალე, წიგნების ბეჭდვას...”, ასე იწყება მისი ერთი მოხსენება.

“დასამალი არ არის, რომ წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობა ნახევრადაც ვერ ასრულებს თავის რთულს და მეტად მძიმე მოვალეობას. ამ “საზოგადოების” წესდების ძალით გამგეობა მოვალეა იზრუნოს სკოლების დამართვაზე, წიგნების ბეჭდვაზე, სახალხო ლექციებსა და ბიბლიოთეკების დამართვაზე, ღონისძიების გაძლიერებაზე, და სხვა, - ვკითხულობთ მაჩაბლის მეორე მოხსენებაში, - მაგრამ თუ გადავთვალთვრებთ ანგარიშებს, საზოგადოება თითქოს ერთ წერტილზეა გაჩერებული და თითქმის არც ერთ საგანში არ ეტყობა სასურველი წინმსვლელობა. ამ მოვლენას ბევრი რთული მიზეზები აქვს, რომელთა აცილება მართო გამგეობაზე არ არის დამოკიდებული, მაგრამ გამგეობამ, თავის მხრით, მაინც უნდა მოსპოს შეძლებისამებრ საქმის შემათვრხებელი მიზეზები და იზრუნოს საზოგადოების წარმატებისათვის. ჯეროვნად საქმის წასამართავად საჭიროა სრული წესიერება დამყარდეს, როგორც “საზოგადოების” გარეგანს, ფორმალურს მოქმედებაში, ისე შინაგანში, არსებითში...”

და ასე შემდეგ. ყველა მოხსენების ჩამოთვლა შორს წავიყვანს.

რა საქმისთვისაც არ უნდა მოეკიდნა ხელი, მაჩაბელი ყველგან თავისებური წესრიგის შეტანას ცდილობდა. განსახილველ საკითხებს წინასწარ ჩამოაყალიბებდა ხოლმე, კარგად ასწონ-დასწონიდა და ისე წარუდგენდა სხდომას. საჭიროც არ არის იმის თქმა, რომ ეს საკითხები მუდამ საქვეყნო საქმესა და ხალხის კეთილდღეობას შეეხებოდა. მისი პირადი დღიურები სავესა ასეთი შენიშვნებით:

“ხვალ საზოგადო კრებაა წ. კ. საზოგადოებისა, - ვკითხულობთ მის დღიურში, - სასურველია ამ კრებაზედ მიექცეს ყურადღება “საზოგადოების” სკოლების გამრავლებასა და შემდეგ კომისია, რომელმაც გამოარკვიოს უფლება “საზოგადოებისა” სკოლების გახსნის შესახებ. ამ კომისიაში წევრად კარგი იქნება ამოვარციოთ ნ. ცხვედაძე, ა. ჭყონია, ა. ჭიჭინაძე, ა. წრეთელი და მ. მაჩაბელი”. შემდეგ იმავე დღიურიდან ვიტყობთ, რომ კომისია მართლაც ამოურჩევიათ, მაგრამ მცირე ცვლილებებით. მაჩაბელს, ეტყობა, სწყენია ესა და იქვე შენიშნავს: “შემდეგ წესად უნდა შემოვიღოთ, რომ კომისიებში და კომიტეტებში მხოლოდ ფარული კენჭის ყრით ამოვირჩიოთ ხოლმე”.

“ქარვასლა სკოლის საზოგადოებას გადაეცეს.”

“მალე განხორციელდეს ქალების სკოლის დაარსება.”

“წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დაიცვას უფლება სკოლის გახსნის შესახებ წესდების ძალით; თუ აქაურმა მთავრობამ უარი უთხრას, საჩივარს სენატამდის მიჰყვეს.”

“სასურველია, რომ სკ. კომიტეტში ღირსეული ქალებიც ამოვირჩიოთ. ეს საჭიროა გავიხსენოთ იმისათვის, რომ ეს უფლება ქალებისა დღემდის თითქმის არ განგვიხორციელებია”..... და ა. შ.

ერთი სიტყვით, მაჩაბელი მთელი თავისი არსებით მიეცა საქმეს. კერძო წერილებშიაც კი არ ავინწყდება საზოგადოების ბედ-იღბალი. ძმასა წერს პეტერბურგში: “...ზღვრა ეს საზოგადოება, თუ რიგიანად წავიყვანეთ საქმე. ქართველოვმა ორი მომგები ბილეთი შემოსწირა, ივანე მუხრანსკიმ ორმოცდაათი თუმანი; ამას გარდა იმ დღეს ოცდაექვსმა აბხაზმა წარმოადგინეს ფული და ისურვეს წევრად ჩაწერა. ამბობენ, ორასი მეტი აბხაზი აპირებს იმათ მიბაძვასო. ეს, მგონი, იმიტომ მოხდა, რომ ცოტა დავიჩორჩინით და თბილისში და ბათუმში სკოლები გავხსენით...”

* * *

იმავე წელიწადს საფუძველი ეყრება მეორე დიდ ეროვნულ საქმეს - მუდმივი ქართული თეატრის დაარსებასა და თეატრალური საზოგადოების ჩამოყალიბებას. ფრთები ესხმება ერის საუკეთესო შვილების მრავალწლოვან ოცნებას. ის, რასაც ოცი წლის წინ პეტერბურგიდან ახალდაბრუნებულმა რამდენიმე “თერგდალეუმ” ჩაუყარა საფუძველი, უკვე ხორცს ისხამს, მოქმედებაში შედის. მათ კარგად ჰქონდათ შეგნებული, რომ თეატრი უბრალო გასართობი ადგილი არ იყო; ის წარმოადგენდა უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტორს ეროვნული თვითშეგნების გამოსაღვიძებლად, საერთო კულტურის აღორძინებისათვის. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ხლხი მონყურებული იყო ქართული მეტყველების საჯაროდ მოსმენას. “ხომ იცი, თეატრი რა დიდი რა არის ჩვენისთანა დაცემულ ხალხისთვის, - წერდა ილია ჭავჭავაძე თავის მეგობარს, - მაგის მეტი ნაციონალობის ნიშან-წყალი ჯერჯერობით ჩვენ არა გვაქვს-რა. ეს ადგილია, სადაც ჩვენი ენა საჯაროს ისმის და საჯაროდ მოქმედებს. ესეც საკმაოა, რომ კაცმა თავი გამოიღოს, თორემ თეატრს ხომ სხვაც ბევრი სიკეთე მოსდევს”.

ამასვე წერდა “დროებაც”, რომელიც ჩვენი ხალხის განცდებსა და მისწრაფებებს გამოხატავდა: “...ჩვენმა საზოგადოებამ კარგად იცის, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში თეატრს... (თეატრი) ხალხოსნური გრძნობის განმმტკიცებელია, გრძნობების ამამალლებელი და ზნეობის გამწმენდი, სხვანაირად ვთქვათ: სულის გამაძლიერებელი, გულის გამალმობიერებელი და ვინაობის დამცველი, სიტყვით უდიდესი შკოლა საზოგადოებრივი ცხოვრების გახსნისათვის და წარმატებისათვის”.

სწორედ ამიტომ ბევრი დამცირებისა და აბუჩად აგდების მიუხედავად, ჩვენმა სცენისმოყვარეებმა რაინდულად გამოატარეს “ეკლიან გზაზე” ქართული თეატრის დროშა და, მრავალი წინააღმდეგობის მიუხედავად შემდეგ მუდმივი თეატრის სცენაზე ააფრიალეს, როგორც სიმბოლო ერის დიდი კულტურისა და თავისუფლებისა. ეს არ იყო მხოლოდ თეატრალური ხელოვნების ტრიუმფი, ეს იყო რაღაც უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი, ეს იყო ნამდვილი ერიოვნული ზემო, მძიმე სოციალურსა და ეროვნულ ჩაგვრაში მყოფი ხალხის ძალთა დათვალაობა, გამარჯვების რწმენის განმტკიცება. და ხალხს სიხარულის ცრემლები სცვიოდა. ამის შემდეგ, რაღა თქმა

უნდა, გასაგებია რეაქციონერ კატკოვების გამწარება, მაგრამ მათი გესლიანი დაცინვა გამწარებული ადამიანების ბოდვას უფრო ჰგავდა და მიიღეს კიდევ საკადრისი პასუხი. მთელი რთული მოღვაწეობა ჩვენი სცენისმოყვარეებისა ხასიათდება თანატოლკოსობამდე მისული სიყვარულით, გატაცებით, შეუპოვრობით... კლუბებში რის ვაი-ვაგლახით გამართული წარმოდგენები, სადაც ხშირად ქალთა როლების შემსრულებლები კაცის ხმის შეცვლას ძნელად ახერხებდნენ; უცხო ქვეყნებისა და ქალაქებში სტუდენტური ხალისით წარმოდგენილი ქართული სცენები, სადაც ზოგჯერ იძულებული ხდებოდნენ პატარა, ორსიტყვიან როლებში უცხოელი სტუდენტები გამოეყვანათ და მოკლე რეპლიკები დამტვრეული ქართულით დაეგვიპირებინათ; კერძო სახლების აივნებზე მონყობილი სპექტაკლები, სადაც არცთუ იშვიათად, სცენისმოყვარეთა გულმოდგინებით წარმოთქმულ მონოლოგებს მეზობელ ოთახში "სრულიად გაუთვალისწინებლად" გამოღვიძებული ბაღის ჩხავილი ახშოვდა ხოლმე... ეს ყველაფერი ნიადაგის შემზადება იყო დიდი თეატრის, ნამდვილი თეატრის შექმნისათვის.

ამ სამზადისს თან ახლდა მრავალი უძილო ღამე, მღელვარება, სიხარული, აღფრთოვანება, თრთოლვა, ორჭოფობა, ზოგჯერ შიშიც, მაგრამ რაკი, ამავე ღროს, მისი განუყრელი თანამგზავრი დიდი სიყვარულიც იყო, - თეატრისა და ხალხის დიდი სიყვარული, - საქმე საბოლოოდ გამარჯვებით დაგვირგვინდა.

"დრო, რომელიც მოუხმარებიათ მათ (სცენისმოყვარეებს) ქართული თეატრისათვის, - კვითხულობთ "დროების" ერთ-ერთ ნომერში, - ვაი-ვაგლახი, რომელიც აუტანიათ ამ ღროს განმავლობაში; ის გარემოება, რომ ხშირად თავიანთი ჯიბიდან გადაუხდიათ თეატრის; ბეჭითი მიმღევრობა ერთი აზრისა და - ეს ყველა მთელი ათის წლის განმავლობაში გაუდმებით, დაუინებით - საკმაოდ ამტკიცებს, რომ მოყვარულებს თეატრის ასპარეზზედ უმოქმედნიათ არც პირადი სარგებლობის შეძენისათვის, არ ქების დამსახურებისათვის - (ხშირად ბევრი გაკიცხვაც მიუღიათ საქვეყნოდ), - და არც უსაქმურობით, არამედ სამშობლო თეატრის მეტისმეტი სიყვარულისა გამო, იმის სამუდამო დაფუძნებისათვის, და მართლ ამ სიყვარულს აუტანინებია იმათთვის მრავალგვარი ზნეობითი და ნივთიერი გაჭირვება - ამ საქმის გადამკიდე".

ამ ხნის განმავლობაში წარმოიზარდნენ და დახელოვნდნენ ახალი თეატრალური ძალები, შეივსო და გაიზარდა რეპერტუარი, დაგროვდა უდიდესი გამოცდილება...

სწორედ ამით უნდა აიხსნას, რომ აღორძინებულ ქართულ თეატრს ახალფეხადგმულივით ბარბაცე კი არ დაუნყია - იგი დაარსებისთანავე ერთბაშად ავარდა დიდ სიმაღლეზე და თეატრალური ხელოვნების ისეთი მწვერვალები დაიპყრო, ერთბაშად სცენის ისეთი კორიფეები გამოავლინა, რომ თამამად შეეძლო გემოვნებაგახსნილი მაყურებლის წინაშე წარდგომა.

ამაზე აღრე, სცენისმოყვარეებს ზურგს უმაგრებდნენ, ამხნეებდნენ, ხალისს მატებდნენ, მათ მუშაობას წარმართავდნენ ჩვენი დიდი მოღვაწეები - ილია, აკაკი, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე... და პეტერბურგიდანაც კი უმართავდნენ ხელს ძმები მაჩაბლები, რომლებიც თეატრის ნივთიერი საფუძვლის მომზადებისათვისაც ენერჯის დაუმოგავად იღვწოდნენ და მისი რეპერტუარის გამდიდრებისათვისაც.

ასეთი იყო მაშინ ცხოვრება. ჩვენი მცირერიცხოვანი მოღვაწეები ყველა საქმეში უნდა გარეულიყვნენ, ყველაფერისათვის ჩაეჭიდათ თავიანთი მადლიანი ხელი და ერის

სულიერი ცხოვრების ყოველი დარგისათვის გარკვეული მიმართულება მიეცათ, გზა გაენათებიან...

ამრიგად, ივანე მაჩაბელი შორიდანაც ღებულობდა მონაწილეობას ქართული თეატრის აღორძინებაში, ხოლო სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მით უფრო აქტიური მონაწილე გახდა ამ საქმისა “მისი გამოჩენა ქართული თეატრის კედლებში ერთგვარი სენსაცია იყო... სწორედ იმ ხანებში ნიკო ნიკოლაძის მეთაურობით დრამატული საზოგადოების მუხლობრივი წესდება საქართველოში თეატრისა და სასცენო ხელოვნების გასაფრცვლებლად. ამ კომისიაში მთავარ როლს თამაშობდა ვანო მაჩაბელი”, - ვკითხულობთ მაჩაბლის ერთი თანამედროვის მოგონებაში.

გარდა იმისა, რომ მაჩაბელი სათეატრო კომიტეტის წევრია და ენერგიულ ორგანიზაციულ მუშაობას ეწევა, იგი ამავე დროს განაგრძობს პიესების გადმოთარგმნა-გადმოკეთებას და ყოველნაირად უწყობს ხელს რეპერტუარის გამდიდრებას.

* * *

საღამოობით, თუკი ახალი წარმოდგენა არ მიდის თეატრში და ისედაც თავისუფალია, მაჩაბელი შინ ზის ხოლმე. კუკიაზე უჭირავს ერთი ოთახი. მაგიდა და თაროები წიგნებით გაუვსია. მაგიდის პირდაპირ, კედელზე, თამარ მეფის დიდებული პორტრეტი უკიდია - ეს სურათი ძმამ გამოატანა პეტერბურგიდან. პატარა ოთახი ძვირფასი ავეჯით არის მორთული - ავეჯიც ძმის ნაყიდია. როგორც კი თავისუფალ დროს იშოვს მაჩაბელი, მაშინვე სოფლისკენ გასწევს, დედას მონახულებს, გაახარებს, მიუალერსებს. მამულსაც მიხედავს. ყოველ ჩასვლაზე, სეზონის დროს, თან ჩააქვს ხოლმე ჭიშიანი ხეხილის ნერგები, რასაც უფრო ხშირად თბილისში ყიდულობს, გუნბის მოედნის ბალაგანში, ილიაშვიტის მამულიდან ჩამოტანილს. ეს ნერგები საუკეთესო ევროპულ და აზიურ ხეხილებიდან არის დამყნილი. ატენიდან ვაზიც ჩაატანინა და ეზოში ჩააყრევინა. რამდენიმე წლის წინათ აშენებულ სახლსაც უფრო აფართოვებს და ამშვენებებს.

მაგრამ რაც დრო გადის, სოფელში წასასვლელად ნაკლები დრო რჩება. ახლა მთელს მის მუშაობს განსაზღვრავს საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. იძულებულია მხოლოდ ის აკეთოს, რასაც სახალხო საქმე უკარნახებს. გიმნაზიის მერხიდანვე ოცნებობდა იგი შექსპირის თარგმნაზე, და ეს სურვილი არასოდეს განელებია, მით უმეტეს, ახლა მას ამ საქმისათვის საკმაო ცოდნაც აქვს და სათანადო გამოცდილებაც. მაგრამ მაინც ვერ ახერხებს, რომ შექსპირს ჩაუჯდეს, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება სხვა, უფრო გადაუდებელ ამოცანებს უსახავს.

ჩვენს თეატრს ჯერ კიდევ არ შეუძლია შექსპირის დადგმა, მიუხედავად იმისა, რომ საამისო თეატრალური ძალები მას უკვე ჰყავს, და მაჩაბელიც იძულებულია სხვადასხვა ენებიდან თარგმნოს და გადმოაკეთოს “ადვოკატი მელაძე”, “ფრუ-ფრუ”, ანუ “ცქრიალა საძაგელი” (ეს პიესა ორ ღამეში თარგმნა მაჩაბელმა საფაროვის ქალის საბენეფისოდ!), “ორ ცეცხლშუა”, “ჟან ბოდრი”... იგი სიყვარულით შეავლებს ხელს შექსპირის ინგლისურ გამოცემებს; საღამოობით, თავისუფალ დროს, გატაცებით კითხულობს “ჰამლეტს”, “მაკბეტს” (ეს ორი ტრაგედია განსაკუთრებით უყვარს მაჩაბელს), ხშირად კითხვაში შემოათენდება ხოლმე. ზოგჯერ უნებურად მიდის ხელი

ფანქრისაკენ, როცა ამა თუ იმ ინგლისური ფრაზის მოხდენილი ქართული შესატყვისი გაუელვებს თავში, და ორიგინალშივე, ინგლისურ ტექსტშივე მიანერს მკრთალად ქართულ გამოთქმას. ჯერჯერობით ამით იკლავს შექსპირის თარგმნის ჟინს, და ისევ შემდეგისათვის, უფრო მოხერხებული დროისთვის გადადებს ამ საქმეს...

ახლა კი კვლავ სამეცნიერო წერილებია დასაწერი - ტყის დაცვაზე, ფილოქსერის წინააღმდეგ ბრძოლაზე, ვენახი სმოვლაზე, მამულის მორწყვაზე, ხალხში საეჭიმო სწავლა-განათლების შეტანაზე, კალიასთან ბრძოლის ხერხებზე, რომელიც იმ წლებში მუსრს ავლებდა ჭირნახულს, მრავალ საჭირბოროტო საკითხებზე... და ისევ ბუჩქნარებისა და ტყის დაცვაზე, რადგან მაჩაბელი გრძნობდა, რომ ეს საკითხი ყველაზე უფრო მწვავე და აქტუალური იყო. შეგუენებელი ხალხი ბარბაროსულად აჩანაგებდა ტყეს, ხოლო მის მოშენებაზე არავინ ზრუნავდა. ჯერ მისივე თვალწინ სულ რამდენიმე წელში განადგურდა უღრანი ტყეები, რკინიგზის გაყვანამ ერთიორად დააჩქარა ტყის განადგურება, რადგან ხშირად სანვავადაც ტყეს ხმარობდნენ.

“მას აქეთ, რაც რკინიგზამ ქართლ-იმერეთი შუაზე გადასჭრა, მრავალი დიდროვანი ხე მოუღვნია რკინიგზის მატარებლის გაუმაძღარს მუცელს, - წერდა მაჩაბელი, - გზის გაყოლება რაც კი ტყეები იყო, სულ ერთიანად გაანადგურა და ახლა ეს ტყეები რომ არა ყოფნით, გაავრცელა თავისი საბრძანებელი და ხარკს კარგა მოშორებით მდებარე ტყეებსაც სთხოვს. ცხენიანი და ქვეითი ტყის მცველები... ქრთამებს ართმევენ გლეხებს და ტყეებს ანადგურებინებენ... ტყეების დასაცავად არიან დადგენილნი, მაგრამ თავიანთი მოქმედებით მტრის ჯარს ემსგავსებიან. “პოლესოვჭიკები” ქვეითს ჯარს შეადგენენ, “ობიგზდჩიკები” - ცხენოსანს, კავალერიას, მათი არტილერია გლეხების უწყალო ცულია და ჯარის სარდალი არის თვითონ ტყისმცველი!.. ჩვენ ვლავარაკობთ საყოველთაო ჭირზედ... იმ ჭირზედ, რომელსაც შეუძლიან რამდენსამ ეწელს ჩვენი ქვეყანა სრულიად გაამინდვროს და გააოხროს”.

სხვა წერილებშიაც უბრუნდება ამ საკითხს: “...წყალი ბევრი გვინდა, მაგრამ ბუნებას იმდენი არ მოუცია და სადაც პატარ-პატარა წყაროები გამოდიოდნენ, ისინიც კი ბევრგან ა უკანასკნელს დროს დაშრნენ, ტყეების განწყობის გამო... ჩვენის აზრით, ამ ჭირს ორი ღონე უშველის, რომელნიც უმეოროთ არ ივარგებენ: პირველი არის ტყეების დაცვა, და მეორე - ახალი რუების გაყვანა იქ, სადაც კი შეუძლებელია... ჩვენს ქვეყანაში ბევრგან შეიძლება პატარ-პატარა არხების გაყვანა და ბევრის მზისაგან გატრუსულის მხარის მოსულიერება. ვინ არ იცის რომ ბევრგან არის დარჩენილი კვალი რუებისა, რომელნიც ჩვენს წინაპრებს მალლობს ალავებში გაუყვანიათ, მაგრამ რომელნიც დროთა ბრუნვისაგან ისევე თავიანთ კალაპოტში ჩამდგარან...”

ივანე მაჩაბლის სამეცნიერო საუბრები უნიადაგო “მეცნიერების” ბრტყელ-ბრტყელი ფრაზებით აჭრელებულ არაფრისმთქმელ ლექციებს როდი ჰგავს. ეს არის კონკრეტულ ფაქტებზე დამყარებული, სრულიად უბრალო, მაგრამ საქმის ღრმა ცოდნით გადმოცემული აზრები. ავტორი საგნის აქტუალობასაც ითვალისწინებს, მის დიდ მნიშვნელობასაც და მკითხველის ცოდნა-მომზადებასაც. ერთი სიტყვით, მარტივად და უბრალოდ გადმოსცემს თემებს, მაგრამ კი არ აუბრალოებს. ამ მხრივ, სანიმუშო თუნდაც 1879 წლის “ივერიის” №4-ში დაბეჭდილი ვაზის ახალი მტრი”, იმავე წლის “ივერიის” №5-ში მოთავსებული “ტყე და მისი მნიშვნელობა” და საერთოდ ყველა მისი წერილი, რაც “ივერიასა” და “დროებაში” ქვეყნდებოდა.

სამეცნიერო საკითხების ასე მარტივად გამოდმოცემა ისე რომ საგანს თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგო და კონკრეტული ფაქტებითაც გაამაგრო, თავისთავად ძნელია, მაგრამ იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ მაშინ ქართულ ენაზე არავითარი სამეცნიერო ტერმინოლოგია არ არსებობდა, გასაგები გახდება ასეთი საქმის მთელი სირთულე. “ივერიის” ერთი თანამშრომელი თავის მოგონებაში წერს: “ვინ იტყვის, რომ სასარგებლო არ იყოს სამეცნიერო წრეწილების ბეჭდვა გაზეთებში, მაგრამ აბა მითხარით, როგორ და რა სახით მოახერხო ამის წერა. ქართული უნივერსიტეტი ჩვენ მაშინ არ გვექონდა. ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და ენა ნატამალადაც არ გვებადა. მოდი და წერე, ეძიე ყველა ეს შენი სიტყვიერების სალაროში, დაატანე ძალა შენს ტვინს, გამოიგონე, შეთხზე, თუ გინდა თიტისწვერებიდან გამონუნნე და მოაგვარე რამე კი. ადვილი სათქმელია, მოაგვარე, მოახერხე!...”

ამგვარად, ყველა საკითხი, რასაც კი “სამეცნიერო საუბრების” სახით ბეჭდავდა მაჩაბელი, საჭიროტო იყო და ცხოვრებისაგან ნაკარნახევი. ავიღოთ თუნდაც ხალხში საეჭიშო სწავლა-განათლების შეტანის საკითხი. მაშინდელი ჩვენი სოფელი დაბეჩავებული იყო ცრუმორწმუნეობით, მკითხავებით, ექიმბაშეებით, ათასნაირი სნეულებით, რაც, სოციალურ ჩაგვრასთან ერთად, წელში წყვეტდა გლეხკაცობას. ვანო მაჩაბელი საკუთარი თვალთ ხედავს გლეხების სავალალო მდგომარეობას, რასაც კიდევ უფრო აუარესებს საერთო გაუნათლებლობა და სიბნელე, ერთ თავის წერილში მაჩაბელი აგვიწერს ამ მდგომარეობას და პრაქტიკულ საკითხს აყენებს: მოითხოვს სასულიერო და სამასწავლებლო სკოლებში საეჭიშო სწავლების შემორებას. არა “საეჭიშო სწავლების დანვრილებით გადმოცემა”, არამედ “მხოლოდ ჰიგიენის წესებისა და ადვილ ავადმყოფობათა მორჩენის სწავლება, რომელნიც საკმაოდ გავრცელებული არიან ხალხში და რომელთა მორჩენა თითქმის ყველას შეუძლიან ვინც კი პატარა საგზაო აფთიაქის ხმარება იცის... ამათი (მასწავლებლებისა და მღვდლების) დანიშნულება მართო ის არ არის, რომ ერთ თავიანთ შეგირდებს მართო ანაბანა ასწავლონ და მეორეებმა აღდგომა დღეს პასქები და ბატკნები შუაზე გადაუჭრან მლოცველებს და ხურჯინებით დღესასწაულებში კარდაკარ სათხოვნელად იარონ”.

საერთოდ, მშრომელთა არაადამიანურ ჩაგვრის საკითხს ხშირად ჩაუფიქრებია მაჩაბელი და არცთუ ისე იშვიათად გამოქომაგვია კიდევ გლეხებს. ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ ერთი შემთხვევა.

1879-1880 წლებში, ზედიზედ ორი წლის განმავლობაში, ქართლის სოფლებს კალია აჩანავებდა; შეესოდა ხოლმე ყანებს და რამდენიმე საათის განმავლობაში მთლიანად გადაძოვდა. სხვათა შორის, კალია თბილისსაც შემოეჩვია. გაჩნდა ჯერ კუკიაზე, მერე ქალაქის ცენტრშიაც გადაინაცვლა და მთელს სოლოლაკს მოედო. სწორედ ამან გამოიწვია მაჩაბლის ზემოხსენებული წერილებიც. იგი ასწავლიდა ხალხს, რომ მართო გაუღეტა კალიისა არა კმარა, საჭიროა მისი ღრმად ჩაფლვა მიწაში, რადგან გაუღეტილ კალიას ჭირი შეუძლია გააჩინოს, როგორც ეს ერთხელ იტალიაში მოხდაო. “შიმშილობას, გვეგონია, გადავრჩით, და რა მადლი იქნება, რომ შიმშილობის მაგივრად ჭირი გვესტუმროს! ცოცხალს კალიას თითქოს ვიგვრიებთ და რა დაგვემართება, მკვდარი ვერ მოვიგერიოთ”.

მთავრობამ საგანგებო ზომები მიიღო კალიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. პოლიციის განყოფილებებს დავალებული ჰქონდა ხალხის გამოყვანა და მოსაულის ამ საშინელი მტრის მოსპობა. მაგრამ პოლიციის მუშაკები, როგორც ყოველთვის, მდგომარეობით სარგებლობდნენ, საშინელ ძალადობას მიმართავდნენ, გლეხებს მათრახით უმასპინძლებოდნენ და ქრთამების აღებასაც არ “თაკობდნენ”. ამან გამოიწვია მაჩაბლის მეტად მკაცრი და მოურიდებელი წერილი, რომელიც “დროების” 1880 წლის სექტემბრის ერთ-ერთ ნომერში გამოაქვეყნა და რომელიც ილიასებრი შეუპოვრობით და მოურიდებლობით ხასიათდება. წერილში საქვეყნოდ არის მხილებული “ახალგაზრდა თავადაზნაურების” საქმენი საგმირონი. მაჩაბელი ხაზს უსვამს იმას, რომ ეს მოძალადე და გლეხკაცობის გამყვლეფი ხალხი სწორედ თავადაზნაურობის წარმომადგენლები არიან.

“...რაც მართალი შევიტყვეთ, იმას ვიტყვეთ, ვისაც უნდა ამით კუდი დაეწვას. ჩვენ გამოვააშკარავებთ კალიის გასაწყვეტათ დანიშნულ პირთ უსამართლო მოქმედებას და თუმცა ჩვენი მათრახი ისეთი მწვავე ვერ ინება, როგორც ზოგიერთი მათგანის მოქმედი მათრახი გლეხკაცის ზურგის ასაჭრელეებლად, მაგრამ მაინც ჩვენ ჩვენსას არ დავიშლით... - ვკითხულობთ აღნიშნულ წერილში, - უფრო თავი გამოიჩინეს “სკოლაში” ნამყოფთ ახალგაზრდა თავადაზნაურთ, როემლნიც ზოგი უეზდის სასწავლებლის მოსამზადებლის კლასიდან არის გამოსული, ზოგ გიმნაზიის პირველ-მეორეკლასიდან... ესენი ხელსაც გადახვევენ მხარზედ გლეხკაცს, მეგობრულადაც შეაგონებენ, თავს ისე უჩვენებენ, ვითომ დიდად ზრუნავენ გლეხკაზე... “განათლებულ” პირთა წინ ბაქი-ბუქობენ, უნდა ვიპრომთოთ, ვიზრუნოთ ჩვენის ქვეყნისათვისო, მაგრამ თუ პარარა დანით აათხიკეთ ეს ზრუნვის უმბილი, მალე დაინახავთ, რომ როდესაც ის გლეხკაცს “ძმურათ” ხელს გადახვევს, იმაზედა ფიქრობს, როგორ მოვახერხო დავტყუო რამეო”.

საყურადღებო ის არის, რომ მაჩაბელი, ამ საკითხთან დაკავშირებით არ მოერიდა ერთ თავის ახლობელ ადამიანს - დიასამიძეს და სასტიკად ამხილა, მწვავე პოლემიკა გაუმართა მას.

რამდენიმე თვეს გაგრძელდა ეს დავა და პოლემიკა. საბოლოოდ შერიგებით დამთავრდა. ასე ამჯობინეს მედიატორებმა.

ვანო მაჩაბლის ყოველ მოქმედებასა და საქმეს კიდევ ჰყავს ერთი პირთუენელი შემფასებელი, რომელიც თბილისიდან შორს არის, ამგრამ ახალგაზრდა კაცის ყოველ ნაბიჯსა და სიტყვას ფრთხილად სწონის და სათანადო შეფასებას აძლევს. ახლაც პირთუენელად აწონ-დაწონა მან დიასამიძესთან დაკავშირებულ საქმე და ვანოს საყვედური მოსწერა, შენს წერილებს მეტად მკვახე ტონი ჰქონდაო. მაგრამ ახალგაზრდა მაჩაბელი სრულებითაც არ ნანობს. “ტყუილად მისაყვედურებ დიასამიძეს რად დაუწერეო, - წერს იგი ძმას, - ჩემის აზრით, მაგისტანა ორპირი, ცბიერი ხალხი საქვეყნოდ უნდა გამოიყვანოს კაცმა. აქამდის ბევრს ჩვენ ყმაწვილ კაცს ეგ კაი კაცი ეგონა, მაგრამ ეხლა კი გაიტეხა იხტიბარი...”

შემონახულია ჩანაწერები გლეხებისა, რომლებიც მადლობის გრძნობით იგონებენ ივანე მაჩაბელს: ვანო მუდამ გვესარჩლებოდა. ჩვენს დაჩაგვრას არავის გააბედინებდა, მხარში გვედგა, ხელს გვიმართავდაო, წერენ ისინი. მაგრამ რამდენადაც ეს მოგონებანი მაჩაბლის დალუპვის დიდი ხნის შემდეგ არის ჩაწერილი, როცა მისი

სახელი ერთიანად უფრო ცნობილი გახდა და მისი ღვანლი ჩვენს დროში სათანადოდ დაფასდა, იქნებ ეჭვი შეგვეპაროს, რომ უკვე ღრმად მოხუცი ხალხი უფრო ტკბილად მოიგონებდა მაჩაბელთან ურთიერთობას და მის ქველმოქმედებასაც გააზვიადებდაო. უმჯობესია, თვითონ ვანო მაჩაბლის წერილებს დავეყრდნოთ.

მაჩაბლის ერთი ახლობელი კაცი, ეტყობა, ძალიან ავიწროებდა გლეხკაცობას. ამას ვანოს გულისწყრომა გამოუწვევია, იგი გაბრაზებით წერს: "...ჩამოვიდეს, როცა მოიხალისებს მანდ ყოფნას და ტკოცაში ალა-მახმედ-ხანობას; რა დაემართა, რით ვერ გაათავა ეს დავიდარაბა გლეხებთან?!"

მაგრამ ეს მოხდა 1893 წელს, ჩვენ კი ისევ 1879 წელს დავუბრუნდეთ.

* * *

1879 წლის შემოდგომაზე მაჩაბელს თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში ვხედავთ. იგი ათვალისწინებს მონათვეთა სიებს, საკლასო ჟურნალებს, საშტატო ანგარიშებს... ერთი სიტყვით, ეცნობა გიმნაზიის მდგომარეობას, ახალი ინსპექტორია და მუშაობის დანებებისთანავე საფუძვლიანად უნდა შეისწავლოს ყველაფერი თავის ახალ სამოღვაწეო ადგილზე.

სასწავლებელში სულ 174 მონათვე სწავლობს; აქედან პირველ განყოფილებაში 21 მონათვეა, მეორეში - 30, მესამეში - 41, მეოთხეში - 27; პირველ კლასში - 27, მეორეში - 12, მესამეში - 16. თანამდებობის პირთა რიცხვი ჩვიდმეტს შეადგენს: ერთი ინსპექტორი, ოთხი მასწავლებელი მოსამზადებელი კლასებისა, ექვსი პროგიმნაზიის კლასების მასწავლებელი.

ეს ყველაფერი, რაც სტატისტიკურ მხარეს შეეხება. ახლა სხვა მხრივაც გადავხედოთ გიმნაზიას. სწავლების საერთო დონე დამაკმაყოფილებლად შეიძლება ჩაითვალოს. მხოლოდ რუსულ ენაში არიან მოსწავლეები მეტისმეტად ჩამორჩენილნი. ახალი ინსპექტორი ამას თავის უბის წიგნაკში ინიშნავს, მერე საგანგებო მოხსენებას შეადგენს და სასკოლო კომიტეტს წარუდგენს - მოითხოვს რუსული ენის გაკვეთილების გაზრდას. კომიტეტმა მიზანშეწონილად სცნო ინსპექტორის მოსაზრება და მისი მოთხოვნა დააკმაყოფილა.

ჯერჯერობით არა უშავს რა, ახალგაზრდა ინსპექტორმა ენერგიულად მოჰკიდა მუშაობას ხელი. ეტყობა, არ გაუჭირდება, თუმცა ადრე ძალიან ეშინოდათ, გამოუცდელი კაცია და საქმეს თავს ვერ გაართმევსო. ბევრი კატეგორიული წინააღმდეგი იყო, რომ მაჩაბელი ინსპექტორად დაენიშნათ, და საერთოდ, ამ დანიშვნის ამბავმა, იმაზე მეტი ყოყმანი და დავა გამოიწვია, ვიდრე მოსალოდნელი იყო და ვიდრე ასე უბრალოდ გადასანწყვეტი საქმე მოითხოვდა. შეიქნა ჩურჩული, მითქმა-მოთქმა, ჭორი, ცილისწამება...

"ალარ უნდა მოეღოს ბოლო ჭავჭავაძის ბატონკაცობას?! ყველგან თავისი კაცი გაჰყავს, ყველგან მაჩაბელი უნდა ჩასჩხიროს!.." მაგრამ ამას ჩუმ-ჩუმად ამბობდნენ, ჭავჭავაძისა

და მაჩაბლის გასაგონად ვერ ბედავდნენ თქმას. თუმცა მთელი ეს მითქმა-მოთქმა ილიას ყურამდევ მივიდა და არც ვანოს გამოჰპარვია.

აშკარა იყო, რომ საქმე მარტო გიმნაზიის ინსპექტორობას არ შეეხებოდა; ბევრსა შურდა ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის მეგობრული დამოკიდებულება, გრძნობდნენ, რომ ეს ორი ადამიანი ერთად დიდი და საშიში ძალა იყო...

საქმე ისაა, რომ ი. მაჩაბელთან ერთად ინსპექტორის კანდიდატად წამოყენებული იყო აგრეთვე ალექსი ჭიჭინაძე, რომელსაც ხელს უწყობდა პედაგოგიური განათლებაც და გამოცდილებაც. ბევრი საქმიანი მოსაზრებით არჩევდა ჭიჭინაძის ინსპექტორობას. აკაკი წერეთელი თვითონვე წერს თავის მოგონებაში: “ი. მაჩაბელი სათავადაზნაურო შკოლის უფროსად გაამწესეს. მისი მეტოქე იყო ბატონი ალექსი ჭიჭინაძე, რომელთანაც მე განწყობილება არა მქონდა, მაგრამ მაინც სიმართლემ ამაღელვება და დავინწყე ამრჩევლების ძვირი და ყვედრება საჯაროდ: საზოგადო საქმეში განა ამისთანა “ჩემთან”-“შენთანობა” იქნება?! სად ჭიჭინაძე და სად მაჩაბელი, ამ საქმეში? მაჩაბელი შეიძლება გენიოსიც იყოს, მაგრამ საქმეს გამოცდილებაც ეჭირვება; ეგ ეხლა მოშორდა სასწავლებლის კარებს, პედაგოგი არ არის, სულ სხვა ფაკულტეტზე იყო და მაგისთანა რთულ და სპეციალურ საქმეს როგორ გაართმევს თავს-მეთქი, მაშინ როდესაც ალ. ჭიჭინაძე გამოცდილია მაგ საგანში და თავისი საკუთარი შკოლაცაჲ ჰქონდა-მეთქი? - ერთ ვისმე გავლენიან პირზე მიმითეთის: “იმან მოინდომაო!” “როგორ თუ იმან მოინდომა?! განა აქ, საზოგადო საქმეში ბატონყმობა გვიარსდება?.. არ კი ძველებურ ბატონყმობს გმობთ და კიჟინასა სცემთ და აქვე კი ინტელიგენტობაში იგივე დსპოტური, გარემოების შეუფერებელი ბატონყმობა შემოგაქვთ-მეთქი?” მოქნეული და მოზომილი ვის გაუგონიაო, ნათქვამია და მეც ამ ცხარე საყვედურების დროს თვითონ ი. მაჩაბელზედაც ბევრი რამ საწყენი შემომეხარჯა! გადაჭარბებულ რამეებს ვამბობდი, მაგრამ იმას კრინტიც არ დაუძრავს, მხოლოდ შორს კი იჭერდა ჩემგან თავს და მეც არა ვნადვლობდი, რადგანაც ის იმ წრეში ჩადგა, რომელსაც მე არ თანავუგრძნობდი”. ილია ჭავჭავაძემ ძალიან კარგად იცოდა, რომ ჭიჭინაძე უფრო გამოცდილი პედაგოგი იყო და პირველ ხანებში საქმე იქნებ უკეთაც წარემართა. მაგრამ იგი უფრო შორს იყურებოდა: მაჩაბელი ახალგაზრდა, ენერგიით სავსე, პატრიოტი, განათლებული კაცია, ჩინებულად იცის უცხო ენები, კალამი უჭრის, კარგად ესმის რა სჭირდება ჩვენს ხალხს, და ყმანვლების პატროტულ სულისკვეთებით აღზრდაშიაც ვერაფერ დაუდებს ტოლს, - ფიქრობდა ილია, - რაც შეეხება პედაგოგიურ განათლებას, გოგებაშვილი და ცხვედაძე იქვე არიან, სასკოლო კომიტეტში, ისინი გაუნევენ ყოველდღიურ დახმარებას...

ჭავჭავაძეს ფართო გეგმები აქვს. გადაუნწყვეტია თავისი “ივერიისა” და “გაზეთ “დროების” შეერთება, რედაქციის მუშაობის გაჯანსაღება, მაჩაბელსაც ჩააბამს სარედაქციო მუშაობაში და ამით საქმეს წინ წასწევს. სკოლაში არც იმდენი სამუშაოა. დრო ბევრი ექნება.

ამრიგად, ილიამ ყური არ ათხოვა მითქმა-მოთქმასა და ჭორებს (საერთოდ, არ უყვარდა გადანყვეტილების შეცვლა და იოლი დათმობა) და მაჩაბელი ინსპექტორად გაიყვანა. ვანომაც ველარ უთხრა უარი ილიას, თორემ იმდენი დავისა და უბედურების შემდეგ გული აღარ მიუდიოდა სკოლაში სამუშაოდ.

მითქმა-მოთქმა კი კვლავ გრძელდებოდა. გაზეთებიც გამოეხმაურნენ ამ საქმეს და სასტიკად გაილაშქრეს ილიასა და მაჩაბლის წინააღმდეგ:

“...რისთვის დანიშნეს ის, რისთვის მისცეს იმას უპირატესობა გამოცდილ და დახელოვნებულ პედაგოგის წინაშე? ბოროტი ენები ამბობენ, რომ კომიტეტი ამ შემთხვევაში სრულებით არავითარი პედაგოგიური მოსაზრებებით არ ხელმძღვანელობდაო, აქ სხვა რამ მიზეზი იყო. და ეს მიზეზი ის არისო, რომ კომიტეტის წევრებმა იცოდნო, რომ უფ. ივ. მაჩაბელი “სასიამოვნო კანდიდატი” “ივერიის” რედაქტორის უფ. ილია ჭავჭავაძისა; იცოდნენო, რომ ამ პატივცემული ჟურნალის პატივცემულ რედაქტორს ჰსურს აქ, თბილისში თვის გვერდით ჰყავდეს თანამშრომელი და სხვ. ერთი სიტყვით, ამბობენ, რომ ეს ხათრის საქმეა...”

მაჩაბელმა თავი შეურაცხყოფილად იგრძნო წახალისებისა და გულის გამაგრების ნაცვლად ახალგაზრდა, გამოუცდელი კაცი თავიდანვე შებორკეს, დააშინეს და შეურაცხყვეს. მაგრამ თავმოყვარეობა და განსაკუთრებული სიამაყე ნებას არ აძლევს თავისი განცდები ილია ჭავჭავაძეს გაანდოს. სხვა კი აქ ჯერჯერობით არავინ ჰყავს ახლობელი... და ისევ ძმასა წერს, აუხსნის რა დაბრკოლებები გადაელობა მის პირველ გამოსვლას საზოგადოებრივ ასპარეზზე, როგორ დაამცირეს, შეურაცხყვეს...

ძმაც არ აყოვნებს საპასუხო წერილს, რომელიც სავსეა ჩვეულებრივი დარიგებებით: “არა მგონია, მოიძებნებოდეს ისეთი საქმე, ანუ თანამდებობა, რომელსაც თავისი შესაწახარი არა სჭირდეს რა... ვინც კი გულით და სულით გრძნობს თავის სამშობლოს სიყვარულს, ვისაც კი ნამდვილი სარგებლობის მოტანა უნდა თავისი ხალხისათვის, არასოდეს საქმის უსიამოვნო მხარეს არ უნდა გაეცქერს... იქნებ მითხრა - “მერმე იცი რა უსიამოვნება მომაცენესო. განა შეუძლიან, ვისაც კი ცოტაოდენი თავისმოყვარეობა აქვს, გაუძლოს ამგვარ შევიწროებასო...” ამაზედ ისევ იმასვე გიჰასუხებ, რაც ზეით გითხარ: თუ დიდი სასარგებლო საქმე გაბარია, შენი თავმოყვარეობა უნდა ამ საქმეს ანაცვალო; რაც უნდა უსიამოვნება ნახო, არათ უნდა ჩააგდო იმ იმედით, რომ ბოლოს ყოველი შენი შეწახება და სიმწარე დაგავიწყდება, როდესაც ნახავ შენი შრომის ნაყოფს, რომელიც ასარგებლებს და ახარებს თავის პანია სამშობლოს...”

მუშაობა მეტისმეტად ძნელი გამოდგა; თავისუფალი დრო თითქოს ბევრი რჩება, მაგრამ ისე უგემურად მიდის საათები რომ მაჩაბელი წიგნის წაკითხვაასაც ვერ ახერხებს. აი, მაგალითად, მთელი დღის მუშაობა უკვე დაამთავრა, ისადილა და ახლა გადწყვიტა გაზეთისათვის სტატია დაწეროს. მაგრამ ვერც კი მოასწრო მაგიდას მისჯდომოდა, რომ აქლომინებული დარაჯი ამოვარდა - ეზოში ბიჭებს ჩხუბი გაუმართავთ და ცხვირიდან სისხლს აღდენენ ერთმანეთსო. მაჩაბელი აენტება, მაშინვე გაჰკრავს გონებაში: “გამოუცდელი კაცია... უბედური ბედი იმ შევიწროებისა, რომელთაც რომელიმე კაცის ხათრისა და მეგობრობისათვის უნიშნავენ მასწავლებლებს და ხელმძღვანელებს...” (სწორედ ასე ეწერა “დროებაში”). მაშინვე ეზოში გაჩნდება და მონაფეებს გააშველებს, დატუქსავს, მორალს უქადაგებს, “პედაგოგიურ ღონისძიებებს” იხმარს.

ბავშვებს უყვართ თავიანთი ახალგაზრდა ინსპექტორი; მოსწონთ მისი გულწფელობა, უბრალოება, თავმდაბლობა; მაგრამ იმასაც ხედავენ, რომ ინსპექტორი ნერვიულობს, მოუსვენრადაა, ყოველ მათ დანაშაულს მეტისმეტად განიცდის. ეს კი თურმე არ ვარგა. ბავშვმა თურმე არ უნდა შეგნიშნოს მისი დანაშაულის გამო ზედმეტი აღელვება,

ნერვიულობა... ეს იქნებ იცის კიდევ ახალგაზრდა ინსპექტორმა, მაგრამ თავის დაჭერას ვერ ახერხებს...

ამრიგად, ეს ერთი დღე ასე გავიდა. ველარაფერი გააკეთა მაჩაბელმა.

სკოლის ცხოვრებაში ერთი დღე ძალიანა ჰგავს მეორეს. მეორე დღესაც აღმოჩნდა ასეთი ასაღელვებელი გარემოებანი.. და ასე განუწყვეტლივ. მაჩაბელი მალე დარწმუნდა, რომ იგი წიგნის წაკითხვასაც ვერ მოახერხებდა თავისუფლად.

წიგნის კითხვას ვინ დაეძებს, არის პერიოდები, რომ ძილი და მოსვენებაც გაუქრება. აგერ, ქალაქში გაჩნდა რაღაც საბავშვო სწეულება. ინსპექტორი თურმე აქაც პასუხისმგებელი ყოფილა - სკოლაში ვერ უნდა შემოაღწიოს ამ ავადმყოფობამ! მაგრამ როგორ გინდა დააკავო?! რამდენიმე დღის განმავლობაში იდუმალი შიშით შეჰყურებს ახალგაზრდა ინსპექტორი მონათვეებს, ხომ არაფინ წამონითლებულა სახეზე, ყელი ხომ არაფის ტკივა?..

ბოლოს, ერთ მონათვეს სიცხე მისცა. უბრალოდ, გაციებულია ბავშვი. მაგრამ მოდის სასკოლო კომიტეტის წევრი და ინსპექტორს აფრთხილებს - მაგ ბავშვს რომ სახადი გამოაჩნდეს, დავილუპებით, მთელი ქალაქი ჩვენზედ დაინყებს ყაყანსო. მაჩაბელს მწარედ ჩაეცინება და გაბრაზებული ამასლა იტყვის:

- ღმერთმა ნუ ქნას, შკოლაში ბავშვი რომ მოკვდეს, მაშინ კაცისმკვლელები გამოვალ! ერთმა შემთხვევამ დაჩქარა მაჩაბლის გადაწყვეტილება - თავი დაენებებინა სკოლისათვის. ეს შემთხვევა მშვენივრად აქვს მას აღწერილი ძმასთან მიწერილ ბარათში:

“საყვარელო ძმაო ვასო. მართალია მემძიმებოდა კიდევ შკოლის თავის დანებებაზედ გამოლაპარაკება შენთან, მაგრამ შენგან ისეთი ემგობრული და ძმური წიგნი მომივიდა, რომ ძნელია ამ საგანზედ პასუხი არ მოგცე. ზოგიერთი მიზეზი, რომელითაც მე შკოლას თავი დამანებებინებს, წინდანინვე მოგწერე. ეხლა კიდევ ერთს უმთავრესს მოგწერ. რასაკვირველია, კაცმა საქმე თავის ხასიათის შეაფერი უნდა აირჩიოს. მე როდესაც შკოლაში თანამდებობა ავიღე, არ ვიცოდი გადაწყვეტილი, რა საქმე მექნებოდა და რა პასუხის გება. ეს მე არც არაფინ მითხრა. მასუკან გამოჩნდა, რომ შკოლის პასუხისმგებელი სრულებით მე ვიყავი, ასე რომ, ან პაჟარი მომხდარიყო, ან ბავშვი ავად გამხდარიყო, ყველაფერი მე დამანვეოდა კისერზედ... ეს პასუხისმგებლობა სრულებით მოსვენებას არ მაძლევდა. ჩემს ოთახში რომ ვიჯექ და ვკითხულობდი რასმე, თავიდან არ გამოდიოდა შიში, რომ შეიძლება აი, ეხლა უსიამოვნო ამბავი მოხდეს რამე-მეთქი... ერთს სალამოზედ ისეთი შემეშინდა, რომ ჩემს დღეში ასეთი შიში არ გამომივლია. ჩემს ოთახში ვიჯექი და უცებ რაღაც უღავილ-უღუვილი მომესმა. გაველ კარში. ვნახე მთელი ხროვა ბავშვებისა ამოსულიყო, ყველანი ერთბაშად რაღაცას მეუბნებოდნენ. ზოგი ტიროდა, ზოგს შიშით ნაცრისფერი დასდებოდა. ძლივსძლიობით მივხვდი, რომ ლამპა ჩამოვარდაო. ჩავედი მაშინვე ძირს; გამოჩნდა, რომ ბავშვებს თამაშობის დროს ლამპისათვის პალტო მოერთყათ და ძირს ჩამოეგდოთ, კეროსინი პოლს მოსდებოდა და შენი მტერი, ყოჩაღად რომ არ მოვეცეულიყავით, ვინ იცის, იქნება სულაც გადავმწვარიყავით..”

ვანო აყოვნებს ძმასთან წერილის მიწერას და სკოლისათვის თავის დანებების შეტყობინებას, იცის, რომ ვასოზე ეს ცუდად იმოქმედებს, მოსიყვარულე ძმა შეწუხდება, გული გაუტყდება, რწმენას დაჰკარგავს... და ხელსაყრელ შემთხვევას ეძებს - იქნებ,

ილიას მოუხდეს პეტერბურგს წასვლა და პირადად უფრო კარგად განუმარტავს ნამდვილ მიზეზებს... ყოველ შემთხვევაში, რამდენჯერაც არ მიუჯდება მაგიდას წერილის დასაწერად, ყოველთვის მეორე დღისათვის გადადებს ხოლმე. მაგრამ ძმამ ეს ამბავი ვანოს წერილის მიღებამდე გაიგო. იმავე “კეთილისმსურველებმა”, რომლებიც აქ ილიას და ვანოს კეთილგანწყობილებამ შეაშფოთა, მალე მოახერხეს “დიდი გულისტკვილით” შეეტყბინებინათ ძმისათვის ვანოს მარცხის ამბავი.

ბანკის საქმეებზე ილია აღარ წასულა პეტერბურგს, ავალიშვილი გაგზავნა და სწორედ ეს ავალიშვილი გამოდგა პირველი მაცნე.

“დავით ავალოვი შემხვდა ქუჩაში და გულნაკლულის ხმით მითხრა, ვანომ ქალაქი მისცა სკოლისათვის თავის დანებებაზე, - წერს ვასო უმცროს ძმას, და იქვე დასძინს: - თავბარი დამცა ამის გაგონებამ... ეგ შენი გადანწყვეტილება მოუმზადებელი და უსათუძლოა და დიდი მავნებელი მოქმედება ექნება მთელ შენ მომავალ ცხოვრებაზე”.

ამის შემდეგ დიდი ხანი გავიდა და ივანე მაჩაბლის მოკლე ბიოგრაფიაში, რომელიც უფროს ძმის მიერ არის შედგენილი, ვკითხულობთ: “სათავადაზნურო სკოლაში დიდხანს ვერ დადგა, რადგან სულ სხვა ასპარეზისათვის იყო მომზადებული და პედაგოგიური, დინჯი, მომთმენი ხასიათი მას არ ჰქონდა”.

აქ აშკარად ჩანს, რომ უფროსი ძმა ცდილობს გაამართლოს სკოლისათვის თავის დანებება, რაც მას თავის დროზე დიდ სირცხვილად მიაჩნდა. მაგრამ “გამართლება” ამ შემთხვევაში სულაც არ არის საჭირო, რადგან, სინამდვილეში მაჩაბელს იმიტომ კი არ დაუნებებია სკოლისათვის თავი, რომ პედაგოგიურ იასპარეზისათვის არ იყო მომზადებული და დინჯი, მომთმენი ხასიათი არ ჰქონდა! ამის მიზეზი უფრო ღრმა არის და ეს ჩვენ აღვნიშნეთ კიდევ. ამის მიზეზია ის მითქმა-მოთქმა, ჭორი და შეურაცხყოფა, რაც მაშინვე დაიწყო, როგორც კი ილია ჭავჭავაძემ მაჩაბლის ინსპექტორად გაყვანა გადაწყვიტა, და ბოლომდე არ შენებულა. ამის მიზეზი ის არის, რომ უკვე აშკარად გამოჩნდა ილია ჭავჭავაძის განზრახვა - ყველა საქმეში გვერდით იყოლიოს ივანე მაჩაბელი!

მაგრამ რაღა საჭიროა ვარაუდები, როცა არსებობს იმისი აშკარა საბუთები, რომ ივანე მაჩაბელი პედაგოგიურ ასპარეზზე მოღვაწეობას არ დაუფრთხია. პირიქით!

მართალია, ადრე, ჩამოსვლისთანავე, მანამ ინსპექტორად მოენწყობოდა, მაჩაბელმა უარი თქვა ახლად გახსნილ სკოლაში მასწავლებლობაზე, რადგან საერთოდ არ აპირებდა მასწავლებლობას. ჩვენ ეს უკვე ვიცით, მაგრამ ამას შემდეგ, რაც ინსპექტორად მოენყო, იგი არათუ დაათრთხო ამ დარგში მოღვაწეობამ, არამედ პირიქით, როგორც ჩანს, შეჰყვარებია კიდევ ეს საქმე.

ერთი თვეც არ გასულა, რაც სკოლას თავი დაანება, რომ იგი სასწავლო ოლქის მზრუნველთან მიდის მასწავლებლის ადგილის სათხოვნელად!

ჯერ ერთი, რას ნიშნავს მისი სიტყვები: “...ზოგიერთი მიზეზები, რომელთაც მე სკოლას თავი დამანებებინეს?..” მაინც რა უნდა იყოს ეს მიზეზები? ძმა ამ მიზეზების შესახებ პირდაპირ უპასუხებს: “იქნებ მითხრა, - მერე იცი, რა უსიამოვნება მომაცენეს? განა შეუძლიან, ვისაც კი ცოტაოდენი თავისმოყვარეობა აქვს გაუძლოს ამგვარ შევიწროებასო?! შენი თავისმოყვარეობა უნდა ამ საქმეს ანაცვალო... უსიამოვნება არათ უნდა ჩააგდო... ბოლოს ყოველი სიმწარე დაგავინწყდება...”

რალა თქმა უნდა, ეს “მიზეზები” სულ სხვა ხასიათისაა, და საერთო არაფერი აქვს წმინდა პედაგოგიურ სიძნელეებთან. ასე რომ არ იყოს, ერთი თვის შემდეგ მასწავლებლის ადგილისათვის რატომღა მიაკითხავდა მაჩაბელი სასწავლო ოლქის მზრუნველს?!

პირველად სასწავლო ოლქის მზრუნველი არ დახვდა მაჩაბელს. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წასულიყო სამოგზაუროდ და სკოლების მდგომარეობის შესასწავლად. ანუ უფრო სწორი იქნება, თუ ვიტყვით - სკოლებში ქართული ენის გაკვეთილების შესამცირებლად. მაჩაბელმა დაუცადა და მეორედ მივიდა. ამჯერად მზრუნველი კაბინეტში დახვდა.

საინტერესო იყო მათი საუბარი. იანოვსკიმ ისე გულთბილად და თავაზიანად მიიღო ახალგაზრდა კაცი, რომ მაჩაბელს უკვირდა კიდევ: ფეხზე წამოდგა, შეეგება და მონინებით ჩასვა სავარძელში. თვითონაც გვერდზე მიუჯდა და შინაურული მასლაათი გაუმართა, თავისი ბოლონდელი მოგაურობის შთაბეჭდილებანი გაუზიარა და აღტაცება გამოთქვა საქართველოს ხალხითა და ბუნებით. “რა ხალხი! რა ზნეობრივი სიმაღლე!.. რა მრავალფეროვნება! ბუნების როგორი სიმდიდრე!.. რა შრომისმოყვარეობა და თავდადება!..”

ერთი სიტყვით, ეპითეტები არ დაუზოგავს თავისი აღტაცების გამოსახატავად... მერე უეცრად შეჩერდა და დამტკბარი ღიმილით მიაშტერდა ახალგაზრდა თანამოსაუბრეს. ეტყობოდა, ტკბილი მასლაათის გაბმისათვის მასაც უნდა გაეღო რალაც წვლილი, და მაჩაბელმაც არ დააყოვნა, საუბარში ჩაება: “ჩვენი მრავალტანჯული ხალხი, - ასე დაინყო მან, - მიუხედავად მრავალრიცხოვანი ველურების განუწყვეტელი...”

მაგრამ სასწავლო ოლქის მზრუნველმა მოულოდნელად შეანწყვეტინა:

- რალა თქმა უნდა, რასაკვირველია, - თანაგრძობით შეხვდა იგი მაჩაბლის სიტყვებს, - კავკასიური ველურობა და აზიური სიზარმაცე რომ არ უშლიდეს ხელს, თქვენი ქვეყანაც...”

მაგრამ თვითონვე შეჩერდა, რადგან ახალგაზრდა თანამოსაუბრის გამომეტყველება ეუცხოვა.

- მიუხედავად ამისა, - სწრაფად შესცვალა მან საუბრის თემა, ისე რომ ლაპარაკის კილო არ შეუცვლია, - ჩვენ უნდა ვეცადოთ...

- თქვენ მე ვერ გამიგეთ, - შეანწყვეტინა მაჩაბელმა, საკმაოდ მკვახედ, - სიზარმაცე რა მოსატანია. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ზარმაცი და ველური ხალხი ვერც იმ უამრავ ხილისა და ვაზის ჯიშებს გამოიყვანდა, რომელსაც თქვენ აქებთ, და ვერც იმ დიდებულ ციხე-კოშკებს ააგებდა, რომელთაც ასე მოუხიბლავხართ. მე მოგახსენებდით იმ ველური ბრბოების შესახებ, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში სისხლისაგან ცლიდნენ საქართველოს!

- დიახ, დიახ, რალა თქმა უნდა, გასაგებია, - საჩქაროდ დაუკრა კვერი სასწავლო ოლქის მზრუნველმა და კვლავ ხოტბა შეასხა საქართველოს ძველ ციხე-სიმაგრესა და ტაძრებს, რომელთა ნანგრევები ბოლონდელი მოგაურობის დროს ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ხვდებოდა მას.

მერე ოლქის მზრუნველმა ხელები მოითშენიტა და საუბრის თემა მოხერხებულად შეცვალა, სინანული გამოთქვა, რომ თავადმა მაჩაბელმა უარი ბრძანა გიმნაზიის ინსპექტორობაზე და სხვა დარგში მოღვაწეობა არჩია, საქმიანი დამოკიდებულებით

დამორდა მას, იანოვსკის, რომსლითვისაც განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო ისეთი ბრწყინვალე ნიჭისა და ნათელი გონების ადამიანთან მუშაობა, როგორც მისი თანამოსაუბრეა. “თუმცა ამას მაინცადამაინც დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, - განაგრძო მან, - ბოლოს და ბოლოს, მაინც ერთ საქმეს ვემსახურებით და ერთად ვმოღვაწეობთ”. მაჩაბელს გაეცინა და უთხრა, ვატყობ, რომ მართლაც ძნელი ყოფილა ამ ასპარეზისათვის თავის დანებება, ახლა სწორედ იმისთვის შეგანუხეთ, რომ მასწავლებლის ადგილი გთხოვოთო.

იანოვსკიმ ჯერ თვალები დაჭყიტა, მაგრამ გაკვირვება ისე მალე შესცვალა სიხარულად, რომ თანამოსაუბრეს არც კი შეუმჩნევია მისი გამომეცტველების ასე სწრაფი შეცვლა. ძალიან მიხარიაო, უთხრა იანოვსკიმ, რომ თურმე ჩვენს დარგს ასე აფასებთ და პატივსა სცემთ, ბოლოს და ბოლოს, ახალი თაობის აღზრდაზე უფრო საპატიო რა უნდა იყოსო.

მაგრამ ის აღარ უკითხავს - თუკი პედაგოგიური მოღვაწეობის განგრძობას თქვითობდით, ამ სამიოდე თვის წინათ ინსპექტორობას თავი რატომღა დაანებეთო. თავაზიანი ადამიანი იყო, ახალგაზრდა კაცს უსიამოვნო შეკითხვით უხერხულ მდგომარეობაში არ ჩააყენებდა. მერე თავი მოიფხანა. წამოდგა, მაგიდასთან მივიდა, მდივანს მოუხმო და რაღაც დავთრები მოატანინა. მდივანი გაბრუნდა.

იანოვსკიმ ქალაქებში ჩარგო ცხვირი, ხოლო მაჩაბელმა ჰოლანდიური თანჯრებიდან გაზაფხულის ნაირფერადი ყვავილებით შემკულ თბილისს გადახედა...

საამურ სიმყუდროვეს იშვიათად თუ დაარღვევდა ეტლის შორეული გრუხუნი. გაღებული თანჯრიდან მაისის მსუბუქ ნიავს იასამნის სურნელება და ფუტკრების გაბმული ბზუილი შემოჰქონდა. კედლის საათის წყნარი, ზომიერი ტაკატუკი კიდევ უფრო უწყობდა ხელს მყუდროების განწყობილების შექმნას. მაჩაბელი სივრცეში ცქერამ გაიტაცა, ხოლო იანოვსკი - დავთარში კირკიტმა, და ვინ იცის, სადამდე გაგრძელდებოდა ასე, რომ უცებ საათის გუგულს ორჯერ არ დაეძახა. მაჩაბელმა უნებურად ჯიბისკენ გააქანა ხელი და თავის საათს დახედა. თავი უკმაყოფილოდ გააქნია. სასწავლო ოლქის მზრუნველი დავთარს მოშორდა და ცბიერი ღიმილით უთხრა ახალგაზრდა კაცს - თქვენს ბედზე, ეისკში და ბერდიანსკში აღმოჩნდა მასწავლებლის ადიგლიო.

მაჩაბელმა თავაზიანად მოახსენა მადლობა. თბილისიდან ვერ წავალ, რადგან აქ სხვაც ბევრი საქმე მაქვსო. გამოეთხოვა და გარეთ გავიდა. იანოვსკიმ კარებთან დაანია სიტყვა - იმედი მაქვს, ამით არ გათავდება ჩვენი ურთიერთობა და კიდევ შევხვდებით მოღვაწეობის ასპარეზზე ერთმანეთსო. მაჩაბელს მწარედ ჩაეცინა, იფიქრა ერთხელ სისულელე მომივიდა, მეორედ რაღა შემახვედრებს ამ იუნუსთანაო.

მაგრამ ისინი მართლაც შეხვდებიან ერთმანეთს. შეხვდებიან არა უშუალოდ, არა პირდაპირ, მაგრამ ეს შეხვედრა თითქმის საბედისწერო იქნება...

იანოვსკისაც ჩაეცინა, როცა მაჩაბელი ოთახიდან გაივდა. ერთხელ მოტყუვდა და მაშინაც სანანებელი გაუხდა, მეორედ რაღას მოტყუვდება! იმ რამდენიმე თვეშიაც კი, გიმნაზიის ინსპექტორობის დროს, ბევრი თავისუფლებისა და “დამოუკიდებლობის” ნება მისცა მაჩაბელმა თავს, ბევრი უსიამოვნება მიაყენა უფ. მზრუნველს.

“მაინც რა საოცარი ხალხია, - ფიქრობს სასწავლო ოლქის მზრუნველი, - ცოტად თუ ბევრად, ყველა თავად ჭავჭავაძესა ჰგავს - მესხიც, აკაკი წერეთელიც, გოგებაშვილიც, ნიკოლაძეც, ცხვედაძეც, ეს მაჩაბელიც...”

ქუჩაში ისე გამოვიდა მაჩაბელი, რომ ღიმილი არ მოშორები ასახეზე: ჰამლეტისა და პოლონიუსის დიალოგი მოაგონდა.

“იმ ღრუბელს ხედავთ, როგორ ძალიან ჰგავს აქლემს?” - მიმართავს ჰამლეტი. “ღმერთმანი, მართლაც რომ აქლემსა ჰგავს!” - კვერს უკრავს პოლონიუსი. “თუმცა, მე მგონი, კვერნას უფრო წააგავს”, - არ ეშვება უფლისწული. “ზურგი მართლაც კვერნასი აქვს”, - მზად აქვს კარისკაცს პასუხი. “თუ ვეშაპსა ჰგავს”, - აწვალავს უფლისწული. “ნამდვილი ვეშაპია”, - არ იბნევა კარისკაცი...

მაისის საკმაოდ ცხელი დღე იყო. ქუჩაში ბავშვების ურჩამული იდგა. პატარა გოგობიჭები მხიარული სიცილ-კისკისით მოსდებოდნენ კალიებისაგან შემწვანებულ ფილაქნებს და მეფხოვეების ნაქეზებით მუსრს ავლებდნენ ურიცხვ “მტერს”. ყოველდღიურად უწყალოდ ულევდნენ, მაგრამ, რაც დრო გადიოდა, კალია უფრო და უფრო მატულობდა. ჯერ ქალაქის განაპირა უბნებში გაჩნდა, ახლა კი ცენტრასაც შემოიჭრია... ვანო მაჩაბელმა კიდევ დახედა საათს. დააგვიანდა! ტყუილად დაკარგა დრო. აქაც ვერაფერს გახდა და თათბირზედაც დაუგვიანდა.

თათბირი ილია ჭავჭავაძემ დანიშნა “დროების” რედაქციაში და ვანოც მიწვეული იყო. უსათუოდ უნდა მისულიყო, მაგრამ აღარ წავიდა, დაგვიანებით მისვლას არმისვლა ამჯობინა და ნელი ნაბიჯით გაემართა სამსახურისაკენ.

* * *

იგი ახლა საადგილმამულო ბანკში მუშაობს კასირად. მაგრამ კასირის მეტისმეტად მცირე ხელფასი არა კმარა, რადგან მაჩაბლის ეკონომიური მდგომარეობა კვლავ სავალალოა და კასირის ოთხი თუმანი ვერ უშველის. მოვალეები ძველებურად უტევენ და ვანოც იძულებულია, ნაწილ-ნაწილ იხადოს ძველი ვალები თავის ხელფასიდან. მამულს და სახლ-კარს საკმაოდ ბევრი ფული სჭირდება. შემოსავალი კი ჯერჯერობით არაფერი ჩანს მამულისაგან... გულიც ვერ დაუდო მაჩაბელმა სოფელში მუშაობას. აგრონომიული განათლება მიიღო, მაგრამ მაინც ლიტერატურულ ასპარეზზე მოღვაწეობას არჩევს. გაზეთსა და ჟურნალს ვერ შორდება, ლიტერატურული ცხოვრების ცენტრში ტრიალებს, ზედიზედ წერს და აქვეყნებს სხვადასხვა ხასიათის სამეცნიერო სტატიებს, სათეატრო რეცენზიებს, წერილებს ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე, თეატრის მნიშვნელობაზე, დრამის როლზე. მეტად მწვავედ განიცდის ქართული თეატრის წარმატებასა თუ მარცხს, რაც იმ წლებში ძალიან ხშირად ცვლიდა ხოლმე ერთმანეთს! - (ოლონდ, მარცხი უმთავრესად გამონვეული იყო ორგანიზაციულ და ტექნიკურ, აგრეთვე ეკონომიურ სიძნელეთა გამო). ერთი სიტყვით, სოფელში დიდხანს არ უდგება გული. ჩადის მხოლოდ უქმე დღეებში, დედას მოინახულებს და ისევ მალე ბრუნდება. რაც ინსპექტორობას თავი დაანება, რამდენჯერმე სცადა სამსახურში მონაწილეობა, მაგრამ არ გამოუვიდა. ჭავჭავაძე პირდებოდა, მალე დამფასებლად ამოვირჩევთო. მაჩაბელს მაინცდამაინც არ ხიბლავს ეს პერსპექტივა, იქნებ იმიტომ, რომ ახალი მითქმა-მოთქმის საბაბი არ მიეცეს ხალხს - ჭავჭავაძეს ბანკშიაც თავისი კაცი გაჰყავსო. ისე კი, ახალგაზრდა მაჩაბელი თვითდაჯერებული

კაცია, თავის იმედი აქვს, და უფრო მალლაც უმიზნებს. - ბანკის ერთ-ერთ დირექტორადაც რომ აირჩიო, მუშაობა არ გაუჭირდება, ადვილად გაართმევს თავს. მაგრამ ამას მხოლოდ გულში ფიქრობს, ერთხელაც არ გაუმუდავნებია. მით უმეტეს, ილია ჭავჭავაძეს არ ეტყვის ამას. თუ საჭიროდ დაინახავს, დაე, თვითონვე შესთავაზოს ილიამ დირექტორობა. სხვა საქმეა, დათანხმდება თუ არა!..

თათბირი “დროების” რედაქციაში დიდხანს არ გაგრძელდებულა. ერთი საათის მისული არც კი იყო მაჩაბელი ბანკში, რომ ილიაც მივიდა. მაშინვე ცალკე გაიხმო ვანო და დიდხანს ესაუბრა.

საუბარი შეეხებოდა “დროება”-“ივერიას”. ამ საგანზე ადრეც ბევრჯერ ულაპარაკია ილიას ვანოსთან.

- მესხი მეტისმეტად გადაიღალა, - ეუბნება ილია, - არც გასაკვირია: ყოველდღიური გაზეთის მოვლა ამ პირობებში, როდესაც ერთი კაცის მხარზე გადადის მთელი სამუშაო, თვით კორექტურაც კი, ხუმრობა საქმე როდია. ილია აშკარად უკმაყოფილოა და ვანოს ელიმება, რადგან იგი თავიდანვე სკეპტიკურად შეხვდა “დროება”-“ივერიის” შეერთებას. “მე მგონია, რომ, როგორც სხვადასხვა ჯურის ცხოველების შეერთებისაგან არა გამოვა რა, ისე აქედან არა გამოვა რა...”, - წერდა მაშინ თავის ძმას ვანო “დროება”-“ივერიის” შეერთების საქმეზე.

ახლა ელიმება მაჩაბელს ილიას სიტყვებზე, მაგრამ არაფერს ამბობს.

- დღეს ბევრი ვიმსჯელებ, - განაგრძობს ჭავჭავაძე, - მესხიც იქ იყო, აკაკი წერეთელიც, გოგებაშვილიც, სარაჯიშვილიც, და სხვაც ბევრი. კარგად ავწონ-დავწონეთ საქმე და გადავწყვიტეთ, რომ ერთი ყოჩალი და განათლებული კაცი დავიხმაროთ. ჩვენი არჩევანი შენა ხარ...

ილიას არ გამოეპარება ახალგაზრდა მეგობრის გაკვირვება და ღიმილით დასძინს: ეს საერთო აზრია, მარტო ჩემი არ გეგონოს. და წინააღმდეგიც არავინ წასულა!

“მაშ, ილიას ყველაფერი ესმის, ყველაფერს ხედავს!” - ფიქრობს მაჩაბელი, რომელსაც თავმოყვარეობა ნებას არ აძლევს ამ საგანზე თვითონ ჩამოაგდოს სიტყვა ჭავჭავაძესთან.

ბანკში მუშაობა ხელს არ შეგიშლის. პირიქით, დამფასებლადაც მალე ამოგიჩვენებ... და მერე დირექტორობაზეც იყრი კენჭს. ბოლოს და ბოლოს, მუდამ ჩვენ ხომ არ ვიქნებით... რედაქციაში რამდენიმე საათი უნდა შეიარო და მთელი გაზეთი გადაათვალიერო... რამდენიმე საათი დაგჭირდება ყოფნა... - იმეორებს ილია.

მაგრამ “რამდენიმე საათით” მუშაობა არ შეუძლია მაჩაბელს, როცა ხედავს, სამუშაო ბევრია, რა გული მოუთმენს!.. ახალგაზრდა ჟურნალისტი და ბანკირი ბანკსა და რედაქციას შორის ტრიალებს: ბანკიდან რედაქციაში გარბის, რედაქციიდან - ბანკში. ყველგან საჭიროა, ყველგან წესრიგის დამყარებასა ცდილობს, და ყველგან, საცა მივა, მისი ხელი დაეტყობა ხოლმე საქმეს...

მაჩაბლის სამეცნიერო და სამეურნეო ხასიათის წერილებს ხალხი უკვე იცნობდა. ახლა მან გამოამუდავნა კიდევ ერთი ახალი ნიჭი და ამ საქმეშიაც ილია ჭავჭავაძის ღირსეულ მონაფედ მოწვევლინა საზოგადოებას.

მაჩაბელი - პოლემისტი!..

პირველივე წერილით მან საერთო ყურადღება მიიპყრო, ხოლო საზოგადოების იმ ნაძირალა ფენებში, სადაც მხოლოდ ინტრიგა, შური და ღვარძლი იყო დაბუდებული,

კიდევ უფრო გააღრმავა მითქმა-მოთქმა ილიასთან დამოკიდებულების შესახებ: “მაჩაბელმა კიდევ ერთხელ დაამტკიცა, რომ ილიას კაცია, მაჩაბელი არაფერს ეპუება, ანგარიშს არაფერს უწევს და თავხედურად გამოდის!.. მაჩაბელი ყველაფერში ილიას ბაძავს!..”

ეს სიტყვები ნაწილობრივ სიმართლეს შეეფერებოდა, მაგრამ გულს მხოლოდ იმიტომ სერავდა, რომ ღვარძლით იყო თქმული და შხამს აწვეთებდა იქ, სადაც, ერისავე კეთილდღეობისათვის, მხოლოდ შარბათი უნდა ყოფილიყო. ეს ინტრიგანი ვაჟბატონები საკმაოდ მარჯვე მსროლელები იყვნენ და კარგად უმიზნებდნენ ამაყ გულსა და ახალგაზრდულ თავმოყვარეობას...

იმ წლებში “ივერიასა” და “დროებაში” გამოქვეყნებულ ბევრ წერილს, ხელმოწერას თუ არ დახედავ, ან, მით უმეტეს, თუკი სულაც არა აქვს გვარი მონერილი, ვერც გაარჩევ - ილიას ეკუთვნის, თუ მაჩაბელს. ივანე მაჩაბელმა ერთბაშად შეითვისა ილიას წერის მანერაც კი. მისი წერილებიც გამოირჩევიან პირდაპირობით, გაბედულებით, სამართლიანობით, დაუნდობლობამდე მისული მოურიდელობით, რაც ყოველთვის საზოგადოებრივი ინტერესებით არის ნაკარნახევი...

1880 წლის იანვარში, ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც მაჩაბელი გიმნაზიის ინსპექტორად მუშაობდა, ნიკო ნიკოლაძემ თავის განახლებულ “ონვიპ“-ში გამოაქვეყნა სტატია, რომელშიაც დიდი ადგილი აქვს დათმობილი უკვე კარგა ხნის გარდაცვლილ ბესარიონ ღოღობერიძის მოღვაწეობის განხილვას. ამ სტატიაში ნიკოლაძეს შერბილებული ავს ის მწვავე ტონი, რაც ბესარიონ ღოღობერიძესთან მის გრძელ პოლემიკას ახასიათებდა. ნიკოლაძის ახალმა სტატიამ ბევრი აღაშფოთა, მათ შორის, ილია ჭავჭავაძეც, რომელიც იმხანად დანასისხლად იყო ნიკოლაძესთან. - ახლა რაღა დროსია, სიცოცხლე გაუმწარა!.. - შესძახა ჭავჭავაძემ, როცა ეს სტატია წაიკითხა.

მაშინვე გამოითქვა აზრი საპასუხო წერილის გამოქვეყნებისა, და ეს საქმე პოლემიკაში და ცხოვრებაშიაც ჯერ კიდევ სრულიად გამოუცდელმა მაჩაბელმა იკისრა. ილიას აღშფოთება ვანოსაც გადაედო, რომელსაც ღოღობერიძის დიდ ღვაწლზე ბევრი სმენოდა თავის ძმისგან, ილიასაგან... და თვითონაც აკვირდებოდა მის მოღვაწეობას.

ახალგაზრდა აურნალისტის წინაშე დიდი ამოცანა იდგა: იგი უნდა შებრძოლებოდა უკვე სახელმთხოვეჭილ, ძალიან ფართო მასშტაბის პუბლიცისტსა და პოლემისტს, მონინალმდეგეებთან ბრძოლებში გამობრძმედილ ადამიანს, დიდ საზოგადო მოღვაწეს, რომელსაც ანგარიშს უწევდნენ რუსეთისა და უცხოეთის დიდი მოღვაწეები. ამასთან, ეს იყო ვანო მაჩაბლის პირველი გამოსვლა ამ ასპარეზზე.

“ვინძლო გამოცდა კარგად დაიჭირო!” - სიცლით უთხრა მას ილიამ, - “მთავარია, შეუპოვრობა, სიმართლე და ორატორული ხერხი - მონინალმდეგეს იქ დაარტყა, სადაც ყველაზე მწვავე ტკივილს მიაყენებ, ისეთ საკითხში გამოიჭირო, რისგანაც თავს ადვილად ვერ გამოიხსნის”...

ილია ბრძოლის ხერხებს ასწავლის მაჩაბელს!..

სტუდენტობის დროს მაჩაბელი მოხიბლული იყო ანტონიოსის მონოლოგით “იულიუს კეისრიდან”. სწორედ ეს მონოლოგი იყო პირველი ნაწყვეტი შექსპირის პიესებიდან, რაც ინგლისურ ენაში ჯერ კიდევ გაუნათავმა მაჩაბელმა წაიკითხა დედანში. ეს მონოლოგი მას მიაჩნდა ორატორული ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშად.

კეისრის მოკვლის შემდეგ ბრუტოსი ნებას მისცემს კეისრის გულითად მეგობარს - ანტონიოსს, სიტყვით გამოვიდეს ხალხის წინაშე. ანტონიოსის როლი მეტად მძიმეა: მან კეისრის წინააღმდეგ ამხედრებული ხალხი რომელიც ბრუტოსმა თავისი მჭევრმეტყველური სიტყვით კიდევ უფრო ააღელვა, უნდა გადაიბიროს და ახლა კეისრის მკვლელების წინააღმდეგ აამხედროს. ამასთან, ნება არ აქვს ბრუტოსი და შეთქმულების სხვა მონაწილენი აუგად ახსენოს. პირიქით, უნდა გაამართლოს კიდევ მათი მოქმედება!.. ანტონიოსი მიაღწევს მიზანს. მისი სიტყვა ორატორული ხელოვნების ერთ-ერთი შესანიშნავი ნიმუშია.

“მეგობრებო, რომაელებო, თანამემამულეებო, - მიმართავს იგი ხალხს, - მე აქ კეისრის დასაკრძალავად მოვედი და არა მის საქებრად. კეთილი საქმე კაცისა მასთან ერთადვე იმარხება, აკი საქმე კი მის შემდეგაც ცოცხლობს. კეისრის ბედიც ასეთი იყო. კეთილშობილმა ბრუტოსმა თქვენ გითხრათ, იგი მედიდური იყო. მედიდურება კი საშინელი ნაკლია და თუ მართლაც ასეთი იყო კეისარი, აკი საშინლადაც დასაჯეს... მე მსურს, სიტყვით მოგმართოთ ჩემი ერთგული მეგობრის - კეისრის დაკრძალვის წინ, თუმცა ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს, და ბრუტოსი ხომ პატიოსანი კაცია!”

მერე იგი ჩამოთვლის კეისრის ბევრ შესანიშნავ თვისებას, რაც მედიდურებს სრულებითაც არ უთავსდება, მაგრამ თითქოს უცებ მოაგონდაო, ერთბაშად შედგება და ნაღვლიანად დასძნეს - “მაგრამ ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პატიოსანი კაცია!”

ისევ განაგრძობს კეისრის საუკეთესო თვისებების ჩამოთვლას მგზნებარედ მოუთხრობს ხალხს, თუ რა თავდადებული იყო კეისარი თავისი ქვეყნისათვის, როგორ უყვარდა უბრალო ხალხი... და თითქოს ისევ უცებ მოაგონდაო, კვლავ ერთბაშად შედგება და გულდანყვევით გაიმეორებს - “მაგრამ ბრუტოსი მას მედიდურებას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პატიოსანი კაცია!”.

“ლუპერკალიის დღეობაში სამჯერ მივანოდე მას მეფის გვირგვინი, - განაგრძობს ცრემლმორეული ანტონიუსი, - და მან სამჯერვე უარი მითხრა. ნუთუ ეს არის მისი მედიდურება?! მაგრამ ბრუტოსი მას მედიდურობას აბრალებს და ბრუტოსი ხომ პატიოსანი კაცია!”.

ასე განმეორდება რამდენჯერმე. ანტონიოსი მსმენელებს თანდათან უქარწყლებს ცუდ წარმოდგენას კეისარზე, გულს უღობობს მათ, და ახლა ოსტატურად აპარებს ისარს შეთქმულების მონაწილეთა წინააღმდეგ. საბოლოოდ, იგი კეისრისა და მისი მომხრეების წინააღმდეგ აბორგებულ ხალხს, რომელსაც პირველად ანტონიოსის სიტყვის მოსმენაც კი არ უნდოდა, სავსებით გადაიბირობს...

ანტონიოსის მონოლოგი ახსენდებოდა რედაქციიდან გამოსულ მაჩაბელს. სცადა ზეპირად მოეგონებია ეს ნაწყვეტი “იულიუს კეისრიდან” და მართლაც, გონებაში აღადგინა მთელი ტექსტი, ინგლისურად. “მეხსიერება ჯერ არ მღალატობს, - გაიფიქრა მან, - მაგრამ ძალიან გათამამებაც არ შეიძლება, ენამ მალე იცის დაგინყება. უსათუოდ უნდა ვთარგმნო “იულიუს კეისარი”... რა თქმა უნდა, “ჰამლეტს”... “ჰამლეტსა” და “მაკბეტს” შემდეგ”, - მერე გაეღიმა, - “ჰამლეტსა”, “მაკბეტსა” და “ოტელოს” შემდეგ...

მეორე დღეს წერილი უკვე მზად იყო. რედაქციაში ყველას მოეწონა ეს სტატია. შეუსწორებლად დაბეჭდეს.

“რალა დროს

შარშან მარტში გარდაიცვალა ბესარიონ ლოლობერიძე. ცხრა თვე გაივდა, რაც საზოგადოებამ ღირსეულად დაათვასა განსვენებულის უანგარო შრომა; მრავალი ცრემლი გადმოვარდა იმის სათულავზედ, რომელსაც პირმოთნეობას ვერაფერ დასწამებდა. სიტყვით თუ წერით, საქართველოში თუ სხვა ქვეყნებში გაბნეულ საქართველოს შვილთაგან, ყოველგან და ყოვლის გზით მოისმოდა გულწრფელი მწუხარების ხმა.

თავის იღბალს დაუმაღლოს უფ. “ონვორ“-ის რედაქტორმა ნიკოლაძემ, რომ ამ დროს იმის გაზეთი აღარ არსებობდა. რა პირით შეხედავდა ის ამ ამბავს? რას იტყოდა? არა მგონია, გაეხედნა და დაეწყო იმ ცილების განმეორება, რომელთაც რამდენიმე ხნის წინათ ის ბ. ლოლობერიძეს უხვათა სწამებდა, მაშინ იმას საზოგადოებაში თავი აღარ გამოეყოფოდა..

პირველ იანვარს 1880 წელს იშვა ხელმეორეთ იმისი გაზეთი... თუ მცირედიც არის თავის მკითხველების პატივისცემა ჰქონდა უფ. ნიკოლაძეს, ხმა არ უნდა ამოეღო ბ. ლოლობერიძეზედ და თავის სიჩუმით აღვარა თავისი შეცდომილება...

წრევანდელს “ონვორ“-ის 392-ე ნომერში იმან დაბეჭდა ფელეტონი “Местная общественная жизнь в 1879 г.”, რომელიც მართლაც რომ გასაშტერებელია. ამ ფელეტონს ეტყობა თითქოს შენანება, მაგრამ ეს შენანება ისეთი თვალმაქცობით არის დაფარული, რომ ღირს იმაზედ ლაპარაკი. გეგონებათ, რომ ამ ფელეტონში უფ. ნიკოლაძე იმ დედა-აზრის წინააღმდეგი იყოს, რომელიც იმას ჰქონდა გამოთქმული უწინდელის “ონვორ“-ის ნომერებში. სრულებითაც არა. აქაც ის იმეორებს, რომ თუ მე ლოლობერიძეზედ ვწერდი რამეს, იმის საზოგადოებაში მოქმედება მქონდა სახეში და არა თვითონ ლოლობერიძე, როგორც კერძო კაცი.

კარგი და პატიოსანი. თუ მწერალი ისე მოახერხებს საზოგადო ასპარეზზედ გამოსულის კაცის მოქმედების გაჩხრეკას, რომ თვითონ კაცის მოქმედებას ჩირქი არ წასცხოს.

გავზინჯოთ ასე მოიქცა უფ. ნიკოლაძე თუ არა; ვიდრე ამის განხილვას შევუდგებოდე, ჯერ ცოტა რასმე ვკითხავ იმას...

ეხლა უფ. ნიკოლაძე საზოგადოებაში მოქმედ პირად ითვლება. მე რომ კალამი ავიღო ამ საბუთის ძალით, დავიწყო წერა და ვთქვა: ნიკოლაძე ორპირი კაცია; ახალგაზრდობას ეუბნება: “მე თქვენი თანახმა ვარ, უნდა ვიზრუნოთ და ვწვავლოთ დაჩაგრულ კაცობრიობისათვის” და დიდკაცებს კი შესჩივის: “ახალგაზრდობა სცდება, მათი ზრუნვა დაბალ ხალხზედ არის მიქცეული. მათი მოქმედება საშიშია!” ეს რომ ბეჭდვით გამოვთქვა და საქმით, ფაქტების ჩვენებით კი არ დავამტკიცო, რა სახელი მეკუთვნის მაშინ მე?

შეგიძლიათ ცილისმწამებელი დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

მე რომ დავწერო: “ნიკოლაძე საზოგადოების ფული ჰქონდა გაბარებული. იმან ის ფულები ნათესავეებს მისცა და დაბრუნებას ნულარ მოელით; რა სახელი მეკუთვნის მე, თუ ფულის გაფანტვა ყველასათვის თვალსაჩინო მაგალითით არ დავამტკიცე?”

შეგიძლიათ უსინდისო დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

მე რომ დავწერო: “ნიკოლაძის ნაცნობს ციმბირში გზაუნიდნენ, ის ყველგან იძახდა: ჩემი ნაცნობი მართალია”, მაგრამ სასამართლოში კი, როდესაც გამოჰკითხეს,

თითქმის იმის ცნობაზედაც კი უარი თქვა და იმის ჩვენებას კი დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა”, მე რომ ეს დავწერო, განგებ თქვენგან ნათქვამი სიტყვები გადავასხვაფერო და ცრუ საფუძველის ძალით საზოგადოების წინ ლაჩრად, მეგობრის გაუტანლად გამოგიყვანოთ, რა სახელი მეკუთვნის მე?

შეგიძლიათ ნამუსზე ხელაღებული დამიძახოთ და მეკუთვნის კიდევ.

ეხლა ნება მიბოძეთ, უფ. ნიკოლაძე, მოგაგონოთ თქვენგან გაზეთში წარმოთქმული სიტყვები ბ. ლოლობერიძეზე და გთხოვოთ, რომ თქვენს საქციელს სახელი თქვენვე უპოვნოთ; თქვენ უფრო დააფასებთ თქვენს თავსა.

სჯობს თქვენი სიტყვებივე მოვიყვანოთ:

1878 წ. ...თქვენა სწერდით:

“ზოგიერთი ჩვენი ცრუ ლიბერალები, რომელთაც განისვენეს ბანაკებში და ყველგან თავადაზნაურობას იმის შემდეგ, რაც ხერხიანად გაყვლიფეს მთავრობა, ბრალსა სდებენ გაზეთებს, “არა ლიბერალობით”... ერთი იმათგანი - ბ. ლოლობერიძე, - (ყალბ) ჩვენებას აძლევდა სასამართლოში...”

აქ მოყვანილი ნაწყვეტი ნიკოლაძის წერილიდან, სადაც იგი ბრალსა სდებს ლოლობერიძეს ორპირობაში; ხალხში ამართლებდა თავის მეგობარს, სასამართლოში კი განაცადა - ამ კაცს სულაც არ ვიცნობო...

“ყოველ ამ შენიშვნის მკითხველი იფიქრებს, რომ ბ. ლოლობერიძე ყოფილა ანგარებით სავსე, მეგობრისა და ნაცნობის გაუტანელი, ცრუ, ურცხვი, ლაჩარი.

1880... სწერთ:

“ბ. ლოლობერიძე იყო შესანიშნავი ზოგიერთი ძვირფასი ხასიათებით. ჩვენს საუკუნეში, როდესაც ყველას შეძლების შეძენა უნდა, ის სიმდიდრეს სრულებით არ ეძებდა და სხვებსავით თანამდებობებს არ ეხარებოდა. ის მოკვდა, მაგრამ ცუდი ნაყოფი მოაქვს იმის საქმეს, რომელიც იმან თავის პატოსანი ჩირქნაუცხებელი ხასიათით მალლა დააყენა”.

მაშასადამე, ბ. ლოლობერიძე უანგარო და პატიოსანი კაცი ყფილა!..

1878 წ. სწერდით:

“მე ვდევნი უფ. ლოლობერიძეს და იმის ჯურის ხალხს იმიტომ, რომ იმათ, ჩემის აზრით, დიდი ვნება მოაქვთ ჩემი ქვეყნისათვის. ისინი ორპირები არიან... ჩვენთან იმათ ლიბერალების სახე აქვთ და სტირიან ცხარეს ცრემლით კაცობრიობის უბედურებაზე!.. ძველის თაობის წარმომადგენელთა და უფლებებისმქონეთა წინ კი ისინი სჩანან ზომავედ მეტის კეთილის განზრახულობისა, სწუხან ჩვენს შეცდომილებებზე, ეშინიათ ჩვენი სწრებედ გადასვლისა”.

წრევანელს ფელეტონში სწერთ:

“იმან ვერ შეასრულა ვერც ერთი თავისი სურვილთაგანი, რომლებზედაც ის ყოველთვის გრძნობითა და გულწფელობით ლაპარაკობდა”.

ორპირობა და გულწრფელობა რომ არ ხერხდება ერთმანეთთან!

1878 წლის “ონაპი“-ის 108-ე ნომერში დაბეჭდეთ კორესპონდენცია ქუთაისიდან, რომელიც უფრო თქვენგანვე თბილისში შედგენილსა ჰგავს. იმ კორესპონდენციაში ამბობთ:

“ლოლობერიძე მარტოდ მარტო ბრძანებლობს ბანკზედ და სარგებლობს მითი, რომ მმართველობის ორი დანარჩენი წევრი სრულიად უმეცარნი არიან”.

იმავე 1880 წლის ფელეტონში ამბობთ:

“მეორე ნაკლოვანება განსვენებულისა, იყო მისი გაუბედაობა, სუსტი ხასიათი. იმას არა ჰქონდა მოთავეობის ხერხი, ის მზად იყო, რომ იმათ გავლენის ქვეშ ჩავარდნილიყო, ვინც გარეშემო ეხვია”.

თუ მოთავეობა არ შეეძლო და სხვის გავლენის ქვეშ იყო ხოლმე, როგორ მოახერხა, რომ ბანკი სრულებით ხელში მოიგდო და, როგორც თქვენ იმავე კორესპონდენციაში ამბობთ, თავის ბიძაშვილებს დაუნყო ზომამზედ ერთი ორათა და ერთი სამათ მეტის ფულის დარიგება, ჯერეთ აუშენებელი სახლების გირაოთ შეტანის შემდეგ!

მაგრამ უკაცრავად, ეს უკანასკნელი ფაქტი ისეთი დაუჯერებელი იყო ბ. ლოლობერიძის მხრივ, რომ თქვენ თვითონვე მასუკან უარჰყავით და თქვენის სიცრუის დასამალავად ის მოიგონეთ, რომ ეგ ბრძოლის ხერხი იყო - მინდოდა საბრძოლველ ველზედ მაგითი მაინც გამეტყუილებინაო.

ნუთუ ამ მაგალითებს კიდევ განამრტება უნდა! არა, მე უფრო კარგის აზრისა ვარ ჩემს მკითხველებზედ, ვიდრე უფ. ნიკოლაძე თავისაზედ და არა მგონია, რომ ესეთს ცხადს ერთისა და იმავე კაცის ჯერ გაპირშავებას და მერე პატიოსანს კაცათ გამოყვანას ერთისა და იმავე კაცისაგან კიდევ გამოაშკარავება დასჭირდეს. ნათელს განათება აღარ უნდა...

...[თუ] კაიკსაგან მაგვარის თავისთავისვე წინააღმდეგობას ხანდისხან თვალსაჩინო ცუდი შედეგი არა მოსდევს არ, მაშინ შეიძლება უყურადღებოთ დავტოვოთ. როდესაც კი ამგვარი საქციელით პატიოსან კაცს უპატიოსნოს ეძახია, უანგარო ს- ხარბსა, გულწრფელს - ორპირსა, საზოგადოებისთვის თავგანწირულს - თავის საკუთარი სარგებლობის მიმდევარს, როდესაც ამგვარი ცილისწამებით ადამიანს უკანასკნელს სიცოცხლის წამს უმწარებენ, მაშინ ყოველის სინდისიანი კაცის ვალია ამ თვალთმაქცობას ნილაბი ახადოს და საზოგადოებას დაანახვოს, ვინ ზრუნავს იმაზედ და ვინა მხოლოდ თავის თავზედ.

ი. მაჩაბელი

ნიკო ნიკოლაძემ მეორე დღესვე “Обзор”-ში დაბეჭდა საპასუხო წერილი «Наши мнимые противоречия», რომელშიაც იგი სავსებით აბიაბრუებს მაჩაბელს, იხსენიებს მას, როგორც «какой-то И. Мачабели»; წერილში ასეთ ფრაზებსა ვხვდებით:

«Нужно объяснить малютке автору...» «Г. Мачабели высылаемый теперь против нас соединению редакцией «Дроеба»-«Иверия», не сообразил...» «Нам совистно останавливаться на всем этом и отвечать каждому младенцу...»

არც მაჩაბელს დაუყოვნებია პასუხი: მეორე დღესვე მან წერილი გამოაქვეყნა “დროებაში”, სადაც იგი, სხვათა შორის, წერდა: “სწორედ რა პასუხსაც მოველოდი ბატონ ნიკოლაძისაგან, იმისთანა პასუხი მივიღე... მაგისთანა მწერლებს ჩვეულება სჭირთ, როდესაც იმათი მოპირდაპირე მტკიცე საბუთებით შეჭურვილი გამოდის, სწორე პასუხს როდი აღირსებენ, თუ მეტადრე იმ მოპირდაპირეს ჯერ საზოგადოება არ იცნობს, ბატონი ნიკოლაძისთანა მწერლების იარაღი ამ შემთხვევაში დაცინვაა... იქნება ბ-ნ ნიკოლაძეს კვლავ ეს “სამხედრო ხერხი” კარგად მოხდომოდეს, მაგრამ

ეხლა, წინდანინვე ვეუბნებით, ეგ ხერხი ჩვენთან არ გამოდგება; თავის ლიტერატურულს ისართ-ბუდეში სხვა შხამიანი ისრები მონახოს, ძველებს ბოლო მოცვეთილი აქვთ...”

ეს იყო დიდი საზოგადო მოღვაწეების პოლემიკა, შეიძლება გადაჭარბებულად მწვავე და მძაფრი, როგორც ხშირად ახასიათებს ხოლმე პოლემიკას, მაგრამ საქმიანი და საზოგადოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე. მაშინდელი საზოგადოების ყველაზე დაბალი და შეუგნებელი ნაწილი კი ასეთ პოლემიკას ინტრიგების გასაღვივებლად იყენებდა. ისეთი დიდი მოღვაწეების გვერდით, როგორიც იყვნენ ჭავჭავაძე, მესხი, მაჩაბელი, ნიკოლაძე, წერეთელი, გოგებაშვილი, გ. წერეთელი და ზოგიერთი სხვა, რომლებიც მთელი თავიანთი ცოდნით, ნიჭით, სასიცოცხლო ენერჯით ერის სამსახურში იდგნენ და დღენიდაგ ხალხის კეთილდღეობისათვის იღვწოდნენ, გამეფებული იყო უმეცრების, ცრურწმენის, პატივმოყვარეობის წყვილი. მეტისმეტად მომრავლებული ფუქსავატი თავადიშვილები ჩალის ფასად აგირაგებდნენ ნაყოფიერ მამულებს, ანადგურებდნენ ძვირფას ხე-ტყეს და უსაქმოდ დაეხტებოდნენ ქალაქში, მოსაწყენად გაჭიანურებულ დროს ინტრიგებსა და საერთო ატმოსფეროს მონამვლაში კლავდნენ. ესენი პირდაპირი შთამომავლები იყვნენ ტყეებით მოვაჭრე “სახელგანთქმული” თავადების, და “ღირსეული” წინაპრების მსგავსად, გახრწნილებს, გადაგვარებას, ერის დაქუცმაცებას უწყობდნენ ხელს; ყოველი პატარა უთანხმოება, აზრთა სხვადასხვაობა, პოლემიკის გამწვავება ერის მოამგე შვილებს შორის, მათთვის ნოყიერ ნიადაგს წარმოადგენდა ღვარძლისა და ათასნაირი ინტრიგების გასაღვივებლად. მათთვის არ არსებობდა არც მაღალი მორალი, არც წმინდა მეგობრობა, არც პატრიოტიზმი. ილიას და სხვა დიდ მოღვაწეთა მიერ წმიდათა-წმინდად გამოცხადებული მამული მათ გალავანშემორღვეულ საკუთარ კარ-მიდამოდ წარმოედგინათ... და იმისი მოვლის თავიც არა ჰქონდათ. მათი მსოფლმხედველობა ვიწრო იყო, ჰორიზონტი - შეზღუდული, პერსპექტივა - ბნელი და გაურკვეველი, მისწრაფებანი - ცხოველური. ამ ვაჟბატონებს თავისივე ქვეყნის მეორე კუთხე მტრად წარმოედგინათ და შესაძლებლობა რომ მისცემოდათ, მოძმეთა შორის სისხლის ღვრასაც სიამოვნებით გააჩაღებდნენ...

ასეთი მაგალითები უთვალავია. ავიღოთ თუნდაც სიღნაღის “ღრმადგანათლებული” თავადაზნაურობა, რომელთაც საგანგებო ყრილობა მოიწვიეს და გადაწყვიტეს, რომ თავიანთი შვილები თბილისს აღარ გზავნონ სკოლაში, რადგან თბილისი კახეთს არ ეკუთვნის, ქართლში მდებარეობს და ქართლები მათ შვილებს, “წმინდა სისხლის” კახელებს, დაჩაგრავენ. რა სასაცილო ჩანს ახლა ეს ძველი ფეოდალური საქართველოს სამარცხვინო გადმონაშთი, დაკნინებული მემამულეების უკანასკნელი ხელმოსავლები ხავსი!.. რა სასაცილო ჩანს ახლა, როდესაც გამოღვივებული ხალხის სასიქადულო შვილები ქვეყნის უკეთესი მერმისისათვის იღვწიან და უფრო ფართო ძმობასა და სოლიდარობაზე ქადაგებენ! სასაცილო ჩანს, მაგრამ მაინც შემაზრზენია და საშიშიც, რადგან მშრომელი ხალხის მტერს ეს შეუძლია თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს! ამას გრძნობენ ჩვენი დიდი მოღვაწეები, გრძნობენ და ამ ღირსეულ მოღვაწეთა ერთ-ერთი წევრი, მაჩაბელი, მგზნებარედ აღიმალლებს ხმას ასეთი სამარცხვინო გამოვლინების წინააღმდეგ. რით ვერ მოვრჩით! შესძახებს იგი...

“რით ვერ მოვრჩით?” ასეთი სათაური აქვს ივანე მაჩაბლის სტატიას, რომელიც სიღნაღელ თავადაზნაურთა საგანგებო კრების საპასუხოდ გამოქვეყნდა.

“დღევანდელ კორესპონდენციას სიღნაღელამ გულმონყვეტილი წაიკითხავს ყველა, ვისაც კი ცოტათიც არის გული შესტკივა თავის მამულისათვის; მართო იმ მამულისთვის კი არა, რომელსაც უნინ “ყმა და მამული” ერქვა და ახლა ამა და ამდენი დღიური ჰქვია; მართო იმ მამულისათვის კი არა რომელსაც უჩასტკა, უეზდი ჰქვია; მე ვლავარაკობ იმ მამულზედ, რასაც ჩვენნი წინაპრნი ამ სახელს არქმევდნენ და რაც ახლა მრავლის ჩვენის თავადაზნაურის გონებიდამ რაღაც უწყალო ხელს ამოუშლია... ახლავე, საქმის დასაწყისშივე თუ ყველამ თავისკენ გაიწია, თუ ყველამ წილაღობილა მორთო ქართველობაზედ, კახელობაზედ, იმერლობაზედ, მაშინ სათაურშივე მოისპობა ეს კეთილი საქმე და ოცნებასავით გაქრება ჩვენი სურვილი... (ეს) შური და ქიშპობა... თითქმის ჩვენის ქვეყნის დასაბამითვე ბოროტს სულსავით უკანა გვდევს და ყოველს კეთილს საქმეში ხელს გვიშლის...”

აი, ასეთ საზოგადოებაში უხდებოდათ მოღვაწეობა ჩვენს დიდ წინაპრებს. ასეთი საზოგადოების მსხვერპლი გახდა ბევრი მათგანი!..

ეს უქნარა ვაუბატონები შურითა და გაბოროტებით შეხვდნენ ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის დაახლოებას, ამ ხალხმა სიხარულით მიიღო მაჩაბლის მძაფრი ტონით დანერგილი სტატია ნიკოლაძეზე. რადგან აღმოჩნდა, რომ ადვილად მოსახერხებელი ყოფილა ორი დიდი ადამიანი - ნიკოლაძე და მაჩაბელი ერთმანეთს გადაეკიდონ; ამასთან, ახალი სალაპარაკო მიეცათ იმისა, რომ მაჩაბელი ჭავჭავაძის კაცია და ჭავჭავაძის ხათრითვე დაუნერა ეს წერილი ნიკოლაძეზე.

სინამდვილეში, მაჩაბელი ბრმად როდი იზიარებდა ილია ჭავჭავაძის მოსაზრებებს და არც ილიას ყოველ მოქმედებას ამართლებდა. პირიქით, ნიკო ნიკოლაძესთან დამოკიდებულებაშიც კი იგი ზოგჯერ ილიას ამტყუნებდა, “ნიკოლაძემ ჭავჭავაძეს ცოტაოდენი გადაჰკრა “ონვიპ“-ში რატომ ხმას არ იღებს ჩემს ლაპარაკზედო, - წერდა ვანო თავის ძმას, - ჭავჭავაძე გაცხარებულიყო და ეს დიდი შეცომა მოსვლოდა: ნიკოლაძე დუელში გამოეთხოვა”.

მაჩაბელი არ ბაძავს ჭავჭავაძეს, არც ბრმად ენდობა, არც ბრმად მიჰყვება ყველა საქმეში. იგი სამართლიანობას იცავს და მოითხოვს. საზოგადოების ინტერესებს ყველაფერზე მაღლა აყენებს და საქმის ინტერესებისათვის არავისი დანდობა არ სჩვევია, თუნდაც ეს უახლოეს ადამიანს ეხებოდეს! მიკიბულ-მოკიბულ საქმე და ლაპარაკი მისთვის უცხოა, ყველაფერს თავის სახელს არქმევს, ყველაფერში სამართლიანია და ყველას პირში ეუბნება იმას, რასაც ფიქრობს. ხოლო ამას თუ დაუვმატებთ მის ბუნებრივ სიფიცხესა და განსაკუთრებულ მგზნებარებას, ნათელი გახდება რა მძიმე იქნებოდა მაჩაბლისათვის მოღვაწეობა ისეთ საზოგადოებაში, სადაც გამეფებული იყო ძველი დროის დამახასიათებელი პირფერობა, ფარისევლობა, ფლიდობა, გაიძვერობა, ცბიერება... სადაც თითქოს საგანგებოდ იყო მონოდებული ხალხი, რომ დიდი ადამიანები ერთმანეთისათვის გადაეკიდებინათ, საქმის ნამდვილი ვითარება ყოველთვის მრუდ სარკეში გამოეჩინათ, ყველგან გესლი ჩაენვეთებინათ და საზოგადო საქმისათვის აძგერებულ გულში შხამიანი ნესტარი გაეტარებინათ...

“ცეცხლი, ცეცხლია საჭირო, დიდი გიზგიზა ცეცხლი, რომ სულ გადაბუგოს და ალში გახვიოს ყველაფერი”, - ბოლმამორეული გულისტკივილით ეტყვის ერთ თავის

მეგობარს მაჩაბელი, რომელიც ხედავს ირგვლივ გამეფებულ წყვილად, “უამთა სიმწარეს”... მაგრამ ფარ-ხმალს მაინც არ ჰყრის, მიხვეულ-მოხვეული გზით სიარულს მაინც ვერ ახერხებს და დაუფიქრებლად, ანგარიშმოუცემლად გადანწყვეტს პირდაპირ შეებრძოლოს “მოზღვავებულ უბედურებას”. მისთვის ცხოვრება ერთადერთი გზაა, რომელსაც შესახვევები, თავშესაფრები და გადასასვლელები არ გააჩნია; მან მტკიცედ უნდა იაროს და თუნდა საშინელი ქარიშხალი დატრიალდეს ამ გზაზე, მაინც პირდაპირ იაროს, არსად გადაუხვოს!

* * *

ილიასთან მეგობრობა კი ისევ გრძელდება. ახლა ვანო მაჩაბელი დამფასებლადაც გაიყვანა ჭავჭავაძემ. რა თქმა უნდა, საქმის საკეთილდღეოდ, რათა მეტი საქმიანი, მცოდნე და განათლებული ხალხი ჰყავდეს ბანკში. დამფასებლობა სახალისო გამოდგა. მაჩაბელს ევალეზა ადგილებზე შეამონომს და შეათვასოს დასაგირავებელი მამული. ამრიგად, მას განუწყვეტელი მოგზაურობა უხდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.

ცოტა არ იყოს, ახირებულ დამფასებელია. ადგილზე ჩასვლისას ჯერ “დიდ მამულს” მოივლის, გულისყურით ამოწმებს, სინჯავს, სიყვარულთ შეჰყურებს ყოველ ისტორიულ ძეგლს, მებისერებაში აღადგენს ისტორიულ ფაქტებს, რაც ამ კუთხესთან ან ძეგლებთან არის დაკავშირებული. ხალხის მდგომარეობასაც ეცნობა, მათ ცხოვრებასა და ზნე-ჩვეულებას აკვირდება... დასაგირავებელი მამულის და სახლ-კარის პატრონს კი ამასობაში გული ელევა, ეჩქარება გაიგოს, რამდენად დაათვასებს მის მამულებს ახალი დამფასებელი. თან ცოტა იმედის მიეცემა: გამოცდილებით იცის, რომ ასეთი სულელური რამეებით (როგორცაა, მაგალითად, ძველი, ჩამონგრეული ციხე-სიმაგრეები), გატაცებული ვაცის მოტყუება ადვილია, და იქნებ ერთიორად უფრო ძვირად დაათვასებინოს მამული. მაგრამ თავისი ვარაუდის მცდარობაში მაშინვე დარწმუნდება, როგორც კი დამფასებელი “დიდი მამულის” სიყვარულით გულს იჯერებს და უგუნური მეპატრონის ხელში აოხრებულ, გავერანებულ, ხოლო საბოლოოდ დასაგირავებლად განწირულ “პატარა მამულის” შემოწმებას შეუდგება. ამ ახალ დამფასებელს აგრონომიული ცოდნაც ჰქონია, ფინასურიც, მათემატიკურიც... და ისიც კი მშვენივრად იცის, ბაზარზე ახლა რას ფასობს სხვადასხვაგვარი საქონელი. აღარათფერი გასდის გაკოტრებულ მემამულეს - არც უსაფუძვლო მედიდურებამ უშველა, არც თავის მოკატუნებამ და აღარც გულუხვმა მასპინძლობამ, რადგანაც სხვა თვისებებთან ერთად, ახალგაზრდა დამფასებელს საოცარი სიმტკიცეც აღმოაჩნდა.

მამულის მეპატრონის გაკვირვება კიდევ უფრო იზრდება, როდესაც შენიშნავს, რომ ამ ახირებულ დამფასებელს ორი უბის წიგნაკი აქვს. ერთში ისეთ რამეებს ინიშნავს, რაც უშუალოდ მამულისა და კარ-მიდამოს აღწერილობას შეეხება, ხოლო მეორეში რაღაც სულელურ სიტყვებსა წერს, როგორც მაგალითად, - “დობილო”, “ჰურმაფი”, “უჩემსიტყვოდ”...

ეს ბოლო სიტყვა დამფასებელმა თვითონ მემამულისაგან გაიგონა, როცა იგი ეუბნებოდა - “როგორი მოვლილი მაქვს მამული, ამაზე რაღა ბევრი გელაპარაკო, უჩემსიტყვოდაც დაინახავო...”

თავისუფალი დრო ახლა უფრო ნაკლები რჩება ივანე მაჩაბელს: ბანკში ორი თანამდებობა უჭირავს, “დროება“-“ივერიის” რედაქციაში უახლოესი თანამშრომელია, წერა-კითხვის საზოგადოებაში - გამგეობის ერთ-ერთი აქტიური მომუშავე... თან პიესების თარგმნა-გადმოკეთებასაც განაგრძობს თეატრისათვის. მაგალითად, ამ ხანებში მან თარგმნა მელიაკისა და ჰალევის კომედია “ცქრიალა საძაგელი”... კვლავ საფაროვის ქალის საბენეფისოდ!..

ახლა მიემატა კიდევ ერთი საქმე, რომელსაც ქვეყნის საუკეთესო შვილებმა უდიდესი სასოებითა და მოწინებით მოჰკიდეს ხელი და რომელშიაც მაჩაბელს კვლავ ერთ-ერთი ყველაზე წამყვანი როლი ერგო...

* * *

ჟრუანტელი დაგვივლის ხოლმე ტანში, როდესაც სადმე ამოვიკითხავთ, რომ ოდესღაც ერთად ყოფილან, მთელი დღე ერთად გაუტარებიათ, ერთად უოცნებიათ თუ უმსჯელიათ წარსულ იდროის გამოჩენილ ადამიანებს, თუნდაც ბეთჰოვენსა და გოეთეს, ან პუშკინსა და გრიბოედოვს. რაღაც უცნაური გრძნობა მოგიცავს, როდესაც მოჰასანის კერძო წერილებს კითხულობ, დედასთან მიწერილს. თითქოს არაფერიო, ისე წერს მოჰასანი დედას რომ წუხელ ერთად შეყრილან და მთელი საღამო ერთად გაუტარებიათ - დოდეს, ფლობერს, ტურგენევს, ზოლას მიუსეს, ჟორჟ სანდს და თვით მას, მოჰასანს...

ჩვენს წინაპრებს უფრო ხშირად ჰქონიათ ასეთი შეხვედრები, რადგანაც ისინი იძულებული იყვნენ ყოველ საზოგადოებრივ საქმეში მიეღოთ მონაწილეობა და უფრო მჭიდრო საქმიანი ურთიერთობა ჰქონოდათ.

მაგრამ განსაკუთრებით ამაღელვებელია 1881 წლის “დროების” სხვადასხვა ნომერში მოთავსებული მშრალი ქრონიკები, რომლებიც იუწყებიან, რომ “ვეფხისტყაოსნის” სარედაქციო სხდომას ესწრებოდნენ - გრიგოლ რობელიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი ივანე მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, დავით ერისთავი, პეტრე უმიკაშვილი, იონა მეუნარგია, თედო ჟორდანი, ეკატერინე გაბაშვილი... ეს სხდომები გრძელდებოდა 1881 წლის მთელი ზამთრისა და გაზაფხულის განმავლობაში. პირველი სხდომა კიდევ უფრო ადრე დაინიშნა, 1880 წლის შემოდგომაზე. მაგრამ საკმაო რაოდენობის ხელნაწერი ვერ შეაგროვეს, რომელთა ერთმანეთთან შედარებით საბოლოოდ უნდა დაედგინათ პოემის ტექსტი, და სხდომა გადაიღო, მუშაობა არ დაუწყიათ.

- საკვირველი დრო დადგა, - ამბობს მსცოვანი პოეტი გრიგოლ რობელიანი, - წინათ ოჯახი როგორ იქნებოდა, რომ “ვეფხისტყაოსანი” არა ჰქონოდათ. ქალს რომ გაათხოვებდნენ, მზითევში ატანდნენ ამ წიგნს და მზითვის სიაში უწერდნენ. ახლა სანთლითაც ვერსად იპოვნით...

გრიგოლ რობელიანმა საკუთარი ხელით მიწერა წერილები ყველა ოჯახს, სადაც უძველესი ხელნაწერები ეგულებოდათ. თებერვლისათვის უკვე საკმაო ხელნაწერები შეგროვდა, და 1881 წლის 6 თებერვალს საქმეს შეუდგნენ.

სხდომები საადგილმამულო ბანკის შენობაში მიმდინარეობს. კედელზე გაკრულია ახალგაზრდა მხატვრის მირიანაშვილის დახატული შოთა რუსთაველის პორტრეტი, რომელსაც სუსტად ანათებს სანთლები. გრიგოლ რობელიანი თავმჯდომარის

ადგილს დაიჭერს. მოკრძალებული სიჩუმე ჩამოვარდება. ყველა იქ მყოფი ისეთ განსაკუთრებულ მოწინებას განიცდის, თითქოს თვითონ რუსთაველი შემოსულიყოს დარბაზში. ქვეყნის უკეთესი შვილები ვალს იხდიან თავიანთი დიდი წინაპრის წინაშე.

ბანკის საათმა ჩამოჰკრა. ათის ნახევარია. “ყრილობამ დაიწყო უკვდავი სპოემაში “ობოლი მარგალიტის” ძებნა უდიდესი თანამედროვე პოეტის ხელმძღვანელობით... - ვკითხულობთ ქრონიკაში, - ესეთია უძლეველი ძალა პოეტის გენიისა, რომელიც ექვსასი წელიწადი მეფობს ქართველების გონებაში”.

ტექსტს (ბროსეს გამოცემას) ხმამაღლა კითხულობს რაფიელ ერისთავი. სხვები თვალს ადევნებენ ხელანწერებს. “პირველი წერაქვი რედაქციისა მოხვდა ასო ვ-ს, - გვამცნობს იგივე ქრონი, - ნაცვლად “ვეფხისტყაოსნისა”, როგორც ხელნაწერებიდან აღმოჩნდა, უნდა იყოს “ვეფხისტყაოსანი”, ეს სიტყვა თვითონ თავმჯდომარემა მჯობინა უწინდელურს...”

პირველ სხდომამზე მხოლოდ შესავლის წაკითხვა მოასწორეს. ყრილობა უკმაყოფილოა წამკითხველით: ბგერები გარკვევით არ ისმისო. სხვებმაც სცადეს წაკითხვა, მათ შორის ილია ჭავჭავაძემაც.

მოხუც თავმჯდომარეს ერთბაშად გაელიმა; მას მოაგონდა პატარა მკვირცხლთვალეზიანი ბავშვი, რომელიც ამ ოციოდე წლის წინათ ეკლესიაში სახარებას კითხულობდა და მლოცველებს თავისი მკაფიო, საამური ხმით ატყვევებდა...

ამიერიდან ივანე მაჩაბელს მიენდო პოემის წაკითხვა.

თუ ხალხი აღრე შეიკრიბა, - ვკითხულობთ “დროებაში”, - იმედია, რომ ისეთი მარდი მკითხველის შემწეობით, როგორიც არის ივანე გიორგის ძე მაჩაბელი, რედაქცია ორ-სამ თვეში შეასრულებს მისგან დანყებულ საქმეს.

მართლაც, უფრო სწრაფად წავიდა საქმე. ახლა უფრო აღრე იკრიბებიან. 7-8 საათზე სხდომა იწყება. ხალხი თანდათან მეტი და მეტი ესწრება სხდომას. პირველ რიგებში ჩვენი დიდი მწერლები სხედან, ხელში დროთა ბრუნვისაგან გაყვითლებული ფოლიანტები უჭირავთ, - სულ ოცდაორი ხელნაწერია ჩამორიგებული, - და თვალს ადევნებენ უდიდესი გულმოდგინებითა და სიყვარუით გამოყვანილო ქართულ ასოებს. ვინ იცს, როდის და რა პირობებში იწერებოდა ეს ხელნაწერები. რა გრძნობას მოეცვა თვითოეული გადამწერის გული და გონება!..

სანთლები მკრთალად ანათებენ დიდ დარბაზს, ყრილობა სულგანაბულია, და ისე საამურად გაისმის უკვდავი პოემის დიდებული სტრიქონები, თითქოს საუკუნეების მიღმიდან რუსთაველის ბგერები მოდიოდეს... მსცოვანი პოეტი ორბელიანი ხელნაწერის სტრიქონებს ვეღარ მისდევს, შუბლზე ხელი შემოუდვია და თითქოს ღრმა ოცნებას მისცემია... მაჩაბელი კითხულობს ოდნავ აჩქარებული, სასიამოვნო ხმით.

საზოგადოების ზოგიერთ წრეებში, უფრო მეტად იმ მოჭორიკანო-მოინტროგანო ვაჟბატონებში, რომლებიც უსაქმოდ დაეხტებოდნენ და საქმიანი ხალხის გაქირდვასა და გაკიცხვას უნდებოდნენ, მაშინვე შეიქნა მითქმა-მოთქმა, რუსთაველს ასწორებენო. ეტყება, ისე გავრცელდა ეს ხმები, რომ “დროებამ” საჭიროდ ჩათვალა განემარტა - საქმე ეხებოდა არა “გასწორებას”, არამედ მოკრძალებულ რედაქციას, პოემის განწმენდას ყალბი სტრიქონებისაგან, რაც მას დროთა ვითარებაში სხვადასხვა გადამწერთაგან, ემატებოდა.

ყალბი სტრიქონებისაგან განმნდის გარდა, რედაქციას აინტერესებდა აგრეთვე, “სიტყვებისა და ჰაზრების განმარტებაც”. ცალკეული ადგილების განმარტებაზე ცხოველი კამათი იმართებოდა ხოლმე.

დავა გამოიწვია, მაგალითად, რუსთაველის ერთმა სტრიქონმა - “ბრძენი ხამს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული”.

ილია ჭავჭავაძის აზრით, “ასული” წარმოსდგება სიტყვიდან “ასი”. ესე იგი, მთელი სტრიქონი იმას ნიშნავს, რომ მის მაქებრად ბრძენი და ბევრჯერ ასი ენა არის საჭირო.

მაჩაბელმა სხვაგვარი მოსაზრება გამოთქვა: - “ასული”, - თქვა მან, - აქ უნდა ნიშნავდეს მაღლათ ასულს, კარგად მოლაპარაკე ენას, მჭევრმეტყველს. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ დაკვირვებით წავიკითხავთ სტრიქონს: მხოლოდ ბრძენს და ენამზე ადამიანს შეუძლია მისი სათანადო შექება. ესე იგი, ორი თვისებაა საჭირო - სიბრძნე და მჭევრმეტყველება, რადგან კაცი შეიძლება ბრძენი იყოს, მაგრამ ენა კარგად არ უჭრიდეს!..

რედაქციის უმრავლესობა მაჩაბლის განმარტებას დაეთანხმა.

ამის შემდეგ კარგა ხანი გავიდა და “ვეფხისტყაოსნის” ცნობილმა ინგლისელმა მთარგმნელმა მარჯორი უორდროპმა იგივე ფრაზა მაჩაბლის განმარტების მიხედვით თარგმნა.

It needs a wise man to praise her and a very eloquent tongue. 12

უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთი განმარტება მას მაჩაბელმა მისცა; უორდროპი ხშირად მიმართავდა ხოლმე მაჩაბელს ძნელად გასაგები ადგილების განმარტებისათვის.

მაგრამ ეს უფრო მოგვიანებით მოხდა, ჩვენ კი ისევ თანმიმდევრობით მივყვეთ ჩვენს ამბავს.

“ვეფხისტყაოსნის” რედაქტირებასა და გამოცემისათვის მზადებას ორი სასიაოვნო მოვლენა დაერთო. საქართველოში ჩამოვიდა გამოჩენილი უნგრელი მხატვარი მიხაი ზიჩი, რომელიც ისე მოხიბლა საქართველოს ბუნებამ, ხალხმა, კუთლურამ და კერძოდ, რუსთაველის პოემის შინაარსმა, რაც მას დაწვრილებით უამბეს, რომ გადანყვიტა ხელი მოეკიდა პოემის დასურათებისათვის. დაჩქარდა იონამეუნარგიას მიერ დაწყებული დიდებული საქმე - “ვეფხისტყაოსნის” ფრანგულად თარგმნა, რათა ამით საშუალება მისცემოდათ ზიჩის და ყველა უცხოელს, გაცნობოდნენ მეთორმეტე საუკუნის ამ შესანიშნავ ძეგლს.

ამას დაემთხვა მეორე ამბავიც. ერთი თანამედროვის გადმოცემით, მაჩაბელთან მისულა ცნობილი კომერსანტი და მეცენატი გიორგი ქართველიშვილი, რომელსაც რჩევა უკითხავს - დიდძალი ფული დამიგროვდა და რაში დავაბანდოო; მწერალიც ხარ და ბანკირიც, იქნებ მირჩიოთ, მოგებული თანხის ერთ ნაწილს საზოგადო საქმეზე გადავდებო.

მაჩაბელს ქართველიშვილისთვის უთქვამს: ქართლიდან კორესპონდენცია გვაქვს - პურის კარგი მოსავალი ყოფილა, მაგრამ მყიდველი არა ჩანს. იყიდე პური და მოუგებლობა არ იქნებაო. იმავე გადმოცემის მიხედვით, მაჩაბელმა ურჩია, რომ საქველმოქმედო საქმისათვის გადადებული ფულით ქართველიშვილს “ვეფხისტყაოსანი” გამოეცა მდიდრულად. ქართველიშვილი სიხარულით დათანხმებულია.

ამრიგად, გადაწყდა “ვეფხისტყაოსნის” მდიდრული გამოცემა. გამომცემელი - გიორგი ქართველიშვილი, სურათები - ზიჩისა, ხოლო რედაქტორობა ივანე მაჩაბელს დაეკისრა.

კარგა ძნელი და თავსატეხი საქმე გამოდგა ეს რედაქტორობა.

“ახლა ამ თეატრს გარდა “ვეფხისტყაოსანიც” იბეჭდება და ამ საქმის შესრულება სულ მე დამანვა კისერზედ, - წერდა იმ ხანებში მაჩაბელი ერთ თავის მეგობარს, - თუმცა იყო განსაკუთრებული კომისია შემდგარი, მაგრამ შენ “ღუმაში” ნამსახური ხარ და გეცოდინება კომისიების ფასი”.

ფაქტიურად, მას დაანვა არა მარტო წმინდა სარედაქციო მოვალეობა, არამედ ყოველგვარი ტექნიკური საქმე, რაც ამ მეტად რთულსა და ძვირფას გამოცემას სჭირდებოდა. აკი იმიტომაც წერდა მას იონა მეუნარგია: “ძნელია და თავსაქექი ეგ საქმე, მაგრამ რაკი ხელი მოკიდე, მეტი რა ღონეა, თავში ქვა უნდა იცე... მე ხომ ვარ და ვარ მუხთალი... ქალაქს ვერ ჩამოვალ, რადგან გუბერნატორს დავუნიშნავარ ვოინსკი პრისუსტვის წევრად და სალდათობა ოქტომბრის დამლევამდის არ გათავდება. მაშინ კი ჩამოვალ, თუმცა კი გვიან იქნება...”

შეიქნა მიწერ-მოწერა ძმასთან პეტრბურგში, სადაც სურათების კლიშეები უნდა დაემზადებინათ. მაჩაბელი ძმას ავალებს კლიშეების დამზადებისათვის თვალ-ყურის დევნებას, ზიჩისთან მისვლას, საქმის დაჩქარებას... ეს წერილები სავსეა ათასნაირი სპეციფიკური პოლიგრაფიული ტერმინოლოგიით, რომელთა შესწავლა “ვეფხისტყაოსნის” გამოცემასთან დაკავშირებით დასჭირდა მაჩაბელს...

განსაკუთრებით გაუძნელდა მაჩაბელს ორთოგრაფიის დადგენა.

“ბევრი თავში ცემა უნდა, - ვკითხულობთ მეუნარგიასთან მიწერილ წერილში, - ხელახალი რედაქცია სჭირდება ნიშნებისა და ორთოგრაფიის მხრივ: შეგებრალეები, რომ ნახო ჩემი სიტყვების სია, სად, რა, როგორ უნდა იწერებოდეს: შექმნა თუ შეჰქმნა, სდის თუ დის, სულთქმა თუ სულ-თქმა და სხვა ამისთანა დავიდარაბა. მგონი, რუსთაველს ფეხებზე ეკიდა ამისთანა ორთოგრაფია და იქნება ამ საგნის მასწავლებელს “ორი” შინაურად დაესვა მისთვის და ჩვენ კი თვალსა და გულს ვიწყალეობთ”.

მაგრამ ტექსტისა და ორთოგრაფიის დადგენა, ბეჭდვისათვის თვალ-ყურის დევნება, კორექტურის კითხვა, ტექნიკური რედაქცია, ერთი მხარეა, ერთი ნაწილი, თუმცა საკმაოდ ძნელი და თავსატეხი, საქმის მეორე და, შეიძლება ითქვას, არანაკლებ რთული მხარე კი კლიშეების დამზადება და საერთოდ ილუსტრაციული ნაწილის ორგანიზაცია.

გამოჩენილმა მხატვარმა მაშინვე დადგა თბილისში ცოცხალი სურათები, როგორც კი “ვეფხისტყაოსნის” დასურათება გადაწყვიტა. ამას “დროებაც” იუნყებოდა და მაჩაბლის ძმასთან მიწერილ წერილშიაც ვკითხულობთ: “მანდაურმა გამოჩენილმა მხატვარმა ზიჩიმ ცხოველი სურათები გამართა ვეფხისტყაოსნიდამ ორჯერ. ორჯერვე აუარებელი ხალხი დაესწრო...”

თავდაპირველად მხატვარმა 12 სურათის დახატვა იკისრა. მაგრამ შემდეგ, ეტყობა, ისე გაიტაცა პოემის შინაარსმა, ქართული ხელოვნების სიმდიდრემ და საქართველოს სიყვარულმა, რომ ილუსტრაციები ერთისამად მეტი დაამზადა და გამოგზავნა.

«В знак ъеой симпатии и вердечной преданности грузинскому народу».

წერდა უნგრელი მხატვარი.

“მე თქვენ გიგზავნით არა თორმეტ, არამედ ოცდათორმეტს ესკიზს ამოსარჩევად, - წერს ზიჩი ქართველ მოღვაწეებს პეტერბურგიდან, - შენიშნეთ, რაც შესანიშნავია, ნომრობით დაწერეთ და საჩქაროთ უკან გამომიგზავნეთ, რომ შემეძლოს საქმის მალე დასრულება... დიდად მოხარულ ვიქნები, თუ შევიძლებ თქვენის იმედების გამართლებას და რუსთაველის თხზულებას შესაფერად გამოგვცემთ... კარგი იქნებოდა, რომ ყველა ეს სურათები თქვენს გამოცემაში მოგვეციათ ცინკოგრაფიით. ძვირადაც არ დაჯდება... მაგრამ მოიქეცით, როგორც თქვენი სურვილი და ეძლება ნებას მოგვცემთ. მე ბედნიერად ვრაცხ ჩემს თავს, რომ თქვენის ჩინებულის აზრის განხორციელება შევიძელ. მე, ჩემის მხრით, გამოგვცემ არა მარტო ამ 32 სურათს, იქნება სხვებიც მიუმატო და პატარა ფოტოგრაფიული ალბომი დავაბეჭდინო დასავლეთ-ევროპისათვის. ამით სახელი და დიდება ქართველების პოეტის რუსთაველისა უფრო ვრცლად მოეფინება. დასასრულ, გთხოვთ, მოექცეთ ჩემს სურათებს ისე, როგორც ქართველები უმანკო ქალს მოექცევიან ხოლმე - ნაზად და სათუთად”.

ეს სურათები ისეთ კაცს ჩაბარდა, რომელსაც “სათუთად და ნაზად” მოჰყრობა არ დაუკლია. გარდა ამისა, ადრე ხო, როცა ზიჩი საქართველოში იყო, ტიპაჟების შერჩევაში მას ხელს უწყობდნენ ჩვენი მოღვაწეები, მათ შორის რაღა თქმა უნდა, მაჩაბელი; ზიჩის პეტერბურგს გამგზავრების შემდეგაც ვანო მაჩაბელს არ შეუწყვეტია მისთვის დახმარების განევა: აქედან უგზავნიდა ძველი ქართული მხატვრობის ფოტორეპროდუქციებს, ძვირფასი ჩუქურთმების ასლებს; და მაჩაბლის გულშემატკივრობითა და გულთბილი დამოკიდებულებით აღფრთოვანებული ზიჩიც საპასუხოდ მადლობის დეპეშის გამოგზავნას არ აყოვნებს:

«Благодарю высоко ценю Вашу дружбу. Зичи.»

უთვლის იგი მაჩაბელს.

განგებ გავაგრძელეთ სიტყვა ზიჩიზე. ჩვენმა ხალხმა ყოველთვის დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით უნდა მოიხსენიოს ეს დიდებული ადამიანი, რომელმაც ისე შეიყვარა ჩვენი ერი და ჩვენი კულტურა, რომ წლების განმავლობაში სრულიად უსასყიდლოდ, მთელის გატაცებით და სიყვარულით იმუშავა ქართველი ხალხის ძვირფასი საგანძურის - “ვეფხისტყაოსნის” დასურათებაზე. ამ გამოცემის შემდეგ ჩვენი ხალხის შეგნებაში მჭიდროდ დაუკავშირდა ერთმანეთს რუსთაველისა და ზიჩის სახელი, ხოლო პოემის ცალკეული ეპიზოდების გახსენებისას თვალნათლივ წარმოგვიდგება ხოლმე ზიჩის მადლიანი კალმით დახატული გმირები; როგორც სერვანტესის ხსენებისას მოვიგონებთ დორეს და როგორც ქარის წისქვილებთან ბრძოლის ეპიზოდის მოგონებას მუდამ თან ახლავს ხოლმე ცოცხალი წარმოდგენა დორეს კალმით დაწერილი მნუხარე სახის რაინდის განწირული შებრძოლებისა არარსებულ ავსულებთან...

ჩვენი იმდროინდელი მოღვაწეები, თავიანთი უანგარო მუშაობითა და სამშობლოს წმინდა სიყვარულით, საქართველოში ჩამოსულ ყველა უცხოელს ხიბლავდნენ და ჩვენი ერის დიდი სულიერი კულტურის უსაზღვრო სიმშაბიებსა და სიყვარულს ჩაუნერგავდნენ, ხოლო ამ კულტურის გაცნობით დიდ შემოქმედებით სტიმულს აძლევდნენ ხოლმე. ამით უნდა აიხსნას ზიჩის ასეთი გატაცება, ამითვე უნდა აიხსნას

ისიც, რომ სწორედ იმავე ხანებში საქართველოში ჩამოსული ახალგაზრდა ნიჭიერი რუსი კომპოზიტორი მ. იპოლიტოვ-ივანოვი, რომელიც ქართული სიმღერების მელოდიურობამ მოხიბლა, მტკიცედ გადანყვეტს ოპერა შექმნას “ვეფხისტყაოსნის” თემაზე. ლიბრეტო თვით ვანო მაჩაბელმა დაუწერა.

* * *

გამართლდა მაჩაბლის ვარაუდი: “ღროება”-“ივერიის” შეერთებიდან ორი წელი ძლივს გავიდა, რომ ეს ორი რედაქცია კვლავ გაიყარა. ვანო მთლიანად “ივერიაში” გადავიდა და ჟურნალის ფაქტიური რედაქტორი გახდა. ილიას მოცლა აღარ აქვს, ზედმეტად გადატვრთულია სამსახურებრივი თუ საზრივი საქმეებით, ზოგჯერ თვეობით უხდება პეტერბურგს გამგზავრება, მთელი მძიმე სარედაქცო მუშაობა მაჩაბელს დაანვა.

კვლავ ბანკი და რედაქცია, კვლავ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მოგზაურობა ბანკის საქმეებზე, ისევ არაადამიანური შრომა და უძილო ღამეები...

ამ პერიოდში ყველაზე უფრო ყურადღების ღირსი და ყველაზე სამწუხარო ბზარი დააჩნდა. ეს ბზარი ჯერ პატარაა, თითქმის შეუმჩნეველი. ახლავე შეიძლება მისი გაქრობა, მანამ დიდი ნაპრალი გაჩენილა, თორემ მერე გვიანლა იქნება: ნაპრალი უფსკრულად იქცევა და სამშობლოსათვის თავდადებული ორი დიდი მოღვაწე სხვადასხვა პოლუსზე აღმოჩნდებიან, სხვადასხვა სამყაროში; ქვეყნის საკეთილდღეოდ წარმართული ძალები დაიქსაქსება, ორი მონინააღმდეგე ბანაკი გაჩნდება, სამკვიდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაჩაღდება, ყოვლის დამღუპველი ხანძარი ავარდება და მერე კი მორჩა - ასეთ ცეცხლს გასაძლიერებლად პატარა საკვები ყოფნის, მცირე სანვავი, სუსტი წამობერვა... არორძინებული ცხოვრების ნორჩ ჯეჯილში ღვარძლი დაიბუდებს, გაიდგამს ფესვს და მთელს ყანას გადასწვდება. ახლავე უნდა შველა, ვიდრე ძალიან არ დაგვიანებულა!..

მაგრამ ცხოვრება იყო მაშინ ისეთი, რომ ყოველგვარ შუღლსა და მტრობას ხელს უწყობდა. მაშინდელი საზრივი ურთიერთობა ასეთი შუღლისათვის ნიადაგს აპოხიერებდა. საფუძველგამოტეხილი, მაგრამ იხტიბარგაუტეხავი ქალაქში მონანალე უსაქმური თავადები აღარავის დაანებებენ ამ ბზარის გამრთელებას; მათ თავშესაქცევიც ეძლევათ და საერთო არეგ-დარევით ხელისმოსათობიცი მეტი გაუჩნდებათ...

ცხოვრების პირობებით მაჩაბელი არასოდეს ყოფილა განებივრებული. ბავშვობიდანვე გაჭირვებაში იზრდებოდა და ხშირად იძულებული იყო ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად თვითონვე ებრუნა. სამაგიეროდ, იგი განებივრებული იყო აღამიანებთან ურთიერთობით, განებივრებული იყო სულ პატარაობიდანვე, როდესაც პაპიდასთან ღებულობდა პირველდანიყებით განათლებას და მალხაზი ბიჭუნა ნიჭითა და გონების სიმკვირცხლით სხვა ბავშვებისაგნ გამოირჩეოდა; განებივრებულ იყო ძმისგანაც, რომელსაც ურყევი რწმენა ჰქონდა უმცროსი ძმის ნიჭისა და თავიდანვე პატივსა სცემდა, ყოველ საქმეში ნედობოდა, რჩევას ჰკითხავდა და ანგარიშს უწევდა; გიმნაზიის წლებშივე საქვეყნოდ გაითქვა სახელი, როგორც დიად ნიჭიერმა და მცოდნე ყმანვილმა; მასწავლებელი მას ყრმათა მაგალითს უწოდებდა; დიდი პოეტი ორბელიანი ყოველთვის სიყვარულით მოიკითხავდა ხოლმე და თავის სიმპათიებს ახალგაზრდა მაჩაბლისადმი არ მალავდა; პრიველივე მისი ლიტერატურული

ნამუშევარი აღფრთოვანებითა და მოწონებით მიიღო სასიქადულო მწერალმა ილია ჭავჭავაძემ და ჯერ კიდევ სავსებით ახალგაზრდა კაცთან თანამთარგმნელობაც არ ითაკილა, ხოლო ცოტა მოგვიანებით მის იკერძო წერილების გამოქვეყნებაც კი მოინდომა!.. ყოველგვარ წრეში, ყველა ქვეყანაში მას პატივსა სცემდნენ და აფასებდნენ... და ყველასაგან ასეთი მოპყრობით გათამამებულ მაჩაბელს სამშობლოში დაბრუნებისას შიშითა და ყოყმანით კი არ შეუდგამს ფეხი ცხოვრებაში; იგი გაბედულად შეიჭრა საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე და ერთბაშად ცენტრში აღმოჩნდა, დიდი ილიას გვერდით. ეს მისთვის სულაც არ ყოფილა მოულოდნელი, რადგან წინასწარვე იყო ამისთვის შემზადებული; იგი უდიდეს ძალასა და ენერჯიას გრძნობდა და მტკიცედ ჰქონდა გადანყვეტილი ეს ენერჯია სამშობლოს კეთილდღეობისათვის მოეხმარა. ეს იყო თანატოლსობამდე მისული სიყვარული სამშობლოსი. მას დიდი რწმენა ჰქონდა საკუთარი თავისა და არასოდეს ყოყმანით არ მოეკიდებოდა საქმეს. ყოველთვის წინასწარვე იყო დარწმუნებული გამარჯვებაში და ყოველგვარი კომპრომისი, დათმობა, მისთვის უცნობი იყო. ამიტომაც იგი ასე გაბედულად ამოუდგა ილიას მხარში და ერთბაშად მოინდომა მისთვის უღელის განწევა...

ამგვარი ადამიანისათვის უფრო ძნელი გამოდგა ბევრი ისეთი დაბრკოლებისა და წინააღმდეგობის გადალახვა, რითაც სავსე იყო მაშინდელი ცხოვრება. მისთვის უფრო ძნელი გახდა ბევრი ისეთი რამის მოთმენა, რასაც სხვაგვარად აღზრდილი და სხვა ბუნების ადამიანი ყურადღებასაც არ მიაქცევდა.

ილია “მუდამ დინჯი იყო, მუდამ აუჩქარებელი, საქმის ბევრჯერ ამწონ-დამწონი, დაფიქრებული... ვანო ძალიან ფიცხი იყო, აჩქარებულ, სწრაფი, რაც უნდა რთული საქმე ყოფილიყო, დიდხანს არ დააყოვნებდა... დახანება, გადადება საქმისა არ უყვარდა. ღღისა ღღესვე უნდა გათავებულყო, სახვალიოდ არ უნდა გადადებულიყო... ვანო ცეცხლი იყო. მუდამ სდულდა და გადმოსდულდა”.

ამას ერთი მათი თანამედროვე წერს და უკვირს, რატომ უნდა ჩამოვარდნილიყო მათ შორის განხეთქილება, როცა ერთმანეთს ავსებდნენ, რაც ერთს აკლდა, ის მეორეს გააჩნდაო.

მაგრამ ზემოთ მოყვანილ დახასიათებას ერთი “პატარა” დეტალი დავემატოთ და მაშინ შეიძლება ზოგიერთი რამ გასაგები გახდეს: ასეთი განსხვავებული ხასიათის მიუხედავად, მათ ერთი რამ ჰქონდათ საერთო - ორივე ამაყი იყო! ლერმონტოვის სიტყვები - ორ მეგობარში ერთი მუდამ მონაა მეორესიო, რა თქმა უნდა, გადაჭარბებულია, მაგრამ ერთი რამ ცხადია - ყოველდღიურ ურთიერთობაში თუ დათმობა არ იქნა, თუ ერთმანეთისათვის ანგარიშის განწევა და ადამიანის ხასიათისა და განწყობილების გათვალისწინება არ იქნა, ისე მეგობრობა და სასურველი ურთიერთობაც ძნელია. იმ დიდი ბრძოლის განმავლობაში, რაც მაჩაბელსა და ჭავჭავაძეს შორის გაიმართა, ბევრჯერ ყოფილა წუთები, როდესაც ერთსა და მეორესაც გულით სდომიათ უკან დახევა, დათმობა, კვლავ სასურველი ურთიერთობის დამყარება, მაგრამ ხელს უშლიდათ გადაჭარბებული სიამაყე და ის წყვედიადით მოცული საზოგადოება, რომელსაც დიდი ადამიანების შურლი ართობდა...

პირველ ხანებში საქმე კარგად მიდიოდა. მაჩაბელი “ივერიას” აწარმოებდა და კარგადაც უძღვებოდა აუზნალს. “ძალიან ხალისიანი მუშაკი აღმოჩნდა, ცოცხალი,

მარჯვე, ცქვიტი, - გადმოგვცემს იგივე თანამედროვე, - ხელიდან სულ ცეცხლი სდიოდა. იშვიათად შეხვდებოდით ქართველებში ასეთ ჩქარს, მარდს და ამასთანავე დაულაღავ, ხანგრძლივ შრომის ამტანს”.

ახლა მოვუსმით მეორე თანამედროვეს - გიორგი თუმანიშვილს: “...თუმცა რედაქტორად ითვლებოდა ითვლებოდა ისევ ილია ჭავჭავაძე, მთელი შრომა ზურგზე აწვა ვანოს. კარგად მახსოვს, რა დიდი შრომა მიუძღვოდა ვანოს, რადგან ჩემს მეზობლად, ბარიათინსკის ქუჩაზე იდგა და მეც მუდმივ თანამშრომლად ვიყავი იმ დროს “ივერიაში”. ვანო ერთსა და იმავე დროს “ივერიაში” რედაქტორიც იყო და თანამშრომელიც... ყველაფერს, რასაც კი ჰკიდებდა ხელს, სიცოცხლე ემატებოდა და სიცოცხლით აინთებოდა. ყველაფერს სულს უდგამდა და მკვირცხლად ამოქმედებდა”.

დაეტყო კიდევ ჟურნალს ვანოს ხელი: მრავალფეროვანი გახდა, უფრო საინტერესო და ცოცხალი მასალების შემსველი. შინაური მიმოხილვის განყოფილება გაფართოვდა, ადგილი დაეთმო უცხოეთის მიმოხილვასაც; მაჩაბელმა მოახერხა საუკეთესო სალიტერატურო ძალების ჩაბმა, ხოლო ამან, თავისთავად, მრავალფეროვნება და სიცოცხლე შეიტანა ჟურნალში.

ორიოდე წლის შემდეგ, როცა მაჩაბელი “ივერიიდან” წავიდა, მდგომარეობა ერთბაშად შეიცვალა და ეს ყველასთვის შესამჩნევი შეიქნა. ნ. ურბნელი (ხიზანიშვილი) წერდა: “ამ ორის წლის წინათ “ივერიის” მდგომარეობა უფრო სხვანაირი იყო, უმჯობესი. მაშინ, რაც ჩვენს სამშობლოში საუკეთესო ნიჭი და ცოდნა მოიპოვებოდა, თითქმის ყოველისფერმა “ივერიაში” მოიყარა თავი. მართლაც, ბევრად თუ ცოტად, მაშინ სიცოცხლე ეტყობოდა ჟურნალს. ეხლა... ეხლა აიღეთ უკანასკნელი წიგნი ჟურნალისა, გადაიკითხეთ და თითონ თქვენ დარწმუნდებით - თუ რა დიდი განსხვავებაა მაშინდელსა და აწინდელს “ივერიას” შორის... ეტყობა, ყურადღება მოჰკლებია ჟურნალსა”.

საქმე ისაა, რომ ილია ჭავჭავაძეს ზედმეტად გადატვირთვის გამო, არ შეეძლო მთელი ყურადღება ჟურნალისათვის დაეთმო, ხოლო რედაქციის სხვა მუშაკები ვერ ახერხებდნენ ჟურნალის ისე წარმოებას, როგორც ამას მაჩაბელი აკეთებდა.

ილია კმაყოფილი იყო მაჩაბლის მუშაობით და პირველი განხეთქილებაც სალიტერატურო ასპარეზზე კი არ წარმოქმნილა, როგორც ჰგონიათ. ეს მოხდა ბანკში, ჯერ კიდევ ადრე, სანამ ღირეექტორობაზე იყრიდა კენჭს მაჩაბელი.

დაიწყო ეს ბანკის ერთ-ერთ საზოგადო კრებაზე. მაჩაბელმა მაშინ სხვებს დაუჭირა მხარი და პირველად გამოვიდა ილიას წინააღმდეგ. საკითხი ეხებოდა მოგების სხვადასხვა საზოგადო საქმეზე განაწილების წესს. მაჩაბელი მტკიცედ მოითხოვდა, რომ მოგების განაწილება მხოლოდ და მხოლოდ დამფუძნებელთა უშუალო მონაწილეობითა და დადგენილებით მომხდარიყო. თუ ეს წესი არ გავიდა, წერდა იგი ძმას, მაშინ სულაც დავანებებ ბანკს თავს და სოფელში წავალ, მამულის მოვლას მოვკიდებ ხელს. უფრო შერბილებულ ფორმაში, იგივე გაიმეორა მან საზოგადო კრებაზე.

ილიას ეწყინა ვანოს ასეთი მძაფრი და შეუპოვარი გამოსვლა მის წინააღმდეგ. შენ მეტისმეტად თვითდაჯერებული ყოფილხარ! - უთხრა მან ვანოს. ეს იყო და ეს, სხვა საყვედური არაფერი უთქვამს ილიას, მაგრამ ეტყობა გულში ჩაიხვია წყენა.

თვითდაჯერებული! ეს სიტყვა ადრეც უთქვამთ მაჩაბლისათვის, მაგრამ არასოდეს სწყენია, პირიქით, ამას საკუთარ ღირსებადაც თვლიდა. ახლა კი ილიასაგან ერთბაშად ეწყინა და გაფითრდა.

ეს პატარა შემთხვევა, ერთის შეხედვით უმნიშვნელო უკმაყოფილება, შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ შეკრებილებს - ერთმა ნაწილმა ვანოს გასაგონად შეაქო მისი მოქმედება, პირდაპირობა და სამართლიანობა... ხოლო ბანკის დირექტორმა დავით ავალიშვილმა, დრო რომ იხელთა, ილიას უთხრა: აკი გეუბნებოდი, მაგის დირექტორად გაყვანა როგორ შეიძლება! ხომ ხედავ?!

საქმე ისაა, რომ ამაზე ცოტა ხნით უფრო ადრე ჭავჭავაძემ ცალკე გაიხმო მაჩაბელი და უთხრა: დიდი ხანია ვფიქრობთ ბანკის საზოგადო კრებაზე საკითხი დავსვათ, რომ მესამე დირექტორიც დაგვინიშნონ. ბანკის მოქმედება გავრცელდა: საჭიროა ერთ-ერთი დირექტორი რიგ-რიგზე წავიდ-წამოვიდეს ხოლმე კავკასიის ქალაქებში - ერევანში, ალექსანდრეპოლში, ბაქოში და სხვაგან. ვარციეთ, ვარჩიეთ, მაგრამ შენს ძმა ვასოზე უკეთესი კანდიდატი ვერ ამოვარჩიეთ. რაც შეიძლება მალე მისწერე, ჰკითხე - იკისრებს თუ არაო.

ჭავჭავაძეს ვანოსთვის აღარ უთქვამს, მაგრამ გულში კი გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ თუ ვასო უარს იტყოდა, მაშინ ვანო გადაეყვანათ ბანკის დირექტორად.

ვასოს პასუხი ორჭოფული იყო, უმცროს ძმასა წერდა, შენ თვითონვე თუ იყრი კენჭს, მე ხელს აღარ შეგიშლი, არ ვინდომებო. ახლა უკვე ილიამაც მიმართა ასეთი წინადადებით მაჩაბელს.

ამის შემდეგ დიდი დრო არ გასულა, რომ პეტერბურგს ჩასული ავალიშვილი ვასო მაჩაბელს ეუბნება: დიდი ხანია გვინდოდა შენი ძმის ამორჩევა, მაგრამ მეტისმეტად ფიცხი ყოფილა და, ეტყობა, ველარ ამოვირჩევთ, ილიაც ამ აზრისააო. ძმებს შორის ხომ დაფარული არაფერი ყოფილა, და ეს ამბავი ვასომ ძმას აცნობა.

ვანო სახტად დარჩა! ეს შეუძლებელია, ავალიშვილის პეტერბურგს წასვლის შემდეგ ილიამ კიდევ გაუმეორა ეს წინადადება მაჩაბელს. ახლა რა გამოდის? ნუთუ ილია?! არა, ავალიშვილი ტყუის და ცბიერობს!..

მაგრამ იმ შემთხვევის შემდეგ ვანოს რატომღაც ეუხერხულა ილიასთან ამ თემაზე გულახდილი საუბარი და ეს საკითხი სამუდამოდ გაურკვეველი დარჩა; იმ პატარა წყენას ახლა ორჭოფობისა და ეჭვის ბურუსი შემოეხვია!..

დირექტორად გაყვანის საკითხი კი თავისთავად მოიხსნა, რადგან ზედამხედველმა კომიტეტმა არ დაამტკიცა მესამე დირექტორი და საზოგადო კრებას ამ საგანზე აღარც უმსჯელია...

* * *

ცხოვრება კვლავ ძველი გზით მიემართება. მაჩაბლის ალალი გულით გამოთქმული საყვედური - შურნალის წარმოება მარტო მე დამანვაო, უსაქმურ ხალხს, იმ შემთხვევის შემდეგ, უკვე სხვაგვარად ეჩვენება და ყალბი თანაგრძნობის ღიმლით მოსმენილ სიტყვებს ილიას მოჩვენებითი აღშფოთებით მიურბენინებენ; ბანკის საზოგადო კრებები სისტემატურად ტარდება: დამფასებლები კვლავ სხვადასხვა კუთხეებში დადიან და უგუნური მეურნეები სმიერ აოხრებულ მამულებს აფასებენ; უსაქმური თავადები ძველებურადვე დაყიალობენ ქალაქში. თბილისი ისევ და ისევ იზრდება; დიდი

მოღვაწეების დაუცხრომელი ღვანლი ფართოვდება და ფრთებს ისხამს; ქართული თეატრი კვლავინდებურად გარდამავალი წარმატებებით მიიკვლევს გზას... ერთი სიტყვით, ცხოვრება ძველი გზით მიდის. “დროება” და “ივერია” ისევ და ისევ შეუპოვრად იბრძვიან სიმართლისათვის და ხლხის განათლებისათვის, ენის სინმინდისა და ეროვნული ღირსების დაცვისათვის.

ეს ბრძოლა მეტად მწვავეა და ხშირად არათანასწორი. იგი დაკავშირებულია ღამეების თეთრად თენებასა, არაადამიანურ შრომასა და, რაც ყველაზე უფრო მძიმეა, განუსაზღვრელი უფლებების საჭურველით აღჭურვილ ცენზურის წინააღმდეგ ჭიდილთან. ასეთი დაუცხრომელი ბრძოლა ფოლადის ნებისყოფასა და რკინის ჯანსაყ კი გასტეხს...

თოთხმეტი წელი გაუძლო ამ ბრძოლას “დროების” რედაქტორმა სერგეი მესხმა და დაჭრილ მეომარსავით ერთბაშად შესდგა. ირგვლივ მიმოიხედა, რათა მძვინვარე ქარიშხლებში გამოტარებული თავისუფლების წმინდა ალამი საიმედო მედროშისათვის გადაეცა.

ასეთი საიმედო მედროშე ივანე მაჩაბელი აღმოჩნდა.

გულის მომწყვლელია “ტანჯული მონამის” სიტყვები, რომლებითაც იგი თავის “საყვარელ გაზეთს” ეთხოვება.

“თოთხმეტი წელიწადი განვაგებდი, ვმწყემსავდი მე გაზეთს “დროებას”. თოთხმეტი წელიწადი განუწყვეტლივ, ჯერ კვირაში თითოჯერ, მერე სამჯერ და ბოლოს, თითქმის მუდამ დღე მე და ჩემი მკითხველი შევხვდებოდით ერთმანეთს და სხვადასხვა ათასგვარ საგნებზე, ჩვენს ჭირზე და ლხინზე გვექონდა ლაპარაკი და მასლაათი.

ბევრი გაჭირვება გამოვიარეთ მე და ჩემმა გაზეთმა ამ ხნის განმავლობაში; ბევრი დაბრკოლება გვხვდებოდა წინ; ბევრი განსაცდელი ვნახეთ; ახლანდელ დროში ყოველ გაზეთსა და ჟურნალს, განსაკუთრებით ჩვენში, ბევრი დაბრკოლება ხვდება...

ავად თუ კარგად, ყველა ამ დაბრკოლებას გადავრჩით, და, როგორც იყო დღევანდლამდინ მოვატანეთ.

და დღეს, ამის თქმა თამამად შემიძლიან, რომ მე ულაქო, შეუმნიკვლელს, პატიოსანს გაზეთს ვაბარებ ახალს რედაქციას...

რამდენადაც სუსტი ღონე და ათასგვარი გარეშე და შინაური დაბრკოლება ნებას მაძლევდა, ვცდილობდი სწორი გზა ჩვენი საზოგადო ცხოვრებისა გამეკვლია და... კეთილი სამსახური და ერთგულება არ მომეკლო ჩვენის ქვეყნისათვის...

ეს არის ჩემი აღსარება... დღეს ავადმყოფობით დაუძლურების გამო, საუბედუროდ, იძულებული ვარ, გაზეთი მივატოვო და გამოვესალმო ჩემს 14 წლის ნაამაგვე საყვარელ გაზეთსა და იმის მკითხველს.

ყველა გაიგებს, თუ რა გულით, რა გრძნობით უნდა ვეთხოვებოდე მე გაზეთს, რომელსაც ჩემი ყმანვილ-კაცობის ძალ-ღონე, ჩემი ჭკუა-გონება და, ერთის სიტყვით, მთელი ჩემი არსება შევწირე”...

სერგეი მესხის ათრთოლებულ ხელს მაჩაბელმა მტკიცედ მიაშველა ხელი, მონინებით ჩამოართვა წმიდათა წმიდა დროშა და მგზნებარედ მიმართა:

“გმადლობთ, წრფელი გულით გმადლობთ, საზოგადოების გულისათვის წამებულო, ქართულის ერთადერთის გაზეთის ერთგულო მოამაგევ... ჩვენა ვკიდებთ ხელს სერგეი მესხისაგან დატოვებულ გაზეთს... გვინდა... საზოგადოების წინაშე მივცეთ პატიოსანი

სიტყვა სერგეი მესხს, რომ მისგან უდროოდ დაობლებულს გაზეთს დედინაცვლობას არ გაუწევთ და შეძლებისამებრ, ჭირში აღზრდილს, ბოლოს მაინც მხიარულებას ვაჩვენებთ!”.

თუ რამდენად მძიმე იყო სერგეი მესხის შრომა რედაქციაში, ამას მაჩაბლის წერილიდანაც ადვილად მივხვდებით.

“როდესაც ყოველ დღით მოგერთმევით ხოლმე ახალ-ახალი ფურცელი გაზეთისა, მგონი, არასდროს არ დაფიქრებულხართ და არ მოგინდომებიათ შეტყობა, რამდენი წვალება და შრომა არის საჭირო ამ ერთის ფურცლის გამოცემისათვის, - მიმართავს მაჩაბელი მკითხველს, - თან ჩაის შეეცვებით, თან ზარმაცად კითხულობთ მონინავე წერილებს, ახალ ამბებს, კორესპონდენციებს და ის კი არ იცით, რამდენის გრძელის წერილის გადაკითხვა დასჭირდა რედაქტორს, რომ თითო-ოროლა რიგიანი კორესპონდენცია ამოერჩია, ან “ახალ ამბისათვის” სამი სტრიქონი ამოენერა. იყო თუ არა გუნებაზე, მაინცდამაინც ან მონინავე წერილი უნდა შეეთხზა, ან ფელეტონი და ამასთანავე შიშში უნდა ყოფილიყო, რომელიმე კორესპონდენციამ “დიფამაციის პროცესი” არ გამოიწვიოსო.

ნუ გგონიათ, რომ გაზეთის საქმე ყველგან ასე იყოს დაყენებული. ეს არის მხოლოდ ჩვენში, სადაც ხშირად გაზეთის შედგენა და კორექტურა ერთ კაცზედ არის მინდობილი, სდაც ბედშავს რედაქტორს ისეთი ბეგარა აწევს, რომ გლეხკაცის ბეგარა ღმერთმა შეარცხვინოს... ეს ისეთი ბეგარაა, რომ ამირანის გულის პატრონიც კი ვერ აიტანს ამდენს ძიძენას.

აი, ეს უწყალო ბეგარა აწვა კისერზე სერგეი მესხს, მთელის თოთხმეტის წლის განმავლობაში 1869 წლიდან მოკიდებული, როდესაც მან მიიღო გაზეთი გიორგი წერეთლის ხელიდან, დღევანდლამდე. ეს ის დრო იყო, როდესაც მრავალს მკითხველს ყოველი ქართული წიგნი “ცისკარი” ეგონა, ფელეტონს მონინავე წერილიდან ვერ არჩევდა და ზემოდან მოყოლებული ქვემოდე ჩათვლით კითხულობდა. თუნდა კიდევ გაზეთს შუა წელში ხაზი ჰქონოდა გავლებული. და ამისთანა მკითხველთან უნდა ელაპარაკნა სერგეი მესხს მუდამ დღე პოლიტიკაზედ, მეცნიერებაზედ, უნდა შემუშავნა ენა, უნდა ებრძოლა ყოველგვარ ზნეობრივსა და მატერიალურს შეწუხებასთან...

დამეთანხმებით, რომ ამდენის ჯაფის ატანა ამდენ ხანს არ შეუძლიან თვით უძლიერეს ადამიანსაც, და ვერ აიტანა სერგეი მესხის ჯანმრთელმა ორგანიზმმა, და დღეს სრულიად ღონემიხდილი და ავადმყოფი ესალმება იგი თავის მკითხველებს. არ ვიცი, მკითხველო, შენ რას გრძნობ, მაგრამ მე კი როდესაც ვკითხულობ მისუსტებულის თითებით ძლივსძლივობით დაწერილს სიტყვებს: “დღეს ავადმყოფობის და უძლეულების გამო, საუბედუროდ, იძულებული ვარ გაზეთი მივატოვო და გამოვესალმო ჩემს 14 წლის ნაამაგვე საყვარელ გაზეთს და იმის მკითხველს”, ტანში ჯრუანტელი მირბენს, კალამი ხელიდან მივარდება...

რისთვის იჭირებდაო საქმეს, იქნებ სთქვას ზოგიერთმა, რად შეალიაო სრული თავისი ყმანვილკაცობა იმისთანა საქმეს, რომელიც დასაჩუქრების მაგიერად, ულუკმაპუროდ ისტუმრებსო მას იმისათვის, რომ მან იცოდა, რა ძლიერებაცა აქვს ყოველდღე, საქართველოს ყოველ კუთხეში მიგდებულ გაზეთს. იცოდა, რომ ეს საქმე საშვილიშვილო საქმეა და უიმისოდ ვერ დამკვიდრდებოდა წარმატება, ვერ

აღორძინდებოდა ის ძლიერი ჭახრაკი კაცობრიობის ისტორიისა, რომელსაც საზოგადოების აზრს ეძახიან!”.

ამაღელვებელი სიტყვით მიმართა მაჩაბელმა სერგეი მესხს გამოსათხოვარ სადილზედაც, რომელიც ქართველმა საზოგადოებამ მოუწყო ძველ რედაქტორს ვერის ერთ-ერთ ბაღში. ასამდე კაცი შეიკრიბა მაშინ ამ გამოსათხოვარ სადილზე. შეკრებილ საზოგადოების დიდი ნაწილი სერის საყურებლად მოვიდა. ბევრი იქ მყოფი კი მწუხარედ განიცდიდა მწარე ბედს წერის კეთილდღეობისათვის წამებულისას, რომელიც მოვიდა სადილზედ და შეგროვილი ხალხის ოვაციას ნაღვლიანი ღიმილით უპასუხა.

“ზურნამ “ტუში” დაჰკრა, ჯგუფ-ჯგუფად განთავსდნენ ხალხმა ერთად მოიყარა თავი, ქედები მოიხადეს და სიჩუმე ჩამოვარდა. თვით სერგეი მესხს მღელვარება და სულის შფოთვა ეტყობოდა”, - აცნობებდა მკითხველებს გაზეთები.

ეს ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა კაცი მიხრწნილი მოხუცივით დაჩაჩანაკებულიყო და გაცრეცილ სახეზე მღელვარებისაგან ავადმყოფური სინითლე გადაჰკრავდა. დღე იყო პირქუში, დაბლვერილი, და ვერც კი მოასწრეს ღია ცის ქვეშ გამართულ სუფრას შემოსხდომოდნენ, რომ წვიმამ დაუშვა. შეკრებილები სახლს შეეფარნენ. სახელდახელოდ გაშალეს სუფრა აივანზე. სერგეი მესხი მალე დაიღალა, ძლივსღა სუნთქავდა, წერვებს უშლიდა უდარდელი და ურცხვი ღრიანცელი საზოგადოების ერთი ნაწილისა, რომელიც უმიკაშვილის გაჭიანურებულ სიტყვაზე ხარხარებდა.

ამ ვაუხატონების გაქვავებულ გულებს არც უმიკაშვილის მთრთოლვარე ხმით წარმოთქმული სიტყვები ალბობდა, არც საზოგადო საქმისათვის მსხვერპლად მიტანილი ადამიანის ცრემლიანი თვალები და არც ამ გამოთხოვების საშინელი ტრაგიზმი.

ნუთუ ამ უმაღურ ხალხს შევალთ მთელი ჩემი საუკეთესო ახალგაზრდული წლები?! - ფიქრობს უდროოდ მოხუცებული, 38 წლის ახალგაზრდა კაცი, - ნუთუ ამავე საზოგადოებას უნდა შევწიროს ეს ორი ახალგაზრდაც, რომლებიც ახლა ნაღვლიანად ესაუბრებიან ერთმანეთს - მაჩაბელი და ყაზბეგი?!

არა, ეს უქნარა ნაცარქექიები საზოგადოების ნაძირალა ნაწილია. ერი, მშრომელი ხალიხი სულ სხვაა, იგი მუდამ მადლიერი იქნება თავისი ღვანლმოსილი შვილებისა... მესხის უდროოდ ჩალამებულ თვალებში კვლავ ძველებურმა ნაპერწკალმა გაიფლავა... სიტყვას ამბობდა აკაკი წერეთელი და მესხმა თითქოს ძველებური სიმხნევე იგრძნო. თითქმის ერთდროულად გამოვიდნენ სამოღვაწეო ასპარეზზე ის და აკაკი. მაშინ სულ ახალგაზრდები ყვნენ და მათი ოცნება უფრო გაბედული იყო, მომავალი უფრო ზღაპრულად ესახებოდათ... რა ტკბილი იყო ის დღეები, სამშობლოსათვის აფეთქებული ახალგაზრდული გული, პირველი სიყვარული. მთრთოლვარე ნუთები, მღელვარება, წერილები შორეულ ქვეყანაში გამგზავრებულ სატრფოსთან, თითქმის ყოვედლიურად!.. და ყველგან, ყოველი წერილის ყოველ სტრიქონში ისევ და ისევ სამშობლოს სიყვარული გამოსჭვიოდა!..

ნაღვლიან ფიქრებს თითქოს კიდევ უფრო მეტს სევდას მატებდა წვიმა და ღუდუკის სევდიანი ჰანგი...

მესხი დაიქანცა, მან მოისმინა აკაკის, ვანო მაჩაბლის უმიკაშვილის, მიქელაძის გამოსათხოვარი სიტყვები და წავიდა.

საერთოდ, მთელი ეს ცრემონიალი სამსახურიდან დროებით წასულ კაცთან გამოთხოვებას კი არა ჰგავდა. იგი უფრო წუთისოფლიდან წასულ ადამიანთან გამოსალმებას მოგაგონებდათ, და მთელი ის მძიმე სევდა, რაც ასეთ გამოსალმებას ახლავს ხოლმე თან, დაჰკრავდა მესხისადმი მიმართულ ყოველ სიტყვას, ყოველ წერილს, ყოველ გამოსვლას... თითქოს წინასწარვე გრძნობდნენ, რომ მესხის დღეები დათვლილი იყო!

“გუშინწინ, 9 მაისს, ჩვენი საზოგადოება გამოესალმა “დროების” ძველ რედაქტორს სერგეი მესხს, - იუნყებოდა უკვე მაჩაბლის ხელში გადასული გაზეთი, - იმ პატოსანს და ერთგულს საზოგადო მოღვაწეს, რომელმაც მთელი თავისი ძალ-ღონე და ყმანვილკაცობა ზედ შეაღია უმადურ შრომას ყოველდღიურს გაზეთზედ... მან იმისთანა საქმეს შეაღია თავისი ჯანის სიმრთელე და ჭკუის ძალა, რომელიც მუდმივ, განუწყვეტელ შრომას თხოულობს”...

ამის შემდეგ ორიოდე თვე გავიდა და “დროებამ” და ივანე მაჩაბელმა საბოლოოდ გამოიტირეს საზოგადოების სასიქადულო შვილი.

“სერგეი მესხის სახელს, მის სიმპატიურს ბუნებას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ დღეს “დროება” მთელის საქართველოს გაზეთად გარდაიქცა; მას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ თითქმის ხელოვნურს ნიადაგზე აღმოცენებულმა მცენარემ ღრმად ფესვები გაიდგა და მრავალს ქართველს კაცს დღიურ საჭიროებად შეექმნა... საჯოს მკითხველმა, რა უბოძო მადლობაც ეკუთვნის მთელის ქართველობისაგან ამ უანგარო მუშაკს “ეკლიან გზაზედ სოფლისა”, მისთვის უფრო გაეკლიანებულზედ!”.

ასე მთავრდებოდა გაზეთის გამოსათხოვარი წერილი “თავის დაკარგული ლაღას” მიმართ.

* * *

მაგრამ “დროების” ახალი პატრონის ხელში გადასვლა ასე უმტკივნეულად არ მომხდარა.

გაზეთის 1883 წლის 28 აპრილის ნომერს დართული ჰქონდა განცხადება რედაქციისაგან: “რადგან “დროება” ახალი პატრონის ხელში გაადის, ამის გამო იძულებული ვართ ამ გაზეთის გამოცემა დროებით შევაჩეროთ”.

შემდეგი ნომერი გაზეთისა გამოვიდა იმავე წლის 8 მაისს. ამ ხნის განმავლობაში ფიცხელი ბრძოლა წარმოებდა იმაზე, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო გაზეთის რედაქტორი. ეს ბრძოლა კიდევ უფრო ადრე დაიწყო, განცხადების ოფიციალურად გამოქვეყნებამდე რამდენიმე თვით ადრე, როდესაც ექიმების კატეგორიული ჩარევით აუცილებელი გახდა მესხის რედაქციიდან წასვლა.

ყველას ეგონა, რომ ახალ რედაქტორად ილია ივანე მაჩაბელს დაასახელებდა, რომელიც მაშინ “ივერიის” მეორე რედაქტორად ითვლებოდა. ეს იყო საერთო აზრი. მაგრამ ყველასათვის გასაკვირად ჭავჭავაძემ “დროების” რედაქტორად ვილაც ქანანოვი წამოაყენა, სრულიად შემთხვევითი ადამიანი. ილიას ასეთმა მოულოდნელმა ნაბიჯმა ბევრი გააკვირვა, მაჩაბელს კი გული ჩასწყვიტა. იმ გაურკვეველი უკმაყოფილების მიუხედავად, რაც მათ შორის ჩამოწვა, ვანოს მაინც ჰქონდა იმედი,

რომ ილია უსათუოდ მას დაასახელებდა. ხოლო რაკი ეს არ მოხდა, გადანყვიტა “ივერიისთვისაც” დაენბებინა თავი.

იმავე ხანებში ვანო გულდანყვევით წერდა ძმას პეტერბურგში: “მესხი ძალიან ავად არის, ასე რომ ექიმებმა აუკრძალეს ორის-სამის წლით კალმის აღება და თავს ანებებს გაზეთს - ჰყიდის და ექვსას თუმანსა თხულობს, რომლიდამაც უნდა ოთხას ორმოცდაათი თუმანი რედაქციის ვალებში მისცეს და ასორმოცდაათი თუმანი თითონ მოიხმაროს მოსარჩენად. აგროვებენ კიდევ ამ ფულს და უნდა იმისთანა პირს გადასცენ, რომელსაც უფრო რიგიანად შეეძლოს გაზეთის წაყვანა. საქმე დღემდის ასეა გაჩერებული. ცალკე კაცის შოვნა უჭირდებათ, ცალკე ფულისა. ჭავჭავაძეს უნდა, რომ რედაქტორად ქანანოვი დააყენონ, მაგრამ სხვები, თითქმის ყველანი, წინააღმდეგნი არიან, რადგან ზარმაცი კაცია და ჟურნალის წაყვანის დროს დაამტკიცა თავისი უსაქმურობა. მეტადრე უფრო ყმაწვილებ არიან ამის წინააღმდეგი და ესენი მე მოხოვენ, რომ ვიკისრო... არ ვიცი, შენ რას იტყვი ამ საქმის თაობაზედ”.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ ქანანოვი თითქმის დანიშნულიც კი იყო რედაქტორად. ყოველ შემთხვევაში, ყველას ასე ეგონა. საინტერესოა ზაქარია ჭიჭინაძის ერთი კერძო წერილი ნიკო ნიკოლაძესთან, დათარიღებული 1883 წლის 8 მაისით; წერილში ასეთ ფრაზას ვკითხულობთ: «“დროება” ამ დღეებში ი. ჭავჭავაძის ხელში გადავა, რედაქტორად ქანანოვია დანიშნული».

მაგრამ წერილის დაწერის შემდეგ, გაგზავნამდე, საქმის ნამდვილი ვითარება გაუგია ბ. ჭიჭინაძეს და შეუსწორებია: “ჭავჭავაძეს”, ხაზი აქვს გადასმული და თავზე აწერია “სხვისი”; ასევე ნაშლილია “ქანანოვიც” და ზემოდან “მაჩაბელია” ჩანერილი.

ერთი სიტყვით, ეჭვი არავის ეპარებოდა, რომ “დროების” რედაქტორი ქანანოვი იყო. მით უფრო არ ეპარებოდა ეჭვი თვითონ ქანანოვს, რომელმაც უკვე მოამზადა თავისი პრველი სიტყვა მკითხველებთან და ახალი რედაქციის შედგენასაც შეუდგა. და მით უფრო დიდი იქნებოდა წყენა ილია ჭავჭავაძისა, როცა მაჩაბელმა სრულიად მოულოდნელად საჭირო ფული იშოვა და, რაკი სერგეი მესხიც მას უჭერდა მხარს, გაზეთის რედაქტორობა დაიმტკიცა. ქანანოვი პირში ჩალაგამოვლებული დარჩა.

იმ დღეებში ყველას ეს ამბავი ეკერა პირზე და ხალხი სულ ამბზე იცინოდა.

იმავე ხანებში ერთი დიდი წყენა კიდევ მიაყენა მაჩაბელმა ჭავჭავაძეს.

მიმდინარეობდა ბანკის საზოგადო კრება, რომელსაც არჩევნებიც უნდა მოეხდინა, ერთ-ერთმა რედაქტორმა, ავალიშვილმა, კრებაზე საჯაროდ განაცხადა - ბანკს თავს ვანებებ და ღირეფტორობაზე კენჭს აღარ ვიყრიო. მაგრამ ეს გამოდგა გაცვეთილი მანევრი; მეორე დღეს აშკარა გახდა, რომ ავალიშვილი თავპატიუს იღებდა. “წინა დღეს ისე გმირულად და კეთილშობილურად გავიდა ბანკიდან... გადაჭრით უარი გამოუცხადა საზოგადოებას, მეორე დღეს კი ისევ დაბრუნდა და თავისი სიტყვა უკანვე წაიღო”, - იუწყებოდნენ გაზეთები.

ვანო მაჩაბელი აქამდეც გულმოსული იყო ავალიშვილზე, ახლა კი მისმა თვალთმაქცურმა მოქმედებამ მეტისმეტად გააბრაზა. განსაკუთრებით მაშინ გაცეცხლდა მაჩაბელი, როცა ნახა, რომ ავალიშვილისათვის კენჭისყრას არც კი აპირებდნენ, პირდაპირ ირჩევდნენ. მაჩაბელმა სიტყვა აიღო და კრებას მიმართა:

- ასეთი არჩევანი მე წესიერად არ მიმაჩნია; ვიცი, რომ დავმარცხდები, მაგრამ ავალიშვილის ყუთთან ჩემს ყუთსაც ვდგამ. გვიყარეთ კენჭი!

დავმარცხდებიო, ეს ისე თქვა მაჩაბელმა, თორემ სინამდვილეში მას გამარჯვების დიდი რწმენა ჰქონდა და გაიმარჯვა კიდევ.

მაჩაბელი ბანკის დირექტორად აირჩიეს, ავალიშვილი “გააშავეს”.

ერთდროულად მაჩაბელი გაზეთის რედაქტორიც გახდა და ბანკის დირექტორიც. და ორივე საქმე ილიას სურვილის წინააღმდეგ მოხდა, ილიას გამოჯიბრებით.

ინტრიგა დიდი ღრამისა გაიკვანძა.

* * *

ახალი პროგრამა არ გამოუცხადებია მაჩაბელს, როდესაც გაზეთს ჩაუდგა სათავეში. იგულისხმებოდა, რომ იგი აგრძელებდა “დროების” ძველ გზას, ძველ მიმართულებას; გაზეთი დემოკრატიულ პრინციპებზე რჩებოდა და “ახალი თაობის დემოკრატიულ მისწრაფებებს ემსახურებოდა”. ამკარად გამოცხადება ასეთი ჩამოყალიბებული პროგრამისა მას არ შეეძლო. შეიძლებოდა მხოლოდ ზოგადი განცხადების გაკეთება. ამას თვითონვე გრძნობდა და წერდა კიდევ: “განა ქართულს გაზეთს საზოგადო (იგულისხმება ზოგადი) თრაზების თქმის მეტი შეუძლიან, როდესაც თავისი პროგრამის გამოცხადებას აპირებს!..”

მაგრამ “დროების” რედაქცია და მკითხველი მიჩვეულნი ყვნენ ერთმანეთთან საუბარს და ბევრი რამ მინიშნებითაც ესმოდათ ერთმანეთისა. ამიტომაც მაჩაბლის ზოგადი საპროგრამო სიტყვები ყველასათვის გასაგები გახდა:

“...მკითხველი ჩვენ ცოტათი მაინც გვინცნობს და ბევრს დაპირებას აღარ გამოუდგებთ, მეტადრე იმიტომ, რომ ესლანდელს დროში დაპირება ხშირად ცრუდება სხვადასხვა მოულოდნელის ან მოსალოდნელის შემთხვევის გამო. ჩვენ ცოტას დავპირდებით მკითხველს საზოგადოებას, რომ თანაგრძნობას აღმოვუჩინოთ ყოველსავე პატიოსანს, კარგს, სასარგებლო მოვლენას და ვდევნით უპატიოსნოს. ავს, უსარგებლოს... მკითხველი ცოტათი მაინც მიხვდებოდა, თუკი ადევნა თვალი ჩვენს გაზეთს, რას ვეძახით პატიოსანს და უპატიოსნოს, კარგსა და ავს, სასარგებლოს და უსარგებლოს - და თუ აქამდის არ მიხვედრილა, ვეცდებით შემდეგში მაინც მივახვედროთ...”

ზერელედაც რომ გადაათვალიეროთ მაშინდელი “დროების” ფურცლები, დარწმუნდებით, რომ ეს ბრძოლა უპატიოსნოსა, ავისა და უსარგებლოს წინააღმდეგ მართლაც შეუპოვარია, მაჩაბლისებურად პირდაპირი და მკაცრი. ფრონტი ბრძოლისა მეტად ფართოა, იგი მოიცავს თითქმის მთელს მაშინდელ ცხოვრებას - ეთიკა-მორალის ქადაგებით დაწყებული და საერთაშორისო პოლიტიკური ცხოვრების მიმოხილვებით გათავებული. მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მიმოხილვები, შინაური იქნება ის თუ საერთაშორისო, ფაქტის უბრალო გადმოცემას არ წარმოადგენს: პატარა ქრონიკაშიაც კი გაზეთი მკითხველს უზიარებს თავის აზრს თავის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ მოვლენისადმი. როცა, მაგალითად, ინგლის-სუდანის ბრძოლის ქრონიკას გადმოსცემს მაჩაბლის გაზეთი, მკითხველი იქვე იგრძნობს ამკარა სიმშატიებსა და თანაგრძნობას დაჩაგრული ერის მიმართ და სიძულვილს იმპერიალისტ-დამპყრობლებისადმი, რომლებიც რიცხობრივი თუ ტექნიკური უპირატესობის მიუხედავად, ხშირად მაინც სასაცილო და სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან ხოლმე.

“...ეს ბრძოლა იმითია შესანიშნავი, რომ განათლების ყოველგვარი იარაღით შეჭურვილ ინგლისელებს ებრძვიან ტანშიშველნი და მარტო ფარ-შუბით შეიარაღებული არაბები, - გადმოგვცემს “დროების” ქრონიკა. - რა აბრძოლებს ამ ნახევრად ველურ ხალხს ინგლისელებთან: სარწმუნოებრივი ფანატიზმი, თავიანთი მხურვალე მამულის სიყვარული, თუ ზიზღი შემოსულ უცხოელთადმი? ჩვენ გვგონია, ერთი, მეორეც და მესამეც, და ეს სამი საგანი ერთად ისე ასულდგმულებს ამ ხალხს, რომ, მამულის სიყვარულით ძალმოცემულთ, თავიანთი მარჯვენა საუკეთესო იარაღად მიაჩნიათ.

“თმა ყალყზე უდგება კაცს, როდესაც სურათებზედ ჰხედავს, თუ როგორის თავგანწირულების იერიშით მიდიან შიშველ ტანზე ფარაფარებული სუდანელები ინგლისელების თოფების წინააღმდეგ... გაოცებას მოდიხარ, როდესაც გეუბნებიან, რომ ოთხკუთხედ შეკრული ინგლისის ჯარი, რომელსაც წინ სამი განწყობილი რაზმი უდგას, სუდანელებმა რამდენჯერმე გასტეხეს და შუაში შეუცვივდნენო... ინგლისის მთავრობას იმედი ჰქონდა ოქროსი, მაგრამ... დაავინწყდა... რომ

“ამა სოფლისა დიდება
ვერცხლით არ მოიპოვება”.

განსაკუთრებული ყურადღებით ქვეყნის შინაური ცხოვრების საკითხებს ეპყრობა მაჩაბლის გაზეთი. არც ერთი მხარე ცხოვრებისა უყურადღებოდ არ რჩება და ყველგან, ყველა წერილში, მკაფიოდ მოჩანს კონკრეტული, პრაქტიკული დამოკიდებულება ამა თუ იმ მოვლენისადმი. ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ თავის პირველ სამეცნიერო წერილებშიაც კი, ახალგაზრდა ჟურნალისტი ყოველგვარ მეცნიერულ მოვლენას კონკრეტულ საკითხს უკავშირებს და პრაქტიკულ, გამოცენებით მნიშვნელობას აძლევს. არა ჰგავს იმ უნიადაგო მეოცნებებს, ცრუ მეცნიერებს, რომლებიც მაშინ ჩვენშიაც ბლომად იყვნენ. ახლა მით უმეტეს, უფრო გამოცდილი ჟურნალისტია მაჩაბელი და გაზეთს თვითონვე რედაქტორობს.

გაზეთის ერთ-ერთ ნომერში მაჩაბელმა ადგილი დაუთმო ჯანდიერის წერილს, რომელშიაც იგი აგდებულად ლაპარაკობს ხვნა-თესვის ჩვენს ძველებურ წესზე, გუთანზე, მებრეებზე და ხობტას ასხამს ევროპულ განვითარებულ მეურნეობას. საიტენერესოა თვითონ მაჩაბლის შენიშვნა, რომელიც მან ამ წერილთან ერთად გამოაქვეყნა:

“ადგილს ვაძლევთ ჩვენს გაზეთში ვლ. ჯანდიერის წერილს, - ვკითხულობთ ამ შენიშვნაში, - მაგრამ ზოგიერთში ვერ ვეთანხმებით პატივცემულ ავტორს, რომელსაც ჩვენი გლეხი შეუგნებელ დათვად წარმოუდგენია. ჩვენი ურემი და გუთანი არც ბრმა შემთხვევის ნაყოფია, არც ციდამ ჩამოვარდნილან, როგორც ოხუნჯობს ბ. ჯანდიერი. ერთი და მეორეც ხანგრძლივ გამოცდილებას და მოფიქრებას შეუფარდებია ჩვენი ქვეყნისათვის და მიწის ნიადაგისათვის. როდესაც ჩვენი ქვეყნის მთებს გაავაკებთ და სუფრასავით გზებს დაავაკებთ, როდესაც მიწის ნიადაგს ისე მოამზადებთ, რომ გუთნებს ჯაგის ძირები, ძიძო და ხვართქლა აღარ ამტვრევდნენ, მაშინ ჩვენი ურემის მაგიერ რესორებიან ფურგუნებს გავიჩინოთ, კამჩების მაგიერ - ცხენებს და ჩვენი გუთნის მაგიერ თქვენგან მოწონებულს ჰოვარდის გუთნებს. ბ. მარკოვი თავით ფეხამდე ევროპელია,

მაგრამ როდესაც ჩვენი გზები ნახა, სთქვა, რომ ამ გზებზედ ქართული ურემი სწორედ ზედგამოჭრილიაო. ადგილის კურდღელს ადგილის მწევარი უნდა. ქართველები ისეთი სულელები არ გახლავართ, თქვენ რომ წარმოგიდგენიათ”.

საერთოდ, ბევრსა წერდნენ ხოლმე მაჩაბლის ევროპელობაზე. იმაზე, რომ იგი ყველგან და ყველათრში ევროპული წესრიგისა და ზნე-ჩვეულების დანერგვას ცდილობდა. ამ საკითხს ცოტა უფრო ფრთხილად უნდა მოვეკიდოთ. მაჩაბელი მრავალმხრივ განათლებული ადამიანი იყო, ევროპული ენებისა და ლიტერატურის ჩინებული მცოდნე, მაგრამ იგი ერთი წუთითაც არ მოშორებია მშობლიურ ნიადაგს, ხალხს, მის სიბრძნეს, მის ადათებსა და ზნე-ჩვეულებას, მის ცოცხალ მეტყველებას; არასოდეს არ ყოფილა კოსმოპოლიტი. მისი აზრით, განათლებამ, სხვა ქვეყნების ლიტერატურისა და ხელოვნების შესწავლამ ეროვნული სახე კი არ უნდა დაგვაკარგვინოს, პირიქით, ხელი უნდა შეუწყოს ეროვნული თვითცნობიერების გაღვივებას, ეროვნული კულტურის გამოვლინებასა და განვითარებას, მეტად საყურადღებოა მისი ერთი წერილი, რომელსაც აქ უფრო ვრცლად დავუთმობთ ადგილს.

“განათლება ხალხს გონებით ავარჯიშებს, ზნეობით ამაღლებს, ნივთიერად ამდიდრებს, თვითცნობიერებას უღვიძებს, მავნე ჩვეულებას უსპობს, ხასიათს უშალაშინებს, სხვადასხვა ერს ერთმანეთთან აახლოებს. ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ განათლება ხალხთა შორის ყოველგვარ განსხვავებას სპობდეს: დიდად ცდებიან ისინი, ვინც ოცნებობენ, ვითომ ცივილიზაციის დანიშნულება იყოს ფრანკუზისა და ნემეცის შორის ყოველი განსხვავება ამოაგდოს, ინგლისელი და ჩინელი სრულებით გააერთოს, ეროვნული პირდაპირობა განაქროს. ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული პირობები ისეთს დალს ასმენ ხალხს, რომლის ამოშლა, ამოხოცვა ცივილიზაციას არ ძალუძს და არც ცდილობს. იმისი დანიშნულებაა აღნიშნულ ადგილზე შექმნას ისეთი პირობები, რომელთა საშუალებით ადამიანს და საზოგადოდ მთელ ხალხს შეეძლოს თავის ცხოვრების გაუმჯობესება. ცივილიზაცია ხლდება, ჭაბუკდება იმ ელემენტებით, რომელთაც ჰკრებს იგი სხვადასხვა ხალხთა ცხოვრებიდან. ამით იმატებს იგი ძალას, ხანგრძლიობას, სიცხოველეს. აქედან სჩანს, რომ განათლება ზნეობით აახლოებს და აერთებს ხალხებს, მაგრამ ამასთანავე იგი არა ცდილობს მოსპობს განსაკუთრებული ხასიათები, რომელთაგან შესდგება ეროვნული პირადობა, ნაციონალური ინდივიდუალობა... კაცობრიობის ზნეობითი ერთობა ეროვნულ განსხვავებაზე, ხალხთა ინდივიდუალობაზეა დამყარებული. განათლება, ცივილიზაცია იღვწის დაამკვიდროს პირველი იმითი, რომ არ მოსპოს მეორენი. აქედან წარმოსდგება მისი ძალა, ღონე და გავლენა. იგი უკარგავს პირადობას მხოლოდ ისეთ ხალხებს, რომელთა ცხოვრებიდან ვერ გამოჰკრებს რაიმე სასარგებლო მასალას, რომელნიც ვერ გამხდარან “ერად” და ველურ მდგომარეობიდან ვერ გამოსულან. მაშასადამე, იმ ერს, რომელსაც თავისი ისტორია ჰქონია, სახელმწიფო ჰქონია, საუკეთესო სარწმუნოება შეუთვისებია, გონებით უცხოვრია, - ერთის სიტყვით, შეუქმნია თავისებური კულტურა, შეუძლიან დიდი სამსახური გაუწიოს ქვეყანას, შესძინოს კაცობრიობის ცივილიზაციის საუნჯეს ელემენტები, რომელნიც შეუმუშავებია მას თავის ნიადაგზე, თავის ზნეობითი ძალით.

მაშასადამე, დიდი შეცდომილება იქნება, რომ ჩვენ არამავნებელნი ჩვენი ჩვეულებანი, ხასიათი, ზნე დაგვარგოთ იმიტომ, რომ ევროპული მეცნიერება შევითვისოთ და იმისი ნაყოფით ვსარგებლოთ. შემოდგა თუ არა ფეხი ევროპულმა განათლებამ ჩვენში, თითქოს დავითვრიოთ, ჩვენშია ის მოხდა, რაც სხვა ქვეყანაში, ესე იგი, ჩვენს ხალხს ეგონა, რომ განათლების ნიშანი ყოველძირეულ ჩვეულებათა დაფიქსება არისო. შემოვსწყერთ ჯერჯერობით დედა-ენას - გვეგონა, თუ სხვა ენაზე დაფიქსეთ ლაპარაკი, ამით დავამტკიცებთ ჩვენს განათლებასაო; შემოვსწყერთ ჩვენს მშვენიერს ნაციონალურს ტანისამოსს, - უფრავობას უჭიშობის ნიშნად ვხდით; შემოვსწყერთ ჩვენს კეკლუცს ლეკურსა და დავლურს და კადრილ-ვალსს შევაჩვიეთ ფეხი; შემოვსწყერთ ჩვენს ხალხურ სიმღერებს, გვეგონა, თუ რომანსების თქმაში მდგომარეობს განათლებაო. რასაკვირველია, ამგვარმა მიმართულებამ ხალხი დაგვაშორა და არც გაგვაფეროპელა. დავმახინჯდით - დავმახინჯდით იმიტომ, რომ ახალი ევროპული განათლება ვერ გავიძვალრბილეთ ჩვენს სხეულში, ვერ შევინათესავეთ იგი ისე, როგორადაც ჩვენი განსაკუთრებული თვისება მოითხოვდა; გვინდოდა გადმოგვეწერა ისე, როგორც დაბადებულა და გავრცელებულა სხვა ქვეყნებში, ჩვენთვი სუცხო პირობების ძალით. ჩვენ არ ვეცადეთ, რომ ის შეთვისებოდა ჩვენს ჰაერს, ჩვენის ქვეყნის განსაკუთრებულ პირობებს, - ერთის სიტყვით, გვინდოდა გადმოგვეწერა განათლება იმ სახით, რა სახითაც აღმოცენდა იგი იმ ქვეყნებში. შეიძლება ეს ჩვენი უნებლიევი შეცდომა იყო, მაგრამ რომ ეს შეცდომა არის, ამას ბევრი დავა არ ეჭირვება.

ამ მოვლენამ ბევრი ზიანი მოგვცა, ბევრად დაგვწია უკან. ენა დაგვიმახინჯდა, გაგვიფუჭდა, დაგვაფიქსდა; დაფიქსებულ იქმნა ის მდიდარი საუნჯე, ჩვენი ძველი მწერლობა, რომელიც აშკარა დამამტკიცებელია ჩვენის წარსულის გონებრივის ძალისა, დავშორდით ხალხს, ვითაკილეთ მისი გონებრივი სიმდიდრე, მისი მდიდარი სიტყვიერება, რომლის შესწავლა, გაცნობა აახლოებს, აღვიძებს, ძალ-ღონეს ჰმატებს ერს. გავიხადეთ ჩვენი მშვენიერი დარბაისლური ტანისამოსი, რომლის ერთი შეხედვა სიმამაცის გრძობას ჰგვრის კაცს; ავყაყანდით კენებში მრავალჟამიერის ხმაზე - და ჩვენი მშვენიერი, ხალხური მამაცური სიმღერები დაფიქსდით...

ეხლა მოაწია დრომ, როცა, ღვთის მადლით, ვიგრძენით საჭიროება ჩვენის განახლებისა; განახლება შეიძლება მხოლოდ იმით, რომ ხელახლავ დაუუახლოვდეთ, ხელმეორედ შევითვისოთ საუკეთესო ჩვენი ჩვეულებანი, შევისწავლოთ ხალხი, არ დაფიქსდით არც მისი სიმღერები, არც მისი ზეპირ-გადმოცემანი, და არც მისი საუკეთესო ჩვეულებანი, არც მისი ტანისამოსი, არც ის განცხრომის საშუალებანი, რომელნიც ასე სასიამოვნოა არა თუ მართო ჩვენთვის, არამედ ევროპელებისათვისაც. ისინი არა თუ ევროპული განათლების საწინააღმდეგონი არიან, არამედ სასარგებლონიც. როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, ამ ჩვენს განსაკუთრებულ ნაციონალურ ჩვეულებით, განსხვავებით, თვით განათლებაც ისარგებლებს მოსძებნის, მოიპოვებს ისეთ ელემენტებს თავისთვის, რომელნიც ცოტად თუ ბევრად შეემატება მის საზოგადო საუნჯეს. განა ევროპული მეცნიერება ცოტას შეიძენს ჩვენის ცხოვრების შეთვისებით? განა ევროპული მუსიკა არ ისარგებლებს ჩვენის ხალხური სიმღერების მოტივებით? განა ჩვენი ქულაჯა, ყურთმაჯებიანი კაბა დაგვიშლის ევროპულის ფილოსოფიის შესწავლას? განა ჩვენი განთქმული ცხენოსნობა, იარაღის ხმარება

ცივილიზაციის საწინააღმდეგოა? ხალხის თვითცნობიერების გაღვიძებაში ყველაფერსა ავს მნიშვნელობა. ისეთ წერილმან საგნებსაც, როგორც არის, მაგალითად, ტანისამოსი...

დავუბრუნდეთ ჩვენს სიმღერებს, ჩვენს ტანისამოსს, ჩვენს კარგთ ჩვეულებათ, ჩვენ სვარჯიშობას, ჩვენებურს დროს გატარებას! ნუ დავივინცებთ ჩვენს ხასიათს და ვეცადნეთ იმათ შევათანხმოთ, დავენათესავოთ ევროპული განათლება. ამგვარი ჩვენი მოქმედება, მეცადინეობა გააძლიერებს ჩვენს წინმსვლელობას, ზნეობით ავგამაღლებს, ეს იქნება ჩვენი განახლება”.

ეს წერილი ჩვენს ერთის საკითხის საილუსტრაციოდ მოვიყვანეთ, მაგრამ სინამდვილეში იგი მრავალმხრივ არის საინტერესო. ამის საშუალებით შეგვიძლია ნათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმაზე, თუ რა მიაჩნდა მაჩაბელს ეროვნული კულტურის განვითარების საფუძვლად, ან რა გზით უნდა წარმართულიყო ეს განვითარება, რა როლი აქვს საერთო-საკაცობრიო კულტურას ეროვნული კულტურის განვითარების საქმეში და, პირიქით, რა წვლილის შეტანა ძალუძს ცალკეული ერის სულიერ სიმდიდრეს საკაცობრიო კულტურის საგანძურში. ამ წერილის უფრო ღრმა ანალიზს ჩვენ აქ არ შევუძლებით. ყურადღება მივაქციოთ მხოლოდ წერილში ხშირად გამოთქმულ “ხალხს” და “ხალხურს”. ეს სრულებითაც არ არის შემთხვევითი მოვლენა. აქ აშკარად ჩანს მაჩაბლის აზრი, თუმცა ძუნძად გამოთქმული, ხელოვნების ხალხურობის შესახებ, ხოლო ქვემოთ, როცა მაჩაბლის თარგმანების ანალიზს გავაკეთებთ, დავინახავთ, რომ შექსპირის პიესების გადმოტანის დროსაც ამ პრინციპით ხელმძღვანელობს იგი.

მანამ გაზეთის რედაქტორი გახდებოდა მაჩაბელი, “დროებაში” და “ივერიაში” აქა-იქ მაინც შეხვდებოდათ მისი ხელმოწერით დაბეჭდილ წერილებს; უფრო ხშირად იგი ხელმოწერლად აქვეყნებდა მასალებს. ხელმოწერლად აქვს, მაგალითად, დაბეჭდილი “ივერიაში” საინტერესო წერილები ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედების შესახებ, სადაც მეტად ორიგინალური და საყურადღებო აზრებია გამოთქმული არა მარტო ამ მწერლების, არამედ საერთოდ ლიტერატურის შესახებ. ხოლო მას შემდეგ, რაც მაჩაბელი გაზეთის რედაქტორი გახდა, სავსებით გაჰქრა მისი ხელმოწერით დაბეჭდილი მასალები. ამ დროიდან უკვე ყველა მასალასა და სტრიქონში უნდა ვეძებოთ მისი აზრი. ოღონდ აქ განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო, რადგან ბანკის საქმეების გამო მაჩაბელს მოგზაურობა უხდებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და მაშინ ზოგიერთი მისი თანამშრომელი თავისუფლად გრძნობდა თავს, ისეთს რასმე გამოაქვეყნებდა ხოლმე, რაც მაჩაბლის აზრსა და ხასიათს სავსებით ეწინააღმდეგებოდა.

მაგრამ როცა თბილისში იყო, ხშირად მთელი გაზეთის შედგენა უხდებოდა. ამას თვითონვე წერს: “ვისაც ყოველდღიურ გაზეთში არ უშრომია, იმისთვის ძნელი წარმოსადგენია, როგორ ჰლუჰავს და ნთქავს კაცის მთელ ძალას ნამეტნავად მაშინ, როცა ყველასაგან მივინცებული და შემწეობას მოკლებული გაზეთის რედაქტორი თითონა სწერს მოწინავე სტატიებს, ფელეტონსაც, ქრონიკასაც თითონ ადგენს და კორექტორის მოვალეობასაც თითონ ასრულებს”.

ეს სიტყვები რომ გადაჭარბებულად არ მოეჩვენოს ვინმეს, აქვე გავიხსენოთ ერთი ადგილი მისი კერძო წერილიდან დავით მესხთან, რომელსაც მაჩაბელი გაზეთში

სამუშაოდ იწვევდა: "...საქმე შემდეგი გექნება: სადილის უკან პირველი კორექტურის დაჭერა (მერედ მე ვასწორებ)". ან მაჩაბლისავე მეორე კერძო წერილიდან: "საქმე სულ მე დამანვა კისერზედ თითქმის. კორექტურის გასწორება კი არ მანუხებს, რადგან ამის იქით გადავწყვიტე კორექტურა მე თითონ ვასწორო". ეს წერილები დათარიღებულია 1884 წლის ოქტომბრით.

იმ შემოსულ მასალებსაც, რაც უშუალოდ რედაქტორის ან მისი უახლოესი თანამშრომლების ხელით არ იყო დანერგილი, ძირფესვიანად გადამუშავება, ან უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ხელახლა დანერა სჭირდებოდა. საინტერესოა პატარა მოგონება მაჩაბლის ერთი ახლობელი ადამიანისა. 13

უფრო მოგვიანებით ვანოს თურმე უყვარდა რედაქციაში მომხდარი კურიოზების გახსენება. ერთხელ მასთან შედის რედაქციის თანამშრომელი და მაგიდაზე დადებს უკვე სტამბაში ჩასაშვებად გამზადებულ მასალას - "რათ გაემგზავრა მუხთარ-თაშა ევროპაში". ვანომ მასალა აიღო და დაკვირვებით წაიკითხა, მერე ისევ გადაიკითხა თავიდან და თანამშრომელს ღიმილით მიმართა: "იცი რა, ჩემო კარგო, მე მაინც ვერ გავიგე, რატომ გაემგზავრა მუხთარ-თაშა ევროპაში!.." "ვერ გაიგეთ?.. - შეაწყვეტინა ავტორმა. - მართალი ვითხრათ, მეც ვერ გავიგე..."

მაჩაბელთან შედის ცნობილი ფოტოგრაფი როინოვი და ხელნაწერ რვეულს გადასცემს. ეს როინოვი, რომელიც ვანოსთან დაახლოებული იყო, თურმე ჩუმ-ჩუმად "მწერლობასაც" ეწეოდა და ეტყობა, კარგი ურთიერთობით წათამამებულმა გადანყვიტა ერთი თავისი პიესა მაჩაბლისათვის მიეტანა გაზეთში გამოსაქვეყნებლად. მაჩაბელმა წაიკითხა ამ ახალგამომცხვარი "მწერლის" ნაწარმოები და ავტორს მიმართა: "წავიკითხე, ჩემი აზრი გაინტერესებს?" "ჰო, - უპასუხა უცნაურმა მწერალმა, - მანამ დავბეჭდავდე, თქვენი რჩევა მინდა. როგორც ხედავთ, პიესაში გამოყვანილი მყავს ოფიცერი, რომელიც სახლში შეუვარდება ერთ ქალს, ვისი ქმარიც სადღაც არის წასული. ვერ გადამინყვეტია, როგორ აჯობებს დრამის განვითარებისათვის - შევასრულებინო ამ ოფიცერს გულისწადილი თუ უკანვე გავაბრუნო, პირში ჩალაგამოვლებული! როგორც მირჩევთ, ისე დავწერ..."

ასეთი მოხალისე მწერლების მოძორება ძნელი არ იქნებოდა მაჩაბლისთანა პირდაპირი ადამიანისათვის. მაგრამ ზოგჯერ გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა ხოლმე რედაქტორი და მაშინ იძულებული იყო, თვითონვე ჩასჯდომოდა და ხელახლა დაენერა სხვისი თხზულება. ერთ ასეთ შემთხვევას გადმოვცემს მოგონებაში ილია ჭყონია. მაჩაბელი სახლში მიიპატიჟა ერთმა გავლენიანმა პირმა და დიდებულად გაუმასპინძლდა. ნავახშმევს დიასახლისმა ღირსჰყო სტუმარი თავისი თარგმანით დაეტკბო, ხოლო შემდეგ იმდენი თავმდაბლობა გამოიჩინა, რომ დასაბეჭდადაც შესთავაზა რედაქტორს. ეს იყო ერთი რუსული მოთხრობა, რომელიც პატივცემულ დიასახლისს მოცალების უამს ეთარგმნა. მაჩაბელმა ჩამოართვა თარგმანი, და რომ გავლენიანი თანამშრომელი არ დაეკარგა - ხელახლა თარგმნა და დაბეჭდა. "მოხალისე მთარგმნელიც" დიდად არ შეწუხებულა როცა თავის გვარმონერგილი თარგმანი ვერ იცნო.

მაგრამ ასეთ ავტორებთან ურთიერთობის სიძნელე ერთი მხარეა. ახალი რედაქტორი სხვაგვარ უხერხულობაშიაც ბევრჯერ ჩავარდნილა რედაქციის თანამშრომლების გამო. განსაკუთრებით ერთმა შემთხვევამ ააღელვა იგი.

* * *

ალექსანდრე ყაზბეგისა და ივანე მაჩაბლის ურთიერთობა თავიდანვე მეგობრულად წარიმართა. ისინი თბილისში სამოღვაწეოდ თითქმის ერთდროულად ჩამოვიდნენ და მაშინვე დაუახლოვდნენ ერთმანეთს. მაჩაბელი პატივისმცემელი იყო ყაზბეგის ნიჭისა და დიდ იმედებსაც ამყარებდა მის მწერლობაზე. ყაზბეგი ხშირად დადიოდა ხოლმე ვანო მაჩაბელთან; სხვათა შორის, არტურ ლაისტსაც მაჩაბლის სახლში გაუცვნია იგი. იქნებ შემთხვევითი არ იყოს ერთი ფაქტიც. ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი პირველი მოთხრობები “დროებაში” გამოაქვეყნა 1880-81 წლებში. ეს ის დრო არის, როდესაც “დროება-ივერია” შეერთებულია და მაჩაბელი გაერთიანებულ რედაქციაში მუშაობს. 1882 წლიდან, ჟურნალისა და გაზეთის გაყრის შემდეგ, მაჩაბელი “ივერიაში” მოღვაწეობს, როგორც ჟურნალის ერთ-ერთი ფაქტიური რედაქტორი, და ამავე დროიდან ყაზბეგის მოთხრობებს უფრო ხშირად ჩვენ “ივერიის” ფურცლებზე დაბეჭდილსა ვხედავთ. 1883 წლიდან, როგორც ვიცით, მაჩაბელი “დროების” რედაქტორია და ამ პერიოდიდან ყაზბეგის მოთხრობებმა უმეტესად კვლავ “დროებაში” გადაინაცვლეს!..

როგორც მოსალოდნელი იყო, მაჩაბელმა ჩაიბარა თუ არა რედაქცია, ყაზბეგს მოთხრობა სთხოვა. სანდრო იმ დღეებში ბათუმს მიემგზავრებოდა საგასტროლოდ, მაგრამ ვანოს როგორ გაუტეხდა ხათრს! ჯერ ერთი, ნაზი მეგობრული გრძნობით იყო მასთან დაკავშირებული და, მეორეც, დიდ სიამოვნებას გვრიდა ხოლმე, როცა ვინმე მისი შემოქმედებით დაინტერესდებოდა; ეს იყო მისი სუსტი მხარე. იქვე რედაქციაში დაჯდა და ახალი მოთხრობის წერას შეუდგა.

ვანო შორიდან შესცქეროდა ყაზბეგის მუშაობას და სახეზე ნაღვლიანი ღიმილი უთამაშებდა. იყო რაღაც საოცრად მიმზიდველი ამ ტრაგიკულ ადამიანში და მაჩაბელი ერთდროულად პატივისცემითა და თანაგრძნობით იყო გამსჭვალული მის მიმართ; ხიბლავდა ყაზბეგის უშუალობა, თითქმის ბავშვური გულუბრყვილობა და ბავშვური სიფიცხე. ეს საოცარი ადამიანი, მამისეული ქონების გაფლანგვის შემდეგ, ახლა საკუთარ ნიჭსა ფლანგავდა, ფლანგავდა უწყალოდ, შეუბრალებლად. იგი მიმჭდარიყო რედაქციის ჭუჭყიან კუთხეში და თავისი ბეცი თვალებით ირგვლივ ვერაფერს ამჩნევდა, ვერაფერს ხედავდა... გარდა სპეტაკი თოვლით დაფარული ცაღანვდენილი მწვერვალებისა, რომლის ამწვანებულ კალთებს ცხვრის ფარა შეჰფენოდა; გარდა აქაფებული თერგისა, რომელიც გიჟივით მიჰქროდა და რაღაცას გაბოროტებით ბუტბუტებდა; გარდა ნისლმობურული გორაკებისა; გარდა დროის უკულმართობის გაუბედურებული სპეტაკი ადამიანებისა, რომლებიც ამ ნისლმობურული მთების, თოვლიანი მწვერვალების, ციცაბო კლდეების სამკაულებად წარმოედგინა მწერალს... ეს სპეტაკი ხალხი იღუპებოდა ბუნებასთან ჭიდილში, ბრმა ბედისწერასთან ბრძოლაში, დრომოჭმული ადათების მუხრუჭებში...

იჯდა ეს გასაოცარი ადამიანი და ტიროდა, წერდა და ტიროდა. მის დაჭიმულ ნერვებს ბევრი აღარ უნდოდა, კიდევ ცოტა დაძაბვა და ერთიანად დაწყდებოდა.

მაგრამ გვიანლაა, შეჩერება აღარ შეიძლება, - ფიქრობს უსიამოვნო წინათგრძნობით შეჰყრობილი მაჩაბელი, - იგი ტრაგიკული ადამიანია, ვერაფერს უშველი. მას სულს უხუთავს ეგოიზმით გაჟღენთილი გარემოცვა, ირგვლივ გამეფებული

პატივმოყვარეობისა და ფუჭი ზვიადობის თავგასულობა, ყოვლისმომსპობი უმადურობა და ცივი ცინიზმი, რომელიც ერთიანად აზრობს ყველაფერს, სიყვარულით აჩქროლებულ სისხლსა ჰყინავს... ცოტა რამ სჭირდება ახლა მას, ამ გაუბედურებულ ტალანტს; მას უნდა ალერსი, ალერსი და დათვასება...

პირველი თავი “ციციასი” უკვე მზადაა. დასაბეჭდად უტოვებს ყაზბეგი მაჩაბელს და აღუთქვამს, რომ შემდეგ თავებს უკვე დანერილს ჩამოიტანს ბათუმიდან, ან, თუ ჩამოსვლა შეაგვიანდა, ფოსტით გამოუგზავნის.

მოთხრობის პირველი თავი 24 მაისის ნომერში დაიბეჭდა. შემდეგ თავებს კი დააგვიანდა, მკითხველები მოუთმენლად მოელიან გაზეთის ყოველ ახალ ნომერს, რომ დანარჩენი თავები იხილონ (თავისი რამდენიმე მოთხრობით, და განსაკუთრებით, “ელგუჯათი” ყაზბეგი უკვე პოპულარული მწერალი გახდა), მაგრამ მოთხრობის გაგრძელება არა ჩანს.

სამაგიეროდ, რამდენიმე ხნის შემდეგ იმავე “დროების” ფურცლებზე, ზედიზედ რამდენიმე ნომერში, მათ წაიკითხე საშინელი პასკვილი, ღვარძლითა და გაბოროტებით გაუღენთილი ცილისწამება ალექსანდრე ყაზბეგის მისამართით. ამ წერლიებმა საზოგადოების ერთ ნაწილში გაკვირვება გამოიწვია, მეორე ნაწილში - ბოროტი ხითხითი, ხოლო მას, ვისი წერვების დასაწინააღმდეგო იყო გამიზნული ეს პასკვილი, მდულარე ცრემლები მოსწყვიტა.

- ნუთუ მაჩაბელმაც გამწირა? - მესადა ეკითხება თავს საბოლოოდ გულმოკლული ყაზბეგი, - საკვირველს ბედზედა ვარ გაჩენილი, ღმერთმა იცოდეს!.. რა უბედური ვარსკვლავი მიშუქებდა იმ დღეს?! რა უნდათ ჩემგან?! რა ვქენი ისეთი ცუდი, რომ ყოველგვარ სისაძაგლეს თავზე მახვევენ!..

ყაზბეგის მაშინ რას იფიქრებდა, რომ მაჩაბელსაც ცრემლები მოჰგვარა ამ პასკვილის წაკითხვამ, სიბრაზის ცრემლები!..

“...მგონი, შენს წერილს ეგრეთი საქმე არ მოუვიდოდა, თუ რომ ვანო მაჩაბელი აქ ყოფილიყოს...”, - წერდნენ რამდენიმე ხნის შემდეგ ყაზბეგს თბილისიდან. და ახლა ბავშვივით აღფრთოვანებული ყაზბეგი სიხარულის ცრემლებით უკითხავს ამ წერილს მომავალ დიდ მწერალს დავით კლდიაშვილს. “აკი ვამბობდი, ვანო ასეთ საქმეს არ გამიკეთებდა-მეთქი!..”

კარგა ხანს შეუგვიანდა სოფელში მაჩაბელს. ხოლო როცა თბილისში დაბრუნდა, დიდი უსიამოვნო ლაპარაკი ჰქონდა აღნიშნული წერილის ავტორთან, დავით კეზელთან.

ეს კაცი თავიდანვე არ მოსწონდა ვანოს, მაგრამ აქამდე იმიტომ ვერ მოიშორა, რომ უცებ შესაფერი შემსვლელი ვერ გამონახა. ღვარძლიანი კაცი იყო, ბოროტი და ეშმაკი. ილიასა და ვანოს შორის განხეთქილება რომ შენიშნა, მუდამ ილიას გინებაში იყო. ვანოს გასაგონად: როგოც კი მარჯვე დროს მოძებნიდა, ცდილობდა გესლიანი სიტყვა ეთქვა მასზე. მაჩაბელმა რამდენჯერმე აუკრძალა ილიას აუგად ხსენება. ბოლოს კი, მოთმინებიდან გამოსულმა, კატეგორიულად მოსთხოვა - ჭავჭავაძის სახელი ჩემთან ცუდად არ ახსენო.

ყაზბეგის საქმემ დააჩქარა კეზელის წასვლა რედაქციიდან. გაზეთის 5 სექტემბრის ნომერში იგი “გამოსათხოვარ” წერილს ათავსებს:

“ბ. რედაქტორო... უმრავლესობა თქვენი გაზეთის მკითხველებისა, როგორც თქვენ თვითონ მარწმუნებთ, თურმე უკმაყოფილო დარჩენილა ჩემს მუდმივ თანამშრომლობაზე “დროებაში”... ჩვენ ერთმანეთს ხმები ვერ შევუწყვეთ... თქვენის გაზეთის ყოველის მხრით წარმატების მსურველი დავით სოსლანი (კეზელი)”.

ათი სექტემბრის ნომრიდან კი მკითხველება ყაზბეგის მოთხრობის გაგრძელება მიიღეს.

“განმორების” წინ კეზელმა “რაინდულად” განუცხადა რედაქტორს - თქვენი გაზეთის წარმატების მსურველი ვარო, მაგრამ დიდი ხანი არ გასულა, რომ მან “დროების” მიმართაც გადმოანთხია ჩვეული ღვარძლი და გესლი. რედაქცია იძულებული, გახდა გაზეთის ფურცლებზე გამოეჭყვევებინა ამ ინტრიგანი ადამიანის დახასიათება.

მაჩაბელმა სასტიკად დასაჯა რედაქციის თანამშრომელი, რომელიც სახელს უტეხდა, შეურაცხყოფასა და ტკივილებს აყენებდა ისეთ სასიქადულო მოღვაწეს, როგორიც ალექსანდრე ყაზბეგი იყო. მაგრამ რომ უფრო კარგად დავხატოთ მაჩაბელი, როგორც რედაქტორი და როგორც ადამიანი, ზედმეტი არ იქნება, ერთი პატარა ფაქტი კიდევ გავიხსენოთ.

გაზეთის ერთ ნომერში, ილია ჭყონიას ფელეტონში, ალევორიულად გამასხარავებული იყო ოზურგეთის მაზრის უფროსი. სხვათა შორის, ეს ფელეტონი ერთ-ერთი საბაბი გახდა “დროების” დახურვისა. წერილმა დიდი გამოხმაურება და აყალ-მაყალი გამოიწვია. მაზრის უფროსმა სასამართლოში იჩივლა და მთავარმართებელსაც სთხოვა გამოსარჩლება. დაიწყო გამოძიება, მოითხოვდნენ ფელეტონის ავტორს, რათა შური ეძიათ მასზე.

ერთი კერძო წერილით ვგებულობთ, რომ მაჩაბელმა ფელეტონის ნამდვილი ავტორი არ დაასახელა და თვითონვე იკისრა ავტორობა. რედაქციის ერთ-ერთ თანამშრომელს იგი წერს: “ჭყონიას წერილი მივწერე და ვაცნობე, რომ საჭირო არ არის ვინმემ იკისროს ფელეტონის ავტორობა. მე თვითონ ვიკისრებ”.

ასეთი კეთილშობილი ბუნებისა და სამართლიანობისათვის მაჩაბელი ძალიან უყვარდათ რედაქციის თანამშრომლებს:

“...სანამ ვიცოცხლებ, ვერ დავიფიქსებ იმ მოკლე ხანას, როცა ივანე მაჩაბლის ხელმძღვანელობით “დროების” რედაქციაში ვშრომობდი, - წერს სერგეი მესხის ძმა დავითი, რომელიც სერგეის გარდაცვალების შემდეგ ვანომ კვლავ მიიწვია რედაქციაში სამუშაოდ, - მოკლე ხანს მარგუნა ილბალმა ჩემს ძმა სერგეისთან მუშაობაც. და თუ მწარე გულისკვნესით მოვიგონებ იმ დროს, ამის შემდგომი ხანაც, იმგვარივე მოკლე და მცირე, ამაკვნესებს ხოლმე, ვინაიდან სერგეის ნაჭირნახულევე საქმეს მართლაც რომ ღირსეულ მემკვიდრე გაუჩნდა ვანო მაჩაბლის სახით... ერთი წამითაც არ მიგრძენია, რომ მე ისევ ჩემს ძმა სერგეისთან არ ვმუშაობდი”.

მესხის დაუცხრომელი მეცადინეობით თანდათანობით დიდდებოდა კორესპონდენტების ქსელი. მაჩაბელმა კიდევ უფრო გაამრავლა კორესპონდენტების რიცხვი. იგი ცდილობს ყოველ ნომერში მისცეს მასალები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან, გააშუქოს მთელი საქართველოს ცხოვრება, წარმოგვიდგინოს მთლიანი საქართველო, თავისი ისტორიით, დღევანდელი ცხოვრებითა და პერსპექტივებით.

“დროების” პირველივე ნომრის მონინავე სტატიაში, ჯერ კიდევ 1866 წელს, რედაქცია მკითხველს მიმართავდა: “...გაზეთს ერთი იმისთანა მნიშვნელობაც აქვს, რომელიც არ უნდა დაფიქსირდეს: გაზეთი აგროვებს და აკავშირებს მთელს ხალხს”.

მაჩაბელმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ამ საკითხს. იმ მრავალფეროვან მასალებთან ერთად, რაც მკათიო წარმოდგენას აძლევდა მკითხველს საერთაშორისო მდგომარეობაზე, პოლიტიკაზე, მეცნიერებაზე და სხვა საჭირობო საკითხებზე, გაზეთი სისტემატურად ბეჭდავს წერილებს საქართველოს კუთხეებზე, აცნობს მკითხველს მის ისტორიას, ეკონომიკას, გეოგრაფიას, ზნე-ჩვეულებებს... მაჩაბელი გრძნობს, რომ ეს ახლა უაღრესად აქტუალურია; დროა გაერთიანდეს ფეოდალური ურთიერთობის შედეგად დაკნინებული და დაქუცმაცებული საქართველო. ეს საკითხი მუდამ ანუხებდა მაჩაბელს, დანყებული იმ დროიდან, როცა პირველად შესდგა ფეხი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზზე, სულ ბოლომდე, სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე. მკითხველს ესომება მისი ერთი წერილი, რომელიც მან ჯერ კიდევ 1880 წელს გამოაქვეყნა. ამ წერილში იგი სასტიკად კიცხავდა ვინრო კუთხურობას, “ძველი დროიდან შემკვიდრეობით მიღებულ” ფეოდალურ პარტიკულარიზმს. ხოლო შემდეგ, დალუპვამდე ორიოდ წლით ადრე, რაფიელ ერისთავის იუბილეზე წარმოთქმულ სიტყვას მაჩაბელი იმით იწყებს, რომ სიხარულს გამოხატავს - აქ ჩვენ დღეს საქართველოს ყველა კუთხის ხალხს ვხედავთ. აქ არიან აჭარლები, ხევსურები, ჩვენი ქვეყნის სხვა განაპირა მხრიდან ჩამოსული წარმომადგენლები!

“დროების” ფურცლებზე ზედიზედ იბეჭდება ეთნოგრაფიული და ისტორიულ-პოლიტიკური მიმოხილვები სვანეთზე, აფხაზეთზე, ბოჭორმა-ერწოზე, გურიაზე, ოსეთზე, სამეგრელოზე... ქვეყნის დაქუცმაცებით მტერი სარგებლობდა ხოლმე, ასე იყო ყოველთვის საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში. ასე ხდებოდა იმუამადაც, როდესაც ცარიზმის თვითმპყრობელური პოლიტიკის გამტარებელი რეაქციონერები ცდილობდნენ ხელი შეეწყობთ საქართველოს დაქუცმაცებისა და დაყოფისათვის. ამ საქმისათვის განსაკუთრებული თავგამოდებით იღვწოდა ცბიერი პოლიტიკოსი, კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველ იანოვსკი, რომელმაც შეპარვით, მეტისმეტი სიფრთხილით დაიწყო მოქმედება.

პირველად სიხარულით შეხვდნენ იანოვსკის დანიშვნას, რადგან მან შესცვალა ნევეროვი, კაცი, რომელიც როგორც სერგეი მესხი წერს, “თავისი უმაღლესი თანამდებობის აღსრულების დრო უფრო სხვა მიზნებს მისდევდა, სწავლა-განათლების საქმის გარეშე მიზნებს... პოლიტიკოსმა დასძლია იმასში პედაგოგი, ნაციონალური ვინრო მიზნების დევნამ დაავიწყა იმას ხალხის განათლების საქმე”.

მაგრამ ახალდანიშნულ იანოვსკისაც მალე მიუხვდნენ, რომ ესეც “სწავლა-განათლების საქმის გარეშე მიზნებს” მისდევდა. და ეს კიდევ უფრო ცბიერი პოლიტიკოსი გამოდგა. ამიტომაც იყო, რომ ჩვენმა მოღვაწეებმა ერთბაშად აღიმადღეს ხმა მისი “პედაგოგიური მიზნებისაგან” სავსებით დაშორებული პოლიტიკის წინააღმდეგ.

გამოცდილი პოლიტიკოსის თვალმა ჩამოსვლისთანავე შენიშნა ყველაზე სუსტი ადგილი, საიდანაც შეიძლებოდა მოქმედების დაწყება, და სწორედ იქიდან დაიწყო. იგი მოითხოვდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის განდევნას, რადგან, მისი მტკიცებით, მეგრულს არაფერი საერთო არა ჰქონდა ქართულთან. მაგრამ რამდენჯერაც არ მოინდომა თავისი განზრახვის გატარება, იმდენჯერ მტკიცე

წინააღმდეგობას წააწყდა და მოხერხებულად უკან დაიხიხია. ამ საგანზე ცნობილია სერგეი მესხისა და ილია ჭავჭავაძის, აგრეთვე ჩვენი სხვა მოღვაწეების ენერგიული და დასაბუთებული გამოსვლები.

1885 წელს მან, ეტყობა, ისევ მოინდომა თავისი ძველი განზრახვის გატარება. და ახლა უკვე “დროების” ფურცლებზე ჩვენ ვხედავთ მაჩაბლის ენერგიულ პროტესტს, საფუძვლიან, დასაბუთებულ გალაშქრებას, რომელიც ზედიზედ გრძელდება რამდენიმე ნომერში.

ეს გალაშქრება გამოიწვია ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორის ერთმა ცირკულარმა, რომელიც სენაკისა და ზუგდიდის სკოლების მასწავლებლებს შეეხებოდა. ცირკულარში, სხვათა შორის, ნათქვამია: “სამეგრელოს სასწავლებლებში და ამათში მოსწავლე მეგრელებისათვის სწავლა იწყება მეგრულს ენაზე კი არა, როგორც უნდა ყოფილიყო აღნიშნული, თანახმად ყოფილის კავკასიის მთავარმართებლის მიერ 1881 წ. იანვრის 13-ს დამტკიცებულის პლანისა ადგილობრივი მცხოვრებთა პრიველ დანყებით სკოლებისათვის, არამედ ქართულს ენაზედ... შემდეგ, როდესაც იმავე სასწავლო პლანის თანახმად, იწყება სწავლა რუსული ენისა, სიტყვანი და ფრაზები, რომელნიც ბავშვს რუსულს სახელმძღვანელოში შეხვდება, ითარგმნებიან ქართულად და არა მეგრულს ენაზე. ამრიგად, ხსენებულს სასწავლებელში მოწაფენი ერთის ახალი ენის (რუსულის) მაგიერ, რომელიც აუცილებლად საჭიროა ისწავლებოდეს, როგორც სახელმწიფო ენა, სწავლობენ ორს ახალს ენას (რუსულსა და ქართულს).

ამით ხსნის დირექტორი სწავლის დაბალ ხარისხს და შენიშნავს - ის მოტივი კი ქართველი მასწავლებლებისა, რომ “მეგრულის ენით არ შეიძლება სწავლის დანყება, რადგან ამ ენაზე მწერლობა არ არისო და ქართული ენა მეგრელებისათვის სჯულის განმანათლებელ ენად ითვლება და, მაშასადამე, ქართული ენის დაკარგვით მეგრელნი სარწმუნოებრივ შემეცნებასაც დაჰკარგავენო”, დაუსაბუთებელია, რადგან “შეიძლება რუსული ანბანის შემოღება მეგრულის მწერლობისათვის. რაც შეეხება მეორე საბუთს... საჭირო ლოცვანი და საღმრთო ისტორია შეიძლება შესწავლილ იქნან რუსულის ენიდამ დედა-ენაზე თარგმნით და ახსნით... ქართულის ენის განდევნით სამეგრელოს სკოლიდამ, ეს სკოლები საკმაო დროს მოიგებენ”.

ამ ცირკულარმა, რომელიც ოფიციალურად იყო გამოქვეყნებული “ნოვიე ობოზრენიეში”, ხოლო შემდეგ “დროებამაც” გადაბეჭდა, დიდი აღშფოთება გამოიწვია. მაგრამ რომ უფრო დასაბუთებული და მომზადებული ყოფილიყო პროტესტი ასეთი პოლიტიკის წინააღმდეგ, მაჩაბელმა ხერხი იხმარა და ცირკულარის გადმობეჭდვამდე გაზეთში დაბეჭდა მოწინავე წერილი, რომლის სათაურია «მეგრელებისათვის ძალად “მზრუნველი”». სტატია, რომელიც მაჩაბლის კალამს ეკუთვნის, მიმართულია ალ. ცაგარლის წიგნის «Менгрельские этюды»-ის წინააღმდეგ.

ცაგარლის წიგნი, თავისთავად, წმინდა ენათმეცნიერული ხასიათისაა, მაგრამ იმ პირობებში, როდესაც გახურებული მუშაობა წარმოებდა სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის განდევნისათვის, განათლების საქმის მესვეურებმა, ეტყობა, ამ ნაშრომის თავიანთი მიზნებისათვის გამოყენება სცადეს. საინტერესოა მაჩაბლის აღნიშნული სტატია და ამიტომ დანვრილებით მოვიყვანოთ:

“იქნება ექვსი-შვიდი წელიწადი, რაც ერთს ნემეცურს ჟურნალში, უცხოეთში მყოფობის დროს, შეგვხვდა მცირე წერილი ხევსურებზედ. რა თქმა უნდა, ამ წერილს ისე დავეწაფებოდით, როგორც სასმელს წყურვილით გატანჯული, მაგრამ ბოლომდის რომ ჩავედით - გულმტკივნეულად წარმოვთქვით: “ღმერთო, დაგვიხსენ ამისთანა მეცნიერებისაგანო!”

თბილისში თითქმის პირველ მეცნიერად ცნობილი ბ-ნი რადე მოუთხრობდა ნემეც მკითხველებს, რომ ხევსურები სრულიად სხვა ხალხია, ქართველებთან არავითარი კავშირი არა აქვთ-რა და ამ ორს ხალხს ერთმანეთისა სრულიად არათფერი ესმის რაო. ამ დროს ხევსურეთში სასწავლებლები რომ ყოფილიყო, ბ-ნი რადე იმასაც გვეტყოდა, თუ როგორ სასარგებლო იქნებოდა ხევსურებისათვის, რომ თავიანთ სასწავლებლებში მხოლოდ ხევსურული ენა ესწავლათ და ქართულისათვის კი, როგორც უცხო ენისათვის, თავი დაენებებიათ.

მერე, რად უნდა გაგვაკვიროს რადესა და ხევსურების ამბავმა, რადე უცხო ქვეყნელია, მხოლოდ ცოტათი იცნობს ჩვენს ხალხს და მოადრებულად რომ გაჰღვიძებოდეს სურვილი კავკასიოლოგიის სახელის მოხვეჭისა - რა გასაკვირვებელია! გასაკვირველი ის უფროა, როცა ჩვენივე ქვეყნის შვილი მოგვითხრობს მეცნიერულის კილოთი უხამსს ვითომ ჭეშმარიტებას და თავის უმეცრებით დირექტორობის დიპლომს სწირავს ჩვენის ხალხის სხვადასხვა ნაწილების ერთობას. მეცნიერულ ბორძიკს ზოგიერთ ვითომ მეცნიერებისას რომ ზარალი არა მოჰქონდეს რა, იქნება ყური მოგვეყურებინა და ხმა არ ამოგველო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენ იმისთანა მდგომარეობაში ვართ, რომ შეიძლება ვინმე პაიკის გონების პატრონმა არსებამ ეს ბორძიკი თავისთვის გამოიყენოს და მეცნიერულს გამოკვლევას უტყუარობის ბეჭედი დაასვას.

კავკასიურ ენებში ორი ისეთი ენა არ არის, რომელნიც მეგრულსა და ქართულსავით ერთმანეთთან დაახლოებულნი იყვნენ. ჩვენ ლინგვისტი არა ვართ, “სამეგრელოს ეტიუდებს” არ ვეწყოებით, მაგრამ უბრალო თაქტები ვიცით, რომ მეგრული ენა ყოველთვის შეადგენდა და დღესაც შეაგენს საფეხურს ქართულის ენის შესწავლისათვის. მეგრელები ორსა და სამს თვეზედ სწავლობენ ჩინებულს ქართულს და ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა, ამ ორ ენას შორის რომ სრული “მამაშვილური” კავშირი არ არსებობდეს...

დიდებული ჭყონდიდი ეკლესია ითვლება თითქოს ქართული მეცნიერების ცენტრად და თვით ჭყონდიდელსაც იმისთანა გავლენა ჰქონდა მთელს ქართველობაზე, რომ კმაროდა ეთქვათ: “ჭყონდიდელმა ბრძანაო” და მისი სიტყვა სრულის ავტორიტეტის ძალას მოიპოვებდა.

წელანაცა ვთქვით, რომ მეგრელები თვითონვე კარგად გრძნობენ იმ კავშირს, რომელსაც ცრუმეცნიერები და ხალხის ცრუმზრუნველნი ვერას გზით ვერ შეარყევენ და ამ გრძნობას სასიამო შედეგიც მოსდევს. თითქმის დღითი დღე უკან და უკან იწევს ის სამზღვარი, რომელიც ამ ორს ენას ერთმანეთთან ჰყოფდა, თუმცა კი გონებაგაღვიძებული საზოგადოებისათვის ეს სამზღვარი თავის დღეში არ არსებულა...”

იმავე ნომერში, რომელშიაც ეს სტატიაა დაბეჭდილი, მაჩაბელი იწყებს ბორობდინის მოგონებების ბეჭდვას - "სამეგრელო გუშინ" და რამდენიმე ნომერში სამ-სამ მაღალ "სარდაფს" უთმობს ამ საინტერესო ნარკვევს.

როგორც მაჩაბელი მოელოდა, სწორედ ისე მოხდა: ორიოდ დღის შემდეგ სამეგრელოს სხვადასხვა კუთხეებიდან იწყო დენა კორესპონდენციებმა, სტატიებმა, მონოდეებებმა... რომელთა ავტორები აღშფოთებით გამოდნენ იმ აზრს, თითქოს მეგრული ენა ქართულის "ღვიძლი შვილი" არ ყოფილიყოს. "მეცნიერება, როგორც თვით ჭეშმარიტება, სიცრუეს მეგობრულად ხელს ვერ გაუწვდის. იგი ვერ შეითვისებს მას, თუნდ სიცრუე შეიქნეს ვისთვისმე სასურველი..." წერდნენ ერთნი; "მეგრული ენა რომ ქართული ენის ღვიძლი შვილია, ამაში შემოიტანს ეჭვს მხოლოდ ის, ვისაც მეგრული ისე გაეგება, როგორც ბ. რადეს ხევსურული", ეხმაურებოდნენ მეორენი. "რომელ ფილოსოფოსს მოუვა თავში მეგრულისა და ქართულის ერთმანეთთან დაშორება? ჩვენ მეგრელები, ნამდვილნი შვილნი ვართ ქართველი ერისა და ჩვენი დედა-ენა ქართულია... ეხლა, ღვთის მადლით, როცა ჩვენ ყველანი, ფშავიც, ხევსურიც, მეგრელიც, კახელიც და ქობულეთელიც დიდებულის რუსეთის მფარველობის ქვეშ შევვერთდით - ეხლა უფრო უნდა გაძლიერდეს ის გრძნობა, რომ ჩვენ ყველანი ერთს ერს შევადგენთ, ერთი ენა გვაქვს, ერთი და იგივე ცხოვრების საგანი, ერთი და იგივე ანიშნულება. როგორც ხევსური, ისე მეგრული ამაცობს საუკეთესო სამებით საქართველოს ისტორიისა... ვაი, საბრალო ის მეცნიერები, რომელსაც სურს დაუმტკიცოს მეგრელებს, რომ თქვენი ქართული ენა თქვენი არ არისო. მებრალება, ჭეშმარიტად! მეგრელებს ასე ადვილად ვერ გააბრძვიებენ".

ზედიზედ, გაზეთის სხვადასხვა ნომერში, გამოქვეყნდა მასალები, სადაც ცალკეული მეგრული სიტყვები, გამოთქმები, ანდაზები შედარებულია ქართულთან, უახლოესი მსგავსების დასამტკიცებლად. მოელს ქვეყანას მოედო ეს ამბავი და ხალხი დაირაზმა ეროვნული ღირსებისა და ერთიანობის დასაცავად.

და მხოლოდ ამის შემდეგ გადმობეჭდა მაჩაბელმა თავის გაზეთში ზემოაღნიშნული ცირკულარი.

* * *

სამწუხაროდ, სავსებით შეუსწავლელია ჩვენი იმდროინდელი პრესა და, მათ შორის, რა თქმა უნდა, მაჩაბლის "დროებაც". მისი საფუძვლიანი ანალიზი მრავალ საინტერესო ფურცელს შემატებდა მაჩაბლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

მაგრამ ზოგადად მაინც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მაჩაბლის რედაქტორობის პერიოდში "დროება" გამოირჩეოდა შეუპოვრობით, სისტემატური და ენერგიული ბრძოლით გამძვინვარებული რეაქციის წინააღმდეგ, ცარიზის იმპერიალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ. დიდი რუსი მოაზროვნეების პროგრესულ იდეებზე აღზრდილმა მაჩაბელმა თავისი მასწავლებლებისაგან ის განსაკუთრებული შეუპოვრობაც და სიმძაფრეც შეისწავლა, რითაც ასე სახელგანთქმულია იმდროინდელი რუსული პროგრესული პრესა.

ივანე მაჩაბელი უკვე დიდი ყურნალისტია - მრავალხმრივ განვითარებული, ენაწყალიანი, "მადლიანი კალმის პატრონი", შეუპოვარი და ენერგიული. ამას აშკარად გრძნობენ მისი მკითხველები, როდესაც მათ "ყოველ დღილით გაზეთის ახალი ნომერი

მიერთმევათ”. მაგრამ ის როგორღა უნდა იგრზნონ მკითხველებმა, რომ რომელიმე უფერული ქრონიკის მაგივრად, რომელიც, როგორც ცა და მიწა, ისე განირჩევა სხვა მასალებისაგან, ანყობილი და გამზადებული იყო დასაბეჭდად სულ სხვა მასალა - სტატია, რომელიც მოუწოდებდა ხალხს ერთიანობისაკენ, “საქართველოს ეროვნების აღსადგენად”; ან ისეთი წერილი, რომელშიაც მხილებული იყო მაზრის უფროსებისა და თავადაზნაურობის თავგასულობა; მგზნებარე ლექსი რომელიც ხალხს აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა; სატირიკული სტრიქონები, რომელშიაც გამასხარავებელი იყო ხელმწიფე იმპერატორი... და სხვა ისეთი “უსიამოვნო” მასალები, რომელთა გამომზეურება უხერხულად მიიჩნია ერთმა სახელგატეხილმა ორგანიზაციამ.

ამ ორგანიზაციის პრიდაპირი სახელით ხსენებას მაჩაბელი ყოველთვის ერიდება და გაზეთის ფურცლებზე ხან უწოდებს “დანესებულებას, რომელსაც გაზეთის მეთვალყურეობა აქვს ჩაბარებული”, ხოლო უფრო ხშირად მრავალწერტილით აღნიშნავს ხოლმე. ეს არის საცენზურო კომიტეტი, რომელთანაც ყველა მაშინდელ რედაქტორს, ხოლო მათ შორის უფრო ხშირად მაჩაბელს, დაუცხრომელი, მეტად მწვავე და რთული ბრძოლა ჰქონდა.

ეს ბრძოლა ორგვარი იყო - აშკარა და ფარული, და ხშირად ორივე სახე შეტაკების საკმაო კურიოზებით ხასიათდებოდა.

ჩვენ შეგვიძლია ზოგიერთი მოგონებიდან ასეთი სცენა გავაცოცხლოთ: საღამო ხანია. კვირახალი. მრავალი წვლებისა და ჭაპან-წყვეტის შემდეგ საკვირაო გაზეთი უკვე გამზადებულია. ახალგაზრდა თანამშრომელი მხიარულ გუნებაზეა, სადღესასწაულოდ მოირთვება, ჩოხა-ახალუხში გამოენცობა, ხანჯლით დამშვენდება, გვერდზე რევილვერს დაიკიდებს და რედაქტორთან შევა, რო მგათავისუფლება სთხოვოს და მუშტაიდისკენ გაისეირნოს.

მაჩაბელი მაგიდას უზის და კორესპონდენციებს ათვალიერებს შემდეგი ნომრებისათვის. ახალგაზრდა თანამშრომელს ახედავს, შეათვალიერებს, გაუღიმებს, რალაცის თქმას დააპირებს, მაგრამ ამ დროს კარი ყურთამდე იღება და ოთახში შევარდება გაცეცხლებული ასოთამწყობი. ხელში წითელი ხაზებით აჭრელებული გაზეთის “ოტისკი” უჭირავს და რჯულზე იგინება.

ცენზორმა ლუკა ისარლოვმა კვლავ შეაჩერა გაზეთი!

მაჩაბელი, საერთო სიფიცხის მიუხედავად, უფრო მშვიდად შეხვდება ამ ამბავს, ხოლო “გასასეირნებლად” გამზადებულ ახალგაზრდას “დაცეცხლავს”, გაზეთს ხელს დაავლებს და საცენზურო კომიტეტისკენ გავარდება.

ცენზორის პირადი მდივანი წამოდგება, რომ ამ სადღესასწაულოდ გამონცობილ ახალგაზრდას თავაზიანად მოახსენოს - ლუკა სტეფანიჩი მოუცლელიაო, მაგრამ ამღვრეულ თვალებს რო ნაწყდება, ცივად გადგება გვერდზე.

ვერ გაარჩევ, ისარლოვი დგას თუ ზის მაგიდასთან. ოთახში რომ შევიდა ჩვენი ახალგაზრდა აურნალისტი, მხოლოდ თავი დაინახა, მაგიდის იქითა მხრიდან ამოშვერილი, სუფთად გაპარსული მახინჯი თავი, რომელსაც ორი ფლიდი, გაიძვერული თვალი “უმშვენებდა”. ეს თვალები აქამდე ერთ წერტილს მისჩერებოდნენ ჭერში, ახლა კი სწრაფად იცვალეს მიმართულება და “ახალშესულს” მიაშტერდნენ.

- აბა, ეგ წითელი მელანი იქით! აიღე შავი და ახლავე გაუშვი ეს ფელეტონი, თვარა!.. პირდაპირ საქმით დაინყო ახალგაზრდამ.

ისარლოვს ორჯერ უფრო დიდი მოეჩვენა რევოლუციურიცა და ხანჯალიც, რომლის ტარზედაც ამ უცნობ ახალგაზრდას ახლა მოუთმენლად დაედო ხელი.

- კაცო! შამილობაა?... რა ამბავია?!

- შამილიცა ვარ და ქიარიმიც! უსისხლოდ აქედან არ წავალ! მალე, მალე, გაზეთს აგვიანდება!

ისარლოვს მკვდრის ფერი დაედო, აცახცახებული ხელით აიღო კალმისტარი და ისე მოაწერა თავისი გვარი, რომ ცალი თვალი ხანჯლისათვის არ მოუშორებია. მერე კი, როცა აბეზარი ახალგაზრდა მოსხლეტით გავარდა კარებიდან, დამფრთხალი ცენზორი კატის ნაბიჯით მივიდა თანჯარასთან და ქურდულად გადახედა ქუჩაში სწრაფი ნაბიჯით მიმავლ ჩოხოსანს.

ეს იყო ბედნიერი შემთხვევა, რადგან ლუკა სტეფანიჩმა, რომელსაც დაცინვით ლუკა ისარლოვს ეძახდნენ, ვერ იცნო ახალგაზრდა კაცი და, ცოტა არ იყოს, შეშინდა. ყოველთვის ასე ბედნიერად როდი მთავრდებოდა “შეტაკებანი”. ისარლოვი ისამოვნებას გრძნობდა ხალხის წვალეებით და შეწუხებულ სახეს რომ დაინახავდა, ხითხითებდა ხოლმე. “ნამდვილი ძველი დროის პოლიციელი იყო, - იგონებს ერთი თანამედროვე, - გულით გაქვავებულ, ჭკუით გამოფიტული; ვერც შენი პირველი სიტყვა, ვერც შენი სალი სჯა, ვერც ხვეწნა და მუდარა ვერ მიაღწევდა იმის გულსა და ტვინს...”

როდესაც რედაქციის თანამშრომელი ვერაფერს გახდებოდა, თვით რედაქტორი ეწვეოდა ხოლმე საცენზურო კომიტეტს, და ეს იყო მეტად არასასიამოვნო სტუმრობა, რადგან სტუმარი საკმაოდ “არათავაზიანობასა და კადნიერებას” იჩენდა.

მაგრამ ძალიან ხშირად არც რედაქტორის უშუალო ჩარევას მოჰქონდა სასურველი შედეგი და დასაბეჭდად გამზადებული გაზეთის გვერდები ხელახლა ირღვეოდა, გულმოდგინებით დანერილ სტატიებს იღებდნენ და მკითხველთან ისევ და ისევ დასახიჩრებული გაზეთი მიდიოდა. ცენზურის მიერ საერთოდ აკრძალული მასალებიდან - 6/7 მხოლოდ მაჩაბლის “დროებაზე” მოდიოდა, ხოლო 1/7 ყველა დანარჩენ უურნალ-გაზეთზე!.. ასეთ შეუპოვრობას უსათუოდ ჰქონდა თავისი დადებითი მხარე, რადგან ცენზურას ამდენი აკრძალვის მიუხედავად, მაინც ხშირად ეპარებოდა ხოლმე თავისთვის არასასურველი მასალები.

ცენზურასთან ბრძოლას ახასიათებდა მეორე, ფარული მხარეც, და ეს გაცილებით უფრო რთული და საშიში იყო. ეს ბრძოლა, რედაქციის მხრით, მდგომარეობდა ნამდვილი აზრის შეფარვით გადმოცემაში, ქარაგმით წერაში, ისე, რომ მკითხველს “სტრიქონსა და სტრიქონს შორის” ამოეკითხა შინაარსი: “წერის დროს აქაური ცენზურა უნდა იქონიოთ სახეში”, - ვკითხულობთ ერთ მაშინდელ კერძო წერილში და ეს მთავარი მცნება მუდამ უნდა ხსომებოდა მაშინდელს უურნალისტსა თუ მწერალს.

განსაკუთრებით მკაცრი იყო ცენზურა სწორედ იმ წლებში, როცა მაჩაბელი გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. ეს არის საშინელი რეაქციის პერიოდი, როდესაც მეფის მოკვლით შეშინებული და გაღიზიანებული თვითმპყრობელური მთავრობა ყოველ თავისუფალ აზრს ცეცხლით და მახვილით ღვევის. “აქაური ცენზურა свирепствует, - წერდა თბილისის დროებით ჩამოსული ვასილ მაჩაბელი ნიკო ნიკოლაძეს, 1884 წელს, - ჩვენმა ლიტერატორებმა არ იციან რა ქნან, ისე ყოველ უბრალოზედ ხრიკს უღებს, როგორც იმერლები ამბობენ...”

საყურადღებოა, რომ ეს სიტყვები სწორედ ვასილ მაჩაბელს ეკუთვნის, რომელიც ყოველდღიურად ხედავდა თავისი ძმის საშინელ შევიწროებას ცენზურისაგან. გ. ყიფშიძე წერდა ილია ჭავჭავაძეზე: “სხვათა შორის, გული იმანაც გაუტეხა გაზეთზე (იგულისხმება გაზ. “ივერია”), რომ ცენზურა მაშინ ყოვლად სასტიკი იყო: არა თუ ცოცხალ სიტყვას, სურათიანს, ელვარე გამოთქმასაც გზა არ ეძელოდა...”

ფარული ბრძოლის თავისებურება ცენზურის მხრით უნდა ვეძიოთ იმ საიდუმლო მიწერ-მოწერაში, რითაც სავსეა არქივები. ეს მიწერ-მოწერა რედაქციების წინააღმდეგ არის მიმართული და ხშირად, ზემოთ რომ აღვწერეთ, იმაზე არა ნაკლებ კურიოზულ ხასიათს ატარებს.

ეს მხარე ბრძოლისა ყველაზე უფრო საშიში იყო, რადგან რედაქტორებმა არ იცოდნენ, საიდან და რა ძალის შემოტევა წარმოებდა, რომ დროულად და მომზადებულად დახვედროდნენ.

მაჩაბელმა არ იცოდა, მაგალითად, რომ იმ დღეს, როდესაც მან გორის სემინარიელებისაგან წერილი მიიღო, გორიდანვე საიდუმლო ბარათი მოუვიდა უფ. იანოვსკისაც.

მაჩაბლის სახელზე მოსულ წერილს, რომელიც 1885 წლის 28 აპრილით არის დათარიღებული, აქვე მოვიტანთ:

“უფალო რედაქტორო!

გორის სამასწავლებლო სემინარიის ქართველ მოწაფეებს მექთანად მოგვდის “დროება”, რისთვისაც ფრიად მაღლიერნი ვართ პატივცემული გაზეთის რედაქციისა. “დროება” არის დღეს ერთადერთი ჩვენი დღიური გაზეთი, რომელიც გვაცნობს ჩვენი ქვეყნის ავკარგს; დაშორებულებს გვაახლოებს ხალხის ცხოვრებასთან, დაფრინავს რა კუთხით-კუთხეს, სოფლით-სოფლად და ამგვარად ცოტად თუ ბევრად გვაგზავნებს ცხოვრებისათვის. უგნური და შეშლილი თუ უარჰყოფს გაზეთის მნიშვნელობას, მაგრამ თქმულა: უბედურ კაცს ქვა აღმართში მისწევიაო, ჩვენთვის კი არსად სამარე, არსაც სათხრელად ბარია, შოთასი არ იყოს.

სიტყვა “უბედური” საკეკლუცოდ, ფრაზის დასამშვენებლად წამოსროლილი არ გეგონოსთ... თქვენ ერთი ცენზორი მაინცა გყავთ, ჩვენ კი - ორმოცი, და “დროებაში” ორმოცი ხელი და ათასი ობობას ქსელი უნდა გამოიაროს, ვიდრე ჩვენამდის მოაღწევდეს. დღეს მოსასვლელს ნომერს დღეისსწორს მივიღებთ, და ისიც ათასში ერთიდა თუ შემოვარდება სემინარიაში მოსხლეტილ წეროსავით! ამას გარდა, როგორც ბრძანა მისმა აღმატებულებამ უ. კავკასიის ოლქის მზრუნველმა და გადასწყვიტა ჩვენმა პედაგოგიურმა კრებამ (მოგესხენებათ სემინარიას დღეს “პედაგოგიური კრება” ახლავს, მასწავლებლებისაგან შემდგარი), ეხლა სრულიად უნდა აგვეკრძალოს ქართული წიგნების კითხვა და მათ რიცხვში “დროებასაც”. ამიტომ გზავნა ამ ადრესით, რომლითაც აქამდისინ გვიგზავნიდით “დროებას”, ჯერ პირველ მიზეზის გამო საგრძნობლად ჰკარგავს მნიშვნელობას, და თუ მეორე გარემოებასაც მოიგონებთ, მაშინ ხომ სულ უსაფუძვლო იქნება. ამის გამოსობით აწითგან ვინძლო ამ ადრესით გვიგზავნოთ. В Гори, Виссариону Гогохия. ეს კაცი, როგორც კერძო პირი, გადმოგვცემს ხოლმე და ეშმაკებიც ველარ დაეპატრონებიან თქვენს ჩვენზედ ამაგს...”

იანოვსკიმაც გადაიკითხა გორიდან მის სახელზედ მოსული საიდუმლო წერილი და, გაბრაზებულმა, მდივანს მოუხმო; იმ მიმართვების ასლები მოაძებნინა, რომელიც მან 3 და 13 თებერვალს საცენზურო კომიტეტს გაუგზავნა. საცენზურო კომიტეტის საპასუხო მიმართვაც ზედ დაურთო და გარეთ გამოვიდა მტკიცე გადაწყვეტილებით, რომ თვით მთავარმართებელს მოლაპარაკებოდა...

მანამ უფალი მზრუნველ მთავარმართებლის ნახვას მოახერხებდეს, ჩავხედოთ იმ მიწერ-მონერას, რაც თან მიაქვს მზრუნველს. გავეცნოთ თუნდაც 3 თებერვლით დათარიღებულ მიმართვის ასლს საცენზურო კომიტეტისადმი:

«Милостивый государь, Константин Васильевич! Газета «Дрозба» отличается постоянным вредным направлением для учащегося юношества, печатая статьи, заключающие извращенные сведения об учебных заведениях Кавказского учебного округа или неправильно объясняя распоряжения учебного года, в котором, между другими ложными сведениями о распоряжениях учебного ведомства, высказывается порицание автору одного учебника за то, что он не сжег этого учебника, забракованного редакцией «Дрозба», а представил его на рассмотрение ученого комитета Министерства народноко просвещения и теперь объявляет, что учебник его одобрен Министерством народного просвещения и может быть приобретаем для школьного употребления. Следовательно редакция желает распространения в училищах только таких учебников, которые удовлетворяют ее целям, и стремится унижить в мнении преподавателей такие учебники, которые рекомендуются Министерством народного просвещения.

Вместе с тем редакция «Дрозба» не ограничивается только печатанием подобных статей, но и бесплатно рассылает их по учебным заведениям для чтения учащимся, как В.П. изволите убедиться из прилагаемого печатного адреса, по которому «Дрозба» распространяется между воспитанниками Кутаисской учительской семинарии.

Таким образом, «Дрозба» намеренно стремится подорвать в учащихся доверие к устанавливаемым в учебных заведениях порядкам и развращает учащееся юношество.

Вследствие сего, имеч честь покорнейше просить В. П. сделать распоряжение: а) о недопущении, на основании известного циркуляра Министра внутренних дел, печатания в «Дрозба» статей, содержащих неверные сведения об училищах Кавказского учебного округа и б) о воспрещении редакции «Дрозба» самовольного распространения издаваемой ею газеты между воспитанниками Кавказских учебных заведений; о последующем же меня уведомить, с возвращением приложения. С истинным уважением и совершенной преданностью имею честь быть В. П. покорнейший слуга К. Яновский».

ახლა ერთი ისიც ვნახოთ, რა წერილი იყო დაბეჭდილი გაზეთის №10-ში, რომ “პოლიტიკაში გაურეველი” და მხოლოდ და მხოლოდ “ჰედაგოგიური მოსაზრებებით”

აღჭურვილი მზრუნველი წონასწორობიდან გამოიყვანა და ისეთი საიდუმლო მიმართვები აწერინა, რაც მის თანამდებობასა და მონოღობას სულაც არ შეეფერებოდა.

ეს არის სრულიად ჩვეულებრივი საკვირაო ფელეტონი, ისეთი, როგორიც გაზეთის თითქმის ყველა ნომერში იბეჭდებოდა; სახელმძღვანელოს საკითხს კი, რომელსაც კავკასიის ოლქის მზრუნველის ასეთი გულისწყრომა გამოუწვევია, უმნიშვნელო ადგილი უჭირავს ამ წერილში - აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ ერთ ჩვენს მორვანეს შეუდგენია სახელმძღვანელო, რომელიც თურმე ჩვენმა ლიტერატურამ ერთხმად დაინუნა, მაგრამ სახელმძღვანელოს შემდგენელს მაინც არ უარუყვია “თავისი ნაყოფი” და მისთვის “აუტოდაფე არ გაუმართავსო”. ეს არის და ეს.

მაგრამ ამავე წერილში სხვა რამეზედაც არის ლაპარაკი და სწორედ ამან გამოიწვია ოლქის მზრუნველის აღშფოთება. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ... მაგრამ პირდაპირ მოვიტანოთ ეს ადგილი.

“...ერთს ახალ ქართველ მოღვაწეს, რომელსაც ერთ დროს ჩინებული ლიტერატორობის ხმა დაუყარეს, მიუღია ქართულის ენის მასწავლებლის აგილი ერთ-ერთს ჩვენს სასწავლებელთაგანში. ამბობენ, ამ ლიტრატორს უნინ თავის დღეში ქართული არ უსწავლებია და თუ მიიღო ეს ადგილი, მიიღო იმიტომ, რომ პროგრამის შეცვალ მოინადინაო. ჩვენ არ ვიცით, რა ნება ჰქონდა პროგრამის შეცვლისა იმისთანა პირს, რომელსაც თავის დღეში ქართული არ უსწავლებია, არც ის ვიცით, შეამოკლა ეს პროგრამა, თუ გაავრცელა, მაგრამ ეს კი უფრო დასაჯერებელია, რომ ხსენებული პროგრამა შემოკლებულ და მონონებულ იქნა, რადგან ეს პირი, თუ არ შემოკლებით, სხვათრე ვერ დაიმსახურებდა ესეთს უხვ წყალობას”.

აი, ამ აბზაცმა უფრო დასწვა პირი მზრუნველს.

ამავე წერილში კიდევ ერთი პატარა ცნობაა, რომელიც აგრეთვე არ ესია მოვნიებოდა ხსენებულ პირს. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ გაზეთმა “კავკაზმა” გაილაშქრა ქუთაისში სემინარიის დაარსების წინააღმდეგ: რალა საჭიროა ქუთაისში სასწავლებელი, როცა თბილისი და ქუთაისი “რკინიგზით არიან შეერთებულნი და ქუთაისელებს ამ გზით თბილისში შვილების ჩამოყვანა არ გაუჭირდებათო”.

წერილის ავტორი ჰკიცხავს “კავკაზის” ასეთ გამოსვლას...

მაგრამ რალა ეს ერთი წერილი!.. მარტო ამ წერილს კი არ აღუშფოთებია დიდად პატივცემული მზრუნველი და საცენზურო კომიტეტი, მათ აშფოთებდათ საერთოდ გაზეთი “დროება” და მისი შეუპოვარი რედაქტორი - მაჩაბელი; მოსვენებას უკარგავდათ მთელი მუშაობა და მიმართულება გაზეთისა, რომელიც სულაც აღარ ეპუებოდა არც საცენზურო კომიტეტსა და არც მმართველობას.

13 თებერვლის წერილში კი კავკასიის ოლქის მზრუნველი იმეორებს თავის აღშფოთებას გაზეთისა და მისი რედაქტორის მიმართ და ახლა იმასაც დასძენს, სარწმუნო ცნობებით გაზეთი უფასოდ ეგზავნებათ საქართველოს სხვადასხვა სკოლებს, მათ შორის ხონის საოსტატო სემინარიის მოსწავლეებსო. მაგრამ იმასაც რომ თავი დავანებოთ, - წერდა იგი, - საერთოდ მთელი მიმართულება და შინაარსი გაზეთისა ყოვლად საშიში და არასასურველიაო...

ახლა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს მტკიცედ გადაუწყვეტია სერიოზულად მოელაპარაოს მთავარმართველს და მათრახი საცენზურო კომიტეტსაც გადაჰკრას,

რომელსაც ერთი გაზეთის ალაგმვა ვერ მოუხერხებია. ამ კომიტეტის საპასუხო მომართვა, რომელიც ახლა მიაქვს მზრუნველს, ვერაფერი სანუგეშოა; აქ ისა სწერია, რაც ისედაც მშვენივრად იცის უფალმა მზრუნველმა...

«Газета «Дрозба» с переходом в руки настоящего ее редактора кн. Мачабели стала обнаруживать явно песочувственное правительству направление и, несмотря на самое строгое и притязательное отношение цензуры к этой газете, редактор ее с упорством и настойчивостью продолжает представлять в цензуру такие статьи, которые, как ему хорошо известно, ни в каком случае не будут одобрены для печати. Насколько цензура требовательна к этой газете В. П. изволите усмотреть из такого факта, что по отчету за истекший год оказалось, что из числа всех задержанных по грузинской журналистике статей 6/7 приходится на одну газету «Дрозба» и только 1/7 на все остальные издания. Несмотря на все это, общее направление газеты представляется, как и В. П. изволили заметить, крайне нежелательным... Зная же общее направление деятельности кн. Мачабели и его убеждений, с полною уверенностью можно высказать, что пока во главе редакции «Дрозба» стоит кн. Мачабели, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются. В виду этого, комитет пришел к заключению о необходимости отстранить вовсе кн. Мачабели от редактирования газеты...»

ეს პასუხი სასწავლო ოლქის მზრუნველმა 22 თებერვალს მიიღო, ახლა კი ავერ მაისის პირველი რიცხვებია და მდგომარეობა ისევ უცვლელი რჩება, მაჩაბელი კვლავ რედაქტორია და “დროებას” ძველებურად განაგრძნობს “საშიში და არასასრუველი” სტატიების ბეჭდვას. მაგალითად, მთელი ის აურზარუი სამეგრელოს სკოლებში ქართული ენის სწავლების შესახებ. სწორედ ამ პერიოდში, მარტის თვეში ასტეხა გაზეთმა. სკოლებში “დროების” უფასოდ გზავნა თითქოს აკრძალეს, მაგრამ რა გამოვიდა, მოსწავლეები მაინც ღებულობენ და კითხულობენ გაზეთს! საცნებურო კომიტეტი თავს იმართლებს, ამ საქმეში კატეგორიულად ვერ ჩავერევიო, რადგან ეს ჩვენს ფუნქციებში არ შედისო. საქმე ისაა, რომ მათ ამ საკითხის გამო ახსნა-განმარტება მოსთხოვეს მაჩაბელს, მაგრამ საკმაოდ მკვახე და საოცრად დასაბუთებული პასუხი მიიღეს: გაზეთის გავრცელება წმინდა კომერციული საქმეა და კომერციული საიდუმლოების გამჟღავნება, კანონის ძალით (პასუხში მითითებული იყო სათანდო მუხლები), ვერ გვაიძულებთო...

სასწავლო ოლქის მზრუნველმა იმ დღეს ვერ მოახერხა მთავარმართებლის ნახვა, რადგან მას, წინააღმდეგობის ნაქეფარს, კაბინეტშივე ჩასძინებოდა. ეს არც გაჰკვირვებია მზრუნველს, რაგან ღუნდუკვ-კორსაკოვი ქეიფის მოყვარული კაცი იყო და თითქმის სულ ლხინში ატარებდა დროს. რომ მოეხერხებინა ნახვა, მთავარმართებელი, ალბათ, აჩვენებდა საცნებურო კომიტეტის მომართვას, შედგენილს სასწავლო ოლქის მზრუნველისავე საიდუმლო წერილის საფუძველზე; ამ მიმართვაშიაც იგი ნაცნობ ფრაზებს ამოიკითხავდა...

«...Пока кн. Мачабели стоит во главе редакции газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются... Редакция газеты с видимым упорством и настойчивостью продолжает вносить на просмотр цензуры статьи в том же духе совершенно игнорируя делаемые ей цензурные указания. Обращаемые к редакции разного рода законные требования со стороны цензора лил комитета, касающиеся издания, остаются без исполнения, иногда даже без ответа или же вызывают личную явку в канцелярию комитета редактора кн. Мачабели, который, делая те или другие словесные заявления, облакает их всегда в форму крайне неприличную и дерзкую...»

მთავარმართებელმა, თავის მხრივ, ასეთივე შინაარსის საიდუმლო წერილი, თითქმის ამავე სიტყვებით, შინაგან საქმეთა მინისტრს გაუგზავნა, პეტერბურგში. მაგრამ შინაგან საქმეთა მინისტრს “დროების” “საშიში და მთავრობისათვის არასასურველი მოქმედებით” რას გააკვირვებ, როდესაც პეტერბურგში მეფის მთავრობის წინააღმდეგ გაცილებით უფრო საშიში და არასასურველი გამოსვლები წარმოებს!.. მინისტრი დარიგებას აძლევს მთავარმართებელს; გამოცდილებით ვიცით (ასეთი გამოცდილებით, ალბათ, მდიდარი იქნებოდა უფალი მინისტრი), რომ რედაქტორის შეცვლა ფაქტურად არაფერს არა ცვლის, რადგან ახალი რედაქტორი ფიქტიური იქნება და სინამდვილეში ისევ ძველი რედაქტორი განაგრძნობს მუშაობასაო, - წერდა მინისტრი, - ცენზურამ უნდა მოუჭიროს მუხრუჭი და გასაქანი არ მისცეს; მართო ის სტატიები კი არ უნდა აუკრძალოს, რომლებშიაც აშკარად ჩანს მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ მძაფრი გამოხდომა, არამედ ისეთი მასალებიც, საცა გუმანით მიხვდებიან, რომ არასასურველი აზრი იქნება გაპარებული. დასაბეჭდად გამზადებული გაზეთიდან სისტემატურად მრავალი მასალის ამორება და შეცვლა კი ისეთ ზარალს მიაყენებს გამომცემელს, რომ იძულებული იქნება - ან მიმართულება შეაცვლევინოს გაზეთს, ან არადა მთელი შემადგენლობა რედაქციისა შეცვალოსო.

მაგრამ ვიდრე მთავარმართებელი თავის მიმართვის პასუხს მიიღებდა პეტერბურგიდან, თითქმის მთელი ორი თვე გაივდა. ხოლო ამ ხნის განმავლობაში ადგილობრივ მოხელეებს გულხელი არ დაუკრეფიათ - კვლავ გრძელდებოდა გაფაციცებული მიწერ-მოწერა “დროების” მაგნე და საშიში ტენდენციების შესახებ. ბოლოს და ბოლოს, ეს ფარული ბრძოლა აშკარა შეიქნა და მაჩაბელმაც იგრძნო მოახლოებული ქარიშხალი, რომელიც მის გაზეთს განადგურებით ემუქრებოდა.

“დროების” მიმართულების შეცვლა თვითმკვლელობას ემგვანება, - ფიქრობდა მაჩაბელი, - რაღა ფასი ექნება ისეთ გაზეთს, რომელმაც ლუკა ისარლოვიჩის დუდუკზე უნდა იცეკვოს!.. ასეთი გაზეთი გინდა ჰქონია ხალხს, გინდა არა; უარესიც არის, მკითხველს დააბნევს. ხალხში გაღვიძებულს გრძნობებსა და მისწრაფებებს დააჩლუნგებს!.. არა, ეს არ შეიძლება. უმჯობესია მე თვითონვე დავთმო გაზეთი. ამით რამდენიმე ხნით მაინც მოტყუვდებიან!.. მაგრამ ვინ უნდა ჩაუდგეს სათავეში “დროებას”? ამის გადაწყვეტა კი მართლაც მძიმე გამოდგა. ძნელია საკუთარ პირმშოს გამოეთხოვო!..

მაჩაბელი არ დაიბნა. იგი უკვე გამოცდილი მოღვაწეა. შეტევა ხომ შეუპოვარი იცის, მაგრამ ახლა უკანდახევაც უსწავლია. ამჯერად მან თავისი სიფიცხეც დაჰგმო და, თუმცა მის სიამაყეს თითქოს არ შეეფერებოდა ასეთი ნაბიჯის გადადგმა, საზოგადოებრივი ინტერესი ყველაფერზე მაღლა დააყენა და მოსალაპარაკებლად ილია ჭავჭავაძეს ეწვია. ასეთი დიდი ეროვნული საქმე არ შეიძლება ილიას ჩაურევლად გადაწყდეს.

მოლაპარაკება საქმიანი იყო და მხოლოდ და მხოლოდ გაზეთს შეეხებოდა. ურთიერთობის ძველ უკმაყოფილებათა გამო კრინტიც არ დაუძრავთ. საუბარს გაზეთის გამომცემელი ქართველიშვილიც ესწრებოდა. ილიამ მაშინვე გაითვალისწინა საქმის მთელი სერიოზულობა და “დროების” რედაქტორობა თვითონვე იკისრა.

შედგა არზა, მიმართვა, განცხადება და საცენზურო კომიტეტს წარედგინა. თავადი მაჩაბელი თვითონვე სტოვებს გაზეთს და მიდის. გამომცემელი ქართველიშვილი თანახმაა რედაქტორის გადადგომისა. თავადი ჭავჭავაძე უმორჩილესად თხოულობს გაზეთ “დროების” რედაქტორად დანიშნონ. გამომცემელი თანახმაა ამ დანიშვნისა...

მაგრამ საცენზურო კომიტეტი არ გახდა ამის თანახმა. და ახლა ამაზედაც შეიქნა საიდუმლო მინერ-მონერა. ამას დაემთხვა მინისტრის ბრძნული რჩევაც - რედაქტორის შეცვლა ფაქტიურად არათერს ნიშნავსო.

გინდ მაჩაბელი ყოფილა და გინდ ჭავჭავაძე, ამბობენ საცენზურო კომიტეტში. ფაქტიური რედაქტორი მაინც მაჩაბელი იქნება და მდგომარეობა ოდნავადაც არ შეიცვლება. ესენი ბანკშიაც ერთად მუშაობენ, ლიტერატურულ მოღვაწეობასაც ერთად ეწევიან, ერთი იდეის და მიმართულებისანი არიან!..

ჭავჭავაძე არ დაამტკიცეს. ცენზურასთან ბრძოლამ ისევ ფარული ხასიათი მიიღო. საქმე ძველებურად წარიმართა. მაჩაბელი, რა თქმა უნდა, გრძნობს, რომ ამით ყველაფერი არ დამთავრებულა და განსაკუთრებული სიფხიზლით განაგრძნობს მუშაობას. ახლა უფრო მეტად ცდილობს სტატიების ნამდვილი აზრი სტრიქონსა და სტრიქონს შუა გააჰაროს. აბა რას იფიქრებდა, რომ გამანადგურებელი დარტყმა იქიდან იქნებოდა, საიდანაც სულაც არ მოელოდა შემოტევას!..

გაზეთის დახურვა იმ “მავნე და საშიში” წერილების გამო, რაც “დროების” ფურცლებზე იბეჭდება, არ შეიძლება, კანონით არ არის გათვალისწინებული. ძალიან კარგი! კანონს მეორე მხარეც აქვს. და საცენზურო კომიტეტი გათვაცხებით ელოდება ასაფეთქებელ სტატიას. რედაქცია კი ასეთი ხასიათის “ასაფეთქებელ მასალას” ყურადღებასაც არ აქცევს, რადგან იცის მისი ფეთქებადი უნარი.

დიდი ლოდინი არ დაჭირვებიათ. ასეთი მასალა მალე აღმოაჩინეს!..

3 ივლისის ნომერში დაიბეჭდა ილია ჭყონიას ზემოთ ნახსენები ფელეტონი, “გურიის ცხოვრებიდამ”, რომელშიაც გამოყვანილი იყო მექრთამე და ხალხის შემავინროებელი ხოჯა და მოლა. ოზურგეთის მაზრის უფროსმა ვირუბოვმა ხოჯაში თავისი თავი იცნო და მაშინვე იჩივლა. სასამართლოშიაც აღძრა საქმე და მთავრობასაც მიმართა.

ეს პატარა, არცთუ ისე მახვილგონივრულად დაწერილი ფელეტონი გახდა “დროების” დახურვის ერთ-ერთი უშუალო საბაბი. მეორე საბაბი იყო თვით მაჩაბლის ფელეტონი, რომელშიაც ალევგორიულად ლოთი მთავარმართებელი დუნდუკოვ-კორსაკოვი იყო გამოყვანილი...

ზათხულის მინურულში მაჩაბელი კახეთს გაემგზავრა ბანკის საქმეებზე. გულდამშვიდებული იყო, მთავარი სტატიები, რაც მისი თბილისში არყოფნის დროს უნდა დაბეჭდილიყო, გამზადებული დატოვა. ქრონიკები და პატარა წერილები კი დავით მესხს მიანდო. და სწორედ მაჩაბლის არყოფნის დროს მივიდა “დროების” აკრძალვის საბედისწერო დეკრეტის პეტერბურგიდან. დავით მესხმა მაშინვე რედაქტორს შეატყობინა ეს სამწუხარო ამბავი.

თავზარდაცემული მაჩაბელი დაუყოვნებლივ ჩამოვიდა თბილისში...

- ГАДИНА! (ასე ეძახდა იგი ისარლოვს), - მაინც გაიტანა თავისი?!

მაგრამ, რაღა თქმა უნდა, ყველაფერი ამაო იყო. ქართველი ხალხი მოაკლდა თავის გულითად მეგობარს, ჭირ-ვარამის გამზიარებელს, იმედსა და ქომაგს; მაჩაბელმა კი თავისი საყვარელი პირმშო დაჰკარგა.

ის დღეები მართლაც გლოვის დღეებსა ჰგავდა. დავით მესხმა “დროების” აბრას შავი არშია შემოავლო... დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ ბოქაული მოვარდა ქაქანიტ:

- რა ამბავია, ეს ძაძები რას ნიშნავს?

- რას უნდა ნიშნავდეს, გაზეთი მოკვდა და ვგლოვობთ!.. - უპასუხებს დავით მესხი.

- ახლავე ჩამოხსენით, მთავრობის ბრძანება აასრულეთ! მოკვდა! მოკვდა კი არა, ჩვენ ჩავკალით!.. - ყვირის ცოფმორეული ბოქაული.

სამგლოვიარო ძაძები, ბოქაულის მოთხოვნით, ჩამოხსნეს, მაგრამ “დროება” ძალიან დიდხანს არ გამოუგლოვიათ. მისი ნამდვილი ჭირისუფლის - მაჩაბლის სახელზე თვეების განმავლობაში მოდიოდა სამძიმრის დეპეშები და წერილები:

«Глубоко огорченц известием о закрытии «Дроэба», - წერდნენ დეპეშით ერთნი.

«Все здешнее общество возмущено и опечалено горестным известием о закрытии единственной грузинской газеты», - იწრებოდნენ ქუთაისიდან.

«Принимаю участие в общей нашей скорби...»

მაგრამ განა მარტო საქართველოს ქალაქებიდან, სამძიმრის წერილები მოდის რუსეთის სხვადასხვა კუთხეებიდანაც.

ოღესის უნივერსიტეტის სტუდენტები წერენ მაჩაბელს: “14 ენკენისთვის ტლეგრაფმა მოგვითხროს შემადრწუნებელი ამბავი - ჩვენი ერთადერთი საქართველოს გაზეთი დაგვიხურეს. თავისი ოცი წლის პატიოსნურ სამსახურში ჩვენი სამშობლოსათვის “დროება” მოიპოვა იმისთანა სიყვარული და პატივისცემა საქართველოს დიდიდამ პატარამდის, რომ ჩვენ ვერც კი წარმოგვიდგენია მისი დაკარგვა. ჩვენ აქ, ქართველი სტუდენტები ვუერთდებით დღეს თქვენ და საზოგადოთ საქართველოს მწუხარებას და გულწრფელად ვივსებით ზიზღით და მძულვარებით მათდამი, ვისაც ჩვენი დაჩაგვრა მიზნად აუღია. მაგრამ იცოდნენ მტარვალეებმა, რომ რაც უნდა მაგრად მოგვიჭირონ ხელი, მათ აღარ შეუძლიათ სამუდამოდ დააძინონ ჩვენი სამშობლოს ნელი აღორძინება, გაღვიძება. საქართველოს ძარღვმა დაიწყო მაგრად ცემა და მისი გაჩერება აღარ შეუძლია ჩვენი მტარვალეების უკაზებს და დადგენილებებს. “დროებას” დიდი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენი სამშობლოს აღორძინებაში - ყველა ჩვენი პოეტები, ლიტერატორები და საზოგადო მოღვაწეები იღებდნენ მასში მონაწილეობას. დიდება თქვენ და მათ, რადგან ამ დიდ შრომაში არათფერი დაბრკოლების წინ არ დანეულხართ და არც ანი დაინევით”.

პეტერბურგიდან: “...ამ მოულოდნელი ამბის გაგონებამ თავზარი დაგვცა ყველას. თქვენი გაზეთი, რომელიც ოცი წლის განმავლობაში კეთილმწყემსობას უწევდა ჩვენს ობოლ ქვეყანას და საზოგადოებას, სამუდამოდ აღუკრძალავთ... “დროება” იყო ერთადერთი მეთვალყურე, გულშემატკივარი ჩვენი მკვდარ-ცოცხალი ცხოვრებისა, მისი ინტერესებისა და წარმატებებისათვის გულწრფელი და პატიოსანი მებრძოლი. ჩვენ... სამუდამოდ მაღლობელნი დავრჩებით “დროების” იმ სამსახურისათვის, რომელსაც გვინევდა იგი ჩვენ, სამშობლო არემარეს დაშორებულებს... ძალადობით სიკვდილა დღეს სამუდამოდ მოგვისპო “დროება”, მაგრამ ჩვენ სილაჩრედ მიგვაჩნია მომავლისადმი იმედის დაკარგვა. ვინუგეშებთ, რომ “დროების” სახელის წარხოცით არ გაჰქრება ჩვენში ის არსი, ის მიმართულება და სანატრიონი, რომელიც “დროების” პატიოსან მუშაკებს ამხნევებდა და ახელმძღვანელებდა. ჩვენ გვწამს ჩვენი საზოგადო მოღვაწეების სიმედვრე...”

ეს - ოფიციალური სამძიმრები. მაგრამ ასეთივე განწყობილებას ვნახავთ, იმ დროს დაწერილ დღიურებშიაც რომ ჩავიხედოთ, რომელიც, იგულისხმება, საკუთარ თავთან გულახდილ საუბარს წარმოადგენს.

“სადღაა სიმართლე, ყველგან მეფობს უცნაური ძალა, - ვკითხულობთ ერთ დღიურში, - დღეს საქართველოში ერთი უკეთეს გაზეთთაგანი დაიხურა. ადვილი სათქმელია დაიხურა! ჩვენ კიდევ შეგვიზღვია მაგისი ატანა, მაგრამ რაღა ეშველება იმათ, ვიცნ “დროებით” იბრუნებდა სულს, ცხოვრობდა მისი ფურცლების ამბავით. სული ედგა მისი სიცოცხლით და დღეს, 16 სექტემბერს, ორშაბათს, “დროება” აკრძალულია. მერე ნეტა კაცმა იცოდეს რა მიზეზით აკრძალეს. ვაჰმე, რა ბავშვი ვარ - აბა, როგორ დამავინცდა კრილოვის სიტყვები: У СИЛЬНОГО ВСЕГДА БАЗСИЛЬНЫЙ ВИНОВАТ... აი, გიდი, სად ხარ ხანჯალო და დროებავ, რომ ლუკა ისარლოვს არ გაუვლი გულში ყუყუტანებით!..” 14 “დროების” დახურვამ იმაზე მეტად დაამწუხრა მაჩაბელი, ვიდრე ამას თვითონვე წარმოიდგენდა. გული მოუკვდა, თითქოს ყველაფრის ხალისი დაჰკარგა და აპათიამ მოიცვა.

“დიდი შთაბეჭდილება იქონია ვანოზედ “დროების” დაკეტვამ...” - ასე ძუნწად წერს თავის მოკლე ბიოგრაფიაში ვასილ მაჩაბელი, და ამ მშრალი სიტყვების იქით იმალება მრავალი მწარე საათი, მოუსვენარი ღამეები, მდულარე ცრემლები, სულიერი ტანჯვა... უფრო მოგვიანებით ვანო მაჩაბელი თვითონვე იგონებს იმ შემთხვევას, როგორც “დიდ უბედურებას”, რამაც მას “ზნეობრივი ტანჯვა” მიაცენა. “მიმუხთლა ბედმა, რომ წელიწადი ძლივს დასცალდა ჩემს ხელში გაზეთს...”, - წერს იგი.

გულს ველარაფერს უღებს მაჩაბელი. მისი ტანჯვა და მწუხარება ორმაგია: ჯერ ერთი, მწარედ განიცდის გაზეთის დაკარგვას, რომელიც მან შვილივით შეიყვარა, შეისისხლხორცა და ურომლისოდაც, ამაში ახლა დარწმუნდა, ძალიან უძნელდება ცხოვრება, მეორე ის, რომ ოცი წლის ნაკვდავ-ნაამაგარმა “დროებამ” მის ხელში დალია სული, და მაჩაბელი სინანულის გრძნობას მოუცავს - ნუთუ ვერ ვუპატრონე, “დედინაცვლობა” გავუწიე, და ჩემი უყურდღებობის და უტაქტობის გამო ხალხს “ერთადერთი მეთვალყურე და გულშემატკივარი” დავეუკარგე!..

ასეთი მითქმა-მოთქმა გაჩნდა კიდევ უსაქმურ ხალხში, მაგრამ ის მაშინვე დათრგუნეს ჩვენმა ჭეშმარიტმა მოღვაწეებმა, რომლითაც გადწყვიტეს შეუმსუბუქებინათ მაჩაბლის

მდგომარეობა და გაზეთის ვალი, რაც ახლა მის რედაქტორს დააწვა, ერთმანეთს შორის გაენაწილებინათ. რამდენიმე წლის შემდეგ ამას თვითონვე იგონებს მაჩაბელი: „...გარდა ზნეობრივი ტანჯვისა, რომელიც მაშინ მე გამოვცადე, კისრად 9.000 მანეთი ვალი დამედო. გაზეთის დახურვის უმაღლვე 50-მდე პირი შეიყარა ბატონ იოსებ მელიქიშვილის სადგომში, ტფილისში, სოლოლაკზე, ამ საქმეზე მოსალაპარაკებლად. აქ დაესწრნენ თითქმის ყველანი ტფილისში მყოფნი, ვინც კი ჩვენს ლიტერატურასთან დაახლოებულია და გადასწყვიტეს ყოველთვიურ ჟურნალის “ივერიის” ყოველდღიურ გაზეთად გარდაქმნა. აქვე ჩამოვარდა ლაპარაკი “დროების” ვალზედ ჩემდა დაუკითხავად. ყველამ ერთხმად თქვა, ეს საზოგადო ვალია და საზოგადოებამვე უნდა გადაიხადოსო. რადგან გზეთისათვის არის აღებული, რომელმაც მრავალი გაჭირვების დღე გამოიარა, გზა გაიკვალა, კითხვა მოთხოვნილებად გარდაქმნაო. კომიტეტი შეადგინეს, მოთავეობა იკისრა ილია ჭავჭავაძემ, სიებიც დასწერეს, ფულიც გააწერეს, ბევრს კიდევ გამოუცადეს, შენ ამა და ამდენი უნდა მოგვცეო...”

მაჩაბელი თვითონ წინააღმდეგი იყო ვალის განაწილებისა. იურიდიულად მე მეკუთვნის ამ ვალის გასტუმრება და თანდათანობით გადავიხდი კიდევცო, - ამბობდა იგი. საბოლოოდ მაინც ასე მოხდა. კომიტეტმა ვერაფერი გააწყო და მთელი ვალი ისევ მაჩაბელს დააწვა, თუმცა, როგორც ირკვევა, ილიას მესაძინებობა არ დაუკლია, რომ ის დიდი ვალი მართლ მაჩაბელს არ დასწოლოდა.

ილიას გარდაცვალების შემდეგ გაზეთმა “ნიშადურმა” ერთი საინტერესო ცნობა და ილიას კერძო წერილი გამოაქვეყნა. ამ ცნობაში ვკითხულობთ: «“დროების” დაკეტვის შემდეგ დავ. მესხს დაავალეს, რომ ქუთაისში ინტელიგენციას მოლაპარაკებოდა, რათა ცოტათი მაინც მიშველებოდნენ ივ. მაჩაბელს რომელსაც “დროების” დაკეტვამ მთვარმართებლის დუნდუკოვ-კორსაკოვის მიერ, დიდძალი ვალი დაადვა, მაგრამ ქუთაისში უარი თქვეს მიშველებაზე, რაიც დ. მესხმა ილიას აუწყა, ამის გამო ილია წერს ამ გულისწყრომის წერილს...»

იმავე გაზეთში დაბეჭდილია ილიას წერილიც რომელსაც აქ შემოკლებით მოვიყვანთ: “ბატონო დავით! თქვენმა წერილმა მეტად უსიამოვნო ამბავი მოგვიტანა. ჩვენ რა გადამხდელები ვართ გაზეთის ვალისაო, რომ უთქვამთ - ვერაფერი საბუთია. მამ აღმართის მხენელმა ძალა რომ კაცი გასრისოს, შველა არ უნდა? ნუთუ ყოველი მოღვაწე ღვთის ანაბარად უნდა იყოს ჩვენში მიგდებული? ნუთუ არავის, ქვეყნისათვის მოღვაწეს, იმედი არ უნდა ჰქონდეს, რომ ფეხი წამასხლეტინონ, მოძმენი ხელს მომანვდიან და ფეხზე დამაყენებნო?... ასე თუ ისე, სამწუხაროა ის ამბავი, რასაც თქვენ იწერებით. მაგვარი სჯა და ლაპარაკი, რასაკვირველია, აქაც ხელს აგვიცრის, მაგრამ მაინც კიდევ ყოველს ღონისძიებას ვიხმართ, რომ აქ მაინც მოვაგროვოთ ფული. თუ ეს მოხდა, მაგალითი მაინც იქნება, რომ საზოგადოება უმწოდ არ უშვებს უსამართლოდ დასჯილს... გთხოვთ, ეს წერილი მე და თქვენს შორის დარჩეს.

თქვენი ილია ჭავჭავაძე”.

არც თბილისში აღმოჩნდა “მაგალითის მიმცემი” ხალხი და მთელი ვალი ისევ მაჩაბელს დააწვა. მაგრამ დავაკვირდეთ ამ წერილში ბოლო ფრაზას: როგორც დავინახეთ, ილია ჭავჭავაძე გულით მონდომებულია ვალი მართლ ვანოს არ დარჩეს გადასახდელი, იგი “ყოველ ღონისძიებას” ხმარობს ფულის შესაგროვებლად, მაგრამ არ უნდა, რომ ამ საქმისათვის მისი მონდომება და მესაძინებობა გამჟღავნდეს.

“გთხოვთ, ეს წერილი მე და თქვენს შორის დარჩეს”, დაბეჭითებით თხოვს დ. მესხს. სიამაყე ნებას არ აძლევს ზედმეტი ყურადღება გამოიჩინოს იმ კაცის მიმართ, რომელთანაც კარგი ურთიერთობა შერყეული აქვს. მაჩაბელს კი, თავის მხრივ, გულის სიღრმეში სწყინს ილიას “გულგრილობა და უმოქმედობა” ამ დიდი უბედურების დროს. სწყინს ილიას აგდებული დამოკიდებულების გამო, თორემ სხვების დახმარების იმედი და სურვილი მას თავიდანვე არა ჰქონია.¹⁵ მაჩაბელი თავის თანამშრომლებისგანაც არ იღებს მათ მიერ ავანსად წაღებულ ფულს. “როცა კაცს ზღვა აღრჩობს, წყაროზე ფიქრი ამაო არ იქნება?! - წერს იგი თავის ყოფილ თანამშრომელს, - როცა რვაას-ცხრაასი თუმანი დამედო, შენი რამდენიმე მანეთი რაღა სახსენებელია, მერე იმისთანა მანეთები, რომელიც აუცილებელმა გაჭირვებამ აგაღებინა...”

მწუხარება ხშირად ორ მოსისხლე მტერს დააახლოებს და დაამეგობრებს ხოლმე. ახლა ასე არ მოხდა. ილიასა და ვანოს უთანხმოების ნაპრალი ნაპრადადვე დარჩა...

* * *

სოფელში მოგზაურობამ თითქოს ცოტათი გაუქარვა დარდი. განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო კოლა ფავლენიშვილთან გატარებული დღეები ტყვიავში. ვანოს ყოველთვის სიამესა ჰგვრის ამ გულალალ კაცთან შეხვედრა და საუბარი. რა იქნებოდა, რომ ადამიანები ყველგან ასეთები ყოფილიყვნენ - პატიოსანნი, გულწრფელნი, უბრალონი და გულმხიარულნი!.. რაღაც უხილაავი ძალა აკავშირებს მაჩაბელს ა პატარა, უშნო, მაგრამ საოცრად მიმზიდველ კაცთან. როგორადაც არ უნდა იყოს დაღვრემილი, მისი მხიარული განწყობილება და გულწრფელი სიცილი გადაედება ხოლმე.

ამჯერად კოლა ფავლენიშვილს თავისი პატარა, სანისქვილე მდინარე შლიუზებით შეეგუებინა და დიდი ხელოვნური ტბა შეექმნა. აღრეული შემოდგომის მთვარიან ღამეებში საამური იყო ამ შეტბორებულ მდინარეში ნავით სეირნობა. ნიავი არ იძროდა, გრილი ჰაერი შემოდგომის სიმწიფით იყო დამტკბარი, შორიდან მთელი თავიანთი სიდიადით იცქირებოდნენ მთვარის შუქით გაბრწყინებულ კავკასიონის თოვლიანი მწვერვალები... ზალიკო მაჩაბლის ტკბილი სერენადები აგვირგვინებდა ამ რომანტიკულ განწყობილებას...

სამიოდე დღე დარჩა მაჩაბელი ტყვიავში, მაგრამ თითქოს მთელი წელიწადი დაესვენოს. გახალისდა, გამხიარულდა, საოცარი სიმხნე და სიმსუბუქე იგრძნო, თითქოს მკერდიდან მძიმე ლოდი მოეხსნათ...

ახლა კი იგი თავის მაგიდასთან ზის და ძველ ქალაქებს ათვალიერებს. ყოველ ფურცელს თავისი ისტორია აქვს და მაჩაბლის გონებაში ცოცხლდება ცალკეული ეპიზოდები. უსიამოვნო და დაძაბული დავა ცენზურასთან; ასევე უსიამოვნო, მაგრამ სასაცილო საუბარი მემამულეებთან, რომლებიც ორატორულ ნიჭს არა ზოგავენ, რათა თავიანთი მამულეები სამოთხედ დასახონ და უფრო ძვირად შეათვასებინონ; ძმის წერილები პეტერბურგსა და პარიზში გატარებულ დღეებს მოაგონებს; ეს სტატია - ხელთუბნელის ლექსების შესახებ - “ივერიაში” დაბეჭდა და ახლაც ცოცხლად ახსოვს, როგორ მოუწონა ილიამ ბარათაშვილის პოეზიაზე გამოთქმული აზრები. მაშინ ილიასთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდა!..

ერთხელ ქალაქების გროვაში მაჩაბელი წააწყდა ერთ პატარა ფურცელს, რომელმაც ერთბაშად გააკვირვა იგი. ეს ფურცელი არც ახსოვდა.

“აი, საკმელას-ბალახი: ეს ნიშნავს არ დამივიწყო. გთხოვ, ჩემო საყვარელო, არ დამივიწყო; აგერ კიდევ ქვეყნის-გულა, გულიდამ არ ამომიღო. აი, კამა შენტვის და ღიღილოები... მინდოდა იაც მომეცა, მაგრამ სულერთიანად დაჭკნა...”

მაჩაბელს ელიმება. ეს არის ოფელიას სიტყვები და ეს პატარა ნაწყვეტი იმ ღამეს თარგმნა, იმ დაუვინყარ ღამეს! ვანოს აგონდება პირველი შეხვედრები საფაროვის ქალთან, პირველი გულის აჩქროლება, პირველი სიყვარული, რასაც უმაღვე მოჰყვა იმედგაცრუება და მარცხი.

ქალის ქორწინებას არ გამოდგა ბედნიერი. ორმა დიდმა მსახიობმა ხასიათი ვერ შეუწყვეს ერთმანეთს და რამდენიმე წლის შემდეგ ისევ გაიყარნენ.

“როცა ამისი დრო დადგება, მე შეგახსენებთ და სიტყვას არ გადახვიდეთ”, აგონდება მაჩაბელს ქალის სიტყვები. მას შემდეგ დიდი ხანი გავიდა. საფაროვის ქალის ნიჭი დღითიდღე იფურჩქნება. ქართულ სცენას ახალი ვარსკვლავიც მოევლინა - ლადო მესხიშვილი. უკვე დადგა ის დრო, რაზედაც მაშინ ლაპარაკობდნენ. ახლა ჩვენს დასს თავისუფლად შეუძლია შექსპირი წარმოადგინოს. დადგეს კიდევ “მეფე ლირი”. “ჰამლეტიც” დადგეს, მაგრამ იმ თარგმანით აბა რა ნიჭი უნდა გამოავლინოს მსახიობმა. ამ დღეებში მესხიშვილის საბენეფისოდ ისევ წარმოადგენენ “ჰამლეტს”...

მაჩაბელი შექსპირის ინგლისურ გამოცემას გადმოიღებს და დანიის პრინცის ცნობილ მონოლოგს გადაშლის “To be or not to be” - ყოფნა?.. არ ყოფნა?.. ასე უნდა ითარგმნოს ეს ადგილი. ფურცელაძის თარგმანში როგორ არის ეს მონოლოგი. ვანოს არ ახსოვს, მაგრამ მის თარგმანს საერთოდ აკლია შექსპირის ენის ლაკონიურობა და დინამიურობა. არც გასაკვირია, ფურცელაძე თარგმანებიდან თარგმნის, დიდი მწერლის ჯადოქრულ ენას ვერა სწვდება. მისი ფრაზის საოცარ მოქნილობას ვერ განიცდის. მაჩაბელს ბევრჯერ უფიქრია შექსპირის თარგმნის გაგრძელება, მაგრამ ყოველთვის რაღაც ელობებოდა წინ, რაღაც ბორკავდა. და ახლა, რამდენიმე წლის წინათ გადმოთარგმნილი ეს პატარა ნაწყვეტი რომ ნახა, ერთბაშად შვება და სიხარული იგრძნო. ეს პატარა ნაწყვეტი მის გულში ორ სიმს აჟღერებდა, ორ მიმქრალ გრძნობას აღვივებდა და აღანთებდა...

კარებზე ვილაცამ დააკაკუნა. ოთახში შემოვიდა ახალგაზრდა მსახიობი ვალერიან გუნია. ვანოსთან საერთოდ ხშირად იკრიბებოდნენ ხოლმე ახალგაზრდები და ახლა გუნიას უდროო სტუმრობა (ადრე დილა იყო) არ გაჰკვირვებია.

- კარგ დროს მოხვედით, სწორედ შექსპირი მქონდა გადაშლილი, ჰამლეტის მონოლოგს წაგიკითხათ, - მიმართა ვანომ სტუმარს და სკამი დაუდგა.

გუნიას ეშმაკურად გაეღიმა, მაგრამ არაფერი უთქვამს. ყდაში აკინძული ქალაქები მაგიდაზე დადო და სკამზე ჩამოჯდა.

მაჩაბელმა ჯერ ინგლისურად წაიკითხა მონოლოგი და მერე ქართულად უთარგმნა. რაღა თქმა უნდა, პროზით, თავისუფლად, მაგრამ პირველი სიტყვები სწორედ ისე დაიწყო, როგორც შემდეგ გახდა ცნობილი მისი თარგმანიდან - “ყოფნა?.. არ ყოფნა?..” და ახალგაზრდა მსახიობს სახეზე მაშინვე სიხარულის ღიმილი ოფენია.

ვანოს ზეპირი, თავისუფალი თარგმანი უკვე გამოხატავდა დიდი ტრაგიკული გმირის სულიერ ტანჯვასა და განცდებს. ამ სახელდახელო თარგმანში მაჩაბელმა ზედმინევნით შესაფერი, ლაკონიური გამოთქმები გამოურჩია ჰამლეტის განწყობილებას - “მოზღვავებული უბედურება, მჩაგრავი ბედი, ცხოვრების უკუღმართობა, უამთა სიმწარე, სიამაყის თავგასულობა”...

- არტისტს თავის ბუნებაში უნდა ჰქონდეს ცეცხლი, რომ მაყურებელს მსახიობის ცეცხლისაგან ცხელოდეს და მსახიობთან ერთად ისიც დაიფერფლოს, - ამბობს მაჩაბელი.

- ასეთი თარგმანით რა ცეცხლი უნდა გაუჩინო მაყურებელს? - ახალგაზრდა მსახიობმა თავისივე მოტანილი ქალაქდები აიღო და რაღაცას დაუწყო ძებნა. ეს იყო ფურცელაძის მიერ თარგმნილი “ჰამლეტი” და გუნია იმავე მონოლოგს ეძებდა, რაც მაჩაბელმა ახლა ზეპირად თარგმნა.

“სიცოცხლე თუ სიკვდილი? აი, რა არის საფიქრებელი, - დაიწყო გუნია ფურცელაძის თარგმანის კითხვა, - რა უფრო პატიოსნურია: ის, რომ კაცმა აიტანოს მტრად აღჭურვილი განგების შეუბრალებელი დევნა და ჩავგრა, თუ ისა, რომ კაცი ბრძოლად გავიდეს, შეჰმართოს ხელი და გაუმკლავდეს ამ ზღვათა აუარებელთა უბედურებათა! სიცოცხლის გათავება არის მხოლოდ მიძინება. ამასთან, რაკი ესეც იცის კაცმა, რომ ყველა სულდგმულის ბოლო არის მინც ეს მიძინება, ეს ძილი უღებს ბოლოს ათასთა სატანჯველთა და წამებათა, - ნუთუ იმ დროს მოახლოვება და შეყრა არ უნდა იყვეს გულით სანატრელი ყოველი ადამიანისათვის?..”

მაჩაბელს გაეცინა. მართლაც, როგორ უნდა ახსნას ამ თარგმანით მსახიობმა გმირის ხასიათი, როგორ უნდა გადმოსცეს შექსპირის მთელი სიღრმე და ვნებათაღელვანი?! ცოტა ხანს ჩათიქრდა და მერე გუნიას მიმართა:

- მე თვითონ ვფიქრობ ამ ტრაგედიის თარგმნას, მაგრამ... თან მერიდება; მაშინვე მითქმა-მოთქმას დაიწყებენ, უკვე თარგმნილ პიესას რაღა ხელახლა თარგმნა უნდაო, ხო იცი ჩვენი ხალხის ამბავი?!

- მართალი თუ გინდათ, თქვენთან დღეს მოგზავნილი ვარ. გვინდა, მესხიშვილს ბენეფისი რამდენიმე თვით გადავადებინოთ, რათა იმ დროისათვის თქვენ “ჰამლეტის” თარგმნა მოასწროთ.

- ვინ მოგაგზავნათ?

გუნიას პირდაპირი პასუხი არ მიუცია:

- ყოველ შემთხვევაში, თუ გადადება არ მოხერხდება, ოფელიას როლის თარგმნას საბენეფისოდაც მოასწრებთ!..

მაჩაბელმა ქალაქის ფურცელს გადახედა მაგიდაზედ, მაგრამ არაფერი უთქვამს...

მეორე დღეს უკვე მზად იყო ოფელიას როლი. მესხიშვილის საბენეფისო წარმოდგენა ფურცელაძის თარგმანით წავიდა. მხოლოდ საფაროვის ქალი ასრულებდა ოფელიას როლს მაჩაბლის თარგმანით.

ძველი შეთანხმების მიხედვით, ოფელიას როლი ვანომ პირველად საფაროვის ქალს მიუტანა სახლში და წააკითხა. ეს არ იყო ტექსტის უბრალო გადაკითხვა, არც ჩვეულებრივი დეკლამაცია. პირველივე წაკითხვით ახალგაზრდა მსახიობი გენიალური ზედმინევნობით გადმოსცემდა შეყვარებულისგან უარყოფილის, ცხოვრების უკუღმართობისაგან გაუბედურული ახალგაზრდა ქალის მეტად რთულ განცდებს,

რამაც ერთიანად შეარყია მისი ნაზი არსება და გაგიჟებამდე მიიყვანა. საფაროვის ქალი იჭდა, არც განძრეულა, ხელიც კი არ გაუქნევია. მხოლოდ ინტონაციით და განმაცვიფრებელი მიმიკით, მან ტექსტის უბრალო ნაკითხვის დროს ოფელიას ბრწყინვალე სახე შექმნა. მაჩაბელი მოჭადლოებულივით შეჰყურებდა ამ ხალასი ნიჭის მსახიობს, რომელსაც არამცთუ სპეციალური, ზოგადი განათლებაც კი არ მიუღია ხეირიანად, და მხოლოდ ნიჭით, საოცარი ინტუიციით წვდებოდა გენიალური მწერლის აზრისა და წარმოსახვის სიღრმეს...

გაცნობის პირველი დღეების შემდეგ მაჩაბელი ხშირად ხვდებოდა ხოლმე საფაროვის ქალს, მაგრამ მასთან სიახლოვეს ერიდებოდა. ერთხელ მის საბენეფისოდ, საგანგებოდ, პიესაც კი თარგმნა, მაგრამ მივიწყებული სიყვარული აქამდე არ გაღვივებია. ახლა კი ერთბაშად მოედო პირველი სიყვარულის ალი. ეტყობოდა, რომ ქალი მას თანაუგრძნობდა. მაგრამ ცოლობაზე მაინც უარი უთხრა: “შენ თვითონაც ხომ იცი ჩვენი საზოგადოების ამბავი, გაგვივრცელებენ ჭორებს, უსამართლოდ გაგვიციხავენ, სიცოცხლეს გაგვიმნარებენ, აქ აღარ დაგვედგომება, შენივე ძმა არ მოგცემს ნებას, რომ გათხოვილი ქალი შეირთო...”, - ეუბნება ქალი, მაგრამ გაღვივებული სიყვარულით აგზნებულ მაჩაბელს არ სურს ამ მიზგზების მოსმენა. “წავიდეთ, გადავიკარგოთ, აქაურობას მოვშორდეთ!” - უპასუხებს იგი ქალს. “შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარული!” - კეკლუცად უსაყვედურებს ქალი. “შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა, ერთი ზღაპრისა არ იყოს...” - უპასუხებს მაჩაბელი...

კვლავ გაიმართა ძმასთან გაცხოველებული მიწერ-მოწერა.¹⁶ “პირველ აფეთქებას გონიერი კაცი არასოდეს არ უნდა აჰყვეს, სერიოზული ნაბიჯი ცხოვრებაში მუდამ ფრთხილად უნდა გადადგას...” ასე გრძელდება ძმის მონოტონური დარიგებანი ყვოელ წერილში. იგი კატეგორიულად წინააღმდეგია, რომ ვანომ გათხოვილი, შვილებიანი ქალი შეირთოს. მაჩაბლის გატაცებას კვლავ შეეკვეცა ფრთები. მაგრამ საფაროვის ქალთან დაშორებას იგი მაინც ვერ ურიგდება, აუცილებელ მოთხოვნილებად ექცა მასთან სიახლოვე. და თითქმის ყოველკვირეულად ისინი ერთად კითხულობენ ახალ და აალ ნაწყვეტებს “ჰამლეტის” თარგმანიდან...

* * *

გაზეთის დახურვის მიუხედავად, მაჩაბელს მაინც ერთი წუთი თავისუფალი დრო არა აქვს. ცალკე ბანკის საქმეები, ცალკე “ვფხისტყაოსნის” ბეჭდვა, ცალკე ახალი თეატრის მშენებლობისათვის ყურისგდება და ხელმძღვანელობა, და ათასი სხვა საზოგადოებრივი დატვირთვა. “რომ იცოდე ჩემი მდგომარეობა, შეგებრალეები, - წერს იგი თავის მეგობარს სწორედ იმ ხანებში, - დილის 7 საათიდან საღამოს 10 საათამდე მოსვენება არა მაქვს. ჯერ არის და, ამ თეატრმა “ზაჰლა წაილო”, იმდენი ხათაბალა სდომებია; ახლა... “ვეფხისტყაოსანიც” იბეჭდება და ამ საქმის სესრულება სულ მე დამანვა კისერზედ...”

“ოტელოს” თარგმნა ნელი ტემპით მიმდინარეობს მოუცლელელობის გამო; და ისედაც გულაცრუებული იყო მაჩაბელი, რომ ამ ტრაგედიის თარგმნა დაიწყო. გუნამ ძველ ხერხს მიმართა და “ჰამლეტის” თარგმნის შემდეგ მაჩაბელს თავისივე თარგმნილი “ოტელო” მიუტანა.

- აბა, როგორ უნდა გაგვიცოცხლონ მსახიობებმა შექსპირის გმირები ჩემი უხეირო თარგმანით, - სიცილით მიმართა მაჩაბელს, - “ჰამლეტი” ხომ გაცილებით ძნელი სათარგმნი იყო და დიდებული გამოვიდა, “ოტელოს” მით უფრო ნაკლები დრო დასჭირდება!

მაგრამ მაჩაბლის დაყოლიება ახლა უფრო ძნელი გამოდგა.

- ჯერ “ჰამლეტის” თარგმნა ვერ მომიწელებია, შენ არც კი იცი, რა ამბავი გადამხდა მაგის გამო, - უპასუხებს იგი, - ფურცელაძის მეგორებს დღემდე ვერ მოუსვენიათ, ქვეყანა შემოიყარეს, ჯვარზე მაცვეს - ერთი თარგმანი ხომ იყო, ეგ თუ კარგი კაცია, მეორედ თარგმნას რაღად მოჰკიდა ხელიო... და ბევრი სხვა ამისთანები!..

ის კი აღარ უთქვამს გუნიასათვის, რომ ილია ჭავჭავაძემდეც ნაწყენი იყო. მას შემდეგ, რაც მაჩაბლის თარგმნილი “ჰამლეტი” წარმოადგინეს, ილიამ რეცენზია გამაქვეყნა თავის “ივერიაში”. შემსრულებლებს ამ რეცენზიაში იგი ცუდად ახასიათებდა, და თარგმნის შეფასებაშიაც სიძუნწე გამოიჩინა - “თვით პიესა საკმაოდ კარგად არის ნათარგმნი...” - ეს იყო და ეს, მეტი არაფერი ეწერა ამ რეცენზიაში თარგმანის შესახებ. და ეს მეტისმეტად ძუნწი შექება მაჩაბელს ეწყინა. სხვამ რომ თქვას ასეთი რამ, ყურადღებასაც არ მიაქცევს, მაგრამ ამას არ მოელოდა ილიასაგან, რომელმაც მშვენივრად იცის, რას ნიშნავს შექსპირის თარგმნა, და როგორი თარგმნით მიდიოდა აქამდე “ჰამლეტი” სცენაზე. თვითონ ილია არ იყო, რომ “მეფე ლირის” გამო ლამის მთელი ქვეყანა შესძრა?! როგორ უხაროდა, რა გატაცებით უყვებოდა ყველას - ჩინებულად ვთარგმნეთო! თუკი ვინმეს ინტერესს შენიშნავდა, მისთვის ცალკეული ადგილების ნაკითხვასაც არ დაიზარებდა ხოლმე. ახლა რა მოხდა, რაღამ დაადუმა ილია? “ჰამლეტი” ხომ გაცილებით უკეთ არის თარგმნილი?! ამას უბრალო გადაკითხვითაც ადვილად შენიშნავს კაცი. განა კერძო წყენა ლიტერატურაშიაც უნდა გადმოვიტანოთ?..

გუნია ვერ მიხვდა მაჩაბლის ჩათვიქრების მიზეზს და გულუბრყვილოდ უთხრა:

- ხალხმა ჩინებულად მიიღო პიესა, თქვენცა და მსახიობებიც ტაშით აგავსოთ.

მაჩაბელს გაეცინა, მოაგონდა პრემიერაზე როგორ აიტაცეს იგი ხელში მაყურებლებმა და სცენაზე აიყვანეს.

- ეს კიდევ არაფერს ნიშნავს, - მიუგო მან ნაღვლიანად, - ჩემი ნება რომ იყოს, სულაც ავკრძალავდი ტაშს. ჩვენი მსახიობები, სამწუხაროდ, ტაშისა და ვაშას ძახილით არიან გაფუჭებული. ყველა გადარეულია ტაშისათვის. ტაშის სიყვარული კი სწორედ უკულტურობას მოასწავებს...

საბოლოოდ, მაჩაბელმა მაინც დაიწყო “ოტელოს” თარგმნა, მაგრამ თავდაპირველად არც ისეთი ხალისით მოუკიდნია ხელი და მოუცლელობაც აბრკოლებდა. მეგობრებმა იცოდნენ მისი მაშინდელი განწყობილება და წერილით ამხნევებდნენ: “მოათავე თუ არა ოტელო? გული არ აიცრუო”. “ოტელო გაუთავებელი შემექმნა, მაგრამ იმედია მალე შევეტევ ჩემებურად”, - წერილითვე უპასუხებს მაჩაბელი. ხოლო ეს “ჩემებურად შეტევა” რას ნიშნავდა ყველასათვის ცნობილი იყო.

მართლაც, მალე დადგა “მაჩაბლისებურად შეტევის” დრო. ეს გამოიწვია კოტე მესხის წერილმა, რომელსაც გაეგო, რომ ვანო “ოტელოს” თარგმნიდა, და ქუთაისიდან უთვლიდა, ჩქარა გადმომიგზავნე, ოტელოს თამაშს ვაპირებო.

* * *

“ოტელო” მალე ითარგმნა და იმავე წელს წარმოადგინეს ქუთაისში, მაგრამ მაყურებელი უცნაური ამბის მოწმე გახდა. პირველმა ორმა მოქმედებამ კარგად ჩაიარა. ჩინებული თვით იყო კოტე მესხი, რომელმაც თავიდანვე მოხიბლა მაყურებელი.

“სიღარბაისლით, ძლიერებით სახელგანთქმულნო,
კეთილშობილნო და სულდიდნო უფალნო ჩემნო!
მართალი არის, მე მოვტაცე ამ მოხუცს ქალი;
ისიც სწორეა, რომ მე იგი ცოლად შევირთე,
ეს არის ჩემის შეცოდების თავი და ბოლო;
სიტყვა-პასუხი მკვახე მაქვს და კაზმულ ლაპარაკს,
მშვიდობანის დროს შესაფერს, მოკლებული ვარ”.

ნაკადულივით მოჩხრიალებდა მაჩაბლის შესანიშნავი სტრიქონები. და სხვა მსახიობებიც, მიუხედავად იმისა, რომ ოდნავადაც კი ვერ ხსნიდნენ თავიანთ როლებს, მაჩაბლისავე ენის წყალობით მაყურებელზე ცუდ შთაბეჭდილებას როდი სტოვებდნენ! დიალოგის ძაფი ისე ჯადოქრულად ჰქონდა მაჩაბელს გაბმული, რომ გამოთქმის არაგულწრფელობა, ინტონაციის უსწორობა და უესტებისა და მიმოხვრის უხერხულობა ისე აღარ ეჩოთირებოდა ხოლმე მაყურებელს.

...მხოლოდ ამას კი მოწინებით ვითხოვ მე თქვენგან,
რომ ჩემს მეუღლეს მისცეთ სარჩო-საცხოვრებელი
ისე, ვით ჰფერობს მაგის მაღალ შთამომავლობას.

ღირსეული თავდაჭერით მიმართავს ოტელო-მესხი ვენეციის მთავარს.

გსურთ თავი სმამის სახლში იყოს?

სასაცილოდ მაღალი ხმით ჰკითხავს მას ახმახი მთავარი და ხელს არასაკადრისი თავაზიანობით მიუშვერს ქალის მამას - ბრაბანციოს.

ეგ მე არა მსურს.

არაბუნებრივად დაბოხებული ხმით უპასუხებს ბრაბანციო და რომ უფრო მეტი დამაჯერებლობა მისცეს თავის სიტყვებს, უარის ნიშნად, ხელს სამჯერ გაიქნევს ჰაერში.

არც მე მსურს.

ჩაურთავს გმირი სარდალი და ერთი ნაბიჯით უკან დაიხევს. დეზდემონას მიაპყრობს მზერას, მისგან მოეღლის საბოლოო სიტყვას.

არც მე, მამიჩემის სახლში ვერ წავალ!

იტყვის საბოლოო სიტყვას დებდემონა და ოტელოსკენ გადადგამს ნაბიჯს.

მაყურებელი თითქოს ვერც ახმახი “მთავრის” უცნაურად დანვრილებულ ხმას და ხელის უხერხულ მოძრაობას ამჩნევს, ვერც ბრაბანციოს სასაცილოდ დაბოხებულ ხმას და ხელის ახირებულ სავსავს... იგი მთელი გულისყურით ისმენს მაჩაბლის მიერ გადმოთარგმნილს, თავისი დინამიურობითა და ლაკონიურობით ბრწყინვალე დიალოგს:

დამთავრდა მეორე მოქმედება. ოტელომ დაიძინა, იავოს ჩანვეთებულ შხამს ჯერ არ უმოქმედნია, მძვინვარე ქარიშხლის წინ თითქოს უცნაურად დანყნარდა ყველაფერი. და მაყურებელი მოუთმენლად ელოდება მესამე მოქმედების დაწყებას.

აიხადა კიდევ ფარდა. მაგრამ მსახიობებს უცნაური რაღაც დაემართათ! თითქმის ყველას ერთბაშად დაება ენა, ქართული დაავიწყდათ, უშნოდ ბლუყუნებენ, სანახევროდაც კი ვერ გაარჩევ, რას ამბობენ. ახლა მათი უხერხული ხელის მოძრაობაცა და შეუფერებელი ღრიალიც ერთიორად შესამჩნევი გახდა...

გაზეთები ქებას უძღვნიდნენ, და ისიც ძუნწად, მხოლოდ მესხს. დანარჩენის თამაშს იწუნებდნენ, თარგმანი.. არ მოსწონდათ!..

მაჩაბელმა ბოდიშის წერილი მიიღო დავით მესხისაგან. - ჩემ გამო თქვენ გაილანძღეთ, - წერდა იგი, - ჩემმა თარგმანმა აღშფოთება გამოიწვია და თქვენ კი დაგბრალებდით.

საქმე ის იყო, რომ მაჩაბელმა მხოლოდ პირველი და მეორე მოქმედება გაუგზავნა კოტე მესხს. მეტის თარგმნა ვერ მოასწრო. დანარჩენი მოქმედებები კი დავით მესხმა შეავსო და იმიტომაც იყო, რომ ასე უბოდიშებდა მაჩაბელს.

პასუხად ვანო წერდა “ტყუილად ბოდიშობ “ოტელოს” შესახებ. თუ შეამჩნიე “ივერიის” რეცენზიას, მარტო შენ არ დაგინუნეს თარგმანი. იქ ამბობდნენ - თარგმანი მოითხოხარიკებდა (!!)) განსაკუთრებით სამი უკანასკნელი მოქმედებაო. მაშასადამე, პრიველი ორი მოქმედებაც მოითხოხარიკებდა. მაგრამ ნაკლებად, და პირველი ორი მოქმედება ხომ ჩემი იყო. რა გაეწყობა, ღმერთმა ქნას, “ივერიას” უკეთ დაენეროს და უკეთესად ეთარგმნოს და ჩვენც ღმერთს მადლობა შევსწიროთ, ან რა გასაკვირველია, მჯობის მჯობი არ დაილევა”.

1888 წლის მარტში ცალკე წიგნად გამოვიდა “ოტელოს” თარგმანი. საერთო მოწონებისა და სიხარულის მიუხედავად, მაინც აღმოჩნდნენ უმადური ვაჟუბატონები, რომლებიც შხამს აწვეთებდნენ მაჩაბელს. ისინი გაიძახოდნენ - რა დროს შექსპირის თარგმნაა, მაგისტვის ვისა სცხელა, შექსპირის ტრაგედიები ვისა სჭირდებაო.

აღბათ, ასეთი “მოსაზრებების” საპასუხოდ იყო გამიზნული ალ. სარაჯიშვილის წერილი, რომელიც იმიტომაც იქნებოდა სასიამოვნო მაჩაბლისათვის, რომ “ივერიაში” დაიბეჭდა: “ვერავინ იტყვის, ვითომ ამგვარი შრომა უდროვო იყოს ჩვენთვის, ვითომ ჩვენ მაგისტან შრომისათვის არ გვეცალოს, ვითომ ეს ნათარგმანები არ გავრცელდებოდეს საზოგადოებაში”, - ეწერა აღნიშნულ წერილში.

ეს სტატია იმითაც არის საინტერესო, რომ ჯერ კიდევ იმ დროს განსაკუთრებულ ხაზს უსვამს ორიგინალიდან თარგმნის უპირატესობას და, ამდენად, მაღალ შეფასებას აძლევს მაჩაბლის შრომას.

“ჩვენი საზოგადოება ნაკლებად იცნობს ევროპიულს მწერლობას და თუ იცნობს მცირედს ნაწილს, ისიც არა თვით იმ მწერლობის წყაროდან, - ვკითხულობთ ამ სტატიაში, - ჩვენს მწერლობაში აქა-იქ იპოვით თარგმანებს საუკეთესო ევროპულ მწერალთა. მაგრამ არ შეიძლება ვთქვათ რომ ეს თარგმანები ნამდვილად ჰხატავდნენ როგორც თვით მწერლებს, ისე საზოგადოდ მთელს მწერლობას, რადგანაც ჩვენს მწერლებს უმეტეს ნაწილად თარგმანი თარგმანებიდან გადმოჰქონდათ და ამიტომაც დედანს აკარგვინებდნენ მიმზიდველ ძალს, სიღრმეს აზრისას, სიყვარულს და სიამრთლეს სურათებისას. მაშასადამე, ჩვენ მოკლებული ვიყავით ერთს საუკეთესო სახსარს გონებისა და ზნეობის ამაღლებისას... ბ-ნი მაჩაბელი შეუდგა უდიდესი პოეტის ნაწარმოებთა თარგმნას პირდაპირ ინგლისურის ენიდგან და წელს დაჰბეჭდა “ჰამლეტი” და “ოტელო” შექსპირისა. საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ამ ორს თარგმანს სხვაც მოჰყვება. შექსპირი მშვენიერაა კაცობრიობისა და ყველა მწერლობისა და, მაშასადამე, იმის ნაწარმოებთა რიგიანად გადმოთარგმნა აუცილებელი მოვალეობაა თვითეულის მწერლობისა. მაჩაბლის შრომა პირველი ნაბიჯია სისტმატურის და შეუნყვეტელის თარგმანებისა და, უნდა ვთქვათ, სწორე ნაბიჯიც, რადგანაც თარგმანი კარგის ენით არის შესრულებული”.

“ჰამლეტი” ბედიზედ ორჯერ გამოიცა - 1886 და 1887 წელს. მაგრამ არც ამ ტრავედიისა და არც “ოტელოს” თარგმნის გამოსვლას სათანადოდ არავინ გამოხმარებია. ცხოვრების წვრილმანებში ჩაფლულ საზოგადოებას მაშინ არც კი მოფიქრებია, რომ ამით იწყებოდა ახალი ერა ქართულს მთარგმნელობითს ლიტერატურაში; მტკიცდებოდა ნიადაგი ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა, რომელსაც რამდენიმე ხნის წინათ ილია ჭავჭავაძემ ჩაუყარა საფუძველი, და მთელი ექვსი-შვიდი საუკუნის შესვენების შემდეგ, ღირსეული მემკვიდრე უჩნდებოდა ძველი დროის ჩვენს გამოჩენილ მთარგმნელებს.

თვითონ მაჩაბელიც ვერა გრძნობდა იმ დაუფასებელ ღვაწლს, რასაც იგი თავისი ლიტერატურული მუშაობით სდებდა სამშობლოს, და ათასი წვრილმანი თუ მნიშვნელოვანი საქმეებით გართული, ყველაზე მცირე დროს თარგმანებს უთმობდა.

მონა თუ მეტოქე

უცალო ვიყავ და უფროისი ღამით მიწერია.
ექვთიმე მთაწმინდელი

შექსპირის პირველი თარგმანი მეცხრამეტე საუკუნის ორმოციან წლებში მოევლინა ქართველ მკითხველს. ეს იყო “რომეო და ჯულიეტა”, რომელიც უხეირო ფრანგული

თარგმანიდან გადმოიღო დიმიტრი ყიფიანმა და ამიტომაც არ შეიძლებოდა კარგი ყოფილიყო. მაგრამ რაკი პირველი თარგმანი იყო, მაინც დიდი გამოხმაურება ჰპოვა მაშინდელს ლიტერატურულ წრეებში. ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს წერდა: “ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვა: ყიფიანმა გადმოთარგმნა «Ромео и Джулиетта, შექსპირის ტრაგედია, და მე ვთარგმნე «Юлий Таретский, ტრაგედია ლეიფევიცისა...”

ეს იყო 1841 წელს. ამის შემდეგ ინტერესი შექსპირის შემოქმედებისადმი დღითიდღე იზრდებოდა, და სულ მოკლე ხანში შექსპირმა ფართო პოპულარობა მოიპოვა ჩვენში. იმ ზომამდე შეიყვარა ჩვენმა ხალხმა აღორძინების ეპოქის ეს უდიდესი მწერალი, რომ 70-იან წლებში სამეგრელოს ერთ პატარა სოფელში მისი პიესა დადგეს, ხოლო იმაზე უფრო ადრე მეხუთე კლასის მოსწავლემ “ჰამლეტი” თარგმნაც კი სცადა! ეს პატარა ფაქტები თავისთავად ბევრის მეტყველია. ზედიზედ ითარგმნა “ოტელო”, “ვენეციელი ვაჭარი”, “ჰამლეტი”, “ტიმონ ათინელი”, “იულიოს კეისარი”, “ორი ვერონელი” და კიდევ რამდენიმე ნაწარმოები შექსპირისა. თარგმანები, რა თქმა უნდა, სხვადასხვა ხარისხით იყო შესრულებული, მაგრამ დიდად მაინც არ გაექცეოდა ერთმანეთს: მათ ახასიათებდა ერთი საერთო ნიშანი - ვერც ერთი ვერ გადმოსცემდა დიდი გენიოსის მგზნებარე სულსა და საკაცობრიო იდეალებს, ლაპარაკიც ზედმეტია ცალკეულ ენობრივი თუ მხატვრული ნიუანსების გადმოტანაზე. ასეთი თარგმანებით მკითხველს არ შეეძლო განეცადა დიდი მწერლის მაგიური ძალა, და მხოლოდ ინტუიციით თუ ჩასწვდებოდა გონებაგახსნილი მკითხველი ნაწარმოების სიღრმესა და სიდიადეს.

ამ მხრივ, ჩვენი ქვეყანა გამოჩინდა როდი იყო. ასეული წლების განმავლობაში ასეთივე უხეირო თარგმანებით იცნობდნენ შექსპირს თვით საფრანგეთსა და გერმანიაშიც, სადაც, ენის ნათესაობის წყალობით, შექსპირის თარგმანი გაცილებით უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ისეთ არამონათესავე და ინგლისურისაგან სრულაიდ განსხვავებული სტრუქტურის ენაზე, როგორც არის ქართული.

ყველგან, ყველა ქვეყანაში, დიდი ლიტერატურული მოვლენა იყო ხოლმე შექსპირის თარგმნა. გამოჩენილმა გერმანელმა მწერალმა ა. შლეგელმა ათეული წლები მოანდომა იმას, რომ შექსპირის უკვდავ ქმნილებათა გადმოსატანად შესაფერი ტონი მოენახა. არც ის უნდა დავიფიქროთ, რომ გერმანიაში შლეგელამდე უკვე ჩატარებული იყო სერიოზული მუშაობა შექსპირის თარგმნისათვის და ეს დიდად უადვილებდა საქმეს მთარგმნელს. შლეგელის თარგმანებმა სენსაცია მოახდინა მაშინდელ ლიტერატურულ წრეებში, რადგან ეს იყო შექსპირის პირველი რიგიანი თარგმანი საერთოდ მთელს მსოფლიოში, ხოლო კერძოდ გერმანული ლიტერატურისათვის ეს იყო ახალი დიდი მწერლის გამოჩენა. “...მე-13 საუკუნეში გერმანიას, გოეთესა და შილერის გვერდით, თავისი შექსპირიც მოევლინა. იგი ინგლისში 1564 წ. დაიბადა, ხოლო კვლავ აღსდგა 1767 წელს, თავისი გერმანელი მთარგმნელის სახით...” - წერდა ბრანდესი.

იმავე წერილში ბრანდესი განაგრძნობს:

Много требовалось, чтобы на свет могло появиться такое, повидимому, безпоитязательное умственное произведение, хотя и занимающее выдающееся место в литературе. Можно прочесть историю умственной жизни целого

поколения Германии в набросках и рукописях шекспировского перевода. Чтобы сделать возможным его появление, необходимо было, чтобы критика Лессинга и труды Вилланда и Эшенбурга подготовили почву, чтобы затем такой гений, как Гердер, сконцентрировал в своем лице всю восприимчивость и способность к умственным размышлениям германского ума и, властно, подчинив себе молодого Гёте, обратил его в своего ученика. Но Гёте своим написанным прозой «Гецем» похож только на Шекспира, пишущего прозой. Поэтому должен был еще родиться такой талант, как А. Шлегель, с его оригинальными особенностями, талант, в котором филологические способности и гибкость формы были унаследованы; затем этот талант должен был развить в себе высшее техническое совершенство и освободиться от пристрастия Бюргера ко всему грубому, резкому. Он должен был подвергнуться воздействию художественного воодушевления Шиллера, отбросив в сторону пристрастие Шеллера к торжественному и его робость перед необузданно-веселым; он должен был проникнуться полным пониманием Гёте, принять в наследство от него выработанный им язык, достигнуть еще более высокого, чем у Гёте, понимания необходимости согласования у Шекспира формы с содержанием; он должен был иметь сблизил себя подставный талант, подстрекающий его рвение и тонкий женский ум; сотни источников должны были слиться в один поток, сотни обстоятельств должны сочетаться, сотни лиц познакомиться друг с другом, сотни умов встретиться и взаимно оплодотвориться, прежде чем перед нами во всей его чарующей прелести могло появиться это произведение, как будто бы незначительное само по себе, перевод поэта, умершего за двести лет до того, но доставившее самую благородную умственную пищу миллионам людей, и оказавшее глубокое и продолжительное влияние на германскую поэзию. 17

ამდენი ადგილი იმიტომ დავუთმეთ ბრანდესის სიტყვებს, რომ წარმოდგენა გვეჩვენებს, რა დიდი მოვლენა იყო შექსპირის თარგმნა ისეთი დიდი ლიტერატურული ტრადიციების ქვეყნისათვის, როგორც გერმანია.

ერთი შეხედვით, მაჩაბელს თითქოს არა ჰქონია ასეთი ნიადაგი მომზადებული. ის რამდენიმე ცდა შექსპირის ქართულად თარგმნისა, რა თქმა უნდა, არავითარი წინასწარ მოსამზადებელი მუშაობა არ ყოფილა და მაჩაბელს ოდნავადაც კი არ გაუადვილებდა საქმეს. აბა რა დახმარება უნდა გაეწია მისთვის ასეთ თარგმანებს:

“კოროლო, მერზავეცო, დამიბრუნე მამაჩემი...”, ანდა - “...არ გაუცვეთია ბამბაკები, რომლითაც მისდევდა ქმრისა კუბოსა...”, ან თუნდაც ცოტათი უკეთესი თარგმანი “ოტელოსი”:

“უკეთუ ყოველთა მხედრობათ გაენაწილებინათ ჩემთან ტკბილი სანოლი, ხოლო მე არ მცოდნოდა, ჩემთვის იგი იქნებოდა ყოველივე სიამოვნების ასატანი! ეხლა კი მშვიდობით საუკუნოდ, ნეტარებაო ჩემო, მშვიდობით განსვენებაო, მშვიდობით ჯილავ გაბრწყინებულო, მშვიდობით ბრძოლანო, სადაც წყურვილნი დიდებისანი ითვლებიან კეთილ მოქმედებად, მშვიდობით, მშვიდობით ტაიჭნო ბრძოლისანო, საკრავნო,

გამამხნეველებლო ბარაბანო, გასაგმირელო სალამურო, მომიტევეთ ბაირახნო ნიშანო და განმამშვენებელო ძლევა მოსილთა ბრძოლათა შინა და თქვენ ზარბაზანო სიკვდილისანო, ვითარიდა ტყვია შემაშრობს საყვარლისაგან დაჩაგრულსა! მშვიდობით! თქვენთან უკვე აღარ ვარ ცნობილი!”. 18

ეს გამონაკლისი როდია! შექსპირის ყველა პიესა მაჩაბლამდე თითქმის ამგვარად ითარგმნებოდა. ბარემ აქვე მოვყვანოთ ამავე ადგილის მაჩაბლისეული თარგმანი, რათა ერთბაშად ვიგრძნოთ მაჩაბლის ენის საოცარი ძალა:

“თუნდა მთელ ბანაკს,
ყოველ ჯარისკაცს თუნდ ცალ-ცალკე ეგემნა იგი,
იმის ტკბილ სხეულს შეჰხებოდა, მე ბედნიერად
ჩავთვლიდი ჩემს თავს, არ მცოდნოდა ოღონდ არა-რა.
ან-კი მშვიდობით საუკუნოდ, სულის სიმშვიდეც,
მშვიდობით, ჩემო მხიარულო კმაყოფილებაჲ!
მშვიდობით, სპანო ჯილოსანო, დიდნო ბრძოლანო,
თავმოყვარების სათნოებად გარდამქცევებო!
მშვიდობით, ჩემის თავმომწონე ცხენის ჭიხვინო,
გულის აღმძვრელო დაფდაფებო, ბუკის მკვეთრო ხმაჲ,
ყურთა გამგმირო სალამურო, სამეფო დროშაჲ,
დაუდგრომლობაჲ, მღელვარებაჲ დიდებულ ომთა,
ბრძოლის მშვენებაჲ, სიამაყე თვალის მიმტაცო,
ოჰ, თქვენც მშვიდობით, მანქანანო, სიკვდილის მბადნო,
რომელთ ყელიდამ გადმოჰქუხს ხმა სმენად საშიში,
როგორც უკვდავის იუპიტრის საზარო გრგვინვა!
ოტელოს ჩარხი ბედ-უკუღმა გადატრიალდა!..”

როგორც ვხედავთ, შექსპირის ძველი ქართული თარგმანები მაჩაბელს ვერავითარ დახმარებას ვერ გაუწევდნენ, და, ერთი შეხედვით, ამ დიდი საქმისათვის მას თითქოს წინასწარ არა ჰქონია ნიადაგი მომზადებული.

მაგრამ ასე მოგვეჩვენება მხოლოდ მაშინ, თუ ზერელედ მივუდევით საქმეს, და წინასწარ მოსამზადებელი ნიადაგი მხოლოდ და მხოლოდ შექსპირისავე ნაწარმოებების ძველ ქართულ თარგმანებში ეძებნეთ. სინამდვილეში კი მაჩაბელს შექსპირის თარგმანისათვის იმაზე უფრო საფუძვლიანი და მყარი ნიადაგი ჰქონდა მომზადებული, ვიდრე შექსპირის რომელიმე სხვა მთარგმნელს რომელიმე სხვა ქვეყანაში. ეს ნიადაგი უფრო შორს უნდა მოვსინჯოთ. ამ ნიადაგს ამზადებდნენ შვიდ-რვა საუკუნის წინ ჩვენი დიდი მწერლები და მოღვაწეები, რომელთა შესანიშნავი თარგმანები მაჩაბელმა რვა წლის ასაკშივე თითქმის ზეპირად იცოდა; ამ ნიადაგს ამზადებდა “ვისრამიანის” პოეტური პროზა და რუსთაველის უკვდავი პოემის ნათელი სტრიქონები; საბა ორბელიანის დახვეწილი მოთხრობები; ბარათაშვილის მღელვარე ლექსები... აქამდე მაჩაბელმა თავისი ნათელი გონებით და საოცარი ალღოთი ბავშვობიდანვე შეითვისა ყველა ეს ელემენტი და როდესაც მის ბრწყინვალე თარგმანებს ვკითხულობთ, ეს რაღაც ბედნიერ შემთხვევითობად კი არ უნდა

მივიჩნიოთ, არამედ ჩვენი დიდი კლასიკური ლიტერატურის ბუნებრივ გაგრძელებად. აქ თანაბრად გამოსჭვივის მთანმინდელების თარგმანების დარბაისლური ტონი და მდიდარი ლექსიკა, “ვისრამინისა” და “ვეფხისტყაოსნის” ენის მაღალი პოეტურობა, სიმსუბუქე და გასაოცარი სინათლე, საბა ორბელიანის პროზისა და ქართული ხალხური ზღაპრების უაღრესი ლაკონურობა და მსუბუქი იუმორი, ბარათაშვილის პოეზიის სიღრმე და მღელვარება.

ნიადაგის მომზადებაზე როცა ვლაპარაკობთ, ჩვენ შეგვიძლია დავასახელოთ კიდევ რამდენიმე ფაქტორი. მათ შორის, უპირველესად, მგზნებარე პატრიოტიზმი მაჩაბლისა, რომელიც, თავისი დიდი თანამედროვე მწერლების - ილიასა და აკაკის მსგავსად, მხოლოდ შემოქმედებითი წვის გასანელებლად კი არა წერდა, მხოლოდ იმისათვის კი არა წერდა, რომ ეწერებოდა, არამედ ყოველ სტრიქონს, შექსპირის ყოველი ახალი პიესის თარგმანს მშობელი ხალხის სულიერ აღორძინებასა და განვითარებას უკავშირებდა. სამშობლოს ასეთი უანგარო სიყვარული ასულდგმულებდა და შთაგონებას მატებდა მაშინდელ ჩვენს დიდ მოღვაწეებს!..

შეიძლებოდა დაგვესახელებინა აგრეთვე ერთი არცთუ ისე უმნიშვნელო ფაქტორი: შექსპირი აღორძინების ეპოქის წარმომადგენელი იყო და მის შემოქმედებაში გამოხატულება ჰპოვა ამ ეპოქის მთელმა წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრებამ, სიკეთისა და ბოროტის უკიდურესობამდე დაძაბულმა ბრძოლამ, კეთილშობილი ადამიანის იმედის გაცრეებამ და სასოწარკვეთილებამ, “მძლავრთ უკმეხობამ... უამთა სიმწარემ... მტარვალთა ჩაგვრამ... სიამაყის თავგასულობამ... მართლმსაჯულების გვიანობამ... უღირსისაგნა ღირსეულის შეურაცხყოფამ...”

არა მთლიანად, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც ასეთი სურათები ჩვენი ხალხის იმდროინდელ ცხოვრებაშიც იგრძნობოდა. ფეოდალიზმის დაგვიანებულმა, მაგრამ სწრაფმა რღვევამ, კაპიტალიზმის ჩქარმა განვითარებამ, ერის სულიერი ცხოვრების მანამდე არნახულმა აღორძინებამ ჩვენშიაც წარმოქმნეს ისეთი წინააღმდეგობანი და დაახლოებით ისეთი სიტუაციები, რაც რამდენიმე საუკუნის წინათ შექსპირის ინგლისისათვის იყო დამახასიათებელი.

მაჩაბელს თავის ირგვლივ შეეძლო დაენახა და ხედავდა კიდევ ჰამლეტივით დიდი შთაბეჭდილებისა და კეთილშობილი ბუნების მეოცნებე ადამიანებს, რომლებიც ამჩნევდნენ ქვეყნად გამეფებულ საშინელ უსამართლობას და ძალმომრეობას, და არ კი იცოდნენ როგორ შებრძოლებოდნენ; მას შეეძლო დაენახა, და ხედავდა კიდევ, ჰოლონიუსის მსგავს ფლიდ და გაიძვერა ჩინოვნიკებს, ბოროტი ადამიანების ბრმა იარაღად ქცეულ სუსტი ნებისყოფის უსინდისო ადამიანებს - გილდენსტერნებსა და როზენკრანცებს, ვერაგ და გაიძვერა იაკოებს... ასეთი ვაჟბატონები იმ დროსაც საკმაოდ ბევრნი იყვნენ და სწორედ მათ შესახებ წერდა მაჩაბელი. “... მოცლილი დრო ჭორებისათვის ჰქონდათ გადადებული... და ამ გულცივობით გულს უკლავდნენ იმათ, ვინც იტანდა საზოგადო საქმისათვის შიმშილს, წყურვილს, უწყალო, განუწყვეტელ შრომას და თან ყოველს ამაზე კიდევ უარესს - საზოგადოების გულგრილობას, უმადურობას...” 19

ერთი სიტყვით, შექსპირის ნაწარმოებთა სიტუაციებსა და ხასიათებს მაჩაბელი თვითონვე ხედავდა თავის ირგვლივ და ამან უსათუოდ ერთგვარი გავლენა მოახდინა მის თარგმანებზე. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ხშირად მაჩაბლის ბიოგრაფიის

ცალკეული ეპიზოდები და განწყობილებანი ემთხვევა იმ პერიოდს, როცა მან შექსპირის ასეთივე განწყობილების ნაწარმოებები თარგმნა. იქნებ ეს შემთხვევითი არ იყოს! მაგალითად, გახურებული “ბანკობილის” დროს, როდესაც საზოგადოება ორ პარტიად იყო გაყოფილი და ერთმანეთის წინააღმდეგ შეუპოვარ ბრძოლას აწარმოებდნენ, მაჩაბელმა თარგმნა “იულიუს კეისარი”, რომელშიაც პარტიათა ასეთივე შეუპოვარ ბრძოლას ვხედავთ; სიცოცხლის უკანასკნელ წელს, დასწრებულმა და ყველაფრისაგან გარიყულმა მაჩაბელმა სწორედ “კორიოლანოსი” თარგმნა და ა. შ.

ერთი სიტყვით, ზემოთ ნახსენებ სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერთად, მაჩაბლის თარგმანების გამარჯვება იმანაც განაპირობა, რომ მთარგმნელს ისეთი სიტუაციები და განწყობილებანი უნდა ეთარგმნა, რასაც თვითონვე განიცდიდა. ყოველივე ამას თუ დავუმატებთ მაჩაბლის დიდ ერუდიციასა და საოცარ ლინგვისტურ ნიჭს, გასაგები გახდება, როგორ შექმნა მან შექსპირის უბრალო თარგმანები.

თარგმანები, მართლაც, უბაღლო იყო, ეს შეიძლება ითქვას პირდაპირ და გადაუჭარბებლად. ამაში დარწმუნდება ყველა, ვინც მაჩაბლის თარგმანებს შეადარებს მანამდე არსებულ სხვა თარგმანებს ყველა ენაზე. ამას გადაჭრით ამბობს ისეთი კომპეტენტური პირი, როგორიც იყო ოლივერ უორდროპი, ვისთვისაც ინგლისური დედა-ენა იყო, ხოლო ქართული და ევროპული ენები ჩინებულად იცოდა და, ამრიგად, საშუალება ჰქონდა მაჩაბლის თარგმანები შექსპირის სხვა ენებზე თარგმნილ პიესებთან შეედარებინა.

* * *

პირველი ბედნიერი მიგნება, პირველი გასაღების პოვნა იყო შექსპირის იამბიკური პენტამეტრისათვის ქართული თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსის მისადაგება. როგორც ირკვევა, ამის არჩევანი მაჩაბელს ეკუთვნის, ხოლო ილია ჭავჭავაძემ მიიღო მისი მოსაზრება ამ საქმეში, და “მეფე ლირი” მათ სწორედ თოთხმეტმარცვლოვანი თეთრი ლექსით თარგმნეს.

ეს არჩევანი მაჩაბელს, ალბათ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიამ შთააგონა. მას ბავშვობიდანვე ხიბლავდა ბარათაშვილის პოეზიის სიღრმე და ვნებათღელვანი მისი საკაცობრიო იდეალები, ლექსის საოცარი დინამიურობა... ბავშვობაში, ბარათაშვილისავე გავლენით, თვითონვე წერდა ხოლმე თოთხმეტმარცვლოვან ლექსებს. აღსანიშნავია მისი ერთი ლექსი, რომელიც ზემოთ უკვე ვახსენეთ და რომელიც ბარათაშვილის პოეზიის აშკარა გავლენით არის დაწერილი. ამას ერთი წაკითხვითაც იგრძნობს კაცი.

“ზაფხულის ღამეს ვინეჭ გულაღმა და შევყურებდი ჩემზედ შეკრულსა
ცისა კამარას უღრუბლ-უმთვაროს, ვარსკვლავებითა აჭრელეებულსა;
არც მფრინველთ შტვენა, არცა ბუზის ხმა ჩემსა გარშემო არ მოისმოდა
და მიძინებულს მშვენიერს ღამეს ნიაფიცა კი ძილს არ უფრთხობდა.
ვფიქრობდი, ნუთუ ვინცა შექმნა ცა და ქვეყანა, -
შექმნა ჩვენთვისა უთვალავნი ესე ვარსკვლავნი?
ნუთუ იმისთვის მზე და მთვარე ქვეყნად მოჰფინა,

რომ მხოლოდ სულდგმულთ ქვეყნიერთა დაგვეტკბოს თვალნი?
 ნუთუ ბუნების სუფრა ჩვენ, კაცთ, გვიშლია წინა
 და სანთელთ წილად გვინათობენ ცის მნათობთ აღნი?
 და შემოქმედმა ნუთუ მხოლოდ ჩვენ მოგვიჩინა,
 ჩვენ, მიწიერთა, დედამიწის და ზეცის ძალნი?!
 არა, არ მჯერა, რომ ესე იყოს ქვეყნიერების განწყობილება.
 ეს არის მხოლოდ ამაყი აზრი, ბუნებისადმი ცილის წამება:
 დედამიწაა ერთი ვარსკვლავი, ცისა სიღრმეში გადაკარგული,
 ვინ მისცა ამას დანიშნულება, სხვა ვარსკვლავთ შორის განსხვავებული?!
 მჯერა, რომ ზოგნი, სხვებზე მეტად მოელვარენი
 დედამიწისა წარსულს ხატსა წარმოადგენენ,
 ჯერ არცა მწერნი, არც ყვავილნი, არც მცენარენი
 იქაურთ ველთა არ ამკობენ, არ აჭრელებენ.
 მაგრამ რას ვამბობ! იქ რა უნდა ან ველს, ან ტყესა!
 ბუნების ძალნი არ არიან ჯერ იქ დამცხრალნი,
 იქ გაურჩევლად ერევიან ჯერ ერთმანეთსა
 ცეცხლისა აღნი, წყლისა ორთქლნი, ქართა მქროლვანი.
 მთაზედ ყოველნი მიწის კავშირნი მსუბუქს ჰაერად გადაქცეულან;
 რკინა და მიწა, ქვა და სულდგმული იქ სიცხის ბულში ვერ გარჩეულან.
 მჯერა, არიან ესე ვარსკვლავნი ცეცხლით მოცულნი მიწის სახენი,
 უბომ-უძირო, დაუსრულებელს, ცისა სივრცეში მოცურავენი”.

როდესაც შექსპირის თარგმნა გადანწყვიტა და უფრო დაკვირვებით წაიკითხა დიდი გენიოსის პიესები, მაჩაბელს ბარათაშვილის ლექსები გაახსენდა და ერთბაშად იგრძნო ამ ორი დიდი მწერლის სულიერი ნათესაობა. ალბათ, მაშინვე გადანწყდა შექსპირის პიესების თარგმნა თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსით! შემდეგ მაჩაბელმა თავის შექსპირისეულ თარგმანებს შეუნარჩუნა არა მარტო ბარათაშვილის ლექსის ფორმა, არამედ მისი პოეზიის დიდი მღელვარება და სიღრმეც მისცა...

მრავალგვარ სიძნელესთანაა დაკავშირებული შექსპირის თარგმნა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, შექსპირს თავის პიესებში გამოყენებული აქვს 20.000-მდე სტყვა, ამასთან მისი ენა უაღრესად ხალხურია, ანდაზებით, კალამბურებით, ქარაგმებითა და იდიომებით სავსე. ხშირად კითხულობთ ერთს, გჯერათ, რომ ეს აზრი სწორედ ასე უნდა იყოს, როგორც პირველი წაკითხვით გაიგეთ. მაგრამ სინამდვილეში სულ სხვა გამოდის.

შექსპირმა სახეთა ოკეანე შექმნა. გამოჩენილი ინგლისელი პოეტი კოლრიჯი მას “ათასსულიან შექსპირს” უწოდებს. მისი ტრაგედიებისა და კომედიების ყველა გმირი თავისი ენით მეტყველებს და მთარგმნელმა უსათუოდ უნდა დაიცვას ეს ნიუანსი. სულ სხვაგვარია გაქნილი კარისკაცის პოლონიუსის ლექსიკა და მეტყველების მანერა, სხვაგვარად მეტყველებს მელანქოლიით შეპყრობილი ჰამლეტი, ხოლო ბრძენი მესაფლავე ამათვან სავსებით განსხვავებულია. ასეა შექსპირის ყველა ტრაგედიასა და კომედიაში.

ამა თუ იმ განწყობილების შესაქმნელად შექსპირი ძალიან ხშირად მიმართავს სიტყვათა თამაშს, ერთგვარ კალამბურს, რომლის თარგმნა სხვა, არამონათესავე ენაზე უდიდეს სიძნელეს წარმოადგენს.

შექსპირის ენა არის მსუბუქი, სასაუბრო, ცოცხალი დიალოგით გამართული. ხშირად ერთ პიესაში ქარაგმით არის რაიმე სახე ან მოვლენა ნახსენები, და მხოლოდ სხვა ნაწარმოებით შეიძლება მისი ახსნა. ზოგჯერ ნაგულისხმევი აზრის ასახსნელად საჭირო ხდება ძველი ინგლისური ფოლკლორის მოშველება, რადგანაც შექსპირის პიესებში ხშირად ვხვდებით ბალადებიდან და სიმღერებიდან ამოღებულ ფრაზებს, რომლებიც ეპიგრაფების მსგავსად, იმ ბალადებისა და სიმღერების განწყობილებას ქმნიან. ამიტომ მთარგმნელისათვის საჭიროა შექსპირის შემოქმედების ღრმა ცოდნა, ისტორია და ინგლისური ლიტერატურის ღრმა ცოდნა.

ყველაფერი ეს დიდ სიძნელეს უქმნის შექსპირის მთარგმნელს.

მთარგმნელის გამარჯვება მაშინ იქნება გარანტირებული, თუ იგი მოახერხებს გადმოიტანოს ორიგინალის მთავარი არსი - ნაწარმოების საერთო განწყობილება, ნაწარმოების ლეიტმოტივი. ამ ამოცანის შესრულებას უნდა ემსახურებოდეს მთარგმნელის მთელი მუშაობა.

შესაძლებელია რომელიმე პოეტური ნაწარმოების თარგმანში მტკიცედ იყოს დაცული სტრიქონების რაოდენობა, მეტრი, რითმების განლაგება, მუსიკალობა, მაგრამ თარგმანი მაინც არ გამოხატავდეს ორიგინალის განწყობილებას, ავტორის იდეას, მის გააზრებას. ასეთი თარგმანი შეიძლება შევადაროთ კარგად შეკერილ ტიკინას, რომელსაც ყველა ნაწილი თავის ადგილზე აქვს მიკერებული, მაგრამ სული არ უდგას. ეს, რა თქმა უნდა, ანბანური ჭეშმარიტებაა მთარგმნელისათვის. მაგრამ ზოგიერთ მთარგმნელს შეცდომა მოსდის, როცა ცდილობს ორიგინალის განწყობილება გადმოიტანოს მხოლოდ სტრიქონებისა და სიტყვების მტკიცე თანამიმდევრობით, სიტყვებისა და წინადადებების ზუსტი თარგმანით. ხშირად ორიგინალის სინტაქსის გადმოტანითაც; ამასთან ივინყებს მთავარს - ნაწარმოების საერთო იდეასა და განწყობილებას.

ასეთ თარგმანს პირობით შეიძლება ვუნოდოთ ფორმალისტური და რამდენადაც იგი ერთი შეხედვით ახლოს დგას ორიგინალთან, სწორედ იმდენად არის დაშორებული ავტორის განწყობილებასა და ნაწარმოების ძირითად იდეას.

შექსპირის ყველა პიესა თავისი განწყობილებით მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ერთი გამოჩენილი შექსპიროლოგი განიხილავს “მაკბეტს” და ამტკიცებს: ეს ტრაგედია ისეა გამსჭვალული ერთი განწყობილებით, რომ უთუოდ ერთ ლამეშია დანერვილიო. ჩვენ შეიძლება ვერ დავეთანხმოთ ამ მეცნიერს, მაგრამ თავისთავად ეს მოსაზრება საინტერესოა. შექსპირის ყოველი პიესა მართლაც საოცრად არის შეკრული ერთი განწყობილებით, და, სხვათა შორის, ეს არის შექსპირის თარგმნის ერთი დიდი სიძნელე.

უდიდესი დამსახურება მაჩაბლისა სწორედ ის არის, რომ მან შეძლო მოენახა ყველა ნაწარმოების გასაღები, ჩასწვდომოდა ორიგინალის სიღრმესა და დედააზრს. რვა ტრაგედია თარგმნა მაჩაბელმა და გადაუჭარბებლად შეიძლება ითვას, რომ მან შესძლო ყველგან გადმოეტანა ნაწარმოების მთავარი განწყობილება. მაგრამ მის თარგმანებს მაშინვე შეატყობ, რომ სტრიქონების თვლითა და სიტყვების ზომვით არ

უპოვნია მაჩაბელს ეს გასაღები. მაჩაბელი გარედან არ უყურებს ნაწარმოების გმირებს, იგი ამ გმირებიდან გამოდის. იგი ნაწარმოების საერთო განწყობილებას ქმნის არა ცალკე სიტყვებისა და ფრაზების ზუსტი ლექსიკონური თარგმნით, არამედ ცალკეული გმირის ხასიათის გახსნით, ცალკეული სიტუაციის ღრმა, პოეტური ანალიზით.

მაჩაბელს კარგად ესმის, რომ ხშირად სიზუსტის დაცვით, სიტყვების პირდაპირი თარგმნით, ნაწარმოების შინაარსისა და ქართული ენის ბუნებს გაუთვალისწინებლად, არასასურველ შედეგს მივიღებთ. ასეთი თარგმანი, პირიქით, დაშორდება ორიგინალს. ამიტომაც იგი ბრმად არ თარგმნის ცალკეულ ფრაზას, არამედ საოცარი ინტუიციით წყვედება ყველა ნიუანსს და შესაფერი ფორმით გადმოაქვს ქართულად.

მოვიტანოთ ერთი პატარა მაგალითი.

ჰორაციოს მეგობრები ეტყვიან, რომ ღამლამობით, ციხესიმაგრის წინ გამოჩნდება ხოლმე გარდაცვლილი მეფის აჩრდილი და მხედრული ნაბიჯით ჩაივლის. ჰორაციო განსწავლულია, ახალი დროის ახალგაზრდაა, რენესანსის პირმო. მან იცის, რომ “ბევრი რამ ხდება ცათა და ქვეყნად, რაც ფილოსოფოსთ არც კი დასიმრებიან”, ცხოვრებას იგი ავლენებულად უყურებს. ახლაც ხუმრობის გუნებაზეა, რადგან აჩრდილის სანახავად მიდის. ჰორაციო გაჰყვება ამხანაგებს.

ღამეა. ბნელა. გუშავი კარგად ვერ გაარჩევს სიბნელებში ჰორაციოს და ჰკითხავს:

– What is Horatio there?

– A piece of him. - უპასუხებს ჰორაციო.

(პირდაპირი თარგმანი:

- ჰორაციო ხარ?

- მისი ნაჭერი.).

ინგლისურად “A piece of him” თავისებურად უღერს. მაშინვე გვაგრძობინებს სცენაზე პირველად გამოჩენილი გმირის განწყობილებას. ეს ფრაზა რომ პირდაპირ, სიტყვასიტყვით ეთარგმნა მაჩაბელს, რა თქმა უნდა, ვერ გადმოსცემდა ამ განწყობილებას. როგორც ვერ გადმოსცემს მას ფრჩხილებში მოთავსებული პირდაპირი თარგმანი. მაჩაბელს ეს ფრაზა ასე აქვს თარგმნილი:

- ჰორაციო, მგონი შენა ხარ?

- მგონი ისა ვარ. - უპასუხებს ჰორაციო.

თარგმანში ზედმინწევნით სისწორით არის გადმოტანილი ორიგინალის აზრი და განწყობილება.

იმავე სურათში სცენაზე შემოდის რამდენიმე ჯარისკაცი. გუშავი მათ შესძახებს:

– Stand, ho! Who is there?

– Friends to this ground, - უპასუხებს შემოსული.

(პირდაპირი თარგმანი:

- შეჩერდით! ვინ ხართ?

- მეგობრები ამ ნიადაგის.).

მაჩაბელმა არც აქ თარგმნა სიტყვასიტყვით ბოლო ფრაზა, რადგან პირდაპირი თარგმანი უაზრო იქნებოდა; ამიტომ მან გადმოიტანა ის, რაც ინგლისურ ფრაზაში

იგულისხმებოდა, მოუნახა ისეთი შესატყვისი, რასაც, მაგალითად, ქართველი კაცი იტყოდა:

- აი, მგონია მათი ხმაა, აქ ვინ მოდიხართ?
- მოყვარენი ვართ.

“მოყვარენი ვართ” სრულიად ბუნებრივი გამოთქმაა ქართულად და ზედმინევნიტ გადმოსცემს შექსპირის ფრაზის შინაარსს.

ივანე მაჩაბელმა შესანიშნავად იცის ქართული ენა ყველა თავისი ნიუანსით. იგი აღზრდილია ქართულ კლასიკურ ლიტერატურაზე, ამავე დროს კარგად იცის ხალხური ენა და უხვად იყენებს თარგმანებში ხალხურ გამოთქმებსაც. სწორედ ეს ორი მდიდარი წყარო ასაზრდოებს მის ენას. შედეგი ბრწყინვალეა: მაჩაბლის ფრაზა ყოველთვის მსუბუქია, მოქნილი, მოხდენილი, ნათელი, ცოცხალი. მაჩაბელს ყველგან ყოფნის სიტყვა შექსპირის სიბრძნის გადმოსაცემად. მის თარგმანებში ვერსად ნახავთ ხელოვნურ გამოთქმებს, არაბუნებრივ ფრაზებს. ეს იგრძნობა ყოველ სტრიქონში. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი.

იმისდა მიხედვით, თუ რა კონტექსტში ხმარობს მაჩაბელი სიტყვას, აი, როგორ იცვლება ერთი და იგივე ინგლისური სიტყვის ქართული მნიშვნელობა.

“Ambitious” ნიშნავს “პატივმოყვარეს”. “ჰამლეტში” ჯარისკაცი სიამაყით იხსენებს დამარცხებულ მტერს, ნორვეგითა მეფეს და მას უწოდებს “ambitious”-ს.

When ht th’ambitious Norway combated (“ჰამლეტი”).

მაჩაბელს რომ “პატივმოყვარედ” ეთარგმნა ეს სიტყვა ამ კონტექსტში, თარგმანი პირდაპირი იქნებოდა, ზუსტიც, მაგრამ ჯარისკაცის განწყობლებას ვერ გადმოსცემდა. აქ თავისი ქვეყნის გამარჯვებით გაამაყებული ჯარისკაცი აგდებულად ახსენებს მტერს, დასცინის მას და მთარგმნელსაც ისეთი სიტყვა უნდა შეერჩია, რაც მის ნამდვილ განწყობილებას გამოხატავდა.

როს დაამარცხა თავგასული ნორვეგიელი.

თარგმნა მაჩაბელმა და მართლაც ზედმინევნიტით სისწორით გადმოსცა გმირის დამოკიდებულება მტრისადმი.

სხვა ადგილას იგივე სიტყვა სულ სხვა კონტექსტში გვხვდება:

Stand still ambitious debt is paid (“იულიუს კეისარი”).

აქ ბრუტოსი ხალხს მიმართავს თავისი მეგობრის - კეისრის შესახებ, რომელიც მას გულით უყვარდა, მაგრამ სახელმწიფოსა და ხალხის ინტერესების გამო მოჰკლა. ამიტომ არ შეიძლებოდა ბრუტოსს აგდებულად ეხსენებინა კეისარი. ამ კონტექსტში იმავე სიტყვით რომ ეთარგმნა მაჩაბელს ინგლისური “ambitious”, როგორც ზემომოყვანილ კონტექსტში თარგმნა, აზრის დამახინჯება იქნებოდა, ვერ გადმოსცემდა გმირის განწყობილებას. მთარგმნელი აქაც გმირის ხასიათისა და განწყობილების გახსნიდან გამოვიდა და სწორედ გადმოგვცა ორიგინალის აზრი:

დამშვიდდით, ღირსად დაისაჯა თავმოყვარება.

იმავე პიესაში იმავე სიტყვას მაჩაბელი, კონტექსტისა და მოქმედების სიტუაციის მიხედვით, სხვაგვარადაც თარგმნის:

But as he was ambitious I slew him (“იულიუს კეისარი”).

მაგრამ მედიდური იყო და ამისათვის მოვჰკაღ იგი.

ამბობს ბრუტოსი, რომელსაც გულით უყვარდა კეისარი და არ შეიძლებოდა მასზე ეთქვა ან “თავგასული”, ან “პატივმოყვარე”.

I am very... ambitious.

მე მეტისმეტად... პატივმოყვარე ვარ. (“ჰამლეტი”)

სხვა პიესებში იგივე სიტყვა მაჩაბელს შინაარსის მიხედვით თარგმნილი აქვს “გულზვიადადა” და “ქედმაღლურად”.

კიდევ ერთი მაგალითი: “ambitious” “ამაყსა” ნიშნავს.

Till your poured heart break (“იულიუს კეისარი”).

ვიდრე ეგ ზვავი გული შუა არ გაგისკდება.

თარგმნის მაჩაბელი.

He is grown too proud to be valiant. (“კორიოლანოსი”).

მაგ ვაჟუკაცობამ მეტისმეტად წაათამამა.

აქ საინტერესო ისიც არის, რომ მაჩაბელმა ზმნის ფორმით იხმარა ეგ სიტყვა და ამით მეტი მოქნილობა და დინამიურობა მისცა ფრაზას (პირდაპირი თარგმანი იქნებოდა: “მეტისმეტი თამამი (ანუ ამაყი) გახადა”).

I am very proud (“ჰამლეტი”);

ამპარტავანი ვარ.

ვხვდებით მეორე სახის ცვლილებებსაც, როცა სხვადასხვა ინგლისურ სტყვას ერთი ქართული შესატყვისი აქვს:

Since Cassius first whet me against Caesar, I have not slept. (“იულიუს კეისარი”).

“whet” ნიშნავს გაღიზიანებას, აღძვრას, წარმართვას. ეს სტრიქონები ასე აქვს თარგმნილი მაჩაბელს:

რაც კასიოსმა კეისარზე მე წამაქეზა,

თვალთ ძილი აღარ მეკარება.

No, not an oath; if not the face of men,

The sufferance of our souls, the time's abuse,

It these be motives weak. (იქვე).

ფიცი რად გვინდა! თუ სირცხვილი კაცთა წინაშე,
ამდენ სულთ ტანჯვა, სიბედშავე ჩვენი ყოფისა
წასაქებებლად არა კმარა!..

ტექსტშია:

Tempt me no further.

ნულარ მაქებებ, -

თარგმნის მაჩაბელი.

...So, after Pyrrhus pause,

Aroused vengeance sets him new a-work ("ჰამლეტი").

...ისე პიროსი.

განმეორებით წააქება შურისძიებამ.

მაჩაბლის ყველაზე უფრო დიდი ღირსება ისაა, რომ იგი ახერხებს მოუნახოს შექსპირის მდიდარ ლექსიკას ნამდვილი ქართული ადეკვატი. მისთვის სიტყვა განყენებულად არ არსებობს. სიტყვით იგი გამოხატავს აზრს, ქმნის სახეს, მოვლენას თავის სახელს არქმევს. ამასთან ნაგულისხმევი არაფერი რჩება - მკითხველს ნათლად წარმოუდგება ამ სიტყვით გამოხატული მოვლენა ან სახე. ამიტომაცაა, რომ როდესაც მაჩაბლის თარგმანს ვკითხულობთ, სიტყვები პირდაპირ აღბეჭდავენ ჩვენს ცნობიერებაში სახეებს. მკითხველს არ სჭირდება სიტყვის გასაცოცხლებლად შესაფერი სახის ძებნა. სიტყვას იგი თარგმნის არა ლექსიკონურად, არამედ აზრობრივად. მაჩაბელი დიდი ოსტატობით ქსოვს სიტყვების მომხიბლავ ქსოვილს და ქართულადაც ძლიერად აუღერებს შექსპირის უკვდავ სიმფონიებს. ხანდახან გხიბლავთ გაბედული გამოთქმები, პირველად მაჩაბლის მიერ გამოყენებული ქართულ ენაში.

მოვიტანოთ იმის მაგალითები, თუ ინგლისური სიტყვის ან გამოთქმისათვის რა შესანიშნავ, გაბედულ შესატყვისს პოულობს მაჩაბელი. ბევრი სიტყვა და გამოთქმა მან თვითონვე შემოიტანა ენაში:

Urge me no more, I shall forget myself... ("იულიუს კეისარი").

დამეხსენ, ბრუტოს, ლამის გონება დამეფანტოს.

(პირდაპირი თარგმანი იქნება: "ლამის თავი დამავინწყდეს").

The jealous o'erworn widow and herself... ("რიჩარდ მესამე").

ეს და ის ქვრივი, ეჭვიანი, დროგაცვეთილი

მარტოდ-მარტონი აქ მეფობენ, ნათლიდედობენ.

“O’erworn”- ზედმინვენით ამასვე ნიშნავს, ე. ი. უკვე უამგადასული, ხანდაზმული, ან, სიტყვასიტყვით “გადაცვეთილი ქვრივი”. რაკი გლოსტერი აგდებულად ლაჰარაკობს დედოფალზე, ქართულად ძალიან კარგად გამოდის აზრი. ვერც ერთი სხვა სიტყვით ვერ გადმოსცემდი ამ აზრს!

იმავე პიესაში ასეთ ფრაზას ვხვდებით:

my Lord of Buckingham, if my weak oratory
Can from his mother win the Duke of York...

“Weak oratory” - პირდაპირ რომ ვთარგმნოთ, იქნება “სუსტი მჭევრმეტყველება”. იგულისხმება, რომ კარდინალს (რომელიც ამ სიტყვებს წარმოთქვამს) არა აქვს იმედი, დაიყოლიოს იორკის მთავარი. ქართულად ეს სტრიქონებიც შესანიშნავადაა თარგმნილი:

მილორდ ბუკინგამ, თუკი ჩემი მწირმეტყველება,
დაათხოვნინებს თავის დედას იორკის მთავარს...

ომიდან დაბრუნებული, გამარჯვებული მაკბეტი მიმართავს კუდიანებს:

Stay you imperfect speakers, tell me more...

(სიტყვასიტყვით თარგმანი იქნება: შეიცადეთ თქვენ, ვინც არ იცით სათქმელის დასრულება და მაუწყეთ.).

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

აქ შეიცადეთ, სიტყვაძვირო, ყველა მაუწყეთ...

იმავე პიესაში:

Be not a niggard of your speech...

“Niggard” - ძუნწს ნიშნავს. ეს ფრაზა ასეა თარგმნილი:

ყველა მითხარ, ნუ სიტყვაძვირობ.

ეს გამოთქმა მაჩაბელს ხალხში აქვს გაგონილი. ქართლის სოფლებში ხშირად ამბობენ ხოლმე: “სიტყვაძვირი (ან პურძვირი) კაცია”, “წისქვილძვირობა იყო”, “წყალძვირობაა” და ა. შ. როგორც ვნახეთ, ეს შესანიშნავი ხალხურ იგამოთქმა მოხდენილად გამოიყენა მაჩაბელმა თარგმანში და ფრაზას ლაკონურობა მისცა.

“ულიუს კეისარი” ასე იწყება: მარულოსი ცდილობს ქუჩაში შეყრილი მოქალაქეების გაფანტვას. იგი თვითეულ მათგანს ეკითხება, რა ხელობისა ხარო. მოქალაქენი ენამახვილობენ. განსაკუთრებით ერთი მათგანი, მეჯღანე უპასუხებს ქარავმებით. მოთმინებიდან გამოსული მარულოსი დაუყვირებს:

– What trade thou knave? Thou naughty knave, what trade?

– Nay, I beseech you, sir, be not out with me: yet if you be out, sir, I can mend you.

(სიტყვასიტყვით თარგმანი იქნება: - რა ხელობისა ხარ მაინც, საზიზღარო არამზადავ, თქვი, რა არის შენი ხელობა?

- გთხოვთ, მოთმინებიდან ნუ გამოხვალთ, და თუ მაინც გამოხველით, მე შემოძლია თქვენი დაკერება).

ახლა ვნახოთ, რა ჩინებულად თარგმნა ეს დიალოგი მაჩაბელმა.

მარულოსი: მერე რა ჰქვიათ შენს ხელობას, აღარ იტყვი, შე არამზადა?

მეორე მოქალაქე: ნუ გაცხარდები, მოთმინებას ნუ შემოიცვეთ, თორემ ისევ მე გამიხდები დასაკერებელი.

(ამით იგი აგრძნობინებს კიდევ, წაღების მკერავი ვარო.)

მაჩაბელს ემარჯვება სიტყვის ლაღად მოქნევა, აზრისათვის ნამდვილი ქართული იერის მიცემა და ამიტომაცაა, რომ შექსპირის მაჩაბლისეული პიესები თარგმანის შთაბეჭდილებას არ ტოვებენ, ისინი ორიგინალური ნაწარმოებებივით უღერენ. მაჩაბელი უხვად იყენებს ქართულ იდიომატიკას, ინგლისურ იდიომებსა და ანდაზებს მოხდენილად ცვლის ქართული შესატყვისებით.

“ხედავ, გარს როგორ შემოენყო თითს ეგ ბეჭედი.”

“მის მძიმე საქმეთ მე ვზიდავდი ბარგის ცხენივით.”

“მაგრამ მან ისე მანყენინა ცხრაჯერ თუ ათჯერ, რომ ცოტას განყდა, არ ჩავურჯე ფერდში მახვილი.”

“ძალნო ციურნო, შევეუსმინეთ!.. ველარ ვახერხებ გამოვთქვა ჩემი ნეტარება... ხმა აღარ მომდევს...”

“ენა ამიხსნა ულეველმა ბედნიერებამ.”

“ქვეყანას კითხვით შევაჯერებ.”

“მე მთხოვენ ხელის გამოღებას და სიტყვის თქმასა.”

“და სიკვდილს არის მიწეული თითონ კასიოც.”

“ეგ არის კასკა, წილჩადებული ჩვენს საქმეში.”

და ა. შ. დაუსრულებლად, ყველა პიესაში, ყველა გვერდზე...

We might have met them dardful beard to beard,

And beat them backward home.

(პირდაპირი თარგმანი: ჩვენები რომ არ დამხმარებოდნენ, გაბედულად შევხვდებოდით პირისპირ და ცემით დავირეკდით სახლებში.)

თარგმანში ვკითხულობთ:

რომ ჩვენთანებს

იმათთვის მხარი არ მიეცათ, მაშინ ხმალდახმალ
შევებრძოდით და სულ კუდით ქვას ვასროლინებდით.

მაჩაბელი ცდილობს აზრი ყველგან თავისუფლად იშლებოდეს, ყოველი გამოთქმა ბუნებრივი იყოს ქართული ენისათვის. ამიტომაც იგი ძალიან ხშირად ინგლისურ ანდაზებს ქართულით ცვლის ხოლმე. ეს ასეც უნდა მოხდეს. ზოგიერთი ანდაზა მთარეულია და ის, რა თქმა უნდა, პირდაპირ ითარგმნება (მაგ., “ახალი ცოცხი კარგად გვის”, “ჯობს გვიან, ვიდრე არასოდეს” და ა. შ.). სხვა შემთხვევაში კი სათარგმნი ანდაზა უნდა შეიცვალოს იმავე აზრისა და განწყობილების გამომხატველი საკუთარი ანდაზით. ვერ გამოვიყენებთ მხოლოდ ისეთ ანდაზებს, რომლებიც დაკავშირებულინი არიან ეთნოგრაფიულ, გეოგრაფიულ ან ისტორიულ სახელებთან.

“ჰამლეტში” ასეთ გამოთქმას ვხვდებით:

I do not set my life at a pin's fee (ქინძისთავის საფასურსაც არ მივცემ სიცოცხლეში).

თარგმნილია ასე:

ჩემი სიცოცხლე ჩალის ფასად არ მიმაჩნია.

იქვე:

While the grass grows... (და წყდება სათქმელი).

ეს არის ცნობილი ინგლისური ანდაზის პირველი ფრაზა: “ვიდრე ბალახი გაიზრდებოდეს, რაში შიმშილით მოკვდება!” თარგმნილია ასე:

პავლეს ტყავს გააძრობენ, სანამ...

კიდევ ერთი მაგალითი, აქაც ინგლისური გამოთქმა შეცვლილია ქართულით:

But yet I run before my horse to market.

Clarence still breathes: Edward still lives and reigns.

When they are gone, then must I count my gains.

(“რიჩარდ მესამე”)

მაგრამ რას ვჩამხავ, ურემს ხარებს უკან რად ვუბამ!

კლარენს ჯერ სუნთქავს, ედვარდ მეფეც ცოცხალი არის,

როს გავისტუმრებ, მონაგები მაშინ ავნუსხო.

შექსპირის ენისათვის დამახასიათებელია წინადადების ლაკონურობა და სხარტულობა. მისი ფრაზა ყოველთვის მოქნილი და ფრთიანია. ამვე დროს მსუბუქი და უბრალო, არა პათეტიკური (მცირე გამონაკლისის გარდა). მაჩაბელი ოსტატურად ძლევს ამ სიძნელესაც, ხშირად აღფრთოვანებაში მოდიხარ, როცა მაჩაბლის რომელიმე ფრაზას დედანს ადარებ; თარგმნილ ფრაზებში იგრძნობა სიცოცხლე, დინამიურობა, უაღრესი ლაკონიურობა და სხარტულობა.

Sir, praise me not.

My work hath yet not warmed me. (“კორიოლანოსი”).

ტყუილად მაქვებ,
ჯერ რიგიანად ომის ცეცხლი არ მომდებია.

The bow is bent and drawn, make from the shaft. (“მეფე ლირი”)

მოზიდულია მშვილდი, კენტო, უფროხილდი ისარს.

So let hight-sighted tyranny range on.

Till each man drop by lothery. (“ოულიუს კეისარი”)

დეე, გვზნეყავდეს მტარვალობა ქედს წარმომჭდარი,
ვიდრე სიცოცხლეს თითო-თითოდ არ მოვაკლდებით.

Grim-visaged war hath smoothed his wrinkled front. (“რიჩარდ მესამე”)

აქ, თითქოს ომმა, შეჭმუხვნილმა, გაიხსნა შუბლი.

Take up the sword again, or take up me. (იქვე)

აიღე ხმალი, ან მე მკვდრეთით ზე-აღმადგინე.

Our fatherless distress was left unmourned. (“მაკბეტი”)

ჩვენ ობლად დაფრჩით და არავინ არ გვისამძიმრა.

Players in your housewifery, and housewives in your bods. (“ოტელო”)

ცუდად ლაყობთ მასპინძლობის დრო
და მასპინძლობა კარგი იცით მხოლოდ ლოკინში.

First, if all obstacles were eut away,

And that my path were even to the crown... (“რიჩარდ მესამე”)

ჯერ ყოველივე დაბრკოლებაც რომ ამაცვილონ
და გამივაკდეს გვირგვინამდე მისასვლელი გზა...

მაჩაბლის თარგმანები ერთ-ერთ უდიდეს ღირსებად უნდა ჩაითვალოს აზრის სინათლე, წაიკითხავთ ხანდახან ორგვერდიან მონოლოგს და ერთხელაც არ დაგჭირდებათ დაფიქრება, შეჩერება, ახალი სტრიქონების აზრის გასაგებად უკვე წაკითხული ფრაზების ძებნა. მის თარგმანებში ვერსად შეხვდებით ბუნდოვან, დახლართულ, ბნელ და გაუგებარ სტრიქონებს. მისი ენისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია სინტაქსის ბუნებრიობა და სილაღე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ერთი საყურადღებო ფაქტი: მაჩაბელი ცდილობს, აზრი სტრიქონის ბოლოში დაამთავროს და არ გადაიტანოს იგი მომდევნო სტრიქონის პირველ მუხლში. ეს, თავის მხრივ, ხელს უწყობს აზრის სინათლესა და სილაღეს.

მაჩაბლის ენა და აზროვნება იმდენად რეალისტურია, რომ იგი ხშირად ორიგინალის ბუნდოვან ადგილებსაც ნათელსა ჰფენს. ცდილობს, აუხსნელი არ დატოვოს ორიგინალის შეკვეცილი აზრი. ხშირად შექსპირის ფრაზა მკვლევართა

დაუსრულებელ დავას იწვევს. მაჩაბელი ცდილობს ყველგან გახსნას ფრჩხილი და უნდა აღინიშნოს, რომ იგი იჩენს გენიალურ მიხვედრილობასა და ინტუიციას. მოვიტანოთ მაგალითი:

This avarice

Sticks deeper; grows with more pernicious root

Than summer-seeming lust. (“მაკბეტი”)

სიძუნწე უფრო ღრმად მიდის და მავნებელ ფესვს უფრო ღრმად იდგამს, ვიდრე ზაფხულის მსგავსი ვნება.

მკითხველისათვის გაუგებარი რჩება, რითი ჰგავს ვნება ზაფხულს. შექსპირის კომენტატორებს დიდი დავა ჰქონდათ ამაზე. ზოგი მიუთითებს ზაფხულის მცხუნვარებას და ამით ამსგავსებს ვნებას. ეს ადგილი ყველა თარგმანში ასევე ბუნდოვანია, როგორც ორიგინალში.

მაჩაბელი თარგმნის:

სიძუნწე უფრო ღრმად სჭრის კვალსა და მავნებელ ფესვს უფრო ღრმად იდგამს, ვიდრე ვნება ზაფხულებზე მოკლე.

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელმა გახსნა ფრჩხილი და ნაგულისხმევი აზრი დაამთავრა.

რომ მაჩაბლის ინტუიცია არ შემცდარა და რომ შექსპირი ნამდვილად ამით ამსგავსებს ვნებას ზაფხულს, ამას ამტკიცებს შექსპირის ერთი ლექსიც “ვენერა და ადონისიდან”:

Love comforteth like sunshine after rain,

But Lust’s effect is tempest after sun;

Love-s gentle spring doth always fresh remain

Lust’s winter comes ere summer half be done.

ამ ლექსში დაპირისპირებულია წმინდა სიყვარული და ვნება. სიტყვასიტყვით თარგმანი ასეთი იქნება: სიყვარული წვიმის შემდეგ მზის გამოჩენასავით ტკბილია. ვნება ქარშხალს ჰგავს, მზიანი დარის შემდეგ ატეხლს; სიყვარულის გაზაფხული მარად ახალი და ნორჩია, ვნების ზაფხული (კი მოკლე) შუაზე მისვლასაც ვერ ასწრებს, უმაღლვე მოსპობს ზამთარი.

ახლა ძნელი სათქმელია, მთარგმნელი ინტუიციით მიხვდა ორიგინალის ნამდვილ აზრს, თუ ზემოხსენებულმა ლექსმა განუმარტა მას ტრაგედიის ბუნდოვანი ადგილი...

მეორე მაგალითი:

...Thy royal father

Was a most sainted king: the queen that bore thee,

Oftener upon her knees, than on her feet

Died every day she lived.

აქაც არ არის აზრი დამთავრებული და კომენტატორები ამ ადგილს სხვანაირად ხსნიან. მაჩაბელი ამთავრებს აზრს და დასრულებულ ფრაზას გვაძლევს:

სხვა მეფეთ შორის, უნმინდის მამა გყავდა შენ
და დედოფალი, დედაშენი, მუხლის თავებზე
ლოცვით და მარხვით ლევდა მშვიდად ცხოვრების დღეებს.

ხაზგახმული სიტყვები მაჩაბლის ჩამატებულია, ოროგინალში ნახსენები სულაც არ არის. ზოგან ორიგინალის ტექსტი ნათელია და მკითხველისათვის გასაგები. მაჩაბელი მაინც შლის აზრს, მოქმედებისა და დიალოგის სიცხოველისათვის უმატებს სიტყვას და ხშირად ძალიან მარჯვედაც:

Iago. Yet be content.

Othello. O, blood, blood, blood.

იაგო: გთხოვთ, რომ დამშვიდდეთ.

ოთელიო: სისხლი, სისხლი, სისხლი მწყურია.

ორიგინალში ოთელიო ამბობს: სისხლი, სისხლი, სისხლი, “მწყურია” - მაჩაბლის ჩამატებულია.

იმისათვის, რომ აზრის სინათლე დაიცვას და მკითხველთან მკაფიოდ მიიტანოს ავტორის გააზრება, მაჩაბელი ხშირად ცვლის ორიგინალის სიტყვებს. ერთი შეხედვით, თითქოს თავისუფლად თარგმნის, მაგრამ, სინამდვილეში, სწორედ ამ “თავისუფალი” თარგმნით უახლოვდება ორიგინალს.

“ჰამლეტში” ასეთ ადგილს ვხვდებით:

Polonius. Will you walk out of the air, my lord?

Hamlet. Into my grave?

Polonius. Indeed that is out o'th'air.

პოლონიუსი ვერ მოუგებს ჰამლეტს ენამახვილობაში და, ბოლოს, რომ როგორმე თავიდან მოიშოროს იგი, მიმართავს, ხომ არ გაივლითო.

აქ ეს გამოხატულია გამოთქმით “out of the air”, რომელიც, სიტყვასიტყვით რომ ვთარგმნოთ, იქნება: ამ ჰაერიდან, ამ ოთახიდან ხომ არ წახვალთო. - საფლაფში? ჰკითხავს ჰამლეტი. - მართლა რომ ეგეც საფლაფში ჩასვლა იქნებოდა, - უპასუხებს პოლონიუსი.

პირდაპირ რომ ვთარგმნა მაჩაბელს ეს სიტყვები, როგორც აქა გვაქვს მოტანილი, უაზრობა იქნებოდა და მკითხველი ვერ გაიგებდა ავტორის ჩანაფიქრს. როგორც აღვნიშნეთ, მაჩაბელმა აქ თავისუფალი თარგმანი ირჩია და სწორედ ამით დაუახლოვდა ორიგინალს. მოჩვენებითი დაშორებით იგი უფრო ახლო მივიდა ავტორის ტექსტთან.

მაჩაბელს ასე აქვს გადმოტანილი:

პოლონიუსი: ქვევით ჩაბრძანებას ხომ არ ინებებთ, ბატონო ჩემო?
(ისინი ამ დროს სასახლის დარბაზში არიან.)

ჰამლეტი: საფლაფში?

პოლონიუსი: მართლა რომ ვეცე ქვევით ჩაბრძანება იქნება.

შემდეგ:

This blows my heart

If swift thought break it not, a swifter mean

Shall outstrike thought. (“ანტონიოსი და კლეოპატრა”)

გასკდა ეს გული! თუკი ელდა მთლად არ მომიდნობს,
სხვა გამოჩნდება ღონე თვითონ ელდაზე სწრაფი.

“Swift thought” ნიშნავს ფიქრს, ფიქრის გაელვებას. მაჩაბელმაც მშვენივრად
გაღმოიტანა, “ელდა” იხმარა.

“ანტონიოს და კლეოპატრაში” ანტონიოსი მიმართავს სკაროსს, სისხლი გდისო. იგი
უპასუხებს:

I had a wound here that was like a t

But now it is made an H.

ე. ი. ჭრილობა მქონდა პატარა, t-ს მსგავსი ახლა კი H-ოდენა გახდაო.
თარგმანში ვკითხულობთ:

ჰო, აქ ჭრილობა მქონდა ქერის მარცვლის ოდენი,
და აწ პირი ქნა...”

თუ რამდენად ნათელია თარგმნილი სტრიქონები, როგორი ბუნებრივი ქართულით
აგებს მაჩაბელი სინტაქსს, რა თავისუფალი და ლაღია მისი თხრობა, ამაში
დარწმუნდება ყველა, ვინც კი გადაიკითხავს შექსპირის მაჩაბლისეულ თარგმანებს.
მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი:

I. ანტონიოსის მონოლოგი “იულიუს კეისრიდან”.

რომაელებო, ჩემნო თანამემამულენო
და მეგობრებო, მომისმინეთ, მე აქ კეისრის
დასაკრძალავად მოვსულვარ და არა საქებრად!
ადამიანის ავი საქმე მის შემდეგ ცოცხლობს,
კეთილი ხშირად იმარხება იმის ძვლებთანვე, -
ეს იყ ოხვედრი კეისრისაც. კეთილშობილმა
ბრუტოსმა გითხრათ, მედიდური იყოო იგი.
მედიდურობა საშინელი ნაკლია და თუ

ასეთი იყო, საშინლადაც აკი დასაჯეს.
 აქ ბრუტოსის და მის მეგობართ ნებადართვითა, -
 პატიოსანი არის ბრუტოს, ეს კარგად იცით,
 აგრეთვე სხვებიც, სხვებიც ყველა, რაღა თქმა უნდა, -
 მე მსურს კეისრის დამარხვის წინ სიტყვით მოგმართოთ.
 ის იყო ჩემი მეგობარი სწორი, ერთგული,
 თუმცა ბრუტოსი აბრალებს მას მედიდურებას,
 და ბრუტოსი ხომ არის კაცი პატიოსანი.
 კეისარს რომში მრავალი ტყვე მოუყვანია,
 ეს სახელმწიფო გავსილა მათ შესასყიდ ფულით
 და იქნება ეს ამტკიცებდეს მედიდურობას!
 როს გაჭირვებულს განიცდიდა, ცრემლით ტიროდა,
 ცრემლი მედიდურ ბუნების კაცს, ვგონებ, არ ჰფერობს,
 მაგრამ ბრუტოსი ამბობს - იყო მედიდურიო,
 და ბრუტოსი ხომ არის კაცი პატიოსანი.
 ლუპერკალიის დღეობაში, თქვენ ნახეთ, სამჯერ
 მეფის გვირგვინი მივანოდე და მან სამჯერვე
 უარი მითხრა; ნიშნავს ეს მის მედიდურებას?
 მაგრამ ბრუტოსი ამბობს - იყო მედიდურიო,
 და ბრუტოსი ხომ არის კაცი პატიოსანი.
 ბრუტოსის ნათქვამს არც ვამტყუნებ, მას ვამბობ მხოლოდ,
 რაც თვით მე ვიცი, კეისარი გყვარდათ ერთ დროს,
 ალბათ, მიზეზიც გქონდათ მისთვის. აქ, რაღა გიშლით,
 რომ ცრემლი მაინც დააყაროთ? ოჰ, კაცის ჭკუავ,
 შენი სამყოფი გაგიშვია და გადასულხარ
 ნადირ-მხეცებში, - პატარა ხანს, გთხოვთ, დამიცადოთ,
 გული და გრძნობა გამეპარა კეისრის გვამთან,
 უნდა ველოდო, ვიდრე უკან დამიბრუნდება”.

II. ოტელოს რამდენიმე მონოლოგი

სიღარბაისლით, სიძლიერით სახელგანთქმულნი,
 კეთილშობილნი და სულდიდნი უფალნი ჩემნი!
 მართალი არის, მე მოვტაცე ამ მოხუცს ქალი;
 ისიც სწორია, რომ მე იგი ცოლად შევიერთე, -
 ეს არის ჩემი შეცოდების თავი და ბოლო.
 სიტყვა-პასუხი მკვახე მაქვს და კაზმულ ლაპარაკს,
 მშვიდობიანის დროს შესაფერს, მოკლებული ვარ,
 რადგან მას აქეთ, შვიდი წლისა რაც-კი შევიქენ,
 დღევანდელ დღემდე, გარდა ამ ცხრის თუ ათის თვისა, -
 რაც-კი ამ მკლავთა ღონე იგრძნეს, მათთვის სანუკვარ
 საქმედ შეჰქმნიათ ვარჯიშობა საომარ ველზე.

არა ვიცი-რა ამ დიდებულ ქვეყნის ბრუნვისა,
რა-კი ბრძოლას და ვაჟკაცობას არ შეეხება
და, ვგონებ, ჩემს თავს დამცველად ვერ გამოვადგები;
მაგრამ თუკი თქვენ მოთმინებას და ნებას დამრთავთ,
მე სიყვარულის ზრდას მოგიტხოვრობთ თავით ბოლომდე
უბრალო ენით და სიტყვების შეუხამებლად.
მოგიტხოვრობთ, რაკი მამბრალეებენ, თუ რა წამლებით,
როგორის გრძნებით, რა თილისმით ან ჯადოსნობით
შევძელ მე მაგის ქალიშვილის გულის მოგება.”

“ჯერ შეიცადეთ;
ვიდრემდე წახვალთ, მათქმევინეთ ეს ორი სიტყვა;
მე ვენეციის სახელმწიფოს გამგებელთათვის
გამიწვია სამსახური, - თითონ იციან;
მაგრამ ამაზე არას ვამბობ, მე გთხოვთ მას მხოლოდ,
თქვენს წერილებში რომ აუწყებთ ამ ბედშავ ამბავს,
მიწოდეთ იგი, რაცა ვარ მე: ნურც რას მოუკლებთ
და ნურც არათერს მოუმატებთ გაბოროტებით.
სთქვით, იცოდა-თქო სიყვარული მან ჭეშმარიტი,
თუმც არაბრძნული; ვერ სძლევდა-თქო ეჭვი ადვილად,
მაგრამ რაკი გულს აუვსებდნენ ეჭვიანობით,
მიანწევდა-თქო უკიდურეს მრისხანებად.
სთქვით, მსგავსადა-თქო უგუნურის ინდიელისა,
შორს გადასტყორცნა მარგალიტი უძვირფასესი
მთელს იმის თემზე; იმის თვალთა, დამონებულთა.
ტირილს არჩეულთ, უხვად ცრემლი გადმოსდიოდათ.
როგორც ფისი-თქო სამკურნალო არაბეთის ხეთ...
ეს ყველაფერი აცნობეთ მათ და დაუმატეთ,
რომ როცა ერთხელ ალექსოში ოსმალთ ვინმე,
თავს რიდედგმული, სიამაყით გულზე მოსული
ვენეციელსა სცემდა ერთსა და მის ქვეყანას
უშვერის სიტყვით ავინებდა, - მივსწვდი მე ყელში
იმ ქოთავს ძალსა, წინდაცვეთლს, და დავჰკალ ასე.

III. “ჰამლეტიდან”

მძვინვარე ჰიროსს, აღჭურვილსა შავის ფარ-ხმალით,
მსგავსით მის შავის განზრახვისა და შავის ღამის,
როს იგი იწვა შავბედიტის ხის ცხენის გვამში, -
ახლა თავისი საჭურველი, შიშის აღმძვრელი,
უფრო საზარელ სამკაულზე გადაუცვლია.
წითელი სისლით შეღებილა თავით ფეხამდე,

მამათა სისხლით, დედათ სისხლით, სისხლით ქალ-ვაჟთა,
 გამოწრთობილა ფოლადივით ქუჩების ცეცხლში,
 რომეთ წილად ხვდათ მამხილებლის წყეულის შუქით
 გზის განათება თავიანთის მეფის მკვლელისა.
 პიროს, მძვინვარე ჯოჯოხეთის ცეცხლით და რისხვით,
 თვალთ ნაპერწკლების გამომცემი, სისხლით შესვრილი,
 ეძებს მოხუცის მამამთავრის პრიამის კვალსა.
 აგერ, მიაგნო მოხუცს პრიამს. იგი ამჟამად
 უღონოდ ქმნილი ბერძენთა გმირს ველარას აკლებს
 და იმის მკლავსა აღარ ერჩის ბებერი ხმალი.
 აგერ პიროსი მიწვდა კიდევ გაცოფებული
 უძლურსა პრიამს, მოუქნია ხმალი ძლიერად
 და მარტო ხმალის მიმოქნევის ქარმა, ზუილმა
 ღონემიხდილსა მოხუცებულს მუხლი მოჰკვეთა.
 ეს იგრძნო თითქოს ილიონმა, მიყუჩებულმა,
 ცეცხლი მოედო მის შენობებს საძირკვლებამდე
 და ნგრევის ჭექამ წუთსვე პიროსს სმენა მიჰხადა.
 აგერ მის ხმალი, რომლის დაკვრას ლამობდა იგი
 მოხუცებულის პრიამისა ჭაღარა თავსა,
 თითქოს ჰაერში დაეკიდოთ. თითონ პიროსი
 უძრავადა დგას, დახატულის მტარვალის მსგავსად,
 თითქოს მოესპოთ მისთვის ნებაც და ძლიერებაც.
 მაგრამ ვით ხშირად წვიმა-ავდრის და ქუხილის წინ
 ცასა და მიწას მყუდროება მოეფინება,
 ჩადგება ქარი და ღრუბელნიც დაწყნარდებიან,
 და ვით უეცრად საზარელი ჭექა-ქუხილი
 გააპობს ხოლმე დედამიწას, - ისე პიროსი
 განმეორებით ნააქეზა შურისძიებამ
 მისის საშინელ განზრახვისა ასასრულებლად.
 ციკლოპს ჩაქუჩი არ დაუკრავს ისე გულგრილად,
 როდესაც იგი მარსს უჭერდდა მტკიცე საჭურველს,
 ვით პრიამს ხმაილ სისხლიანი დასცა პროსმა.
 ჰოი, შენ, ბედო უნამუსო! ოჰ, ზეცის ძალნო,
 ერთად შეკრბენით და წაართვით მას ძლიერება,
 მიღენ-მოღენეთ მისის ჩარხის სოლი და ფერსო
 და მორგვი ზეცით დაუგორეთ, თუნდ ქვესკნელამდე...”

ასეთი მაგალითების მოყვანა შორს წაგვიყვანდა.

აქვე განვიხილოთ კიდევ ერთი საკითხი. იცავს თუ არა მაჩაბელი ზედმინწევით
 ორიგინალის სტრიქონების რაოდენობას ცალკეულ მონოლოგებსა და დიალოგებში?
 აზრის სინათლესა და დინამიურობას ხომ არ ეწირება სტრიქონთა რაოდენობის
 დაცვა? ან არის თუ არა სავალდებულო მტკიცედ დავიცვათ სტრიქონთა რაოდენობა?

ფორმით წინასწარ განსაზღვრულ ნაწარმოებში, რა თქმა უნდა, აუცილებელია სტრიქონთა რაოდენობის დაცვა. ამაზე ლაპარაკიც ზედმეტია. ასეთ ნაწარმოებებში ჩვენ მიერ ნახსენებ საერთო განწყობილების შექმნას ესეც უწყობს ხელს. რა თქმა უნდა, არ შეიძლება გაიზარდოს სტრიქონთა რიცხვი პუშკინის “ევგენი ონეგინში”, ბაირონის “ჩაილდ ჰაროლდში” ან “დონ უუანში”, შექსპირის სონეტებში, დანტეს “ღვთაებრივ კომედიაში, და ყველა იმ პოეტურ ქმნილებაში, სადაც მტკიცედ არის განსაზღვრული სტროფებში ან ცალკეულ თავებში სტრიქონების რაოდენობა. ამიტომ ასეთი ნაწარმოებების თარგმანებში ხშირად ცალკეული სიტყვები და ფრაზები იკარგება ხოლმე.

ყოველად შეუძლებელია ვინმემ მოახერხოს და “ჩაილდ ჰაროლდის” თარგმანი სტროფში ჩასტიოს ორიგინალის ყოველი ფრაზა, ეპითეტი, შედარება, აზრი, სახე. ამ დროს ის მთარგმნელი იქნება გამარჯვებული, ვინც მოახერხებს და უფრო მეტს გადმოიტანს ორიგინალის ნიუანსს, ისე, რომ აზრი არ დაახნელოს და მკითხველმა ყოველ წუთში არ იბორძიკოს.

შექსპირის პიესების, პუშკინისა და ბაირონის დრამატული პოემების და ზოგიერთი სხვა ნაწარმოების თარგმნისას თვითმიზნად არ უნდა გავიხადოთ სტრიქონების მტკიცედ დაცვა. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სტრიქონების რაოდენობის დაცვა თვითმიზნად არ უნდა გავიხადოთ ისეთი ნაწარმოების თარგმნის დროს, რომლის ავტორსაც თვითონვე არ ჰქონია განზრახული თავიდან რამდენი სტრიქონი უნდა ყოფილიყო მისი პიესის მონოლოგი, ან მისი პოემის რომელიმე თავი.

ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სასებით შეუზღუდველი ვიყოთ და ორიგინალის 4 სტრიქონის ნაცვლად თარგმანში 3 სტრიქონი გაჩნდეს, როგორც ამას სჩადის ზოგიერთი მთარგმნელი და რასაც, სხვათა შორის, ძალიან ხშირად ვხვდებით “მეფე ლირის” ქართულ თარგმანშიც. ასე არც მოხდება. მხედველობაში გვაქვს ცალკეულ მონოლოგებსა და დიალოგებში სტრიქონების სიზუსტე. თუკი თარგმანი კარგი და მაღალმხატვრულია, საერთო ჯამში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობისა გამოვა სტრიქონები. საქმე ისაა, რომ ენათა თავისებურების გამო, ამასთან აზრის სინათლისათვის ზოგჯერ საჭირო ხდება სტრიქონთა რაოდენობის მცირედ გაზრდა. ამან არ უნდა შეგვაშინოს, რადგანაც იმავე თავისებურების გამო ორიგინალის ზოგიერთი სხვა ადგილი თარგმანში უფრო სხარტულად გამოდის, სტრიქონთა შემცირების ხარჯზე, და საბოლოო ჯამში, თითქმის სტრიქონების თანაბარ რაოდენობას მივიღებთ. ამიტომაც, მაჩბელი არჩევს აზრი გადმოიტანოს სრულიად ნათლად, თუნდა ამას შეეწიროს სტრიქონების რაოდენობის ზუსტად დაცვა. ავიღოთ ერთი მაგალითი “ოტელოდან”:

Emilia:

A halter pardon him! and hell gnaw bis bones!

Why should he call her whore? who keeps her company?

What place? what time? what form? what likelihood?

The moor's abused by some most villainous knave,

Some base notorious knave, some seury fellow.

O heaven, that such companions thou'ldst unfold,

And put in every honest hand a whip
To lash the rascals naked through the world
Even from the east to the west.

ემილია:

დეე, შეუნდოს სახრჩობელამ და ჯოჯოხეთმა
დაულრღნას ძვალნი! უნამუსო რისთვის უწოდა?
ამასთან, აბა, ვინ უნახავთ? სად, როდის, როგორ?
ან უნამუსოს რა მიუგავს?! მავრს უეჭველად
ატყუებს ვინმე საზიზღარი, ურცხვი არსება,
სიავკაცითა გათხუპნული! ჰოი, ზეცაო,
ახადე თუარდა ამ ავაზაკთ და მათ სასჯელად
მიეც მართალ კაცთ სათითაოდ ხელში მათრახი,
რომ დააშიშვლონ იგი ბილწნი არამზადანი,
აღმოსავლეთით დაირეკონ დასავლეთამდე
და ტყავი აძრონ გაცხარებულ მათრახის ცემით.

აზრის სინათლესა და შინაარსის მთლიანად გამოტანას მაჩაბელმა აქ ანაცვალა სტრიქონების მომატება, ორიგინალის 9 სტრიქონის ნაცვლად თარგმანში, როგორც ვხედავთ, 11 სტრიქონია. ეტყობა, სხვაგვარად ვერ მოახერხა. ეს ბუნებრივიცაა: “hell” - ერთმარცვლოვანი სიყვავა, მისი ქართული ადეკვატი “ჯოჯოხეთი” კი - ოთხმარცვლოვანი; “halter” - ორმარცვლოვანია, მისი ქართული შესატყვისი “სახრჩობელა” კი - ოთხმარცვლოვანი და ა. შ. რომ წინასწარ შეეზღუდა მაჩაბელს თავი სტრიქონთა რაოდენობის დაცვით, მივიღედით ბუნდოვან სტრიქონებს, გაუმართავ სინტაქსს, ანდა სრულიად დამახინჯდებოდა აზრი, ამოვარდებოდა რომელიმე ფრაზა.

სამაგიეროდ, ახლა ვნახოთ მეორე ადგილი ამავე ტრაგედიიდან:

Like to the pontic sea,
Whose icy current and compulsive course
never feels retiring ebb, but keeps due on
To the Propontis and the Helespont.
Even so my bloody thoughts, with violent pace,
Shall never look back neer ebb to hamble love,
Till that a capable and wide revenge
Shallow them pu – Nou, by yond marble heaven
In the due reverence of a sacred vow
I here engage my words.

როგორც პონტოს ზღვის ცივნი ზვირთნი, გატაცებულნი,
მისდევენ ერთ გზას პროპონდიტს და ჰელესპონტისკენ,
არ შეიმჩნევენ თავის დღეში კლება-მცირებას, -

ისე მედგარნი, მოსისხლენი ზრახვანი ჩემნი
უკან ვერ წავლენ, სიყვარულს არ შეუდრკებიან
და შთანთქმავს იმათ შურისგება ყოვლად ძლიერი!
ამ მარმარილოს მსგავსად გაშლილ ცის ვემ თვისა ვდებ,
ვდებ წმინდა თვისა, შევასრულო ეს აღთქმა ჩემი.

როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ორიგინალის 10 სტრიქონის ნაცვლად ქართულად 8 სტრიქონი გვაქვს, ისე, რომ აზრი არც გამოტოვებულია და არც ბუნდოვანი. კიდევ ერთი მაგალითი “მაკბეტიდან”:

Macbet:

Avaunt! And quit my sight! Let the earth hide thee!
Thy bones are marrowless thy blood is cold;
T??? h st no speculation in those eyes
Whith ta?? dost glare vith.

იქით! თვალთავან მიმეფარე! მიწამ ჩავმალოს!
შენს ძვლებში ტვინი აღარ არის, სისხლი ცივი გაქვს
და მხედველობაც აკლია შენს ბრწყვიალა თვალებს.

ორიგინალის 4 სტრიქონის ნაცვლად, თარგმანში 3 სტრიქონია. აქაც არაფერია გამოტოვებული და შეკვეცილი.

ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ უმეტეს შემთხვევაში ინგლისური სიტყვები უფრო მოკლენი არიან, ვიდრე ქართული; ამასთან ზმნის მიმღეობის ფორმის წყალობით, რაც მეტად გავრცელებული და ბუნებრივია ინგლისურ ენაში, შექსპირი ახერხებს სტრიქონში უფრო მეტი სიტყვა, და, ამრიგად, მეტი აზრი ჩასტიოს, ვიდრე ეს ქართულშია შესაძლებელი. როგორღა ახერხებს მაჩაბელი, რომ აზრი არ შეკვეცოს, ქართული ენის ბუნება არ დაარღვიოს და ზოგჯერ ორიგინალის აზრის უფრო ნაკლებ სტრიქონებშიაც კი ჩასტიოს?

მაჩაბელი მარჯვედ სარგებლობს ქართული ენის განუსაზღვრელი სიმდიდრითა და შესაძლებლობით. უპირველეს ყოვლისა, სარგებლობს ჩვენი ზმნის საოცარი ელასტიურობითა და მოქნილობით. ხშირად იგი გაბედულად იყენებს ამ შესაძლებლობას და ისეთ სიტყვას მოაქცევს ხოლმე ზმნის ფორმაში, რაც ლიტერატურაში, და ზოგჯერ სასაუბრო ენაშიაც კი, არ ხმარებულა. საინტერესო ის არის, რომ ზმნის ასეთ ფორმებს მაჩაბელი მართლ თარგმანებში კი არ იყენებს, მის პუბლიცისტურ და კერძო წერილებშიაც ვხვდებით ასეთ შემთხვევებს: “გულწრფელმა კაცმა მართლ სხვის შესახებ კი არ უნდა იგულწრფელოს...”, “ევროპული განათლება ვერ გავიძვალრბილეთ...”, “ყველგან უნდა იპირველოს...”, “რისთვის გინდა გამაგულჩვილო?...” - და სხვა. იგი უხვად ხმარობს აგრეთვე ისეთ მოხდენილ ხალხურ გამოთქმებს, რაც ფრაზას ლაკონურობასა და სხარტულობას აძლევს. მაგალითად, “იმისი ქცევა უჩემსიტყვოდაც ყოველისფერს გამოამჟღავნებს...” “ბუნებანამხდარი

პირუტყვი...”, “შენ კი იცოცხლო, დედოფალო, უმაგდიდებოდ...”, “თავი მიზეზი შენ იქნები...” და სხვა.

სტრიქონთა თანათარდობის მიხედვით ქვემოდასახელებულ ოთხ ტრაგედიაში ასეთი სურათი გვაქვს:

ოტელიო: ორიგინალში 2670 სტრიქონია, თარგმანში - 2746, ე. ი. 76 სტრიქონით მეტი.
იულიუს კეისარი: ორიგინალში 2222 სტრიქონია, თარგმანში - 2122, ე. ი. 100 სტრიქონით ნაკლები.

მაკბეტი: ორიგინალში 1928 სტრიქონია, თარგმანში - 2015, ე. ი. 87 სტრიქონით მეტი.

ჰამლეტი: ორიგინალში 2650 სტრიქონია, თარგმანში - 2668, ე. ი. 18 სტრიქონით მეტი.

(ყველგან ნაანგარიშვითა მხოლოდ ლექსის სტრიქონები პროზაული ტექსტების გამოკლებით).

მხოლოდ “მეფე ლირია” გამონაკლისი. ამ ტრაგედიაში მონოლოგები ხშირად ერთიორადაა გაზრდილი და ეს ტექსტზეც ახდენს გავლენას. თარგმანში ხშირად ჩამატებულია ეპითეტები და ფრაზებიც. ეს უთუოდ იმით უნდა აიხსნას, რომ “მეფე ლირია” ილიასა და მაჩაბლის პირველი თარგმანია, შესრულებული ახალგაზრდობის დროს.

ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს მაჩაბელი იოლი გზით მიდიოდეს და არავითარ ანგარიშს არ უწევდეს სტრიქონთა რაოდენობის დაცვასა და ფრაზების ზუსტი თარგმნით გადმოტანას. პირიქით, იგი ყოველთვის ცდილობს მტკიცედ დაიცვას ორიგინალის სტრიქონთან რაოდენობა, მოგვცეს სიტყვის პრიდაპირი, ლექსიკონური თარგმანი. მაგრამ თუ ამით ოდნავადაც კი ბნელდება აზრი, ან იკარგება რაიმე სახე ან შედარება, იგი უყოყმანოდ არჩევს სტრიქონების გაზრდას, სიტყვის ან ფრაზის თავისუფალ თარგმანს. იმის დასასაბუთებლად, რომ მაჩაბელი უდიდეს ანგარიშს უწევს ფორმას, საკმარისი იქნება მოვიტანოთ მაგალითი “ანტონიოს და კლეოპატრადან”:

To hold you in perpetual amity.
Te make you brothers, and to knit your hearts
With an unslipping knot, take Antony
Octavia to his wife.

ხაზგასმული სიტყვები “knit” და “knot” ფონეტიკურად ერთმანეთს ჰგავს. მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

...რომ საუკუნოდ
დამყარდეს ძმობა, მეგობრობა თქვენ ორთა შორის
და მკვიდრ კავშირით დაკავშირდეთ, -
ანტონიოსმა ცოლად შეირთოს ოქტავია.

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელი ცდილობს ნაწარმოებს შეუნარჩუნოს ფორმალური, ამ შემთხვევაში ტექსტისათვის სრულიად უმნიშვნელო სილამაზეც კი.

შექსპირის პიესების ერთ-ერთი შესანიშნავი თვისება არის აგრეთვე დიალოგის საოცარი სიციხოველე და დინამიურობა. კითხულობთ მის ტრაგედიებსა და კომედიებს და არსად არ იგრძნობთ რაიმე შეფერხებას, ყველა სიტყვა, ყოველი ფრაზა გადახლართულია ერთმანეთში, მჭიდროდ ნაქსოვი, არსად არ წყდება საუბრის ძაფი. მთარგმნელი განსაკუთრებული სიფრთხილით უნდა მოექცეს ამ მეტად მნიშვნელოვან ფაქტორს. შექსპირის დიალოგის თარგმნა ერთ-ერთი უძნელესი პრობლემაა მთარგმნელისათვის.

მაჩაბელი ამ შემთხვევაშიაც შექსპირის კონგენიალია. იგი ღრმად გრძნობს სიტყვას და დიალოგის მდინარებას. მისი თარგმანებიც შეუფერხებლად იკითხება, არც აქ წყდება საუბრის ძაფი. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი:

I “რიჩარდ III”.

მარგარიტა. ...შენ დედაშენის ორსულობის ცილისწამებავ,

მამაშენისა სამარცხვინო შთამომავალო,

პატიოსნების დაღევილო, ნაგლეჯ-ნათლეთო,

ყოველად საზიზღო...

გლოსტერი. მარგარიტა!

მარგარიტა. რიჩარდ!

გლოსტერი. რა გინდა?

მარგარიტა. მე შენ არ გიხმობ!

გლოსტერი. უკაცრავად, ასე მეგონა,

რომ მაგ უნმანურ სახელებით მე მიწოდებდი.

მარგარიტა. შენ გიწოდებდი, მაგრამ პასუხს როდი ველოდი.

აღარ დამაცდი მოვადევნო ამ წყევლას ბოლო?

გლოსტერი. აკი მე ბოლო მოვადევნე, ვთქვი “მარგარიტა”.

მარგარიტა. მაშ, შენი წყევლა ისევ შენვე დაგიბრუნდება.

აქ საინტერესოა ის მოვლენა, რომ მე-4, მე-5, მე-6 და მე-7 სტრიქონი, ე. ი. ყველაზე დაძაბული ადგილი დიალოგში - ერთ სტრიქონს, 14 მარცვალს შეადგენს. ასე რომ არ იყოს, უსათუოდ შენელდებოდა დიალოგის დინამიურობა და სიციხოველე.

II. “ჰამლეტი”.

ჰორაციო. (მიმართავს აჩრდილს.)

მითხარი რამე, დადეგ, დადეგ! მითხარი რამე!

არსად გაუშვა ეგ, მარცელუს!

(აჩრდილი გარბის.)

მარცელუს. მახვილი დაეჭკრა?

ჰორაციო. თუ არ გაჩერდეს, დაჰკარ!

ბერნარდო. აგერ!

ჰორაციო. აგერ, აქ არის!

III. “ოტელო”.

ოტელიო. ...მხოლოდ ამას კი მონინებით ვითხოვ მე თქვენგან,
რომ ჩემს მეუღლეს მისცეთ სარჩო-საცხოვრებელი
ისე, რომ ჰფერობს მაგის მალალ შთამომავლობას.
მთავარი. გსურთ თავის მამის სახლში იყოს?
ბრაბანციო. ეგ მე არა მსურს!
ოტელიო. არც მე მსურს!
დეზდემონა. არც მე. მამაჩემის სახლში ვერ წავალ.

ეს ადგილი შეიძლება ჩაითვალოს დიალოგის ბრწყინვალე ნიმუშად. მარტო ამითაც შეიძლება დავრწმუნდეთ, რომ მაჩაბელს საოცრად ფაქიზი სმენა აქვს, რომ მისი ენა მდიდარია არა მარტო ლექსიკურად, არამედ უფრო ღრმა, მუსიკალური შეგრძნებითაც.

IV. მეორე ადგილი იმავე ტრაგედიიდან:

ოტელიო. კასიო იყო, რომ გავიდა ახლა აქედან?
დეზდემონა. დიახ, ის იყო სევდიანი და გულმოკლული,
ისე, რომ თვისი მწუხარება მეც მიზიარა
და მასთან ერთად ვიტანჯები. უხმე ახლავე.
ოტელიო. ახლა ნუ, ჩემო სასურველო, საკვლავოდ დარჩეს.
დეზდემონა. მალე იქნება?
ოტელიო. რაკი შენ გსურს, მეც დავაჩქარებ.
დეზდემონა. ამაღამ ვახშმად შეიძლება?
ოტელიო. ამაღამ ვერა.
დეზდემონა. მაშ ხვალ სადილად?
ოტელიო. ხვალ სადილად შინ არ ვიქნები,
ჯარისკაცებთან ციხეში ვარ მე მიწვეული.
დეზდემონა. მაშ ხვალ საღამოს, ან სამშაბათ დილაზე იყოს,
ან შუადღისას, ანუ ღამე... ოთხშაბათ დილით...

მაჩაბელი ზოგჯერ არ ერიდება და თარგმანში თავის ფრაზასაც უმატებს, რომ დიალოგი ლაღად, შეუფერხებლად მიმდინარეობდეს:

Portia.

...Dwell I but in the suburbs
Of your good pleasure? If it be no more,
Portia is Brutus' harlot, not his wife.
Brutus.
You are my true and honourable wife
As dear to me as are the ruddy drops
That wivit my sad heart.

პორცია. ...გინდა მამყოფო

არა შენს გულთან, არამედ გარს, კარ-მიდამოში.

ეს თუა, ბრუტოსს მაშ პორცია ხასად ჰყოლია,
არა მეუღლე.

ბრუტოსი. ოჰ, რას ამბობ, შენა ხარ ჩემი
ტკბილი მეუღლე, გაჩენილი ჩემ საამაყოდ...

აქ ხაზგასმული ფრაზა - “ოჰ, რას ამბობ”, ჩამატებულია და სავსებით
სამართლიანადაც. რა თქმა უნდა, დიალოგის დინამიურობა და სიცოცხლე
დაიკარგებოდა, ასე რომ ეთარგმნა მაჩაბელს:

პორცია. ეს თუა, ბრუტოსს მაშ პორცია ხასად ჰყოლია,
არა მეუღლე.

ბრუტოსი. შენ ხარ ჩემი ტკბილი მეუღლე...

ვფიქრობთ, რომ ფრაზის ჩამატებით თარგმანმა მოიგო. რა თქმა უნდა, ყველგან,
სადაც კი მოგვეპოვებინებთ, არ შეიძლება დავუმატოთ ჩვენი სიტყვები. აქ ჩამატებული
ფრაზა თავისთავად იგულისხმება ბრუტოსის კილოში, ხმაში. და რაც იგულისხმება, ის
ჩაუმატა მთარგმნელმა.

მაჩაბლის თარგმანებში საინტერესოა ერთი მოვლენა. როგორც ცნობილია, შექსპირის
პიესებში ხშირად გვხვდება უნმანური სიტყვები, მეტისმეტად ტლანქი ფრაზები,
ორაზროვანი და გადაკრული გამოთქმები. მაჩაბელი ასეთ ადგილებს ზოგან ოდნავ
არბილებს და ალამაზებს. სხვაგვარად არ შეიძლება. თვით ორიგინალშიაც როგორც
უკვე აღვნიშნე, ასეთი სიტყვები ორაზროვანია. ე. ი. მას აქვს ორი მნიშვნელობა:
ტლანქი და არა ტლანქი, უნმანური და არაუნმანური. ძნელია ქართულად ყოველთვის
მოუნახო ასეთივე ორაზროვანი და გადაკრული შესატყვისები. ხოლო პირდაპირ თუ
ითარგმნა, მაშინ მართო სიტლანქისა და უნმანურობის გამომხატველი აზრი შერჩება
და ეს, თავისთავად, აზრის დამახინჯება იქნება.

ჰამლეტი ოფელიას მიმართავს: “Shall I lie in your lap?”. “lap” ნიშნავს “კალთას” და
“მუხლს”. ჰამლეტის სიტყვა ორაზროვანია: სინამდვილეში ის ეკითხება - “ნებას მომცემ
მოვთავსდე შენს მუხლებში?”, “არა”, უპასუხებს შემფოთებული ოფელია... “მე მინდოდა
მეთქვა, - ეუბნება ჰამლეტი, - შენს კალთაზე დავდებ-მეთქი თავს” და ა. შ. მაჩაბელს ეს
ასე აქვს გადმოტანილი:

ჰამლეტი. ნებას მიბოძებთ, რომ თქვენს კალთას ქვეშ ამოვეფარო?

ოფელია. ვერა, ხელმწიფის შვილო.

ჰამლეტი. მე ვამბობ, თავი თქვენს კალთაზე დავდო-მეთქი.

ოფელია. ეგ კი თქვენი ნებაა.

ვფიქრობ, ეს კარგად აქვს მაჩაბელს თარგმნილი. არ უნდა დავიწყოთ, რომ “lap”-ის
ორი მნიშვნელობა აქვს ინგლისურში და მაჩაბელს რომ ეთარგმნა - თქვენს მუხლებში
მოვთავსდებიო, აზრის დამახინჯება იქნებოდა. ასეა სხვა შემთხვევაშიაც. მაგრამ
ამჟამად ეგ არ გვაინტერესებს.

შექსპირს სხვა სახის უხერხულობანიც აქვს პიესებში და მაჩაბელი ყოველთვის ცდილობს მათ შერბილებას.

მაგალითად, “კორიოლანოსში” დედამთილი მიმართავს რძალს:

If my son were my husband, I should freelier rejoice in that absence wherein he won honour that in the embracements, of his bed where he would show more love.

პირდაპირი თარგმანი იქნება:

ჩემი შვილი რომ ქმარი ყოფილიყო ჩემი, მაშინ სარეცელში მასთან ტრფიალსა და ხვევნა-აღერსს, მის საგმიროდ გასტუმრებას ვარჩევდი.

მაჩაბელი კი თარგმნის:

მარციოს რომ ჩემი ქმარი ყოფილიყო, საქორწინო ქვეშაგებში მასთან ტრფიალებით ხვევნა-აღერსს საგმიროდ გასტუმრებას ვარჩევდი!

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელმა ცვლილება შეიტანა და “შვილის” ნაცვლად სახელი - “მარციოსი” - ახსენა. ამით, ვფიქრობ, შეარბილა ორიგინალის სიტლანქე. ფრაზა - “ჩემი შვილი რომ ქმარი ყოფილიყო ჩემი” - უფრო ტლანქია, ვიდრე “მარციოსი რომ ჩემი ქმარი ყოფილიყო”, მიუხედავად იმისა რომ მარციოსი მაინც შვილია მისი. ყოველ შემთხვევაში, მკითხველსა და მაცურებელს ეს ისე ტლანქად აღარ ხვდება ყურში.

“იულიუს კეისარში” ანტონიოსი ამბობს:

Blood and destruction shall be so in use,
And dreadful objects so familiar,
That mothers shall but smile when they behold
Their infants quartered with the hands of war.

ე. ი. ისე შევეჩვიეთ სისხლს, ხოცვა-ჟლეტასა და საშინელებას, რომ დედებიც კი ოთხად გაპობილი შვილების დანახვაზე გაიღიმებენ.

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

ჩვენ შევეჩვიეთ სისხლს და ხოცვას, საშიშარ ამბებს,
ისე, რომ თვითონ დედებიც კი არ შეკრთებიან,
როს დაინახვენ მათთა ნაშობთ ოთხად გაპობილთ.

მთარგმნელმა “გაღიმება” (“smile”) შეცვალა გამოთქმით - “არ შეკრთებიან” და შეარბილა ორიგინალის აშკარა სიტლანქე და უხერხულობა. ასეთი მაგალითების მოტანა კიდევ ბევრისა შეიძლება.

“ჰამლეტში ასეთ ადგილს ვხვდებით:

This heavy – headed revel east and west
Makes us traduced and taxt of other nations:
They clepe us drunkards, and with swinish phrase
Soil our addition.

თარგმანში:

მუდამ მეჭლისი, სიმთვრალე და ღროს გატარება
უცხო ხალხთ თვალში თავსა გვჭრის და სახელსაც გვიტეხს.
ჩვენ გვეძახიან ლოთებს და სხვას კიდევ უარესს.

ორიგინალში პირდაპირ წერია: ლოთებს გვეძახიან და ღორულად გვაგინებენო. რამდენად სწორად მოიქცა მთარგმნელი ზემოთ მოტანილ ორ შემთხვევაში, ეს კიდევ სადავო საკითხია. რა თქმა უნდა, მთარგმნელს არ ევალება შეარბილოს და შეალამაზოს ორიგინალი. მაგრამ მაჩაბელმა, ეტყობა, ანგარიში გაუწია მკითხველ საზოგადოებას. ყოველ შემთხვევაში, მას მოხდენილად აქვს შერბილებული ორიგინალის სიტლანქე. მესამე მაგალითში კი, ვფიქრობ, ზედმეტი სიფრთხილე გამოუჩენია მთარგმნელს. აქ ჯობდა პირდაპირ ეთარგმნა ფრაზა. ზემოთ გაკვრით აღვნიშნე ის დიდი სიძნელე, რომელსაც შექსპირის მთარგმნელები სიტყვათა თამაშის ღროს ხვდებიან. შექსპირის გერმანელი და ფრანგი მთარგმნელებისათვის უფრო გაადვილებულია ეს სიძნელე, რადგან სიტყვათა თამაში უმთავრესად აგებულია სიტყვათა ფონეტიკურ მიმსგავსებაზე, ხოლო ეს ენები ერთმანეთის მონათესავენი არიან. მიუხედავად ამისა, ყველა კალამბურის გადატანას ვერც გერმანელი და ფრანგი მთარგმნელები ახერხებენ. სიტყვათა თამაშის მიზანი ისაა, რომ ჯერ ერთი დაჭიმული და მძიმე მოქმედების შემდეგ შეასვენოს მკითხველი და მაყურებელი. ამასთან, შექმნას გარკვეული განწყობილება, წარმოდგენა მოგვეცეს გმირის ხასიათზე და მის დამოკიდებულებაზე გარემოსთან. ამიტომ სიტყვათა თამაშის გადმოტანა სასურველია და საჭიროა. ამას მაჩაბელიც გრძნობს და თუმცა ყველგან ვერა, ბევრგან ახერხებს გადმოიტანოს ქართულად კალამბურები და ზმები. თუ რა სიფრთხილით ექცევა იგი ამ საკითხს, ქვემოთ გამოტანილი მაგალითებით დავრწმუნდებით:

I. “იულიუს კეისარი”.

Antonius.

Pardon me Julius! here wast thou bay’d.

brave hart...

O, world thou wast the forest to this hart;

And this indeed, o world, the heart of thee.

აქ სიტყვის თამაში აგებულია სიტყვების “hart” და “heart” (ერთნაირად გამოითქმის) მსგავსებაზე. “hart” ნიშნავს “ირემს”, “heart” - გულს. ანტონიოსი მიმართავს კეისრის გვამს: მომიტევე იულიუს, აქ მოგესივნენ მშვენიერ ირემს (hart); ქვეყანავ, შენ მისთვის ტყე იყავი, ის კი გული (heart) იყო შენი.

მაჩაბელმა ასე თარგმნა:

ანტონიოსი. ო, მაჰატიე, იულიუს, აქ მოგესივნენ,
აი, აქ დაგცეს, შემოგერტყენ, ვით მშვენიერ შველს...
ქვეყნიერებავ, ამ შველისთვის შენ ტყედ გარდიქეც,
ვერ მიხვდი, რომ ის იყო შენი მშველიც და მხსნელიც.

II. “რიჩარდ მესამე”.

Gloster. A greater gift than that I'll give my cousin.
York. A greater gift! O, that is the sword to it.
Gloster. Ay, gentle cousin – were it light enough.
York. O, then, I see you will part with but light gifts;
In weightier things you'll say a beggar nay.
Gloster. it is too heavy for your Grece to wear.
York. I weigh it lightly, were it heavier.
Gloster. What, would you have my weapon, little Lord?
York. I would. that I might thank you as you call me.
Gloster. How?
York. Little.
Prince. My Lord of York will still be eross in talk;
Uncle, Your Grece knows how to bear with me.
Because that I am little, like an ape,
he tkinks that you should bear me on your shoulder.

გლოსტერი. მე კიდევ უფრო დიდ საჩუქარს მივცემ ჩემს ძმისწულს.

იორკი. კიდევ უფრო დიდს? ეგ უთუოდ ხმალი იქნება.

გლოსტერი. უფრო მსუბუქი ყოფილიყო, ხმალსაც მოგცემდი.

იორკი. მსუბუქ საჩუქარს, როგორც გატყობ, იმეტებ მხოლოდ
და ეუბნები ცივ უარსა ძვირფასის მოხოვნელს.

გლოსტერი. ხმალი ძალიან მძიმე არის და ვერა ზიდავ.

იორკი. ადვილად ვზიდავ, უფრო მძიმეც რომ იყოს ეგე.

გლოსტერი. გამაგებინე, მართლა მოხოვ ხმალს, ჩემო პანია?

იორკი. დიალ, რომ ისე დაგიმადლო როგორც მიწოდებ.

გლოსტერი. რაო, არ მესმის.

იორკი. რომ პანია მადლობა გითხრა.

პრინცი. ჩემს ძმას ბაასში კინკლაობა ჩვეულებად სჭირს.

უნდა სულგრძელად აიტანო ეგ, ბიძაჩემო.

იორკი. ამიტანოს თუ ამიყვანოს? ძია, ჩემი ძმა

ორთავ დაგვცინის, შენცა და მეც: მაიმუნივით
რომ პატარა ვარ, გეუბნება, მხრითა ზიდევო.

III. “ჰამლეტი”.

Hamlet. My Lord, you played once in the university, you say? And what did you enact?

Polonius. I did enact Caesar; I was killed in the Capitol, Brutus killed me.

hamlet. It was a brute part of him to kill so a capital calf there.

ე. ი. “მე ვთამაშობდი კეისარს და კაპიტოლში ბრუტოსმა მომკლა, - ამბობს პოლონიუსი. - მაშ მართლაც ბრუტალობაა (პირუტყვობაა) მისი მხრივ, რომ ასეთი კაპიტალური (დიდი) ხბო მოუკლავს...”, - უპასუხებს ჰამლეტი.

მაჩაბელი ასე თარგმნის:

ჰამლეტი. შენ, მგონია, მითხარი, რომ უნივერსიტეტში ყოფნის დროს სცენაზე ვითამაშნია... რასა თამაშობდი?

პოლონიუსი. მე ვთამაშობდი იულიუს კეისარს და კაპიტოლში მომკლეს, ბრუტოსმა მომკლა.

ჰამლეტი. მაშ ის ბრუტოსი სწორედ ბრუტიანი ყოფილა, რომ მაგისტანა ჩინებული ხბო დასაკლავად გამოუმეტნია.

“ჰამლეტის” ეს პატარა ნაწყვეტი შეიძლება ჩაითვალოს ბრწყინვალე ნიმუშად. სიტყვათა თამაშის გადმოტანის დროს ლაპარაკიც ზედმეტია ზედმინევენით თარგმნაზე. ეს არც სავალდებულოა. შექსპირისათვის ის კი არ არის მნიშვნელოვანი, ბრუტოსი ბრუტალურად მოიქცა თუ ბრუტიანი იყო. მთავარი ისაა, რომ ამ ადგილას საჭიროა უსათუოდ რაიმე კალამბური, და სწორედ ისეთი, რომელიც შესაფერისი იქნება ენის ბუნებისათვის. ამ შემთხვევაში ქართული ტექსტი ლოგიკურად უფრო გამართულია: ჰამლეტი მიმართავს პოლონიუსს - ბრუტოსი ბრუტიანი ყოფილა, რომ (ვერ დაგინახა ვინ იყავი და) ასეთი დიდი ხბო მოგკლა.

IV. ასეთივე ბრწყინვალე ადგილი იმავე “ჰამლეტიდან”. სცენა სასაფლაოზე:

I Clown. There is no ancient gentlemen but gardeners,
ditchers, and grave-makers: they hold up
Adam's profession.

II Clown. Was he a gentlemen?

I Clown. A' was the first that ever bore arms.

II Clown. why, he had none.

I Clown. What, art a heathen? How dost thou understand the Scripture? The Scripture says, Adam digg'd: could he dig without arms?

სიტყვა “arm”-ს ორი მნიშვნელობა აქვს. იგი ნიშნავს “მკლავს” და “იარაღს”, “საჭურველს”. სიტყვის თამაშიც სწორედ ამაზეა აგებული. პირველი მესაფლავე

ამბობს: ადამი თავადი იყო იარაღსაჭურველი (arms) ჰქონდაო. მეორე მესაფლავეს გაუკვირდება; მაშინ პირველი მესაფლავე განმარტავს: ხომ გახსოვს ბიბლიაში წერია, ადამი მიწას თხრიდაო, მკლავი (arm) რომ არა ჰქონდა, როგორღა დაამუშავებდა მიწას?!

ახლა ვნახოთ, როგორ თარგმნა ეს ადგილი მაჩაბელმა.

I მესაფლავე. ყველაზე დიდი თავადები მებალები, მიწისმთხრლები და მესაფლავენი არიან, მათ ადამის ხელობა უჭირავთ.

II მესაფლავე. მერე ადამი თავადი იყო?

I მესაფლავე. თავდაპირველად ის გაჩნდა და თავადი არ იქნებოდა? თავადიც იყო, მთაც იმას ეჭირა ხელში და ბარიცა.

II მესაფლავე. სტყუი...

I მესაფლავე. ურჯულო ხომ არა ხარ, საღმრთო წერილი არ იცი? იქა სწერია, ადამი მიწასა თხრიდაო. რითი გასთხრიდა თუ ბარი ხელში არა სჭეროდა?!

შექსპირის პროზისათვის დამახასიათებელია უაღრესი ლაკონურობა და სხარტულობა. ამიტომ შექსპირის პროზის თარგმნა საკმაოდ ძნელი საქმეა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ინგლისურში საქმეს შველის ვნებითი ფორმა, ზმნისდარი და სხვა ზოგიერთი თავისებურებანი, რაც მომხიბლავად გამოდის ინგლისურ სასაუბრო ენაში, მაგრამ ქართული სასაუბრო ენისათვის არ არის დამახასიათებელი და ხშირად უხერხულიცაა. ივანე მაჩაბელი ახერხებს შეუნარჩუნოს თარგმანს ორიგინალის ლაკონურობა. ამ მხრივ, განსაკუთრებით გამოირჩევა “ჰამლეტი”. მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი სწორედ ამ ტრაგედიიდან:

- მონასტერში წადი, მონასტერში. რად გინდა ქვეყანაზედ ცოდვიანები გაამრავლო? აი, თუნდ მეც, არა მგონია, უპატიოსნო კაცი ვიყო, მაგრამ იმდენი ნაკლულევანება მაქვს, რომ ემჯობინებოდა დედიჩემის მუცლიდან არა ვშობილიყავ. მემსმეტად ამჰარტავანი ვარ, ჯავრის გადამხედლი, პატივმოყვარე; გულში იმდენი განზრახვა მიტრიალებს, რომ გონებაში აღარ მეტევა. თვალთ ვერ წარმომიდგენია და დროც არა მყოფნის მათ შესასრულებლად. რისთვის დაძვრებიან ჩემისთანა სულდგმულები ცისა და დედამიწის შუა? ჩვენ ყველანი მატყუარები ვართ. ნურც ერთს ნურას დაგვიჭერებ. წადი მონასტერში... თუ ქმარს შეირთავ, ეს სიმწარე მშითვად გამომიტანებია: ყინულსავით რომ უმანკო იყო და თოვლსავით წმინდა, მაინც ცილისწამება არ აგცდება. გეუბნები, მონასტერში წადი, მშვიდობით, თუ მაინცადამაინც ქმარს შეირთავ, სულელი შეირთე, თორემ ჭკვიანებს კარგად ესმით, რა საშინელებასაც იმათ უმზადებთ. მონასტერში წადი, წადი ჩქარა. მშვიდობით...

- ამ თავს ერთხელ პირში ენა სდებია და სიმღერაც შესძლებია. როგორ ისვრის ეს ბრიყვი მიწაზედ, თითქოს პირველ კაცისმკვლელის კაენის თავი იყოსო. ვინ იცის, იქნება ეს თავი პოლიტიკოსის თავი იყო და ეს ვირი როგორ უმართებულოდ ეპყრობა! ინქება თავის დროზედ იგი ღმერთთანაც გაბჭობას არ ერიდებოდა. არა, ჰორაციო?... ანუ ერთ-ერთ კარისკაცისა, რომელიც ყოველდღე ამბობდა: “დილა მშვიდობისა, ხელმწიფეო ჩემო!” “როგორ ბრძანდებით, ბატონო ჩემო?” იქნება ესა და ეს

დიდებული იყო და ამა და ამ დიდებულის ცხენს აქებდა, როცა სურვილი მოუვლიდა საჩუქრად მიეღო. ესეც ხომ შესაძლებელია, ჰორაციო?.. და ეხლა კი ბატონ მატლების ულუფაა. კანმემხმარი, მესათლავის ნიჩბის სასროლ-საგდებელი. აი, ამას ჰქვია გარდაცვლა, რომ თვალი გვიჭრიდეს და დანახვა შეგვეძლოს. განა ამ ძვლების პატრონი თავის ძვლებს იმისათვის უვლიდა, რომ ამ უმსგავსებს კოჭებივით ეთამაშებინათ! მე თვითონ ძვლები მტკივა. ამას რომ ვფიქრობ... აი, კიდევ... იქნება ეს თავი რომელიმე ვეფილის თავი იყო, სად არის ეხლა ამის კილოს-გამობმა, სიტყვის რახარუხი, ამის შეკამათება, სამართალზე ლაპარაკი და ათასი სხვა ეშმაკობა? რათ აძლევს ამ წუნკს ნებას, რომ მის კანონებით სავსე თავს ტალახიანი ნიჩბით ისურის და მოქმედებით შეურაცხებისათვის დაუვას არ აუტეხს? ან იქნება ეს ვაჟბატონი თავის დროში მამულებს ჰყიდულობდა და მისდევდა კანონის მუხლებს, ვალდებულების ქალაღდებს, გარდასახადებს, თავდებებს, წარმოდევებებს... მაშ ე არის იმის გარდასახადების გარდასახადი, რომ ამისი კანგარდახდილი თავი ახლა მიწითა და მტვრით არის სავსე! მაშ ამის თავდებები სხვა ნასყიდობაში არ უთავდებებენ, თუ არ ამ ერთ მტკაველ მიწაში? ამას ხო სიგრძე-სიგანგებელ ორი ნასყიდობის წერილი კარგად დაჰფარავს; მთელი ამისი ეტრატები ამოდენა ყუთში ძლივს ჩაეტეოდა და თვით მფლობელსაც მეტი ადგილი არ უნდა ეჭიროს?!..

- საბრალო იორიკ! მე მახსოვს იგი, ჰორაციო. საკვირველი ხუმარა და მშვენიერი ამბების მომგონი იყო. ათასჯერ მეტად უტარებდნენ თავის მხარზე და ეხლა როგორ მეზიზღება იმისი ნახვა. ლამის გული ყელში მომებჯინოს. აი, აქ ჰქონდა ის ტუჩები, რომლისთვისაც, ვინ იცის, რამდენჯერ მიკოცნია. სად არის ეხლა შენი მხიარულება, შენი სიცელქე, შენი სიმღერა? ნაპერწკლები შენის ოხუნჯობისა, რაც ყველა მონადიმეთ აცინებდა, ახარხარებდა? რატომ ეს მაინც სავსე, მოცინარი ლოყები? წადი ეხლა ამა და ამ ქალბატონის ოთახში და უთხარ, რომ თუნდ ერთი ადლის სისქე ფერ-უმარილი წაითხუპნოს, იმის ბოლო მაინც ეს არის. უთხარ ეს ამბავი და გააცინე.

ამ მაგალითებიდან შესანიშნავად ჩანს ისიც, თუ რა უხვად და მოხდენილად იყენებს მაჩაბელი ხალხურ გამოთქმებს. ასეა ყველა ტრაგედიაში, მის თარგმნილ ყველა ნაწარმოებში. ავიღოთ თუნდაც “კორიოლანოსის” დასაწყისი, სადაც უბრალო ხალხის დიალოგია მოცემული და მაჩაბელსაც შესაფერი ხალხური ენით უთარგმნია.

I მოქალაქე. გადწყვეტილი გაქვთ, რომ შიმშილს სიკვდილი გირჩევნიათ?

მოქალაქენი. ოღონდაც, ოღონდაც!..

I მოქალაქე. მაშ, მოვკლათ იგი და პურს, რა ფასიც გვინდა, ის ფასი დავადლოთ. ჰა, ასე იყოს?

მოქალაქენი. მაგას რალა ჩიჩინი უნდა, აგრე იყოს, აგრე! მოდით, არიქა!

II მოქალაქე. ერთი სიტყვა მეც მათქმევინეთ, ჩემო კარგო მოქალაქენო.

I მოქალაქე. კარგო მოქალაქენო! კარგს აღარა გვაკლია რა! კარგები პატრიციები არიან, ჩვენ კი - ღარიბ-ღატაკები. მარტო ის გვეყოფოდა საზრდოდ, რაც მათთვის მეტია და ამ მეტ ლუკმას რომ მოგვანოდებდნენ, სანამ სული არ ამოგხვდომია, კიდევ ვიტყოდით, ჰო, კაცურად გვეპრყობიანო. მაგრამ ამამდედაც კი პურადვირობენ. ჩვენი სიღარიბე მათ დიდკაცობას უფრო თვალსაჩინოდა ჰხდის და რასაც ბევრს ვიტანჯვით,

ის ურჩევნიათ. დავავლოთ ხელი ამ მარგილებს და თუ თავზე ქუდი გვხურავს, სამაგიერო გადავუხადოთ. ღმერთნი მყავს მონმად, ამას შიმშილი მალაპარაკებს და არა ჯავრის ამოყრის სურვილი.

II მოქალაქე. მარტო კაიოს მარციოსი რათ ამოგიჩემებიათ?

მოქალაქენი. ის არის, რაც არის: ის ძალღი და ღუპავს ჩვენს ხალხს.

II მოქალაქე. რაც ნაკლი ბუნებრივად ხასიათად დასჩემებია, ბინად არ ჩაეთვლება. ახლა ბარემ სიხარბეც დააბრალო.

I მოქალაქე. ხარბი თუ არ არის, შენი ჭირიმე, სხვა ნაკლს ვერ ვუპოვნი! მარტო ჩამოთვლით ყბები დამელდება. (ყვირილი მოისმის.) ეს რა ყვირილია? ქალქის მეორე უბანიც აჯანყებულა. ტყუილად რასა ვცხედლობთ აქა; კაპიტოლისკენ გავსწიოთ!..”

გავრცელებულია გამოთქმა - პოეზიის მთარგმნელი ავტორის მეტოქეა, პროზის მთარგმნელი კი - მონაო. ეს პარადოქსული გამოთქმა უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში, სრულ ჭეშმარიტებადაც რომ მივიღოთ ეს აზრი, მაჩაბელზე მაინც არ შეიძლება ამის თქმა - იგი არც ლექსისა და არც პროზაული ადგილების თარგმანის დროს ავტორის მონა არ არის. თავისი თარგმანებით მაჩაბელი ყოველთვის ავტორის კონგენიალად და მეტოქედ გვევლინება.

მაჩაბლის მიერ თარგმნილ შექსპირის რვა ტრაგედიიდან დგას თუ არა ყველა ერთ მხატვრულ სიმალღებზე? ყველა ნაწარმოებს ერთნაირად თუ აქვს მაჩაბლისეული თარგმანის სრულყოფილება და მომხიბლაობა?

ამ კითხვებს მოკლედ ასე შეგვიძლია ვუპასუხოთ: ყველა თარგმანი კარგია და სრულყოფილი, ყველა გადმოსცემს ორიგინალის არსს, ყველა გვაგრძნობინებს შექსპირის სიდიადეს, მაგრამ ერთნაირ მხატვრულ სიმალღებზე არ დგას ყველა თარგმანი.

“ოტელო” და “ჰამლეტი”, შეიძლება ითქვას, სწორუპოვარი თარგმანებია, ამ ტრაგედიებში მთარგმნელი აღწევს ავტორის კონგენიალობას. ორივე თარგმანი ქანდაკივით ჩამოსხმულია და წინასწარ კრიტიკულად განწყობილი მკითხველიც კი ვერ აღმოაჩენს მათში მნიშვნელოვან ზადს. ხაზს ვუსვამ სიტყვა მნიშვნელოვანს, რადგანაც ამ ტრაგედიების თარგმანებშიც შეიძლება შეგვხვდეს მცირე შეუსაბამო რამ, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ არღვევს საერთო ჰარმონიას და არ შეაქვს დისონანსი მტკიცედ შეკრულ სიმფონიაში.

შემდეგ მოდის “იულიუს კეისარი”, “მაკბეტი”, “ანტონიოსი და კლეოპატრა”, “რიჩარდ მესამე” და “კორიოლანოსი”.

“მეფე ლირი” ცალკე დგას, იგი ილია ჭავჭავაძისა და ივანე მაჩაბლის პირველი თარგმანია, ახალგაზრდობის დროის პირველი ცდა. ამ ტრაგედიაში უსათუოდ იგრძნობა მთარგმნელთა დიდი პოეტური ნიჭი და ემოცია, მშვენიერი ენა, დიალოგის ბუნებრიობა. მაგრამ ცალკეულ შეუსაბამობას ამ თარგმანში შეაქვს დისონანსი, ირღვევა საერთო ჰარმონიულობა.

ჯერ ერთი, თარგმანში მეტისმეტად არის გაზრდილი სტრიქონების რიცხვი, რაც იწვევს მთარგმნელების მიერ ზედმეტი ფრაზების ჩამატებასა და ტავტოლოგიას.

აზრი ხშირად არ არის სწორად გაგებული. მაგალითად, პირველ მოქმედებაში კორდელიაზე განრისხებული ლირი ამბობს:

I loved her best, and thought to set my rest on her kind nursery.

ე. ი. მე იგი ყველაზე უფრო მიყვარდა, და ვფიქრობდი სიბერის დღენი მისი მზრუნველობისათვის (მოვლისათვის) მიმენდო.

თარგმანში კი ვკითხულობთ:

მე ეგ მიყვარდა ყველაზე მეტად, მსურდა ჩემი ნაშთენნი დღენი მაგის შვილისა აკვანზედა მე დამეღია.

აქ აზრის უბრალო დამახინჯება როდია: ჩამატებული ფრაზა სავსებით ცვლის ლირის ხასიათს.

ასეთ ადგილებს ბევრს ვხვდებით “ლირში”. პირველ სურათში გლოსტერი, იმის ნაცვლად რომ ორიგინალის მიხედვით თქვას - ქალი დამსხვილდაო, ამბობს: ისე დამსხვილდა, რომ წელზე ჩვეულებრივი სარტყელი ველარ წვდებოდა (ხაზგამსული ფრაზა ჩამატებულია). ორიგინალში ედგარი ამბობს: თავი მოვიგიჟიანეო; თარგმანში - “მოვიგიჟმაჟე თავი ჩემი”. ჯერ ერთი, “მოვიგიჟმაჟე” არ არის “მოვიგიჟიანეს” სინონიმი. მეორეც, სრულიად ზედმეტია სიტყვა ჩემი. უნდა იყოს - თავი მოვიგიჟიანე. ორიგინალში უბრალოდ ძალღიწია. თარგმანში ეპითეტი გაუჩნდა: “ოთხფეხი ძალღიწია”...

ცალკეულ შეცდომებს რომ თავი დავანებოთ, საერთოდ, ნაწარმოებს სიმძიმე ეტყობა. ამას გარდა, აქა-იქ ვხვდებით კუთხრე გამოთქმებსაც. მაგ., “მეორე შვილი რეგანაი”, ამბობს ლირი და სხვა.

პირველ მოქმედებაში კენტი მეტად სხატულად და მძაფრად ამბობს:

Be Kent unmannerly, when Lear is mad.

თარგმანში ვკითხულობთ:

კვადნიერდები, მაგრამ ეგე მე მომეტევოს, -
იქ, საცა მეფეს გზასულობავს უგუნურება.

პირველ სტრიქონში ხაზგასმული ფრაზა ჩამატებულია და მეორე სტრიქონიც ძალიან შორდება ორიგინალს. კენტის მობოდიშება და განმარტება ზედმეტია, ეს არ არის ორიგინალი და არც შეეფერება მოქმედების ხასიათს.

ლირი ამბობს:

whil we

unburden'd crawl toward death.

თარგმანში ვკითხულობთ:

ჩვენ კი, მოხუცნი, ტვირთახსნილნი, ნელ-ნელა გოგვით ვივლით, ვიდრემდე ქვეყნის ჟამთ ცვლა სიკვდილს შეგვყრიდეს.

ხაზგასმული სიტყვები ჩამატებულია მთარგმნელის მიერ და საერთოდ სტრიქონები უფრო მოშვებულია.

ბევრი ასეთი მაგალითის მოტანა შეიძლება აღნიშნული ტრაგედიიდან. მაგრამ, ვიმეორებ, ამ პიესის ქართულ თარგმანს მაინც აქვს დიდი ემოციური ძალა, უსათუოდ მოჩანს მთარგმნელთა უდიდესი პოეტური ნიჭი და გაქანება. თარგმანის მრავალ დიალოგსა და მონოლოგს აღფრთოვანებაში მოჰყავს მკითხველი მოვიტანოთ ერთი პატარა მაგალითი, სადაც მოხდენილადაა გადმოცემული ორიგინალის სილამაზე და სხარტულობა.

განრისხებული ლირი მიმართავს კორდელიას - რაიმე თქვიო.

კორდელია უპასუხებს:

Unhappy that I am, I cannot heave

My heart into my mouth.

პირდაპირი თარგმანი:

რა უბედური ვარ, არ შემოძლია
გული პირში ამოვიტანო.

თარგმანში ვკითხულობთ:

ლირი. სთქვი რამე-მეთქი!

კორდელია. ვამე ბედკრულს! რა ვთქვა? არ ძალუძთ
ბაგეთა ჩემთა გული ჩემი ზე-აღმობეჭდონ.

ან ცნობილი ადგილი:

Fortune, that arrant whore

Never turns the key to the poor.

ბედი სწორედ უნამუსო ქალია,
ღარიბი სძაგს, მდიდრის ეშხით მოვრალია.

სტრიქონების თანათარღობა “მეფე ლირში” ასეთია: ორიგინალში გვაქვს 2355 სტრიქონი, თარგმანში - 2818, ე. ი. 463 სტრიქონით მეტი. რა თქმა უნდა, ეს აშკარად არანორმალური მოვლენაა.

სხვა ტრაგედიებშიაც გვხვდება არასწორად გაგებული ფრაზები, ბლაგვი გამოთქმები, აქა-იქ ენობრივი შეცდომებიც, მაგრამ იმდენად მცირე და უმნიშვნელო, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, ნაწარმოების საერთო ჰარმონიულობას არ არღვევს.

მაგალითად,

If thy revengeful heart cannot forgive.

თუ შენს შურიანს გულს შენდობა არ შეუძლია. (“რიჩარდ III”)

“Revengeful” ნიშნავს შურისგებით აღსავსეს (ან ჯავრის ამომყრელს, როგორც თვითონ მაჩაბელი თარგმნის ამავე სიტყვას “ჰამლეტში”) და არა შურიანს. რა თქმა უნდა, აზრი იცვლება.

“ოტელოში” ასეთ ადგილს ვხვდებით:

Emilia. I’ve laid those sheets you bade me on the bed.

Desdemona. All’s one. Good faith how foolish are our minds!

If I die before thee, prithee, shroud me

In one of these same sheets.

დემდემონამ ემილიას უბრძანა ქორწინების ღამის ზენრები გაეფინა ლოგინზე. ემილიამ შეასრულა ბრძანება და თავის ქალბატონს მოახსენა. დემდემონას მწარედ გაეცინებია და ეტყვის: - სულ ერთია, რა სულელები ვართ! თუ შენზე ადრე მოვკვდე, იმ ზენრებში გამახვიე.

მაჩაბელს ასე აქვს თარგმნილი:

ემილია. ტანისამოსი რომ მიბრძნეთ, თქვენს ქვეშაგებზე დავანყე კიდევ.

დემდემონა. მესმის, კარგი. ო, ღმერთო ჩემო,

რა უმეცარი გონება გვაქვს! გთხოვ, თუ რომ შენზე

უნინ მოვკვდები, ეს სამოსი ჩამაცვა მკვდარსა.

როგორც დავიანხეთ, თარგმანში “ზენრები” “ტანისამოსით” შეიცვალა. შეცდომა მით უფრო დიდია, იმას თუ გავითვალისწინებთ, რომ მაშინ ინგლისში გავრცელებული იყო ცრურწმენა, თითქოს საქორწინო ზენრის ლოგინზე გაფენა ქმრისაგან მიტოვებულ ცოლს ქმრის სიყვარულს დაუბრუნებდა.

ვხვდებით ასეთ არასწორ გამოთქმებსაც:

“დიდათა ვწუხვარ, რომ მოვტყუვდი მე ოტელოში.” (“ოტელო”)

“იმ დედაკაცს სიცოცხლესთან ხელი აღარ უნდა ჰქონდეს.”

“მასხარებად გავაკეთა მეტმა ლოთობამ.” (“იულიუს კეისარი”)

“არ მეგონა, რომ შენ როდესმე გავდებულს გნახავ.” (“ანტონიოსი და კლეოპატრა”)

“ანუ დავიხსნათ, ან ჩვენც მათთან დავდოთ თავები.” (“კორიოლანოსი”)

“თავებს გვაჩვენებენ.” (იქვე)

“კეთილ კაცთა სიცოცხლე ჭკნება იმ ყვავილს ადრე,

რომელიც მათ ქედში ურჭვიათ.” (“მაკბეტი”)

“ლაპარაკის დროს აქეთ-იქით თვალებს ვაცეცებ.

ვიმზირებ უკან, ავთრთოლდები ჩალის თუჩუნზედ.” (“რიჩარდ III”)

“ნუ, ნუ ასწავლი მაგ შენს ტუჩებს ზიზღით ყურებას.” (იქვე)

მაჩაბელი ხშირად გამოტოვებს ან სხვა სიტყვით შეცვლის ხოლმე მიმართვით სიტყვებს: Sir, Lady, Why და სხვა. ზოგი ამისთვის უსაყვედურებს, თითქოს ეს იყო

მომაკვდინებელი შეცდომა, თითქოს ამ სიტყვებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდეს “ეპოქის სულის” და “მატერიალური კულტურის” გასახსნელად ეს არ არის სწორი. ეს სიტყვები შექსპირთან არის უბრალო მიმართვის სიტყვები საუბრის დროს. საცა საჭირო არ არის მათი ხმარება, მაჩაბელს გამოტოვებული აქვს, ხან კი შეცვლილია საჭიროებისა და ტექსტის მიხედვით სიტყვებით: ძმაო, ძმობილო და ა. შ. - ხოლო ზოგან თუ მართლაც აქვს ამ სიტყვებს რაიმე მნიშვნელობა, არა “ეპოქის სულისა” და “მატერიალური კულტურის” ასახსნელად, არამედ უბრალოდ, გმირების ურთიერთდამოკიდებულების გასარკვევად, მაშინ მაჩაბელი მათ ასევე ტოვებს.

მაჩაბელი ახერხებს შექსპირის გმირთა და სახეთა მდიდარ გალერეას შეუნარჩუნოს ორიგინალის დამატერებლობა და მომხიბლაობა, აამეტყველოს გმირები თავისი ენით, დაიცვას თვითნების მეტყველების სტილი და მანერა.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მაჩაბლის ენა შესანიშნავი თავისებურება არის ხალხური და სალიტერატურო ენის ოსტატური შერწყმა. ამას იგი ახერხებს დიდის ვირტუოზობით და ისე ოსტატურადაა ნაქსოვი ამ ორი მთავარი ძაფის ქსოვილი, რომ შეუძლებელია გაატარო მათ შორის საზღვარი.

ამას განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი. ბევრი იმდროინდელი მთარგმნელი გაბედულად იყენებდა ხალხურ ენას, მაგრამ მაჩაბლის გარდა, თითქმის ყველას ლალატობდა ზომიერების გრძნობა და ამიტომაც მათ თარგმანებში ფრანგი ფერმერის ან შოტლანდიელი მეღორისა თუ მონადირის მეტყველება ძალიან ჰგავდა ზემოთხსენებულ ან ქართლელი გლეხის ლაპარაკს. ეს მთარგმნელები ზედმეტი თავისუფლებით აპყრობდნენ ორიგინალის ტექსტს და ხშირად მეტისმეტი გადმოქართულებით კოლორიტსა და განწყობილებას უკარგავდნენ ნაწარმოებს.

მაჩაბელი საოცარ სიფაქიზესა და ზომიერებას იჩენს. იგი გაბედულად იყენებს ხალხის ცოცხალ, სალაპარაკო ენას, სხვადასხვა კუთხეში გავონილ იდიომებსა თუ სიტყვებს, მაგრამ ყველა ეს გამოთქმა თავის ადგილზეა, საოცარი სისწორითა და ზედმინევენობით ემსახურება ორიგინალის გარკვეულ ტექსტსა და გმირის განწყობილების გადმოცემას. იგი არსად აჭარბებს, ყველგან ოსტატურ ზომიერებას იცავს. მას აქვს ენის საოცარი მუსიკალური შეგრძნება და ინტუიცია. შემორჩენილია მისი ზოგიერთი თარგმანის ხელნაწერი, და თუ დავაკვირდებით, იქაც შევნიშნავთ, თუ რა სიფრთხილით ეკიდება მაჩაბელი ხალხური გამოთქმების ზომიერად გამოყენებას, ისე, რომ თარგმნილ კლასიკურ ნაწარმოებს ზედმეტად გადმოქართულება არ დაეტყოს.

მაგრამ განა მართო ამ თვალსაზრისით ეკიდებოდა ფრთხილად თავის თარგმანებს მაჩაბელი! წლების განმავლობაში სისტემატურად, იმისგან დამოუკიდებლად, მეორედ გამოსაცემად ამზადებდა თუ არა რომელიმე პიესას, მას შესწორებანი შეჰქონდა ხოლმე თარგმანებში, ცალკეულ სადავო ადგილებსა და ფრაზებს აზუსტებდა, სხვადასხვა გამოცემებს ადარებდა.

მთელი დღის სამსახურეობრივი თუ საზოგადოებრივი მუშაობით დაქანცული, ლიტერატურული შრომისათვის მხოლოდ ღამით თუ მოიცლიდა და, მისი თანამედროვეების გადმოცემით, ხშირად გათენებამდეც კი წერდა, თარგმნიდა, ებრძოდა დიდი გენიოსის ჯადოსნურ სტრიქონებს.

შვიდნლიანი ომი

ჩემის ანგარიშით მე უნდა ვაჯობო,
მაგრამ ვერ წარმოიდგენ, ჰორაციო,
გულს რარიგი დარდი შემომანვა.
ჰამლეტი

გრცხვენოდეს, გრცხვენოდეს! მეომარი და თრთოლვა!
მაკბეტი

დაჭრილი არ არის? ის შინ ყოველთვის დაჭრილი ბრუნდება ხოლმე!
კორიოლანოსი

ზამთრის მოკლე დღე შეუმჩნევლად გავიდა, ერთბაშად ჩამობნელდა. მაჩაბელმა საათს დახედა და მხოლოდ ახლა გაახსენდა, რომ სადილად ნიკო დიასამიძესთან იყო დაპატიჟებული. მუშაობაში გართულმა, ერთი პირობა თითქმის გადაიფიქრა კიდევ წასვლა, მაგრამ საბოლოოდ მეგობრის წყენას მოერიდა, მით უმეტეს, კარგად იცოდა დიასამიძის ფიციხი ხასიათი. მაგიდაზე გაშლილი წიგნები ერთ კუთხეში მიალაგა და ერთხელ კიდევ დახედა მელანშეუპრობელ ხელნაწერს.

შენი სტუმრები ვართ ამაღამ, მშვენიერებით,
სიტურფით სავსე ქალბატონო.

ამ სტრიქონებით მთავრდებოდა ბოლო ფურცელი. ეს იყო “მაკბეტის” პირველი მოქმედება, რომლის თარგმნა სულ რამდენიმე დღის წინათ დაიწყო მაჩაბელმა. ეს ტრაგედია, “ჰამლეტისა” და “ოტელოსთან” ერთად, მას გამორჩეულად უყვარდა და ხალისიანადაც წავიდა საქმე. იმიტომაც იყო, რომ ახლა ენანებოდა მუშაობისათვის თავის დანებება. მაგრამ წაუსვლელობაც არ შეიძლება, რადგან, მასპინძლის გარდა, მას ელოდებოდა თავისივე მეგობარი მიშო მაჩაბელი, რომელთანაც სახლში უნდა გაეგლო და დიასამიძესთან ერთად მისულიყვნენ...

ეტლმა ვანქის საყდარს ჩაუქროლა და იქვე მახლობლად ერთ დიდ სახლთან შეჩერდა. ზამთრის პირობაზე, თბილი დღე იყო. წინაღამის გაყინული მინა მზეს გაელღო და ქუჩებში საშინელი ტალახი იდგა. უბნის პატარა ბიჭები ჭიშკართან შექუჩებულიყვნენ და ჭუჭრუტანებიდან ცდილობდნენ დაენახათ და გაერკვიათ, რა სტადიაზე იყო ამჟამად ქეიფი. ცხენების ფეხის ხმაზე ისინი ერთბაშად შემოტრიალდნენ და ეტლს შემოხვივნენ. ეტლიდან სწრაფად გადმოვიდნენ დაგვიანებული სტუმრები და

სწრაფადვე შევიდნენ ეზოში. დიდ, გაჩახახებულ დარბაზიდან შეზარხოშებული ხალხის ღრიანცელი გამოდიოდა.

მოკითხვის, დაგვიანებისათვის საყვედურის, მობოდიშების, დანაშაულის ხუმრობით ერთმანეთისათვის გადაბრალების შემდეგ, მაჩაბლები სასტუმრო დარბაზში შევიდნენ.

საზოგადოება, უმთავრესად ნაცნობი იყო, რადგან დიასამიძესა და მაჩაბლებს თითქმის საერთო ჰყავდათ ნაცნობ-მეგობრები. ასეთ დროს უცნობი სახე ყოველთვის ერთბაშად მოგხვდება თვალში, და ვანო მაჩაბლის ყურადღებაც, ოთახში შესვლისთანავე, სამმა უცნობმა ქალმა მიიპყრო, რომლებიც ერთმანეთის გვერდით ისხდნენ, შესასვლელი კარის პირდაპირ. ქალები ერთმანეთს თვალსაჩინო მსგავსებით არ ჰგვანდნენ, მაგრამ დაკვირვებული კაცი, საერთო იერისა და ერთმანეთთან დამოკიდებულების მიხედვით, მიხვდებოდა, რომ დები იყვნენ. რომელი მათგანი იყო უფრო ლამაზი, ამის თქმა კი ძალიანაც დაკვირვებული რომ ყოფილიყო ადამიანი, მაინც გაუჭირდებოდა, რადგან სამივეს ჰქონდა ის თავისებური მომხიბლაობა, რაც პირველივე შეხედვისთანავე იზიდავს ხოლმე კაცს.

უფროსი და, რომელიც 26-28 წლისა იქნებოდა, მეზობელთან მუსაიფში იყო გართული. დაგვიანებული სტუმრების შესვლისას მან მხოლოდ ერთი წამით მოიხედა და ისევ განაგრძო საუბარი. სულ უმცროსი, რომელსაც მეოცნებე, ზღვისფერი თვალები ჰქონდა, შეკრებილ საზოგადოებას ათვალიერებდა ყმანვილური უदारდელობით. იგი ჯერ იმ ასაკში იყო, როცა ქალმა თავისი სილამაზის ფასი არ იცის და დიდადაც არ აწუხებს - ლამაზი მოეჩვენება ხალხს, თუ არა. ახლა, მაჩაბლები რომ შემოვიდნენ, მან დაკვირვებით შეათვალიერა ორივე და საშუალო დას რაღაცა გადაულაპარაკა.

მაჩაბლის ყურადღება განსაკუთრებით შუათანა დამ, 21-22 წლის შავგვრემანმა, თაფლისფერთვალა ქალმა მიიპყრო, რომელიც თითქოს სულაც არ ღებულობდა საერთო მხიარულებასა და საუბარში მონაწილეობას. მონყენილი იჭდა, თავი ჩაეჩინდრა და აშკარა იყო, რაღაც უხერხულობასა გრძნობდა, რადგან მხოლოდ ერთი წამით ასწია თავი დაგვიანებული სტუმრებისათვის შესახედად და მაშინვე ხარბად მიშტერებულ წყვილ თვალს წაწყდა. სახე ერთბაშად შეუთაკლდა და ისევ ჩაღუნა თავი.

ეს ქალი ვანო მაჩაბლისათვის სანახევროდ ნაცნობი იყო. მაჩაბელმა მისი ვინაობა არ იცოდა, თორემ ისე ბევრჯერ ენახა. ამ ბოლო თვეებში თითქმის ყოველდღიურად ხვდებოდა ქუჩაში, როცა სამსახურში მიდიოდა. ეტყობოდა ქალი სადმე სწავლობდა, რადგან უფრო ხშირად ერთსა და იმავე ადგილას და ერთსა და იმავე დროს ხვდებოდნენ ერთმანეთს, თითქოს წინასწარ შეთანხმებულანო. ქალის მოხდენილმა აღნაგობამ, სილამაზემ, ეშხიანმა თვალებმა და კეკლუცმა გამოხედვამ პირველივე ნახვისთანავე მოხიბლა მაჩაბელი. თანდათანობით მათ შორის ისეთ განწყობილება დამკვიდრდა, როგორც ყოველთვის ასეთ პირობებში არის დამახასიათებელი; ძველი მეგობრებივით გაუხარდებოდათ ხოლმე ერთმანეთის დანახვა, მაგრამ მისალმების მაგივრად მხოლოდ გაეღიმებოდათ (ღიმილის შეკავებას ვერც ახერხებდნენ და, ეტყობა, არც ცდილობდნენ), ქალს შავგვრემანი ღაწვები შეუვარდისფერდებოდა და გამომწვევად დახრიდა თავს. ისე შეეჩვივნენ ყოველდღიურად ერთსა და იმავე ადგილას შეხვედრას, რომ თუ მოხდებოდა და რომელიმეს შეაგვიანდებოდა, მეორე -

თვალით ეძებდა ხოლმე. მაგრამ, როგორც ასეთ პირობებში გაცნობისას ხდება, ჩაუვლიდა თუ არა გვერდს მაჩაბელი ამ ქალს, მაშინვე მისი არსებობაც ავინწყდებოდა, სხვა დროს ერთხელაც არ მოჰკონებია, რომ მისი ვინაობით დაინტერესებულიყო და გაეცნო; უბრალოდ, სიამოვნებდა ასეთი მშვენიერი, ცქრიალა ქალიშვილის დანახვა.

ახლა, ოთახში შემოსულმა, პირველად სწორედ ამ ქალს მოჰკრა თვალი და წამიერად თითქოს შედგა. ერთი წამით შეხვდნენ მათი თვალები ერთმანეთს, ქალს ნაცნობი ღიმილი გადაეფინა სახეზე და ვინ იცის, ღანვებიც იქნება მაჩაბლის დანახვის გამო შეუფაკლდა და არა იმ ხარბად მიშტერებული წყვილი თვალის გავლენით...

სანატრელი სტუმრების შემოსვლამ შეზარხოშებულ საზოგადოებას სიხარული შემატა, მით უმეტეს, სასურველი იყო ვანო მაჩაბელი, რომელსაც ყველგან, სადაც არ უნდა მისულიყო, სიცოცხლე და მხიარულება შეჰქონდა. სუფრის ყოველ კუთხეში გამოინახა თავისუფალი ადგილი შემოსწრებულებისათვის, ყოველი მხრიდან თავისკენ ეპატიჟებოდნენ, მაგრამ მაჩაბელმა უცნობი დების შუაში ერთი თავისუფალი სკამი შენიშნა და სწორედ იქ ამჯობინა დაჯდომა. ღიასახლისმა მას დები გააცნო: კნენა ნინო ბაგრატიონ-დავითიშვილის ასული წერეთლისა; კნიაჟნა ანასტასია ბაგრატიონ-დავითიშვილი; კნიაჟნა ბარბარე ბაგრატიონ-დავითიშვილი.

ორიოდე წუთიც არ გასულა მაჩაბლის შემოსვლიდან, რომ მასა და ორ უმცროს დას შორის ტკბილი და ცოცხალი საუბარი გაიმართა. უპირველესად ყოვლისა, მაჩაბელმა სიხარული გამოთქვა, რომ დები ასე მშვენიერად ლაპარაკობდნენ ქართულს. დებმა იწყინეს მაჩაბლის ქათინაური. თქვენ ვინა გგონივართ, ბაგრატიონის ქალების ვართ, ქართლის გულიდან, რა გასაკვირია, რომ ქართული კარგად ვიცოდეთო. ვანო მათ უამბობს ზოგიერთი გამოჩენილი თავადიშვილის კურიოზულ სიტყვებს ბანკის საზოგადო კრებებსა და სათავადაზნაურო სკოლის კომიტეტის სხდომებზე, უყვება თუ როგორ ამახინჯებენ ისინი ქართულ ენას. დები სიცილს ვერ იკავებენ. სიცილი მალე ხარხარში გადადის. მაგრამ ეს ხარხარი სხვებისთვის შეუმჩნეველი ხდება, საერთო ჟრიამულსა და სიმღერაში ინთქმება. ესმის მხოლოდ ერთ დიდ ჩინოსან სამხედრო პირს, რომელიც ვანოს პირდაპირ ზის; და მასპინძელიც ამჩნევს, რომელიც ვანოსა და მისი თანამოსაუბრეების მხიარულმა განწყობილებამ რატომღაც შეანუხა. იგი მათთან მიდის და ვანოს ყურში რაღაცას ჩასჩურჩულებს. მაგრამ მაჩაბელს კარგად არ ესმის, რას ეუბნებიან. არჩევს მხოლოდ ერთმანეთთან დაუკავშირებელ სიტყვებს - “უხერხულია... საგანგებოდ მოვანწყეთ... პოლკოვნიკი...”

- ვინ პოლკოვნიკი? - ხმამაღლა ჰკითხავს უკვე შეზარხოშებული მაჩაბელი.

მასპინძელი აღარათერს უპასუხებს და, შენუხებული, საჩქაროდ გაშორდება. ვანო კი მხოლოდ მხრებს აიჩჩის და დანწყებულ საუბარს განაგრძობს.

იქნებ მაჩაბლისთვის გასაგები გამხდარიყო მასპინძლის სიტყვები, რომ თავი ერთთავად გვერდზე არა ჰქონოდა მიბრუნებული, ქალებისაკენ, და ერთხელ მაინც მის პირდაპირ მჯდომ პოლკოვნიკისათვის შეეხედა, რომელიც აქამდე ხარბი თვალებით მიშტერებოდა ბაგრატიონის ქალს, ახლა კი, მაჩაბლის შემოსვლის შემდეგ, დაიბღვირა და დიდ უღვაშებზე ხელის ჩამოსმას უხშირა.

გარდა მაჩაბლისა, თითქმის ყველა იქ მყოფმა იცოდა, რომ ეს სადილი ღიასამიძეს საგანგებოდ ჰქონდა მოწყობილი, რათა ერთმანეთისათვის დაეახლოებინა პოლკოვნიკი არჯევანიძე და ანასტასია ბაგრატიონ-დავითიშვილის ასული. ამ საქმის

სულის ჩამდგმელებისა და დიასახლისის მიერ ყველაფერი ისე იყო წინასწარ განზრახული და მოწყობილი, რომ პოლკოვნიკი კარგად დაახლოებოდა სასურველ საცოლეს, ხოლო, თუ საჭიროდ დაინახავდა, თავის გულის ხეაშიადიყ გაემჟღავნებინა. მანამ სადილს მიუსხდებოდნენ, ისა და ბაგრატიონის ქალი შემთხვევით განმარტოებული აღმოჩნდნენ ოთახის ერთ კუთხეში, მაგრამ ერთბაშად ენა დაება ამ გმირ მეომარს და ველარაფრის თქმა მოახერხა. ბოლოს, როცა აშკარა გახდა, რომ უსათუოდ საჭირო იყო რაიმე ეთქვა, თორემ ქალს მოწყენილობისაგან საცა იყო მოქნარება აუტყდებოდა, პოლკოვნიკმა, როგორც იქნა, ენა ამოიღვა და იმპერიის სამხედრო ძლიერებაზე ჩამოაგდო სიტყვა. მაგრამ ქალს ინტერესი არ გამოუჩენია ამ საგნისადმი. მაშინ პოლკოვნიკმა თავს ძალა დაატანა, საუბრის თემა შეცვალა და ერთი ანეგდოტი მოიგონა, რომელიც მას დაბალი ჩინის ოფიცრისაგან ჰქონდა მოსმენილი. კარგად ახსოვდა, რომ ამ ანეგდოტმა პოლკში საერთო მოწონება აიძსახურა და დარბაისელი გენერალიც ახარხარა. მაგრამ ახლა არავითარი ეფექტი არა ჰქონია ანეგდოტს, ქალს თითქოს არც კი მოესმინოს. ანეგდოტი რომ დაამთავრა, თვითონვე აროხროხდა პოლკოვნიკი და ქალმაც მხოლოდ მაშინ გაიღიმა მოწყალედ. პოლკოვნიკმა იგრძნო აშკარა მარცხი, აიწურა და ერთბაშად დაშინდა. ხოლო როცა სუფრასთან მიიპატიჟეს სტუმრები და პოლკოვნიკსაც ბაგრატიონის ქალის გვერდით შესთავაზეს ადგილი, გამოცდილმა მხედარმა იგრძნო, რომ შეტევის გაგრძელებას ეფექტი არ ექნებოდა: პირველი მარცხიანი შეტევის შემდეგ უკან დახევა და ახალი შეტევის მომზადება აჯობებდა. ამიტომ იგი ქალის პირდაპირ დაჯდა, რამდენადაც კი შეეძლო, მეოცნებე ადამიანის იერი მიიღო და თვალთა ისრებით დაუნყო თავის მსხვერპლს გმირვა. ზოგჯერ ხვნეშასაც გააყოლებდა ხოლმე ამ ისრებს.

მანამ მაჩაბელი მოვიდოდა, პოლკოვნიკი კმაყოფილი იყო მეორე შეტევისა, რადგან ქალის დარცხვენა და თავის ჩაქინდვრა მას მტრის განადგურებად და გამარჯვების უტყუარ ნიშნად წარმოუდგა. გუნებაში თავსა ჰკიცხავდა, რომ პირველადვე ვერ აულო ალლო ქალის ხასიათს და მასთან დაახლოება მოინდომა ლაზღანდარობით და გაცინებით, რაც სრულებით შეუფერებელი ყოფილა ამ მშვენიერი ქალიშვილისათვის.

მით უფრო დიდი იყო მისი გაოცება და სინანული, როცა მაჩაბელმა შემოსვლისთანავე გაამხიარულა ქალი და სადილის დამთავრებამდე გულიანად ახარხარა ისიც და მისი დაც. პოლკოვნიკი დაიბღვირა, გაითხორა. მაგრამ რა უნდა ექნა, ვისი რა ბრალი იყო. საკუთარ თავზე მოსდიოდა გული. დაინტერესდა, ნეტა ასეთ სასაცილოს რას უამბობს მაჩაბელიო და, რამდენადაც საკუთარი ღირსება ნებას მისცემდა, სმენა გაამახვილა.

არაფერი სახუმარო ამ სიტყვებში არ ყოფილა, პოლკოვნიკს ღიმილიც კი არ მოჰგვარა, და საოცარი ის იყო, რომ ახალგაზრდა ქალები გულიანად იცინოდნენ.

უმცროსი და საკმაოდ გონებამახვილი და ეშმაკი აღმოჩნდა. მას არ გამოჰპარვია პოლკოვნიკის სულიერი განწყობილება და თითქოს მის ფიქრთა დენასაც კი მიხვდა.

გოგოლის ერთი გმირი გაახსენდა ასეთივე მდგომარეობაში ჩავარდნილი, და გოგონას ეშმაკურად გაეცინა. «Надобно заметить, что люди степенные и занимающие важные должности, как-то немного тяжеловаты в празговорах с дамами; на это мастера господа поручики и никак не далее капитанских чинов. Как они делают, бог их ведает: кажется, и не очеть мудреные вещи говорят, а

«ДЕВИЦА ТО И ДЕЛО КАЧАЕТСЯ НА СТУЛЕ ОТ СМЕХА.» თითქმის ზეპირად ახსოვდა ეს ადგილი უმცროს დას და ახლა ტასოსაც შეახსენა. დებს კვლავ სიცილი აუტყდათ.

იმ დღეს ნათლილება იყო და სტუმრები სადილიდან პირდაპირ თავადაზნაურთა ტრადიციულ ბალზე წასვლას აპირებდნენ. ამიტომ პოლკოვნიკ არჯევანიძის ბედზე სუფრა ადრე აიშალა. განზილებულ ისასიძო მაშინვე გაიძურნა, ხოლო მაჩაბელი ბაგრატიონის ქალებთან ერთად პირდაპირ ბალზე წავიდა.

მთელი ღამე ერთად გაატარეს მაჩაბელმა და ტასო ბაგრატიონმა. მაჩაბელმა სიხარულით აღმოაჩინა, რომ ქალი საკმაოდ ნაკითხი და ლიტერატურის დიდი მოყვარული იყო. ქართველი მწერლებიდან იგი თაყვანისმცემელი იყო აკაკი წერეთლისა. პირადი ნაცნობობაც ჰქონდა აკაკისთან და ხშირადაც ხვდებოდა მას თავისი სიძის - ბეჟან წერეთლის ოჯახში. ბეჟანის ბავშვებს აკაკი ნათლავდა.

მაჩაბელს ჯიბეში აღმოაჩნდა აკაკი წერეთლის ახალგამოსული პოემა “თორნიკე ერისთავი” და ქალს მიუძღვნა... ეს იყოს ჩემი პირველი საჩუქარიო, ასე უთხრა. ქალმა კეკლუცი მორცხვობით ჩამოართვა წიგნი და მადლობა გადაუხადა. საუბარი ბუნებრივად გადავიდა აკაკის პოემაზე, საქართველოს წარსულზე...

შუალამე გადასული იყო, როცა ბაგრატიონის ქალები სასტუმროში დაბრუნდნენ. უმცროსი დები დაღლილები იყვნენ და მაშინვე ლოგინში ჩანვნენ. ბაბომ განზილებული პოლკოვნიკის დაბღვერილი სახე გაიხსენა და ახალგაზრდა ქალები დიდხანს იცინოდნენ. ბოლოს, როცა დაჩუმდნენ, ბაბომ დას გადახედა და მთელი სერიოზულობით ჰკითხა - მაჩაბელმა რომ ხელი გთხოვოს, რას უპასუხებო...

ამაზე ტასოც ფიქრობდა კარეტაში, როცა ბალიდან ბრუნდებოდა, ფიქრობდა უფროსი დაც, მაგრამ თავიანთი ფიქრების ერთმანეთისათვის გამხელა ვერც კი მოასწრეს: მოვიდნენ თუ არა სასტუმროში, უმცროსი დები ლოგინში ჩანვნენ, ხოლო უფროსი და, რომელსაც ახლობლები ნიცას ეძახდნენ, წინა ოთახში რაღაცას აკეთებდა...

ბაბომ დაფიქრებულ დას კითხვა გაუმეორა, მაგრამ ტასომ ვერც კი მოასწრო პასუხის გაცემა, რომ კარებზე კაკუნის ხმა გაისმა. შეშინებული ქალიშვილები ლოგინში გაინაბნენ და სმენა გაამახვილეს. პირველ დაკაკუნებაზე ნიცას პასუხი არ გაუცია, ალბათ, იფიქრა, მომეყურაო, რადგან უკვე მესამე საათი იყო დანწყებული და არავის ელოდა. კაკუნი კვლავ განმეორდა, ახლა უფრო ხმამაღლა. ვინ არის?

დებმა უფროსი დის ცოტა არ იყოს მთრთოლვარე ხმა გაიგონეს, და პასუხიც მოესმათ, ოღონდ ბუნდოვნად. ყურს არც კი დაუჯერეს, რადგან გვარი, რაც უცნობმა წარმოთქვა კარებს იქით, “მაჩაბელს” ჰგავდა. ქალიშვილებმა იფიქრეს, რაკი ახლა სწორედ მაჩაბელზე ვლაპარაკობდით, ალბათ, მოგვეყურაო. უფროსი და, ეტყობოდა, დაიბნა, რადგან პასუხის გაცემა კარგა ხანს ვერ მოახერხა. მერე ახალგაზრდა ქალებმა ისევ გაიგონეს უფროსი დის ხმა, უცნაურ სტუმარს ბოდიშს უხდიდა - ამ შუალამეს როგორ უნდა მიგიღოთო. ქალებმა უკანა ოთახში ჩურჩული შექნეს და ამიტომ სტუმრის სიტყვები ვეღარ გაიგონეს. ეტყობოდა, სტუმარი დაბეჭითებით მოითხოვდა მიღებას, რადგან უფროსი და მცირე ყოყმანის შემდეგ შეპირდა, ცოტა ხანი მომითმინეთ, კარს გაგიღებთო. მან მოხურა ახალგაზრდა ქალების ოთახის კარი და სტუმარი მიიღო.

ლაპარაკი ძალიან ცუდად ისმოდა კარგამოკეტილ ოთახში, მაგრამ სმენაგამახვილებულმა დებმა უცნობიც იცნეს და ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ფრაზებიდან ისიც გაიგეს, თუ რა საქმეზე იყო იგი მოსული. ეს კაცი მართლაც მაჩაბელი აღმოჩნდა,

მაგრამ არა ვანო მაჩაბელი, არამედ მიშო. საქმე კი, რისთვისაც იგი მოსულიყო, ვანო მაჩაბელს შეეხებოდა.

ივანე მაჩაბელი დის ხელსა სთხოვდა ნინო ბაგრატიონ-წერეთლისას. ქალისათვის სავსებით მოულოდნელი იყო ეს და ერთ ხანს ვერაფრის თქმა ვერ მოახერხა. მერე კი, როდესაც ცოტათი გონს მოეგო, პირდაპირი პასუხის ნაცვლად, ასეთი აჩქარების მიზეზი ჰკითხა. სტუმარს გაეცინა და რაღაც უთხრა. მაგრამ ახალგაზრდა ქალებმა კარგად ვერ გაიგონეს მისი სიტყვები. იმასლა მიხვდნენ, რომ ვანო მაჩაბელიც იქვე იყო თურმე, დაბლა, ქუჩაში იცდიდა.

პატარა ოთახის ფანჯრები სწორედ ქუჩაში გადიოდა. საპატარძლოს ქალურმა ცნობისმოყვარეობამ დასძლია, ლოგინიდან გამოძვრა და ფეხაკრეფით მივიდა ფანჯარასთან. შეორთქლილი მინა ხელით გადასწმინდა და ქუჩაში გადაიხედა. კაცის ჭაჭანება არ იყო. ვორონცოვის ხიდის თავში მბჟუტავი ფანარი მკრთალად ანათებდა იქაურობას. დიდხანს იყურებოდა ქალი ქუჩაში, მაგრამ ვერავინ შენიშნა. მერე მოშორებით თვალი მოჰკრა მომალლო კაცის ფიგურას, მაგრამ ამ დროს მეორე ოთახში სტუმარი წამოდგა, ეტყობოდა წასასვლელად მოემზადა, და ახალგაზრდა ქალიც სწრაფად მოშორდა ფანჯარას.

ნიცა პატარა ოთახში შევიდა, ტასოს მოეხვია და ცრემლმორეულმა კოცნა დაუწყო.

- ტასო, ჩემო საყვარელო გოგონა, რა ბედნიერი ყოფილხარ!

* * *

ყველაფერი უცებ მოხდა, “მაჩაბლისებურად”. მეორე დღესვე მაჩაბელმა ქალის თანხმობა მიიღო, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ წმ. ნინოს კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის კარის პატარა ეკლესიაში იგი ბაგრატიონის ქალის გვერდში იდგა, ხელში სანთელი ეჭირა და, ჯვრისწერის ცერემონიალით გაბრუებული, ყურს უგდებდა მღვდლის მონოტონურ სიტყვებს: “დაიწინდვის მონა ღვთისა ივანე და მხევალი ღვთისა ანასტასია; დაიწინდვის მხევალი ღვთისა ანასტასია და მონა ღვთისა ივანე; დაიწინდვის მონა ღვთისა...”

ივანე მაჩაბელი ჯვარს იწერდა ანასტასია ბაგრატიონ-დავითიშვილის ასულზე...

მოდო, ახლავე გავიცნოთ მაჩაბლის მეუღლის ოჯახი და გარემო, რომელშიაც ის იზრდებოდა.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილი ერთ-ერთ დიდ მემამულედ ითვლებოდა მთელს ქართლში. მისი გავლენის სფერო ისედაც ვრცელი იყო, ხოლო დიდი და გავლენიანი გვარის ქალის შერთვამ სიმდიდრეც შემატა და სახელიც. ბატონყმობის გადავარდნამდე ეს პატივისმოყვარული მემამულე მშვიდად და განცხრომით ცხოვრობდა, თვალუწვდენელი მამულები, თავისი ზვრებითა და ბაღებით მოურავებისათვის ჰქონდა მინდობილი და თვითონ ამქვეყნიური ცხოვრების მთელი სიამითა და ნეტარებით ტკბებოდა. მაგრამ მოახლოებულმა ქარიშხალმა ერთბაშად ამოძრავა და საქმოსანი გახდა ეს დიდი და განცხრომის მოყვარული თავადი. იგი ერთ-ერთი აქტიური მონაწილეა ცნობილი ტექსტის შედგენაში: “რა რომ გლეხებს თავისუფლება გამოეცხადებათ, ჩვენი ოჯახები მაშინვე დაეცემიან; ჩვენ კარით კარათ უნდა ვეთრიოთ და მოწყალეობა ვითხოვოთ. აღარ გვეყოლება მოსამსახურე, აღარც ვენახებისა და მიწის შემმუშავებელი, აღარც საქონლისათვის მწყემსი და აღარც

შვილების გამზრდელი ძიძა”, - ასე იწყებოდა ეს ტექსტი რომელიც, სხვა 73 მემკვიდრესთან ერთად, ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილმაც სასოებით მოაწერა ხელი. ეს იყო პირველი ნაწილი ტექსტისა, რომელიც საშინელ შემთხვევასა და სასონარკვეთილებას გამოხატავდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ თავადებს იმპერატორისაგან შებრალებისა და ბატონყმობის გამაგრების იმედი აღარა ჰქონდათ და თუ მაინც ჰგოდებდნენ თავიანთ სავალალო მომავალზე, ეს განწირული ადამიანების უბრალო წუნები კი არ იყო, ამით ისინი ამაგრებდნენ და ამძაფრებდნენ მეორე მუხლს ამავე ტექსტისა: “ახალი წესით ცხოვრება არ შეგვიძლიან უფულოდ... უნდა ყოველივე საცხოვრებელი მოგვესპოს, თუ კანონით დაწესებული ფული არ მოგვეცა, როგორც მაგალითებიც იყო, ყმებისათვის მებატონეთ სულზედ ფული მიეცა და მამული მათვე დარჩათ”.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, როგორი რეაქცია გამოიწვია ბატონყმობის გაუქმებამ, და საერთოდ, “ახალმა დროებამ” მაჩაბლების ოჯახში. დიდი მთავარი მაჩაბელი ვერაფერით ვერ შეურიგდა ამ მდგომარეობას და, ქვეყნას მონყვეტილი, საკუთარ სასახლეში გამოკვეტილი, ბოლმამ დაახრჩო; მისმა შვილებმა ახალი მოვლენის მიმართ სრულ იგულგრილობა გამოიჩინეს და უდარდელად განაგრეს ცხოვრება, თუმცა საფუძველი ასეთი ცხოვრებისა გამოცლილი ჰქონდათ; ერთმა მათგანმა უფრო იოლ გამოსავალს მიაგნო - მამულების დაგირაგებას მიჰყო ხელი და, ფულის ყაირათის სავსებით უცოდინარი, მდიდრულ დროსტარებას მიეცა. თანდათანობით ასეთმა მოქმედებამ იგი მიიყვანა სრულ გაკოტრებასა და ლოთობამდე, ხოლო შემდეგ, როგორც ვნახეთ, ლოთობისავე მსხვერპლი შეიქნა.

ამათგან სრულიად განსხვავებული აღმოჩნდა ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილი, რომელმაც ჩქარა აულო ალლო ცხოვრების ახლებურ პირობებს და თვითონაც “გარდაიქმნა”. მაშინვე მიხვდა, რომ ახალი ცხოვრების ნამდვილი ბატონი ფული ხდებოდა და ფული დაისახა ღმერთად. უკვე მოხუცებაში შესული კაცი ენერგიულად მოქმედებს, ხშირად ჩადის ხოლმე გორსა და ქალაქს და მამულების საქმეებს აწესრიგებს. ცდილობს, შვილები ისეთ სასწავლებელში მიაბაროს, ისეთი საქმიანობა შეასწავლოს, რაც ბევრ ფულს მისცემს.

გიორგი მაჩაბლის კერძო წერილებს შვილებთან ჩვენამდე არ მოუღწევია. იქნებ სულაც არ არსებულა ასეთი წერილები. ვიცით მხოლოდ ერთადერთი ფრაზა, რომელსაც იგი უფროს შვილს უთვლის პეტერბურგში - როგორმე ათას-ერთი ლამის ზღაპრები მიშოვნე და გამომიგზავნე... ვიცით აგრეთვე ვასილ მაჩაბლის მამობრივი მზრუნველობის გამომხატველი წერილები უმცროს ძმასთან; “...პირველი ჩვენი მეცადინეობა ხალხის სიღარიბის მიზეზის მოსპობაში უნდა იყოს მიმართული... კაცს ყოველთვის სახეში უნდა ჰქონდეს როგორც თავისი ინტერესი, ისე მომეტებულად სხვისა... უნდა იქონიოს ის კაცობრიული სვინდისი, რომელიც უნდა მიუძღოდეს ფარნად მთელ თავის სიცოცხლეში... ვისაც კი ნამდვილი სარგებლობის მოტანა უნდა თავისი ხალხისათვის, არასოდეს საქმის უსიამოვნო მხარეს არ უნდა გაეცეს...” და სხვა.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-დავითიშვილის წერილები თავის შვილებთან სავსებით განსხვავებულია. ამ წერილებში ჩანს მოსიყვარულე მამის დაუცხრომელი სურვილი და მისწრაფება - შვილებს როგორმე ფულის სიყვარული ჩაუნერგოს და ფულის ყაირათი

შეასწავლოს, რომ მისი შვილები სხვებზე უკეთესად იყვნენ, სხვებზე მეტი იშოვნონ და შეიძინონ, კარგი სახელი ჰქონდეთ.

“აბა, შვილო, ვცადე და შენი თავი ასახელე და სწავლას მოუმატე, - წერს იგი უფროს ვაჟიშვილს, - ასე, რომ შენ დადექი ინჟინერის ნაწილსა, საცა არის ბევრი ფული. თუ ინჟინერის ნაწილში გამოხვედი, ფულები ყველთვის ბევრი გექნება... ძლიერ გაიჭიროე საქმე და ინჟინერის სკოლაში დაიჭიროე ეგზამენები და ინჟინერი გამოდი. მე მაისში ფულს გამოგიგზავნი, მოგიყვან და აქედან კარგად გაგისტუმრებ პეტერბურგში კარგის თბილის ტანისამოსითა და ბლომის ფულით, კოტეც მეუბნება, თბილი ტანისამოსი საჭიროა და ბევრი ფულებიო... ამას გთხოვთ, საქმე გაიჭირო ამ სამს წელიწადსა, მერე მოსვენებული იქნები, ფული ბევრი გექნება... აბა, შენ იცი, თუ ამ თხოვნას აღმისრულებ...”

ამ წერილის დანერის როს ცოლისძმაც მასთან ყოფილა სტუმრად, და მზრუნველი მამა იმასაც მიანერინებს თავის წერილზე: “მამაშენს აქვს ჩემი მოტანილი საათი და მიტხრა, რომ ვიდრე ინჟინერის აფიცრათ არ ვნახამ, არ მივცემო. აბა, ვინძლო მე ჩემი ვალი მოვიშორო”. კონვერტში ჩადების წინ მამას გული არ მოუთმენს და ისევ მიანერს: “შენც ყველას ასიამოვნე უჩიტლებსა, რომ კაზიონის სჩოტით გაგისტუმრონ პეტერბურგში და რასაც მე მეტს ფულს გაგატან, ის შენთვის კარგი იქნება, და მეტი იქნება. თუ მე გიყვარვარ და დედაშენი, რასაც ეხლა გწერ, ესენი უნდა შეასრულო...” “რასაკვირველია, უფრო გვაცოცლებ, რომ ისე დაიჭირო სამქე, ყველაზე უკეთესი იყო. რა გენაღვლება, ჩემო გიორგი, დიდი ხმა გქონდეს, მაგის მეტი რა რჩება კაცს ქვეყანაზე... თუ კარგი სამაგალითო კაცი გამოხვალ, ბევრს სხვასაც იშოვნი, თუ არ გამოხვალ, რაც მაქვს, იმასაც დაჰკარგამ...”

ფულის ძალას ისე ენდობა და პატივსა სცემს თავადი ბაგრატიონ-დავითიშვილი, რომ შვილების წასახალისებლადაც იყენებს: “ვინძლო კარგად ისწავლო, თუ ფულების ჩუქება გინდა”, - წერს თავის უმცროს ქალს.

ახალ ცხოვრებას სხვაგვარადაც შეეგუა თავადი ალექსანდრე ბაგრატიონი. იცის, რომ ბრწყინვალე საზოგადოებაში რუსული ენაა მოდაში და თვითონაც არ უშვებს ხელსაყრელ შემთხვევას, რომ შვილს რუსულად მიწეროს წერილი, თუმცა, როგორც მკითხველი დაინახავს, დიდ თავადს საფუძველი არა აქვს ამ ენის ცოდნით დაიკვებოს. «Получил пистол твои, - წერს იგი უფროს ვაჟიშვილს (მისივე მართლწერით მოგვაქვს ეს წერილი), - который очеть обрадовал меня... От Давида два писма получил который ручается хоро будит учиться денки прасил которому послал и ти напишый кней писто и дай ему хороший наставление чтобы он занимался хорошо чтобы не остался опят первом класе... я тебе прошу и приказиваю непременно приехать, которы и денки высилаю... и директору написал чтобы уволнил... если не приеდიшь окончательно убнош меня и разорю все хозеиство и имение».

“გობრძანებო”, შვილსა წერს, მაგრამ ამავე წერილში იგრძნობს მკითხველი, რომ მის ბრძანებას შვილების მიმართ დიდი ძალა არ უნდა ჰქონდეს. თავისი დაუცხრომელი მეცდინეობით თავადმა შვილებს ფულის სიყვარული კი შთაუწერვა, მაგრამ, რაც მთავარია, ყაირათი ვერ ასწავლა. საინტერესოა მისი ბოლონდელი წერილი უკვე სწავლადამთავრებულ და სამსახურში გამწესებულ უფროს შვილთან. მისამართის მიხედვით, ადვილად შეგვიძლია დავრწმუნდეთ, რომ დიდი თავადის

პატივმოყვარეობა შვილის მდგომარეობით დაკმაყოფილებულია, მაგრამ მისი უყაირათობის გამო მაინც ვერ არის კმაყოფილი.

“მის ბრწყინვალეობას გიორგი ალექსანდრეს ძეს კნიაზ ბაგრატიონ-დავიდოვს, გორსა”. ასეთი თავმომწონეობით იწყებს იგი ამ წერილს. მაგრამ იქვე ცვლის ტონს და საქმიან დარიგებებს აძლევს. “საყვარელო შვილო გიორგი! შენი წიგნი მივიღე, მწერ 50 p გამომიგზავნეო. აი, გიგზავნი. სესხათაო, მე გიგზავნი როგორც შვილსა და როგორც მოვალესა, არა, მე არა მშურს შენთვის ფული და არც სანყენათ ვწერ, რომ გწყინოს, - ჯერ ორი თვე არ არის 170 p მომიცია შენთვის, ახლა შენი ჯამაგირი! რას უშვრები ამტონ ფულს? თუ დღეში ერთს თუმანს ხარჯავ, არ შეიძლება თუ დენშიკს პრავიზიას არ უანგარიშებ რაში რა მისცა. სულ დაგლუპავს, დღეში თუმანი რომ მისცე და არ უანგარიშო. მეორე დღეს გეტყვით, ფული აღარ არისო. მე მქონდა ჯამაგირი თვეში 32 p 50 k იოლად მივდიოდი და ვალებს არ ვიღებდი, შენ ხომ სამი ჩემოდენა ჯამაგირი გაქვს... დედაშენი რომ მოვა, ერთის კვირით გწვევით ჩვენის ხარჯითა, რომ გასწავლოთ, ფული როგორ უნდა ხარჯო”.

ალექსანდრე ბაგრატიონის ვაჟიშვილები საკმაოდ მკაცრი მებატონეები გამოდგნენ. უფროს შვილს - გიორგის შემდეგში გორის მაზრის თავადაზნაურობის მარშალს, დაუსრულებელი დავა ჰქონდა გლეხებთან; ერთ კერძო წერილში მისი სიძე ივანე მაჩაბელი უკმაყოფილებასა და აღშფოთებას გამოთქვამს ამის გამო, ხოლო უმცროსი ვაჟიშვილი - დათას სიმკაცრის შესახებ გლეხების მიმართ, “ივერიაც” იუნყებოდა თავის დროზე...

მეუღლე ალექსანდრე ბაგრატიონისა სათნო ქალი იყო, ქართული მწერლობის კარგი მცოდნე. და ამით უნდა აიხსნას, რომ შვილებმაც, განსაკუთრებით კი ქალებმა, ქართული ენა და ლიტერატურა კარგად იცოდნენ. დედა სულ იმას ჩასჩიჩინებდა შვილებს, რომ უცხო ენებიც ესწავლათ. და მიაღწია კიდევ შედეგს: ქალებმა შესანიშნავად იცოდნენ ფრანგული ენა. ალექსანდრე ბაგრატიონის მეუღლე, ტასოს დედა, მეფის შთამომავალი იყო...

მაგრამ უმჯობესია ერთ უცნობ ბიოგრაფს მოვუსმინოთ:

“1869 წელსა 6 ქრისტეშობისთვეს დაიბადა ს. ფცაში (გორის მაზრა, ტფილისის გუბერნია) ანასტასია ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონ-დავითიშვილი. მშობლები მისი იყვნენ შთამომავლობით თავადნი - ალექსანდრე ივანეს ძე ბაგრატიონ-დავითიშვილი და დედა დარია ბიძინა ერისთავის ასული. ამ უკანასკნელის დედა ბრძანდებოდა მეფე ერეკლე II-ის ასული ანასტასია, ისე რომ ტასო, როგორც პატარაობიდან ვეძახდით განსვენებულს, დედის მხრით მეფის შთამომავლობას ეკუთვნოდა. ცხრა წლამდე ტასო იზრდებოდა სოფელ ფცაში, დედ-მამასთან და შემდეგ მიაბარეს სასწავლებლად ტფილისის ეგრედ წოდებულს Институт благородных девиц императора Николая I, 1877 წ. ენკენისთვის დამდეგს. უკანასკნელ კლასში იყო, როდესაც გარდაიცვალა მამამისი ალექსანდრე. ვისაც ბავშვობისას გვინახავს ტასო, ისეთი უსახური იყო, რომ ვეტყოდით ხოლმე განსვენებულ მის დედას დარიას - “გადააგდე, რად გინდა მაგისთანა უსახურიო...” “ღიახ, ღიახ”, - უპასუხებდა დარია. - “აბა, მერე ნახეთ რა ლამაზი იქნება, ყველა ჩემს შვილებს დაემჯობინებაო”. მართლაც და, როცა სწავლა დაამთავრა, ერთი საუკეთესო ლამაზი ქალი დადგა და სილამაზით არამც თუ თავის დებს, არამედ იმ დროს თავისი ტოლი სხვა ქალიც არავინ ჯობდა. ბავშვობიდან ბუტია,

ულამაზო და მიუკარებელი, თითქოს რაღაც მანქანებით სრულიად გამოიყვალა და ადამიანი ვერ წარმოიდგენდა, რომ ის ტასო იყო, რომლის გადაგდებასაც ეუბნებოდნენ მშობლებს. სწავლის დამთავრების შემდეგ, არ გამოვიდა რამდენიმე წელიწადი და 22 წლისა მისთხოვდა გამოჩენილს მოღვაწეს ვანო მაჩაბელს და აი, ამ ხნიდამ იწყება ტასოს ცხოვრება - ბრძოლა საზოგადოებასთან, რადგან ქმარი მისი ვანო ღირეექტორად იყო სათავადაზნაურო ბანკში და დიდი უსიამოვნება ჰქონდათ ერთმანეთში ი. ჭავჭავაძეს (თავმჯდომარე ბანკისა) და ვანო მაჩაბელს. თავადაზნაურობა გაიყო ორ ყრად - ჭავჭავაძის მომხრენი, ერთის მხრით, და ვანო მაჩაბლისა - მეორენი. ამ დიდ ბრძოლაში გამოიჩინა განსვენებულმა ტასომ დიდი ხასიათი და სიდინჯე...”

აქა წყდება ეს ბიოგრაფია. დანარჩენი ნაწილი ან დაკარგულია, ანდა სულაც არ დაუნერია მის შემდგენელს. ისე კი, ამ ბიოგრაფიასაც საინტერესო ისტორია აქვს. იგი დაწერილია მკრთალი ფანქრით, სამძიმრის დეპეშის მეორე გვერდზე. დეპეშა დათარიღებულია 1917 წლის 29 ივლისით და ეგზავნება თავად გიორგი ბაგრატიონ-დავიდობს, განსვენებულ ანასტასია ბაგრატიონ-მაჩაბლის უფროს ძმას. აი, ამ დეპეშის შინაარსი: «Я жена выражаем вам сердечное соболезнование по преждевременной кончины дорогой всеми уважаемой княгини Тасо, память которой навсегда останется в сердцах сачхерских друзей». დეპეშას ხელს აწერს რომელიღაც წერეთელი.

აი, ამ სამძიმრის დეპეშაზეა დაწერილი ზემოთ მოყვანილი ბიოგრაფიაც.

შეგვიძლია დაახლოებითი სისწორით წარმოვიდგინოთ სანთლის მკრთალი შუქით განათებული პატარა ოთახი, რომლის ერთ კუთხეში, მრგვალ მაგიდასთან მიმჯდარა ოჯახის ახლობელი, თუნდაც ბიძა განსვენებულისა ასიკო ერისთავი, და სიბერისა და მწუხარებისაგან ათრთოლებული ხელებით სამძიმრის დეპეშებს ათვალიერებს. დიდი დარბაზიდან ტირილის და ურვის ხმა გამოდის, რასაც ხშირად სცვლის სულთათნას სევდიანი ჰანგები. მოხუცი კაცი ფიქრებს მიეცემა ბედის დაუდგრომლობაზე, საწუთროს მუხთლობაზე. გონებაში ელვის სისწრაფით გაირბენს წარსული დღეები. ჯიბეს მოიჩხრეკს, ფანქარს ამოიღებს და ერთ-ერთ დეპეშაზე აცახცახებული ხელით დაიწყებს წერას. აგონდება ახალგაზრდობის ტკბილი დღეები, როდესაც მისი და დარია თავად ბაგრატიონ-დავითიშვილს მისთხოვდა... მოხუცის ცრემლმორეულ თვალებს ბურუსი ფარავს. დარბაზიდან, საცა მიცვალებული ასვენია, მოისმის მღვდლის ლაღადი: “განუსვენე, უფალო, სულსა მხევლისა შენისასა...”

* * *

ძალიან შორს წავედით.

წმ. ნინოს კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის კარის პატარა ეკლესიაში ჯვრისწერა გრძელდება. მღვდელმა სამჯერ ლაღადჰყო “დაიწინდვის მხევალი ღვთისა ანასტასია და მონა ღვთისა ივანე”, მერე რამდენჯერმე გადასახა ჯვარი ნეფე-დედოფალს, თითებზე ბეჭდები მოარგო და მიმრქმელს ანიშნა შეუცვალეთო. თვითონ კი წყნარი ხმით განაგრძო ლოცვა - “უფალო ღმერთო ჩვენო...”

საყდარი ხალხით არის გაჭედილი. ხალხი აწყდება კარებსაც, ყველა ცდილობს ეკლესიაში შესვლას. ვიწრო სარკმელებიდან დაშვებული დღის სინათლის ჩქერი

სუსტად ანათებს ეკლესიას, ჰაერი გაჟღენთილია საკმევლის სუნით. დროდადრო მღვდლის მონოტონურ ლოცვას საეკლესიო გუნდის ჰანგები ცვლის. ნეფე-დედოფალს მღელვარება ეტყობათ. საპატარძლოს სახე ერთიანად გაფითრებია, ხელები უკანკალებს, თეხზე ძლივს დგას. შურიანი მეგობრების შემწეობით მის ყურამდე მიაღწია უსაქმურ ხალხში დილიდანვე დარხეულმა ჭორმა - მაჩაბელს მთელს ქუჩაზე მცველები უდგას, რომ მისმა უარყოფილმა საცოლემ ვაი-უბედურება არ ასტეხოს და ჯვრისწერა არ ჩაშალოსო. ქალის მღელვარება მაჩაბელსაც გადასდებია, მაგრამ ცდილობს არ შეიმჩნიოს. ხელი მასაც უთრთის, მიმრქმელის მიერ მიწოდებული ბეჭედი უცებ ძირს დავარდა, თლილ ქვაზე ზარივით გაიწკრიალა და საკურთხევლისაკენ გაგორდა. მიმრქმელი მყისვე დაიხარა, მაგრამ ბეჭედს ვერ მისწვდა. ხალხში ჩოჩქოლი ატყდა. “უბედურებას მოასწავებს”, უჩურჩულებენ ერთმანეთს.

მაჩაბელი ცრუმორწმუნე არ იყო, მაგრამ ეს მარცხი მაინც უსიამოვნოდ მოხვდა გულზე. პატარძალს მიწისფერი დაედო..

როგორც იყო, მოძებნეს ბეჭედი. მაგრამ ჯვრისწერის პროცესი საოცრად გრძელდება. პატარძალს სანთლის ხელში დაჭერაც კი უჭირს. თვალები ღვთისმშობლისათვის მიუბტერებია და თითქოს ბურანში ჩაესმის მღვდლის გაგრძელებული ლოცვა - “...ან მეუფეო უფალო ღმერთო ჩვენო, ზეგარდმოუვლინე მადლი შენი მონათა ამათ შენთა ივანეს და ანასტასიას და მოეც ასულსა ამას მორჩილება ქმრისა თვისისა და მონასა შენსა, რათა იქნეს თავ ცოლისათვის, რათა ცხოვრობდენ ნებითა შენითა...”

ბურანში წასულმა პატარძალმა სანთელი აკანკალებული ხელით გულზე მიიხუტა და მხოლოდ მაშინ გამოფხიზლდა, როცა სახეზე მწვავე ტკივილი იგრძნო.. სანთლის ალი ერთბაშად მოედო პირბადეს. ხალხი აჩოჩქოლდა. ნეფემ დროზე შენიშნა ცეცხლი და პატარძალს მიეშველა. ჯვრისწერის ცერემონია არ შეჩერებულა. მიმრქმელებს უჭირავთ ნეფე-დედოფლის თავზემთ გვირგვინები, მღვდელი ბარძიმით ზედაშეს აწვდის ჯერ სიძეს, მერე სასძლოს. თითქმის გულწასული ქალი ხარბად დაენაფება ღვინოს და ერთბაშად შვებას იგრძნობს. ხოლო როდესაც მეორედ მიაწვდის მღვდელი ბარძიმს ნეფეს, ზედაშე ცოტადაა დარჩენილი ფსკერზე. მღვდელი ხელს მოჰკიდებს სიძესა და სასძლოს და სამჯერ შემოატარებს. გუნდი საზეიმოდ გალობს. ცრუმორწმუნე ხალხი კი კვლავ ჩურჩულებს: “აჰ, უბედურნი იქნებიან, უბედურნი!..”

მაგრამ ხალხის სიტყვები არ გამართლდა. ვანო მაჩაბელსა და ტასო ბაგრატიონს ბედნიერი ცოლქმრობა აქვთ. ისინი ტკბილად ატარებენ თავლის თვეს. ღებულობენ მრავალრიცხოვან სტუმრებს, ზედიზედ მოსდით მოლოცვის დეპეშები და წერილები.

განსაკუთრებით საინტერესო იყო, და ძალიანაც გაახარა მაჩაბელი კოტე მესხის დეპეშამ ქუთაისიდან «Только чт узнал о твоём бракосочетании. Акт художественный с божественным соединены, желаю художественно закончить бытие сего мира с божественною твоею. Коте Месхи.

ისე უცებ და ყველასათვის მოულოდნელად მოხდა მაჩაბლის დაქორწინება, რომ თბილისს გარეთ მცხოვრებმა მისმა უახლოესმა მეგობრებმაც ვერ მოახერხეს ქორწილზე ქალაქს ჩასვლა.

“ძმაო ვანო, სულითა და გულით გილოცამ შენს ბედნიერებას, მე მგონია, უკეთესს ველარას ჩაიდენდი შენს საკეთილოთ. მაგრამ საოცარის სისწრაფით კი მოახდინე ეგ საქმე; სწორედ რომ “მოველ, ვნახე, გავიმარჯვე”-ა რაღა! ვაცხონე მატინოვის მამა! მაჩაბლებმა იმასთან ბრძოლაში ისეთი იერიშები ისწავლეთ, რომ რაღა ციხე გაგიმაგრდებათ?

შევიტყე, რომ მატინოვის განკიცხვის დღეებში შენ თურმე მურებთან იბრძოდი, რომ ძალა დაქსაქსულიყო და ამიტომაც ჩვენი დედა-ქალაქი ისევ ნახევარ “ღორღდათ” დარჩენილა. მაგრამ ღმერთი მონყალეა, იქაც ხო პატარა ფეხი ჩავდგიოთ და შემდეგისათვის ის გვანუგეშებს, რომ ყველა პატარა გაზრდილა, თუ დარმა უღარა... შენც თურმე, ალექსანდრე ეპისკოპოსის სიტყვით, ერთხელ პატარა ყოფილხარ.

საქორწილოთ ძლიერ და ძლიერ მინდოდა ჩამოსვლა, ვიცი შენთან მე არასოდეს მეტი არ ვიქნები, თუმცა დაუპატიუებელი ვიყო, მაგრამ სწორედ იმ დღეებში ჩემი ძმა იყო ოძლიერ ავით ტყვიაში...

მოიკითხე და მიულოცე შენს მეუღლესაც ჩემ მაგიერ, თუმცა პირდაპირი ცნობა მაგათი არა მაქვს, მაგრამ გივასა და ნინოს ვიცნობ იმდენად, რომ თამამათ შემოძლიან ეგენიც ნაცნობათ ჩავთვალო...”

მაჩაბელი ტყვიაველი მეგობრის წერილს უკითხავს ახალგაზრდა მეუღლეს...

ქალი ნიკაპით ქმრის მხარს დაყრდნობია და ბუხარში მოგიზგიზე ცეცხლს მისჩერებია. იგი ოცნებობს მომავალ ოჯახზე, საკუთარ ოჯახზე, სადაც თვითონ დიასახლისი იქნება და ყველაფერს თავისი გემოვნებით მოაწყობს; ქმარს ხელს შეუწყობს, მუშაობის პრობებს შეექმნის, ცხოვრებას გაუხალისებს, სასიქადულო შვილებს გაზრდის, ისეთებს, როგორიც მისი ქმრის სახელს შეეფერება. იგი ოცნებობს ახალ სახლზე, რისი შესაძენი ფულიც მას მზითვად მოჰყვა. ისე მოაწყობს თავის სახლს, რო მახლობლებსა და მეგობრებს გული სულ მათკენ მიუწევდეთ, ყველამ სიმშვიდე და მყუდროება ჰპოვოს მათთან...

ჯერჯერობით კი სტუდენტურად ცხოვრობენ. სტუმრების ხეირიანად მიღების საშუალებაც არა აქვთ. ქალი გრძნობს, რომ ვანოს მუშაობაშიც ხელი ეშლება. აგერ, თითქმის მთელი თვე გადის, რაც იქორწინეს, და ვანო ერთხელაც არ მისჯდომია მაგიდას, რომ დაწყებული საქმე განაგრძოს - “მაკბეტი” დაასრულოს. ტასომ მაგიდაზე ნახა “მაკბეტის” თარგმანის პირველი ფურცლები და ქმარს გამომწვევად უთხრა - “რომეო და ჯულიეტა” უფრო შეეფერებოდა ჩვენს მოულოდნელ სიყვარულსა და ნაჩქარევ ჯვრისწერას, ცალკეული სცენებიც კი თითქმის ჩვენს პირველ გაცნობასა ჰგავსო.

და იგი კეკლუცი ღიმიით მოაგონებს ვანოს პირველ შეხვედრას, ბალზე გატარებულ სანეტარო და მღელვარე წუთებს, მერე სასტუმროში შუაღამისას მოულოდნელად მისვლას და შეჭირხლული ფანჯრის მინიდან დანახულ მაღალ კაცს, რომელსაც პალტოს საყელო წამოუნეგია და მოუსვენრად დააბიჯებს ქუჩაში...

ვანოს ეღიმება, “რომეო და ჯულიეტას” გახსენებამ მას საფაროვის ქალი მოაგონა...

ქალი მოგიზგიზე ცეცხლს მისჩერებია და ოცნებაში წასულს ეღიმება.

- რა ფიქრებმა გაგიტაცეს, ჩემო სიცოცხლე?

ქალი კიდევ ერთხელ გააცნობს ვანოს უკვე რამდენჯერმე ნაამბობ გეგმას - როგორი იქნება მათი სახლი, როგორ მოაწყობენ, რას შეიძენენ, როგორ მიიღებენ სტუმრებს, ლიტერატურულ საღამოებს გამართავენ...

სახლი შეიძინეს ოლგას ქუჩაზე, "კონკის" სადგურის ახლოს, საავადმყოფოს გვერდით, კარგი სახლია - დიდი, მზიანი, ნათელი ოთახები. ქუჩის მხარეს კარგა მოზრდილი აივანი აქვს, საიდანაც როგორც ხელისგულზე, ისე მოჩანს მტკვრის ხეობის ერთი ნაწილი, მუშტაიდის ბაღი, ახლადგაშენებული მიხაილის პროსპექტი... ხოლო მონმენდილ ამინდში, განსაკუთრებით დილით, მზის სხივებით გაბრწყინებული დიდებული ყაზბეგიც გამოჩნდება, მთელი თავისი მშვენიერებითა და სიდიადით. სახლს დიდი ეზო აკრავს, ნაძვისა და კაკლის ხეებით დამშვენებული. ამ ეზოში მშვენიერი ბაღის გაშენება შეიძლება, ხეხილის ჩაყრა, საჩრდილობლებისა და აუზის მოწყობა. მაგრამ ეს მომავლის საქმეა. ახლა კი საჩქაროა სახლის ისე მოწყობა, როგორც ათასჯერ დაუგეგმავთ ოცნებაში; იმიტომაც არის საჩქარო, რომ ყველაფერი დალაგებული უნდა დახვდეს ოჯახის ახალ წევრს, რომელსაც დღე-დღეზე მოელიან.

"ეს ერთი თვეა ვწყობით და ძლივს მოვეწყვეთ, დავდექით ისეთ სახლში, რომელიც სწორედ შენს გემოვნებაზედ არის გაჩენილი. ტასომ შემოგითვალა, ჩქარა ჩამოდი, რომ შენი საყვარელი ნარდი გაგიმართო ხოლმეო; ვდგევართ ვერაზედ, ОЛЬГИНСКАЯ №40, საცა ცხენის რკინის-გზა დგება. გარშემო ბაღი გვარტყია და ჰაერიც კარგია..."

ამას პეტერბურგში მყოფ აკაკი წერეთელსა წერს მაჩაბელი 1891 წლის 1 დეკემბერს, ხოლო ერთი თვის შემდეგ ამაყად აცნობებს მასვე: "ძვირფასო ძმაო აკაკი, შენს წერილში ორი შეცოდმა: ჯერ ერთი ესა, მეკითხები, რად დაიგვიანა პატარა მაჩაბელმაო. როდესაც ის დიდი ხანია აქვე ჩემს გვერდით გასჭყვირის და გაჰკვივის..."

უცნაური დამთხვევა მოხდა: მაჩაბლებს ვაჟი შეეძინათ 6 დეკემბერს, სწორედ ტასოს დაბადების დღეს.

ერთბაშად შეიცვალა მაჩაბლის ცხოვრების ხასიათი. ახალი მიზნები, ახალი სიხარული და საზრუნავი გაუჩნდა.

მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ შეიცვალა არა მარტო მისი პირადი ცხოვრების, საკუთარი ოჯახის მდგომარეობა და ხასიათი. ცოლის შერთვას დაემთხვა მეორე დიდი ამბავიც: უკიდურესობამდე გამწვავდა და გართულდა ილიასთან ურთიერთობა.

* * *

ეს მოხდა დაქორწინებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, ბანკის დამფუძნებელთა და მსესხებელთა საზოგადო კრებაზე, რომელიც, ჩვეულებრივ, მაისში გაიმართა. აქამდეც საკმაოდ დაჭიმული და მწვავე იყო ილიასა და ვანოს ურთიერთობა, მაგრამ ასეთი მძაფრი ხასიათი მანამდე მაინც არ მიუღია. ამ კრებაზე აშკარად გამოიკვეთა მომავალი ოპოზიციის სახე და ხასიათი. თითქოს ჩამოყალიბდა მათი მიზნები და, რაც მთავარია, სავსებით გაშიშვლდა, აშკარა, მოურიდებელი გახდა ის ბრძოლა და ინტერესების ჭიდილი, რაც მანამდე ჩუმად, შეფარვით ხდებოდა. ეს წარმოადგენდა ერთგვარ პრელუდიას იმ დიდი ბრძოლებისას, რომელსაც შემდეგ შეიძენიანი ომი უწოდეს. 20

ყრილობა გაიხსნა 14 მაისს. მოხსენებამ ცხოველი კამათი გამოიწვია. ოპოზიციიდან განსაკუთრებით მოუსვენარია მიშო (მიხეილ ვახტანგის ძე) მაჩაბელი, რომელიც

ყოველი მესამე-მეოთხე ორატორის შემდეგ გამოდის სიტყვით. ვანო ჯერჯერობით სდუმს. ყოველ შემთხვევაში, მიშო მაჩაბელსავით მაინც არ აქტიურობს. რაც დღე გადის, დაძაბულობა და ინტრესთა ჭიდილი თანდათანობით ძლიერდება. თითქმის ერთ კვირას გასტანა ამ ყრილობამ და ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მშფოთვარე, მძაფრი, მოუსვენარი ყრილობა იმათ შორის, რაც მანამდე ჩატარებულა.

“ორი დღეა აქ ლაპარაკს ვუგდებ ყურს, - გაოცებით შენიშნავს კრების ერთ-ერთი მონაწილე. ბანკის დამფუძნებელი, - და ვერ ვამიგია, რა საჭიროა, რომ გადაკრავენ ხოლმე შორიდგან სიტყვას, რაღაცა კილოს აბამენ. არ ვიცი, რა დავარქვა. უკაცრავად, ინსინუაციები, თუ რა. ამბობენ რაღაცას კიდევ და არც ამბობენ...”

აქამდე თუ შეიძლებოდა კიდევ შეთანხმებაზე ფიქრი და ლაპარაკი, ახლა უკვე ჩანს, რომ ეს შეუძლებელია. ბრძოლა ამკარა გახდა. ოპოზიცია ჩამოყალიბდა. თუმცა ჯერჯერობით მეტად სუსტია ეს ოპოზიცია. მიშო მაჩაბელს ყოველ წუთს აჩერებენ, სიტყვას ართმევენ, ლაპარაკის საშუალებას არ აძლევენ. იძულებულია, კრებას გულისტკივილით მიმართოს: “...მეც ნება მომეცით ლაპარაკისა. ოთხი-კუთხივ დაგვეცინიან ორს მაჩაბელს და ყველანი ჩვენ გვამტყუნებენ. მთელი კრება ჩვენ მოგვედგომია...”

მაგრამ ამ გულისტკივილის გამოხატვის საშუალებასაც არ აძლევენ, ლაპარაკს არ აცლიან, პირში მივარდებიან, ყვირიან, აბრახუნებენ; როგორც გაზეთები იუნცებოდნენ, “დიდი ჟრიამულია საზოგადოებისა”.

ზის ვანო მაჩაბელი და გული უკვდება. ამ კრებაზედაც ისეთი ამბავი იწყება, რასაც თვითონვე დასცინოდა ათიოდე წლის წინათ. მაშინ იგი ქუთაისის ბანკის საზოგადო კრებას დაესწრო და აღშფოთებული დარჩა. “...პარლამენტებშიაც გამოცდილ თავმჯდომარეს გაუჭირდებოდა ზოგიერთ წუთს ამ მოუსვენებლის კრების კალაპოტში ჩაყენება, - წერდა მაშინ მაჩაბელი თავის “დროებაში”, - ისეთი ცხარე ბაასი ატყდა, რომ აღარავის სიტყვა აღარ ირჩეოდა. საერთო ყაყანში... ეს დაუღალავი ორატორი ლაპარაკობდა სულ მუდამ: ადგომილა - დაჯდომილა; ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა სიტყვას აძლევდნენ, ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა სხვასა ჰქონდა სიტყვა, ლაპარაკობდა მაშინაც, როცა არავინ ყურს არ უგდებდა, ლაპარაკობდა განუწყვეტლივ და გარკვევით მოისმოდა მხოლოდ ეს აზრი: “პროტოკოლში ჩასწერეთ”. ამ სიტყვების შემდეგ ატყდა საშინელი არეულობა. ყველანი ლაპარაკობდნენ. და არავინ არავის ყურს არ უგდებდა. “დარჩეს”, “მოაკლდეს” - ზედიზედ ისმოდა ხალხში. ამ დროს მოისმა ტროიკის ზარის ხმა. შესინებულ წევრთ წარმოიდგინეს, რომ ეს იმ ტროიკის ზარია, რომელმაც მინისტრის რევიზორი უნდა მოიყვანოს. მოსტყუვდნენ, ეს ზარი თავმჯდომარეს მოეტანინებინა და იმის ხმით აპირებდა კრების დაცხრომას...”

ახლაც აგონდება მაჩაბელს ის კრება, რომელმაც მაშინ გააკვირვა და აღაშფოთა. და საშინლად სწუხს, რომ ისეთივე ამბავი ახლა აქ დატრიალდა, მათს კრებაზე. აქაც წამომხტარა ვიღაც თავმომწონე თავადი და საერთო ღრიანცელში რაღაცას ამტკიცებს, თუმცა კი მისი ლაპარაკი არავის ესმის, თავმჯდომარე განუწყვეტლივ აწკარუნებს ზარს, მაგრამ ვერაფერს გამხდარა, ხალხი თითქოს შეიშალა, ყველა ღრიალეხს, ყველა რაღაცას ყვირის...

მაჩაბელი დარბაზიდან გამოდის. გარეთ ბუნდოვნად ისმის სხდომის ღრინაცელი. საგონებელში ჩავარდნილა მაჩაბელი, არ იცის რა იღონოს. ამ ბრბოში, რომელსაც ბანკის მიზანიც კი ვერ გაუგია და ყველაფერს თავისი შეზღუდული ინტერესებით ზომავს, ფიქრიც შეუძლებელია რაიმე პრინციპულ ბრძოლაზე. ილიასთან ურთიერთობის გამწვავება მათ შურად და პირადულ მტრობად წარმოუდგენიათ, რადგან თვითონ მათი, ამ ბრბოს უმრავლესობის ინტერესები და მოქალაქეობრივი ღირსების ჰორიზონტი შურსა და პირადულ, დანვრილმანებულ მტრობას არა შორდება; თავიანთი შეზღუდული გონებით და პატარა ჭკუით ისინი ვერ მისწვდებიან, ვერ შეათვასებენ ისეთ ცნებები, როგორცაა საზოგადო საქმე და პრინციპული ბრძოლა. რალა თქმა უნდა, რომ მათ ოპოზიციის მნიშვნელობაც არ ესმით. მაჩაბელი საკუთარი ყურით ისმენს, თუ როგორ უხსნის ერთი “დამფუძნებელი” მეორეს ოპოზიციის არსს; “ოპოზიცია იმას ნიშნავს, რომ შენ თუ “ჰოს” იტყვი, მე “არა” უნდა ვთქვა, - გულმოდგინედ განმარტავს ეს თავადი ოპოზიციის ცნებას, - შენ თუ “არას” იტყვი, “მაშინ მე უნდა ვთქვა “ჰო”...”

მაჩაბელს სახე აენტო, წამოწითლდა, თვალეში მტკიცე გადანყვეტილების ნაპერწკალი აუელვარდა. იგი ერთბაშად მოსწყდა ადგილს და სხდომის დარბაზში შეიჭრა.

საერთო ღრინაცელს უკიდურესობამდე მიეღწია, ხმაჩახლეჩილი თავმჯდომარე ამოდ ცდილობდა ხალხის დანყნარებას. მაჩაბელი სცენაზე აიჭრა და თავმჯდომარეს მიმართა:

გთხოვთ, ორიოდ სიტყვის ნება მომცეთ. თუ მალაპარაკებთ, შეიძლება ნახევარ საათს ვილაპარაკო, თუ არა და ჩემს სურვილს ნახევარ წუთსაც გამოვთქვამ.

თავმჯდომარემ არ მისცა სიტყვის ნება - მორიგი საკითხები უკვე განხილულია და ახლა ლაპარაკის ნებას აღარავის მივცემო.

“მაჩაბელი მაინც ცდილობს ილაპარაკოს, თავმჯდომარე დაჟინებით აწკარუნებს ზარს, კრება ჰღელავს... შემდეგ, კრების სურვილისამებრ, თ. ი. გ. მაჩაბელს ნება მიეცა სიტყვის წარმოთქმისა”, - იუწყებოდნენ გაზეთები.

- ჩემი სიტყვა აღსარებაა თქვენს წინაშე, რომლის თქმა ნახევარ საათშიაც შემოძლია და ნახევარ წუთსაც, - ასე დაიწყო მაჩაბელმა, - ეს მეხუთე დღეა, აშკარად ხედავთ, რომ გამგეობაში რალაც მოურიგებლობა, აზრის სხვადასხვაობაა. მე და ი. ჭავჭავაძის ურთიერთობა ისე გამწვავდა, რომ იძულებული ვართ საზოგადოებას შინაური ამბებიც კი გავუზიაროთ... ამხანაგობაში არათურად სასიამოვნოა ასეთი მოურიგებლობა, სირცხვილია, მაგრამ მიზეზი, მიზეზი რა არის? მართლა შური და მტრობა, დასობაა, თუ საქმემ გამოიწვია ეს მოურიგებლობა?.. პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, რომ არავითარი ანგარიში არავისთან არა მაქვს. ჩემს აღსარებას გეუბნებით და სავსებით მინდა ვთქვა. ბრალად მდებენ, რომ ამხანაგებს ღალატობ, დასს ადგენ იმათ საწინააღმდეგოდ. არა, ბატონებო, თუ მაქვს რაიმე გულში ხინჯი, მე იმის დაფარვა არ ვიცი... არ უნდა დაივიწყოთ, რომ საქმე მართო ბანკი არ არის, ჩვენც გული უნდა გვტკიოდეს, წევრებისათვის თავი უნდა შევიწუხოთ. ჩემი დანაშაული ეს არის, რომ გულის ტკივილი მქონდა... ყოველი ჩვენგანი პატივს უნდა სცემდეს ჯერ თავის სიტყვას და მერე ამხანაგისას. ა. ჩოლოყაშვილს დიდად ვაფასებ და დიდი პატივისმცემელიცა ვარ, მაგრამ წინააღმდეგი კი მაინც ვიყავი მისი. აი, რალა: ერთხელ მე და ის

გამგეობაში ვისხედით ორნი, ვაჭრობის წინა დღე იყო. ამ დღეს სწორედ დიდი გაჭირვება გვადგა, დიდი საქმე გვაქვს, ასი კაცი მოდის და მიდის... თ. შალიკაშვილს, ლორის მარის მებატონეს, თავისი მამული 3.300 მანეთად ჰქონდა ჩვენს ბანკში დაგირავებული. ეს ბანკიდან გატანილი თული სულ მამულის გაუკეთესებას მოანდომა და სახელმწიფო ბანკს ელოდა, რომ იქ გადაეგირავებინა. ამ საქმის ყოველივე წვლილი კარგად მახსოვს, რადგან ამან გადამიკიდა ის კაცი, რომელიც გულით მიყვარს და რომელიც სახელი და დიდებაა ქართული საზოგადოებისა. იმ დღეს თ. შალიკაშვილს ორას ორმოცდაათი თუმანი ჰქონდა შემოსატანი. მოვიდა, გვთხოვა, გვემუდარა, ას ორმოცდაათს შემოვიტან, ასი თუმნის შემოტანა კი მადროვეთო. თავმჯდომარე ბანკისა იქ არ იყო. ჩვენ პირობა მივეცით, თუმცა ამისათვის იქნებ დამნაშავენი ვიყოთ... შემდეგ, ორი კვირის უკან სოფელში გეახელით. ერთ დღეს თამარაშენში ამოდის ეს კაცი და მეუბნება: სირცხვილი არ არის, მამული გამიყიდეთო! ჭავჭავაძემ არა იცოდა რა, აიღო და გაჰყიდაო. ჩოლოყაშვილი-მეთქი? ჩოლოყაშვილი იქ იყო, მაგრამ არა სთქვა რაო. ამის შემდეგ გადავდექი და ვუთხარი ჩოლოყაშვილს, თქვენი წინააღმდეგი ვარ-მეთქი. ამ საქმით გამონვეულს უსიამოვნებას ქართლისა და კახეთის გადაკიდების სურვილი გამოაბეს. მაშინ გ. თარხნიშვილი ამოირჩიეს...

თითქმის მთელი საათია მაჩაბელი ლაპარაკობს, მაგრამ უჩვეულო ამბავი მოხდა, ხელს არავინ უშლის, - არც ერთი შეძახილი, არც ერთი რეპლიკა!.. დარბაზში სამარისებური სიჩუმეა. ყველა სულგანაბული უსმენს ამ გულიდან ამომდინარე სტიყვებს. გამგეობის მაგიდასთან ილიას თავი ჩაულუნავს, შუბლზე ხელი შემოუდია და ღრმა ფიქრს მისცემია. ვინ იცის, იქნებ პეტერბურგის დღეები აგონდებოდეს, პირველი შეხვედრა ჯერ კიდევ სრულიად ყმანვილ მაჩაბელთან, მისი შესანიშნავი თარგმანით აღფთოვანება, პირველი ლიტერატურული თანამშრომლობა. მას შემდეგ დიდი ხანი გავიდა, თითქმის მთელი ოცი წელი. ბევრმა წყალმა ჩაიარა, ბევრი რამ შეიცვალა... და ილიამ რამდენიმე წლის განმავლობაში პირველად იგრძნო, პირველად დაიჭირა თავისი თავი, რომ გულის სიღრმეში ეს მგზნებარე კაცი მას უყვარდა. როცა კაცი გძულს, არც მისი ხმის გაგონება გინდა, ილია კი სიამოვნებით უსმენს მაჩაბელს და მისი ფიქრები კვლავ წარსულში იჭრებიან...

- ...არასოდეს იმდენ ტანჯვა-წვალება არ გამომივლია, - განაგრძობს მაჩაბელი, - როგორც აქ ვაჭრობის დროს. ყოველ ვაჭრობას მოწმე ვარ ხოლმე სულის აღმაშფოთებელი სურათისა, როგორ უყიდიან მსესხებელს ლუკმა-პურს, მამა-პაპეულს მამულს; ჩემის თვალითა ვხედავ იმათს საცოდაობას და ვერა მიშველია რა, თუ გნებავთ, ილია ჭავჭავაძის გაფრთხილებული გულქვაობის წყალობით - შემოსატანი უნდა შემოიტანონ, ვალს გადახდა უნდა, თუ არა და გავყიდოთ მამულიო. თავს არ მოგანწყენთ იმის მაგალითებით, რამდენი ქვრივი და ობოლი მინახავს აცრემლებული... გული მიკვდებოდა აქ ყოფნით და გულგრილად ვერ ამეტანა ასეთი დამლუპველი ფორმალიზმი... იმ დღეს აქ ქება-დიდება შეასხეს ილ. ჭავჭავაძეს, ამ საქართველოს სახელგანთქმულს პოეტსა და დიდებულს მწერალს, ჩვენს სიქადულს, მაგრამ გულმტკივნეულად კი ვერ ჩავთლი!..

“გულმტკივნეულად კი ვერ ჩავთვლი...” გონებაში იმეორებს ილია ჭავჭავაძე ამ მთრთოლვარე ხმით წარმოთქმულ სიტყვებს და მწარედ ელიმება. მაშ, ილიას არ

შესტკივა გული თავის თანამემამულეებზე, აცრემლებულ ქვრივ-ობლებზე?! მაგრამ ყველას როდი უჭირს! ერთ ნამდვილ გაჭირვებულთან ათი დალხინებულ მოგვაჩვენებს გაჭირვებულად თავს. ეს გადაგვარებულ მებატონეები ქალაქის ღუქნებში ფლანგევენ ფულს, ვალებში ეფლობიან და აცრემლებულები, ჩვენკენ გამორბიან, გაჭირვებულად გვაჩვენებენ თავს. თუ მაგრად არ დაიჭირე ესენი, თვითონაც გაკოტრდებიან და ჩვენს საზოგადო ბანკსაც დალუპავენ...

- ...მე უკვე გითხარით, რაც არის ჩვენი საფინანსო პოლიტიკა, - განაგრძობს მაჩაბელი, - ვინც ამ პოლიტიკას დადგება და ქვეყნის გულშემატკივრობას გამოიჩინს, მის ღროშის წინ მონინებით თავს მოვიხრი და მუხლს მოვიდრეკ. მაგრამ მთავარი ეგ როდია. აქ არც საფინანსო პოლიტიკაა და არც ინტერესები, საქმე ისაა, რომ მე ავტორიტეტს არ დავემორჩილე და კრიტიკის თვალით შევხედე. აი, სწორედ ამისათვის დამესხეს თავზე ლათვი შარმან და შარმანწინ. დიალ, მიბგები ის არის, რომ გულგრილობა და გულაცრუება ზოგიერთებისა ვერ ავიტანე...

ილია ადგილზე შეიმშუშნება, ჯერ დარბაზს გადაავლებს თვალს, მერე ორაატორს გადახედავს, თანქრით რალაცას ჩაინიშნავს და ჩალუნავს თავს.

- ...დასასრულ გმადლობთ, რომ მომისმინეთ, გმადლობთ, რომ მენდობოდით და რვა წელიწადი გამგეობის წევრად მირჩევდით, - ამთავრებს სიტყვას მაჩაბელი, - მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ საქმის სამსახური აღარ შემიძლიან, სუსტი კაცი ვარ, დავიღალე; მომიტევეთ, რომ თავი უნდა დაგიკრათ და გთხოვოთ, ჩემს მაგივრად სხვა ვინმე ამოიჩინოთ.

ტაში დიღხანს არ დამცხრალა. ისმოდა გაურკვეველი შეძახილები და თითქმის მთელი კრების სიმჰათიები მაჩაბლის მხარეზე იყო.

მაჩაბელმა აღარ ინდომა ბანკში დარჩენა, და თუმცა მთელი ხუთი წუთის განმავლობაში კრება დაჟინებით ითხოვდა კენჭი იყარეო, მან უარი განაცხადა. ქუდი აიღო და აჩქარებული ნაბიჯით გავიდა დარბაზიდან.

* * *

დღეს იქნებ გაგვიკვირდეს და გაგვეცინოს კიდევ, როდესაც ბანკსა და ბანკის საქმეების წარმართვის გამო ატეხილ დავიდარაბას გავიხსენებთ. ღირდა კი ეს ბანკი იმად, რომ ჩვენი ქვეყნის უკეთესი შვილების, სასიქადულო მწერლებისა და მოღვაწეების ნერვები ეწინუნა, მათი ჯანმრთელობა გაენადგურებინა და, საბოლოოდ, სიცოცხლე ჩაემწარებინა მათთვის?! ახლა, რა თქმა უნდა, უყოყმანოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვერავითარი ბანკის მოგება, ვერავითარი ფული ვერ აანაზღაურებს ილიასა და მაჩაბლის იმ ძვირფას ღროსა და ჯანმრთელობას, რაც ხშირად სრულიად დანვრილმანებულს და არაარსებობს დავაში იფლანგებოდა. დავობდნენ იმაზე, რომ რაც შეიძლება მეტი კაპიკები დაეზოგათ, ყაირათიანობითა და მომჭირნეობით ბანკის მოგება გაეზარდათ, ხოლო უწყალოდ ფლანგავდნენ ღროსა და ჯანის სიმრთელეს, რითაც ვინ იცის, რამდენი ბრწყინვალე მარგალიტი შეემატებოდა ქართული ლიტერატურის საგანძურს!..

მაგრამ ასეთი მსჯელობა სავსებით უადგილო იქნება. საქმე ის არის, რომ როგორადაც პატივისმცემელნი არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი ერთმანეთისა, როგორადაც არ უნდა სცოდნოდათ ერთმანეთისა და საკუთარი მოღვაწეობის ფასი, მაინც არაფრით არ

შეიძლოთ გაეთვალისწინებინათ ის უდიდესი ღვაწლი და ამაგი, რასაც თვითველი მათგანი თავიანთი უმნიშვნელო ლიტერატურული შრომითა და უანგარო საზოგადოებრივი მოღვაწეობით სდებდნენ მშობელ ხალხს, მშობლიურ ლიტერატურასა და ენას. ეს უდიდესი ღვაწლი და ამაგი შორიდან უფრო აშკარად და თვალსაჩინოდ ჩანს. ისინი კი ისე ახლოს იდგნენ ერთმანეთთან, რომ აგრერიგად როდი გრძნობდნენ ერთმანეთის სიღიადესა და ისტორიულ მნიშვნელობას. ხოლო საკუთრივ მაჩაბელზე თუ ვიტყვით, მისივე კერძო მიწერ-მოწერისა და შემორჩენილი საბუთების მიხედვით, უყოყმანოდ შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ იგი დიდად არ აფასებდა თავის ლიტერატურულ შრომას და დროსაც ყველაზე ნაკლებს უთმობდა მას.

რაც შეეხება ბანკს, იგი გარკვეულ როლს თამაშობდა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში, სისტემატურ დახმარებას უწევდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, ქართულ თეატრს, გიმნაზიას, წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სკოლას, რუსეთის სხვადასხვა უნივერსიტეტში მოსწავლე ხელმოკლე სტუდენტებს... ყველაფერი ეს ბანკის დაარსებისთანავე იყო გათვალისწინებული მისი მოქმედების პროგრამაში. ბანკის დაარსება ბატონყმობის გაუქმების რამდენიმე წლის შემდეგ გადამწყდა, მაგრამ მისი ფაქტიური ორგანიზაცია 1873 წლამდე ვერ მოხერხდა. ინტერესს მოკლებული არ ინქება რამდენიმე სიტყვით ბანკის და არსების ისტორიაც გავისხენოთ. მოვუსმინოთ თვითონ ივანე მაჩაბელს.

“(დიმიტრი ყიფიანმა) ჩააგონა მთელს ჩვენს თავად-აზნაურობას საზოგადო საადგილმამულო ბანკის დაარსება იმ ფულის ნაწილით, რომელიც განთავისუფლებულ ყმების სამაგიეროდ ერგო, რათა ბანკის მოგება მოხმარებოდა მინის მფლობელთა - თავად-აზნაურთა და მინის მუშათა - გლეხთა საყოველთაო საჭიროებას, და ამ აზრის შესრულებისათვის ამ სამაგალითო და ენერგიით სავსე კაცმა არაფერი დაზოგა: თავის ფეხით მოიარა მთელი ქართლ-კახეთი და ყველგან აუხსნა თავად-აზნაურობას, თუ რა სიკეთე მოელოდა მას ამ საზოგადო საქმის დაწყებით. მხოლოდ იმის ღვაწლსა და შრომას უნდა დაბრალებდეს, რომ ძლეული იქნა ჩვენი ჩვეულებრივი აპათია და სხვის ხელ-შემყურებლობა. მან მოსჭრა კბილი თავის მჭევრმეტყველურის და დაბეჭითებულის ლაპარაკით ქართველურს “არა გამოვა-რა”-ს, რომლითაც დამცონარებული სხეული თავიდან იშორებს საზოგადო საქმისადმი წახალისებას, და თითქმის არარაიდგან შექმნა ისეთი რამ დაწესებულება, რომელსაც ნაყოფად უნდა მოჰყოლოდა ჩვენი ეკონომიური წარმატება და განათლებაში ფეხის ჩადგმა; და მართლაც უბანკოდ ვერ იბოგინებდა ვერც სათავადაზნაურო სკოლა, ვერც სკოლა წინამძღვრიანთ-კარისა და ვერც სხვა ამგვარი, ქვეყნის სასარგებლოდ განზრახული საქმე...” - წერს მაჩაბელი.

ერთი სიტყვით, ბანკი გარკვეულ როლს თამაშობდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში...

* * *

რვა წლის უანგარო და თავდადებული მოღვაწეობის შემდეგ მაჩაბელი ჩამოშორდა ბანკს!

ეს ცნობა ელვის სისწრაფით მოედო მთელს ქალაქს და განსაზღვრულ წრეებში დიდი უკმაყოფილებაც გამოიწვია. “როგორ, ბანკს ჩამოაშორეს მისი ყველაზე აქტიური

მომამგე და ხელმძღვანელი?! კაცი, რომელიც, თავისი საფუძვლიანი ცოდნითა და გულმოდგინებით, წაღმა წარმართა ბანკის ფინანსიური საქმეები. 1875 წლიდან, ბანკის დაარსებიდან დღიდან - 1883 წლამდე, მაჩაბლის დირექტორად არჩევამდე, ბანკმა 500.000 ზარალი ნახა, ხოლო მომდევნო რვა წლის განმავლობაში, მაჩაბლის დირექტორობის დროს, ეს თანხა 500 მანეთმდე შემცირდა! ესეც არაფერს ნიშნავს?! - გაიძახოდნენ მაჩაბლის მომხრეები (ეს ფაქტი საზოგადო კრებაზედაც ახსენეს).

ოპოზიცია ვერ შერიგებოდა დამარცხებას, მაჩაბლის ასე თვითნებურდ გაქცევას ბრძოლის ველიდან, და ყოველნაირი ხერხებით აქეზებდა მას კვლავ საბრძოლველად. «От души сочувствую Вам и очень сожалею, что оставили директорство...» ზედიზედ მოსდის მაჩაბელს ასეთი დეპეშები. მიაღწიეს კიდევ მიზანს: კვლავ მოუბრუნეს გული ბრძოლისაკენ, დაანახვეს ოპოზიციის დროშის ქვეშ დარაზმული ლაშქარი, რომელიც ამ ცოტა ხანში შესამჩნევად გაზრდილიყო და გაძლიერებულიყო, ბევრი გავლენიანი წევრი შემატებოდა. მართლაც, რომ შეიძლებოდა ბრძოლა! აქამდეც აშკარა იყო, რომ ოპოზიციის წევრთაგან მაჩაბელს პირველი ადგილი ეჭირა; ახლა კი, ბანკიდან წასვლის შემდეგ, ყველამ იგრძნო, რომ იგი ბელადი იყო, და მაჩაბელმაც მიიღო ეს ბელადობა.

მცირე ხანი გამოხდა ბანკიდან წასვლის შემდეგ და მაჩაბელმა ილიას “ივერიას” ულტიმატუმი წაუყენა: “დიდის მოუთმენლობით მოველოდი ტფილისის სათავადაზნაურო ბანკის წრევანდელ კრებათა ანგარიშის დასრულებას თქვენს გაზეთში. მოველოდი იმიტომ, რომ მწადდა სიმართლე აღმედგინა და შემესწორებინა ზოგიერთი შეცდომები, რომლებიც მე შემეხებოდა. გუშინ დასრულდა ეს ანგარიში და რა მთლად თვალი გადავაულე, დავრწმუნდი, რომ მართლაც შეცდომებით სავსეა... თუ ფაქტების ჩვენებას და საზოგადოდ ბანკის მთელის დავიდარაბის გამორკვევას მოინადინებთ, სრულის თქვენი ანგარიშის სივრცე პასუხი დამჭირდება. მე დიდის სიამოვნებით ვიკისრებ ამ შრომას შემდეგის პირობით: 1. შეუკვეცელად დაბეჭდოთ, რაც გამოვგზავნო ბანკის საქმეებსა და იქ მომხდარ ბაასის შესახებ და 2. მომცეთ ნება პასუხის მოცემისა გაზეთითვე და თქვენის უკანასკნელი სიტყვით არ შესწყვიტოთ ბაასი, თუ საგანს სრულიად გამორკვეულად არ ჩავთვლი”.

მაგრამ რედაქცია თანახმა არ გახდა მეორე საკითხისა და მაჩაბლის საკმაოდ ვრცელი წერილები მკითხველმა «Новое обозрение»-ში ნახა, ზედიზედ რამდენიმე ნომერში გაგრძელებებით დაბეჭდილი. წერილის დასასრულს იგი რაინდულად იწვევს თავის მონინააღმდეგეებს: «Если только лица, задетые настоящим объяснением, пожелают вступить в полемику со мною по вопросам, в нем затронутым, я был-бы очень польщен и охотно готов защитить мои пожелания где угодно и когда угодно».

ამაზე ცოტათ ადრე მაჩაბელი აკაკისა წერს პეტერბურგში: “...გაზეთებიდამ შეიტყობდი იმ ამბავს, რაც ბანკში მოხდა. ილია ჭავჭავაძემ და მისმა ღირსეულმა “ამხანაგმა”, როგორც ეხლა თავის თავს ეძახის ბ. თარხნიშვილი, ერთად გამოილაშქრეს ჩემზედ... გამოილაშქრეს და დამამარცხეს კიდევ. მეც თავი დაუუკარ ამ ვაჟუბატონებს, ბანკი დაველოცე და გამოვემშვიდობე. საზოგადოება ერთხმად მთელი ხუთი მინუტის განმავლობაში მთხოვდა დარჩენას, მაგრამ მაღლობა მოვახსენე და გადანწყვეტილი უარი ვთქვი... ახლა ვაპირებ ვრცელი წერილები დავბეჭდო, როგორც “ნოვოე

ობობრენიში”, ისე “ივერიაში” და გამოვააშკარავო ის მდგომარეობა, რა მდგომარეობითაც იბეჭდება ყველაფერი ბანკის შესახებ. იმედი მაქვს, რომ ვერ დაგვაძებუნონ და იქნებ ისე გაუხდეს საქმე ილია ჭავჭავაძეს, რომ პიროსსავით წამოიძახოს: ერთი ამისთანა გამარჯვება კიდევ და მე ულაშქროდ დავრჩებიო. მე ძალიან მესიამოვნება, რომ შენ ადევნო თვალ-ყური ჩვენს პოლემიკას...”

მეორე წერილში, რომელიც უფრო მოგვიანებით გაუგზავნია აკაკისათვის, ვკითხულობთ: “...შეცდომით წარმოვიდგენია, ვითომ მე და ჩემ მომხრეთ იარაღი დაგვეყაროს და კერძობას გამოვდგომოდეთ, - ეგ ხომ მეტისმეტი სულმოკლეობა იქნებოდა და მაგისთანა სულმოკლეობის აღმომჩენი შენის მეგობრობის ღირსი არ იქნებოდა. თუ მე ჩემს წერილში პირად მშვიდობიანობაზე გწერდი, ეს იმიტომ, რომ მართლა ცოტა მოსვენება მეჭირვებოდა, შემდეგ იმ განამანისა, რაც ამ ზატხულს გამოვიარე. ახლა კი იმედი მაქვს, უფრო ბეჯითად მოვკიდოთ ხელი საქმეს, რამდენადაც კი დრო და შეძლება ხელს შეგვიწყობს...”

მთელი ის ზატხული მაჩაბელმა სოფელში გაატარა: ჯერ თამარაშენში იყო, მერე ფცაში, ბოლოს ისევ თამარაშენში. თავის ნათესავ-მოყვარეთ ცოლს აცნობდა, ცოლისას თვითონ ეცნობოდა. ილხენდნენ, იხარებდნენ, დროს მხიარულად ატარებდნენ. ჩვეულების მიხედვით ახალ ცოლ-ქმარს ნათესავ-მეგობრები თავიანთ ოჯახებში ეპატიჟებოდნენ ხოლმე, და ყველგან, საცა არ უნდა დაეპატიჟნათ, პირველი მოკითხვის შემდეგ, ლაპარაკი ისევ და ისევ ბანკზე ჩამოვარდებოდა, ყველას ეს საქმე აწუხებდა, ყველას ბანკი ეკერა პირზე. ქართლის თავად-აზნაურობაში დიდი მღელვარება იყო, რადგან მაჩაბლის ბანკიდან წამოსვლა მათ საკუთარი თავმოყვარეობის შელახვად მიიღეს და ახლა, მით უმეტეს, როცა ღვინით იყვნენ შეჭიკჭიკებულნი, რიხიანად გაჰყვიროდნენ - არ შევარჩინო! მაჩაბელს ამხნევებდნენ და აქებებდნენ - მტრის ჯავრი არ გვაჭამო. მიშო მაჩაბელი და ბანკის ბულალტერი მითო ფავლენიშვილიც ეწვივნენ მას ფცაში და ახალი გეგმები დაანწყვეს...

ერთი სიტყვით, ბრძოლის ველიდან წამოსვლა და ომის დამთავრება მოჩვენებითი იყო, რადგან სწორედ ახლა დაიწყო მთელი ძალების დარაზმვა და ახალი დიდი შეტევისათვის მზადება.

* * *

შექსპირისათვის ისევ მცირე დრო რჩება მაჩაბელს. როცა სოფელში მიდიოდა, გეგმა დაანყო - “მაკბეტისათვისაც” მოელო ბოლო და “რიჩარდ მესამე” დაეწყო და დაემთავრებინა. მაგრამ ვერ გაითვალისწინა ის დაუსრულებელი სტუმრობა და გადაპატიჟება, რაც ახალ ცოლ-ქმარს მოელოდა. მით უმეტეს, ვერ წარმოიდგენდა, ისევ ბანკის საქმეები თუ შეაწუხებდნენ და მოაცდენდნენ.

“მაკბეტის” თარგმნა კვლავ ნელი ტემპით მიდის. ეს ტრაგედია ისე მტკიცედ არის კომპოზიციურად შეკრული, ისე ერთი განწყობილებითა და ერთი სუნთქვით არის დანერგილი, რომ ზოგიერთი მკვლევარი ვარაუდობს - ადვილი შესაძლებელია, შექსპირს ეს ნაწარმოები ერთ ღამეში დაეწეროსო. მაჩაბელს კი მისი თარგმანი მეტისმეტად გაუჭიანურდა. აგერ ნახევარ წელზე მეტი გავიდა, და პირველი მოქმედებაც ვერ დაუმთავრებია. დღისით სტუმრების მიღებას უნდება, ზოგჯერ ახლომახლო სოფლებშიაც გაისერნებენ ხოლმე ცხენებით. განსაკუთრებით მოეწონა

მაჩაბელს სოფელი ბრილი, რომელიც სულ რამდენიმე კილომეტრით არის დაშორებული ტასოს სოფელს. საღამოობით ფცის მშვენიერ ხეივანებში სეირნობა და საუბარი ლიტერატურაზე, ხელოვნებაზე! ტასოსაც და განსაკუთრებით მის უმცროს დას, ბაბოს უყვართ ლიტერატურა და ინტერესით ისმენენ “მაკბეტის” თარგმანის ყოველ ახალ ნაწყვეტს:

თუ რაც მოხდება, მოელება მით სრულად ბოლო,
ნეტა საჩქაროდ მოხდეს ბარემ, თუ რომ კაცის კვლის
ძალუძს დაჰტაროს, მიაყუჩოს თვისი შედეგი
და ნაყოფი კი მკვლელს აგემოს... რომ ის ნაკრავი
იყოს ყოველი, თავიც, ბოლოც, აქა, აქ, მაინც,
ამ სააქაოს, ამ ქვეყანას საფრთხითა სავსეს, -
მაშინ მეორედ მოსვლას აღარ შევუდრკებოდი.
მაგრამ სამართალს ველით აქაც, და ვინც სხვას ურჩევს
ავაზაკურის და მოსისხლო საქმის ჩაღენას,
მასვე ის რჩევა სატანჯავად დაუბრუნდება.
მართლმსახულებას ჩვენს ტუჩებთან მოაქვს უკანვე
ფილა, ჩვენგნივ საწამლავეთ შემზადებული...

კითხულობს მაჩაბელი ჯერ კიდევ მეღანშეუშრობელ სტრიქონებს და ოჯახური წრე გულისყურით უსმენს.

ახალს რას მეტყვი?

ჰკითხავს ოთახში შემოსულ ცოლს მაკბეტი.

ოთახიდან რად გამოხვედი?

საცაა ვახშამს გაათავებს!

მიუგობს ბოროტებით აღვზნებული ქალი.

იცო, რა გითხრა,

უნდა დავეხსნათ ჩვენ იმ საქმეს. მე ამ ბოლო დროს
ისევ ამავსო წყალობით, რომ ხალხის თვალში
გარშევიმოსე შექბრწყინვალე შარავანდედი
და ბრწყინვალედევე მსურს ვატარო, არ განვეშორო...

თითქოს თავის თავთან ლაპარაკობსო მამაცი რაინდი, რომელსაც სინდისი გაღვიძებია. მაგრამ პატივმოყვარეობით გაბერილი ქალი ფიქრის დასრულებასაც არ აცლის სახელოვან სარდალს:

მაშ, იმედი რომ გვექონდა გულში,

ნასვამი იყო და უგრძობლად ეძინა ღღემდის?
 მერე ღღეს მისთვის გაიღვიძა, რომ ფერმიხდილი,
 რასაც თამამად შეჰყურებდა, იმის წინ შეკრთეს?!
 ღღეილამ აგრე დავაფასებ შენს სიყვარულსაც.
 რად გეშინიან შენი სიმხნე, გაბედულება
 შენსა სანადელს შეუფერო? გსურს, გქონდეს იგი,
 რასაც უწოდებ ამ ცხოვრების ძვირფას საუნჯეს
 და ლაჩრად რჩები შენსავ თვალში. სიტყვას “მსურს იგი”
 თანვე აყოლებ “ვერა ვბედავ”, ვით ანდაზაში
 კატაზე არის ნაამბობი...
 მე გამიზრდია ბავშვი, ძუძუ მიწოვებია
 და ვიცი, როგორ ტკბილი არის მის სიყვარული,
 მაგრამ როგორც შენ დასდე ფიცი ამ საქმისათვის,
 იმგვარად მე რომ დამეფიცა, მზა ვიყავ მაშინ,
 ამომეგლიჯა ძუძუ იმის ნაზ ღრძილებილამ
 და ვიღრე იგი ღიმილითა შემომცქეროდა,
 ძირს დამენარცხა, კეთით ტვინი გადმომენთხია...

ტასომ შეჰკვივლა. ბაბო გადაფითრდა.

“ნუთუ შექსპირსაც ასე ტლანქად აქვს?” ამას ტასო კითხულობს და ქმარს ეკვრის.

ორიგინალშიაც სწორედ ასეა - “I would... have... dasht the brains out”. მაჩაბელსაც ეუხერხულა ეს სიტყვები, ერთი პირობა ფიქრობდა კიდევ შეერბილებინა, მაგრამ აქ შეიძლებოდა, რადგანაც ეს სიტყვები ლედი მაკბეტის ხასიათიდან გამოდის, მისთვის დამახასიათებელია. “საერთოდ, ძლიერი ხასიათისანი არიან შექსპირის ქალები, - ამბობს მაჩაბელი, - დებდემონა, ჯულიეტა... ესენიც ხომ მტკიცე ნებისყოფისანი არიან!.. ხასიათის სიმტკიცით ისინი ერთმანეთს გვანან, განსხვავება ის არის, რომ ლედი მაკბეტი პატივმოყვარეობითა და ბოროტებით აღსავსეა. თვითონ უმამაცესი სარდალი - მაკბეტიც კი შეაკრთო ქალის ამ სიტყვებმა, ალბათ, ისიც თქვენებრ გაფითრდა ამ უბუნებო სიტყვის მოსმენაზე, მაგრამ პირდაპირი პასუხი ვერ მოახერხა და გაუბედავად ესლა ამოილულულა: “რომ ვერ მოგვიხდეს საქმე მარჯვედ?” “ვერ მოგვიხდესო!” - შესძახებს გაათურებული და ქმრის სისუსტით გაკვირვებული დედაკაცი. “ჭახრაკი მაგრამ მოუჭირე გამბედაობას, და ყველა კარგად მოგვიხდება!..”

ასე აქებებს ცოლი. ქალისგან წაქებებული ვაჟკაცი კი რას არ გააკეთებს!..

ვანოს ეღიმება, გრძობს, რომ მაკბეტის სიტყვებმა ქალები შეაწუხეს და თარგმანს გვერდზე გადადებს, ცდილობს საუბარი სხვა საგანზე გადაიტანოს. ტასო ახლა ისეთ მდგომარეობაშია, რომ სულიერი სიმშვიდე სჭირდება, მისი აღელვება და შეშინება არ შეიძლება.

მაჩაბელი ყურადღებიანი ქმარია; გამოცდილი ექიმით არიგებს ქალს, როგორ მოიქცეს. უფრო მოგვიანებით, როცა იგი თბილისს დაბრუნდა, ხოლო ტასო იქვე დარჩა, თითქმის ყოველდღე სწერდა წერლებს. “ღღე ისე არ გავა, რომ რამდენჯერმე არ მომინდეს სტოლთან მიჯდომა და შენთან წერილის დანერა. ისე მომწყურდება ხოლმე შენთან გამოლაპარაკება, თითქოს მეორე ოთახში იჯდე და კარების გაღების

მეტი არა დამჭირდებოდეს-რა, რომ ეგ მშვენიერი თვალები დაგიკოცნო. პორტრეტები კი, ღვთის წყალობა გაქვს, ბევრი შემოვიმწკრივე გარშემო, რომ შენს მაგივრად შენს სურათს ვუაღერსო ხოლმე. სამძიმოა შენთან შორს ყოფნა... ანა ივანოვნა ვნახე, ვუამბე ყოვლისფერი შენი ამბავი და დიდად ესიამოვნოა, რომ ეგრე კარგად მიდის შენი ორსულობა. მე ვიცოდი, რომ ტასო ჯანმრთელი ქალი იყო და სრულებით თავისუფლად მორჩება მელოგინეობასო... იაროს ზომიერად, პური და ფქვილეული, მსუქანიც ნაკლებად სჭამოსო. კამფეტები, მართალია, ძალიან უყვარს, მაგრამ ხანდისხან რომ დასთმოს ხოლმე, ურიგო არ იქნებაო...”

სექტემბერში მაჩაბელი თბილისში ჩამოდის და ახალ სამსახურში იწყებს მუშაობას. ეს სამსახური არაფრით არ არის მაჩაბლის შესაფერი, არც მის მიზნებსა და მისწრაფებებს აკმაყოფილებს, არც საინტერესოა. მაგრამ ერთი დადებითი მხარე აქვს, - და ეს ახლა ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია მაჩაბლისათვის, - ბევრ დროს არ ართმევს. “ამომირჩიეს председателем сиротского суда, ჯამაგირი მართალია ცოტაა, მაგრამ ალაგი თავისუფალია და მე ვარ ჩემი ბატონი...”, - წერს იგი იმავე შემოდგომაზე აკაკი წერეთელს.

ახლა მას საშუალება ეძლევა უფრო ნაყოფიერად გააგრძელოს ლიტერატურული მუშაობა და მთელის არსებით ამ საქმეს მიეცეს.

მაგრამ საშველი მაინც არ ყოფილა: ძლივს მოასწრო “მაკბეტის” დამთავრება, რომ ისევ ბანკის საქმეებში ჩაფლული აღმოჩნდა. ოპოზიციის წევრები გასაქანს აღარ აძლევენ, აქეზებენ, არცხვენენ - ბრძოლის ველზე რად მიგვატოვეო. სისტემატურად იკრიბებიან მასთან სახლში და შუალამემდე კამათობენ, დავობენ, მსჯელობენ, გეგმებს აწყობენ, ახალი შეტევისათვის ემზადებიან.

მაჩაბლისათვის ეს ბრძოლა პრინციპული ხასიათისაა, სხვები - აწვრილმანებენ, აკნინებენ, შიგ ანგარებას აქსოვენ და არც თუ ისე იშვიათად ვიწრო კუთხობრივი კინკლაობის სამოსელში ახვევენ. მაჩაბელი დარწმუნებულია თაის მოსაზრებების სისწორეში და რაკი მთელი ეს ბრძოლა სამართლიანად მიაჩნია, მისი თანამებრძოლების ინტერესთა შეზღუდულობასა და ანგარებას ველარც კი ამჩნევს. ამ ბრძოლას იგი იმავე უფრო დიდ ეროვნულ და ფართო საზოგადოებრივ მნიშვნელობას აძლევს, ვიდრე სინამდვილეში შეიძლებოდა ჰქონოდა ბანკის საქმეების გამო აღძრულ უთანხმოებასა და დავას.

ამრიგად, ბანკიდან წასვლამ ფაქტიურად არაფერი შეცვალა, ბრძოლა კვლავ გრძელდება. პირიქით, ახლა კიდევ უფრო დაიძაბა და გამწვავდა ბრძოლა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოპოზიციის ხასიათი გამოიკვეთა, ოპოზიციის მონაწილეთა რიცხვი გაიზარდა, გაჩნდა ხელმძღვანელი ბირთვი, რომელშიაც ვანო მაჩაბელს გარდა შედიან მიმო მაჩაბელი, ნიკოლოზ ვახტანგის ძე ორბელიანი, კოლა ფავლენიშვილი, ექიმი გიგო გაბაშვილი... ოპოზიციას ამშვენებს მთელი გუნდი “საზოგადო საქმისათვის წამებულ ქალთა”, რომლებიც მებრძოლებს ამხენევენ, ძალას მატებენ და ბრძოლისათვის აქეზებენ. ქალთა მონაწილეობა კიდევ უფრო რომანტიკულ იერს აძლევს ბრძოლას. «Очень тебе благодарен, что ни при каких обстоятельствах не забываешь наших общественных дел, - წერს მაჩაბელი სწორედ ამ ხანებში, ოპოზიციის თანამგრძნობ ქალს, - так ты умеешь фантазировать и фантазировать других...»

ერთი სიტყვით, ბანკში წარმოქმნილი უთანხმოება ყველაფრით დაემსგავსა ნამდვილ ბრძოლას. მაგრამ ომის ბედი მერყეობს, წარმატებები გარდამავალია, ბრძოლებს ჯერჯერობით ეპიზოდური და დაზვერვითი ხასიათი აქვს, თუმცა აშკარად იგრძნობა, რომ მალე დადგება გადამწყვეტი იერიშის დღეც და მოუთმენელი ჯარისკაცები ხშირად მიმართავენ ხოლმე თავიანთ ბელადს - «...Как Вы, главнокомандующие, себя, чувствуете? Что касается солдат, ведите в огонь и в воду...»

ძალები თითქმის თანასწორია, მაგრამ ბრძოლა მაინც უსწორია: ოპოზიციას მთავარი საბრძოლო იარაღი არ გააჩნია, - გაზეთი არა აქვს და მაჩაბელი ყოველთვის გულდანყვევით შენიშნავს ხოლმე, რომ მის გამოსვლებსა და მოსაზრებებს მონინაალმდევისა და სხვა თითქოს ნეიტრალური გაზეთები ამახინჯებენ და ფართო საზოგადოებას მცდარ წარმოდგენას უქმნიან. “იგია ერთადერთის ქართულის გაზეთის რედაქტორი და ყოველდღე შეუძლიან პასუხი აგოს, ვინც კი იმის წინააღმდეგ იტყვის, ან დასწერს რასმე. ეს კიდევ ცოტაა: თუ გაზეთე და იმისი მოქმედება კრიტიკის თვალთ გაარჩიე, შენი სიტყვები ისეთი სახით ჩაიბეჭდება იმის გაზეთში, რომ წაკითხვის დროს პირჯვარი იწერო და უნებურად იძახო: ღმერთო, მიხსენ ამისთანა მიუფერებლობისგან! როგორ მოვა ამისთანა იარაღის ხელში მჭერელთან გარეშე პირი, თუნდა ცამდე მართალი იყოს და ნამდვილ საბუთებზედ აშენებდეს თავის მსჯელობას; ვისა აქვს შეძლება და მოცალეობა ბროშურებით და წიგნებით ებაასოს და ეკამათოს ყოველდღიურ გაზეთს?” - წერს მაჩაბელი.

გაზეთის განახლებაზე ადრეც ბევრი უფიქრია მაჩაბელს, მაგრამ რამდენჯერაც არ მოსინჯა ნიადაგი, ყოველთვის შეუძლებელი გახდა; “დროების” შემდეგ მთავრობა აღარ ენდობა, ვეღარ ჩაუგდება ხელში ბასრ იარაღს. არა და, რაც დრო გადის, ოპოზიციისათვის უფრო საჭირო ხდება გაზეთის დაარსება. მაჩაბელი წერილებს ღებულობს - გაზეთი დააარსეთ, რომ ჭურში არ ვისხდეთ და ამ ბრძოლის ასავალ-დასავალი ჩვენც გავიგოთო. დახანება აღარ შეიძლება, საჭიროა ხალხს აუხსნან ბრძოლის შინაარსი, განუმარტონ ის მთავარი ღებულებები, რის გამოც ახლა ასე სამკვდრო-სასიცოცხლოდ შებმიან ბანკის მმართველობას. ახლოვდება დამფუძნებელთა ახალი საზოგადო კრება. დაყოვნება და დროს დაკარგვა ომის წაგებას უდრის.

და აი, 1892 წლის გაზაფხულზე, დამფუძნებელთა ყრილობამდე ორიოდე თვით ადრე, გამოვიდა ანონიმური წიგნი, რომლის სახელწოდება იყო “თავადი ილია ჭავჭავაძე და მისი მოღვაწეობა”.

იმხანად წიგნების გავრცელება ისე მასობრივი როდი იყო, ხუთასტირაჟიანი წიგნი წლობით იდო მაღაზიებში, გამომცემლობის აგენტებს თითო-ოროლა ცალობით დაჰქონდათ ხოლმე სხვადასხვა კუთხეებში და ძლივს ასაღებდნენ, მაგრამ ეს პატარა ბროშურა გამოსვლისთანავე დაიტაცეს. იგი ყველამ წაიკითხა; კითხულობდნენ ოპოზიციის წევრები, კითხულობდნენ მტრის ბანაკშიაც. და თუმცა წიგნი ანონიმური იყო, ყველამ იცოდა, რომ ის მაჩაბლის კალამს ეკუთვნოდა...

ადამიანის ცხოვრებაში არის ხოლმე საბედისწერო ნაბიჯები, კვიმატი შეცდომები, რომელთა გამოსწორება შემდეგ აღარაფრით არ შეიძლება; გამოერევა ხოლმე დღეები, წლები, უკუღმართი წუთი, რომელიც გინდა სავსებით ამოგლიჯო ისტორიიდან, ბიოგრაფიიდან, მაგრამ შეუძლებელია. ილია ჭავჭავაძის ერთი

ბიოგრაფი წერს: “1875 წელი შავბედით წილად უნდა ჩაითვალოს ილიას ცხოვრებაში. ოჰ, რა დიდის სიამოვნებით ამოვგლეჯდი ილიას ცხოვრების ისტორიიდან იმ ფურცელს, სადაც ეს წელია ჩანერილი! ეს ის წელი იყო, როდესაც ილიამ პირველად ფეხი შესდგა ახლად დაარსებულ საადგილმამულო ბანკში. ოჰ, ნეტავ მე მაშინ უფლება მქონოდა, რომ მეთქვა ილიასათვის: ილია, შესდექ. ნუ ადგები მაგ მოლიპულ გზას, საშიშარია, ფეხს ვერ მოიკიდებ, დაგისხლტება, ძირს ჩავიტანს, აი, იმ ხევში, სადაც მოსჩანს დახავსებული, აშშორებული ჭაობი. იქ თავს ვეღარ შეიმაგრებ, ჩავიტანს, ჩავითრევს, ჩაილეკები...”

შეცდომა იყო ზემოხსენებული ბროშურის გამოცემა, ისიც ასეთი სათაურით! ეს იყო ნაბიჯი, რომელიც ყოველგვარ უკანდასახევ გზას სჭრიდა, ისედაც დაძაბულ ურთიერთობას კიდევ უფრო ამწვავებდა და შერიგებას შეუძლებელსა ხდიდა. ახლა უფრო ხელშესახები მასალა მიეცათ ჭორებისა და ცილისწამების მოყვარულ ვაჟბატონებს, რომლებიც ბრძოლაში თავს ნეიტრალურად აცხადებდნენ. ისინი ხელიდან არ უშვებდნენ ამ პატარა წიგნაკს და მთელი დღეები ხითხითებდნენ. ჭავჭავაძესთან მაჩაბელს აგინებდნენ; მაჩაბელს, პირიქით, გაბედულებასა და პირდაპირობას უწონებდნენ და მადლობას ეუბნებოდნენ, რომ მან “ყალბ ავტორიტეტს” ანგარიში არ გაუწია და საქვეყნოდ ამხილა.

მაგრამ, სინამდვილეში “მადლობა” მაჩაბელს არ ეკუთვნოდა, რადგან ეს ბროშურა მას თითქმის ძალათი დაანერინეს. ბროშურის გამოცემა ოპოზიციის “შტაბის” სხდომაზე გადაწყდა და მაჩაბელი, როგორც ამ პარტიის წევრი, საერთო გადაწყვეტილებას უნდა დამორჩილებოდა. აკაკი წერეთელი თავის მოგონებაში პირდაპირ წერს: “ოპოზიციამ თავდაპირველად წესად შემოიღო, რომ, რასაც ხმის უმეტესობით დაადგენდა, ის უეჭველად თვითეულ წევრსაც უნდა ეკისრა და ამან ზოგჯერ იძულებული გახადა მაჩაბელიც, რომ თავის სურვილის წინააღმდეგ ემოქმედნა ბრძოლის დროს”.

ეს სიტყვები მით უფრო საგულისხმოა, იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ აკაკის ახლო მეგობრობა აკავშირებდა მაჩაბელთან და ამდენად მისი იმდროინდელი განწყობილება უსათუოდ ეცოდინებოდა. ამასვე ამტკიცებს გიორგი თუმანიშვილიც: “...მაჩაბელი აქ (ე. ი. ბანკის საქმეებში) თავისუფლად არ მოქმედებდა, ემორჩილებოდა პარტიის დისციპლინას და ამ პარტიობამ ყოვლად დაიმორჩილა”.

მაჩაბლის პირადი წერილებიდანაც ჩანს, რომ იგი იძულებულია ოპოზიციის გადაწყვეტილებას დაემორჩილოს. უფრო მოგვიანებით იგი აპირებს თბილისიდან წასვლას, მაგრამ თან ყოყმანობს - “იქნება ჩემმა ამომრჩეველებმა ზნეობითად დამავალონ აქედან ფეხი აღარ მოვიცვალო...”, - წერს იგი ერთ თავის მეგობარს.

საერთო მსჯელობამ გაგვიტაცა და ის კი დაგვაფინცდა, ამ ბროშურის შინაარსსა და ზოგად ხასიათს გავცნობოდით. აქ განხილულია წერილმანი საბანკო საქმეები, მითითებულია ცალკეულ შეცდომებზე, რომელიც ბანკის გამგეობას სხვადასხვა დროს დაუშვია და ამით ერთგვარი ზარალი უნახავს. ეს საკითხები ვინრო სპეციფიკური ხასიათისაა და ამდენად მათს დაწვრილებით განხილვას აქ არ შეუდგებით.

ბროშურის საერთო ტონი არც იმდენად მკაცრი ყოფილა. ეს საკითხები ცალ-ცალკე რომ ყოფილიყო დაბეჭდილი, გაზეთის სხვადასხვა ნომერში, იქნებ სულაც არ მოჩვენებოდა მკითხველს მკაცრად. ბოლოს და ბოლოს, თითქმის იგივე საკითხები მაჩაბელმა ამაზე აღრე ხელმოწერით გამოაქვეყნა “ნოვოე ობოზრენიეს” ნომერებში და

მაშინ ასეთი გამოხმაურება არ გამოუნვევია. მაგრამ ახლა ყველაფერი ერთად იყო თავმოყრილი ერთ წიგნში და საზოგადოებაში ასეთი ფართო გამოხმაურებაც ამით უნდა აიხსნას. გარდა ამისა, მაჩაბლის შეცდომა ისიც იყო, რომ იგი ბანკის საქმეების კრიტიკით არ დაკმაყოფილდა და ილიას საერთო საზოგადოებრივ მოღვაწეობასაც გადასწვდა...

ერთი სიტყვით, ბროშურის გამოცემამ კიდევ უფრო გააღრმავა უფსკრული ილიასა და მაჩაბელს შორის...

მაგრამ რას აკეთებდა ამ დროს ვასო მაჩაბელი? ჩვენ უკვე ვიცით, როგორი დამოკიდებულება ჰქონდათ ერთმანეთთან ძმებს. მათ შორის არაფერი ყოფილა დაფარული. ისინი თავის გულის ხვაშიადს, გადანყვეტლებას, მოსაზრებას, სულ წვრილმან საკითხებსაც კი ერთმანეთს უზიარებდნენ ხოლმე. ახლა რა მოხდა, ნუთუ ვერ მოახერხა ვასილ მაჩაბელმა თავისი გულითადი მეგობარი და საყვარელი ძმა შეერიგებინა? ან სად იყო ამ დროს უფროსი ძმა?

* * *

იმ წელს თითქმის მთელს საქართველოში ხოლერა მძვინვარებდა. განსაკუთრებით, ქართლის სოფლები ააწიოკა ამ განუკურნებელმა სენმა. შევიდოდა ეს საშინელი მაჯალაჯუნა გვალვისა და მოუსავლიანობისაგან გაუბედურებულ სოფელში, თავის კლანჭებს ფართოდ გაშლიდა და ერთბაშად რამდენიმე ოჯახს მიადგებოდა, ჩაებლაუჭებოდა, გასაქანს არ აძლევდა, სულს აღარ ათქმევინებდა. ჯერ გაღატაკებული გლეხების ოჯახებს დაერეოდა, ხოლო შემდეგ შეძლებულსა და წარჩინებულებსაც არ ივინყებდა. შიმშილით დაჩაჩანაკებულ, მემამულეთა მიერ არაადამიანური მოპყრობით წელში განყვეტილსა და ჩარჩ-ვაჭრებისაგან სისხლგამშრალ ხალხს რაღა ახალი უბედურება ეჭირვებოდა! ცრუმორწმუნე და გაუნათლებელი სოფლის მოსახლეობა ჯერ სასოებით მიენდო მკითხავეებსა და ცრუ აქიმებს, რომლებიც მხანად ერთიორად მომრავლდნენ. მაგრამ როცა სენი უფრო გამძვინვარდა და ფართოდ მოედო მთელს კუთხეებს, ხალხი ჰანიკამ მოიკვა. გაჩნდებოდა თუ არა სოფელში სენი, ხოლერიან ოჯახს ყველა გაემიჯნებოდა, თითქოს შერისხული ყოფილიყო; ვისაც შეიძლება ჰქონდა, მაშინვე ურემს შეაბამდა, ზედ ჯალაბს დასხამდა და ფაციფუცით დაიდრებოდა... თვითონაც არ იყოდა საით. მაგრამ საცა არ უნდა წასულიყვნენ, ეს მაჯალაჯუნა ყველგან ხვდებოდათ. დაცარიელებულ სოფლებში უპატრონოდ მიტოვებული საქონლის ბლავილი ისმოდა, ჩამონგრეული ქოხებიდან კვნესისა და მოთქმის ხმა გამოდიოდა. ხალხი ზედიზედ იხოცებოდა და დამმარხავი არსად იყო...

ეს შემადრწუნებელი სურათები შესანიშნავად აქვს აღწერილი ნიკო ლომოურს. ერთ მოთხრობაში მას გამოყვანილი ჰყავს ახალგაზრდა ინტელიგენტები, რომლებიც კარდაკარ დადიან და ხოლერიან ავადმყოფებს უვლიან. პროტოტიპების საძებნელად შორს წასვლა არ დაგვჭირდება: ჩვენ შეგვიძლია მაჩაბლების ოჯახში აღმოვაჩინოთ ისინი.

ვასილ მაჩაბელი, ბოლოს და ბოლოს, პეტერბურგიდან სამშობლოში დაბრუნდა და აქ მოეწყო სამსახურში. ცოლად შეირთო ვეზირიშვილის ქალი, მეტად სათნო და კეთილი

ადამიანი. იმხანად, ესე იგი 1892 წლისათვის, მას უკვე სამი შვილი ჰყავდა და ზატეხულს, ჩვეულებრივ, თამარაშენში ატარებდა.

თამარაშენში რომ გაჩნდა ხოლერა პირველად, ვასო მაჩაბელი შინ არ იყო. საშინელმა პანიკამ მოიცვა მაშინ სოფელი. ხალხი დატრიალდა, ზოგმა ურემი გააწყო, ზოგმა წინ გაირეკა ცოლ-შვილი და ხურჯინმოკიდებულნი მთებისკენ დაიძრნენ. ერთ საათსაც არ გაუვლია, რომ ახლა მეორე ოჯახში გაჩნდა ხოლერა. ავადმყოფები ღვთის ანაბარად მიაგდეს...

და აი, აქ გამოამჟღავნა თავისი დიდი სათნოება და სიკეთე ვასილ მაჩაბლის მეუღლემ, ნინომ. იგი არ დაიბნა, გაჩნდა თუ არა სოფელში ხოლერა, მაშინვე კაცი აფრინა ქმართან, ხოლო თვითონ არც კი დაფიქრებულა, ისე შევიდა ავადმყოფთან...

ორიოდე დღის განმავლობაში მთელ სოფელს მოედო სენი. მშველელი არსად ჩანს, არც ექიმია სადმე, არც წამალი. ხალხი რამდენიმე საათის განმავლობაში იხოცება. ნინო მაჩაბელს ველარ აკავებენ, გაიგონებს თუ არა კვნესას, მაშინვე ქოხში შევარდება, ავადმყოფს დაუყვავებს, წყალს დაალეწინებს, უშლიან, მაგრამ არ იშლის. გაჭირვებულებს რომ ხედავს, გულ აღარ უთმენს.

მოხდა ის, რაც მოსალოდნელი იყო და რისიყ ასე ძალიან ეშინოდა ვასილ მაჩაბელს... ნინოს ხოლერა შეეყარა და 12 საათში გაათავა.

ძმის უბედურება ვანომ მოგვიანებით გაიგო. იმ ზატეხულს იგი თავის ცოლ-შვილით ქვისლთან იყო სტუმრად.

ბეჟან წერეთელს ევროპულად მოწყობილი სახლი ედგა საჩხერეში და მიდრულად ცხოვრობდა. სტუმართმოყვარე ოჯახი არაფერს დაიშურებდა საყვარელი სტუმრების გასამხიარულებლად და პატივსაცემად. ვანოს გარდა, იქ იყვნენ აგრეთვე გიორგი და დათო ბაგრატიონ-დავითიშვილები და ამათი უმცროსი და ბაბო. თაის სოფელშივე ატარებდა ზატეხულს აკაკი წერეთელიც, რომელიც პეტერბურგიდან რამდენიმე თვის წინათ დაბრუნდა. აკაკი ხშირად ეწვეოდა ხოლმე ბეჟანს, და ყოველ მის სტუმრობას, რაღა თქმა უნდა, დიდი სიხარული შეჰქონდა ოჯახში. გვიან ღამემდე ისხდნენ მწვანე თანჩატურებით დაბურულ ეზოში და თამაშობდნენ, საუბრობდნენ, ხუმრობდნენ, დროს მხიარულად ატარებდნენ.

არც თუ ისე იშვიათად ცხენებითაც გაისეირნებდნენ ხოლმე ახლომახლო სოფლებში და ბუნების სიმშვენიერით ტკბებოდნენ. მაჩაბელი მოხიბლა ზემო იმერეთის სიკვკლუცემ. ასეთი მშვენიერი არაფერი მინახავსო, თქვა; მერე აკაკის გადახედა და ღიმილით დასძინა: წარმოიდგინე, ქართლს არაფრით ჩამოუვარდებო. მისივე სიტყვები მოაგონა პოეტს! გიორგი ბაგრატიონი კი მართლაც მთელი სერიოზულობით ამტკიცებდა - ეს მდებარეობა საოცრად მაგონებს ჩვენს ბრილსაო. წერეთლებს ეცინებოდათ, ჯერ სადა ხართ ნამდვილ მშვენიერებსა და ბუნების სიდიადეს აწი გაჩვენებთო, მიმართა ქვისლსა და ცოლისძმებს ბეჟანმა.

და მართლაც, ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა იმან, რაც ამ მოგზაურობის დროს იხილა მაჩაბელმა.

რაკი შორს მიემგზავრებოდნენ, ქალები არ წაუყვანიათ, ვერც ნაავადმყოფარმა პოეტმა გაბედა წასვლა. საგულდაგულოდ შეარჩიეს მთის გზებს შეჩვეული ცხენები და დილაადრიან გაუდგნენ გზას. მასპინძლის განზრახვა იყო, სტუმრებისათვის ეჩენებინა

თამარის საყდარი, რომელზედაც სწორედ იმ ხანებში რამდენიმე საყურადღებო ცნობა დაიბეჭდა გაზეთებში.

საუკუნეების განმავლობაში იდუმალებით იყო მოცული მიუვალ კლდეზე რაღაც უხილავი ძალით აშენებული ტაძარი, რომელშიაც გადმოცემის მიხედვით, თამარ მეფის ოქროს კუბო ასვენია და ჩაუქრობელი კელაპტრები უნთია. მხოლოდ ახლა მოეხერხებინა ერთ რაჭველ გლეხს ციცაბო კლდეში კიბეების გამოჭრა და იმ ტაძრამდე ასვლა. ეს საყდარი რაჭის საზღვრებში მდებარეობს, შქმერსა და ბოყვას შორის.

მგზავრები ცხენებს მიაჩქარებდნენ, რათა დროულად ჩასულიყვნენ და ტაძრის დათვალიერება მოესწროთ. საცალფეხო გზა დაბრუული ტყის ნაპირებს მიჰყვებოდა. მთის გამაცოცხლებელმა ჰაერმა, გარეულ მცენარეთა და ყვავილთა დამატრობელმა სურნელმა, ეპიზაჟების სიმშვენიერემ და მთელი ბუნების გრანდიოზულობამ უჩვეულოდ გაახალისა მაჩაბელი. იგი მალიმალ შეაჩერებდა ხოლმე ცხენს და გასცქეროდა მზით დაფერილ ჰორიზონტს, რომელიც შორს, შორს თეთრად გადაპენტილ ღრუბლებს უერთდებოდა. წინ მედიდურად ამართულიყვნენ მარადი თოვლით დაფარული კავკასიის ბუმბერაზი მთები, რომლებიც სპეტაკი მწვერვალებით თითქოს ზეცას ებჭინებოდნენ. “ბუმბერაზ მთანი მალაღნი, ცათამდე აყუდებულნი...” აგონდება ოცნებაში წასულ მაჩაბელს საყვარელი პოეტის სიტყვები. მაგრამ ბეჟანი დაურღვევს ტკბილ ოცნებას, იგი აჩქარებს, უნდა დროზე ჩაიყვანოს ადგილზე და მაჩაბელიც სინანულით შენიშნავს შემდეგ: “...მივაჩქარებდით ცხენებს... აღარ ვაქცევდით ყურადღებას არც მშვენიერ მთის ჰაერს, რომელიც შქმერის არემარეს დაჰბერავდა, არც მრავალფერად აყვავებულს მუხლამდე ამომწდომს მთის ბალახს, რომლის მსგავსს ბარში კაცი ვერ ნახავს. არც შუა ზაფხულში თოვლით დატვირთულს ახლომახლო მთებს, საიდანაც საამო ნიავი გულს გვიგრილებდა...”

შუადღე იქნებოდა, როცა განთქმულ ქვაგახეთქილას მიაღწიეს. აქ კი აღარათურით არ შეიძლებოდა არ შეჩერებულიყვნენ და საქართველოს ბუნების მთელი მშვენიერება არ განეცადათ.

“...მივალწიეთ ქვაგახეთქილას, საიდანაც უეცრად ისეთი სურათი წარმოგვიდგა თვალწინ, რომ გრძნობა-გონება დაგვიტყვევა და სხვა აღარათურისათვის მოგვაცალა, - წერს მაჩაბელი, - ზემო იმერეთიდან რაჭის დედა-ქალაქ ონამდე დიდი გზაა მიმავალი და ეს გზა, სხვათა შორის, ერთს ალაგას ვეება კლდეს შეხვდება. ეს კლდე რაღაცა ძალას შუაზე გაუპია, შეაზედ გზა დადებულა და აი, სწორედ ამ ალაგას ეძახიან ქვაგახეთქილას. აქეთ-იქით აყუდებულნი კლდენი ჩარჩოს ხეებსავით დგანან, თითქოს მშვენიერის ნახატის შემოსაზღუდად, და მართლაც უეცრად ამ ორ კლდეთა შორის ისეთი სურათი წარმოგიდგებათ, რომელსაც აღარ გინდათ თვალი მოაშოროთ. თითქოს ძლიერის აშლილობის დროს, როცა მთაგორებს უხილავი ქვესკნელის ძალა მალლა ისროდა და რთი-ერთმანეთს აყრიდა და აზვავებდა, ბუნება გაშემშებულიყოს და საუკუნოდ დარჩენილიყოს ნიშნად უფსკრულის ძალთა არევ-დარევისა. მთა მთას მისდევს, გორა - გორას, ვაკეს თითქმის ვერსად ხედავთ და მხოლოდ ორგან იმ უსწორმასწორო სურათს ზოლივით ხაზები აქვს გავლილი, ერთი ბუნებას გაუკვალავს და მასზედ მიაგორებს შფოთიან რიონის ზვირთებს, მეორე არის ნაყოფი ხელოვნებისა, დიდი ფოსტის გზა, რომელიც მამისონის უღელტეხილს ქუთაისს

უერთებს. ამ ერთმანეთთან გადახლართულ მთა-გორებში ადამიანს, სადაც მოუხერხებია, თავისი სადგურები მთის კალთებისათვის მიუკრავს და წვითა და დაგვიტყობს ცდილობს უწყალო ბუნებას ორი მტკაველი მინა, თუ ნებით არა, ძალით მაინც გამოაცალოს. რაიონსა და გზას იქით სჩანან თვალუნვდომელი კავკასიის მთები, ისე ახლო, თითქოს ხელი რომ გაანვდინოთ, შეხება არ გაგიჭირდებათ. ხედავთ ბურუსში გახვეულ მწვერვალთ, გრძნობთ თითქოს მათგან მობერილ სიცივის ურუანტელს, თვალს გტაცებთ ყინულის სპეტაკი მდინარე, ორ მაღალ მთას შორის ნელად და უჩინრად თავქვე დაბლობისაკენ მიმავალი...”

ხშირად დაფიქრებულა მაჩაბელი სამყაროს აღნაგობაზე, უსაზღვრო სივრცეში მოსრიალე ვეებერთელა მნათობებზე, იმ “უხილავ ძალებზე, რომლებიც მთა-გორებს მაღლა ისროდა და ერთი-ერთმანეთს აყრიდა”. მაგრამ ახლა თითქოს პირველად განიცადა მან მთელი სიდიადე ბუნებისა. ახლა იგი ქვის ბუნებრივ ამბრაზურას იქით ცხადად ხედავდა თვართოდ გაშლილ რაღაც დიადსა და გრანდიოზულ სანახაობას, რომელსაც ვერ შეედრებოდა ვერავითარი ნახატი. ადამიანის ხელის ვერავითარი ქმნილება.

მაჩაბელს თვალეები გაუშტერდა, ერთბაშად თითქოს რაღაც ძალამ აიტაცა და სამყაროს დაუსრულებელ მოძრაობაში შეაგდო. თითქოს აშკარად გრძნობს და განიცდის სამყაროს ვეებერთელა სხეულების დაუცხრომელ სრბოლვას, და თითქოს თვითონაც ბუნების ამ მარადიულ ფერხულში ჩაბმულა...

ლიტერატურაში ხშირად ვხვდებით ხოლმე - როცა ადამიანი ასე ხელშესახებად განიცდის ბუნების მთელს სიდიადესა და უსასრულობას, სრულს უმწეობას იგრძნობს, სამყაროს მარადისობაში თავი უბადრუკ არსებად მოეჩვენება და განუსაზღვრელ სევდას მიეცემა. სულ სხვაგვარმა გრძნობამ შეიპყრო მაჩაბელი. იგი აღევგზნო, ეგზალტაციაში მოვიდა, თითქოს თვითონვე შეუერთდა მარადისობას, წამით ყველაფერი დაავიწყდა...

გზაზე დაბალ-დაბალი კაცი გამოჩნდა, რომელსაც შუბლზე ხელი მოეჩრდილა და მათკენ მოეშურებოდა. უცნობი შორიდანვე მიესალმა მოგზაურებს.

- შუადღე მშვიდობისა, თქვენი ჭირიმე!

მაჩაბელს ეს კაციც ეუცნაურა და მისი სალამიც. ქართლში ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ამბობენ “დილა მშვიდობისა”, “სალამო მშვიდობისა”, მაგრამ “შუადღე მშვიდობისა” პირველად აქ გაიგონა..

უცნობს საყდრამდე მიმავალი მოკლე გზა ჰკითხეს, სამიოდე ვერსი ჰქონდათ გასავლელი. თავქვე დაეშვნენ. მართლაც უცნაური გამოდგა ეს კაცი, ქარაგმებით ლაპარაკობდა, ნახევარიც ვერ გაიგეს მისი ნათქვამისა. აღმოჩნდა, რომ სწორედ ამ კაცს გაეკეთებინა კლდეში საყდრამდე ასასვლელი კიბე. მოგზაურები დაინტერესდნენ, ჩაეკითხნენ, შიგ თუ მოახერხე შესვლა ან რა ნახეო. უცნობი კვლავ ქარაგმებზე გადავიდა და მისი პასუხისა ველარაფერი გაიგეს. ცოტა რომ გაიარეს, ხელმარჯვნივ ოთხმოცამდე საყენის სიმაღლეზე ციცაბო კლდე აღიმართა. სწორედ ამ კლდეში საუკუნეების წინათ ჩაუდგამთ საყდარი. მაგრამ რა ხელმა ააშენა, რა ხელმა ჩადგა?! კლდის ძირიდან თხუთმეტოდე საყენის სიმაღლეზე სიპი ქვა თითქოს განგებ შიგნით შეწეულა, პატარა მოედანი გაკეთებულა და ამ მოედანზე დგას ტაძარი.

“საყდარი თვითონ პატარაა, - წერს მაჩაბელი, - თითქოს ბანჩანგრეულ; ცალ მხარეს კარები აქვს მიბმული, რომელზედაც კლიტეც ჩანს. შუაში პატარა ოთხკუთხედი ფანჯარაა დატანებული, ცოტა მოშორებით საყდრის სისწორეზედ მღვიმეებია კლდეში და ერთ მღვიმემდე საყდრის კარებიდან მარცხნივ ბილიკია თითქოს გავლებული, რომელსაც ხარიხებად უბრალო ხეები აქვს განყოფილი... საყდრამდე სიპი კლდე 12-14 საუენის სიმაღლეა; მაგრამ ვიდრე კლდის ძირამდე მიხვალთ, რამდენი შიში და გულსტრიალი უნდა გამოიაროთ: აღიხართ ფოფხვით, ებლაუჭებით ბუჩქებს, ზოგან ბალახებსაც კი, რომელნიც შეიძლება ხელში შეგრჩეთ და თავქვე დაეშვათ, მაგრამ ზოგან ბალახიც არ არის და უნდა ნებაუნებურად გამოშვერილ წვრილ კენჭებს მოეჭიდოთ, რომ კიბის ძირამდე ასვიდეთ...”

საყდრამდე ასვლა მაინც ვერ მოახერხეს, რადგან ამ რაჭველი გლეხის მიერ ხის ლართხებით გაკეთებული კიბე რომელიც მის მიერვე კეტით დახვრეტილ კლდეშია გამაგრებული, ხათვანგდადებული და კლიტით დაკეტილი დახვდათ: ხუთ საფეხურს ზევით ასვლა აღარ შეიძლებოდა. გუბერნატორს აეკრძალა კიბეზე ასვლა, რადგან ეს დიდ საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული.

შთაბეჭდილება დიდი იყო და მაჩაბელი მეტისმეტად აგზნებული ბრუნდებოდა შინ, მთელს გზაზე ხმა არ ამოუღია, ცხენისთვის სადავე მიეშვა და ოცნებაში წასულიყო.

საჩხერეში ძმის უბედურების ამბავი დაუხვდა. ნინო უკვე დაეკრძალათ. მაჩაბელი შეწუხდა, წარმოიდგინა, რა საშინელ დღეში იქნებოდა მისი საყვარელი ძმა, რომელსაც ცოლის დაკრძალვა ვერც კი მოესწრო, რომ ახლა შვილი გახდომოდა ავად. დაჯდა და, ცრემლმორეულმა, ნუგეშის წერილი მისწერა ძმას.

“ჩემო გულით საყვარელო ძმაო ვანო, - წერს საპასუხო წერილში ვასილ მაჩაბელი, - თუმცა შენი ორი წერილის წაკითხვაში ბევრი ცრემლები მცვიოვოდა, მაგრამ მაინც ორივენი დიდი მანუგეშებელი იყვნენ ჩემი გულისათვის... რასაც წამს ხოლერა გაჩენილიყო თამარაშენში, მაშინათვე ვარიანში კაცი ეფრინა ჩემთან. მთხოვდა მყისვე მივშველებოდი სოფელსა და სახლს და კარს. მაშინვე მოვიჭერ, მართლაც ორი კაცი გამხდარიყო ხოლერით. მეორე დღესვე დავიბარეთ ხალხი, შევადგინეთ სანიტარნი კომისია, გავასუფთავებინეთ მთელი სოფელი, თუმცა მომეტებული ნაწილი გახიზნულიყო, რასაც წამს შეეტყვოთ ხოლერა გაჩნდაო. გუბერნატორსაც დეპეშა მივსწერეთ ექიმისა და წამლებისათვის, რადგან ვერ წარმოიდგინე ამ მხრით რა უპატრონოდ და უნუგეშოთ არის ჩვენი სოფლები დაგდებული. საწყალი ნინო ძალიან ცდილობდა ყველასათვის, ვინც გახდებოდა ავად, მაშინვე პატრონობა გაეწია... გული მკვნესის და ვერ შერიგებია იმ აზრს, რომ მე ნინო აღარა მყავს...”

ეს მოხდა მკათათვის მიწურულში, ხოლო ამაზე რამდენიმე თვით ადრე ვასილ მაჩაბელმა წაიკითხა ის ანონიმური ბროშურა, რომელზედაც ჩვენ ზემოთ გვექონდა ლაპარაკი. საკვირველი ის არის, რომ მას ძმა არ გაუკიცხავს. ადრე, დიასამიძის წინააღმდეგ მკაცრად გამოსვლა უსაყვედურა ვანოს, ახლა კი კრინტიც არ დაუძრავს, არ გამოქომაგებია თავის გულითად მეგობარს!

საქმე ის არის, რომ ვასო მაჩაბელი ოპოზიციის მხარეზე აღმოჩნდა. საშინელი ბრძოლის დროს იგი ძმას ამოუდგა გვერდში. პირველად ისი მონაწილეობა მეტად პასიური იყო. ერიდებოდა მეგობრის წინააღმდეგ ამკარად გამოსვლასა და აქტიურ მოქმედებას. მერე კი, როცა მდგომარეობა გამწვავდა და პარტიებს შორის სამკვდრო-

სასიცოცხლო ბრძოლა გაჩაღდა, ვასილ მაჩაბელი ენერგიულად ეხმარებოდა თავის უმცროს ძმას...

* * *

მაჩაბელი ვერ ისვენებს. მისი სტიქია თავიდანვე მოძრაობა და დაუცხრომელი მუშაობა იყო. ახლა კი თითქმის უმოქმედოდ დგას, დადის სამსახურში, რომელიც სულაც არ ეკარება მის სულსა და გულს. გრძნობს, რომ ამ სამსახურით ვერაფერ დახმარებს უწევს თავის მშობლიურ ხალხს. უამისოდ კი სიცოცხლე სიცოცხლედ არ მიაჩნია. ყველაზე ბედნიერი დრო მაჩაბლის ცხოვრებისა იყო ის რამდენიმე წელი, როცა იგი გაზეთს რედაქტორობდა. მაშინ საშუალება ჰქონდა ყოველდღიურად გასაუბრებოდა თავის ხალხს, გაეცნო მისთვის ქვეყნად რა ხდებოდა, ჭირის ოფლი მოეწმინდა, მტრისთვის საკადრისი პასუხი მიეგო და მუდამ მშრომელი ხალხის ქომაგი ყოფილიყო.

დამნუხრებული მშობლის გულისტკივილით მოიგონებს ხოლმე ვანო “დროებას” და მუდამ ხელსაყრელი დროის მოლოდინშია, რომ ნებართვა მიიღოს და გაზეთი აღადგინოს, მაგრამ ასეთი ხელსაყრელი დრო იგვიანებს, - მეფის მთავრობა მაჩაბელს არ ენდობა..

რაკი დამოუკიდებელი გაზეთის დაარსება არ ხერხდება, მაჩაბელი ცდილობს სხვის სახელზე გამოიტანოს ნებართვა.

ამას აკაკი წერეთელიც ურჩევდა: “თუ მოახერხო, გამოძებნე სანდო პირი, რომ ბოლოს არ გადგეს, და გაზეთი ათხოვნიე. მე იმედი მაქვს, რომ აქ ნება დამართონ. დაპირებას არიან ჩემთან. მხოლოდ სანდო კი უნდა იყოს”. ამას ჯერ კიდევ 1891 წლის ზაფხულზე წერდა აკაკი ვანოს პეტერბურგიდან. მას შემდეგ ბევრჯერ ჰქონია მოლაპარაკება აკაკისთან, ხოლო აკაკის მეშვეობით გიორგი წერეთელთანაც.

საბოლოოდ, როგორც იქნა, გადაწყდა. შეთანხმდნენ გაზეთის პროგრამაზე, მიმართულებაზე, სახელწოდებაზე...

გაზეთი იქნება წმინდა დემოკრატიული, სამეცნიერო-სალიტერატურო ორგანო. უნდოდათ საპოლიტიკოც ყოფილიყო, მაგრამ მეფის მთავრობა წინასწარვე იზღვევს თავს და ურჩევს, რომ პოლიტიკაზე წერა მათი საქმე არ არის. სახელწოდება გაზეთისა - “კვალი”; უნდა გამოვიდეს ყოველდღიურად (პირველად ასე იყო გათვალისწინებული); გამომცემელი - ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა, მას დახმარებას გაუწევს ე. წ. სამეურნეო კომიტეტი, რომელშიაც ანასტასია წერეთლის გარდა შედიან - ალექსი ჭიჭინაძე, გიგო გაბაშვილი, მაჩაბლის ცოლისძმა გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილი და გიგო დიასამიძე (სხვათა შორის, საბოლოო მოლაპარაკებაც დიასამიძის სახლში გაიმართა - ბრილში), სარედაქციო კომიტეტში შედიან - აკაკი, გიორგი წერეთელი და ივანე მაჩაბელი. 1892 წლის დეკემბერში ხელშეკრულება გაფორმდა სარედაქციო და სამეურნეო კომიტეტებს შორის. გაზეთი ახალი წლიდან უნდა გამოვიდეს.

სოფლებში ხელმოწერა ჩატარდა. ყოველ კუთხეში გაიჩინეს წარმომადგენლები, რომელთაც გაზეთის გავრცელება და საერთოდ მკითხველებთან ურთიერთობა დაავალეს. გორში ამ საქმეს კოლა ფავლენიშვილი უძღვებოდა. ხელისმომწერთა რიცხვმა დიდად გადააჭარბა მოლოდინს. ხალხი მოუთმენლად მოეღის ახალ გაზეთს.

ინტერესს ერთიორად აძლიერებს სარედაქციო კომიტეტის შემადგენლობა, განსაკუთრებით აკაკის სახელი.

“სრული იმედია, რომ ჩვენს მაზრაში ასზე მეტი ხელისმომწერელი გვეყოლება, - წერს კოლა ფავლენიშვილი მაჩაბელს, - ეცადეთ კი, რომ პირველივე ნომერში თხიანი და საინტერესო რამ მოგვიკვლიოთ, აქედანაც მეორე მოძახილს მოგაშველებთ და საქმე გაიჩარხება. ჯერ “კვალი” აქ არავის მოგვსვლია და იმის მოლოდინში ლამის სული ამოგვძრეს, ახალ წელს არც კი ულოცამთ ერთმანეთს, ისევ ძველი გვეკონია, ვიდრე “კვალი” გამოვა. ნულარ დააგვიანებთ, დროზე მოგაშველეთ, კითხვის საღერღელი იმდენად აშლილია საზოგადოებაში, რომ თუ “კვალს” ყველა ერთის გულით არ მოეღის, ეჭვი არ არის, რომ ერთნაირი მოუთმენლობით კი უნდათ იმის ნახვა...”

1893 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში “მონყურებულმა მკითხველებმა” ახალი გაზეთი მიიღეს. ხალხის აღფრთოვანება გამოუთქმელია, “კვალი” ხელიდან ხელში გადადის, მკითხველები შთაბეჭდილებას უზიარებენ ერთმანეთს, თითქმის ყველამ ზეპირად იცის აკაკის შესანიშნავი ლექსი, პოეტის შემოქმედების შედეგრი, “განთიადი”, რომელიც მისივე სხვა ორ ლექსთან ერთად “კვალის” პირველივე ნომერში დაიბეჭდა. მაჩაბელმა ხალხისანად მოჰკვიდა საქმეს ხელი. გაზეთის ფურცლებზე ხშირად გამოჩნდება მისი წერილები. მაგრამ ძველი ჩვეულების მიხედვით, სტატიებს გვარს არ აწერს, ან მარტო ინიციალებს მოაწერს, ან უფრო ხშირად, პირდაპირ, გვარისა და ინიციალების მოუწერლად ბეჭდავს ხოლმე. ახლა დიდი დაკვირვებაა საჭირო იმის გამოსარკვევად, რომელი წერილი ეკუთვნის მაჩაბლის კალამს. ნომერი ისე არ გამოვა, რომ აკაკის ლექსი ან ფელეტონი არ იყოს დაბეჭდილი. ეს განსაკუთრებით ხელს უწყობს გაზეთის ფართო მოსახლეობაში გავრცელებასა და პოპულარობას. საქმე წინ მიდის. პირველი უხერხულობანი, რაც უმთავრესად გაზეთის ტექნიკურ მხარებს ეტყობოდა, თანდათანობით სწორდება. ერთი სიტყვით, “კვალს” გარკვეული სახე და ხასიათი მიეცა.

და სწორედ ამ დროს კვლავ ახალი გაუგებრობა! გაზეთის ფურცლებზე ერთბაშად გაჰქრა აკაკის ლექსები და მაჩაბლის სტატიები..

პირველად ეს შემთხვევითი მოვლენა ეგონათ. მაგრამ შემდეგ, თანდათანობით, შესამჩნევი გახდა აკაკი წერეთლისა და ვანო მაჩაბლის დაჟინებული ღუმილი. ხალხში მითქმა-მოთქმა შეიქნა. ხელმომწერლებში უკმაყოფილება გაჩნდა. ამჟამად იყო, რომ “კვალის” რედაქციაში განხეთქილება მოხდა...

განხეთქილება მეტად თავისებურად დაიწყო. ხმამაღლა არავის გამოუთქვამს საყვედური ვისიმე მიმართ. სარედაქციო საქმის მთელი სიმძიმე უმთავრესად მაჩაბელს აწვა და ისიც ენერგიულად მუშაობდა. მაგრამ მაჩაბელმა იგრძნო, რომ მუშაობის ერთად გაგრძელება ძნელი იქნებოდა. შელაპარაკება არა ჰქონიათ ერთმანეთთან, მაგრამ რედაქციის ყოველი წევრი და თანამშრომელი გრძნობდა, რომ მდგომარეობა იძაბებოდა და ადრე იქნებოდა თუ გვიან, ამჟამად განხეთქილება უნდა მომხდარიყო. ამ ხანებში ბანკში ხელახლა არჩეულ მაჩაბელს დიდი ხნით მოუხდა წასვლა ქართლის სოფლებში. და სწორედ ამ დროს მოხდა ის, რამაც მაჩაბელსაც დიდი სულიერი ტკივილები მიაყენა და საერთო განხეთქილების გარღმავებასაც ხელი შეუწყო. ეს იყო დაუჭერებელი რამ, და რაც უნდა მომხდარიყო!..

ზატეხულის ერთ-ერთ ნომერში “კვალმა” გამოაქვეყნა ცნობა იმ ორასი თუმნის შესახებ, რომელიც თითქოს რუსთაველის ძეგლის ასაგებად შეეგროვებინოს “დროების” რედაქციას, ჯერ კიდევ სერგეი მესხის სიცოცხლეში. ახლა ამ ფულს “დროების” უკანასკნელ რედაქტორს ივანე მაჩაბელსა სთხოვდნენ.

მაჩაბელი ქართლის სოფლებში ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ ფცაში დაბრუნდა, სადაც იმუამად მისი ცოლ-შვილი იყო და ერთბაშად გადაიკითხა “კვალის” ნომრები. მოულოდნელი იყო მისთვის ეს წერილი და სახტად დარჩა.

განა შეიძლება ასეთი უსინდისო ცილისწამება?! ვის დასჭირდა ასეთი საშინელი ტყუილის მოგონება. მთელი ერთნახევარი ათეული წლის განმავლობაში საქართველოში არ წამოწყებულა სულ უმცირესი საზოგადოებრივი საქმეც კი, რომელშიაც მაჩაბელს აქტიური მონაწილეობა არ მიეღოს, მით უმეტეს, არ შეიძლებოდა მხედველობიდან გამორჩენოდა ისეთი დიდი საქმე, როგორიც არის რუსთაველის ძეგლის აგება, და ისიც “დროების” ინიციატივით!

“არა, ეს საშინელი პროვოკაციაა!.. მაგრამ რად დასჭირდათ? - ფიქრობს მაჩაბელი. - მე ხომ ისედაც ვგრძნობდი, რომ ჩემი დარჩენა რედაქციაში აღარ შეიძლებოდა და წამოსვლას ვაპირებდი!” მაჩაბელს მწარედ იცინება. “მაინც რა უბედურ ღღესა ვარ დაბადებული. ყველგან ხელის შეშლა, ყველგან დაბრკოლება. ყველგან უსიამოვნება! თითქოს მხოლოდ უსიამოვნებისთვის იყოს ადამიანი გაჩენილი ქვეყნად!..”

იგი უხალისოდ განაგრძობს გაზეთის ნომრების თვალყურებას. და... კვლავ სიურპრიზი! ლექსად დანერილ პატარა ფელეტონში უკიდურესობამდე დამცირებულ მაჩაბელი! გაზეთებს გვერდზე მიჰყრის და ეზოში გავარდება...

დიდხანს არ დამშვიდებულა მაჩაბელი. ჩქარი ნაბიჯით დადის ხეივანში და ვერ მოუსვენია. ტასო შემოთებით აღევნებს თვალს, მაგრამ ახლო მისვლას ერიდება. უკვე იცის მისი ხასიათი, ასეთი აღელვების დროს ნუგეშის ცემა და დამამშვიდებელი სიტყვების თქმა ამო იქნება, უფრო გააღიზიანებს... მაგრამ პატარა ბიჭუნას ჯერ ალღო ვერ აუღია მამის ხასიათისათვის. მან აშკარად იგრძნო, რომ მამამ ერთბაშად შესწყვიტა მასთან ალერსი, მერე რაღაც ქალაქებს დაუნყო კირკიტი და ბოლოს გარეთ გავარდა. ბავშვმა ითაკილა მისი ასეთი უგულვებელყოფა, ფანჯარასთან მივიდა და კალთა დასწია დედას, რომელიც შემოთებით აღევნებდა თვალს ქმარს. დედა ერთი წამით მოუხედავს ბავშვს, მის გაკვირვებულ და მონყენილ სახეს რომ შეხედავს, დაუყვავებს და იმ დიდ ქალაქებზე ანიშნებს - ცუდია, იმან გააბრაზა ჩვენი მამიკო. მერე ამოიხორებს და ისევ ფანჯარას მიაღვება.

ბავშვმა ერთბაშად რაღაც გაღანყვითა და ახლა უკვე საქმიანი სახით ქალაქებისაკენ გაემართა. მაგრამ ნაბიჯი მოკლე გამოუვიდა, თავი კი უფრო სწრაფად გააქნია წინ. კინაღამ დავარდა. ერთბაშად შედგა და ახლა უფრო ფრთხილად გაბაჯბაჯდა, გაზეთებთან მივიდა, პატარა თათი დაარტყა, ნიშნის მოგებით გაიციინა და გარეთ გაბაჯბაჯდა, ფრთხილად ჩაბობლდა კიბეზე, და ქშენით გაექანა მამისაკენ. ტასომ და ვანო ერთდროულად შენიშნეს ეზოში გასული ბავშვი, დედამ შეჰკვივლა, მამას კი სახე ერთბაშად გაებადრა და ხელში აიტაცა ბიჭუნა, რომელიც ყოვენიარად ცდილობდა მამა მიეხვედრებინა, რომ აღელვება აღარ იყო საჭირო, რადგან მან უკვე იცია შური! ტასოც ეზოში გავარდა, ცრემლმორეულმა ქმარს თავი მკერდზე მიაღო. “ჩემო

სიცოცხლე, თქვენ რომ არ მყავდეთ, მართლაც ძნელი იქნებოდა ჩემთვის ამდენი უსიამოვნების გადატანა!..” - ეუბნება ვანო.

პატარა ოჯახი გეგმას აწყობს. ვანო ახლავე გაემგზავრება ქალაქს; მართალია, ჯერ ისევ ცხელა, მაგრამ წაუსვლელი არაა შეიძლება, საბანკო საქმეები აქვს. თანაც “კვალის” წერილსაც უნდა გასცეს პასუხი. ტასო ჯერ დარჩება. ახლა იგი მეორე შვილს ელოდება და მისთვის არ შეიძლება ასეთ სიცხეში ქალაქს წასვლა. ამას გარდა, ხოლერა ჯერ კიდევ არ განელეებულა და საშიშიც არის. იგი შემოდგომის შუა რუცხვებამდე დარჩება; ჩურჩხელებს დაამზადებს და მერე ჩავა ქალაქში...

- ბევრი წყევლა შეხვდება ჩემგან იმას, ვინც პირველად ჩურჩხელები მოიგონა, - ალერსით ეუბნება ვანო ცოლს, - ჩურჩხელებამდის ასე მარტო უნდა ვიყო? ვერ წარმოიდგენ, როგორ მომწყინდება ხოლვე უთქვენოდ!..

ტასო საჩხერეშიაც აპირებს გამგზავრებას, უფროს დასთან, რომელიც აგერ რამდენიმე თვეა აღარ უნახავს. მაგრამ ვანო დაბეჯითებით სთხოვს, საჩხერეში ნუ წახვალ.

- ჯერ ერთი, საშიშია ამდენ მგზავრობაში სადმე ხოლერას არ გადაეყარო, მეორეც... ჩვენი პატარა ელენე არ შენუხდეს.

“პატარა ელენე” ჯერ დაუბადებელი ბავშვია. სახელი წინასწარვე აქვთ შერჩეული: პაპიდის სახელი უნდა შეარქვან, რომლის ხსოვნა და მშობლიური სიყვარული მაჩაბელს ბოლომდე გაჰყვას.

მაჩაბელი იმავე ღამეს წერილსა წერს თავის მეგობარს აკაკი წერეთელს. “ძმაო აკაკი, ეს არის დავბრუნდი ფცაში, შემდეგ ხანგრძლივის მოგზაურობისა ქართლში, და ერთბაშად შემხვდა “კვალის” ნომრების გადათვალთვალება. ნავიკითხე შენიშვნა იმაზე, ვითომ მე ორასი თუმანი რუსთაველის ფონდისა მქონდეს ჩაბარებული სერგეი მესხისაგან (ეს სრული სიცრუეა, გროშიც არავის გადმოუცია და არც მოვალეობა უკისრია ვისმე და, როგორც მახსოვს, თვით სერგეის “დროების” დროსაც არ ყოფილა რუსთაველის ფონდისათვის ხელმოწერა გამართული); მერე ნავიკითხე ლექსი იმის შესახებ, თუ როგორ მოვპარე “კვალის” რედაქტორებს და მის თანამშრომელთ კლიტე იმათის კასისა და როგორ “აქმა” უთხრეს მხოლოდ ერთს კაჭკაჭს, რომელმაც მათი კასა დაისაკუთრა... ყველაფერი მიკისრია ჯერჯერობით - “კაჭკაჭის” სახელწოდებაც, კასის მოტაცების ბრალიც... კარგი რამა სთქვან, გვიკვირდეს, ავი რა საკვირველია, მაგრამ შენ მიხვდები, რომ ამისთანა რაინდული გამოლაშქრების შემდეგ... მე აღარაფერი იმედი აღარ შემრჩენოდა, რომ “კვალის” საქმე თავის დონეზე დამდგარიყო და მეც შემდეგში როდისმე მონაწილეობა მიმელო...”

მართლაც, ამ დღიდან მაჩაბელი საბოლოოდ დაშორდა “კვალს”, დაშორდა აკაკი წერეთელიც, რომელიც საშინლად აღაშფოთა მეგობრის მიმართ ასეთმა პროვოკაციულმა გამოსვლებმა. “ძმაო ვანო, - წერს ისი მაჩაბელს, - რათ იმერეთში გადმოვედი, მას უკან ისეთ გუნებაზე ვარ, რომ მტრისას! მაგრამ დღეს კი სულ გამოვედი მოთმინებიდან და ოთახიდან ოთახში გავრბი-გამოვრბივარ გიჟივითა და ჩემებურათ რუსულად ვილანძლები. მე აღარ მომდის “კვალი”. დღეს ვინათხოვრე სხვისაგან და გადავიკითხე... ზოგიერთი სიგლახე ადამიანისა მხოლოდ სიგიჟით აიხსნება!.. რა ფულებზე ამბობენ? იმ ფულებზე ხომ არაა, რომელიც შენ, ანდაზის წინააღმდეგ უკუღმა კისერზე ვალათ დაგანვა? და ან რას ნიშნავს კასის გატეხა და “აქმის” შეძახება კაჭკაჭთან? მაგრამ ეს საწყენი კი არ არის, სასაცილოა, როგორც

გიჟური რამ როშვა!.. ვიცი, მაგრამ მაინც თავი ვერ შემიმაგრებია და გული მომდის. ახლა რაც შეეხება საქმეს, აი, რასა გწერ: რადგან შენთვის “აქში” უთქვამთ, როგორც კაჭკაჭისათვის და მე თუმცა არ დაუთხოვივართ, მაგრამ ისე ვირათ კი შეუნვევივართ მუქთად სახედნელად, მე ჩემის მხრით მაგათთან საერთო არა მაქვს რა!..”

იმავე ზატეხულს მაჩაბელი გაზეთ “მწყემსში” აქვეყნებს განმარტებას, რომ მისთვის რუსთაველის ძეგლის ასაგები ფული არავის გადაუცია და, საერთოდ ამ მიზნით არც ყოფილა შეგროვებული თანხა. “როცა განსვენებულმა სერგეი მესხმა მე “დროება” გადმომცა, - ვკითხულობთ ამ განცხადებაში, - არც ერთი გროში არ მიმიღია რუსთაველის ძეგლის ფული, არც მოვალეობა უკისრებია და თვით ნამდვილად შემძლიან დაგარწმუნოტ, რომ ამ საგნისათვის “დროებაში” ხელისმონწერა არ ყოფილა გამართული არა თუ ჩემს დროს, რაც დაჭეშმარიტებით ვიცი, არამედ არას დროს ჩემს წინათაც”.

ეს ცნობა სხვა გაზეთებმც გადაბეჭდეს. მაგრამ საქმე ამით არ დამთავრებულა. რაკი რუსთაველის ძეგლისთვის შეგროვილი ფულის მითვისება არ დაუმტკიცდა მაჩაბელს, საჭირო გახდა სხვა მსგავსი ბრალდების გამოძებნა... და გამოიძებნა კიდევ სხვა ბრალდება: თურმე “დროების” რედაქციას 1880-1883 წლების განმავლობაში ხელისმონწერით შეუგროვებია ექვსასიოდე მანეთი განსვენებულ ისტორიკოს ბროსეს პრემიისათვის. ეს ფული ვალად აწვა რედაქციას, როცა გაზეთი ახალი რედაქტორის ხელში გადავიდა, და მაჩაბელს “დროების” სხვა ვალებთან ერთად, ეს ვალიც გადაეცა. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ გაზეთს ორი წლის განმავლობაში ახალი ვალებიც დაემატა და საბოლოოდ მაჩაბელს საკმაოდ დიდი თანხა - ცხრა ათასი მანეთი დააწვა გადასახდელად. მაჩაბელი ძალიან ხელმოკლედ ცხოვრობდა და არაფრით არ შეეძლო მთელი ვალი ერთბაშად გადაეხადა, იგი ნაწილ-ნაწილ იხდიდა ხოლმე ამ ვალებს.

მაგრამ გაზეთის რედაქციას საჭიროდ არ ჩათვლია დაწვრლებითი განმარტება მიეცა მკითხველისათვის ამ საქმის შესახებ. იგი პირდაპირ იუნწყებოდა, რომ ბროსეს პრემიისათვის შეგროვილი ფული, რომელიც ახალ რედაქტორს გადაეცა, ჯერაც არ იყო გადახდილი, რომელიც ახალ რედაქტორს გადაეცა, ჯერაც არ იყო გადახდილი. იმის აღნიშვნა “დაავიწყდათ”, რომ ეს თანხა ფულად კი არ მიუღია მაჩაბელს, არამედ რედაქციის სხვა ვალებთან ერთად გადმოეცა, როგორც ვალი...

ადამიანის ცხოვრებაში არის ხოლმე კვიმატი წუთები, საბედისწერო შეცდომები, რომელთა გამოსწორება შემდეგ შეუძლებელია. მაჩაბელმა ერთი წლის წინათ ბროშურა გამოსცა ილია ჭავჭავაძეზე, და ამით დიდი შეცდომა მოუვიდა, კიდევ უფრო გაამწვავა ისედაც დაძაბული ურთიერთობა. შეცდომა იყო ისიც, რომ ახლა “ივერია” გამოეხმაურა “კვალში” გამოქვეყნებულ ტენდენციურსა და სავსებით არასწორ ცნობას, და დიდი ადგილი დაუთმო ამ საგანს...

ორ დიდ მოღვაწეს შორის განხეთქილება უფრო და უფრო მწვავდება, საზოგადო საქმე ბრკოლდება და უსაქმურსა და ნაძირალა ხალხს ახალ-ახალი საზრდო ეძლევათ ჭორებისათვის...

იმ წლის გაზაფხულზე მაჩაბელი კვლავ დაბრუნდა ბანკში: დამფუძნებელთა კრებაზე ყუთი დაიდგა და ხმის უმრავლესობით დირექტორად აირჩიეს. ბრძოლა, როგორც ვიცით, ბანკიდან წასვლის შემდეგაც არ შენელებულა, ახლა კი, დაბრუნების შემდეგ, მით უფრო უჩვეულოდ გამწვავდა. ილია და მაჩაბელი ხმასაც აღარ სცემენ ერთმანეთს. ყოველგვარი პატარა უკმაყოფილება საქმის გამო, რასაც ნორმალურ პირობებში კაცმა იქნებ ყურადღებაც არ მიაციოს, ახლა გაზვიადებულად ეჩვენებათ. სულ უმნიშვნელო რამესაც არ უთმობენ ერთმანეთს. სამსახური ჯოჯოხეთი გახდა. ბანკის ბუღალტერი მიტო ფავლენიშვილი, რომელიც ოპოზიციის წევრად იტვლებოდა, სამსახურიდან დაითხოვეს და ამან კიდევ უფრო გააგულისა მაჩაბელიცა და ოპოზიციის ყველა მონაწილეც.

ეს მოხდა ჯერ კიდევ ადრე, მანამ მაჩაბელი ქართლის სოფლებში სამოგზაუროდ წავიდოდა. ამ მოგზაურობის დროს მაჩაბლის განწყობილება თითქოს ნაწილობრივ შეიცვალა. სოფლებში იგი ყველგან ხვდებოდა ოპოზიციის წევრებსა და მონინალმდევე ბანკის წარმომადგენლებს, და დარწმუნდა, რომ ამათგან დიდი უმრავლესობა ფეხის ხმას აყოლილი ხალხი იყო. მათ არა თუ ბრძოლის შინაარსი, ბანკის საერთო მიზნებიც არ ესმოდათ. ლაპარაკიც ზედმეტია პრინციპულ ბრძოლაზე. მაჩაბელი გულგატეხილობისა და იმედი გაცრეების გრძობამ მოიცვა. გულის ერთ კუნჭულში თითქოს ჩაისახა გონივრული გადაწყვეტილება - ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოშორდეს ბანკს და ლიტერატურულ შრომას მოახმაროს მთელი ცოდნა და ენერჯია. მაგრამ გადაწყვეტილება მეტისმეტად სუსტი და გაურკვეველია. იგი უნებურად ჩაისახა გულში და მაჩაბელი ამაზე ფიქრსაც ერიდება, მით უფრო არაფერი გაუმხელია სხვებისთვის! - არც ტასოსთვის, არც ამხანაგებისათვის. აბა, როგორ უნდა გაუმჟღავნოს თანამებრძოლებს ეს გადაწყვეტილება, როგორ უნდა მიატოვოს ისინი ბრძოლის ველზე?!

რა სიხარული იგრძნო მაჩაბელმა, როცა თბილისში დაბრუნებულს თავისი სიყრმის მეგობრის კოლა ფავლენიშვილის წერილი დახვდა. თურმე ფავლენიშვილიც ამასვე ფიქრობდა, ისიც ამ აზრზე დგას, რომ ბრძოლა უადგილოა: ხალხი გაბებრდა ამდენი კინკლაობით, “აღარც რამე საზოგადო საქმე კეთდება, ამ ბრძოლის გადამკიდევ... მართალია, თავნება კაცია, მაგრამ უნდა დაუთმო. სხვა არა იყოს რა, მამათ შეგეფერება, - წერს მეგობარი, - ეხლა ცოტა რომ დაუთმო რამე, მომაკვდინებელი ცოდო არ იქნება და შემდეგში თვითონ დრო გაასწორებს თქვენში ყველაფერს... ამას გირჩევ, ნუ გამკიცხავ მე ამ მწარე რჩევისათვის!..”

რამდენჯერმე გადაიკითხა წერილი. “ნუ გამკიცხავ ამ მწარე რჩევისათვის”, თითქოს ხმამაღლა გაიმეორა მან ბოლო ფრაზა.

მაჩაბელი ბევრს ფიქრობს ახლა ამ საგანზე. ბრძოლამ მართლაც მიიღო კინკლაობის ხასიათი. თვით ბანკის საქმეც კი ბრკლდება. თვითონვე გრძობს, რომ ზედმეტად განერვიულებულია და გული მოსდის საკუთარ თავზე. არა, ასე აღარ შეიძლება, ბოლო უნდა მოეღოს ამ დაუსრულებელ დავას, მაჩაბელი ისევ უნდა გაეცალოს ბანკს, ახლა სამუდამოდ! ბანკში დარჩენა და შეხმატკბილებული მუშაობა, როგორც ამას ფავლენიშვილი ურჩევს, შეუძლებელია! და ოპოზიციის მესვეურთა ერთ-ერთ შეკრებაზე ვანო შეპარვით გამოთქვამს ამ აზრს, ნიადაგს მოსინჯავს.

ნიადაგი მეტად მყარი აღმოჩნდა - მეგობრებმა ხურობაში გაატარეს მაჩაბლის სიტყვები, მათ ერთი წუთითაც ვერ წარმოუდგენიათ ბრძოლისათვის თავის განებება. განსაკუთრებული კოლა ორბელიანია თავგამოდებული. რა ენაღვლება, მისთვის ეს ბრძოლა გართობაა მხოლოდ!.. გართობაა იმ ვაჟბატონებისათვისაც, რომლებიც დეპეშას უგზავნიან გორიდან: «Борись за правде, самолюбие всех...» ამას დაემატა წერილი ცოლისაგან, რომელსაც გაუგია ქმრის მერყეობა და შორიდან ამხნეებს: “გენაცვა, ვანო, ჩემი თხოვნა სულ ის არის, რომ რაკი ავრე არიან ბანკში, რომ სულ უნდა როგორმე გაგაჯავრონ, შენ თავი შეიკავე, გენაცვალე, ვანო. რომ იციან შენი ხასიათი, იიტომ შვრებიან მაგ საქმეს, რომ გაგაცხარონ და მაშინდელსავით სულ პრიზი მიართვა და დაანებო ბანკს თავი. ვანო-ჯან, ეხლა შენ რომ ეგ საქმე ჩაიდინო, ჯერ ეს ერთი რომ შენ საქმესაც წაიხდენ და საზოგადო საქმესაც. ხომ იცი, რანაირი მუშები არიან მანდ ვინც მსახურობენ, ნამცეცა სვინდისი არა აქვთ. ამზე რალა დარიგება გინდა, შენ ჩემზე კარგად გესმის, მხოლოდ თავი დაიჭირე, რომ არ გაცხარდე, ჩემო სიცოცხლე”.

ვანოს ცრემლები მოერია და კვლავ გული მოუვიდა საკუთარ თავზე - ამ ბოლო დროს მართლაც ძალიან განერვიულდა, თავს ველარ იკავებს!.. ტასო თითქოს კეთილ რჩევას აძლევს, მაგრამ ველარა გრძნობს, რომ მისი ქმრისთვის ახლა სწორედ გაცლა სჯობს. შორს წასვლა, ოჯახურ მყუდროებაში ცოტა ხნით დასვენება და მერე სხვა უფრო სასარგებლო და დიდი სამქისათვის ხელის მოკიდება! ცოლის წერილმა განსაკუთრებით მოანატრა მაჩაბელს ეს ინტიმური სიმყუდროვე... «“მე და ნიკო მარტო ვართ, - წერს იმავე წერილში ტასო, - გიორგი ტკოცას არის, დათა - გორს... ნიკუშკას რომ ვკითხავ შენზე, სად არისო, ამბობს ხოლმე შორს, შორს, და რაც უფრო უნდა რომ აჩვენოს რომ შორსა ხარ, გაავრძელებს ხოლმე სიტყვას და ისრეთი სასაცილოა, რომ რა. ხშირად გიგონებს და ოთახებში დარბის და გეძებს ხოლმე “ანო” და “ანო”...» მაგიდას მიუჯდა მაჩაბელი. გადაწყვიტა ცოლს აუხსნას საქმის ნამდვილი ვითარება და განუმარტოს, თუ რატო მარის საჭირო მისი ბანკიდან წასვლა. კალმისტარი მოიმარჯვა და უნებურად გადახედა ცოლის ბარათს...

“ეხლა შენ რომ ეგ საქმე ჩაიდინო!..” თითქოს უფრო გამოიკვეთა და წინ წამოვიდა წერილიდან ეს სიტყვები. ცოტა ხანს ჩაფიქრდა, თავი გააქნია და მისდაუნებურად, მისივე განწყობილებისა და სურვილების საწინააღმდეგოდ, თითქოს ძალათი აწერიანებენო, ასეთი საპასუხო წერილი მისწერა ტასოს: “ჩემო სიცოცხლე, შენგან არ მიკვირს, მაფრთხილებ, ბანკში არ გაგაცხარონ და თავი არ დაანებო! - ბავშვი ხომ აღარა ვარ!..”

ველარ მოუსვენია მაჩაბელს. გულის ერთ კუნჭულში კვლავ ფეთქავს ის გადაწყვეტილება, რომ ბანკს თავი დაანებოს, ბრძოლას გაეცალოს. მაგრამ ამაზე ფიქრსაც კი ერიდება. ცდილობს დათრგუნოს ეს აზრი. მალიმალ წამოვარდება ხოლმე მაგიდიდან, ცარიელ ოთახებში დადის, საშინელ სიმარტოვეს გრძნობს. ელანდება, თითქოს ესმის კიდევ, როგორ ეძახის მისი პატარა ბიჭი - “ანო”, “ანო”. ოჯახის სიმყუდროვე მოენატრა...

“შენი ჭირიმე, არამც და არამც არ წახვიდე საჩხერეს. ჯერ ერთი ესა, მეტად შენუხდები მაგ მდგომარეობაში და მეორეც - მეტად შემანუხა მარტოკაობაში...”

ამ ბარათს დაადევნებს მაჩაბელი პირველ წერილს. შორიდან ძნელია ადამიანს აუხსნა შენი სულიერი განწყობლება. უნდა, რომ ახლა, ამ ორჭოფობის მძიმე წუთებში, ახლოს ჰყავდეს თავისი საყვარელი ცოლი. სხვებს არ ესმის მისი, ის გაუგებს!..

პირველი წერილით დამშვიდებულმა ტასომ მეორე ბარათს ყურადღება აღარ მიაქცია და მაიკნ გაემგზავრა საჩხერეს, თავის დასთან. საცაა ბავშვი ეყოლება, მერე ჩვილბავშვიანს უფრო გაუჭირდება მოგზაურობა, და უნდა მოასწროს ღისა და ღისწულების ნახვა!..

მაჩაბელი კვლავ მარტო დარჩა, თავის მწვალებელ ფიქრებთან.

მაგრამ ყოყმანს მალე მოეღო ბოლო. ეს გამოიწვია ილია ჭავჭავაძის მეტად მკაცრმა წერილმა, რომელიც “ივერიაში” დაიბეჭდა. წერილი შეეხებოდა ბროსეს პრემიისათვის მოკრეფილ თანხას!..

“ჭავჭავაძემ ხომ იცის მაინც, რომ ეს ფული მე ფულად არ მიმიღია, - ფიქრობს მაჩაბელი, - ვალად გადმომეცა და ილია აკი თვითონვე ცდილობდა ეს ვალი ჩემთვის ჩამოემორებინა!..”

რამდენიმე დღის შემდეგ მაჩაბელი ნებართვას გამოითხოვს გაზეთის რედაქტორისაგან და საპასუხო წერილს “ივერიაში” მოათავსებს. “...არ ვიცი, რას გრძნობდა ი. ჭავჭავაძე ამ სტრიქონების დაწერის დროს, მაგრამ მე კი წაკითხვის დროს ეს ვიგრძენ, რომ სიკვდილამდე კაცი მისთანას ვერასა ნახავს, რის უარესსაც არ უნდა მოელოდეს...” - ვკითხულობთ წერილში.

მაჩაბელი კვლავ ბრძოლაში ჩაბმული აღმოჩნდა. თავისუფალი დრო ისევ ცოტაა, უსიხარულო დღეების რიცხვი მატულობს, იმედისგაცრუება და გულგატეხილობა იზრდება. გრძნობს, რომ ბოლო უნდა მოეღოს ილიასთან გაუთავებელ ბრძოლას, მაგრამ ვეღარ მოუხერხებია. ნერვიულობს, მოუსვენრად... საზოგადოების საუკეთესო შვილებს ეს აწუხებთ, ცდილობენ შეარიგონ ორი დიდი მოღვაწე.

ნიკო ლომოური ვანოსთან მიდის და შერიგებაზე ჩამოუგდებს სიტყვას. “რამ დაგაბრმავათ ეს ორი ჭკვიანი კაცი? - ეუბნება იგი მაჩაბელს, - ნუთუ ვეღარ ხედავთ, რომ თქვენი გაუთავებელი კინკლაობა საზოგადო საქმესა ვნებს?!”

ამაზე მაჩაბელიც ბევრსა ფიქრობს. საზოგადო საქმისათვის მართლაც ცოტადა რჩება დრო. თეატრისათვის თითქმის სულაც ვეღარ იცლის, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასაც ჩამოშორდა, თითქოს ძველს ენერგიასაც ვეღარ გრძნობს... და მას აგონდება სამშობლოში დაბრუნების პირველი წლები, როდესაც იგი ყოველნაირი საზოგადოებრივი საქმის ცენტრში იყო მოქცეული და სამშობლოს კეთილდღეობისათვის ენერგიის დაუზოგავად იღწვოდა. საზოგადო საქმისათვის, რა თქმა უნდა, ახლაც იღვწის; თუნდაც ამჟამად მას საქმიანი მწერ-მონწერა აქვს გრიგოლ ვოლსკისთან იმის თაობაზე, რომ ბათუმში ქართული სასწავლებლები გახსნან, ქალაქის საბჭოში ადგილობრივი მოსახლეობა გაიყვანონ... მაჩაბლის წინადადებით, ბანკმა განსაზღვრული თანხა გამოჰყო რუსეთის იმპერიის უმაღლეს სასწავლებლებში მყოფ ღარიბ ქართველ სტუდენტთა დასახმარებლად, და ახლა მაჩაბელი ჩვეული გულმოდგინებით კრებს ცნობებს რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში მოსწავლე სტუდენტების ეკონომიური თუ ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ, სისტემატური მიწერ-მონწერა აქვს რუსეთში მყოფ სტუდენტებთან... მაგრამ ამ მოღვაწეობის მასშტაბი მაინც სხვა არის და ვერ შეედრება იმ ფართო და მრავალმხრივ საქმიანობას, რასაც

იგი ამ ერთი ათეული წლის წინათ, თუნდაც “დროების” პერიოდში, ეწეოდა. ახლა მთელს ენერგიას ბანკი ნთქავს - ბანკის საქმიანობა და ბანკის გამო ატეხილი დაუსრულებელი დავა...

- ორჯერ გამოვიწვიე ბეჭდვით მედიატორთა სასამართლოში, - უპასუხებს მაჩაბელი ლომოურს, - ორჯერ მოვინადინე, რომ პირუთვნელ და სამეის მცოდნე პირთ გაერჩიათ ის დაუსრულებელი კამათი ბანკის საქმეთა შესახებ, რომელმაც მკითხველებიც გააბეზრა და მსმენელებიც, მაგრამ ილია ჭავჭავაძემ არ ინება ამ სურვილის შესრულება...

საბოლოოდ ილიაც თანახმა გახდა, გამოეყოთ კომისია, რომელიც გამოარკვევდა უთანხმოების მიზეზებს. ეს საკითხი წამოიჭრა ბანკის საზოგადო კრებაზე, 1894 წლის მაისში. როგორც გაზეთები იუწყებოდნენ, ყრილობა დამთავრდა და კენჭისყრის წინ “აღიძრა ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ სურვილისამებრ თავადის ილია ჭავჭავაძისა, რაზედაც დათანხმდა, თავადი ილია მაჩაბელიც, დანიშნულიყო კომისია. ამ კომისიას უნდა დაედოს ვალად გამოიკვლიოს ყოველი ბრალდება ოპოზიციის წარმომადგენლის თავადის ივანე მაჩაბლისა, რომელსაც კი სდებს იგი თავადს ჭავჭავაძეს საბანკო საქმეთა შესახებ და, მეორეს მხრით, ამგვარივე ბრალდება თავადის ჭავჭავაძისაგან თავადის მაჩაბლის წინააღმდეგ”.

ახირებული პირობა დადეს მოწინააღმდეგეებმა: ვისაც კომისია დამნაშავედ სცნობდა: მაგრამ სჯობს ისევ გაზეთის ქრონიკას მოვუსმინოთ:

“თითოეული ამათგანი პირობას სდებს, რომ სამუდამოდ განშორდეს ყოველ საზოგადო ქართულ საქმეს, თუ კომისიისაგან მტყუანად იქმნა ცნობილი. ამგვარი პირობა, რასაკვირველია, ძნელია და საფრთხილო, მაგრამ რაკი ორივე მხარემ ასე ისურვა, რა გაეწყობა! როდესაც ბრძოლა იმ ხარისხამდე გამწვავდება, როგორის ბრძოლის მოწმეც ჩვენ ვიყავით ამ ორი კვირის განმავლობაში, უეჭველად თვითონ საქმისათვისაც უმჯობესი უნდა იყოს, რომ დასასრული მიეცეს დაუბოლოვებელს შფოთსა და საზოგადოების აღელვებას”.

მართლაც, რომ მეტად მძიმე და არაადამიანური პირობაა! სადამდე მივიდა უსაქმური, ნაძირალა ხალხის მიერ გაღვივებული შური და მტრობა! “ყოველ საზოგადო ქართულ საქმეს” სამუდამოდ უნდა განშორდეს ან ილია ჭავჭავაძე, ან ივანე მაჩაბელი!

უნდა განშორდეს დიდი ილია ჭავჭავაძე, ეს უგვირგვინო მეფე, რომლის სახელთან განუყრელად არის დაკავშირებული ყველა ასე თუ ისე მნიშვნელოვანი საქმე ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში; რომელიც, სამოციანი წლებიდან დაწყებული, ავერ მთელი 35 წლის მანძილზე სათავეში უდგას ერის კულტურულსა და ეკონომიურ ცხოვრებას და ჩვეული სიღინჯითა და შორსმჭვრეტელობით წარმართავს ის ალოძინებას! მერე რამდენი დიდი საქმე გაკეთდა ამ 35 წლის განმავლობაში ერის თვითგაცნობიერებისათვის, “დაკარგული ვინაობის აღდგენისათვის”, წელში გამართვისა და გაღონიერებისათვის, განათლებისათვის!..

ანდა, უნდა განშორდეს ივანე მაჩაბელი, ახალგაზრდა, მგზნებარე, მრავალმხრივი განათლებული კაცი, რომელმაც ცხოვრების მთავარ მიზნად, სასიცოცხლო და საარსებო საქმედ ჯერ კიდევ ბავშვობიდანვე მშობელი ხალხის კეთილდღეობისა და ალოძინებისათვის მოღვაწეობა დაისახა; რომელიც სამშობლოში დაბრუნებისთანავე საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ცენტრში აღმოჩნდა, დიდი ილიას გვერდით, და ამ

მოღვაწეობის ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალა შეიქნა; რომელმაც შნო და ლაზათი შემატა ყოველგვარ დიდსა თუ მცირე საზოგადოებრივ საქმეს, რაც კი ჩვენს ქვეყანაში წამოწყებულა ოთხმოციანი წლების შემდეგ!.. რამდენი უძილო ღამე, რა სასიცოცხლო ენერჯია შეუწირავს ამ საქმისათვის!..

ან ერთი უნდა მოჰკლან ცოცხლად, ან მეორე!..

“კომისიისაგან გამტყუნებული უნდა ჩამოშორდეს ყოველ საზოგადო ქართულ საქმეს!” ვინ იცის მერამდენეჯერ იმეორებს ვილაც ჩიტირეკია ორატორი, რომლისათვისაც მის მიერვე წარმოთქმულ სიტყვებს, ისევე, როგორც საერთოდ, საზოგადო საქმესა და სამშობლოს, არავითარი აზრი და შინაარსი არა აქვს.

ამ დიდი კრების უმრავლესობა ერთობა ასეთი უცნაური და საინტერესო პირობით. ილიას თავი ჩაუღუნავს და მწარედ ჩაფიქრებულა. ტილოსავით გაფითრებულ მაჩაბელი ნერვიულად იკვნეტს ტუჩებს.

“კომისიას მედიატორის უფლებები არ უნდა მიეცეს, იგი უნდა იყოს მსაჯული - ან “ჰო” თქვას, ან “არა”, ან ერთი გაამტყუნოს და გააძევოს, ან - მეორე...” - ცინიკურად გაიძახის შემდეგი ორატორი.

ჭაჭვაძემ წამით გადახედა მაჩაბელს, რომელიც ადგილზე მოუსვენრად ტრიალებს და თითქმის ცახცახებს.

ნიკო ნიკოლაძე კომისიის შემადგენლობას ასახელებს - სიმონ გრიგოლის ძე წერეთელი, ნიკოლოზ დავითის ძე ზუბალაშვილი და ივანე დავითის ძე უთნელიშვილი...

ილია თანახმაა ასეთი კომისიისა, მაჩაბელი - წინააღმდეგი.

მაჩაბელი მოითხოვს, თითო მხარისაგან სამ-სამი კაცის დასახელებას, რომლებიც შემდეგ ერთ თავმჯდომარეს აირჩევენ, სულ შვიდი კაცი იქნება კომისიაში.

კრება წინააღმდეგია ასეთი კომისიისა, ეს ხო იგივე მედიატორული სასამართლო გამოვიდა!

საკითხი შემდეგი დღისათვის გადაიდო. გაზეთის ქრონიკებში ვკითხულობთ: “26 ამ თვეს დასრულდა ჩვენის სათავადაზნაურო ბანკის კრება; მაგრამ დასრულდა ისეთის საოცარი აპოთეოზით, რომლის მსგავსი ჩვენ არა გვინახავს რა...”

“ვისაც ეს კომისია ბრალდებულად იცნობდა, იმათ თავი უნდა დაენებებინათ, არა თუ ბანკის სამსახურისა, არამედ საერთოდ საზოგადო მოღვაწეობისათვის. ამგვარად, იგი უნდა დასჯილიყო ნამდვილის სამოქალაქო სიკვდილით...”, - ცივად და ნახევრად ცინიკურად იუწყებიან გაზეთები.

ილია კვლავ მაგიდასთან ზის ჩაფიქრებული. მაჩაბელი ისევ ფეხზე დგას, მაგრამ დღეს მღელვარება აღარ ეტყობა, ისიც ჩაფიქრებულია და, აშკარაა, სულაც არ ისმენს კოლა ორბელიანის ბრტყიელ-ბრტყელ სიტყვებს, თუმცა გვერდზე უდგას და სახეშიაც ისე შეჰყურებს, თითქოს გულისყურით უსმენდეს.

კრება გრძელდება. უკვე შეუდგნენ დასახელებული სამი კაცის არჩევას. მაჩაბელი ერთბაშად გამოერკვევა ფიქრებისაგან და თავმჯდომარეს, რომელიც კენჭის ყრისათვის ემზადებოდა, სიტყვა წაართვა.

- მე ვერ ვენდობი მაგ კომისიას. აკი გუშინაც ვამბობდი...

მაგრამ თავმჯდომარემ სიტყვა აღარ დაამთავრებინა, კრება დახურა. ხალხი ფეხზე წამოცვივდა. შეიქნა საშინელი არეულობა, ფეხების ბრახუნი, ყვირილი, სიცილი...

ერთი თეთრით მოსილი, პათივცემული მანდილოსანი ლოჟაში წამოდგა ღირსეული თავდაჭერით და მახლობლად მდგომ განლიკულ ჩოხოსანს მიმართა:

- რა მოხდა, თავადო, რა ამბავია?

- მაჩაბელმა თავისი სიტყვა უკან წაიღო, კნენა! - დაუფარავი ღვარძლით და გაბოროტებით უპასუხა თავადმა.

კნენამ მრისხანედ შეჰყვირა და მარჯვენა ხელი ასწია. ხალხი წამით გაჩუმდა. ღირსეულმა მანდილოსანმა კატეგორიული ტონით განაცხადა:

- ჩემი ღირსებისათვის შეუფერებლად მიმაჩნია ამის შემდეგ თავად მაჩაბელთან ერთად სამსახური და ამიტომ თავს ვანებებ სკოლის კომიტეტს, რომლის თავმჯდომარის ამხანაგად კრებამ ამომირჩია...

მონონებისა და პროტესტის შეძახილებმა დაფარეს კნენა მარია ორბელიანის უკანასკნელი სიტყვები. მაჩბელს მწარედ გაეცინა, არც კი უცდია პასუხი გაეცა, თუმცა მომხრეები სასწრაფოდ მივარდნენ, ჩასჩიჩინებდნენ - რამე თქვიო.

მეორე დღეს მაჩაბელმა რუსულ გაზეთში გამოაქვეყნა განცხადება, რომელიც შემდეგ "ივერიამაც" გადაბეჭდა. "წინააღმდეგი კომისიისა მე არ ვყოფილვარ, - წერდა მაჩაბელი, - მე მინდოდა ჩემი წინადადების გაყვანა, მაგრამ თავმჯდომარემ სიტყვის დამთავრება არ დამაცალა, კრება დახურა. კვლავაც ვიმეორებ ჩემს აზრს - ერთის მხრივაც და მეორეს მხრივაც თანაბარი რიცხვი კაცებისა ამოვირჩიოთ, იმდენ-იმდენი, რამდენიც ჭავჭავაძეს უნდა. ამ ამორჩეულთ, თავის მხრით, ამოირჩიონ ერთი ანუ სამი კაცი, საზოგადო თანხმობით... სიამოვნებით მივანდობ ჩემს ბედ-იღბალს მომავალ კომისიას. "ბედ-იღბალს"-მეთქი ვამბობ იმიტომ, რომ ამ წერილით ჩემის მხრივ ვალდებულად მიმაჩნია თავი, უარი ვთქვა ყოველ საზოგადო მოღვაწეობისაგან, თუ კომისიის მიერ გამტყუნებული ვიქნე".

ეს საკითხი ღიადვე დარჩა. კომისია არ გამოუყვიათ, "სამოქალაქო სიკვდილამდე" თითქოს არ მისულა საქმე, მაგრამ მაჩაბელი თავისივე სურვილით ჩამოშორდა სასკოლო კომიტეტს. თანდაყოლილმა სიამაყემ ნება არ მისცა იმ ქალთან ერთად ემუშავა, რომელმაც თავისი დაუფიქრებელი, უტაქტო და ცილისმწამებლური გამოსვლით შეურაცხყოფა მიაცენა პათიოსანი და თავდადებულ მოღვაწის სახელს. "ის ნურსადაც ნუ მიდის, - განაცხადა მაჩაბელმა, - მე თვითონვე აღარ მსურს ვიმუშაო ისეთ კომიტეტში, სადაც თავმჯდომარის მოადგილედ ორბელიანის ქალია!.."

"კარგად მოვიქეცი? - ეკითხება მაჩაბელი თავის თავს, - ნუთუ საჭირო იყო გულისთქმას ავყოლოდი და ორბელიანის ქალის დაუფიქრებელი სიტყვების გამო ისეთ საზოგადო საქმეს გავცლოდი, რომელსაც დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია ჩვენი ტანჯული ხალხისათვის?"

"კარგად მოვიქეცი?" - მეათედ ეკითხება თავისთავს მაჩაბელი და თითქოს ამ კითხვის პასუხად დღიურში ჩაწერს:

"ვანო მაჩაბელმა დააშავა, რომ მ. ვახტანგის ასულ ორბელიანის სიტყვით თავი დაანება კომიტეტს..."

* * *

მაჩაბელი გულჩათხრობილი გახდა. ბრძოლა ჭავჭავაძისა და მისი მომხრეების წინააღმდეგ, რალა თქმა უნდა, სამართლიანად მიაჩნია, მაგრამ თანდათანობით იმასაც

ხედავს, რას წარმოადგენს თავის თანამებრძოლთა უმრავლესობა; როგორი შეზღუდული, დაკნინებული, პირადული ინტერესები აქვს ამ უბადრუკ ხალხს!.. ხედავს და გულგატეხილია, იმედგაცრუებული. ამიტომაც არის, რომ ხშირად მოუნდება გაეცალოს ამ ხალხს, მოშორდეს ამ დაუსრულებელ ბრძოლას... მაგრამ იგი ოპოზიციის პარტიის ლიდერია და ვალდებულია პარტიის გადანყვეტილებას დაემორჩილოს. ახლაც, ამ საოცრად დაძაბული ყრილობის შემდეგაც, რომელიც მთელს ორ კვირას გაგრძელდა, და იმ უცნაური აპოთეოზით დამთავრდა, მაჩაბელმა, ეტყობა, კვლავ გადანყვიტა წასვლა, მაგრამ ისევ შეაჩერეს.

“...ყოველთვის ასეა ბრძოლის დროს - ვის სახელსაც ბრძოლა ატარებს, ის ყოველთვის თვალწინ უნდა ჰყავდეთ მებრძოლთა გასამხნეველად და მტრთა დასათრგუნად. და თქვენ კი იმალებით და აძლევთ შემთხვევას თქვან “საომრად გამოგვიყვანეს და თავი მიგვანებესო”, და ეს სიტყვები, გულისმწუხარებით წარმოთქმული, თუ მართალი არ არის, მაშ სად ხართ, რატომ ხალხს თვალით არ ეჩვენებით, რატომ არაფერს ეუბნებით?!.. - ასე მკაცრად წერენ ოპოზიციის წევრები მაჩაბელს 1894 წლის ზაფხულზე, - ყველანი გელოდნენ ქართლისაკენ, კრებებს და მეჭლისებს აპირებდნენ, სიხარულს სამზღვარი არ ჰქონდა. და დღეს კი გვეუბნებიან - პატივისცემას და სიყვარულს გაექცნენ და სადღაც გარდიხვწნენ, რომ იქ განცხრომაში გაატარონ და ჩვენც კი დიდი ლოდები მოაგორონო!.. დახედეთ თქვენს მეგობრებს, თუ გრწამთ მეგობრობა, თუ თავს დამარცხებულად არა თვლით!..”

ასეთი წერილები ზედიზედ მოსდის მაჩაბელს. იმასაც კი აღარ აცლიან, რომ ცოტათი მაინც მოისვენოს და მისი საყვარელი ლიტერატურული საქმე განაგრძოს.

გულჩათხრობილი გახდა მაჩაბელი. რაც დღე გადის, თანდათანობით გული უტყდება თავის მებრძოლებზე. ამ ფუქსავატ ხალხზე. ახლა იგი ხშირად საკუთარ თავთან ოცნებობს, ფიქრობს, სჯის...

საინტერესოა მისი დღიურები, რომელსაც სწორედ ამ წლიდან აწარმოებს. აქ უმთავრესად საქმიანი საუბარია საკუთარ თავთან, მაგრამ აქა-იქ, სტრიქონსა და სტრიქონს შუა, მის სულიერ განწყობილებასაც ამოიკითხავს დაკვირვებული კაცი. საერთოდ კი ამ დღიურების შინაარსი საზოგადო საქმეს არა შორდება.

“ამოვარჩიეთ კომიტეტი ხუთი პირისაგან... რომელსაც მიენდო სამეურნეო საზოგადოების ყურის გდება. მათი დანიშნულებაა ბლომად ჩანერონ ქართველობა ამ საზოგადოებაში წევრად... და ყური უგდონ, როცა შესანიშნავი საგანი იქნება რამე, ყველანი გამოცხადდნენ, ამისთანა კომიტეტი შესდგეს დრამატული საზოგადოებისათვის...”

“სათავადაზნაურო სკოლის საზოგადოების კომიტეტმა დააარსოს განსაკუთრებული თანხა სასწავლებლებში მოსწავლეათათვის და ზნეობრივად დაევალოს იმ პირთ, რომელნიც ამ თანხიდან სწავლის დროს ფულს გაიტანენ, შემდეგში ნაწილ-ნაწილ მაინც შეავსონ. წრევანდელ კრებაშივე ბანკს მოეთხოვოს ამ საგნისათვის ორას თუმნამდე, მაგრამ იმ დრომდე ცნობები მოიკრიფოს სხვადასხვა რუსეთის ქალაქებიდან, რომელ სასწავლებელში რამდენი ქართველი მოსწავლეა, რომელ ფაკულტეტზე, რა კურსზე და რა საშუალებით ცხოვრობს.”

“...კომისია უნდა ამოირჩიოს გუბერნიის თავადაზნაურთა კრებამ და ეცადოს საშვილიშვილოდ მამულები ქართველობასვე შერჩეს: რა გზას ამოირჩევს კომისია, ან რა ცნობებს, ეს მასზე არის დამოკიდებული...”

“...საჩხერიდან დაბრუნების შემდეგ, დათხოვნის ვადა რომ გამითავდა, წარმომიდგინეს ხელმოსანწერად პროტოკოლი 20 და 21 ივნისისა, რომელშიაც სწერია, ვითომ მე ეს აზრი წარმომეთქვას, რომ 1/3 ყველას დავაცადოთ შემოსატანიდან-მეთქი. ეს აშკარა ცილისწამებაა და განგებ შეთხზული, რომ ხელი მომანწერიონ შეცდომით და მასუკან ქვეყანაში იყვირონ - აი, მაჩაბლის სიფრთხილე და თავდაჭერილობაო! პროტოკოლს, რასაკვირველია, ხელი არ მოვანწერე.”

“დღეს წარმომადგენლობის თათბირზედ გვქონდა სჯა ბანკში. ჭავჭავაძე და ავალიშვილი იმ აზრისანი არიან, და გრუზინსკიც რასაკვირველია მიემხრობა, რომ ყოველმა მაზრამ 25 კაცი ამოირჩიოს. თანაბრად დამფუძნებელი - ბორჩალომაც, დუშეთმაც, გორმაც (!), ორი წილი ჩვენ გვეყოლება და ერთი წილი მსესხებელთათ. მერე ბორჩალოში კი ქართველებს ამოირჩევენ? ან თბილისის მაზრაში? იმ პირობით, რომ თუ რომელსამე მაზრაში 25 დამფუძნებელზე ნაკლები იყოს, მემობელ მაზრას შეუერთდესო. მაშ 26 რომ იყოს, ყველანი ამორჩეულნი იქნებიან, ერთის გარდა! გორის მაზრაში 882, და თბილის-ბორჩალო-დუშეთში 340. ეს უკანასკნელი ახლა სამად გაჰყავით. აი, სამართლიანობაც ამას ჰქვია!..”

“ივანე გაბრიელის ძე ჩერქეზიშვილს ქალაქი შეაქვს კომიტეტში, მე თუმცა პროტესტზე ხელი მოვანწერე, მაგრამ არ ვიცოდი რას ვანერდო. პითაგორმა რომ ასი ძროხა დაუკლა ღმერთებს, ალბათ, ეს ჩერქეზიშვილიც ერთი იმ ძროხათაგანი იყო. მაგრამ ჩერქეზიშვილისა რა გვიკვირს, რომ ჩვენმა ბრწყინვალე ღენერლებმაც წრეულს ამისთანა უცნაურის უარით თავი ისახელეს...”

“ორ-ორი დღე თითომ ვირგუნეთ თავისუფალ კვირაში - ჭავჭავაძემ ორშაბათ-სამშაბათი, გრუზინსკიმ პარასკევ-შაბათი, მე კი მერგება ოთხშაბათ-ხუთშაბათი, მაგრამ გამოვაცხადე, არ მინდა ეს დღეები, იქნება ათასში ერთხელ რამდენიმე საათით კი მომიხდეს დაგვიანება ამ დღეებში-მეთქი...”

დღიურების მიხედვითაც კი შეატყობს კაცი, რომ მაჩაბელი ბოლო წლებში ძალიან განერვიულებულია. აშკარად ეტყობა მოუსვენრობა, შფოთვა, საერთო დაქანცულობა, გულგატეხილობა...

1895 წის გაზაფხულზე სათავადაზნაურო ბანკის ისტორიაში ერთი ისეთი რამ მოხდა, რამაც საფუძველი მოამზადა საბოლოო კატასტროფისათვის და დააჩქარა ეს კატასტროფა. 4 მარტს ბანკს რევიზია ესტუმრა პეტერბურგიდან. რევიზია საკმაოდ ავტორიტეტული და საფუძვლიანი იყო - თითქმის ორ თვეს გასტანა, ძირფესვიანად გამოარკვია მთელი მუშაობა ბანკისა.

მთავარი რევიზორი ვესტაფ ვევსტაფოვიჩ დობეცკი, წარმომობით პოლონელი, მეტად წესიერი და გულისხმიერი ადამიანი აღმოჩნდა. იგი მოხიბლა საქართველომ, აღტაცებაში მოვიდა ჩვენი მოღვაწეების უანგარო და თავდადებული სიყვარულით სამშობლოსადმი; უდიდესი პატივისცემით განიმსჭვალა ილიასა და მაჩაბლის მიამრთ. იგრძნო, რომ ეს ორი ადამიანი, რამდენიმე ქართველ მოღვაწესთან ერთად, ერის კულტურული აღორძინების მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო. ჭკვიანმა და გამოცდილმა რევიზორმა დაინახა, რომ ჭავჭავაძისა და მაჩაბლის ბრძოლას

საფუძვლად პრინციპული ხასიათი ჰქონდა. მაგრამ იმასაც მიხვდა, რომ მათ მტრობას უქნარა, ინტრიგანი, უსულგულო და ჭორიკანა ადამიანების გარკვეულ ჯგუფი აღვივებდა. დობეცკი დარწმუნდა, რომ საზოგადოების ინტერესებისათვის მათ ბრძოლას, როგორცაა პრინციპული არ უნდა ყოფილიყო იგი, იმდენი მნიშვნელობა არა ჰქონდა, რამდენადაც იმავე საზოგადოების ინტერესებისათვის დამლუპველი იყო ამ ორი დიდი მოღვაწის მტრობა. მან დიდი კეთილშობილება გამოიჩინა და მანამ რევიზიის შედეგად მიღებულ ოფიციალურ აზრსა და დასკვნებს ჩამოაყლიბებდა, ერთი არაოფიციალური დასკვნა გამოიტანა: ეს ორი ადამიანი უნდა შერიგდეს, ამას მოითხოვს მათივე ხალხის ინტერესები. მან ილიასთანაც მოსინჯა ამისათვის ნიადაგი და მაჩაბელთანაც.

“პრინციპებში განსხვავება არა არის რა, - ეუბნება იგი მაჩაბელს, - ორივეს ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესების იარაღად დაგისახავთ ბანკი. თქვენს ბრძოლას უგუნური ადამიანები აღვივებენ და დამლუპველ ხასიათს აძლევენ... უნდა შერიგდეთ. სხვაგვარად არ შეიძლება. ხომ ხედავთ აქეთ-იქიდან მტრები გახვევიათ და რომ ერთმანეთში იომოთ, რა გამოვა, საზოგადო საქმეს დალუპავთ...”

- ...ფაქტიურად აზრი ერთი გაქვთ, სადავო დიდი არაფერია, უსათუოდ უნდა შეთანხმდეთ, - მიმართავს საბოლოოდ დობეცკი მაჩაბელს.

- აზრი კი ერთი გვაქვს, - მცირე დუმილის შემდეგ უპასუხებს მაჩაბელი, - მაგრამ იმათ შეუძლიათ თავიანთ თავმოყვარეობას აზრი შესწირონ!..

დობეცკის ელიმება: როცა თავმოყვარეობასა და სიამაყებზე მიღება საქმე, მაშინ, ეტყობა, მაჩაბელსაც არაფერი ეთქმის. არც ეს საუცრად გულწრფელი და მგზნებარე კაცი იქნება ბევრის დამთმობი «Коса на камень наскочила!» - ფიქრობს დობეცკი.

სახლში ესტუმრა დობეცკი მაჩაბელს და ძალიან დიდხანს ესაუბრა. ვანო დაფიქრებული უსმენდა და გულში თვითონაც ეთანხმებოდა. თანხმობა განუცხადა მან ნიკო ლომოურსაც, რომელიც იმავე საღამოს მივიდა მაჩაბელთან და დაბეჭითებით მოსთხოვა შერიგება: ილიაც თანახმა არისო, უთხრა ლომოურმა...

მაგრამ შერიგება მაინც ვერ მოხერხდა, რადგან კეთილი ხალხის მიერ ძლივძლივობით მოგვარებული საქმე ადვილად ჩაშალეს გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანმა გაქნილმა ბოროტმა ადამიანებმა. ისინი დამოუკიდებლად, თითქოს ერთმანეთის საწინააღმდეგოდაც მოქმედებდნენ, მაგრამ წყალს ერთ წისქვილზე ასხამდნენ. ამ გულღვარძლიანი ვაჟბატონების ერთი ჯგუფი ილიას ახელებს: - როგორ შეიძლება აპატიო მოღალატეს, რომელმაც იმდენი უსინდისობა გამოიჩინა, რომ ფინანსთა სამინისტროში დაგვაბეზღდა და რევიზია გამოითხოვაო; მეოცე ჯგუფი მაჩაბელს აქებებს - შენ გინდა შეურიგდე კაცს, რომელმაც საშინელი ცილი დაგწამა, მოღალატეობა დაგაბრალო!

მოღალატეობა მართლაც დასწამეს მაჩაბელს. ჩამოვიდა თუ არა რევიზია, მაშინვე გაუფრცვლეს ხმა, რომ იგი სამშობლოს მოღალატე იყო, ბოროტი დამბეზღებელი. მონინააღმდეგე ბანაკის უსაქმური წევრები გამწარებით აფრცვლებდნენ ამ ხმას, ჭორიკანა დედაკაცები ინყევლებოდნენ - ის მარჯვენა გაუხმეს მაჩაბელს, რომლითაც მან დაბეზღების წერილი გაგზავნაო. იქამდე მივიდა საქმე, რომ ილიაც კი დააეჭვეს.

მაჩაბლის ყურამდეც მივიდა ეს ჭორი. მაგრამ ისე შეეჩვია იგი ამ უქნარა ხალხისაგან ყოველგვარი სისაძაგლის მოსმენას, რომ დიდად არც უკვირს, და თითქოს არც

იმდენად სწყინს: მხოლოდ დღიურში ჩანერს ცივად: “ხალხში გაუვრცელებიათ ხმა, რომ ვითომ ჩვენის დაბეზლებით მოსულიყვნენ რევიზორები! კიდევ რომ ასე იყოს, განა ნება არა გვქონდა, მაგრამ მე ვგონებ, უფრო იმის გამო არიან გამოგზავნილნი, რომ იქ, საკრედიტო კანცელარიაში, ავალიშვილის უმეცრება დაინახეს, გამოაგდეს კიდევ და უნდათ ნახონ, როგორ არის ამისთანა ბანკი წარმართული...”

რევიზიის ჩამოსვლისთანავე გადაწყვიტა მაჩაბელმა, რომ ბანკის კედლებს გარეთ ერთი სიტყვაც კი არ ეთქვა რევიზორებისათვის იმ ბრძოლის შესახებ, რასაც იგი აწარმოებდა ჭავჭავაძის წინააღმდეგ. კრინტიც კი არ დაეძრა ჭავჭავაძეზე. და მართლაც, პირიდაპირ ასე განუცხადა ჩამოსვლის პირველივე დღეებში მასთან სადარბაზოდ მისულ დობეცკის - “მე დასამალავი არა მაქვს-რა, და თუ საჭირო იქნება ყველაფერზე მოხსენებას მოგართმევთ; ბანკის კედლებგარეშე კი მე თქვენთან ბანკის საქმეზე არ მინდა ლაპარაკი”.

ოპოზიციის წევრებმა მაშინვე გაიგეს, რომ შერიგებაზე ჩამოვარდა ლაპარაკი და დაფაცურდნენ; როგორც უკვე ვთქვით, მოწინააღმდეგე ბანკის წევრებიც დატრიალდნენ. შერიგება რა სათქმელია! ბრძოლა ბოლომდე, გამარჯვებამდე! ასეთი ხელსაყრელი შემთხვევა მიეცათ, თვით მინისტრის რევიზორები არიან ჩამოსული და ახლა სამარცხვინო შერიგებით უნდა დამთავრდეს საქმე?! ეს შეუძლებელია! და ვანოსთან ზედიზედ მიდიან წასაქვებლად, ურჩევენ, დობეცკის ყველაფერი აუხსენი და დაანახვეო!.. ვინც იმ დროს თბილისში არ შეესწრო, წერილს უგზავნის. “...პატივისცემით მომიკითხე კნენა ტასო, საერთოდ ოპოზიციის ქალები და მეომარი ვაჟაკანი! ყმანვილებო, დობეცკი ხელიდან არ წაგივიდეთ!” - წერენ მას. კოლა ორბელიანს ლამის ხმა ჩაუწყდეს - ყვირის, იმუქრება, მოურიდებლად იგინება და ფართიფურთოხს, მაჩაბელს გადამწყვეტ მოქმედებასა სთხოვს...

და ისევ კოლა ფავლენიშვილი აღმოჩნდა ერთადერთი “კეთილი სული”, რომელიც გონივრულ რჩევას აძლევს თავის სიყრმის მეგობარს; “ჩემგან დარიგება არ გინდა, მაგრამ მეტი სიტრთხილე რომ გამოიჩინო მანდაურ დავიდარაბაში, ურიგო არ იქნება. შევითქვით, რომ ბანკის რევიზორები აღარ ხუმრობენ და უნდათ ყველაფერი ნათლად გამოარკვიონ; რასაკვირველია, შენს ჩვენებას მეტს ყურადღებას მიაქცევენ და სასურველია, რომ ყოველივე შენი სიტყვა და საქციელი იყოს ათასნაირად აწონილ-დანონილი. იქნება შენი თანამოსამსახურეთაგანი ბევრნი სახრჩობელას ღირსნიც იყვნენ, მაგრამ შენ ნუ ისარგებლებ მაგ შემთხვევით, უენო და უსიტყვო ფაქტები უფრო ნათლად აუხსნიან ყველაფერს ჭეშმარიტების მაძიებელს. იქნება შენი მომხრეები სხვა აზრისა იყვნენ ამ საქმეში, მაგრამ მე კი მგონია, რომ რაც შენ ნაკლებ მონაწილეობას მიიღებ მაგ დავიდარაბაში, მით უფრო შენი პირადი ღირსებაც დასული იქნება და თვით ბანკის საქმეშიაც ბევრს მოვიგებთ”.

ფავლენიშვილისაგან დამოუკიდებლადაც ასე თიქრობდა ვანო მაჩაბელი. და ის მოხსენებითი ბარათიც, რომელიც მან რევიზიას გადასცა, ოპოზიციის წევრთა დაჟინებული და კატეგორიული მოთხოვნის მიუხედავად, დიდის თავდაჭერით იყო შედგენილი.

ერთი სიტყვით, რევიზიამ ვერ მოახერხა მოწინააღმდეგე ბანაკთა ლიდერების შერიგება. ბრძოლა კი უკვე სამკვდრო-სასიცოცხლო გახდა.

* * *

დიდი ომების ისტორიებიდან ვიცით, რომ გადამწყვეტი ბრძოლების ადგილი, ჯარების განლაგება, შეტევის თავისებურება და ხანგრძლივობაც კი, ხშირად წინასწარვე არის განსაზღვრული. ორივე ლაშქრის სარდლობამ იყის მონინაალმდევის სუსტი მხარეები, ბრძოლის უნარიანობა, და მომავალი შეტევის გეგმას ამ მოვლენათა გათვალისწინებით ადგენენ ხოლმე.

მთელ წელიწადს მიმდინარეობდა სათუქვლიანი მზადება იმ გადამწყვეტი ბრძოლისათვის, რომელიც 1896 წლის გაზაფხულზე დაიწყო, და რომელსაც ბოლო უნდა მოელო საადგილმამულო ბანკში მრავალი წლის დაძაბული და უსიამოვნო დავისათვის. საქმეს განსაკუთრებით ის ართულებდა, რომ მეზობელმა მხარეებმა ზედმინვენითი სისწორით იცოდნენ მონინაალმდევის ძლიერი და სუსტი ადგილები; ამიტომ ყველაფერი წინანარ ჰქონდათ გათვალისწინებული და გულმოდგინედ ემზადებოდნენ, რათა მონინაალმდევისათვის სუსტ ადგილზე დარტყათ, ხოლო მისი ძლიერი შემოტევა მოხდენილად აეცდინათ.

სარდლები ამ მზადებაში თითქმის სულ არ ერეოდნენ; დაზვერვასა და საკუთარი ჯარების მომზადებას ის “ოფიცრები” აწარმოებდნენ, რომელთა მეცადინეობითა და მონდომებით ასე უკიდურესობამდე გამწვავდა ბრძოლა. უმეტეს ნაწილს ამ “ოფიცრებისას” ომი ართობდა, მათ უკვე დავიწყებული ჰქონდათ პრინციპული და არსებითი მხარე ბრძოლისა და უმთავრესად ის აინტერესებდათ, რაც შეიძლება მწვავე და ხანგრძლივი ყოფილიყო ომი.

მთავარი საზრუნავი მაინც “ჯარების” შეგროვება იყო და თითქმის მთელი წლის განმავლობაში განსაკუთრებით კი იანვრიდან მოკიდებული აპრილის პირველ რიცხვებამდე, დიდის გულმოდგინებით და მონდომებით აგროვებდნენ ხმოსნებს. შეიქნა გახურებული მიწერ-მონერა, სოფლებში ჩასვლა, ხმების დაბეგება, გამწარებული აგიტაცია... ერთი სიტყვით, “ოფიცრებს” გულ-ხელი არ დაუკრეფიათ და მთელი წელიწადი საგულდაგულოდ ემზადებოდნენ...

მაჩაბელი პრინციპულ საკითხებს ამზადებს ყრილობაზე გასატანად.

“მთავარი ჩვენი საზრუნავი ახლა ის არის, რომ ბანკის მოვების მიზანშეწონილად განაწილება მოვახდინოთ, - მიმართავს იგი თანამებრძოლებს ოპოზიციის ერთ-ერთ სხდომაზე, თავისივე სახლში, - ჩემის აზრით, ერთი-ორად უნდა გაიზარდოს საგანმანათლებლო დაწესებულებათა საჭიროებისათვის გადაღებული თანხები. ასეთი დაწესებულებების ქსელიც უნდა გაიშალოს და გაფართოვდეს. ბანკის ყურადღების უმთავრესი ცენტრი ამჟამად მიმართულია ქართული გიმნაზიისა და წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლის საჭიროებათა დაკმაყოფილებისაკენ. მართალია, ქართულ გიმნაზიაში გლეხების შვილებიც სწავლობენ, მაგრამ უმნიშვნელო რაოდენობისა; მე ვფიქრობ, ამ სასწავლებლის წესდება იმ მხრით უნდა შეიცვალოს, რომ ჩვენი გლეხების შვილებსაც ფართოდ გაეღოს გიმნაზიის კარები...”

ოპოზიციის რამდენიმე წევრი უკმაყოფილოდ შეიმუშვნება, ერთმანეთს გადახედავენ, მხრებს აიჩეჩენ, მაჩაბელი კი თითქოს ვერ ამჩნევს მათ მოძრაობას, განაგრძობს:

“...ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ საქართველოს ჯანსაღი გლეხობა არა ერთსა და ორ საუკეთესო განათლებულ ქართველს შესძენს ჩვენს ქვეყანას. იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე თუ გლეხთა წიაღიდან არიან გამოსულნი, აბა, მიბრძანეთ, რომელ თავადიშვილს ჩამოუვარდებიან ისინი თავის ცოდნით, გამჭრიახობით, შრომისმოყვარეობით, საზოგადო საქმის სიყვარულით?!”

ხმას აუმაღლებს ივანე მაჩაბელი და იმ თავადებს გადახედავს, რომელთაც გლეხების ხსენება არ ესია მოვინათ.

“...წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლა ჩვენთვის ზედგამოჭრილია. უმაღლესი და საშუალო სამეურნეო სკოლების გახსნა ჯერჯერობით დიდ რუსეთსაც ვერ მოუხერხებია, და ჩვენ აბა როგორ შევძლებთ! ამაზე ოცნებაც კი არ შეგვიძლია. ამიტომ, ჩემის აზრით, აუცილებელია წინამძღვრიანთ სამეურნეო სკოლის მსგავსი დაბალი საფეხურის სამეურნეო სკოლები გაიხსნას საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში; კურსდამთავრებული ყმანვილები მხარში ამოუდგებიან ჩვენს გლეხობას და მიწის აწინდელი პრიმიტიული დამუშავება ნაწილობრივ მაინც გაუმჯობესდება. საზოგადო კრებაზე უნდა ვეცადოთ ამ საკითხის გატარება. ეს არც გაგვიძნელდება, რადგან დარწმუნებული ვარ, ილია ჭავჭავაძე მხარს დაგვიჭერს...”

ოპოზიციის წევრები ისევ შეიშმუშნებიან და კვლავ უკმაყოფილოდ გადახედავენ ერთმანეთს.

“მეორე საკითხის გატარება უფრო გაგვიძნელდება, მაგრამ ჩვენ მაინც უნდა ვცადოთ, - განაგრძნობს მაჩაბელი, - ბანკში დაგირავებულ და შემდეგ გამოუსყიდველ მამულებში მეურნეობის ევროპული წესები უნდა შემოვიღოთ და მოგების ნაწილი ამ საქმეზე დავაბანდოთ. რამდენიმე წლის შემდეგ ამით შემოსავალიც გადიდდება და სოფლად გაუმჯობესებულ მეურნეობაც გაძლიერდება. ამ საკითხის გატარებაზე მეტი მეცადინეობა გვმართებს, რადგან ჭავჭავაძე მხარს არ დაგვიჭერს, რატომღაც ორჭოფულად და ურწმუნოდ უყურებს ამ საქმეს. მესამე საკითხი შედარებით მარტივია. დამფასებლების უფლებები უნდა გაიზარდოს და ამიტომ ხელფასიც უნდა გაუდიდდეთ. ამის წინააღმდეგ, მე მგონი, ჭავჭავაძეც არ იქნება...”

- იყოს წინააღმდეგი, იმდენი ხმოსნები გვყავს, რომ კუდით ქვას ვასროლინებთ! - ველარ შეიკავა თავი ოპოზიციის ერთ-ერთმა წევრმა და თავის მოსწრებულ სიტყვებზე თვითონვე აროხროხდა.

მაჩაბელმა წარბები შეიკრა.

- ჩვენ პრინციპული ბრძოლა გვაქვს და ასეთი ლაპარაკი არც ჩვენ დაგვშვენდება, არც ილია ჭავჭავაძის სახელს ეკუთვნის! - ცივად მოუჭრა მან თავშეუკავებელ ოპოზიციელს...

საზოგადოდ, მაჩაბელი არასოდეს ცუდად არ ახსენებდა ილიას. მისი ერთი თანამედროვე პირდაპირ წერს: “...ივანე მაჩაბელი... არასოდეს თავისთავს და არც სხვა მოკამათეს ნებას არ აძლევდა ილია ჭავჭავაძის სახელი ცუდად მოეხსენებია”.

ასე იყო, თავის მხრივ, ილია ჭავჭავაძეც.

დიდი ილია კარგად ხედავდა მაჩაბლის ღვანლს ქართული ლიტერატურის წინაშე და აფასებდა კიდევ მის ლიტერატურას და საერთო-საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო საქმეებში დაუზოგავად ებრძოდა მას.

ახლაც, ამ გადამწყვეტი ბრძოლის რამდენიმე თვით ადრე, ილიამ შეუნელებელი ყურადღებით წაიკითხა მაჩაბლის ახლახან თარგმნილი ნაწარმოები - “იულიუს კეისარი”, რომელიც “მოამბის” პირველ ნომერში იყო დაბეჭდილი, და გამოუთქმელი სიხარული იგრძნო. ანტონიოსის ცნობილ მონოლოგს რომ მიაღვა, სცადა ინგლისურად მოეგონებინა ტექსტი, რომელიც მას ერთხელ მაჩაბელმა შეასწავლა, მაგრამ ვეღარ აღიდგინა მეხსიერებაში. თუ საფუძვლიანად არა გაქვს შესწავლილი, ენამ ადვილად იცის დავიწყება. ეს მონოლოგი ორჯერ გადაიკითხა ილიამ და მოეწონა. საერთოდ, თარგმანმა ალტაცებაში მოიყვანა. და ამჯერად თავის შეკავებაც აღარ მოინდომა, თავისი აზრი საჯაროდ გამოთქვა გაზეთის ფურცელზე.

“ჩვენ დიდის სიამოვნებით შევხვდით ამ ახალს თარგმანს და დიდ განძადაც მიგვაჩნია ჩვენი ლიტერატურისათვის თ. მაჩაბლის თარგმანები... იმედი გვაქვს, თ. მაჩაბელი გადაგვითარგმნის კიდევ რამდენიმე საუკეთესო დრამას შექსპირისას. დრამა ინგლისურიდამ არის პირდაპირ თარგმნილი და ამით კიდევ უფრო საყურადღებოა...” ილიასაც შეჰკადრეს თავისმა მომხრეებმა, მტრის ასე გაზვიადებული ქება თქვენივე გაზეთში რა საჭირო იყო, მაგრამ ჭაჭავაძემ მოკლედ მოუჭრა: ჩვენ ბრძოლა საბანკო საქმეებზე გვაქვს. სხვა მხრივ, მაჩაბელი დაუფასებელია ჩვენი საზოგადოებისათვის...

* * *

საბანკო სარბიელზე ბრძოლის გადამწყვეტი ეტაპი კი თანდათან ახლოვდებოდა.

ათ აპრილს აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან უკვე დაიწყო დამფუძნებელთა და მსესხებელთა პირველი ჯგუფების დენა. წვიმიანი გაზაფხული იყო და წყალდიდობა ძალიან აბრკოლებდა საქმეს, მაგრამ ხმოსნები არაფერს ეპუებოდნენ და საბოლოოდ, მაინც ყველამ მოახერხა ჩამოსვლა. ცხრაასამდე კაცი შეგროვდა თბილისში. ქალაქის ქუჩები ხმოსნებით იყო სავსე და სალაპარაკო თემაც მთელს ქალაქში მხოლოდ ესა ჰქონდათ - წლევანდელს ყრილობაზედ ჭაჭავაძისტები გაიმარჯვებდნენ თუ მაჩაბლისტები; ხოლო ის “პატარა” საკითხი, თუ რაზე იქნებოდა ბრძოლა და რა ახალი საქმეები წამოიჭრებოდა ყრილობაზე, მაინცდამაინც არავის აწუხებდა. ძალები თითქმის თანასწორი იყო და ამიტომ, რაც არ უნდა გამოცდილი ყოფილიყო კაცი, ბრძოლის ბედის წინასწარ განჭვრეტა მაინც გაუძნელდებოდა. ისე კი, ყრილობის გახსნის დღემდე და შედეგაც, ყრილობის მიმდინარეობის დროს, ორივე პარტია დიდ მუშაობას აწარმოებდა ხმოსნების გადასაბირებლად.

თავიდანვე ეტყობოდა, რომ ბრძოლა იქნებოდა მეტად ძნელი და გრძელი. ეს ასევე ჰქონდათ გათვალისწინებული ზემოხსენებულ “ოფიცრებს”.

მართლაც, ყველაფრით ბრძოლას დაემსგავსა საადგილმამულო ბანკის ის გადამწყვეტი ყრილობა. სოფლებიდან ჩამოსული ხმოსანი თავადების მოთავსება სახლებში ვერ მოხერხდა, მათი სიმრავლის გამო, და ამიტომ მაჩაბლის მომხრეებმა თბილისის ერთ-ერთ ბაღში დასცეს კარვები - ნამდვილი სამხედრო ბანაკი გეგონებოდათ. ბაღშივე გააჩაღეს ცეცხლი, გაჩნდნენ მზარეულები, შეიქმნა საერთო სადილ-ვახშმების მზადება, ლხინი, სიმღერა... არც წვიმას ეპუებოდნენ სეირის საყურებლად ჩამოსული უსაქმური თავადები და წვრილი აზნაურები, არც ის აწუხებდათ, რომ ახლა სოფლებში გახურებული ხენა-თესვა იწყებოდა...

გაზეთები წინასწარვე იუნცებოდნენ ყრილობის გახსნის დღესა და საათს “1896წლის 20 აპრილს, დილის ათ საათზედ, დაიწყება თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის მორიგი კრება... წარმოდგენილია შვიდასამდე რწმუნების ქალაქი. უგანათლებულეს თავ. მიხ. გრუზინსკისა და თავ. ივ. მაჩაბელს გაუვიდათ სამსახურის ვადა და მათს ადგილზე უნდა კრებამ დაასახელოს კანდიდატები და აირჩიონ...”

ყრილობა მართლაც 20 აპრილს გაიხსნა, მხოლოდ ორი საათის დაგვიანებით. ქართულ თეატრში, სადაც ყრილობა მიმდინარეობდა, ტევა აღარ იყო. სცენა, პარტერი, ლოჟები, ქანდარა - ხალხს გაეცხო. ლაპარაკს მოწყურებულმა დამფუძნებლებმა პირველივე დღეს იჭერეს გული - პირველივე სხდომაზე რამდენიმე საათი მოანდომეს იმის გადანყვეტას - მოეწვიათ თუ არა სტენოგრაფისტები. ასევე მთელი ერთი თუ ორი სხდომა იმაზე დავობდნენ - ახლავე წაეკითხათ შარშანდელი რევიზიის დასკვნა, თუ შემდეგ, ყრილობის დასასრულს. ერთი სიტყვით, საქმეს “დინჯად” და “საფუძვლიანად” შეუდგნენ.

“...საზოგადო კრების პირველი სამი დღე ისე გავიდა, - იუნცებოდნენ გაზეთები, - რომ საქმეს სრულიად არ შეხებიან”.

თავიდანვე მეტისმეტი დაძაბულობით დაიწყო ყრილობა. ხშირია ერთმანეთთან წალაპარაკება არა მარტო ტრიბუნიდან, არამედ თვით პარტერშიაც, დამფუძნებელთა შორის. ხშირ-ხშირად წამოვარდებიან ხოლმე ცალკეული პარტიების წარმომადგენლები და ერთმანეთს ცხარე სიტყვებით მიმართავენ. ჭავჭავაძე იშვიათად გამოდის სიტყვით, იგი ერთთავად ზის და, ჩაფიქრებული, ყურს უგდებს ორატორებს. მაჩაბელსაც ვერ ხედავენ ხშირად ტრიბუნაზე, მაგრამ მას მეტი მოუსვენრობა ეტყობა, ხშირად წამოვარდება ხოლმე ადგილიდან, დერეფანში გავა და მალევე შემობრუნდება სხდომის დარბაზში. მაჩაბელი ღელავს და ეს აშკარად ემჩნევა; ილიაც ღელავს, მაგრამ არ იმჩნევს. ასე გადის საათები, დღეები, კვირები...

მეორე კვირის ბოლოს ყრილობას აშკარად დაეტყო დაქანცულობა. სალამოს სალამოს სხდომებზე უკვე ბევრსა სძინავს. კურიოზები ხდება. აგერ ერთ თავადს ჩასძინებია და ვინ იცის, ძილში რა ელანდება; სხდომის ღრინანცელი ახლა მას ტკბილ ნანინად ჩაესმის ყურში. თავი გვერდზე გადაუგდია, სახე დაბრეცია და მძიმედ ფშვინავს. კრებაზე ამ დროს ერთი უბრალო საკითხის გადასაწყვეტად კენჭის ყრა წარმოებს, ფეხზე ადგომით. დაქანცული თავმჯდომარე მოქნარებით აცხადებს - “მომხრეებს ვთხოვ, ფეხზე ადგეს!”. დამფუძნებლები აქეთ-იქით იყურებიან - არ იციან, როგორ მოიქცნენ: ადგნენ, თუ არა. მაგრამ აგერ კოლა ორბელიანი წამოდგა ფეხზე, მიშო მაჩაბელიც ადგა... ესე იგი, ადგომა ყოფილა საჭირო, და ტკბილ ძილში წასულ დელეგატსაც მეზობელი მოურიდებლად წაკრავს მუჭლუგუნს. “რაო, რაო, ვეჟო” - დაიღრიალებს ერთბაშად გამოფხიზლებული. “ადექი, იასე, ადექი, მიშო ადგა”, - უპასუხებს მეზობელი და გამოფხიზლებული დელეგატიც ფაცხაფუცხით წამოვარდება. დაქანცულობამ ორგვარი რეაქცია გამოიწვია ყრილობის დელეგატებში: ერთნი სავსებით მოწყდნენ და გამოლენჩდნენ, მეორენი განერვიულდნენ და გაალმასდნენ, სულ მცირე წყენასა და შენიშვნასაც ვეღარ იტანენ, მაშინვე მუშტებს იღვრებენ და იარაღისკენ მიაქვთ ხელი.

ყრილობის მეოცე დღე მიმდინარეობს. კიდევ ერთი უბრალო საკითხის გამო კენჭისყრა ხდება.

- მომხრეებს ვთხოვ, ფეხზე ადგეს! - აცხადებს თავმჯდომარე.

დამფუძნებლებმა წინა რიგებს გადახედეს - არ იციან, როგორ მოიქცნენ.

წამოდგა ჩოლოყაშვილი, ადგა ჯაბადარი... ესენი ჭავჭავაძისტები არიან, მამ ადგომა ყოფილა საჭირო - და ერთი გამხდარი მოხუცი თავადიც წამოდგა. თან გვერდზე იყურება: იქითა რიგში მისი შვილი არხეინად ზის და ადგომას თითქოს არც კი ფიქრობს. მოხუცსუნდა როგორმე ანიშნოს შვილს, ადექო, მაგრამ ვერ მოუხერხებია.

- კიკო, კიკო, - დაყვირებასაც აღარ მოერიდა მოხუცი, - ადექი, კაცო, ვერ ხედავ?!
მაგრამ დახეთ შვილის თავხედობას, განძრევასაც არ ფიქრობს!

“ალბათ, მაჩაბლისტებმა გადაიბირეს!”, გაიფიქრა მოხუცმა და ერთბაშად გაგულისდა. მაშინვე მოსწყდა ადგილს, შვილთან მიიჭრა და სილა უთავაზა. კიდევ კარგი, შვილმა მოახერხა თავის შეკავება, ლოყაანთლებული ზეგე წამოხტა და მამას ხელზე ეამბორა...

იარაღიც დაატრიალეს. ეს მოხდა ყრილობის ოცდამეხუთე თუ ოცდამეექვსე დღეს. ამ ეპიზოდს ერთი თანამედროვე ავტორს თავის მოგონებაში და ჩვენც იმას მოვუსმინოთ:

“...კრების თავმჯდომარეს, რომელიც მაჩაბლის დიდი მომხრე იყო და ჭავჭავაძის მომხრეთ კი, ცოტა არ იყოს, მიდგომით ეპყრობოდა, ზედამხედველი კომიტეტის წევრმა, ჭავჭავაძის მომხრემ, რაღაც შენიშვნა მისცა შეუფერებელი, უშვერი კილოთი. თავმჯდომარემ ეს იწყინა, იუკადრისა და მიმართა თავის მომხრეთ:

- რას უყურებთო?

აქ წამოხტა თავის ადგილიდან პარტერში კოლა ორბელიანი და რევოლვერით ხელში გამოეყანა სცენისაკენ, სადაც ზედამხედველი კომიტეტი იჯდა; თან გამოყვინენ სხვებიც, იარაღზე ხელწავლებულნი. ამავე დროს სცენაზე საიდგანლაც, თითქოს მიწიდგან ამოძვრაო, გაჩნდა თავზებელალებული ლელო ანდრონიკაშვილი და ხანჯალამონეული გაეგება კოლა ორბელიანს. უსათუოდ უბედურება დატრიალდებოდა, რომ ამ დროს კორესპონდენტების ადგილიდან არ წამომხტარიყო მარდი დათა მიქელაძე და შუაში არ ჩასდგომოდა.

- ბატონო, - მიუბრუნდა იგი ორბელიანს, - მირძანდით თქვენს ალაგას, როგორც ვხედავ, თქვენ იარაღის ხმარება არ გცოდნიათ!

ყრილობის ოცდამეათე დღეს, როგორც იქნა, საკითხები ამოიწურა.

ხალხი გაბეზრდა, დაიქანცა, დაილალა. მაგრამ უკანასკნელი დღეებისათვის, როცა არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო, მაინც მოიკრიბეს ძალ-ღონე და კენჭისყრა დიდი ენერგიულობით ჩაატარეს.

ეს მოხდა 20 მაისს, ყრილობის ოცდამეათე თუ ოცდამეთერთმეტე დღეს. ადრე დილით დაიწყო კენჭისყრა და შუალამემდე გაგრძელდა. ხმების დათვლა იმავე ღამეს შეუძლებელი იყო, მეორე დღისთვის გადადეს, ყუთებს კი იმ ღამეს მცველები მიუჩინეს. კენჭისყრის შედეგმა იმედები გაუცრუა ჭავჭავაძის მომხრეებს. მაჩაბელი ხმის უმრავლესობით ისევ დარჩა დირექტორად.

ბანკის თავმჯდომარემ, მეორე დირექტორმა, რომელიც ჭავჭავაძის აშკარა ომხრე იყო, და ზედამხედველი კომიტეტის წევრებმა, რომელთა უმრავლესობა აგრეთვე ჭავჭავაძის მომხრეები იყვნენ, უარი განაცხადეს ბანკში მაჩაბელთან ერთად მუშაობაზე...

* * *

მაჩაბელი ზედიზედ ლებულობს მილოცვის ღებულებს:

«Поздравляю мученика поборника истины торжественною победою...»

«Душевно радуемся успеху искреннейше поздравляем...»

«Поздравляем выбором...»

«Пьем за здоровье дорогого вновь избранного директора...»

«Посрамление черных флагов и позорное бегство баратьери вызвали восторг...»

და ა. შ. დაუსრულებლად.

მაგრამ სინამდვილეში არავინაც არ გაქცეულა, ყველაფერი ისევ ისე ძველებური დაძაბულობით წარიმართა. მონინალმდევე პარტიამ ყრილობაზე თითქოს უარი განაცხადა მაჩაბელთან მუშაობაზე, მაგრამ ფაქტიურად მეორე-მესამე დღეს ყველანი ძველებურად მივიდნენ ბანკში.

ბანკში კი გამოცხადდნენ, მაგრამ გულხედაკრეფილი ისხდნენ და არაფერი გაუკეთებიათ. შეთანხმებულ მუშაობაზე უარი განაცხადეს.

რაც დღე გადის, მუშაობა სულ უფრო და უფრო აუტანელი ხდება. მართლაც ძალიან მძიმე მდგომარეობაა: გადამდგარი ხალხი ისევ სისტემატურად დადის სამსხურში; მოვლენ, დასხდებიან და ამრეზით უცქერენ მაჩაბელს. ბანკში არაფერი კეთდება. საქმიან ქალაქს მაჩაბელი მოაწერს ხელს, ისინი არ ადასტურებენ, ისე კი მნიშვნელოვანი საქმის გადანწყვეტა შეუძლებელია, თუ იმათაც არ მოაწერეს ხელი. იმათი მოჩვენებითი გადადგომით კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობა შეიქნა.

დაიბნა მაჩაბელი, ველარაფერს აკეთებს ვერც ბანკში, ვერც შინ. ბანკიდან გაღიზინებული ბრუნდება ხოლმე. ღამით, როცა მთელი ოჯახი დაიძინებს და სახლში სრული მყუდროება ჩამოვარება, იგი წიგნის თაროსთან მივა, შექსპირის ინგლისურ ტომებს გადმოიღებს და ფურცლავს. კარგა ხანია კალამი არ აუღია ხელში შექსპირის სათარგმნელად. ენატრება დიდი გენიოსის ჯადოქრულ სტრიქონებთან ჭიდილი. ბანკი თანდათანობით ამორებს საყვარელ საქმეს. უნდა დაინცოს “ანტონიოს და კლეპატრას” თარგმნა და არ გამოუდის, გულს ვერ უღებს. პირველი სტრიქონის თარგმნა ვერაფრით მოუხერხებია. არ აჭობებდა დროულად მიენებებინა ბანკისთვის თავი?! მაგრამ ხომ მოინდომა რმდენჯერმე და არ გამოუვიდა! რამდენი დრო ექნებოდა ლიტერატურული შრომისათვის!.. თუმცა, სჭირდება კი მშობელ ხალხს მისი თარგმანები?!.. ახლა ამამიაც ხშირად დაეჭვდება ხოლმე მაჩაბელი. აკი ბევრი რამ, რასაც იგი ხალხით და მთელის გატაცებით ჰკიდებდა ხელს, რაც მას ერის საკეთილდღეოდ მიაჩნდა, უსარგებლო ყოფილა!.. რამდენ რამეზე ააღებინეს ხელი! იქნებ ეს ლიტერატურული შრომაც ფუჭია! ჯერ ხომ მის თარგმანებს ჭეშმარიტი შემფასებელი არ ჰყოლია! მართალია, მოსწონთ მისი ენა, მაგრამ თარგმანები ორიგინალისათვის ჯერ არავის შეუდარებია. ექვასაც ძალიან ტუნდალ იმეტებენ. იქნებ უსარგებლო და ფუჭი იყოს ეს შრომა!..

და სწორედ იმ დღეებში მაჩაბელმა მოულოდნელად მიიღო ერთი საინტერესო წერილი.

“28 მაისი, 1896 წელი, ქერჩი.

ჩემო ძვირფასო მეგობარო 21, დიდი ხანია, რაც თქვენთვის წერილი აღარ მომიწერია. აქ, ქერჩში, ისეთი მოწყენილობაა, რომ მოსაწერიც აღარაფერი მაქვს. ექვსი კვირა იქნება, რაც დედა, მამა და ძმა მესტუმრნენ. ჩემმა დამ უკვე მოატარა ყირიმის ყველა საინტერესო ადგილი და მომავალ კვირას, დისავე თანხმლებით, კავკასიისაკენ გამომგზავრებას აპირებენ. ეჭვი არ არის, თქვენც გენწვევიან, თუკი ისევ თბილისში ხართ.

თქვენს მიერ თარგმნილი “იულიუს კეისრით” შეგიძლიათ იამაყოთ: ეს თქვენს გენიალობასაც ამტკიცებს და თქვენი ენის საოცარ სიმდიდრესაც. მე ხელთა მაქვს ამავე პიესის ახალი ფრანგული, გერმანული, რუსული, ბულგარული გამოცემები, მაგრამ თქვენს თარგმანს ვერც ერთი ვერ შეედრება. თქვენ ისეთი საქმე გააკეთეთ, რომ თუ თანამედროვეები ვერ გაუფასებენ სათანადოდ, შთამომავლობა დაგაუფასებთ და თაყვანს გცემთ. იმედი მაქვს თანდათანობით მთელს შექსპირს თარგმნით.

ახალ ამბებს ჩემი და გიამბობთ, როცა გნახავთ. მეც სულით და გულით მინდოდა წამოსვლა, მაგრამ ამჟამად ვერაფრით ვერ მოვახერხე.

ჩემგან გულითადი პატივისცემა გადაეცით ქალბატონ ტასოს, ქალბატონ ბაბოს; აგრეთვე კეთილ სურვილებს ვუგრზავნი ჩვენს ძვირფას თბილისელ მეგობრებს...”

ეს წერილი ორიველ ოურდროპისაგან იყო და მაჩაბელს ერთბაშად სიხარულით აეგსო გული.

ეს იყო პირველი ნამდვილი შეფასება ავტორიტეტულ და კომპეტენტურ პირისაგან. ის ორჯოფული ფიქრები, რაც უკანასკნელ დღეებში აწამებდა მაჩაბელს, ერთბაშად გაქრა. მან ხალისიანად გადმოიღო შექსპირი და “ანტონიოს და კლეოპატრას” თარგმნას შეუდგა.

მაგრამ პირველი მოქმედების დამთავრებაც ვერ მოასწრო, რომ ისევ დაბრკოლება გადაელობა, იძულებული გახდა მუშაობა შეეჩერებინა...

ბანკის საზოგადო ყრილობის შემდეგ ერთი თვეც არ გასულა, რომ მოწინააღმდეგე პარტიის წარმომადგენლებმა საგანგებო კრება მოიწვიეს. ეს სავსებით მოულოდნელი იყო მაჩაბლისათვის. კრება ძალიან მშვიდობიანად ჩატარდა, და ამ მხრივ, იგი არა ჰგავდა წინა თვეში ჩატარებულ მშფოთვარე ყრილობას. ესწრებოდნენ უმთავრესად ჭაჭაჭაძის მომხრეები და მათივე სასარგებლოდ გადაწყდა საქმე. ყრილობის დადგენილება და არჩევნები საგანგებო კრებამ უსამართლოდ სცნო და ხელახალი კენჭისყრა მოითხოვა. მაჩაბელი წინააღმდეგ გამოვიდა. “მე კანონიერად ვარ არჩეული, - ამბობდა იგი, - ყრილობაც კანონიერად მიმაჩნია. თქვენ გინდათ, რომ ბანკიდან გამაძევოთ; მე ყუთს არ დავიდგამ და ხელახლა კენჭისყრაში მონაწილეობას არ მივიღებ”.

იგივე განაცხადა დამფასებელი კომისიის წევრმა კოტე ყიფიანმა. ივანე მაჩაბელს, საერთოდ, ბევრი ულაპარაკია ამ კრებაზე. უფრო თავგამოდებით იბრძოდნენ კოლა ორბელიანი და მიშო მაჩაბელი. მაგრამ ყველაფერი ამაო იყო. საგანგებო კრება კარგად მომზადებული გამოდგა და მოწინააღმდეგე ბანკის წარმომადგენლებმა თავისი გაიტანეს. მაჩაბელმა და ყიფიანმა მართლაც არ დაიდგეს ყუთი, მიუხედავად იმისა, რომ ვანოს რამდენჯერმე სთხოვეს, კენჭი იყარეო. აირციეს ახალი დირექტორი და დამფასებელი კომისიის ახალი წევრი. მაჩაბელი ბანკიდან გარიყული აღმოჩნდა. სხვათა შორის, ყუთის დადგმა ილია ჭაჭაჭაძემაც არ ისურვა, მანაც გადაწყვიტა

გასცლოდა ბანკს, მაგრამ, დაბეჭითებითი უარის მიუხედავად, ბოლოს იძულებული გახადეს კენჭი ეყარა. ბანკის ნნ წევრმა, კოლა ორბელიანის თაოსნობით, განცადება დაწერა; “ჩვენ მონაწილეობას არ ვღებულობთ კენჭისყრაში, - აცხადებდნენ ისინი, - მაგრამ მთელი ეს “საგანგებო კრება უკანონოდ მიგვაჩნია, და უფლებას ვიტოვებთ, რომ საქმე გავასაჩივროთ...”

* * *

საქმე მაშინვე გაასაჩივრეს. იმ დღეებში კოლა ორბელიანი გაემგზავრა პეტერბურგს და საჩივარი სწორედ მან მიუტანა მინისტრს, როელთანაც მას, სხვათა შორის, პირადი ნაცნობობაც ჰქონდა.

საგანგებო კრებას ვასილ მაჩაბელი არ დასწრებია, სოფელში იყო და აღშფოთებულმა სოფლიდანვე მოწერა ძმას წერილი - მარტო ორბელიანს ნუ დაენდობი, შენ თვითონვე წადი პეტერბურგს საქმის გასარიგებლად. ამასვე ჩასჩიჩინებდნენ ოპოზიციის წევრებიც, და მაჩაბელმა გადაწყვიტა თვითონვე წასულიყო.

ახლა საქმე ეხებდოდა არა მარტო ბანკისათვის თავის დანებებას, არამედ შელახული თავმოყვარეობის აღდგენას. იმ უამრავი მოლოცვის დეპეშებისა და წერილების შემდეგ, რაც მაჩაბელს სულ რამდენიმე დღის წინათ მოსდიოდა, ყველაფერი ერთბაშად შეიცვალა და ვანო სავსებით გარიყული აღმოჩნდა. უსაქმურ ვაჟბატონებს ახალი სახითხითო მიეცათ, ოპოზიციის წევრები აღშფოთებულნი იყვნენ, მუდამ დინჯი და წინდახედული ძმაც აღშფოთებული აღმოჩნდა; “ვერ წარმოიდგენ, რარიგად აღელვებლია ხალხი იმათ საზიზღარ საქციელზედ”, - წერს იგი სოფლიდან. ცოლიც შეურაცხყოფილია და ისიც ურჩევს წასვლას...

ერთი სიტყვით, მაჩაბელი პეტერბურგს გაემგზავრა. ტასო ბავშვებიანად საჩხერეში წავიდა საზაფხულოდ.

მინისტრი მართლაც ნაცნობი აღმოჩნდა ორბელიანისა, კარგად მიიღო, სადილადაც კი დაპატიჟა (და ეს მაშინვე გამოიწერა ორბელიანმა თბილისში. ამისთანა ბედნიერ შემთხვევას როგორ გაკარგავდა!), მაგრამ გულთან მაინცდამაინც არ მიუტანია მისი საჩივარი, ბევრი იცინა და ტკბილად გამოისტუმრა. დიდი იმედები არ მიუცია, მაგრამ იმედების მიცემა რა საჭიროა, მინისტრი ხომ უბრალო კაცი არ არის, რო მიმედები ფანტოს აქეთ-იქით! მისი გაღიმება და გულიანი გაცინება სიტყვიერ ნუგეშზე უკეთესია. ეს მშვენივრად იცის ორბელიანმა, და ამიტომ დაბეჭითებით ეუბნება მაჩაბელს (თბილისშიაც ასე მოიწერს): “ჩვენი საქმე ალჩუბია, მინისტრი აღშფოთდა იმათი უმსგავსო საქციელით. ამ დღეებში განკარგულებას გასცემს და მორჩა - ჩვენს მტრებს კუდიტ ქვას ვასროლინებთ...”

მაგრამ მინისტრს, როგორც ეტყობა, დაავინწყდა განკარგულების გაცემა და აგარაკზე ისე გაემგზავრა, რომ საქმეს ოდნავადაც არ წაუნწვია წინ. საჩივარი კვლავ იმავე ჩინოვნიკის უჭრაში იდო, ვისაც ორბელიანმა ჩააბარა მინისტრის მითითებით...

მშვენიერი აგარაკები და მომხიბლავი პეიზაჟები აკრავს პეტერბურგს. რა სჯობია ზაფხულობით იქ დროსტარებას! ორბელიანმა ნაცნობ-მეგობრები გამოწახა და ძველებური გაიხსენა - ტკბილ ლხინსა და თავდავინწყებას მიეცა. დროგამოშვებით სამინისტროშიაც შეივლის, თავის “პეტერბურგელ მეგობრებთან” და, იქიდან გამოსული, მაჩაბელს ამშვიდებს; “საქმე წინ მიდის! ცოტა კიდევ და მაგათ კუდიტ ქვას

ვასროლინებთ!” თბილისში კი უფრო გაბედულ წერილებსა წერს ოპოზიციის წევრებს; “სამქე თითქმის გადაწყვეტილია, მინისტრის ხელმოწერა აკლია. მალე კუდიტ ქვას ვასროლინებთ მაგ არამზადებს! ურა! გამარჯვება ჩვენია!..”

ასეთი წერილით დამშვიდებული ოპოზიციის წევრები ზედიზედ ლხინს მართავენ და ემურებიან ბანკის ახალ მმართველობას. მაჩაბელი კი ხედავს, რომ არაფერი გამოდის. პირველად დაიმედებულ იყო, კარგად არ იცნობდა კოლა ორბელიანის დამშვიდებულ ხასიათსა და მერყევ ბუნებს. მერე თანდათანობით მიხვდა, რომ ამ საშინელი ბუროკრატიზმისა და ჩინოვნიკების ბუდიდან, სადაც განცხადების ერთი მაგიდიდან მეორეზე მიტანას თვეები სჭირდება, არაფერი გამოვიდოდა. საშინელმა ბრაზმა და სევდამ მოიცვა. ახლა მას სულის შემსუთველად ეჩვენა ეს მშვენიერი ქალაქიც, სადაც ერთ დროს სასოებით დაამთავრა უნივერსიტეტი და ჩინებული განათლება მიიღო, სადაც ეზიარა დიდი მოღვაწეების პროგრესულ იდეებს და აღიჭურვა მტკიცე რწმენით - მთელი სიცოცხლე და ენერჯია ხალხის სამსახურისათვის შეენირა...

ორბელიანი ზოგჯერ მთელი დღეებით იკარგება ხოლმე. ვანო თვითონვე შეივლის სამინისტროში, ორბელიანის “შეგობრებს” მოინახულებს, მაგრამ გადაწყვეტილი მაინც არაფერი ჩანს. ეტყობა, მინისტრ ვიტეს დაავიწყდა თავისი სიტყვა!.. მაჩაბელი წერვიულობს, თანდათან დაიქანცა, მხოლოდ ახლა იგრძნო, რომ მას წლების განმავლობაში ადამიანურად არ დაუსვენია...

“ჩემო ძვირფასო ტასო, - წერს იგი ცოლს საჩხერეში, - დიდი ხანია ასეთი გრძელი მგზავრობა არ მომსვლია და ალბათ, გადავვიჩვიე. პეტერბურგი კიდევ ისე არ მომეწონა, რომ კინალამ ვიტირე. ამ ვიწრო ოთახებში გამომწყვდეულს ჩვენი გაშლილი ბუნება რომ მაგონდებოდა... რა კარგი ვქენ, რომ თქვენი პორტრეტი წამოვიღე. აქ ცოტაოდნად მაინც თქვენს მაგივრობას მიწევს. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მომინდება ხოლმე თქვენი ნახვა. თუ ღმერთმა ქნა და კარგად გათავდა საქმე, როგორ ფრთებს შევისხამ და სიხარულით გადმოვფრინდები! სწორედ გითხრა, მომწყინდა ამდენი ვაივაგლახი და წანწალი. წრევანდელმა ზაფხულმა სულ ფუჭად ჩამიარა. მინდა, ერთი დამშვიდებით ერთი კვირა მაინც სადმე მიყრუებულ სოფელში ჩემს პატარებთან ხეების ჩრდილქვეშ გავატარო...”

მაგრამ თარ-ხმლის დაყრა არ შეიძლება, გულისთქმისა და განწყობილების აყოლა არ გამოდგება, სირცხვილია, უნდა იბრძოლოს.

“ჩემო ძვირფასო ვანო, - ღებულობს მაჩაბელი პასუხს, - ...ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ცუდი ამბით დაბრუნდე. საშინელი სირცხვილი იქნება! ყველა ელის შენს დაბრუნებს კარგი ამბით, ისინი კი ამბობენ (იგულისხმება მოწინააღმდეგეები), რომ ვერაფერს ვერ გაარიგებსო... ბავშვები საშინლად გიგონებენ. არ მეგონა, რომ აგრე მოუნდოებათ შენი ნახვა. ნიკუშკას შენი წერილი რომ მივეცი, როცა წაიკითხა, რომ “შორს წავედიო”, ამოუშვა ტირილი და ძლივს დავამშვიდე. სულ შენ გელის, საბანაოდ როცა მიდის, იგონებს, რომ “მე და პაპა უფრო კარგად ვბანაობდითო”. ელა სულ შენ მოგონებაშია, როგორც ადგება, კითხულობს «папа не приехал?» და როცა დანვება ხოლმე - «папа завтра приедет, а среди дня вдруг говорит – папу ябу». ნაღვლობს საშინლათ ნასტას და მიხას. საჭმელებს არ სჭამდნენ აქამდე, მიას გაკეთებული არ არისო;

ანგლიჩანები იყვნენ აქ ორი დღით და შეგვეხვეწეს, რომ უთუოდ კერძო გამოგვიაროსო, ჩემს ძმას უნდა კნიაზის ნახვაო...”

ბავშვების მოგონება სევდასა და ნაღველს მატებს მაჩაბელს, არის წუთები, რომ გადანყვეტს ყველაფერი მიატოვოს და დაბრუნდეს... მაგრამ არ შეიძლება. მას მოელიან გამარჯვებულს. ხელცარიელი ვერ დაბრუნდება!..

“...აქაურობაზე ნუ შეწუხდები, - წერს ვასო მაჩაბელი (მან შორიდან რა იცის, უმცროსი ძმის სულიერი განწყობილება!) - ოღონდ მანდაური საქმეები გარიგდეს... ამ ამბავს, როგორც მანანას ზეცის მოვლინებულს, ისე მოველით...”

“...თუ ღმერთი გნამთ, ნუ აჩქარდებით, - წერს ტასო, - რაკი დაიწყეთ ეგ საქმე, კიდევ მიჰყევით ბოლომდე... სულ უნდა სდიოთ მაგ საქმეს, რო სადმე კანცელარიაში არ დაიწყებდეს. გაზეთში წავიკითხეთ, რომ მინისტრი 14 ამ თვეს ნიჟნი ნოვგოროდში მიდისო, მაშინ უფრო ცქვიტად უნდა გქონდეთ ყურები, რომ არაფერი გამოგაპაროთ... რას მოეშურები, თუ საქმე სრულებით არ გათავდა?! რასაკვირველია, მე გამეხარდება შენი მოსვლა, მაგრამ თუ საქმე არ გააკეთებ თქვენ თითონ და სხვას მიანდებ, რა გამოვა!.. გუშინ ბეჟანი მოვიდა ქუთაისიდან, იქ უნახამს ერთი მეგრელი ცომაია, სოხუმის ხმოსანი, და იქ გადაუწყვეტიათ, რომ უთუოდ გთხოვონ შენ და ამოგიჩიონ В городские головы. 35000 р содержания... საშინლად მიკვირს შენი სიჩუმე. დავიჯერო არ გრძნობ, რომ საშინლად მანუხებს შენი უამბობა! ნურათრის ნუ გეშინიან, ნუ გეზარება ცუდის ამბის მონერა, ყველაფრისათვის უნდა მომზადებული ვიყოთ. შენც ნუ შეწუხდები მეტისმეტად. გახსოვდეს რუსული ანდაზები - «Терпение и труд все перетрут» и «что не делается, все к лучшему». შენ ყოველთვის მხნე იყავი და ეხლაც ნუ დაეცემი...”

მაჩაბელი მართლაც ძალიან ცდილობს მხნედ იყოს, მაგრამ საქმე არ გამოდის. სამინისტროში არ ეჩქარებათ. ორბელიანი მაინც იმედიანადაა - ჩამოვა თუ არა მინისტრი, მაშინვე ხელს მოვანერინებ, ჩემი მეგობარი ვაყვარებო. მაჩაბელი ცდილობს გაზეთის საქმეც მოაგვაროს, ბეჭდვითი სიტყვის მთავარ სამმართველოში მივა, სამმართველოს უფროსს სოლოვიოვს ნახავს და “დროების” უკანონოდ დახურვის ისტორიას უამბობს. სოლოვიოვი აღშფოთდება და თავს გაიქნევს, დიდი უსამართლობა მომხდარა, მაგრამ ახლა რაღა ეშველება, აღდგენა დაგვიანებულია, ისევ ახალი გაზეთის დაარსებაზე უნდა იზრუნოთ, ამისთვის კი საჭიროა შუამდგომლობა ადგილობრივი ხელისუფლებისაგანაო. გამოცდილმა ჩინოვნიკმა იცის, რა შუამავლობასაც მისცემს ადგილობრივი მთავრობა! ცოლისძმის, გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილის საქმეზედაც მივიდა, სინდიკატის დარსების ნებართვისათვის, და იქაც “ერთი სტოლიდან მეორეზე ძლივს გადააჩოჩებინა საქმე...”

მაგრამ მთავარი საქმე, რისთვისაც მაჩაბელი პეტერბურგს ჩავიდა, კვლავ ერთ ადგილზე იყო გაყინული. მისი “ერთი სტოლიდან მეორეზე გადააჩოჩებაც” ვერ მოხერხდა. ტყულებრალოდ დაკარგა მთელი ორი თვე!

სექტემბრის პირველ რიცხვებში იგი ხელცარიელი ბრუნდება თბილისში.

პეტერბურგში ყოფნის დორსაც არ დავინწნია მაჩაბელს თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობა. იგი იქ ხშირად ხვდებოდა ხოლემ თავის ძველ მეგობარს ანატოლი კრემლევეს, ცნობილ იურისტსა და ინგლისური ენისა და ლიტერატურის საუკეთესო მცოდნეს. ამ კაცთან მიწერ-მოწერა ვანოს ადრეც ჰქონდა. 1895 წელს მაჩაბელმა მას,

მისივე თხოვნით, “ჰამლეტის” ქართული თარგმანი გაუგზავნა. ახლა კი პეტერბურგს ჩასული მაჩაბელი აზუსტებს ზოგიერთ სადავო ადგილებს, რომლებზედაც გული მუდამ ეთანადრებოდა. 1886 წელს გამოცემულ თარგმანს 1896 წელსაც არ იფიქცებს.

ერთი თვის ჩამოსული არც კი იყო მაჩაბელი პეტერბურგიდან, რომ კრემლევისგან წერილი მიიღო, რომელიც ისევ “ჰამლეტის” სადავო ადგილს შეეხებოდა. კრემლევი უწონებს - ეს სადავო ფრაზა სწორად გაგივიაო. მაჩაბელი ამ დროს უკვე “ანტონიოს და კლეოპატრას” თარგმანზე მუშაობს. მაგრამ კრემლევის წერილმა კვლავ “ჰამლეტი” მოაგონა, ახალი თარგმანი ღროებით გვერდზე გადადო და კიდევ ერთხელ გადაიკითხა ეს დიდებული ტრაგედია, ცალკეული ადგილები, რაზედაც გული ეთანადრებოდა, ხელახლა შეადარა. უნდა, რომ შეასწოროს და მესამედ გამოსცეს. შეწორება შეიტანა, მაგალითად, ჰამლეტის ცნობილი მონოლოგის ბოლო ნაწილში.

გაბედულებას მოსაზრება უსსუტებს შუქსა
და სასახლო ძლიერ საქმეთ, დიად განზრახულთ,
წინ ელობება, - ოფელია, ჩუმად ახლა კი!

ასე ჰქონდა ეს ადგილი თარგმნილი მაჩაბელს, მაგრამ აქ ზოგიერთი რამ გამოტოვებულია, მაჩაბელი ისევ გადაიკითხავს ინგლისურ ტექსტს:

And thus the native hue of resolution

Is sicklied o'er with the pale cast of thought;
And enterprises of great pith and moment,
Whit this regardm their currents turn away.
And lose the name of action. – Soft you now!
the pair Ophelia!

გული აღარ მოუთმენს და ამ ადგილს ხელახლა თარგმნის. იქვე მიაწერს “ანტონიოს და კლეოპატრას” თარგმნის ფურცლებს.

გაბედულებას, ბუნებრივსა, ფერსა და იერს
სუსტი ნათელი მოსაზრების აყენებს მკრთალ შუქს
და სახელოვან ძლიერ საქმეთ, დიად განზრახულთ,
წინ ელობება, გზა-კვალს უბნევს, ღირსებას უსპობს.
ო, მშვენიერო ოფელია! - ჩუმად ახლა კი...” 22

იმავე წლის 1 ნოემბერს მაჩაბელმა “ანტონიოს და კლეოპატრას” თარგმანი დაამთავრა. პეტერბურგიდან ისევ და ისევ გაურკვეველი პასუხები მოდის. კოლა ორბელიანი ზედიზედ აგზავნის იმედიან დეპეშებს. მაგრამ მაჩაბელი გრძნობს, რომ სამე ისევ ერთ წერტილზეა გაყინული, და ორბელიანის ბრტყელ-ბრტყელ სიტყვებს არავითარი საფუძველი არა აქვს. მაჩაბელმა პეტერბურგიდან ჩამოსვლაც კი ვერ მოასწრო, რომ ორბელიანმა წერილი დაანია, საქმე ნამდვილად ჩვენს სასარგებლოდ წყდებაო: «HE

беспокойся,— რიხიანად წერს ორბელიანი, – ничего не упушу; не допушу, чтобы эти мерзавцы хотя бы на минуту взяли над нами верх...». ყოველ დეპუტატსა თუ წერილში ვადას ნიშნავს: “საქმე საბოლოოდ გადაწყდება დეკემბრის ბოლოს...” “მინისტრი ხელს მოაწერს იანვრის დასაწყისში...” “ყველაფერი დამთავრდება, როგორც ჩვენ გვინდა ისე, იანვრის შუა რიცხვებში...” “საგანგებო კრების გადაწყვეტილებას უსათუოდ გააუქმებენ...” “მომილოცავს, ვაჰა! გაზეთის საქმე გარიგდა...” “გაზეთის აღდგენა და ბანკში გამარჯვება ერთად ვიზიგმოთ...” და ასე შემდეგ, დაუსრულებლად.

მაგრამ გავიდა შემოდგომის თვეები, დადგა შემდეგი წლის იანვარი, თებერვალიც მოახლოვდა... საქმე კი ისევ გაურკვეველია. მაჩაბელს უკვე აღარაფერი სჯერა ორბელიანისა, უგულოდ გადაათვალიერებს მის დეპუტატს და ცივად გადაადგდებს გვერდზე მოსწყინდა, დაიქანცა... მინისტრის გადაწყვეტილების მოლოდინში სამსახურზედაც ვეღარ იზრუნა. ჯერ კიდევ გასული წლის სექტემბერში, პეტრბურგიდან ახლად დაბრუნებულს, ახალგაზრდა მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის თედო სახოკიას წერილი მოუვიდა: სოხუმის ქალაქის თავად იწვევდნენ. მაჩაბელმა მაშინ გაურკვეველი პასუხი გასცა - ჯერ ბანკის საქმე არ გადაწყვეტილა და ველოდებო; ისე კი, დიდი სურვილი მაქვს წამოვიდე და მანდ ვიმოღვაწეო, ეხლა სწორედ მაგისტანა განაპირა ადგილებშია მოღვაწეობა საჭირო და ჩემთვისაც კარგი იქნება, ცოტათი მაინც მოვისვენებო.

ეს წერილი საყურადღებოა სხვა მხრივაც. აქ აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელი, როგორც ოპოზიციის ლიდერი, ხშირად თავისი სურვილის წინააღმდეგ მოქმედებდა “სწორე გითხრათ, მეც, ჩემი სახლობაც ძალიან მონდომებულნი ვართ, რომ გავშორდეთ აქაურობას და მყუდროდ სადმე შევუდგე მოღვაწეობას, - წერს იგი თედო სახოკიას, - შევიძლებ თუ არა პირიანად მონდობილის შესრულებას, არ ვიცი, წინდანინ ვერას დაგპირდებით, მაგრამ ამაზედ კი სიტყვის მოცემა შემიძლიან, რომ ყოველ ჩემს ღონისძიებას შევასრულებ, ხალხის მონდობილობას არ ვუმტყუნო, მით უფრო, რომ ქართველობას უფრო მაგისტანა განაპირებში, როგორც სოხუმია, გვმართებს პირნათლად თავის გამოჩენა. ვიმეორებ, თუმცა სურვილი დიდი მაქვს, მაგრამ ბანკის საქმის გათავების შემდეგ შეიძლება გარემოება ისე შეიცვალოს, რომ ხელ-ფეხი შემიკრას და ქალაქიდან აღარ გამიშვას; იქნება ჩემმა ამომრჩევლებმა ბენობითად დამავალონ აქედან ფეხი აღარ მოვიცვალო, ჯერჯერობით მაინც...”

სოხუმელებმა თებერვალში ისევ შეახსენეს ვანოს ეს წინადადება, და გარკვეული პსუხი ახლაც ვერ მისცა. ისევ ბანკის საქმის გადაწყვეტას ელოდება.

გახდა მაჩაბელი, დარდობს, ღამეები არ სძინავს. უჭამაგირობამ კიდევ უფრო შეაწუხა. ოჯახს დიდი ხარჯი სჭირდება, შემოსავალი კი არსაიდან არის. და მის უბის წიგნაკში ახლა უფრო გახშირდა ფანქრით ჩანწერილი პატრია შენიშვნები: მმართველს - ვასოსი - 800, ქართველობისა - 857, სარაჯოვისა - 1438, დარიკოსი - 2000...

მოსწყინდა ბანკზე ფიქრი. ბარემ გათავდეს და სულიერთია - კარგად გათავდება თუ ცუდად. ხალხისაგან მოსვენება აღარა აქვს; ორბელიანი დეპუტატის გზავნაზე გულუხვია. ასეთივე შინაარსის დეპუტატს ოპოზიციის სხვა წევრებსაც უგზავნის ხოლმე, და ამ დეპუტატის მიხედვით ხან ბანკში გამარჯვებას ულოცავენ ნაცნობები ვანოს, ხან

ახალი გაზეთის დაარსებას; ხან თანაგრძნობის ღიმილით შეხედავენ, ხან დამცინავად მიაპყრობენ მზერას...

“ერთი სიტყვით, გათავდეს, და როგორც უნდა იყოს, სულ ერთია”, - ასე აბარებს მაჩაბელი პეტერბურგს თავის საქმეებზე გამგზავრებულ უფროს ძმას.

ვასო თებერვალში გაემგზავრა პეტერბურგში და როგორც კი ჩავიდა, მაშინვე დარწმუნდა, რომ ორბელიანი სერიოზული კაცი არ იყო. იგი წარამარა ტყუილა. მაგრამ იმდენად იყო ვასო მაჩაბელი დარწმუნებული თავიანთი საქმის სიმართლეში, რომ ეგონა, ადრე იქნებოდა თუ გვიან, საქმე უსათუოდ მათ სასარგებლოდ გადანყდებოდა. ამიტომაც პირველი მისი წერილები პეტერბურგიდან მაინც იმედიანია. ეს ბანკის საქმეებთან დაკავშირებით. ხოლო გაზეთზე მაშინვე მიხვდა, რომ არაფერი გამოვიდოდა და მიწერა კიდევ ვანოს: “გაზეთის საქმე, ვიდრემდე მანდედან გაკელის ქალაქი მოვიდოდა, ძალიან თურმე კავად იყო და სოლოვიოვიც დაპირებული ყოფილა ნებართვა მალე მიეცათ. მაგრამ შემდეგ კი, როდესაც იმის ქალაქი მიუღია, სულ გამოცვლილა... და ბოლოს უტქვამს, რომ მინისტრს არა სურს ამ წელს გაზეთის ნება მისცეს ვისმეო”.

ძმის პასუხი მძიმე იყო მაჩაბლისათვის, რადგან გაზეთზე იგი დიდ იმედებს ამყარებდა. ეს იყო ერთადერთი ძარღვი, რომლითაც მაჩაბელი კვლავ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ცენტრში აღმოჩნდებოდა!..

ვასილ მაჩაბელი ჭკვიანი კაცი იყო. იგი მიხვდა, რომ ფინანსთა მინისტრისაგანაც არაფერი გამოდნებოდა, სამინისტროს იმ საშინელ ბიუროკრატიულ აპარატს ვერაფერი შეეცვლიდა. ამიტომ ბანკის თაობაზედაც უიმედობა მოწერა ძმას, ოღონდ პირველად უფრო ფრთხილად შეაპარა: “...ჰო, კიდევ რა უნდა მეთქვა, თუნდა კიდევ რომ დაარღვიონ კრების გადანყვეტილება, ვანო, შენ ბანკში, ჩემის აზრით, დიდხანს არ გედგომება; ამისათვის ახლავე რო შეუდგე ადგილის შოვნას და სარაჯოვს როგორმე ან შენ და ან დაახლოებული პირით რომ მოელაპარაკო, ურიგო არ იქნება. შენი ჭირიმი, ვანო, ეს რჩევა მეგობრულად მიიღე და ნუ გეგონება, რომ მე იმედი არა მქონდეს ჩვენი საქმისა საკრედიტო კანცელარიაში...” ხოლო მეორე წერილში, რომელიც 10 აპრილით არის დათარიღებული, პრიდაპირ გამოუტყდება, ბანკის საქმე ნამდვილად ცუდად არისო...

თითქოს მოელოდა კიდევ ამ ცნობას მაჩაბელი, დიდად არ უმოქმედია მასზე. საბოლოოდ ჩაიქნია ხელი ბანკზე, თუმცა მთელი აპრილის და მაისის ბოლომდეც ისევ და ისევ მოდიოდა ორბელიანის იმედიანი დეპეშები:

«Постановления чрезвычайного собрания отменяются безусловно...» «Торжествую нравственным удовлетворением...» «Дело скоро разрешается конце недели сообщат поалению об отмене постановления чрезвычайного собрания это безповоротно...»

მაგრამ ორბელიანის ამ ბრტყელ-ბრტყელ სიტყვებს მაჩაბლისათვის უკვე აზრი აღარა აქვს. ომი დამთავრდა და იგი ახლა სინანულით გადახედავს ხოლმე განვლილ წლებს.

შვიდწლიანი ომი

...ლამე მშვიდობისა, ხვალ სამგზავროდ აღრიან ავდგეთ.
იულიუს კეისარი

აგერ ფურცელი გადაკეცილი; სჩანს აქამდე წამიკითხია,
სანთელი როგორ ცუდად ბუტავს!..
იულიუს კეისარი

ერთბაშად წამოიშალა შავი ღრუბლები, დასავლეთიდან დაიძრა და მთელს ცას მოედო. დაიჭექა, ელვამ ღრუბელი გააპო, სადღაც მეხი გავარდა, წამოვიდა საშინელი სეტყვა, ჩამობნელდა...

მაჩაბელმა თვალეხი გაახილა და სალამოს ბინდბუნდში ძლივს გაარჩია იქვე დივანზე მიძინებული ტასო. თავის წამოწევა სცადა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ნერწყვი გაშრობოდა და პირში სიმწარესა გრძობდა, ოფლში ცურავდა. საბნიდან ხელი გამოჰყო, მაგრამ წყალს ვერ მისწვდა, პატარა მაგიდა მოშორებით გადაედგა ტასოს. სეტყვის კაკუნი სახურავზე თანდათანობით მიწყნარდა და ერთბაშად კოკისპირული წვიმა დაუშვა. ცა ფეხად ჩამოდიოდა. ელვამ წამით ოთახი გაანათა და მაჩაბელს თვალში მოხვდა ცოლის შეჭალარავებული თმა. უსიამოვნოდ გააჟრჟოლა. გაახსენდა, რომ ამ ორი დღის წინ დიდხანს ისინჯავდა ტასო სარკეში თმას და მერე მძიმედ ამოიოხრა...

ახლაც მძიმედ სუნთქავს ტასო. დივნის კუთხეში მიყუჟულა და ჩასძინებია. მაჩაბელი მის სახე ვერ არჩევს ამ ბინდბუნდში, მაგრამ თითქოს ნათლად ხედავს უძილობით გატანჯულ, გადატეკილ სახეს. უნდოდა გამოეთვალა, რამდენი ღამე არ უძინია ტასოს, მაგრამ აერია, ფიქრს ვეღარ მიჰყვება.

“ეს არის, მაჩაბელო, შეპირებული ბედნიერება?! - ეკითხება იგი თავისთავს, - ა ექვსი წლის განმავლობაში სიმწარისა და ტანჯვის მეტი აბა რა აგემე შენს ახალგაზრდა ცოლს?! რად დაურღვიე ბედნიერება? რა ბოროტი სულივით მოევლინე! გაჰყოლოდა იმ პოლკოვნიკს, მდიდრულად აცხოვრებდა, წამდვილ ბედნიერებას მიანიჭებდა, ამდენმფოთსა და მღელვარებს არ გამოატარებდა... კაცი მარტო თავისთავზე ხომ არ უნდა იფქრობდე, სხვისა ბედნიერებაც უნდა გახსოვდეს!..”

ტასო შეიშმუშნა, იქნებ ქმრის ფიქრებმა გამოათხიზლეს, ა მოუსვენარმა სიმმარმა!

სადღაც ახლოს გავარდა მეხი. დამფრთხალი ტასო ზეზე წამოიჭრა და ქმრის სანოლთან მივარდა, სახე ახლოს მიიტანა.

- ხომ არაფერი გინდა, ჩემო სიცოცხლე? რამდენ ხანს მძინებია! რად არ გამაღვიძე? დამაცა, ლამპა ავანთო, ალბათ, წამალიც დაგიგვიანდა...

ლამპის ანთება ქმარმა არ დაანება. ქალმა პატარა მაგიდა ლოგინისკენ მისწია და წამლის შუშა აიღო, დაანჯღრია, ხელის ცეცებით კოვში მოძებნა და ფრთხილად მიუტანა ქმარს პირთან. მაჩაბელმა მოსვა და ერთბაშად ააძიგძიგა ამოიგმინა.

- აკი ტკბილიაო, გენაცვალე!

- ტკბილია. და იმიტომაც არ მსიამოვნებს. მწარეს უფრო ავიტანდი. - კვლავ წამოწევა სცადა, მაგრამ ღონე არ ეყო, - შეჩვეული ვარ სიმწარეს!..

- შენ რომ ასეთი ლაპარაკი არ გიყვარდა, ვანო!.. დამშვიდდი, გენაცვალე, ნუ აღელდები. კიდევ რამდენიმე დღე და სიცხე დაგიქრება, სოფელში წავალთ, ხომ გყვარს ფცის ხეივნებში სიარული! დაისვენებ, გამოჯანმრთელდები, კარგად გახდები, ჩვეული ენერჯია დაგიბრუნდება. ხომ იცი, რამდენი საქმე გელოდება... - თითქოს გაზეჰრებულ სეტყვებს სხვისი ხმით ლაპარაკობდეს ცოლი. მაგრამ მაჩაბელს არ ესმის.

- ტასო!

არც ცოლს გაუგონია სუსტი ხმით წარმოთქმული მისი სახელი.

- ტასო, - გაიმეორა მაჩაბელმა და წამოიწია, მაგრამ ისევ დაუვარდა თავი ბალიშზე. ცოლმა ბალიში გაუსწორა.

- ისეთი ცხელი აღარა გაქვს შუბლი, ახლა ნაკლები გექნება სიცხე. მალე მორჩები, გამოჯანსაღდები, ისეთივე ენერჯიული გახდები...

- ტასო!..

- რა იყო, გენაცვალე?

- შენ ჩემთან უბედური ხარ... ღმერთმა იცის, ბედნიერება მინდოდა შენთვის და არ გამოვიდა... ჯერ ისევ ყმანვილი ქალი უკვე გათეთრდი...

- ჭავჭავაძემ შენ გაგაშავა, მე კი გამათეთრა, - მეათედ იმეროებს ტასო თავის ხუმრობას, მაგრამ ვანოს ახლა აღარ ეცინება.

- ...ვერ შეგიქმენი ბედნიერება...

ელვამ ერთი წამით ტასოს სევდიანი სახე და ცრემლმორეული თვალები გაანათა. მაჩაბელმა ძალ-ღონე მოიკრიბა და ნერწყვის გადაყლაპვა სცადა, მაგრამ პირი გამშრალი ჰქონდა...

- ვერ მოვახერხე, - წამოახველა. ტასომ წყალი მიაშველა.

- ვერ მოვახერხე, შენთვის ბედნიერება... - ისევ წამოახველა.

ცოლმა წყალი მიაშველა და სახეზე ოფლი მოწმინდა.

- ეხლა თუ გადავრჩი, უნდა გაგშორდე, გაგეცალო... ვგრძნობ, რომ ჩემს ხელში ვერსოდეს ვერ ეწევი ბედნიერებას!.. ვერ გაიხარებ... მე უბედური კაცი ვარ. არასოდეს ის არ გამომდის, რაც მინდა... ყველაფერი უკუღმა ხდება, ჩემი სურვილის წინააღმდეგ... ვინც გულით მიყვარდა და თაყვანსა ვცემდი, მტრად გადავიკიდე... საცა მივედი, ყველგან ფრთები შემეკვეცა... თითქოს ზედმეტი ვარ ამქვეყნად...

ღანვებზე უცებ სისველე იგრძნო მაჩაბელმა. ქალი ტიროდა. აცახცახებული ხელის ცეცებით ტასოს ხელი მოძებნა, ტუჩებთან მიიტანა და ეამბორა. მერე ცეცებითვე წაიღო თავისი ხელი და ქალს ცრემლით დანამულ თვალებზე გადაუსვა.

- მინდოდა...

- ნუ, ნუღარ ლაპარაკობ, გენაცვალე! შენთვის ამდენი ლაპარაკი არ სიე. დამშვიდდი, ბედნიერება ჯერ წინ არის, რატომ ღელავ?!.. მალე მორჩები, გამოჯანსაღდები ძველი ენერჯია დაგიბრუნდება...

მაჩაბელს უნდა შეაჩეროს ცოლი, რამე თქვას, მაგრამ ხმა აღარ მოსდევს, თითქოს ენა დაება, შუბლში ერთბაშად ტკივილი მოაწვა, სახის კუნთები დაეჭიმა და მასაც ცრემლები გადმოსცვივდა...

* * *

თითქმის მთელი თვეა, სიკვდილს ებრძვის მაჩაბელი. სოფელში გაცივდა და ერთბაშად დიდი სიციხე მისცა. უბრალო გაცივება ეგონა, ყურადღება არ მიაქცია. საერთოდ არ იცოდა ხოლმე ავადმყოფობა, გათამამებული იყო. სიციხიანი წამოვიდა სოფლიდან და სახლში რომ მოვიდა, ლოგინთან ძლივს მიასწრო. უგრძობლად დაეცა. ტემპერატურა ორმოცზე მეტი ჰქონდა. ეტყობოდა, სერიოზულად იყო საქმე და მაშინვე მოიწვიეს იმ დროის განთქმული ექიმი გეგე მაღალაშვილი, რომელთანაც მაჩაბელს პირადი მეგობრობა აკავშირებდა, შორეული ნათესავიც იყო მისი.

სიციხე დიდხანს არ დაუქრა. მაჩაბლის ჯანმრთელი ორგანიზმი შეუპოვრად ებრძვის იმ დროისათვის მეტად საშიშ და თითქმის განუკურნებელ ავადმყოფობას - ფილტვების მწვავე ანთებას. გეგე მაღალაშვილი ყოველდღე მოდის; ეს ბუნებით მხიარული კაცი, ახლა შუბლშეჭმუხვნილია, ერთხელაც არ გაიღიმებს... ტასო ღამეებს უთენებს ქმარს. გახდა, უძილობისაგან გაფითრდა. შიშით შეჰყურებს ქმრის ჩამომხარ სახე და ექიმის დაბლვერილ შუბლს. ყურში ეკალივით ესობა ვანოს გახშირებული, მძიმე სუნთქვა...

მეთხუთმეტე დღეს ექიმს პირველად გაეხსნა შუბლი. ავადმყოფის მდგომარეობა გაუმჯობესდა. თანდათანობით უკეთესობისაკენ წავა საქმე; ოღონდ საშიშია, ახლა არ გაცივდეს, არ შეაბრუნოს... რამდენიმე დღეში სიციხე თითქმის გამოუნელდა, ხალისი დაუბრუნდა, მადაც გაეხსნა. ადგომა მოინდომა, მაგრამ ექიმმა ნება არ მისცა - ზედიზედ რამდენიმე დღეს ნორმალური უნდა ჰქონდეს ტემპერატურა და მხოლოდ შემდეგ შეიძლება ცოტ-ცოტა ხნით წამოდგომა.

მაგრამ მაჩაბელმა ლოგინიდან ადგილმა ვერ მოასწორ, შეაბრუნა, ერთბაშად აუვარდა სიციხე და აღარც დამქრალა.

კვლავ მძიმე და ხშირი სუნთქვა, გამოუნელებელი ოფლი, მშრალი და მწარე პირი, უმადლობა, უხალისობა, და ახლა უკვე ბეჭებში ჩხვლეთა და მწვავე ტკივილი...

კვლავ ექიმის დაბლვერილი შუბლი და გაუცინარი სახე!..

კვლავ ტასოს უძილობა, ავადმყოფის სასთუმალთან ღამეების თენება და მხოლოდ ნაშუადღევს რამდენიმე საათით ავადმყოფისავე ოთახში დივანზე მიძინება...

უიმედო, დეპრესიულმა განწყობილებამ მოიცვა მაჩაბელი. ასეთი გრძობა მას თავის დღეში არა ჰქონია. ეჭვიანი გახდა. ხვდება, რომ ექიმის გამამხნეველებელი სიტყვები მოჩვენებითია, ღიმილი - ნაძალადევი. ერთხელაც არ იკითხავს თავის ჯანმრთელობის ამბავს, მაგრამ სემნა ყოველთვის გამახვილებული აქვს, როცა მაღალაშვილი მეორე ოთახში ტასოს დარიგებას აძლევს, თუ როგორ მოუაროს ავადმყოფს. დაყურადებს ხოლმე, ცდილობს გაიგოს, ნამდვილად უნუგეშოა მისი მდგომარეობა, თუ კიდევ არის გადარჩენის იმედი. ისიც ეჩვენება, თითქოს ტასოს ზედმეტად აწუხებდეს, თითქოს ქალი რაღაცას ნანობდეს, ნერვიულობდეს. ფიქრობს, რომ მან ბედნიერება ვერ მიანიჭა თავის ახალგაზრდა ცოლს და აჯობებს, რომ გაათავისუფლოს. გაშორდეს... 23 რა თქმა უნდა, იმ შემთხვევაში, თუ გადარჩა!.. თითქოს აღარათურის ხალისი არა აქვს, მაგრამ მაინც ყურადღებით აკვირდება ყველაფერს, ცდილობს არათფერი გამოეპაროს, არათფერი დაუმალონ. აგერ ახლაც, მეორე ოთახში დიდხანს ჩურჩულებენ ტასო და მისი უმცროსი და. ნეტა რა ამბავია, - ფიქრობს მაჩაბელი, - ცოტა ხნის წინ

ფოსტალიონმა დარეკა... მერე ბაბომ ტასო გაიხმო მეორე ოთახში და რაღაცას ჩურჩულებენ.

- ტასო!.. - ნერვიულად გასძახებს მაჩაბელი და ტკივილისაგან სახე დაემანჭება.

- ტასო, - მიმართავს იგი ოთახში შემოსულ ცოლს, - რას მიმალავთ, რა მოიტნა ფოსტალიონმა?..

ტასო უარის თქმას დააპირებს, მაგრამ ბაბოს აშკარად შეეტყობა, რომ რაღაცის დამალვას ცდილობენ. იძულებული არიან წერილი შემოიტანონ და წაუკითხონ.

მწარედ ეცინება მაჩაბელს. მას აგონდება კოლა ორბელიანის დეპეშა, რომელიც ხუთიოდე დღის წინ მიიღო; საქმე კარგად არის, ერთ კვირაში ბანკის მმართველობას მინისტრის განკარგულება მოუვა საგანგებო კრების გადწყვეტილების გაუქმების შესახებო, იტყობინებოდა ორბელიანი. საკვირველი ის არის, რომ არც ის დეპეშა გახარებია დიდად მაჩაბელს და ახლა არც ამ წერილს დაულონებია. ბრძოლა უკვე კარგა ხანია დამთავრდა და მაჩაბელი არც დამარცხებულად გრძობდა თავს, არც გამარჯვებულად. მას მხოლოდ სინანული აწუხებს იმ უქმად დაკარგული წლების გამო...

ავადმყოფის მდგომარეობა თანდათან რთულდება. საქმე იქამდე მივიდა, რომ უკვე სუნთქვა უჭირს, თითქოს რაღაცა ახრჩობს. მდგომარეობა სერიოზულია და ამას მაშინვე იგძნობს მაჩაბელი, როცა მაღალაშვილთან ერთად კიდევ სხვა ექიმიც მოვა...

მიახლოებითი დიაგნოზი - ჩირქოვანი პლევრიტი, მკურნალობა - დაუყოვნებლივი ოპერაცია, ნეკნის ამოღება და გულ-მკერდის ღრუში დაგროვილი ბალდამისათვის ფილთის საშუალებით გზის გახსნა...

დაინიშნა ოპერაციის დღე - 19 ივნისი. ცოტა არ იყოს, ცხელა, მაგრამ სხვა გამოსავალი არ არის...

გამოცდილმა სამხედრო ქირურგმა ვოინომ უჩვეულო სიმარდით გაუკეთა ოპერაცია. დაიწყო სრულ ათ საათზე და თერთმეტის ათ თორმეტ წუთზე ყველაფერი დამთავრებული იყო. ამ ჯოჯოხეთური ტკივილების დროს ვანოს ერთხელაც არ დაუკვნესია. ვოინო გაკვირვებით გადმოხედავს ხოლმე ექიმებს - მაღალაშვილს, მაისურიანცს და გედევანიშვილს, რომლებიც ოპერაციას ესწრებიან და ქირურგსა შველიან. "საოცარია", ამბობენ მისი თვალები.

- У князя Мачабели какой-то особенный организм, - еубნება იგი ტასოს ოპერაციის შემდეგ, - он соткан из нервов.

დიაგნოზი სწორი აღმოჩნდა, ექიმების ვარაუდი გამართლდა. ავადმყოფმა ერთბაშად შვება იგრძნო, სუნთქვა აღარ უჭირს, მაღა დაუბრუნდა, გახალისდა, გამხიარულდა. ოპერაციის შემდეგ ერთ თვეში უკვე ფეხზე დადგა, თუმცა სისუსტე ისევ აწუხებდა და ჭრილობიდანაც სდიოდა ჩირქი.

* * *

საერთო სისუსტე დიდხანს გაგრძელდა. მაჩაბელს სიარული უჭირს. ეს ბუნებით მარდი კაცი იძულებულია ნელა იაროს, ნელა ილაპარაკოს, არ აღელდეს... თუმცა ამ მესამე პრობას ძნელად იცავს და ექიმის გაკიცხვაზე ელიმება ხოლმე, შექსპირის სიტყვები

აგონდება - "...უთხარ მღელვარე ზღვას, რომ დაცხრეს; უბრძანე მთის მწვერვალზე გააშლილ, ქარიშხალით ბორგებულ ნაძვებს, ნუ ირხევინ და ნუ შრიალებენ..."

შექსპირი ერთხელ კიდევ გადაიკითხა თავიდან ბოლომდე და ახლა უკვე მტკიცედ გადანყვიტა, ყველაფერი თარგმნოს ქართულად, ამ დიდი წმერლის ყველა პიესა. ეს, რა თქმა უნდა, ძნელია ასეთი ავადმყოფისთვის, მაგრამ უსაქოდ გაჩერება არ შეუძლია. ახლაც ზის თავის ოთახში, ხელში კალამი უჭირავს და რაღაცას წერს, მაგრამ გვერდზე გადახრილა, ხშირად დაიდებს ხოლმე ნაჭრილობებზე ხელს, მალე იღლებს, სუნთქვა გაუხშირდება, თავბრუ ესხმის... და გული მოსდის მაჩაბელს, უკმაყოფილოა ახლანდელი ნამუშევრით, გრძნობს, რომ ისეთი მადლი აღარა აქვს მის ახალ თარგმანს. მაინც არ ეშვება. "დიდი ხანია კალამი არ ამიღია ხელში და, ალბათ, გადავეჩვიე", ასე ფიქრობს, "შემდეგს პიესას უფრო კარგად ვთარგმნი".

ბაღში ბავშვები თამაშობენ, ისმის მათი ურიაშული, დამამშვიდებლად მოქმედებს მათი ხმა მაჩაბელზე. უცებ ხმაური შეწყდა და ბავშვების აჩქარებული ფეხის ხმა მოახლოვდა.

- მამი, მამი, - პირველი შევარდა ოთახში მაჩაბლის პატარა ბიჭი და სულმოუთქმელად მიაყარა რაღაც სიტყვები. - ბანკობანას ვთამაშობთ და ვანო და მიშუტკა იძახიან, ჩვენც მაჩაბლისტობა გვინდაო. ვილას უნდა ვეომოთ?!

მაჩაბელმა ვერაფერი გაუგო შვილის სხაპასხუპით წარმოთქმულ სიტყვებს. სხვა ბავშვებიც შეინვია ოთახში, პატარა ელა მუხლებზე დაისვა, მარიამ დემურის მკვირცხლოთვალეებიან ბიჭებს თავზე ხელი გადაუსვა, მიუალერსა და ასეთი აღელვების მიზეზი ჰკითხა ბავშვებს.

საქმე მართლაც ძნელი გასარიგებელი აღმოჩნდა. ბავშვებს გადაუნყვეტიათ ბანკობანა ითამაშონ, მაგრამ არაფრით არ მოხერხდა პარტიებად განაწილება. მაჩაბლის ბავშვებს ხომ ნამდვილად აქვთ უფლება მაჩაბლისტები იყვნენ, მაგრამ დემურის პატარა ბიჭებსაც მაჩაბლისტობა მოუნდომებიათ, ძალიან უყვართ ძია ვანო, არა სურთ უღალატონ და ჭაჭავაძისტები გახდნენ. ერთი წუთით მოიღრუბლა მაჩაბელი, მაგრამ ისევ მალე გაიღიმებს.

- ბანკობანა რად გინდათ, უსიამოვნო თამაშია, - ეტყვის იგი ბავშვებს, - ისა სჯობია, ჯარებად დაიყოთ და ალა-მაჰმად-ხანს ეომოთ. აკი გიამბეთ, რა საშინელი მტერი იყო საქართველოსათვის ალა-მაჰმად-ხანი; კენჭი უნდა ჰყაროთ და ხან ერთი მხარე იქნებით მტრის ლაშქარი, ხან მეორე, გული აღარ დაგწყდებათ.

ბავშვებს მოეწონათ ახალი იდეა და მხიარულად გავარდნენ გარეთ.

"აი, სადამდე მისულა საქმე!" - ნაღვლიანად ფიქრობს მაჩაბელი და, პატარა ბიჭების თავგამოდებულ მაჩაბლისტობას რომ გაიხსენებს, გაეღიმება...

დემურის პატარა ბიჭები რამდენიმე დღის შემდეგ, სხვათა შორის, "მტრის" ბანაკშიაც მოხვდნენ. მარიამ დემურია ილია ჭაჭავაძეს ესტუმრა შვილებით. ილიას ძალიან მოეწონა მკვირცხლოთვალა ბიჭები, მოეფერა და კამფეტები გამოუტანა. ბავშვებმა ზრდილობიანად ჩამოართვეს და მადლობა გადაუხადეს.

- ეჰ, თქვენ რომ იცოდეთ, ბატონო ილია, ამ ბიჭების ამბავი, საჩუქარს კი არ, სახლშიაც არ შემოუშვებდით. ესე ხომ მაჩაბლისტები არიან! - ხუმრობით უთხრა მარიამ დემურიამ ილიას.

- მაჩაბლისტები არიან?! - თითქოს დიდის შემფოთებით იკითხა ილიამ, - მაჩაბლისტები ხართ? - მიმართა მან ბავშვებს.

- მაჩაბლისტები ვართ! - მთელი სერიოზულობით და მოურიდებლობით უპასუხეს ბიჭებმა.

- არა უშავს, მე მაგათ ისეთ რამეს ვაჩუქებ, რომ ჭავჭავაძისტები გახდებიან.

ბიჭები შეთანხმებულელებივით წამოდგნენ და კამფეტები მაგიდაზე დააწყეს ცივად. ილიას გულიანად გაეცინა.

- ესენი მაჩაბელივით პრინციპის ხალხი ყოფილა! არა უშავს, იყვნენ მაჩაბლისტები, ასეთი მტკიცე ხალხი მიყვარს და პატივს ვცემ, - ილიამ ბიჭებს მიუაღერსა, მერე თავისი დიდი წიგნი გამოუტანა და დააწერინა, - ჩემს მტრებს - პატარა მაჩაბლისტებს. ძია ილია ჭავჭავაძე..." 24

* * *

მეტისმეტად ნელა მიმდინარეობს მაჩაბლის გამოჯანმრთელების საქმე და "კორიოლანოსის" თარგმნაც ასევე მძიმედ და უგემურად მიდის. აშკარად ჩანს, რომ მუშაობა არ შეუძლია, მაგრამ თავს ძალას ატანს. მთელი ზამთარი თითქმის სახლში იყო გამოკეტილი, გაციებისა ეშინოდა და გარეთ ვერ გამოდიოდა. როცა გაზაფხულდა და ცოტათი დათბა, მხოლოდ მაშინ გაბედა გარეთ გამოსვლა. თავის შავ პლედს მოისხამს და ბაღში დადის ბავშვებთან ერთად. ფიქრობს ბაღში პატარა აუზის მოწყობას, ახალი მცენარეების ჩაყრას. დიდი სიხარული იგრძნო, როცა ახალგაზრდა მეგობრის თედო სახოკიას საჩუქარი მიიღო სოხუმიდან - სხვადასხვა ჯიშის მცენარეთა ნერგები.

"ძმაო თედო, - წერს იგი საპასუხო წერილს, 1898 წლის 7 აპრილს, - დიდი ხანია მინდოდა პასუხი მომეწერა თქვენთვის, მაგრამ ავადმყოფობა მიშლიდა. ეხლა ბევრით უკეთა ვარ, ჭრილობა თითქოს მთელდება და კალმის აღებას ისე აღარ მიშლის. თქვენი გამოგზავნილი ხეები მივიღე; მეორე დღესვე ჩავარგვევინე ბაღში და აი, დღეს დავათვალიერე, რადგან ამინდმა ნება მომცა ჰაერზე გამოსვლისა. ჩაის ბუჩქის ფოთლები ჯერ კიდევ მწვანეა, ინდურ მცენარეს არა ეტყობა რა და ხურმას ორივე ფოთოლი გამოაქვს, კოკრები უჩანს. იმედია, ეს ხილები იხეირებენ და თქვენს სასოფრად დაგვრჩება. დიდად მადლობელი ვარ მოგონებისათვის, მაგრამ ვინ იცის, რამდენს შეწუხდებოდით ამაების გამოგზავნაში. შეიტყობდით აკაკის ავადმყოფობას. ქუთაისშია, თოფურიას საავადმყოფოში და ანუხებს თურმე ძალიან გულის ავადმყოფობა - грудная жаба. ეხლა უკეთ არის. ჩვენებმა მრავალი მოკითხვა გიძღვნეს. პატარები ძალიან გიმადლიან ხეების გამოგზავნისათვის. თქვენი მარად ერთგული ი. მაჩაბელი".

აკაკი წერეთლის ავადმყოფობამ ძალიან შეაწუხა მაჩაბელი. წინა თვეებში თბილისში იყო აკაკი და თითქმის სულ ერთად ატარებდნენ დროს. ვანოს დიდ სიამოვნებას ჰგვრიდა მისი სტუმრობა. მიუსხდებოდნენ ხოლმე ბუხარს, კამათელს აგორებდნენ, ტკბილად საუბრობდნენ და ცოტათი იმსუბუქებდნენ ცხოვრების სიმძიმეს და ავადმყოფობის ტკივილებს. უკანასკნელ ხანებში განსაკუთრებით დაუახლოვდა მაჩაბელი აკაკი წერეთელს; მასთან შეხვედრა და საუბარი მუდამ ენატრებოდა და ახლა მეგობრის მძიმე ავადმყოფობა რომ გაიგო, შეწუხდა, დალონდა, მოსვენება დაჰკარგა. დეპუმა გაუგზავნა იმ საავადმყოფოს პატრონს, რომელშიაც პოეტი მკურნალობდა, სთხოვდა აკაკის ჯანმრთელობის ამბავი მაცნობეთო; პასუხი

დაუგვიანეს, და კიდევ უფრო მოუსვენარი შეიქნა. “შენმა ავადმყოფობამ ყველანი საშინლად შეანუხა და მეტადრე ჩვენ: ისე შეგეჩვიეთ, რომ შენი წასვლის შემდეგ მეორე დღესვე თვალში გვაკლდი და წამდაუნუმ გიგონებდით. მორჩი და მალე დაგვხედე... მხიარულება აქაც არათურია, მაგრამ ერთად ყოფნა დიდი ნუგეშია შენუხებაში...” წერს მაჩაბელი მეგობარს იმავე გაზაფხულზე. ეშურება აკაკის ნახვას, რადგან რამდენიმე ხნის შემდეგ აბასთუმანს უნდა წავიდეს და დიდხანს ვეღარ ნახავს. აბასთუმანში წასვლას შარშანაც დაბეჭითებით ურჩევდნენ ექიმები, ოპერაციის შემდეგ, მაგრამ ხელმოკლეობის გამო ვერ მოახერხა. ახლა, როგორც იქნა შეაგროვა საამისო ფული და წასვლის წინ მაჩაბელი საქმეებს აწესრიგებს. იარაღები აყიდვინა გორის სასოფლო-სამეურნეო სინდიკატისათვის და თავის ცოლისძმას გაუგზავნა, რომელთანაც ერთად იგი სინდიკატს განაგებს. ახლა ცოლისძმას ელოდება, რომ ყოველგვარი საქმეები სინდიკატისა აუხსნას და ჩააბაროს. ბავშვები წინასწარვე გაგზავნეს სოფელში. ტასო უკვე ალაგებს წასაღებ ნივთებს. მაჩაბლს ხელში დაუჭერია თავისივე თარგმნილი “კორიოლანოსი” და ვეღარ გადაუნყვეტია - წაიღოს დასაბეჭდად “მოამბის” რედაქციაში - თუ არა. გული ეთანაღრება, გრძნობს, რომ მის წინა თარგმანებს ვერ შეედრება, ტასო ურჩევს, უსათუოდ წაიღეო, - “მუდამ ასე გეშინია ხოლმე, სანამ დაიბეჭდებოდი, მერე კი ყველას მოსწონს...” - ეუბნება იგი ქმარს. და მაჩაბელიც ხელს ჩაიქნევს - “დაე, იყოს ერთი პეისა შედარებით სუსტი, შემდეგ გამოცემებში გავასწორებ”. მიაქვს რედაქციაში.

უკვე 24 ივნისია და თბილისში საშინლად ცხელა, სუნთქვა სჭირს. მაჩაბელი ნელა მიდის, გაოფლიანებისა ეშინია. ქუჩაში ნაცნობები ხვდებიან და გადარჩენას ულოცავენ. “საოცარია ხალხის საქმე, - ფიქრობს მაჩაბელი, - უნდაყთ, რომ უსათუოდ რაღაც გასიამოვნონ და მოგილოცონ. აქამდე ბანკში გამარჯვებას მილოცავდნენ, ახლა გადარჩენას მილოცავენ...”

რედაქციას აღუთქვა, რომ, აბასთუმნიდან დაბრუნებული, შექსპირის ახალი პეისის თარგმანს მოიტანდა.

რაც უფრო ახლოვდება აბასთუმანში წასვლის დრო, მით უფრო მეტ მღელვარებასა და სიხარულს გრძნობს. რაღაც საოცარი იმედი აქვს ამ ზაფხულისა. სჯერა, რომ წამდვილად გამოჯანმრთელდება, სჯერა და უხარია. ოთახის დაქირავება უკვე დაავალა აბასთუმანში მომუშავე ექიმს, დღე-დღეზე ელოდება პასუხს და მაშინვე გაემგზავრება კიდევ.

25 ივნისს ბანკიდან სინდიკატის ფული გამოიტანა, 12.000 მანეთი, და მაგიდის უჯრაში შეინახა. ეს ფულიც ცოლისძმას უნდა ჩააბაროს, რომელიც ხვალ თუ ზევ ჩამოვა სოფლიდან. 25 შინ რომ დაბრუნდა, გული სიამით აევსო, ქუთაისიდან ახალჩამოსული აკაკი დახვდა. ორი მძიმე ავადმყოფობა გამოვლილი მეგობარი მხიარულად შეხვდა ერთმანეთს.

ჯერ ბაღში თამაშობენ ნარდს, იქვე ისაუბრეს, როცა შებინდდა, სახლში შევიდნენ და ახლა აქ განაგრძეს თამაში. აცნობენ ერთმანეთს თავიანთ გეგმებს. ეს უმთავრესად მათ ლიტერატურულ მუშაობას შეეხება. აკაკის უხარია, რომ მეგობარს ასე იმედიანსა და მხიარულს ხედავს. ზამთარში უფრო დაღონებული იყო. დიდი გეგმები აქვს მაჩაბელს: ახლა, აბასთუმანში, თავისუფალი დრო ბევრი ექნება, აპირებს წერილების დანერას თეატრზე და საერთოდ, ხელოვნებაზე, უფრო ნაყოფიერად გააგრძელებს

შექსპირის თარგმნას... აკაკი სიტყვას შეაპარებს, დროა საკუთარი ნაწარმოებებიც წერო, და მაჩაბელს ეშმაკურად ელიმება: ეტყობა, თვითონაც ფიქრობს ამას.

ათ საათზე ვახშამი შემოიტანეს. იქვე გაშალეს პატარა სუფრა. მაჩაბელს არ უვახშამია, მხოლოდ მანონი შეჭამა ცოტა. მერე მეგობრები აივანზე გავიდნენ, ტასო კი საკერავს მიუჭდა. აივანზე საკმაოდ გრილოდა, მტკვრის ნიაფი მოდიოდა, და მაჩაბელმა პლედი მოატანინა. გარეთ უკვე ღამის სინყნარე გამეფებულიყო, შორიდან კანტიკუნტად ისმოდა ძაღლების ყეფა. ქუჩაში უხალისოდ დააბოტებდა მორიგე პოლიციელი.

- რომელ საათამდე მორიგეობ, ძმობილო? - ჩასძახა მაჩაბელმა. უყვარდა უბრალო ხალხთან გამოლაპარაკება.

- დილის ექვს საათამდე, კნიაზ, - უპასუხა გამოცოცხლებულმა პოლიციელმა და გაქვავებულივით დადგა, ერთ ადგილას გამოჭიმული, კიდევ ელოდა გამოლაპარაკებას, მაგრამ რაკი აღარაფერი უთხრეს, უკამაყოფილოდ განაგრძო გალიაში გამომწყვდეული დათვივით ბატბატი...

ოთახში შემობრუნდნენ და ისევ ნარდი გააჩაღეს. მაჩაბელმა ერთბაშად დაქანცულობა იგრძნო, სტუმარს ბოდიში მოუხადა, ღამე მშვიდობისა უსურვა და თავის ოთახში გავიდა. ნარდის თამაში ტასომ და აკაკიმ გააგრძელეს.

რამდენიმე ხანს კიდევ ისმოდა კამათლების ჩხრიალი და მერე მიწყნარდა. ეტყობა, აკაკი თავის ოთახში გავიდა დასაძინებლად. მერე ერთ ხანს ტასოს ოთახიდან საკერავი მანქანის ხმა გამოდიოდა, ბოლოს ისიც მიწყნარდა. ბალიდან ჭრიჭინობლის გაბმულ ჭრიჭინი ისმის. შორიდან მტკვრი სნიაფს ძაღლების კანტიკუნტი ყეფა მაოქვს. კარგა ხნის შემდეგ დაგვიანებულმა ეტლმა ჩაიარა. დიდხანს ისმოდა მისი ბორბლების ყრუ გრუხუნი. ისიც მიწყდა. ბუნება მოიცვა დიადმა ღამის სინყნარემ...

აგერ შუალამემ მოაღწია და მაჩაბელს მაინც არ ეძინება, ლოგინში ბორგავს, ტრიალებს... თითქმის მთელი ღღე არ დაუსვენია, საშინლად დაიქანცა ,მაგრამ ძილი მაინც არ ეკარება. ზოგჯერ ასე იცის ხოლმე, ზედმეტად რომ გადაიქანცები, ძილი გაგიტყდება. გაჰყურებს ჩაბნელებულ ფანჯრიდან ზეცას და ვარსკვლავთა ციმციმს აკვირდება... ვინ იცის, იქნებ ერთ-ერთ იმ ვარსკვლავზე, ამგვარსავე სახლში, წევს მეორე მაჩაბელი და ძილგატეხილს ასეთივე მოუსვენარი ფიქრები ანუხებენ!.. “ბევრი რამ ხდება, ჰორაციო, ცათა და ქვეყნად...” - აგონდება ჰამლეტის სიტყვები. მერე უცებ თავისივე ლექსი გაახსენდა, ახალგაზრდობაში დანერვილი, და გაეღიმა.

“იქნება იყოს იმისთანა ვარსკვლავი ცაზედ,
რომლის ბედი ამ მიწის ბედს არ ერჩეოდეს;
იქნება ახლა ჩემებრ კაცი ცხოვრობდეს მასზე
და რასაც ვფიქრობ ეხლა, ისიც იმას ფიქრობდეს...”

ამ ლექსმა სამშობლოში დაბრუნება მოაგონა, პირველი მოღვაწეობის დღეები, “ივერია”, “დროება”...

ლოგინიდან წამოდგა და მაგიდასთან მივიდა. სანთელი აანთო, ფანჯარა უფრო ფართოდ გამოაღო. სკამზე ჩამოჯდა. ფანჯარასთან აღმართული ნაძვის ხის ტოტი ლაის ოთახში შემოიჭრეს, ნაზად არხევს ნიაფი. მაგიდაზე უწესრიგოდ მიმოხნეულ ქაღალდებს გადახედა მაჩაბელმა. სწორედ დღეს არჩევდა აბასთუმანში წასაღებ

ხელნაწერებსა და წიგნებს... უცებ თვალში მოხვდა “ანტონიოს და კლეოპატრას” ხელნაწერი. აილო და პირველსავე გვერდზე ამ რამდენიმე წლის წინათ ფანქრით მკრთალი მინაწერი წაიკითხა - “რ. და ჯ. - 88 გვერდი”...

“რ. და ჯ. -88”, ჩუმად ჩაილაპარაკა მაჩაბელმა. მოაგონდა, როდის დაწერა მან ეს. რამდენი ხანია ფიქრობს “რომეო და ჯულიეტას” თარგმნას, მაგრამ დღემდე ვერ მოუხერხებია. ეს პიესა სანეტარო მოგონებებს უკავშირდება, მის გულში ყველაზე ფაქიზ სიმებს აუღერებს. “მაშ რომ გითარგმნოთ, სიყვარულით ითამაშებთ?” - “მთელის გატაცებით!..” - “მით უფრო, რომ ჩემი თარგმანი იქნება, არა?” - “მით უფრო, რომ თქვენი თარგმანი იქნება!..” თითქოს ახლაც ყურში ჩაესმის. მაჩაბლის გაყვითლებულ სახეს ვარდისფერი გადაურბენს, სუნთქვა გაუხშირდება, გული აუჩქროლდება. “შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარული!” “შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა, ერთი ზღაპრისა არ იყოს!..”

რა ჩქარა გაირბინა დრომ! რა ეფემერული ყოფილა ბედნიერება!.. მაჩაბელი შექსპირის ტომს გადმოიღებს, უნდა ახლავე დაინყოს ამ ტრაგედიის თარგმნა, რომელიც მის ახალგაზრდობას, პირველ მარცხიან სიყვარულს უკავშირდება... ახლავე, პირველ რიგში უნდა თარგმნოს მან ეს ტრაგედია... ათრთოლებული ხელებით გადაშლის წიგნს, კალმისტარს მოიმარჯვებს, მოემზადება... “two housesolds, both alike in digning... from ancient grudge break to new mutiny...”²⁶ - კითხულობს მაჩაბელი, მაგრამ ზედმეტად აგზნებულა და კალამი აღარ ემორჩილება, ხელი უკანკალებს. აგონდება პეტერბურგიდან სამშობლოში დაბრუნება. პირველი შეხვედრა საფაროვის ქალთან. მაშინ სულ ახალგაზრდა იყო, ენერგიითა და ჯან-ღონით სავსე. რა გულუბრყვილო იყო!.. სამშობლოსა და ქალის სიყვარული ერთმანეთს დაუპირისპირა!.. მაშინ, როდესაც ამ ორ გრძნობას ერთმანეთი უნდა შეევესო; ერთი მეორეს ლაზათსა და ხალისს შემატებდა!.. ეჰ, სრულებით ახალგაზრდა იყო მაშინ მაჩაბელი, გამოუცდელი, გულუბრყვილო!.. რამდენი რამ შეიძლებოდა უკეთ წარმართულიყო! ნეტა ახლა მისცა ის ენერგია, უფრო ბრძნულად მოახმარდა მამულს, მშობელ ხალხს! მაჩაბელს აგონდება სერგეი მესხთან გამოთხოვება. მაშინ ის და ყაზბეგი ერთად ისხდნენ და სამშობლოს კეთილდღეობაზე საუბრობდნენ!.. რა უდროოდ მოხუცდა და დაიღუპა სერგეი მესხი!.. რა უბედურად დაასრულა სიცოცხლე ყაზბეგმა. მაჩაბელს თავი დაუმიძიდა, გონება დაეხინდა... გაჭირვებით წამოდგა და ძლივს მილასლასდა ლოგინთან...

* * *

“ნეტა რა დრო იქნება?” ფიქრობს ბურანში წასული მაჩაბელი, მაგრამ ვერ მოუხერხებია თავი გადასწიოს და სკამზე საათს დახედოს. სანთელიც ანთებული დარჩენია და იმასაც ვეღარ ახერხებს, რომ გადასწვდეს და ჩააქროს. თითქოს უხიალვი ძალა ბორკავს; სახეზე ალმური ედება, მთელი სხეული უხურს, იწვის. ცეცხლი ეკიდება, თავბრუ ესხმის, პირი გაუშრა, საშინელ სწყურვილსა გრძნობს, მაგრამ ვერ ამდგარა და წყალი ვერ დაუღევია!.. თავის წამონწევას ცდილობს, და ვერ ახერხებს. “ნეტა სიმმარში ვარ?” ფიქრობს ბურანში წასული მაჩაბელი, მაგრამ ფიქრსაც კი ვერ მიჰყვება ბოლომდე... ნეტა მართლა ხედავს კარებში ვიღაც მწითურ, წონოლა კაცს, რომელიც ანიშნებს, გაომყევით, თუ ეჩვენება?!.. თავს ძალა დაატანა, თვალეხი

ფართოდ გაახილა... ოთახს ოდნავ ანათებს სანთლის მკრთალი შუქი, ღამის მყუდროებაში გარკვევით ისმის საათის სუსტი წიკნიკი. პატარა პეპელა სანთელს ეთამაშება და მისი უღონო ფრთების ნიაფი ოდნავ ატოკებს სანთლის ალს. კარები დაკეტილია, დერეფანში ჩამიჩუმი არ ისმის. ბუნება მოუცავს ღამის დიად სინყნარეს... მოჩვენება ყოფილა!...

მაჩაბელი ოფელში ცურავს, სახეზე ალმური ედება, სხეულზე თითქოს ცეცხლი ეკიდება... ძალ-ღონე მოიკრიბა და თავი წამოსწია, წამოდგა, სურასთან მივიდა, ცარიელი დახვდა. სული ეხუთება, ღამის დაიხრჩოს! შანდალს მოჰკიდა ხელი და აივანზე გავარდა, გადაიხედა... მაგრამ ეს რა მოსდის?! საშინელი შიში იგრძნო, სიბნელისა და უსასრულობის შიში! მთელს სხეულში უსიამოვნო ჟრუანტელმა დაუარა, სახე შეეშალა, ხელი აუცახცახდა...

მის წინ უცებ გაჰქრა სინათლე და ახლა გარკვევით ხედავს სამყაროს ვეებერთელა სხეულების სრბოლას. ერთბაშად დაირღვა ღამის მყუდროება და სივრცეში მსრბოლი გოლიათი პლანეტების მოძრაობის ყურისწამლები ხმაური ახშობს სმენას... შიშის გრძნობა თანდათან შეცვალა უცნაურმა ალტკინებამ. მაჩაბელი არაადამიანურ ძალასა გრძნობს, სახეზე ალმური ედება, სხეულს ცეცხლი ეკიდება, თავბრუ ესხმის. თითქოს თვითონაც შეერია ამ გოლიათი ცის სხეულების სრბოლას. სწრაფი ნაბიჯით გამობრუნდა, ისეთი ნაბიჯით, როგორც მხოლოდ მტკიცე გადაწყვეტილების დროს შეიძლება ჰქონდეს ადამიანს, და თავის ოთახში შევარდა...

ოთახიდან გამოჭრილი სინათლის მოთარფატე მკრთალი შუქი ერთ ხანს კიდევ ანათებდა ფანაჯრასთან მდგარ ნაძვის ხის ტოტებს. მერე თანდათან წაერთვა ძალა ამ შუქს, საცოდავად აფარფატდა და ჩაქრა.

ეპილოგი

სად უნდა იყოს ახლა იგი, ნეტა ვიცოდე!
ანტონიოსი და კლეოპატრა

თბილისში, მტკვრის სანაპიროების გასწვრივ მცხოვრები ხალხი მთელი ორი კვირის განმავლობაში მწუხარებით შესცქეის ერთ შუახნის წვერულვაშიან კაცს, რომელიც გათენებამდე გამოდის მდინარის ნაპირას და შუალამემდე დადის... მუშტაიდის ბალიდან მოყოლებულ, ორთაჭალის ბალამდე ჩავა, გასცდება კიდევ ორთაჭალას, სოლანლულამდე ჩააღწევს და ისევ უკან გამობრუნდება. ხან ერთ ჯგუფს მიადგება დაქირავებული მეთევზეებისა, ხან მეორეს...

მაგრამ ამაოდ.

ზოგჯერ მეთევზეთა და მკურავთა რომელიმე ჯგუფი დამხრჩვალის გვამს ამოათრევს წყლიდან და მაშინვე ამ კაცთან აფრენენ პატარა ბინს. ისიც მიეშურება, მივარდება, გვამს გულის ფანცქალით ათვალიერებს, თან ცახცახებს...

მაგრამ ამაოდ...

არც ეს არის.

- იქნებ გეშლებათ, კნიზ, ვერა სცნობთ... - მიმართავს მეთევზე. - დამხრჩვალის გვამი ძნელი საცნობია!...

მეთევზემ არ იცის, რომ ეს შეუძლებელია. არ შეიძლება, რომ ამ კაცს შეეშალოს. იგი ყოველ პატარა ნაკვოს, პატარა ნიშანს იცნობს იმისას, ვისაც ეძებს. გულდათუთქული გამობრუნდება და ისევ მდულარე ცრემლების ფრქვევით განაგრძობს ძებნას. ხალხი გრძობს, რა ცვეცხლი ტრიალებს მის გულში და მწუხარე თანაგრძობით შეჰყურებს... ვინ იცის, რას იფქრობს ეს კაცი; ძნელი გამოსაცნობია, რა ეპიზოდი აგონდება ახლა იმის ცხოვრებიდან, ვისაც დაეძებს და ვერ უპოვნია, რადგან მის გონებაში, დღეში რამდენჯერმე, ეფემერულის სისწრაფით გაირბენს მთელი ცხოვრება იმ უბედური ადამიანისა... ხანდახან მწარედ იკვნეტს ხოლმე ტუჩებს - ეს სინანულია: იქნებ ისეთი რამ დაუშალა ცხოვრებაში, რასაც ეხლა გულდანყვევით ნანობს, იქნებ რაიმე გულისწადილი არ შეუსრულა! ზოგჯერ ცვეცხლი გაიფლავებს მის თვალებში - ეს მრისხანებაა! ამ დროს იგი ფეხს ააჩქარებს და უჩვეულო სისწრაფით მიჰქრის, თითქოს ვინმეს ისდევდეს. ზოგჯერაც მის სახეს უწყინარი ღიმილი გადაეფინება და წუთით გაქრება შუბლთან თავმოყრილი ხაზები - ეს ბავშვობის ტკბილი მოგონებაა...

ასე გრძელდება ყოველდღე... ზოგჯერ ამ კაცთან სტუდენტებისა და მსონალები სმთელი ჯგუფი მივა, დახმარებას შესთავაზებს. ახალგაზრდები თვითონვე მოედებიან მტვარს, მაგრამ ამაოდ...

ქალაქის ქუჩებში ხშირად შეჯგუფდება ხოლმე ხალხი. ახლაც ერთ ჯგუფში ვილაცას გაზეთი გაუშლია და ხმამაღლა კითხულობს - “დღეს უკვე მეშვიდე დღეა, რაც ვერ უპოვნიათ თავ. მაჩაბელი. ამდენი ხნის მოუძებნელობის გამო თბილისში ათასი ლეგენდა და მითქმა-მოთქმა შეითხზა... ყველგან, სადაც კი ტელეგრაფის მავთულია, დეპეშით აცნობეს, რომ თავ. მაჩაბელი იქნება ვინმემ დაინახა... მტკვარში ეძებენ ორმოცი ვერსის მანძილზე... გუშინ და გუშინწინ 200 პოლიციელი თუ ცხენებზე, თუ ფეხით პოლიციისტერის ბრძანებით დაეძებდნენ მთელს ქალაქში და ქალაქის მიდამოს ყვეალ ხევებზე, ღრეებში, მაგრამ კიდევ ვერას გახდნენ...” “ყველა თბილისის გარშემო ხევები, ბალები გაჩხრიკეს და არავითარი ნიშანი არა ჩანს... - კითხულობენ მეორე ჯგუფში, - დღეს მერვე დღე არის და კიდევ ვერ გაუგიათ, თურა მოუვიდა თავ. მაჩაბელს... გასაკვირველია ასეთი ამბავი: კაცი, რომელსაც თითქმის მთელი თბილისი იცნობდა, დაიკარგოს ისე, თითქოს ნემსი იყოს...”

უსაქმური ადამიანები ახლაც არ ჰკარგავენ ხელსაყრელ შემთხვევას და ათასგვარ ჭორებს ავრცელებენ... ხალხი გულწრფელად სწუსს...

აგერ, ოლღას ქუჩაზე ფოსტალიონი მოეშურება, ხელში ერთი წერილი უჭირავს და კი არ მიდის, მიჰქრის. უცნაური ამბავია, მთელი კვირა გაივდა იმ უბედურების შემდეგ და ისევ მაჩაბლის სახელზე მოდის წერილი. იქნებ რა ამბავია! სადარბაზო კარებიდან შესვლას ფოსტალიონი მოერიდება, წილკნის ქუჩაზე შეუხვევს და უკანა ეზოდან მიადგება სახლს. წერილს მსახურს გადასცემს. თვითონ იქვე კუთხეში მიიყუყუება. ამბავს ელოდება. მსახური ხალხით სავსე ოთახში შევა. დამწუხრებული ქალი, ვინ იცის, მერამდენედ უამბობს ამ ცნობისმოყვარე საზოგადოებას ავადმყოფობის ყველა

დეტალს. ქალი უცებ გადაიკითხავს წერილს, ამოიხრებს, ცრემლები გადმოსცვივა და ქალაქი ძირს დაუვარდება. ახლობლები წერილს მისცვივდებიან და წაიკითხავენ: “ძმაო ვანო, თქვენი წერილის პასუხი ვამჯობინე გაცნობით წერილითვე. მთელს აბასთუმანში სამს ალაგას ვნახე ისეთი ოთახი, როგორც თქვენ ვნებათ. იძლევიან ოთახს სეზონობით ათი თუმნიდან თხუთმეტ თუმნადე. უმოსამსახუროთ და უსამოვროთ. ოთახები მივარდნილ, უკანა ადგილას არიან, უსუფთაო, მოუწყობელი და უმარჯვო... ავტოფსკის დაჩაბე არის ოთახი, მაგრამ ნესტიანი და ბნელი, არ ვარგა, ამისათვის ვამჯობინეთ გასტინიცაში; მე მიცემული მაქვს, ფაფუკი სავარძელი და სკამი ერთიც არ არის... თქვენი პატივისმცემელი სპირიდონ ვანაძე. 29 ივნისი, 1898 წ. აბასთუმანი...”

წილკნის ქუჩის მეორე თავში ორსართულიანი სახლი დგას. აქა ცხოვრობს გამოჩენილი ქართველი მსახიობი ქალი. ახლა იგი თავის ოთახში გამოკეტილა, მაგიდას მისჯდომია და ქალაქებს ათვალთვრებს. ეტყობა, მწუხარე მოგონებებთან უნდა იყოს დაკავშირებული ეს ქალაქლები, რადგან ქალი ყოველი ფურცლის აღებაზე მოიღრუბლება, ამოიხრებს... კითხულობს მაგრამ თვალეებზე მომდგარი ცრემლები ხელს უშლის. ქალაქის ერთი ფურცელი ურო დიდხანს გაუჩერდება ქალს ხელში. “აი საკმელას ბალახი, - კი არ კითხულობს, ზეპირად ამბობს ამას ქალი, - ეს ნიშნავს, არ დამივიწყო. გთხოვ, ჩემო საყვარელო, არ დამივიწყო, ავერ კიდევ ქვეყნისგულა, გულიდა არ ამომილო... აი, კამა შენთვის და ღილილოები... მინდოდა იაც მომეცა, მაგრამ სულერთიანად დაჭკნა...”

ცრემლები და ყელში მოზღვავებული ნაღველი ხმას წაართმევს ქალს. დიდხანს ტირის იგი ჩუმად... “შვიდ წელიწადში ერთხელ მოგივლის ხოლმე სიყვარული”, - ჩურჩულით ამბობს ქალი, - “შვიდ წელიწადში ერთხელ მაინც გამეხსნას ცა...” - თითქოს შორეული უდაბნოდან ჩაესმის ეს სიტყვები...

“ივერის” რედაქტორს ახირებული ჩვეულება აქვს: ჩაიკეტება ხოლმე კაბინეტში, მთელ ღამეს თეთრად გაათენებს, პაპიროსს აბოლებს, და სტატიებსა წერს. ვერც კი ამჩნევს, რომ ოთახი თამბაქოს კვამლით არის სავსე, გარედან შესული კაცი შეიძლება ერთბაშად გაიგუდოს. ახლაც ზის და გაზეთისათვის მონინავე სტატიას ამზადებს. გუშინ ნაშუადღევს რომ ჩაიკეტა, ჯერაც არ გამოსულა. თანამშრომლები კარებთან დაფუსფუსებენ, მაგრამ შესვლას ვერაფერ ბედავს, ეშინიათ ხელი არ შეუშალონ... თან სტატიაც საჩქაროა, ახლაც უნდა გაიგზავნოს სტამბაში. რა იციან, რომ რედაქტორს ჯერ ერთი ბზკარიც არ დაუნერია, თუმცა მთელი ღამე თეთრად გაათენა!.. გადაუშლია “მეფე ლირი” და კითხულობს. წაიკითხავს ერთ სტრიქონს, ან ერთ მონოლოგს, და ფიქრობს... საათობით ფიქრობს, ნერვიულად აბოლებს პაპიროსს და ფიქრობს... ეტყობა, ყველა სტრიქონი რაღაც მოგონებს აღძრავს მასში: “ემმაკეულნ სალმობანო, წარვედით ჩემგან და შენც, ნაღველა, გულს მომდგარო, ძირსვე დაემვი...” - ჩუმი ხმით კითხულობს რედაქტორი, ხოლო გონებაში ათასი სტრიქონი ცოცხლდება: “ნაღველი ყელში მომეჭინა და გვემა მომდის... ყელთმობჯენილო სალმობანო, ნუ დამახრჩობთ მე... ნაღველა გასკდა და ბაღდაში გულს გადამესხა...” რედაქტორს ცოცხლად წარმოუდგება პაპიროსის კვამლით გავსებული პატარა ოთახი, მაგიდას ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, მწვანეთვალეებიანი კაცი მისჯდომია და წიგნს ჩაჰკირკიტებს,

ოთახში საათის მონოტონური ტაკატუკი ისმის, მეორე კაცი ლოგინზე წამოწოლილა და გაზეთს კითხულობს, გარეთ ცრის შემოდგომის გულისგამანვრილებელი წვიმა...
 კარებზე კაკუნი გაისმის. “შემოდით”, გასძახებს რედაქტორი და “მეფე ლირს” სწრაფად გადააფარებს ქალაღდებს - არ უყვარს თავისი გულისპასუხის სხვისთვის გაზიარება, გულჩათხრობილი კაცია. კარები გაიღება. ოთახში ბოლქვებად დაგროვილი კვამლი ერთბაშად გაიწევეს კარებისაკენ და რედაქციის თანამშრომელს სახეში ეცემა... იგი უნებურად აიქნევეს ხელს კვამლის მოსაშორებლად... მაგიდას მიუახლოვდება. რედაქტორი ქვემოდან ახედავს. გაზეთის თანამშრომელი უხმოდ შეჰყურებს რედაქტორს დაღლილ, სევდიან თვალებში; ვერ უბედავს სტატია მოსთხოვოს, ელოდება, თვითონვე მომცემსო. რედაქტორიც ელოდება, რომ რაღაც ახალს იტყვის თანამშრომელი. იმას, რაზედაც ახლა ყველა ლაპარაკობს ქალაქში, და რაზედაც მას არავისთან არა სურს ლაპარაკი. მაგრამ თანამშრომელი სდუმს; თითქოს ხვდება რედაქტორის ფიქრთა დენას, და მაინც ვერაფერს ეუბნება, არც არაფერი აქვს სათქმელი...

“კიდევ ვერ უნახავთ!” - გადანწყვეტს რედაქტორი და თავს ნაღვლიანად ჩალუნავს.

შინაარსი

ჯოხისცხენიანი მხედარი

ტო სეე – ВИДЕТЬ, ტო ჰეარ – СЛЫШАТЬ

მამულო საყვარელო

მონა თუ მეტოქე

“შიდწლიანი ომი”

“რ. და ჯ. - 88”

ეპილოგი

1 ეს სიტყვები ივანე მაჩაბელს ეკუთვნის.

2 ეს წარმოდგენს ნაწყვეტს ცნობილი მიმართვისას, რომელიც ბატონყმობის გაუქმებასთან დაკავშირებით შეადგინა ქართველ მემამულეთა ერთმა ჯგუფმა. ხოლო ოცდამეცხრე გვერდზე მოტანილი სიტყვები: `მოვიდა ჩვენზედ წარღვნა~ და ა. შ. ამოღებულია გრიგოლ ორბელიანის კერძო წერილიდან.

3 ფარსადან მაჩაბლსი თხზულებანი `ჩარ დავრიშიანი~, `ცხენის მოვლა-წვრთნისა და წამლობის წიგნი~ ადკულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

4 ნაწყვეტი ნიკო ნიკოლაძის სტატიიდან, რომელიც `კოლოკოლში~ იო გამოქვეყნებული, ამოღებულია ნიკოლაძის თხზულებათა I ტომიდან, რომელიც სიმონ ხუნდაძის რედაქციით გამოვიდა.

5 ეს სიტყვები ი. მანსვეტაშვილს ეკუთვნის.

6 წინა ნაწილში, სხვა კონტექსტში, ვანოს ეწერა - `უცხო ქვეყნის ხალხი~, მაგრამ უმიკაშვილს წაუშლია და `უცხო ქვეყნელებად~ გადაუსწორებია. მეორე ნაწილში ვანოც ასე წერს.

- 7 ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, რომ მასწავლებელმა ეს სიტყვა გაუსწორა; ეტყობა, ამ შემთხვევაში მონათვე არ დაეთანხმა და ისევ თავისებურად წერს.
- 8 ჯერ დაუნერია `სიკვდილის მომცემი~, მაგრამ მერე მასვე წაუშლია და `მომაკვდინებლად~ გადაუსწორებია.
- 9 დაუნერია `წყურვილი~, მაგრამ რატომღაც `სურვილად~ გაუსწორებია.
- 10 ეს ძმის დახასიათებაა.
- 11 საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია ვასო მაჩაბლის წერილი ტასო მაჩაბელთან, საიდანაც ირკვევა, რომ ვასო მაჩაბელს თავისი ძმის ვრცელი ბიოგრაფია ჰქონია შედგენილი. ეს ბიოგრაფია ჯერჯერობით დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს.
- 12 `ვეფხისტყაოსნის~ ლონდონში გამოცემულ უორდროპისეულ თარგმანში (1912 წ.) ეს ადგილი სწორედ ასეა; ხოლო მოსოვის საიუბილეო გამოცემაში რედაქციას ეს სტრიქონი უკვე დაკანონებული განმარტების მიხედვით გაუსწორებია.
- 13 ეს მოგონება მაჩაბლის ცოლისძმას, გიორგი ბაგრატიონ-დავითიშვილს ეკუთვნის და ამჟამად საქართველოს საჯარო ბიბლიოთეკაში ინახება; სხვა საინტერესო მასალებთან ერთად, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია წიგნში ნახსენები ინგლისური ენის სახელმძღვანელო, ეს მოგონება თამარ მაჭავარიანმა მიმაგნებინა.
- 14 ვალერიან გუნიას დღიურიდან.
- 15 ვასილ მაჩაბელი თავის ბიოგრაფიაში ილიასა და ვანოს განხეთქილების მიზეზად ამ ფაქტსაც ასახელებს.
- 16 ელენე ივანეს ასული მაჩაბლის გადმოცემით, ეს წერილები (რაც მ. საფაროვთან ურთიერთობის საკითხს ეხება) ცალკე ყოფილა შეკრული და ოციან წლებში დაკარგულა. მაჩაბლისა და მარიამ საფაროვის ურთიერთობის ამბავი გადმომცა აგრეთვე მსახიობმა დავით ჩხეიძემ, რომელმაც ეს ცნობები ამ გამოჩენილი მსახიობი ქალის პირადი ნაამბობიდან იცის.
- 17 Собрание соч. Георга Брандеса, том шестой, С.-Петербург, 1896.
- 18 ნაწყვეტები პროზაული თარგმანებიდან ეკუთვნის ა. ფურცელაძეს, ლ. არდაზიანს და ერისთავს. ამოღებულია იოსებ გრიშაშვილის წიგნიდან `ძველ თეატრში~.
- 19 ამას მაჩაბელი წერს სერგეი მესხთან გამოსათხოვარ წერილში.
- 20 იხ. გ. ბაგრატიონ-დავითიშვილის ზემოთ ნახსენები მოგონება.
- 21 ეს წერილი ინგლისურად არის დანერგილი და აქ თარგმანი მოგვაქვს.
- 22 მიწერილია მაჩაბლის ხელით `ანტონიოს და კლეოპატრას~ თარგმანის ხელნაწერზე.
- 23 საქართველოს ცენტრალურ არქივში დაცულია ჟანდარმერიის დაკითხვის ოქმები, საიდანაც აშკარად ჩანს, რომ მაჩაბელს ასეთი საუბარი ჰქონია მეუღლესთან. ამასვე ადასტურებს ზოგიერთი მომსწრე პირის მოგონებაც.
- 24 ეს მოგონება ჩემი თხოვნით დანერა დამსახურებმა ექიმმა ივანე დემურიამ.
- 25 ზოგიერთი მკვლევარი სრულიად უსაფუძვლოდ ამტკიცებს, თითქოს ამ ფულის ერთი ნაწილი დაკარგულიყოს. ეს საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია და ამიტომაც მივაქციეთ მკითხველის ყურადღება. სინამდვილეში, ამ თანხას ერთი კაპიკიც არ დაჰკლებია. მაჩაბლი სცოლისძმას ის ხელუხლებლად დახვდა მაგიდის უჯრაში.
- 26 `ორმა ერთნაირად ღირსეულმა გვარმა... ძველი მტრობა კვლავ განაახლა...~ - ასე იწყება `რომეო და ჯულიეტა~.